DE OPMERKER.

—

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

51ste JAARGANG

1916.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's GRAVENHAGE.
REDACTIE: STEPHENSONSTRAAT 92.

MAASSLUIS.
ADMINISTRATIE: ZUIDVLIET J 131.

REGISTER.

Bladz.

A.

Aegineten (De) 25
Afrikaansch mahoniehout 40 (bijbl. 3)
Architect als teekenaar en de teekenaar als architect (De) 41
A. A. V. (De Force-majeure-clausule in de) 50
Alkmaar 53, 88 (bijbl. 4)
Amsterdam (De oudheid van) 92 (bijbl. 3)
Amsterdam, bouwen gaat (Waar) 100
Arbeiderswoningbouw te Amsterdam 106
Amsterdam, (Volkswoningbouw te) 113
Aardewerk (Oud-Rotterdamsch) 132
Achterlijke toestanden 141, 145, 149, 153, 157, 161
Alkmaar 144 (bijbl. 4)
Afsluiting en droogmaking der Zuiderzee 151, 155
Arbeids- en Nijverheidskunst 164
Academie (Een nieuwe) 166
Arnhem (Bouwongeluk te) 170,174
Amsterdam (Bodemtoestand in het havengebied te) 203
Almen 204 (bijbl. 3)
Alphen a. d. Rijn (Kerk te) 64 (bijbl. 4)

B.

Bij de Jaarwisseling 1915—1916 1
Bouwen (De techniek van het) 5, 9, 13, 17, 33, 37, 45, 57, 61
Bruggen (Nieuwe) 16 (bijbl. 4)
Beuron (De esthetiek van) 21
Beteekenis (Een man van) 29
Bouwwerk van P. Post in gevaar 73
Balische kunst te Batavia (Tentoonstelling van) 76 (bijbl. 3)
Boerenhuis (Het Friesche) 83
Brief uit Lekkerkerk 93
Brieven van Piet van Diever 97, 177
Bouwongeluk te Arnhem 170, 174
Betonpalen 181, 185
Brief van Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever (Een) 187
Bouwmeester der 16e eeuw (Een Nederl.) 198
Bodemtoestand in het havengebied te Amsterdam 203
Borcloedner (De) 209

C.

Catacomben aan de Somme 200

D.

Dordrecht 136 (bijbl. 3)
Duinwaterwinplaats van 's-Gravenhage (Geo-hydrologisch onderzoek der) 147
Drinkwaterleidingen 152 (bijbl. 3)
Doetinchem 156 (bijbl. 3)

E.

Endt Jsz. († J. van der) 10
Esthetiek van Beuron (De) 21
Enkhuizen 104 (bijbl. 3)

F.

Force-majeure-clausule in de A. A. V. (De) 50
Friesche boerenhuis (Het) 83

Bladz.

G.

Grafzerken (Oude) 27
Geschutgieterij te 's-Gravenhage (De) 77, 90
Geluidwering in woonhuizen 140
Geo Hydrologisch onderzoek der duinwaterwinplaats van 's-Gravenhage 147

H.

Heemschut en de klokkenspelen 24 (bijbl. 3)
's-Hertogenbosch (De Koninklijke School te) 58, 62
Herbouw in het overstroomde N.-Holland 72 (bijbl. 4)79
Heden (Veleden en) 105, 109, 121, 125
Hunenborg (De) 136 (bijbl. 4)
Heipalen (Gebrek aan) 200 (bijbl. 4)

I

Ingezonden stukken.
Ingezonden stuk van den heer L. Groen, arch. Alkmaar 64(3)

J.

Jaarwisseling 1915—1916 (Bij de) 1

K.

Kunstmatige rubber 8
Klokkenspelen (Heemschut en de) 24 (bijbl. 3)
Kunstwerken in den oorlog 24 (bijbl. 3)
Kerk van Suawoude (De vroegere) 28 (bijbl. 3)
Kloostergang van St. Marie te Utrecht 160 (bijbl. 3)
Kerken (De oudste) 193, 197, 201, 205

L.

Lekkerkerk (Een brief uit) 93
Lekkerkerk aan Piet van Diever (Een brief van Jan van) 187

M.

Man van beteekenis (Een) 29
Mahoniehout (Afrikaansch) 40 (bijbl. 3)
Monumentenzorg 65, 69
Monumenten (Onze) 117
Maurik (Opgravingen te) 136 (bijbl. 3)

N.

Nieuwe bruggen 16 (bijbl. 4)
Nijverheid (De Nederlandsche) 71, 101
Nederlandsch Fabrikaat 194
Nederlandsch bouwmeester der 16e eeuw (Een) 198

O.

Oorlog (Kunstwerken in den) 24 (bijbl. 3)
Oude grafzerken 27
Onze monumenten 117
Oud-Rotterdamsch aardewerk 132
Opgravingen bij Maurik 136 (bijbl. 3)
Oudste kerken (De) 193, 197, 201, 205

P.

Post in gevaar (Een bouwwerk van Pieter) 73
Practijk (Uit de) 3 81, 85, 89
Piet van Diever (Brieven van) 97, 177
Prijsvragenmisère 129

Bladz.

Prijsvragen.

Permanente Prijsvraagcommissie Jaarverslag 1915 19
„Kunst aan het volk" te Amsterdam. Prijsvraag voor meubelen voor een arbeiderswoonkamer 20, 28, (bijbl. 3), 64 (bijbl. 3), 92
Prijsvraag N. V. Tegelfabriek Schiedam Rapport der Jury 39
„Mathesis Scientiarum Genitrix" te Leiden. Prijsvraag Leiden 48 (bijbl. 4), 80
Gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten 194

Bouwkunst en Vriendschap.

Prijsvragen 1915 4 (bijbl. 3)
Jurytapport 1915 15, 23, 31, 36, 48 (bijbl. 3), 51
Prijsvragen 1916 135, 160, 172, 179

Architectura et Amicitia.

Jurytapport 1915 66
Club v. Haagsche leden. Prijsvraag voor een schaftlokaal Trampersoneel 104 (bijbl. 3), 108 (bijbl. 3), 127, 160
Prijsvraag Kalender 1917 176

Tweede gevelwedstrijd te Leiden 94
Prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente te Nieuw-Lekkerland 123, 127, 139, 144 (bijbl. 3) 152, 160, 184, 195, 208
Prijsvraag Gebouw „Heerlensche Openbare leeszaal en bibliotheek" 128, 139, 143, 176, 202, 206, 208, 212
Prijsvraag-Kalender 152
Behuizing van ouden van dagen, de z.g. Karenhuizen te Alkmaar 210

Q.

Quebec (Een ongeluk aan de brug te) 168

R.

Rubber (Kunstmatige) 8
Rotterdamsche plannen 114

S.

Suawoude (De vroegere kerk van) 28 (bijbl. 3)
Stuers (Victor de) 49
School te 's-Hertogenbosch (De Koninklijke) 58, 62
Smyrna-tapijten (De herkomst van echte) 72 (bijbl. 3)
Stofvrije betonvloeren 72 (bijbl. 3)
Stedenbouw 84 (bijbl. 3)
Schmitz (Bruno) 96 (bijbl. 3)
Strousbant (Fr.) 112 (bijbl. 3)
Staatsbegrooting 1917 (Uit de) 164 (bijbl. 3), 167
Somme (De catacomben aan de) 200

T.

Techniek van het bouwen (De) 5, 9, 13, 17, 33, 37, 45, 57, 61
Teekenaar als architect (De architect als teekenaar en de) 41
Tentoonstelling van Balische kunst te Batavia 76 (bijbl. 3)
Toestanden (Achterlijke) 141, 145, 149, 153, 157, 161
Timmerhout (Een nieuw soort) 200 (bijbl. 3)

U.

Utrecht (De kloostergang van St. Marie te) 160 (bijbl. 3)

V.

Verleden en Heden 105, 109, 121, 125
Volkswoningbouw te Amsterdam 113
Vondst (Een belangrijke) 176 (bijbl. 3)

Bladz.

Vereenigingen.

Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen.

Kunstcongres 4, 6, 11, 14
Vergadering op 5 Februari 30

Bond van Nederl. Architecten.

De Algemeene administratieve voorschriften 42, 46
Vergadering op 18 Maart 55
De aanbesteding van de badinrichting te Utrecht 59
Vergadering op 20 Mei 91
§ 31. De werkstakings- en uitsluitingsparagraaf 95
Adres Coolvest-Hofplein te Rotterdam 134
Vergadering, September 156, 159
Adres aan den Gemeenteraad te Dordrecht 183

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Examens voor bouwk. opzichter en voor bouwk. teekenaar 3, 44, 167
Examenvragen 112 (bijbl. 3)
Algemeene Vergadering op 13 Juli 120
Concept Honorariumregeling, Woningbouw Volkshuisvesting 116, 118, 122

Club van Haagsche Leden van A. et A.

Lezing van den heer W. C. Brouwer te Leiderdorp 75
Een excursie naar Rotterdam 119

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering December 1915 2
Lezing van den heer Huib Luns 75
Voordracht van den heer W. van Boven 191

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Lezing van den heer H. Ellens, Noordwolde 22
Voordracht van den heer Hub. Hoste, Brugge 35
Lezing van den heer A. Baart 55
Uitbreidingsplan van Leeuwarden 56 (bijbl. 3)
Vergadering 24 November 195
Voordracht van den heer Hub. Hoste 195

Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Lezing van den heer P. F. v. d. Wallen, Brielle 34

Algemeene Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond.

Vacantie-actie 126
Adres aan Z. E. den minister van Oorlog 192

Nederlandsche Heidemaatschappij.

Circulaire v. d. Commissie van Onderzoek 86

Heemschut.

Algemeene vergadering 86, 91

Nederlandsche Oudheidkundige Bond.

Grondbeginselen omtrent oude bouwwerken 98, 103

Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Voordracht over de uitbreiding van Amsterdam 120 (bijbl. 3)

Bond van Nederlandsch Indische Kunstkringen 167

W.

Woonhuisbouw 133, 137, 165, 169
Woonhuizen (Geluidwering in) 140
Woningen (Vochtige) 179

Z.

Zuilen (De St. Walburgskerk te) 56 (bijbl. 4)
Zuiderzeedijken in N.-Holland 80 (bijbl. 3), 179
Zuiderzee (Afsluiting en droogmaking der) 151, 155
Zeedijken bestand te maken tegen stormvloed (Een nieuwe methode om) 156(3)

51STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JANUARI 1916. No. 1

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Bij de Jaarwisseling 1915-1916.

Telken jare, wanneer de Kerstdagen voorbij zijn, de laatste tonen van de Kerstliederen zijn weggestorven, de laatste lichtjes van den Kerstboom zijn gedoofd en het boompje zelf ten vure gedoemd is, of bestemd, om bij de eerste gelegenheid aan den man der gemeentereiniging te worden medegegeven, komen die stille dagen terug, die er ons zoo sterk aan herinneren, hoe snel de jaren elkaar opvolgen. Wel heeft menigeen het dan druk met de regeling van zaken, afdoen van veel wat onafgedaan bleef, opruimen van veel, dat zich ongemerkt had opgestapeld, maar juist deze beslommeringen, omdat zij meestal betrekking hebben op het ten einde loopend jaar, geven nog meer ongezocht aanleiding tot een terugblik, dan rustige overpeinzingen, waartoe men zich opzettelijk zou willen neerzetten.

Een terugblik, ja, want die durft zich in deze benarde tijden toekomst-fantaisieën te veroorloven, als waaraan men zich in andere omstandigheden zoo gaarne overgeeft?

Zij kunnen niet anders dan ontmoedigend werken, want niets deprimeert zoodanig als de pijnlijke onzekerheid, waarop wij staren, zonder een enkel lichtpunt te kunnen gewaar worden. Wij moeten hem gelukkig prijzen, die in zijn arbeid nog verstrooiing vinden kan, maar hoevelen kunnen dat niet, omdat die arbeid niet belangrijk genoeg is en zij ook daarin moeten gevoelen, hoe anders alles er uitziet, dan in normale tijden. En toch is een terugblik op hetgeen wij konden doen en deden in het afgeloopen jaar nog het eenige, dat de moeite waard is, er bij stil te staan.

Sluit de rekening van de Bouwkunst met een batig saldo? Wij durven het nog niet te zeggen. Er is verloren en misschien gewonnen, maar de tijd zal leeren of 1915 voor de Bouwkunst een vruchtbaar of een onvruchtbaar jaar is geweest.

Enkele figuren van beteekenis zijn van het wereldtooneel verdwenen. Wij denken het allereerst aan Jan Springer, als een universeel kunstenaarstype, dat een tijdperk vertegenwoordigde, dat wij met zijn heengaan wel als afgesloten kunnen beschouwen.

Hem volgde A. Salm GBz., minder belangrijk type, maar toch een sympathieke persoonlijkheid, in wiens opvattingen zich een geheel andere, maar door velen zijner tijdgenooten gedeelde levens- en kunstbeschouwing afspiegelde. Dan kort geleden Molkenboer, weer wat belangrijker door de positie, die hij zich met noeste vlijt had weten te verwerven in het kunstonderwijs, daarbij geholpen door de zeer eigenaardige omstandigheden, waaronder hij zijn loopbaan begon, omstandigheden, die ouderen zich nog wel herinneren en waaromtrent wij het thans levend geslacht kunnen verwijzen naar de nagenoeg vergeten documenten. Van documenten gesproken in anderen zin, er gingen er in 1915 weder eenige verloren, waarvan wij hoorden en wellicht ook eenige, waarvan men niets vernam, maar gelukkig verflauwde de belangstelling in onze monumenten niet. Mocht ook de oud-referendaris, die nog steeds als beschermheer onzer gedenkteekenen kan worden beschouwd niet veel van zich laten hooren, waarschijnlijk omdat hij, zooals hij zelf eens heeft verklaard, zelf langzamerhand een oud monument geworden is, zijn stichting, de Monumen-

ten Commissie, waakt en werkt, hetgeen misschien nog beter is dan bidden en werken. De Oudheidkundige Bond zat evenmin stil, maar hield zich nuttig bezig met overweging van het vraagstuk, hoe men restaureeren moet. Tot een finale oplossing heeft zij dat vraagstuk nog niet gebracht en het is ook twijfelachtig of dit gelukken zal door reglementeering, maar wij moeten den arbeid waardeeren, dien de Bond op zich genomen heeft en kunnen Follens nazeggen: „en rekent de uitkomst niet, maar telt het doet alleen". De bedoeling is ongetwijfeld goed, evenals die van de kostbare operatie, die Prof. Aerts nu voor een deel aan de marmeren ledematen van de frontespices van het Amsterdamsche Paleis-Raadhuis heeft bewerkstelligd. Gelijk veelal bij operaties voorkomt, zijn de geneesheeren het ook hier weder niet eens over de waarde van de kunstbewerking. Vooral zijn er onder de niet in deze materie geconsulteerden verscheidene, die zich niet met de wijze van werken kunnen vereenigen. Maar wat nood, vragen wij, een deftige commissie oefent de contrôle uit en een zoon van het zwaar geteisterd België verdient er een sommetje aan. Is, onze naastenliefde, die zich in 1914 zoo schitterend heeft geopenbaard, reeds zoozeer geluwd, dat wij het hem maar amper gunnen? Wel neen, wij zijn immers steeds vol geestdrift voor de Belgen en den wederopbouw van hun verwoeste steden en dorpen tot ideaalwoonplaatsen à l'Anglaise, hiertegenstaande zij nu, naar men vernam bezig zijn, maatregelen te beramen, om hier en daar den wederopbouw naar eigen inzicht ter hand te nemen, zonder ons daarbij advies te vragen. Wij nemen het hun geenszins kwalijk, want wij zijn niet blind voor de voordeelen, die ons gastvrij land toch reeds geniet van het verblijf van talrijke met aardsche goederen en uitnemende geestesgaven gezegende Vlaamsche broeders, om van de kunstenaars onder hen niet eens te gewagen. Velen geven ons een goed voorbeeld, door er ook in hun ballingschap naar te streven hun begaafdheid vruchten te doen afwerpen. Moeten wij dat streven dadelijk smaken, moeten wij een Jef Denijn dadelijk brandmerken als een gevaarlijk mensch voor onze oude torens? Edoch wij zouden met deze zinspeling op de kwestie der klokkenspelen van de dingen der Bouwkunst afdwalen en wij wilden juist nagaan, wat wij tot hare bevordering gedaan hebben in de twaalf maanden, die achter ons liggen.

Wij hebben veel gepraat en gecreerd, meer dan misschien goed was en meer dan wij kunnen verantwoorden, doch dit kan eerst later blijken. De bouwmeesters schijnen ook meer tijd dan anders beschikbaar te hebben gehad, om voordrachten in elkander te zetten en uit te spreken, en lange vervolgartikelen te schrijven in tijdschriften en weekbladen en naast de bouwmeesters ook anderen.

Mogen wij hierin een bewijs zien van meerdere belangstelling in onze kunst, dan anders? De voordrachten werden aangehoord door een talrijk en dankbaar publiek; de artikelen, gelijk wij mogen aannemen, genoten door menig aandachtigen lezer, zelfs volgde menmalen gedachtenwisseling in woord en geschrift en toch is er een duiveltje, dat wij maar niet verjagen kunnen en dat ons in het oor fluistert, dat er bij die redevoeringen verscheidene waren, die niet veel om het lijf hadden.

Ook de Venus de Medicis heeft niet veel om 't lijf, zoo mag kunnen opmerken; dergelijke uitspraken beteekenen dus niet veel, wanneer het daarbij blijft.

Over het algemeen kwamen de sprekers met betere argumenten, vaak in den vorm van lichtbeelden, voor den dag en De Bazel wist ook zonder lichtbeelden onze aandacht te boeien voor een vraagstuk, dat alleszins de overweging waard is. Minder belangstelling bleek tot heden voor de beweerde wenschelijkheid, om het kunstonderwijs, of juister, de kunstgeschiedenis op te nemen in het programma onzer Hoogere Burgerscholen. Een inzender behandelde in ons blad uitvoerig de veelzeggende vraag „Waar gaan we heen?" Architectura et Amicitia organiseerde ter gelegenheid van zijn twaalfde lustrum een serie voordrachten en het Algemeen Kunstcongres gaf aan eenige sprekers gelegenheid te zeggen, wat zij nog vergeten hadden te zeggen.

Behalve het Lustrum van A. et A. met zijn tentoonstelling en voordrachten is er in het vereenigingsleven niet veel belangrijks voorgevallen. In de Residentie werd van den stam van het Genootschap een stekje geplant. Of het tot een boompje zal gedijen in den Haagschen grond staat te bezien; wij hopen het beste.

Valt uit het vereenigingsleven niet veel te memoreeren, ook in het artikel Prijsvragen ging niet veel om. De belangrijkste was gewis die van het Verzorgingshuis te Hilversum, die tal van werkloozen afleiding verschafte, doch helaas voor velen op een teleurstelling uitliep. Onder de studieprijsvragen trokken die voor een Tuinstadwijk en voor een Badhotel de aandacht; de wedstrijd in de schoone **bouwkunst, om den Prix de Rome, wekte echter niet de** geestdrift, die men zou mogen verwachten. Het programma verscheen in ons blad, al in de zomermaanden, nu is de kortste dag reeds gepasseerd en wij vernamen nog niets van den uitslag. Dat hebben wij te danken aan de bureaucratie, die ons ook in het onzekere laat, wat betreft de plannen voor het Tweede Kamer-Gebouw.

De Nederlandsche natie is geduldig en gedwee, zij weet te wachten en daarna te slikken, wat haar wordt voorgezet, al vindt zij het ook niet lekker. Zoo slikt Rotterdam zijn stadhuis en straks zijn Postkantoor, Amsterdam zijn Scheepvaarthuis en zijn nieuwe bruggen, al blijven daarbij ook wel eens brokjes in de keel steken; verslikken wil men zich niet, dat staat niet netjes in goed gezelschap. Moge het met het Damhotel beter gaan. De Residentie slikt alles van het fijnste, volgens moderne recepten klaar gemaakt, tot de meest oudbakken kost en het vreemdste mengelmoes, door onbekwame koks gestoofd. Afwisseling is er overal genoeg en verandering van spijs doet eten, zooals het spreekwoord zegt; maar toch wie zijn gezondheid lief heeft, die houdt zich aan een eenvoudig en degelijk menu. Dit inzicht schijnt op het gebied der Bouwkunst nog vrijwel zoek te zijn, hoeveel moeite de degelijke bouwmeesters zich ook geven, er door woord en voorbeeld (of lichtbeeld) hun publiek op te wijzen. Op het platteland hebben zij blijkbaar wat meer succes dan in de steden. Is het een ander soort van menschen, dat daar woont, vindt men daar alleen beschaving en intellect? Wij gelooven het niet en daarom roepen wij onzen bouwmeesters, die het ernstig meenen met de bevordering der Bouwkunst, bij den aanvang van den **nieuwen jaarkring toe: Frappez, frappez toujours!** Maar hebt geduld, denkt er aan, dat men weinig bereikt door den boel onderstboven te keeren, maar dat de druppel ten slotte den steen uitholt.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De heer Herm. v. d. Kloot-Meyburg heeft verleden week voor bovengenoemde vereeniging gesproken over het woonhuis in de stad. Van hoeveel belang de historische zijde van dit vraagstuk moge wezen, spr. wil zich daarmede met het oog op den tijd liever niet bezighouden en zich derhalve bepalen tot het uiterlijk aanzien van het huis der 18e eeuw tot op heden.

Is de woonhuisbouw uiteraard steeds boven ieder andere architectuur-uiting overheerschend geweest, in den laatsten tijd is zij massaproductie geworden, daarmede van karakter veranderd en helaas ook van een groot deel harer vroegere schoonheid beroofd. Moge in deze ontaarding de laatste jaren al eenige kentering ten goede zijn waar te nemen, in 't algemeen genomen is men zich nog onvoldoende bewust, dat de schoonheid van een stad meer steunt op den burgerwoonhuisbouw dan op monumenten en openbare gebouwen, omdat het totaal stadsbeeld toch wordt gevormd juist door dien woonhuisbouw. De fout hiervan schuilt voor een deel in bebouwing door onbevoegden, die alleen gevoelig zijn voor de grootst mogelijke winst, voor een ander deel in de oppervlakkige manier, waarop het onderwijs van dit onderwerp wordt opgevat. Met een niet te billijken voorliefde worden den leerlingen vaak opgaven verstrekt, welke hun krachten verre te boven gaan. Doen zij dan naderhand hun intrede in het werkelijke leven, dan worden hun zeker niet de bij ons te lande toch al zeldzaam gebouwd wordende monumenten opgedragen. De bijzonder begaafden blijven nu hier buiten beschouwing, doch voor den gemiddelden leerling moet het zwaartepunt van hun studie juist gelegd worden op het schijnbaar eenvoudige, doch inderdaad veelomvattende vraagstuk van den burgerwoonhuisbouw.

Vóór een serie voorbeelden en tegen-voorbeelden behandelt spreker vervolgens het huis in zijn massa-werking en zijn onderdeelen als erkers, balkons, ramen, deuren, luifels, stoepen, bordessen, daken en topgevels, en vindt daarbij gelegenheid te wijzen op het gewicht van goede massaverdeeling, de vertolking der inwendige ruimten, de dubbele beteekenis van het raam, n.l. beveiliging tegen overval en klimaat, doch ook de openheid naar buiten voor licht en lucht, de deur als hoofdmotief, de stoep als overgangsvorm van straat tot huis, het doellooze van te veel erkers, de practische en aesthetische voordeelen van het schilddak, mits goed opgevat, de architectonische erkenning van het platte dak, 't welk niet achter schijndaken mag worden weggemoffeld, en ten slotte de arbeiderswoning. Dit begrip is rekbaar, doch men dient den schijn van het wezen te onderscheiden. Het is een der gegevens van den nieuwen tijd om met de kleine woning in groote complexen nieuwe monumenten te stichten, evenals zulks het geval is met moderne huurhuizen, welke langzamerhand op sommige plaatsen het burgerwoonhuis gaan vervangen, het laatste weer als gevolg van het zoeken naar een oplossing voor het dienstboden-vraagstuk.

Tot nog toe zijn onze moderne stadswijken a. h. w. aanklachten tegen de hedendaagsche samenleving, welke zulken wanstaltigheden het aanzien gaf en alleen in staat was, de oudere schoonheid onherstelbaar te verwoesten. Eerst als de huizen, waaruit de straatwand is opgebouwd, hun harlequinspak zullen hebben afgelegd en zich weder in een passend gewaad zullen vertoonen, zal het stadsschoon in eere worden hersteld. Eerst dan zullen onze nieuwe wijken voor een kunstzinnig mensch aanlokkelijk kunnen worden, aanlokkelijker nog dan onze zoo geroemde oude stadsgezichten, omdat zij den stempel van onzen tijd zullen dragen.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den 13den Maart 1916 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den 10en April 1916 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 20 Januari 1916 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook vóór dien datum moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, geen afschriften, zie art. 15 en 16, of 14 van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van f 15.— voor één, of f 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten, wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1916 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1916 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1916 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", vervalt, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde Examen mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915 nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1916 is van kracht de bepaling: Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De Programma's van Eischen voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende Examenvragen:

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à f 0,55; 1913 à f 1.—; 1912 à f 0,85.

Bouwkundig Teekenaar, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0,55.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0,85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

KUNSTCONGRES.

Vervolg (zie bladz. 206, Jaarg. 1915.)

Na te hebben gewezen op het vele goede, door de Verkade's albums tot stand gebracht, ging dr. Jan Veth voort als volgt:

Langs dergelijken weg zou ook de lietde tot het behoud van oude publieke kunst doeltreffend kunnen worden aangebracht. Wanneer dezelfde of een andere firma een nieuw gebied mocht zoeken, laat zij dan hieraan eens denken. Hoe aardig zou het zijn een heele falanx van teekenaars aan het werk te zetten om door het gansche land heen onze pittige stadsgezichten en onze treffende gevels op het papier te brengen en de plaatjes onder duizenden te doen verspreiden. De velen, die deze afbeeldingen in handen zouden krijgen, worden langs dezen weg vanzelf attent gemaakt op de bouwsels, welke erop werden voorgesteld. Hoe gemakkelijk zou het zijn aan het onder de massa brengen van zulke prentjes dan nog prijsvra-

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne rloutsoorten

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM.
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

gen te verbinden, waardoor de oplettendheid van de verzamelaars zou worden verscherpt. Wanneer de plaatjes geen titel krijgen, kon aan dengene, die er de meeste wist thuis te brengen, een prijs worden toegekend.

Gelooft men niet, dat op die wijze het gevoel van de waarde en de beteekenis der afgebeelde dingen algemeener zou doordringen? Hier zou een practisch reclamemiddel ongetwijfeld als een element van opvoeding kunnen worden gebruikt.

Op de voordracht van dr. Jan Veth volgde weer eenige gedachtenwisseling.

Eerste debater was de architect Jan Gratama. In hoofdzaak was hij het met den inleider eens. Toch is er z.i. aan het behoud van de oude bouwkunst een bezwaar verbonden, het bezwaar, dat men te veel blijft hangen aan wat weleens smalend antiquairisme wordt genoemd. Als de moderne ontwikkeling van een stad de verdwijning van de oude bouwwerken medebrengt, moeten deze vallen. Bij spr. gaat de levende ontwikkeling van onzen eigen tijd, van wat wij zelve als schoonheid beschouwen, vooraan. Oude kunst, hoe schoon ook, drukt niet meer uit onze eigen gevoelens, onze eigen hoop, onze eigen kracht. Tien maal liever heeft spr. de zuivere uitdrukking van onze eigen gedachten. Wij hebben in dit opzicht hetzelfde recht, wat alle vroegere geslachten in hun verhouding tot oudere kunst gehad hebben.

De letterkundige Frans Bastiaanse betuigde vervolgens zijn ingenomenheid met de rede van dr. Veth. Voorts wees hij erop, dat in de taal mogelijk is, wat in de bouwkunst helaas te vaak mislukt, d. w. z. dat de oude schoonheid wordt gehandhaafd naast de nieuwe. De taal is dan ook bij uitstek het middel, dat het volk bijeen houdt.

De architect Joh. G. Robbers onderschreef volkomen, wat zijn vakgenoot Gratama had betoogd. Overdreven behoudzucht van het oude kweekt wel eens afkeer van het nieuwe, het moderne, in de bouwkunst. En dan vervalt men tot een nabootsing van bouwstijlen, gelijk wij gekend hebben.

Dr. Van Gelder maakte een kleine kanttekening bij een opmerking van dr. Veth omtrent de wettelijke bescherming van monumenten van geschiedenis en kunst. Hiervoor is indertijd door den Oudheidkundigen Bond een ontwerp van wet gemaakt. Dr. Jan Veth nu had twijfel geopperd, of zulk een wet ook zou beschermen de oude burgerwoonhuizen, welke de eigenlijke kleur geven aan onze Hollandsche steden, veel meer dan in enkele raadhuizen, enz. Dr. van Gelder neemt dien twijfel weg. Elk ding, dat geklasseerd is, kan worden beschermd. Het is dus alleen een kwestie, wie klasseeren en hoe dat geschiedt!

Spr. betuigde daarna zijn instemming met de woorden gesproken ten gunste der moderne kunst. Juist als historicus is het hem duidelijk, dat wij de geschiedenis niet moeten vasthouden, maar moeten laten leven en die door nieuwe kunst voortbrengen.

Dr. Jan Veth verzekerde onder verwijzing naar verschillende zinssneden uit zijn rede, waaruit dit overtuigend blijkt, dat hij allerminst een voorstander is van het starre behoud. Er wordt echter te veel vernieuwd, wat met eenige moeite behouden had kunnen blijven. Aan dr. van Gelder bekende hij, dat de twijfel, dien hij opperde naar aanleiding van het ontwerp van wet van den Oudheidkundigen Bond eigenlijk meer bedoeld was om van zoo bevoegde zijde een verklaring uit te lokken. Het eerste artikel van het project geeft namelijk niet scherp aan wat bedoeld is.

Hierna wordt gepauzeerd.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP, 1915.

De jury voor de Prijsvragen der „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap", bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, architect te Bussum, S. de Clercq, architect te 's Gravenhage en P. G. Buskens, D. B. Logeman en C. H. van Goor, architecten te Rotterdam, kende aan de ontwerpen ingezonden onder de navolgende motto's de daarbij vermelde bekroningen toe, als:

a. Voor het ontwerp *Badhôtel*: Den gedeeltelijken eersten prijs, *zilveren medaille met f 250.*— aan het ontwerp motto: *„A."* ingezonden door den heer J. M. Vink, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.

Den gedeeltelijken eersten prijs: *zilveren medaille met f 150.*— aan het ontwerp motto: *„Horizon"* ingezonden door den heer Bern. Buurman, architect te Rotterdam.

De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen: *bronzen medaille met f 75.*— aan het ontwerp motto *„H. v. H."* ingezonden door de heeren J. C. Meischke en P. Schmidt te Rotterdam.

De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen: *bronzen medaille met f 75.*— aan het ontwerp motto: *„Langs zee"*, ingezonden door de heeren J. Duiker b.i. en B. Bijvoet b.i. te Rotterdam.

b. Voor het ontwerp van een *houten brug met afsluiting.*

Den eersten prijs: *zilveren medaille met f 20.*— aan het ontwerp motto: *„Marie"* ingezonden door den heer C. de Graaf, architect te Utrecht.

Den tweeden prijs: *bronzen medaille met f 10.*— aan het ontwerp motto: *„Thuis"* ingezonden door den heer J. V. Schoonman, te Enschedé.

Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: *„Op het land"* ingezonden door den heer H. B. van Broekhuizen te 's Gravenhage.

c. Voor het ontwerp van een *Boeken- en platenkast.*

Den eersten prijs *zilveren medaille met f 20.*— aan het ontwerp motto: *„B. en V."* ingezonden door den heer C. A. Kentie, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.

Den tweeden prijs: *bronzen medaille met f 10.*— aan het ontwerp motto: *„Donker eiken"* ingezonden door den heer J. Konijn, te 's Gravenhage.

Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: *„Exift qui seminat"* ingezonden door den heer W. H. Gispen, te Rotterdam.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

PIANO'S contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 16 AMSTERDAM

Pianino
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Hontgraniet
F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Officieel Gedeelte Examens af te nemen in 1916.

Kroniek, door J. Gratama. De nieuwe directeur der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

De Architect als tusschenpersoon, overgenomen uit «De Aannemer».

Voordrachten over Bouwkunst (Vervolg).

Algemeen Kunstcongres.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1369ste Ledenvergadering van 15 December 1915.

De Ontwikkeling van het begrip in de Versieringskunst, door Dr. A. Fit. (Vijfde Lustrumvoordracht.)

De Beeldhouwkunst in verband met de Bouwkunst, door Dr W. Vogelsang. (Zesde Lustrumvoordracht.)

Nagalm, door Candidus.

Permanente Prijsvraag-Commissie. Jaarverslag 1 December 1914—1 December 1915.

Verslag van den Bibliothecaris, over 1915.

Verslag der Zaal-Commissie, over 1915.

DE BOUWWERELD No. 51. Een nuttige reclame, met afbeeldingen

De Architect als tusschenpersoon, overgenomen uit «De Aannemer».

Acht voordrachten over Bouwkunst Slot).

DE INGENIEUR No. 52. Eenige opmerkingen over brugberekening (naar aanleiding van het artikel «Menschenbelasting op bruggen» in «De Ingenieur» van 30 October 1915, No. 44, door E. A. van Genderen Stort), door J. Schroeder van der Kolk c.i., met afbeelding.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 18 December 1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 52. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Praatje» XIV. — Schoorsteenreservoirs en nog iets (vervolg). Nederlandsch fabrikaat. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 51. Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland.

Uit de arbeiderswereld.

Wat is een verhouwing?

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 4. Verschijnselen bij het bakken van de klei. — Ketelvuren met vuurvaste binnenvoering. — Het stoken van buizen met zoutglazuur in kamerovens. — De kolen-kwestie. — De steenkolenvoorziening. — De economische gevolgen van den oorlog. — Octrooien.

NEDERLANDSCHE ELECTROTECHNISCHE KALENDER voor het jaar 1916, samengesteld door L. A. S Rosman c.i., Uitgevers-Maatschappij voorheen Van Mantgem & De Does, Amsterdam.

De eerste technische kalender, die in dit najaar op onze leestafel verscheen, was die der electrotechnici. Het is de tweede jaargang. De eerste kwam in 1914 uit, maar in 1915 schijnen de tijdsomstandigheden de verschijning te hebben belet. Ofschoon de uitgaaf dus nog betrekkelijk jong is, schijnt dit zakboek aan volledigheid en practische inrichting weinig te wenschen over te laten, en het vooziet voorzeker in een bestaande behoefte. Hopen wij dus, dat de uitgave in het vervolg ononderbroken zal kunnen worden voortgezet.

ACCUMULATOREN EN HUNNE JUISTE BEHANDELING, door Switch. Tweede, vermeerderde druk. Dit werkje is No. 6 van de Polytechnische Bibliotheek, uitgegeven door van Mantgem & de Does te Amsterdam. Het bevat een beknopte populaire beschrijving der accumulatoren en deze tweede druk is met eenige hoofdstukken uitgebreid, o.a. over de Edison-accumulatoren en de berekening eener accumulatorenbatterij.

HET TEGENWOORDIG STANDPUNT VAN DEN SCHEEPS-DIESELMOTOR, vertaald uit het Engelsch door M. Robaard.

De titel van dit werkje, eveneens uitgegeven door de N.V. Uitgevers-Maatschappij voorheen van Mantgem & de Does, duidt voldoende aan wat met deze vertaling bedoeld is. Uit een voorwoord vernemen wij, dat het origineel een lezing is, waarschijnlijk gehouden in de »Institution of Naval Architects«. De vertaler heeft het echter niet noodig geacht, te vermelden door wien.

GEDENKBOEK DER WERELDBIBLIOTHEEK 1905-1915. Deze feestuit, gave, door de Mij. voor Goede en Goedkoope Lectuur te Amsterdam uitgegeven ten bate van haar pensioenfonds, verdient in ruimen kring verspreiding te vinden, omdat men er uit zien kan welk een groote hoeveelheid nuttig werk deze maatschappij in 10 jaren met hare uitgaven heeft verricht. Van de talrijke medewerkers aan de Wereldbibliotheek treffen wij in dit gedenkboek een groot aantal portretten met litteraire bijdragen of fragmenten aan en met groote voldoening zien wij daarbij die van Berlage, Kromhout, Joseph Cuypers, Leliman en Van der Pek. Een der meest treffende bijschriften is dat van Prof. Dr. G. Heymans: »Nog meer dan voor het gezonde geestesvoedsel, dat de M. v. G. e. G. L. aan ons volk verschaft, moeten wij haar dankbaar zijn voor het door haar welslagen geleverde bewijs, dat ons volk zulk geestesvoedsel begeert.«

Beter kon het al niet gezegd worden. Moge het de Maatschappij gegeven zijn nog veel met haar te waardeeren arbeid tot stand te brengen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, bekend met Villabouw, in de Prov. Groningen. Salaris f 90.— per maand. Brieven onder No. 33 Bureau Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (1)

— Ingenieur bij de N.V. Industrieele Maatschappij van F. J. Stulemeijer & Co. voor werken in gewapend beton, te Breda, tegen 1 Maart 1916. Ervaring in waterbouwkunde gewenscht. Uitvoerige sollicitaties uitsluitend schriftelijk. (1)

— Ingenieur of Architect, bekend met bouw en inrichting van Conservenfabriek. Brieven onder no. 3321 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's Gravenhage (1)

— Teekenaar, aan de fabriek van Artistieke Metaalbewerking, Winkelman & v. d. Bijl, Westerstraat 99, Amsterdam. (1)

— Opzichter in Alg. Dienst bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, standplaats Haarlem, jaarwedde f 1500.—, klimmend tot f 2400.—, pensioen en vergoeding van reis- en verblijfkosten. Aanstelling voorloopig voor een jaar, daarna vast. Adres op zegel aan Gedeputeerde Staten, met bijvoeging van stukken in te zenden aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, Nieuwe Gracht 47 te Haarlem, vóór 10 Januari. (1)

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

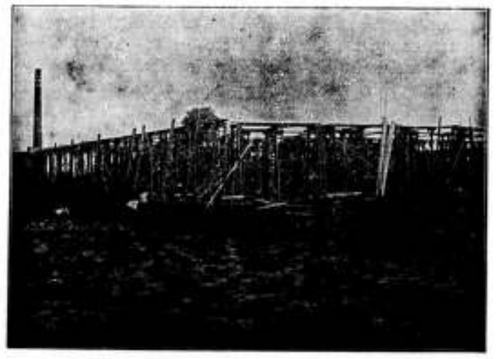

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JANUARI 1916. No. 2

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

Bouwkunst is ruimtekunst en bouwen is ruimte scheppen; ziedaar een uitspraak van onzen tijd die heel veel en tegelijkertijd heel weinig zegt en daarom gaarne gebezigd wordt door hen, die eigenlijk van bouwen heel weinig begrip hebben. Door haar te bezigen geeft men zich den schijn van een ruime opvatting van het begrip van bouwkunst, maar het onderscheid tusschen ruim en vaag of onbestemd blijkt dikwijls zeer gering en onderzoekt men, wat onder scheppen verstaan wordt, dan komt men tot het besef, dat scheppen vrij algemeen beschouwd wordt als iets, dat van zelf gaat.

Blijft men bij het schermen met algemeenheden, een liefhebberij, die bij het groote publiek meestal succes heeft, omdat iedereen voor zich meent daarvan den diepe-ren zin te vatten, dan kan men nog aanvoeren, dat de bouwmeester in de eerste plaats scheppend kunstenaar moet zijn, d. w. z. zijn werken van ruimtekunst uit het niet moet te voorschijn kunnen roepen en dus een macht moet bezitten, gewoonlijk slechts aan de Goden toegeschreven of, laat ons bescheiden zijn, een sprank, een deel van die macht, want hij heeft slechts werken van bouwkunst te scheppen en geen andere organismen.

Wie echter met eenige kennis van zaken toegerust is, wat betreft de wijze, waarop bouwwerken ontstaan, niet op het papier alleen, maar in werkelijkheid als begrensde ruimten in de groote ruimte, zal zich het begrip scheppen moeilijk kunnen voorstellen als iets, dat vanzelf gaat, tenzij hij alleen het oog heeft op de conceptie en meent dat daarmede de taak der bouwkunst volbracht is. Maar ook de conceptie is iets, dat niet vanzelf ontstaat en wij meenen, dat de taak van den bouwmeester niet volbracht is voordat het bouwwerk tot in alle onderdeelen voltooid voor ons staat en ons alles zegt, wat de kunstenaar ons in zijn vormentaal te zeggen had.

De zaak zoo opvattend, zal men toegeven, dat het scheppen hier de beteekenis heeft van een moeizamen arbeid, gepaard met veel zoeken en tasten tot de rechte vorm, de juiste uitdrukking gevonden is, maar onzes inziens doet dit niets af van de waarde der bouwkunst als kunst, integendeel het verhoogt die waarde en het onderscheidt de bouwkunst van, en wij durven zeggen, boven andere kunsten.

»La construction est une science, c'est aussi un art« heeft Viollet le Duc gezegd en al zijn er andere uitspraken van dezen meester, die tot veel tegenspraak en veel geharrewar aanleiding hebben gegeven, de hier aangehaalde stelling is ook door zijn tegenstanders beaamd. Men zou zelfs zonder bezwaar iets verder kunnen gaan en het woord «construction» vertalen door techniek en dan zeggen: de techniek der bouwkunst of van het bouwen is een wetenschap, zij is ook een kunst.

Tegen de definitie van bouwkunst als ruimtekunst willen wij niets inbrengen, maar het schijnt ons nog wel zoo eenvoudig, te zeggen, dat bouwkunst is de kunst van bouwen, een definitie, die zeker even vatbaar is voor de ruime opvatting, waarop men in onze dagen, meer dan vroeger, gesteld is.

Wij en anderen hebben in den laatsten tijd wel eens gewezen op de verwaarloozing van het détail, zoowel het constructieve als het ornamentale, in de bouwkunst van

dezen tijd. Ongetwijfeld bestaat er verband tusschen dit verschijnsel en de verwaarloozing van de techniek van het bouwen in het algemeen, die veeltijds bij de beoefenaars der bouwkunst valt op te merken.

Hoe is het mogelijk, zou men vragen, dat juist, nu de technische wetenschap in het algemeen op een veel hooger peil gekomen is, dan zij vroeger ooit bereikte, nu zij eigenlijk eerst recht wetenschap geworden is, hoe is het mogelijk, dat wij nu spreken kunnen van verwaarloozing van de techniek, daaronder begrijpend de constructie, de kennis der materialen en de vormenkennis.

Dat de techniek van het bouwen achteruit gegaan is als gevolg van den ondergang van een gevestigde cultuur, daarvan geeft de geschiedenis ons de voorbeelden voor het grijpen. Wij kunnen ons eenigszins voorstellen, hoe de Oostersche en Egyptische beschaving na een aantal eeuwen van bloei ten slotte verwelkt zijn. Het is ons vrij duidelijk, hoe de moreele verslapping in de achttiende eeuw ook haren invloed op de techniek van het bouwen heeft doen gelden. Wij weten ook, hoezeer onkunde en winstbejag in de negentiende eeuw geleid hebben tot een verwaarloozing van de goede beginselen van de techniek van het bouwen, die zelfs de geheele bouwkunst in discrediet bracht.

Maar thans heeft de technische wetenschap in een periode van ruim veertig jaren van vreedzamen arbeid, die helaas plotseling op gruwzame wijze is afgebroken, gelegenheid gehad zich te ontwikkelen tot een tevoren nimmer gekende hoogte; de nijverheid, door haar gesteund, heeft resultaten bereikt, die de stoutste verwachtingen hebben overtroffen. Ook het moreele peil der techniek is gestegen, meer dan vroeger heeft men ingezien, dat het oude spreekwoord »eerlijk duurt het langst« een waarborg voor welslagen bevatte, dat deugdelijk werk en betrouwbaar materiaal winst brengen, alle knoeiwerk en vervalsching uit den booze is en dat winstbejag door het speculeeren op de onkunde der massa in strijd is met het vakbelang.

De techniek van het bouwen moest dus, zou men zeggen, thans ook weder veel hooger staan dan in tijden, die wij niet terugwenschen en weder meer naderen tot de hoogte, die zij eertijds reeds bereikte in Egypte en Griekenland of in de landstreken waar de Gothiek hare schoonste monumenten stichtte en de beste werken der Renaissance verrezen, maar het schijnt wel, dat zij door verschillende omstandigheden in de practijk ten achteren gebleven is bij de wetenschap. De kunst van bouwen heeft misschien tot heden het minst van alle kunsten partij weten te trekken van constructiestelsels, materialen en middelen van uitvoering, die haar in zoo ontzaglijk veel ruimer mate ten dienste staan dan voorheen.

De bouwkunst is uit haren aard conservatief in hare beginselen, hare methoden, hare wijze van werken, tot in de materialen, die zij gebruikt. Het monumentale, het onverwoestbare, het door alle eeuwen heen blijvende te scheppen is nog altijd het ideaal van den bouwmeester. Gevoelden zijn collega's van vroeger tijden ook weinig voor de idealen hunner voorgangers, sloopten zij zonder eenige gewetenswroeging oude monumenten om er nieuwe voor in de plaats te stellen, wij achten het een plicht, ons door onze meerdere beschaving opgelegd, eerbied aan den dag te legggen voor het oude, het te conserveeren. Van restaureeren spreken wij niet, daarvan wil de moderne bouwmeester niet weten. Herstelt hij een oud monument, verandert hij het of bouwt hij er iets bij, dan wil hij zijn eigen taal spreken en hij eischt het recht daartoe, omdat de collega's van vroeger dit ook deden, dus uit een in den grond conservatief beginsel.

Hoe geheel anders zien wij andere technici te werk gaan. De ingenieur, de machine constructeur, de electrotechnicus, de kanonnenfabrikant, de scheepsbouwmeester en anderen, zij beschouwen hun collega's van vroeger beslist als hun minderen, zoo niet als stumpers. Wel eert men de nagedachtenis van de pioniers, wel is er iets van eerbied voor hetgeen zij, vaak met gebrekkige hulpmiddelen, tot stand hebben weten te brengen, wel bestaan er reeds museums van allerlei primitieve en meer geperfectionneerde werktuigen, vuurwapenen, scheepsmodellen enz., maar deze inrichtingen verheugen zich veel meer in de belangstelling der archeologen, dan in die der technici. Wij hebben een tijd gekend, dat de archeologie de geheele bouwkunst beheerschte; zoo iets is bij de ingenieurs c. s. nog nimmer voorgekomen en o. i. ook niet te verwachten.

Een oude spoorwegbrug, een versleten locomotief, een niet meer betrouwbaar stoomschip, een verouderde electrische installatie, een afgekeurd stuk geschut, zij worden gesloopt en iedereen vindt het goed en natuurlijk, dat die oude rommel wordt opgeruimd, om plaats te maken voor wat beters. Men is er dermate van overtuigd, dat het nieuwe beter is, of zijn zal, dan het oude, dat van piëteit en behoudzucht geen sprake kan zijn.

Waar evenwel sprake is van het afbreken van een oud bouwwerk, daar wordt in den regel al bij voorbaat met minachting gesproken over hetgeen er mogelijk of waarschijnlijk voor in de plaats zal komen, daar twijfelt men er bij voorbaat aan, of het nieuwe beter zal worden dan het oude was, daar brengt men voor het behoud van het oude vaak het land in rep en roer.

Wanneer men meer vertrouwen had in de techniek van het bouwen, zou dit waarschijnlijk anders zijn, maar het groote publiek bewondert die techniek niet, zooals het dat doet bij het beschouwen van een groote spoorwegbrug of iets anders, dat behoort tot de dingen, die men met het etiket »wonder der techniek« pleegt te beplakken. Is dan de techniek van het bouwen zoo iets heel anders dan andere technieken, is zij minder de belangstelling waard, is zij waarlijk overal achterlijk? Of is zij zoo ingewikkeld, dat slechts weinigen haar bevatten kunnen?

Wij gelooven het niet, wij meenen eerder, dat zij betrekkelijk eenvoudig is en eenvoudig moet zijn, maar daarbij de belangstelling verdient, in de eerste plaats, van de beoefenaars der bouwkunst.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

KUNSTCONGRES.

Vervolg (Zie bladz. 4).

In de middagvergadering heeft dr. Jan Kalf gesproken over: Gevaarlijke Kunstbeschermers.

Spr. rekende tot hen personen, die zich onledig houden met het schrammen van kunstwerken, met het schrammen en villen van oude gebouwen, personen, die zich op het zoogenaamde restaureeren toegelegd hebben.

De schoonheid van elk gebouw wordt gekarakteriseerd door zijn vorm en zijn constructie. Men kan echter aan elk gebouw zijn vorm ontnemen zonder de constructie aan te tasten. Ontneemt men bijvoorbeeld aan het raadhuis op den Dam zijn kapiteelen, enz. dan blijft toch de constructie als zoodanig bestaan.

De plastische versiering is onafscheidelijk van den vorm. De Engelschen plegen het krachtig uit te drukken door te zeggen, dat de restauratie van een gebouw de huid daarvan schendt. De neerslag der eeuwen heeft de koele steen met een sluier omhangen en heeft men wel eens in gemoede nagedacht wat de gevolgen der schennis zijn. Het is onmogelijk de oude vormen geheel na te maken. Dit is toch onomstootelijk gebleken o. a. bij het copiëeren der kapiteelen te Gouda, te Leiden en hier bij de ornamentiek van een gebouw als de Bijenkorf, dat voorzien moest worden van festoenen naar de copie van den gevel van het raadhuis. Elk ornament is een voorwerp van fantasie en spruit voort uit de emotie van eigen tijd.

Met een terugblik op hetgeen geschied is door alle eeuwen heen met de St. Servaaskerk te Maastricht wil spr. aantoonen, hoe gevaarlijk dat restaureeren was. In de 9e eeuw begonnen, is een crypta ontstaan, die in de 12e eeuw niet mooi genoeg was en die in 1880 den architect dr. Cuypers, voor wien spr. altoos de diepste bewondering heeft gekoesterd en dien spr. hoogelijk vereert, menig hoofdbreken heeft gekost. Door plaatselijke historici gebrekkig voorgelicht is de groote bouwmeester tot een oplossing gekomen, die toch stellig allerminst zal kunnen bevredigen. Spr. haalt dit voorbeeld als een sterk staaltje aan.

Spr. is niet blind voor het werk van de beeldstormers, die natuurlijk allerminst zijn sympathie hebben, maar wanneer spr. thans ziet hoe in oude kerken beelden van den H. Jozef of Maria worden geplaatst, dan mist spr. dikwerf het historisch moment en zou hij menigmaal een herhaling der beeldstormerij allerminst uit den booze achten. Hetzelfde geldt ook vaak voor de behandeling onzer torens. Niet alleen de vorm maar ook soms de inhoud wordt geprobeerd weergegeven te worden. Zoo laakt spr. het dat bijv. in den Hohkönigsburg men bij restauratie zelfs door de trappen te doen uithollen het oude heeft probeeren weer te geven.

De eisch van restaureeren in stijl brengt vaak mee een verlangen naar stijleenheid. Met een verwijzing naar hetgeen in de kerken te Spiers en Bamberg is geschied veroordeelt spr. het stijlpairisme van onze dagen. Ook hetgeen bijv. hier op den Dam is geschied om toch maar in den stijl van het Paleis te blijven, waar een zoo kundig architect als van Straaten een zoo mislukt gebouw als De Bijenkorf in het leven riep en een zoo afgrijzelijk ding als De Groote Club verrees.

In den aanvang van de 19e eeuw begon de restauratiemanie, die zich uitbreidde meest in den zin der Gothiek.

Toen de moderne bouwkunst begon op te komen ging men na, wat er vroeger was geschied en men kwam tot de conclusie, dat voor de 19e eeuw niet aan restaureeren in oude stijlen was gedaan en dat steeds was bijgebouwd in stijl van eigen tijd. Men kwam tot inzicht, dat niet moet worden gerestaureerd, maar behouden, zoowel van oude als van „levende" gebouwen.

De uitbreiding van oude gebouwen in eigen geest heeft dit voordeel, dat het nageslacht in staat zal zijn te zien, waartoe wij in de verschillende perioden in staat waren.

Het nageslacht zal ons waarlijk niet bewonderen om wat wij aanbouwden in gothischen stijl.

Zooals spr. bedoelt, is in den laatsten tijd wel een en ander gedaan. Door den oudheidkundigen bond is een commissie, een onderzoek opgedragen, deze commissie, in welke architecten zaten van verschillende opvatting, hebben een aantal stellingen geformuleerd, waarin zij tot de conclusie zijn gekomen, zooals spr. bedoelde in zijn rede.

Toch blijft het de vraag, of de regeering de nieuwe inzichten ten aanzien van restaureeren zal omhelzen.

Intusschen begint ook reeds bij het publiek de belangstelling in kunstzaken te groeien en spr. hoopt, dat zij ook ten aanzien van het restaureeren van oude gebouwen tot beter inzicht zullen komen.

Spr. eindigt met het uitspreken van de hoop, dat de „vilders" van oude gebouwen zullen worden nagewezen met den vinger; dat zij in de societeiten zullen gedeballoteerd worden, dat het „bedrijf" van restaureeren van oude gebouwen zal worden gebrandmerkt als een oncervol bedrijf.

De heer Joseph Cuypers zeide, dat het niet zóó gemakkelijk was een onderscheid te maken tusschen behouden en restaureeren. Waar houdt het eene op? Waar begint het andere?

De heer Van Gils meende, dat er onderscheid moest worden gemaakt tusschen restaureeren en restaureeren. Spr. verwees daartoe naar dr. Cuypers, die gebouwen gemaakt heeft, waarvoor het nageslacht hem dankbaar zal eeren.

De heer Van der Pluym zeide, dat men niet alleen de architecten moest hard vallen, doch ook in sommige gevallen de overheid, die gelijk te Rotterdam geschied is, een gebouw eischte in neo-renaissance stijl met het oog op de omgeving.

Dr. van Puyvelde meende, dat een accoord zou kunnen getroffen worden in dien zin, dat somtijds vernieuwd zou kunnen worden.

Dr. Jan Veth wees op den goeden invloed van dr. Cuypers' werk op het handwerk, dat tot dien tijd eigenlijk tegen de vlakte lag. Dr. Cuypers' optreden is een voorbeeld geweest voor de opleiding der handwerkers. De oude kunst is nochtans blijvend.

Dr. Jan Kalf beantwoordde de verschillende sprekers met een herhaling, dat hij geen verwijten tot dr. Cuypers had willen richten, doch uitsluitend de gevaarlijke kunstbeschermers had willen brandmerken.

Tweede spreker van den middag was de letterkundige Frans Bastiaanse, die de techniek der poëzie behandelde.

Daarna vereenigde men zich tegen vijf uur ten Stadhuize, waar de officieele ontvangst van het Congres door het gemeentebestuur plaats had en door den burgemeester J. W. C. Tellegen een welkomstrede werd uitgesproken.

Op Dinsdag 21 December werden de werkzaamheden hervat.

Eerste spreker was toen de architect K. P. C. de Bazel, die tot onderwerp had gekozen: „De waarde van compileeren en copieeren van oude stijlvormen en zich inspireeren op historische gegevens". Spr. zegt, dat hij niet eene betrekkelijk langdurige voordracht wil houden, maar dat hij slechts enkele principieele dingen wil zeggen. Hij zet dan dadelijk zijne drie stellingen voorop:

I. copieeren heeft alleen waarde als studieoefening en geenerlei als kunstdaad;

II. zich inspireeren in den zin van overbrengen van elementen, hetzij geestelijke of vormelementen, heeft als kunstdaad ook meestal geen of slechts zeer betrekkelijke waarde;

III. zich inspireeren in den zin van studie en onderzoek, tot het onderkennen van impuls en werkmethode, kan van groote waarde zijn:

1e. ter algemeene oriëntatie;

2a. tot het bepalen van onze situatie;

3e. tot het juist zien van de daad, die nu volgen moet.

Spreker licht deze punten dan nader toe. Hoe ontstonden de historische kunstvormen?, zoo vraagt hij. En hij antwoordt: voor zoover wij kunnen zien, altijd uit de samenlevingsidee.

Ook in de historie zijn er voorbeelden van een teruggrijpen naar oude vormen. Reeds de Egyptische cultuur geeft zulk een voorbeeld.

En evenzoo de Renaissance. In het algemeen kan gezegd worden, dat uit zulk een teruggrijpen nooit nieuwe kunst is opgebloeid. Het sterkste voorbeeld daarvan biedt

de 19e eeuw, met hare nabootsing van historische stijlvormen.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 36. Officieel Gedeelte. Examens. — Jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie.

Voordrachten over Bouwkunst (Vervolg).

Afbeeldingen uit »Het Moderne Laadhuis in Nederland», door J. H. W. Leliman en K. Sluijterman.

ARCHITECTURA No. 1. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

't Onderste uit de kan, door J. Ingenohl.

Het Candidus' Congresvers, door Genesis.

Congresherinnering, door H. P. Berlage Nz.

Het gebouw der Nieuwe Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus te Leiden, arch. W. M. Dudok, met afbeeldingen.

Ingezonden. Ga naar Bremmer.

Architecture piquante, door Candidus.

Het Schip der Bouwkunst, door Candidus.

De Honorariumtabel.

Jaarverslag over 1915 van het Weekblad «Architectura» en het plaatwerk «De Architect».

DE BOUWWERELD No. 52. Bouwverordening contra Volkshuisvesting, met afbeeldingen.

Losse plaat. Landhuis «De Hoeve» te Wassenaar, arch. A. Broese van Groenou c.s.

DE INGENIEUR No. 1. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. — Mededeelingen. — Rapport van de Commissie van advies inzake het van wege het Koninklijk Instituut van Ingenieurs instellen van een examen tot het verkrijgen van een diploma van waterbouwkundig opzichter en spoorwegopzichter, met 3 bijlagen.

Bij het portret van W. F. Leemans c.i., afgetreden president der Commissie van Toezicht op het weekblad «De Ingenieur», door R. A. van Sandick c.i.

Bij het aftreden van P. H. Kemper c.i., als President van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, door R. A. van Sandick c.i.

Over enkele formules voor het hysteresis-verlies in dyaamoplaten, door C. J. Oosterholt c.i. met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 18 December 1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Schoorsteenreservoirs en nog iets (slot). — Ingezonden. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 52. Het jaar 1915.

Verzekering (Ingezonden) door H. C. van Benthem.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. — Het glazuren. — Turfprijzen.

DE NATUUR uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 12:

Yucca Gloriosa: J. Vijverberg. — De optofoon van Fournier d'Albe: Dr. Z. P. Bouman. — De invloed van de electriciteit op den plantengroei (slot): E. K. L. A. Beijen, c.i. — Nog eenige Automobielmotoren van abnormale constructie: Gerlof Kalma, Ing. — Het bijtsen en kleuren van hoorn: D. Stavorinus. — De ontwikkeling van onze uurwerken (slot): J. M. Kleiboer. — De techniek der draadlooze telegrafie voor amateurs: Joh. Hemmes. — Nog eens de «Peermeloen»: Mimosa. — Eenvoudige Proeven; Optisch bedrog: Dr. A. J. C. Snijders. — Correspondentie.

Varia.

KUNSTMATIGE RUBBER.

Bijna op het zelfde oogenblik, waarop de rijkskanselier mededeelde, dat het de Duitsche wetenschap gelukt was een

(Vervolg ze pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM.
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

bruikbaren weg te vinden tot het maken van kunstmatige rubber, is het zoo meldt de Frankfurter Zeitung een fabriek gelukt een zeer bruikbaren band uit synthetische rubber te maken.

De pogingen om in het laboratorium natuurlijke caoutchouc te vervaardigen zijn al meer dan veertig jaar oud. Reeds voor het jaar 1870 had Boucher al waargenomen, dat een bij het verhitten van caoutchouc met afsluiting van de lucht (droge destillatie) ontstane verbinding van koolstof en waterstof, het reeds vroeger ontdekte Isopren, het vermogen bezat zich onder bepaalde voorwaarden in een caoutchoucachtige stof te veranderen.

Eerst in 1909 gelukte het voldoende licht te brengen in deze kwestie. Dr. Fritz Hofmann, chemicus van de fabriek van Bayer te Elberfeld, toonde in gemeenschap met dr. Coutelle aan, dat bij gebruik van zeer zuivere isopren of andere verbindingen uit koolstof en waterstof, die in hun chemische constructie zeer op isopren gelijken bij de juiste behandeling een kleurloos electisch product gewonnen wordt, dat in zijn chemische eigenschappen volkomen op natuurlijk caoutchouc gelijkt.

Een proef van het uit isopren gewonnen product werd aan prof. Harries te Kiel gezonden, die zich al jaren heeft bezig gehouden met de studie van den chemischen bouw van de caoutchouc koolwaterstof. Het gelukte Harries het isopren door verhitting in een gesloten toestel onder invoed van sterk azijnzuur, zoogenaamde ijsazijn, in caoutchouc te veranderen.

Hofmann en Coutelle bewerkten deze verandering alleen door verhitting in een gesloten toestel of onder invloed van zekere oplossingsmiddelen.

Moeilijk was het winnen van isopren in groote menigte. Naar Hoffman op een congres te Elberfeld van Duitsche scheikundigen in 1912 heeft meegedeeld, kozen hij en zijn medewerker steenkool als uitgangsmateriaal.

Men had tevoren vijftig manieren opgeteekend, maar daarvan bleek er slechts één bruikbaar. Uitgaande van het karacresol, van steenkoolteer, wonnen de uitvinders in Maart 1909 langs een omweg de eerste massa van beteekenis, eenige liters zuivere synthetische isopren.

Ondanks dit succes zocht men ijverig naar andere middelen om isopren te vervaardigen. In 1910 kostte een kilogram van deze stof nog duizend Mark. Tegelijkertijd begonnen de pogingen het vloeibare isopren in caoutchouc te veranderen. Harrien heeft nog verder aangetoond, dat bij het verhitten van isopren en van andere daarmede verwante koolwaterstofverbindingen als elypren, onder invloed van kleine hoeveelheden natriumhoudend metaal vormen van caoutchouc ontstaan, die tegen chemische invloeden heel wat meer bestand zijn dan de zonder natrium vervaardigde

De uit synthetische rubber vervaardigde artikelen, zooals slangen, automobielbanden, elastieke ballen, die het congres in 1912 werden voorgelegd, verdienen reeds groote opmerkzaamheid. De sceptische vakman moest toen echter het plantaardig caoutchouc ver de voorkeur gegeven hebben, al was het alleen maar om den prijs. Thans zijn wij door een derden uitvinder weer een stuk verder gekomen. Misschien beleven wij nog eens op het gebied der rubberproductie een zelfde omwenteling als op dat der verfstoffen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, bekend met Villabouw, in de Prov. Groningen. Salaris f 90.— per maand. Brieven onder No. 33 Bureau Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (2)

— Ingenieur bij de N.V. Industrieele Maatschappij van F. J. Stulemeijer & Co. voor werken in gewapend beton, te Breda, tegen 1 Maart 1916. Ervaring in waterbouwkunde gewenscht. Uitvoerige sollicitaties uitsluitend schriftelijk. (2)

— Ingenieur of Architect, bekend met bouw- en inrichting van Conservenfabriek. Brieven onder no. 3321 aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's Gravenhage. (2)

— Teekenaar, aan de fabriek van Artistieke Metaalbewerking, Winkelman & v. d. Bijl, Westerstraat 99, Amsterdam. (2)

— Opzichter in Alg. Dienst bij den Prov. Waterstaat van Noord-Holland, standplaats Haarlem, jaarwedde f 1500.—, klimmend tot f 2400.—, pensioen en vergoeding van reis- en verblijfkosten. Aanstelling voorloopig voor een jaar, daarna vast. Adres op zegel aan Gedeputeerde Staten, met bijvoeging van stukken in te zenden aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, Nieuwe Gracht 47 te Haarlem, vóór 10 Januari. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

4

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

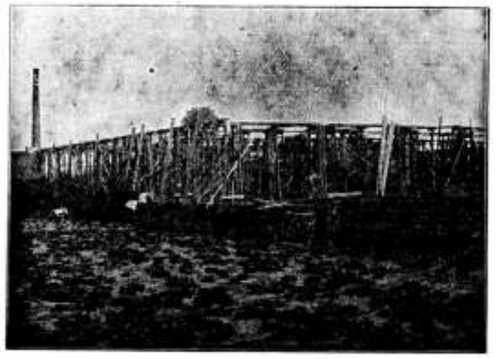

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITVENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, Te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

BOOTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.

F. H. HONIG, Keizersgracht 208, AMSTERDAM. TELEFOON 7 FABRIEK TE ZAANDAM.

Antiquariaat van „De Opmerker".

Waterbouwkunde, door N. HENKET, G. STEUERWALD, J. VAN DER TOORN, F. J STIELTJES SR en C. M. SCHOLS, 1878, geheel compleet ingenaaid, de platen in portefeuille.
Deel I. Beschoeiingen, Bekleedingen en Sluizen.
Deel II. Rivieren en Rivierwerken.
DeelIII. Bruggen.
Deel IV. Wegen en Spoorwegen.
Tegen aannemelijk bod.

W. MAANDAG **IJzerversiering.** Practische Handleiding voor Smeden, bouwkundigen enz. met 195 figuren. Amsterdam 1913. . . . . *f* 1.—.

E. GUGEL. **Geschiedenis van de Bouwstijlen,** met 831 figuren en 6 staalgravuren. Tweede druk, Arnhem 1886. *f* 5.50.

J. HOFFMAN. **Oefenmateriaal bij het Theorethisch Gedeelte van de Boekhouding der Bouwbedrijven.** Leiden 1911. . *f* 0.75.

Algemeene Voorschriften voor de Uitvoering en het Onderhoud van Werken. Officieele uitgave Technische Bepalingen van 12 Sept. 1882. *f* 0.50.

D. H. HAVERKAMP. **Algemeene Voorschriften** van 1901. Vijfde Druk met Aanteekeningen . . . . *f* 0.60.

HENRI BEYAERT. **Travaux d'Architecture** exécutés en Belgique, (vroeger *f* 152.—. *f* 50.—.

A. HUET. **Stoombemaling** van Polders en Boezems, met 25 platen.
tegen aannemelijk bod.

Brochures (11 stuks) betreffende de **Zuiderzee.**

Ontwerp tot het Droogmaken der Zuiderzee en een gedeelte der Friesche Wadden, door J. WENMAEKERS, Brussel 1863, 1876. Met een kaart.

Proeve van een Ontwerp tot afsluiten, indijken, droogmaken en in cultuur brengen van een Gedeelte der Zuiderzee, door den Inspecteur van den Waterstaat J. A. BEIJERINCK, 's Gravenhage, 1860. Met twee platen.

De Proeve van een Ontwerp tot het indijken en droogmaken van een Gedeelte der Zuiderzee, beschouwd door H. LINSE, Civiel-Ingenieur, 's Gravenhage 1866. Met een kaart.

Wederlegging van een deel der bezwaren, tegen de Droogmaking der Gansche Zuiderzee geopperd. Amsterdam 1867

Droogmaking van het Zuidelijk Gedeelte der Zuiderzee. **Verzameling** van **Officieele Bescheiden** uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij voor Grondkrediet. 's Gravenhage 1868 Met vier platen (lijvig boekdeel).

Eenige Bezwerkingen betreffende de Indijking en Inpoldering van een gedeelte der Zuiderzee door JHR. P. OPPERDOES ALEWIJN. Amsterdam 1873. Met twee kaarten.

Hoe staat het toch met de Droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee? Beknopte beantwoording dezer vraag, geput uit de gedrukte officieele bescheiden, 's Gravenhage 1874. Met een kaart.

Indijkingen en Droogmakingen, ook der Zuiderzee, door T. J STIELTJES Overdruk uit »de Gids» 1876. Met twee kaarten.

Open brief van de Maatschappij tot Droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee aan de Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Amsterdam 1877.

Herschepping van Nederland door de Droogmaking der Zuiderzee als Staats-Domein door P. F. SENIOR & JUNIOR. Kaapstad 1885. Met een kaart.

Een IJsselmeer met zoetwater, als onmiddellijk gevolg van de afsluiting der Zuiderzee. Nationale Zuiderzee-Bond. Rotterdam 1896.

Deze geheele collectie, **belangrijk voor de geschiedenis van het Zuiderzeevraagstuk** . . . . . *f* 3.50
Afzonderlijke nummers kunnen niet worden afgegeven.

Tegen toezending van het bedrag per postwissel aan de Redactie van de Opmerker, worden de boeken franco aan elk binnenlandsch adres toegezonden.

BUREAU van
OCTROOIEN EN MERKEN.
W. K. VAN OORT, Civiel-Ingenieur,
en
Mr. J. E. HESSE.
GRONINGEN, Trompstraat 5a.
Telefoon 215.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JANUARI 1916. No. 3

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

† J. van der Endt Jsz.

Op 5 Januari jl. overleed te Rotterdam de heer J. van der Endt Jsz., eenig firmant der uitgeversfirma J. van der Endt & Zoon te Maassluis en in de bouwkundige kringen geen onbekende. Jarenlang toch werd het weekblad „Architectura", orgaan van het Genootschap Architectura et Amicitia, bij genoemde firma uitgegeven; ook het standaardwerk van Prof. van der Kloes, „Onze Bouwmaterialen" kwam tot tweemaal toe van hare persen. Het weekblad „de Ambachtsman" en nog enkele andere technische bladen werden door haar uitgegeven en reeds sedert meerdere jaren wordt ook „de Opmerker" te Maassluis gedrukt, al is ook de zetel van ons blad te 's-Gravenhage gebleven.

Door alle vakgenooten, die in verband met deze uitgaven met den heer Van der Endt in aanraking kwamen, hebben wij steeds met grooten lof hooren spreken over de van hem ondervonden welwillende medewerking. De Redactie van „Architectura" heeft indertijd openlijk hare erkentelijkheid daarvoor betuigd. Thans, nu de onvermoeid werkzame man aan zijn zaak en aan zijn gezin ontvallen is, gevoelen ook wij behoefte, een woord van welgemeende waardeering te wijden aan zijn nagedachtenis, die bij ons in eere zal blijven. Ook voor „de Opmerker" beteekent zijn heengaan een verlies, dat niet gemakkelijk te vergoeden zal zijn.

P. H. S.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg (Zie bladz. 6).

Wanneer misstanden of gebreken in onze hedendaagsche wijze van bouwen ter sprake komen, is men vrij algemeen geneigd, de oorzaken daarvan te zoeken in de opleiding van en het onderwijs aan de toekomstige bouwlieden van alle klassen. Met alleszins prijzenswaardigen ijver en toewijding is men een halve eeuw geleden begonnen ons ambachtsonderwijs te organiseeren. Particulieren en overheid hebben gewedijverd in offervaardigheid, om dat onderwijs steeds te steunen en uit te breiden. De ambachtsschool is in elke gemeente van beteekenis een gewaardeerde instelling geworden, in vele gevallen met een aanhangsel in den vorm van een avondschool, die men evenzeer onmisbaar acht.

Wanneer wij met een grooten sprong tot het Hooger Technisch Onderwijs overgaan zien wij ook daarin een trap van ontwikkeling bereikt, die, al moge zij nog niet iedereen bevredigen, thans de vergelijking met hetgeen men in het buitenland kan waarnemen, verduren kan. Dat het particulier initiatief hier niet heeft ingegrepen, niet zelf organiseerend is opgetreden, is verklaarbaar uit de meerdere populariteit die het ambachtsonderwijs zich spoedig heeft weten te verwerven. Bovendien was de ambachtsschool iets

geheel nieuws, de ingenieursschool alreeds een bestaande instelling. Het is wel vreemd, dat het Middelbaar Technisch Onderwijs zoo vele jaren een nagenoeg geheel veronachtzaamde zaak is gebleven. Het bestaat echter nu nog te kort en is nog te weinig algemeen, om over de resultaten voor de techniek van het bouwen te kunnen oordeelen, maar men heeft al weder de beste verwachtingen daarvan.

Wij hopen van harte, dat zij vervuld mogen worden. De weetgierige jeugd van onze dagen kan niet dankbaar genoeg zijn voor de talrijke gelegenheden, die haar open staan, om de zoozeer begeerde vakkennis machtig te worden. „Dat was in onzen tijd heel wat moeilijker", hebben wij onze oude leermeesters vroeger menigmaal hooren zeggen en later hebben wij wel eens gedacht, of de degelijkheid hunner vakkennis, waarvoor wij toen niet zooveel eerbied hadden, maar die wij ook eerst later zijn gaan waardeeren, niet een gevolg was van de moeilijkheden, die zij te overwinnen hadden gehad, om haar te verwerven.

Hoezeer wij nu alles waardeeren, wat voor de bevordering van het vakonderwijs, in den ruimsten zin, gedaan is en gedaan wordt, wij mogen niet verhelen, dat het o.i. toch niet verstandig is, voor de techniek in het algemeen, en voor de techniek van het bouwen in het bijzonder, alles te verwachten van onderwijs en opleiding aan de daarvoor bestaande inrichtingen.

Men vergete niet, dat alle onderwijs, hoe goed ook, slechts een hulpmiddel is en niet meer dan een hulpmiddel kan zijn, dat den leerling nimmer tot een bekwaam technicus kan klaarmaken, doch alleen kan strekken zijn eerste schreden op het gebied der techniek te leiden, en hem verder den weg te wijzen, zoo mogelijk den besten weg, om later min of meer zelfstandig verder te gaan.

De practijk eischt een zekere zelfstandigheid van den ambachtsman zoowel als van den leidenden ingenieur, van den onderbaas zoowel als van den opzichter. Al is de taak van den een ook van eenvoudiger en bescheidener aard, dan die van den ander, niemand zal den timmerman kwalijk nemen, dat hij de berekeningen van den ingenieur niet begrijpt, niemand den onderbaas, dat hij geen fraaie teekeningen kan maken, niemand den ingenieur, dat hij niet kan timmeren; maar wel heeft ieder voor zich te zorgen, dat hij berekend is voor zijn deel van den arbeid in den bouw, voor zijn deel van de techniek van het bouwen. Met opzet spreken wij hier niet van bouwkunst, al ontgaat ons geenszins het verband tusschen kunst en techniek. Of men bouwkunst wel onderwijzen kan is een vraag, die veeltijds tot zeer wijdloopige beschouwingen heeft gevoerd, zonder dat de kunst zelf daarvan veel profijt heeft getrokken. Men kan over bouwkunst zeer interessante gesprekken voeren, vernuftige theorieën, diepzinnige denkbeelden ontvouwen, maar kunstenaars vormen uit elk willekeurig materiaal, dat kan men niet; alleen waar alle omstandigheden gunstig zijn kunnen kunstenaars elkander vormen door wisseling of ontvouwing van denkbeelden en beter nog door het werkdadig voorbeeld.

Staat het dus vast, dat men kunstenaars niet kan drillen op de wijze, zooals de militaire instructeur zijn recruten drilt, hoe staat het met de vorming van den technicus? Wel eenigszins anders, maar men bedenke, het gelukt ook den besten drilmeester niet, van al zijn recruten goede soldaten te maken. Wij weten niet hoe de militaire autoriteiten denken over het percentage, waarvan werkelijk iets goeds terecht komt, maar wij wenden ons liever tot de schoolautoriteiten, met de vraag, hoe de resultaten bij het gewone schoolonderwijs zijn. Is het dan gewaagd te veronderstellen, dat bij onderzoek blijken zou, dat de onderwijzers in den regel slechts over de kleinste helft hunner leerlingen tevreden zijn, wat de resultaten van het onderwijs betreft? En zou men bij een uitvoerig onderzoek in het ambachtsonderwijs wel tot een andere uitkomst geraken?

Wij stellen deze vragen niet om het onderwijs in het algemeen of het ambachtsonderwijs in een minder gunstig daglicht te plaatsen, maar het is alles menschenwerk, en menschenwerk heeft van nature zijn gebreken, waarvan men de menschen zelf geen verwijt mag maken. Bovendien herstelt de natuur veelal zelf die gebreken en komt, zooals men het noemt, vanzelf uit menig weinig belovend leerling een bruikbaar mensch te voorschijn. Zelfs zijn uit zoogenaamd domme jongens beroemde mannen gegroeid, maar zoover behoeven wij onze beschouwing niet uit te strekken.

Wie ooit onderwijs, van welken aard ook, gegeven heeft weet, dat dit op zich zelf nooit gemakkelijk is, daarvoor is aanleg noodig, evengoed bij den onderwijzer als bij den leerling, en in niet geringe mate geldt dit van vakonderwijs. Lang niet iedereen heeft aanleg voor techniek en zooals ons ingenieurs bekend zijn, die bijvoorbeeld als notaris een veel beter figuur in de maatschappij zouden hebben gemaakt, zijn er onderbazen, die voor handelsreiziger veel geschikter zouden zijn geweest en timmerlieden of metselaars, die veel beter hadden gedaan een groentehandel te beginnen.

Daar heeft het onderwijs geen schuld aan, want het onderwijs, zooals het thans is ingericht, kan zich met eigenlijke opvoeding, ontwikkeling van aanwezige kiemen, rekening houden met aanleg, neigingen en karakter, bij den leerling veel te weinig bezighouden. De directeur eener ambachtsschool met zijn staf van leeraren en onderwijzers heeft in de eerste plaats te trachten van een heterogene massa leerlingen aankomende metselaars, timmerlieden, smeden, enz. te vormen, al naar de ouders of de leerlingen zelf hem, meestal zonder eenig oordeel des onderscheids, het vak hunner keuze hebben opgegeven.

Hij staat veel minder vrij dan de gewone schoolonderwijzer, omdat het vakonderwijs hem een begrensd terrein afbakent, waarbuiten hij zich niet begeven kan. Dit is met alle technisch onderwijs het geval, ook in het hoogere, want het middelbare komt hier nog niet in aanmerking, gevoelt men wel den dwang van een zekere verplichte eenzijdigheid. Alleen het universitair onderricht kan zich in veelzijdigheid ontplooien, maar de techniek behoort daar nu eenmaal niet bij thuis en wanneer zij in onze technisch aangelegde en technisch gevoelende eeuw al eens tracht in de universiteit binnen te sluipen, zien wij de priesters der wetenschap met de bedreiging komen zich van de Alma Mater af te wenden en elders op een hoogen berg, bijvoorbeeld de Amersfoortsche berg, een nieuwen tempel voor de werkelijk hoogere aspiraties van het menschelijk weten te grondvesten.

Het zou ons te ver voeren, om hier na te gaan, hoe het komt, dat de technische wetenschap in veler oog niet gelijk in rang kan worden geacht met die wetenschappen, welke behooren tot de traditioneele vijf faculteiten; maar het feit is niet te loochenen, dat velen nog steeds hooger opzien tegen den meester in de rechten, dan tegen den ingenieur en dus, zou men zeggen, blijkbaar meer waarde gehecht wordt aan rechtskennis dan aan vakkennis. Wanneer men echter eens naging, wie in de laatste halve eeuw het meest hebben bijgedragen tot maatschappelijken vooruitgang en welvaart, de rechtsgeleerden of de beoefenaars der technische vakken, dan gelooven wij, dat het niet twijfelachtig is, dat de schaal ten gunste van laatstgenoemden zou overslaan. Men kan zelfs aannemen, dat dit vrij algemeen erkend zou worden. Te vreemder is daartegenover het verschijnsel, dat de belangstelling in de techniek ver ten achter blijft bij die, welke bij voorkomende rechtskwesties wordt aan den dag gelegd. De techniek schijnt wel een afgebakend terrein te zijn en de techniek van het bouwen

een afzonderlijk gedeelte van dat terrein, waarop een vreemdeling zich niet spoedig waagt, want wel meent ieder over bouwkunst een oordeel te hebben en dat onomwonden te mogen uitspreken, maar zoodra de discussie geraakt op het gebied der zuivere techniek, keert de bescheidenheid bij de leeken terug, verklaren zij openlijk, daarvan geen verstand te hebben en laten zij gaarne aan de bouwlieden over, alle technische kwesties onder elkander uit te maken. Wij hebben hierin ongetwijfeld een nawerking te zien van de toestanden uit den gildentijd, toen de techniek het uitsluitend en angstvallig bewaakt eigendom van bepaalde corporaties was.

In dien tijd zou men het een ramp geacht hebben en een ongerijmdheid, om vakgeheimen tot gemeengoed te maken; thans acht men het in het algemeen belang noodzakelijk om vakkennis voor iedereen toegankelijk te maken.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

KUNSTCONGRES.

Vervolg (Zie bladz. 8).

Nu zijn er verschillende beweegredenen, die den mensch er toe brengen, om historische vormen te gebruiken. Een gedeelte van het publiek leeft in het verleden, vindt er zijn kracht in, wil op een vasten basis staan. Dit geldt niet slechts voor het individu, maar zelfs voor een geheel volk. Denk aan het onze, in zijn teruggrijpen op de gouden eeuw. Intusschen bewijst dit zwakte van het momenteele individu. En het heeft tengevolge, dat iets, dat een kunstwerk moest zijn, maar nu slechts reproductie is, niet vervaardigd wordt door een kunstenaar, maar door een nabootser.

Ook de kunstenaars zelven dragen voor een deel schuld, door hunne gemakzucht en zwakheid; door het al te gemakkelijk voldoen aan den wensch van het publiek; door zelf steeds in het verleden te werken en te denken, daar zij zelven onmachtig zijn om iets te scheppen; door geloof te slaan aan de drogredenen en de redeneering te volgen, dat voor gelijksoortige gedachten en doeleinden ook gelijke vormen de geschikte zijn. Dit is eene miskenning van het leven: het leven is nooit hetzelfde; er is altijd eene distance in.

En ten tweede is de vorm steeds het gevolg en de concretie van denken, willen voelen; het eindpunt in een reeks. De kunsttaak is steeds om het nieuwe, dat in den geest groeiende is, te belichamen. Reproductie heeft daarom geen waarde. Het compileeren en kopieeren is alleen zelfkoestering en heeft met kunstbevordering niets te maken. In den werkelijken kunstvorm is altijd de inspiratieve kracht besloten, het leven-makend beginsel, omdat, hoewel het motief de beweegreden, gelijk het zaad in de plant, er schijnbaar in verloren mag gaan, het er niettemin wezenlijk in wordt opgenomen en mede verbonden blijft, en het op gunstig moment steeds weder opwekt. Een werkelijk eeuwige beweegkracht dus. Vandaar dat de oude kunstvorm voor den aanschouwer werkelijk levend kan blijven. Den levenden beeldenden kunstenaar kan die oude kunstvorm als zoodanig niet dienen. Zijn taak is een andere dan reproduceeren. Spreker vergelijkt het verloop der kunstontwikkeling in den breede met een weefsel op het getouw. De gespannen scheringgespannen schering is de verbinding van de toekomst met het verleden en de kracht van het weefsel. De inslag is wat elke tijd daarin weeft en wijzelf sponnen daaraan. Men kan, om wat het verleden weefde te zien, de rol afwikkelen, dan echter moet men 't weven staken. De kunst in het algemeen dien, niet om ons eenige aangename oogenblikken te bezorgen, evenmin om ons iets te leeren direct; de bouwkunst en de plastische kunst allerminst.

Het is om ons te doen leven in waarheid, in leven te wekken, stuwkracht tot het ware leven te zijn, en of zij dit doet door een slag of een stoot of een streeling, doet er in den grond der zaak niet toe, als de werking er maar is. Dit is de ware toets, ook voor den vorm. Het spreekt vanzelf, dat de streeling aangenamer is en gemakkelijker om op te nemen, maar in sommige gevallen is de zweep noodig als wekker.

Spreker uit zijn gedachten nu in eenigszins paradoxalen vorm. Hij betoogt dat de plastische en architecturale kunstvorm in den aard eigenlijk heelemaal er niet in de eerste plaats is om het bekijken, al is het oog intermédiair. In plaats van wat men aan de meeste vormen van den nieuweren tijd ziet, dat de voorafgegane vraag was: Hoe zal het eruit zien! moet de voor-gedachte zijn: Hoe moet het werken?

Als wij nu erkend hebben, wat de juiste waarde is van de historiekennis voor de kunst, dan hebben wij ook den plicht het kunstonderwijs daarnaar te richten. In tegenstelling met de nu geldende methoden bij de bouwambachten, die de deelen leert kennen en de details oefent en zoodoende door compilatie de deelen tot een geheele kracht samenstelt, moet er werkelijk hooger bouwkunstonderwijs uitgaan van de abstractie. Daaruit dan concrete vormenbouw en de details van eenheden en ook daartoe kunnen kennis der historische werkmethoden, en niet alleen de vormenkennis, steunende elementen zijn.

Spreker eindigt met preciseering van wat hij reeds vooropstelde.

Bij het debat was de heer Hana van meening, dat het gewenscht zou zijn den leerling-kunstenaar alle onderwijs in kunsthistorie te onthouden en hem die eerst te geven, wanneer hij in staat zal zijn de oude kunstvormen in hun waarde volkomen te begrijpen.

De heer Van der Pluym vroeg, of het niet gewenscht was, het leekenpubliek onkundig te houden van de oude kunstvormen, daar het toch dit publiek is, dat, deze vormen kennende, de architecten dwingt tot reproductie.

De heer Jac. v. d. Bosch heeft in de rede van den heer De Bazel gemist den invloed van het maatschappelijk leven op de kunst. Immers, die bepaalt het stijlbegrip. Wie dus niet sympathiseert met de moderne samenleving, zal daaraan geheel vreemd blijven en zijn troost zoeken in het oude.

De heer de Bazel beantwoordde de drie debaters. Spreker zeide, dat het middel van den heer Hana hem wat kras lijkt. Immers, spreker heeft met nadruk betoogd het nut der oude stijlwoorden als studiemateriaal. Wel is hij het eens met den heer van der Pluym, dat het publiek maar liever van oude kunstvormen niets moest weten. Juist het opdringen aan de architecten door den principaal van allerlei oude bouwdeelen, die hier of daar in een nieuw huis moeten worden aangebracht, is moordend. Met den heer v. d. Bosch is spreker het eens. Uit den aard der zaak evenwel was zijn inleiding onvolledig en kon hij daarin niet alle punten behandelen. Overigens merkt spreker op dat elke kunstenaar in de toekomst ziet.

Vervolgens was het woord aan Dr. J. D. Bierens de Haan, die sprak over: Kunstenaar en Levensleer. Hieraan is het volgende ontleend. In tegenstelling met de kunst van oude tijden is de nieuwe kunst (sinds de Renais-

sance) in hoofdzaak een vertolking en verheerlijking van het leven, dat is van het menschelijk geesteswezen. Het hoofdkarakter der nieuwe kunst sinds de Renaissance is romantisch (in den ruimsten zin des woords). De kunstenaar gevoelt niet kosmologisch maar psychologisch; hij bespeelt het instrument der menschelijke ziel. Dit groote tijdperk der kunst gaat voorbij, met het tijdperk der kultuur aan welker einde wij staan. Een nieuwe kultuurfactor schijnt zich allerwege voor te doen en op alle gebied tot gelding te komen: de bewustheid. Waar voorheen tradicie en spontaneiteit golden is thans bewustwording geëischt. De kunstenaar, zijn inspiratie puttend uit zijn tijd, moet ook dit nieuwe karakter des tijds in zich opnemen.

Dit beteekent niet dat de nieuwe kunstenaar behoefte heeft aan kunstfilosofie, maar wel aan levensleer, levensbeschouwing. Ten opzichte zijner kunsttaak behoudt hij zijn inspiratie slechts door de sfeer zijner onbewustheid; het werk volgens kunstprogram is cerebraal en zonder bezieling. Maar levensleer is noodig; de vorige kunst behoefde deze niet, daar zij als psychologische kunst, aan haar spontaneiteit en scheppende genialiteit genoeg had.

Het leven waarvan de nieuwe kunstenaar de verkondiger zal wezen, is het bovenpersoonlijke, kosmische, het leven des geheels; want alle bewustwording, inzonderheid de tegenwoordige, richt zich op den mensch in zijn verband met de wereldorde. De nieuwe kunst zal dit leven verkondigen niet in den vorm eener abstracte symboliek, maar door in het psychologische het kosmologische uit te drukken, door de eenheid te vinden van mensch en wereldorde. Om zijn taak te volvoeren moet de kunstenaar opstijgen tot een bewust medeleven met zijn eeuw en aan haar problemen medewerken.

Dit beschouwelijk gehalte als factor van zijn wezen, kan eerst dan een nieuwe kunst voortbrengen, wanneer allerwege een cultuur met deze bewustheid geladen, uitbreekt. Tot een groote herleving van het kunstwerk is noodig: een vernieuwing van de samenleving en een nieuwe godsdienst. Beide ontwikkelen zich uit de voorafgaande.

Aan Dr. Bierens de Haan werd na zijn voordracht door het congres een levendige ovatie gebracht.

Hierna werd gepauzeerd.

In de middagvergadering van den derden Congresdag, 23 December heeft de heer Johan de Meester gesproken over: „Kunst en Dagblad".

Menig huwelijk, aldus spr., door gezalfden mond of op gezafden toon ingezegend, heeft later in den volksmond het volgende versje doen geboren worden:

bij elkander deugen ze niet,
van elkander meugen ze niet!

Dat is ook het huwelijk tusschen kunst en dagblad.

Dat huwelijk is het waarover ik hier moet spreken, van dat huwelijk ben ik het kind, — het kind van de rekening!

Als Daniël in den leeuwenkuil sta ik hier voor u, ik, krantenman onder de kunstenaars. En het wordt al niet beter als ik mijzelf mede tot de leeuwen reken, vanwege mijn moeder, de kunst.

Zij, de kunst is een echte vrouw, hij, de man, hij houdt veel van haar, ja, maar de zaken gaan voor. Ook is zij hem eenigszins een luxe. Zelfs heeft mijn vader, de krant, — ik mag het wel verklappen — er nog zoo'n luxe bij, eene van wie hij veel werk maakt, maar die hem ook veel geld kost, — de sport. Zelfs bestaat er een blad waar sport en kunst in een rubriek gecombineerd zijn, — de liefde voor Rembrandt naast den voetbal, de kunst „liefhebberij" als de sport. Is er, waar zulke begripsverwisselingen, zulke gevoelsvergrovingen bestaan, reden om op een kunstenaarscongres over het dagblad te komen spreken?

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Toch kan er om twee redenen op dit congres over het dagblad worden gesproken. Ten eerste omdat vele schrijvers evenals spreker, al of niet gedwongen, van de journalistiek hun beroep maken, ten tweede omdat de dagbladen zich inlaten met de kunst, kunstberichten geven en kritieken oefenen.

Aan alle aspirant-auteurs, die spreker raad komen vragen, raadt spreker de journalistiek af.

Toch, o zeker, is het dagblad iets moois, het kan iets prachtigs zijn, nergens kan de hartsklop van het leven in zijn frischheid, in zijn volheid, — het leven en alles wat het omvat, het leven met zijn felheid van verrassingen en het leven met het meedoogenlooze van zijn kleur beter worden waargenomen dan in het dagblad.

Stel u uw leven voor zonder de krant!

Geen parlements- of raadslid, hoe klein het dorpje is van welks bestuur hij deel uit maakt, geen man van het vak die een of ander probleem behandelt, of hij vindt zich terug in zijn dag- of weekblad, en hij rekent daarop. Toch spot bijna iedereen met de krant en spreekt ervan met hoogachtigheid.

't Is waar, wij stuikelen allen wel eens, en de oppervlakkigheid kan ook niet uit een dagblad worden geweerd; het is noodzakelijk gevolg van het technisch bedrijf. Dit stelt de eischen, en daaraan juist is het wellicht toe te schrijven dat de vereeniging van directeuren van dagbladen zich noemt „De Nederlandsche Dagbladpers."

Maar de Nederlandsche dagbladpers, althans een gedeelte van haar, heeft verleden Zondag vergaderd, de kring van journalisten. Over de daar besproken zaak heeft spreker geen vaste meening, — maar een kameraad zit er achter de tralies, om wat hij geschreven heeft. Maar achter collega Schröder rijst de schim van den „verantwoordelijken adviseur". Ziedaar het gevaar, het gevaar dat tot waar het dagblad wordt bestuurd door den ondernemer en niet anders is dan een geldelijke onderneming. Temeer is dit een gevaar omdat aan de krant zoo groote invloed wordt toegekend, zelfs door menschen als bijvoorbeeld Bismarck, Disraëli en Gladstone. Ook wijst spr. op den grooten invloed dien Dr. Kuyper heeft kunnen ontwikkelen juist omdat hij in de eerste plaats journalist was.

De mensch in het land van „langzaam maar zeker" heeft voor zijn gemoedsrust o.m. het besef noodig een degelijk mensch te zijn; het dagblad is zoo oppervlakkig! Ja, maar het dagblad is ook spontaan. In de spontaneiteit ligt de bekoring van het dagbladwerk.

Een telkens terugkomenden afkeer van den Nederlander van het dagblad verklaart spreker uit die secundaire functie, welke, als kenmerkend voor onzen volksaard niet lang geleden voortreffelijk is in het licht gesteld door den wijsgeerigen autodidact Casimir.

Primair is spontaneiteit, — het dagbladwerk is iets primairs. Journalistiek van karakter was al het werk van Multatuli, — journalistiek in boekvorm. Spreker herinnert dan aan een geval uit zijn eigen practijk, waarbij een journalist een moeilijke situatie redde door een prachtigen inval, en vraagt dan aan de letterkundigen, aan de „schrijvers", of deze — spontane — inval niet even veel waard is als de vondsten, die zij zorgvuldig noteeren, om te gebruiken in hun vertellingen, en waarvan zij zeker zijn later te zullen lezen in de kritieken.

In Frankrijk maakt men onderscheidt: journaliste, — publiciste — homme de lettres. Wij kennen alleen journalisten en — dat ellendige woord! — letterkundigen, — schrijvers. Maar — de schrijver is ook de dagbladschrijver. Zelfs de straatreporter kan schrijver zijn, door zich toe te leggen op wat Flaubert aanbeval aan zijn discipel. De Maupassant: het voorbijrijden van een huurrijtuig zóó in woorden voor te stellen, dat de beschrijving het deed. Zola zag in de reportage de oefenschool voor den romanschrijver.

Intusschen is het niet overbodig op te merken, dat bijv. in De Balzac wel iets was van den journalist, doch heelaas zelden in menigen journalist iets van De Balzac. Maar met dat al: wij zien hier toch al toenadering.

Komende tot de critiek in het dagblad, wijst spreker erop, dat het goede verband tusschen kunst en dagblad te bereiken zou zijn door medewerking van kunstenaars aan dagbladen; zij zouden daarin kunnen schrijven over hun eigen werk, hun eigen kunstvak. Maar de enkele voorbeelden van deze medewerking zijn niet gunstig. Telkens had de kunstenaar vrij spoedig een reden om zijn medewerking te staken, nu eens een groote opdracht, die uitgevoerd moest worden — zooals bij twee architecten, door spr. genoemd, — dan weer om het „er over praten" van de collega's. Bovendien schrijven de meeste Hollanders zoo slecht. Menschen, die in het dagelijksch leven gemakkelijk praten, worden stijf en gebruiken allerlei stadhuiswoorden, zoodra zij een pen op het papier zetten.

Het lijkt wel of ons overigens voortreffelijke onderwijs op lagere en hoogere scholen niet bij machte is de Nederlanders te leeren een behoorlijken stijl te schrijven.

Toch is bij den arbeid der beroepsjournalisten medewerking van de artiesten noodig. — even noodig als die van de politici. Spreker besluit met den kunstenaar aan te bevelen: Help ons, en gij helpt u zelven.

De heer Roland Holst dankte den heer de Meester voor zijn geestige rede, die zeer langdurig werd toegejuicht.

Spr., merkte op, dat men in Frankrijk, waar de inleider verschillende voorbeelden had gezocht, een onderscheid maakte tusschen l'art et la litterature. De schrijver van Geertje heeft ons bewezen, dat journalistiek en litteratuur zeer goed kunnen samengaan. Aan den anderen kant moet spr. opmerken, dat de meeste kunstenaars egocentrisch zijn. Zij zijn goede vechters voor hun zaak. Spr. prijst het in den kunstenaar De Meester, dat deze ook wist te vechten voor die zaken, waarvan hij zelf tegenstander is geweest.

De heer Frans Bastiaanse kwam er tegen op, dat het tegenwoordige middelbaar onderwijs de schuld zou zijn van het slechte schrijven. Er wordt intusschen inderdaad bijzonder slecht geschreven; de beste opvoeding maakt niemand nog tot stylist. Wanneer men bijv. de voorrede leest van de Hertog's grammatica der Nederlandsche taal, dan bevangt ons onwillekeurig een gevoel van afgrijzen. Spr. wijst er op hoe ongegeneerd sommige menschen spreken en acht het daarom zoo verwerpelijk niet, dat zij dan maar

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

liever stadhuiswoorden gebruiken, wanneer zij schrijven. Een eerste eisch acht spr. goed leeren spreken.

Na een opmerking van den heer Cornelis Veth, betoogde de heer de Meester, dat hij verschillende kunstenaars als goede noodhulpen aan de courant zou willen verbinden.

Spr. was het met den heer Bastiaanse eens, dat men beginnen moest met goed te leeren spreken.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 37. Officieel Gedeelte. Examens der M. B. V. A. — Rapport der Commissie inzake de Bouwverordening van Sloten (N.H.) met toelichting.

Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam, met afbeelding.

Voordrachten over Bouwkunst (slot).

ARCHITECTURA No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Schilderkunst in verband met de Bouwkunst, voordracht van den heer R. N. Roland Holst (Zevende Lustrumvoordracht).

Dam, door Candidus.

Oude huizen van Rotterdam, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 1. 1915.

Het Elevatorhuis te Rotterdam, arch. M. Brinkman, met afbeeldingen en losse plaat.

Bouwkunst en Ambachtskunst in Nederland, door A. W. Weissman, architect, Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 2. De Nederlandsche Kabelfabriek te Delft. Voordracht ter inleiding van een bezoek aan die fabriek door de Vergadering van de Afdeeling van Werktuig- en Scheepsbouw op 26 Juni 1915, door J. Lels.

Verslag der Commissie voor Bliksemslag-onderzoek over 1913 en 1914.

Iets over den Bronsmotor en daarmede genomen proeven, door J. C. Horch w.t. met afbeeldingen.

Onderzoek naar de moeilijkheden ondervonden bij de uitvoering van Openbare Werken in Nederlandsch-Indië door tusschenkomst van aannemers, door W. Elenbaas c.i. Oud-Hoofdingenieur 1e klasse.

Scheepvaartbeweging te Amsterdam in 1915, met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Handelsingenieurs en de economische studie voor alle ingenieurs, door H. Enno van Gelder w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Iets naar aanleiding van het jongste stembiljet en de opmerkingen daarover. — Boekbespreking en catalogi. — Gemengd. — Op den uitkijk. — Examens. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 1. De Nederlandsche Nijverheid. Afdeelingsverslagen. Groningen 28 December 1915.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 6. Oxplastische stoffen als mageringsmiddelen. — Het smoren van pannen. — Belgische steen. — Nieuwe ceramiektoepassingen met behulp van tegelafval. — Limburgsche steenbakkerij. — De beteekenis van het aanmaakwater in de baksteenindustrie. — Oorlog en arbeidsovereenkomst. —

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, uitgave van L. J. Veen, te Amsteriam, bevat in No. 5 van 1 Januari 1916: Het gewapend beton in den modernen oorlog, door P. W. Scharroo. — Graphische Berekeningen der spanningen in de gewapend betonconstructies (bij enkelvoudige buiging) door C. Lemaire i. c. c. (A. i. G.). — De spoorvoet van gewapend beton, door K. den Tex. c. i. — Portaalspant van 20 Meter overspanning, door B. A. Verhey c. i. — Boekbespreking. — Uitslag van Aanbestedingen.

BOUWSTOFFEN. Maandblad onder redactie van Prof. J. A. van der Kloes, is de titel van een nieuw tijdschrift, dat met den aanvang van het jaar 1916 bij den uitgever L. J. Veen, te Amsterdam het licht zag. In een korte inleiding, waarmede het eerste nummer geopend wordt, en die blijkbaar van Redactie en Uitgever, in gemeenschappelijk overleg, uitgaat, wordt het doel der uitgave omschreven, als te zijn: het verspreiden van kennis van de bouwstoffen in den meest uitgebreiden zin, hun herkomst, fabrikatie, bewerking en gebruik, het bevorderen der erop betrekking hebbende binnenlandsche Nijverheid door haar te dienen van raad, haar bekend te maken met verbeteringen in het bedrijf, haar den weg te wijzen om meer profijt te trekken van grondstoffen aan eigen bodem ontleend en haar in den wedijver met het buitenland te steunen.

Wij vinden hier voorts nog eens de meening van Prof. van der Kloes uitgesproken, dat gebrek aan kennis van bouwstoffen bij de mannen van het vak nog altijd veel meer algemeen is dan de meesten denken, een feit dat wij helaas niet kunnen tegenspreken. Wij kunnen dan ook niet anders, dan de verschijning van dit tijdschrift met ingenomenheid begroeten, daar het kan bijdragen, om een euvel weg te nemen, waarvan de gevolgen tot de onaangenaamste dingen behooren, die de bouwkundige in zijn practijk ondervinden kan. De namen van Redactie en Medewerkers waarborgen reeds bij voorbaat de degelijkheid van den inhoud en daarmede is, dunkt ons, ook het succes der uitgave verzekerd. Moge het dan ook den uitgever niet ontbreken aan den steun, ook uit industrieele kringen, die ook bij het welslagen dezer uitgave belang hebben.

VAN GENDT's BOUWKALENDER, 1916, is in den ouden, door vijf-en-twintig jarige ondervinding practisch gebleken, vorm weder bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam verschenen. Ditmaal komt alleen de naam van den architect D. H. Haverkamp, als bewerker, op het titelblad voor. Zijn tweede medewerker en collega Th. G. Schill heeft, zooals men zich zal herinneren, de verschijning van den jaargang 1915 reeds niet meer mogen beleven. De omwerking en vermeerdering bepaalde zich in hoofdzaak tot de Honorariumregeling, de Personalia en de afzonderlijke Bijlage, die wij onlangs bij den Betonkalender reeds bespraken.

Het tarief van Eenheidsprijzen is, om begrijpelijke redenen, ongewijzigd gebleven. Vroeger een gemakkelijk hulpmiddel, om een globale kostenraming te maken, heeft het thans weinig waarde, maar wij meenen, dat betrouwbaarheid, door een herziening, in deze abnormale tijden, toch niet bereikt kon worden en kunnen het allerzins billijken, dat hiervan is afgezien.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar bij aanleg Stoomtramweg, bekend met uitzetten en Waterpassen. Brieven met afschriften enz. Advertentiebureau J. J. Romen en Zonen, Roermond, onder No. 1002. (1)

— Betonijzer-Teekenaars bij den Dienst der Publieke Werken eener groote gemeente. Brieven lett. K. D. 299, Nieuws van den dag. (1)

— Aankomend Teekenaar, practisch werkzaam geweest zijnde. Brieven onder No. 968 Adv. Bureau M. J. Portielje, Spuistraat 249, Amsterdam. (1)

— Jong Bouwkundige op Technisch Bureau, speciaal voor administratief werk en correspondentie. Brieven onder No. B 176. Alg. Zuid-Holl. Adv. Bur. C. Brouwer, Dunne Bierkade 31, den Haag. (1)

— Onderbaas, bekend met grondwerk, voor werk in Zuid-Holland. Brieven No. 58253 Bureau v. h. Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas voor grond- en spoorwerk. Brieven No. 58236, Bureau v. h. Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Reclame-Schilder in groote zaak te Amsterdam, bekend met ontwerpen van plakkaten voor étalage en teekenen voor clichés. Leeftijd niet boven 25 jaar. Uitzicht op vaste betrekking. Brieven lett. W. 1004 Adv. Bur Meerkotter & Co., Heerengracht 375 Amsterdam. (1)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

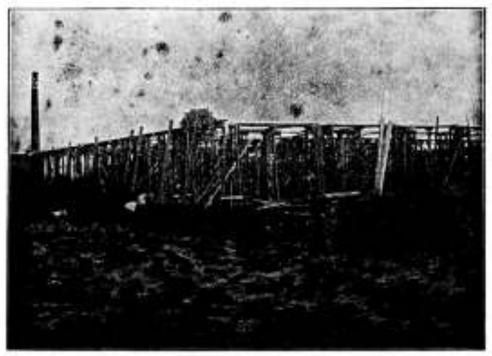

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITZENDBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

F. H. HONIG, HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Keizersgracht 208, AMSTERDAM. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Hoogglanziet. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JANUARI 1916. No. 4

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg. (Zie bladz. 11).

Het technisch onderwijs is een instelling van den modernen tijd, dien wij nu nog eens zullen rekenen te zijn begonnen met de negentiende eeuw. Vóór dien bestond het niet als instelling; men leerde een technisch vak of een ambacht niet op een school, maar bij een meester, die het op zijn beurt van een ouderen meester geleerd had. Over het leerlingwezen in den gildentijd is meermalen in »De Opmerker« geschreven, men kan zich daarvan over het algemeen een vrij juiste voorstelling vormen en wij achten het niet noodig thans daarover in nadere bijzonderheden te treden. Eigenlijk onderwijs, volgens de hedendaagsche opvatting, genoot de leerling niet. Hij leerde de techniek van het ambacht door de aanwijzingen van den meester, die meestentijds verplicht was hem alles te leeren wat hij zelf wist, maar ongetwijfeld zal hij ook zeer veel van afkijken hebben moeten leeren en zijn wijsheid door vragen hebben moeten opdoen, niet slechts bij den meester, maar ook bij de gezellen. Te hooi en te gras, zooals men het noemt, kwam hij dus aan zijn kennis en wellicht terecht acht men deze methode voor onzen tijd niet meer de meest verkieslijke. Maar er is een verschil, dat men niet uit het oog moet verliezen bij de vergelijking van het verleden met het heden. De gildeleerlingen ontvingen hun opleiding bij in de techniek van het vak doorkneede meesters midden in de volle practijk, de hedendaagsche ambachtsleerlingen worden opgeleid door leeraren, waaronder zeer knappe menschen zijn voorzeker, maar die men toch niet als in de techniek doorkneede meesters kan beschouwen en het z.g. practisch gedeelte van die opleiding is een soort van kunstmatige practijk, die in de meeste vakken weinig op de werkelijke gelijkt. Wel hebben de inzichten omtrent de practische opleiding zich in den loop der jaren gewijzigd, wel wegen de bezwaren, daaraan verbonden, in het eene vak niet zoo zwaar als in het andere, maar inzonderheid wat de bouwvakken betreft is men in deze aangelegenheid nog ver van een bevredigende oplossing.

Vóór wij van het onderwijs in verband met de techniek van het bouwen afstappen, dient nog even de aandacht gevestigd op een meermalen geconstateerd verschijnsel, dat misschien in het hooger en middelbaar technisch onderwijs duidelijker aan den dag treedt dan bij het ambachtsonderwijs, het verschijnsel namelijk, dat het onderwijs steeds bij de practijk ten achteren is. Het treedt wellicht in de industrie nog meer te voorschijn dan in de techniek van het bouwen, doch ook daar meer en meer, waar de industrie zich van een deel dier techniek meester maakt. Handelsgeest en concurrentie spelen in de practijk een groote rol, in het onderwijs zoo goed als geen. Zij scherpen den geest van den industrieel en van de uitvinders, die hij in zijn dienst heeft, op altijd weer mogelijke verbeteringen in fabrikatie-methoden en altijd weer nieuwe toepassingen van nieuwe materialen. Het uitvinden is niet meer als voorheen, afhankelijk van het toeval, maar gaat stelselmatig in zijn werk. De uitvinder registreert de resultaten zijner onderzoekingen volgens een

kaartsysteem, hij neemt de statistiek te baat bij het maken zijner gevolgtrekkingen, in zijn goed geordend archief bergt hij alles, zelfs dingen oogenschijnlijk van geringe beteekenis, zorgvuldig op en naast de instrumenten, die hij in zijn laboratorium gebruikt, is dit archief hem een instrument van de grootste waarde, misschien wel het allervoornaamste, omdat het hem in staat stelt de combinaties te formeeren, die voeren moeten tot een vooraf gesteld doel. Is dit eenmaal bereikt, dan is het de taak van den handelsman, de nieuwe uitvinding, verbetering of toepassing te exploiteeren en dat wel zoo spoedig mogelijk, want de concurrentie slaapt niet, fabrieksgeheimen zijn moeilijk te bewaren en de industreel, die niet op zijn »qui vive« is, kan verzekerd zijn, dat hem spoedig de voordeelen, die hij beoogt, door een ander voor den neus worden weggekaapt.

Het onderwijs houdt uit zijn aard, zooals wij reeds opmerkten, met dezen gang van zaken in de industrie weinig rekening. Het kan het ook niet doen en, zoo wij in de laboratoria eener Technische Hoogeschool professoren, docenten en studenten ijverig bezig zien met technisch wetenschappelijke onderzoekingen, dit geschiedt meerendeels met zuiver wetenschappelijk doel, of ter demonstratie van in de colleges behandelde theorie. De drijfveer, die in de practijk tot rusteloozen arbeid aanzet, bestaat hier niet. Alles gaat in rustiger tempo. Bovendien brengt hier al dit werk geen directe materieele voordeelen en is men ten slotte altijd beperkt in zijn hulpmiddelen, terwijl de industreel, die zijn zinnen gezet heeft op een bepaald doel, gewoonlijk geen kosten of hulpmiddelen spaart, omdat hij weet, dat, indien hij slaagt, dit alles hem later ruimschoots vergoed wordt. Daarin kan de school hem niet bijhouden en dientengevolge geraakt zij ook met hare resultaten ten achteren. Wel beschouwd is het ook van geen onderwijsinrichting en hare leiders te vergen, dat zij steeds volkomen op de hoogte is van alles, wat in een groote verscheidenheid van technische bedrijven omgaat, bedrijven, die zich somtijds slechts op een enkel product toeleggen en aan de verbetering daarvan al hun krachten kunnen wijden. Het kan ons dus niet verwonderen, dat de technicus, die, van de school komend, zijn intrede in de practijk doet menigmaal moet ervaren, dat men hem dingen geleerd heeft, die in het bedrijf reeds als verouderd op zijde gezet zijn, dat men hem in de school veel tijd heeft laten zoek maken met de oplossing van vraagstukken, die in het bedrijf reeds blijken te zijn opgelost, op een wijze, veel eenvoudiger, dan hij zich ooit heeft kunnen voorstellen.

Wij mogen in deze dingen geen aanleiding zoeken tot een scherpe critiek op het technisch onderwijs en zijn methoden, eerder is er alleszins aanleiding om te waardeeren wat onze tijd voor het technisch onderwijs doet; maar school en leven zijn nu eenmaal twee onderscheiden zaken en de grootste moeilijkheid bij alle onderwijs is het, deze zaken zooveel mogelijk tot elkander te brengen. Daarop komen eigenlijk alle onderwijskwesties neer en men meent nu wel met de organisatie van het vakonderwijs een belangrijken stap vooruit te zullen komen, doch ook hier zal wel weder blijken, dat werkelijk bruikbare menschen slechts gevormd kunnen worden in de school van het leven.

Ook op de techniek van het bouwen is deze oude waarheid van toepassing, meer nog dan voorheen, toen die techniek zooveel eenvoudiger, zooveel minder ingewikkeld was. De technische wetenschap bestond evenmin als de kunstwetenschap, de toenmalige wetenschap bemoeide zich noch met kunst, noch met techniek. Er waren geen papieren architecten, ingenieurs en technici, althans niet zooals wij ze tegenwoordig kennen; er was ook geen bouwindustrie en bouwmaterialenindustrie, steeds uit op nieuwe toepassingen en nieuwe producten, waarmede wat te verdienen viel. Men zou ons hier kunnen tegenwerpen, dat er uit de oudheid en de middeleeuwen, doch inzonderheid uit den Renaissancetijd, verscheidene bouwmeesters en ingenieurs bekend zijn, die denkbeelden over technische zaken hebben te boek gesteld, plaatwerken over oude gebouwen of eigen ontwerpen hebben uitgegeven, leermethoden over perspectief hebben samengesteld. Deze schrijvende en teekenende technici zijn in zekeren zin te beschouwen als de pioniers der later tot ontwikkeling gekomen kunstwetenschap, doch ieder, die hun werken kent zal toegeven, dat het daarin behandelde in den regel slechts in een verwijderd verband staat tot de techniek van het bouwen. Slechts enkelen maken een uitzondering en wel de oudst bekenden als b.v. Vitruvius, Villard de Honnecourt en misschien nog een enkel bij name onbekend meester uit de middeleeuwen. Zij staan somtijds vrij uitvoerig bij zuiver technische zaken betreffende materialen en werkwijzen stil, maar het weinige, dat zij ons mededeelen, geeft ons in de techniek van vroeger tijden toch maar een zeer onvolledig inzicht. Wat het bouwmateriaal betreft, wanneer het van dien aard was, dat het den tand des tijds kon trotseeren, zijn wij nog heden in staat aan de monumenten zelf een onderzoek in te stellen. De bewerking van het materiaal is niet even gemakkelijk meer te onderzoeken en ten aanzien daarvan zien wij ons wel eens voor raadsels geplaatst, maar de meeste moeite hebben wij ons voor te stellen, hoe men oudtijds te werk is gegaan bij den opbouw uit de materialen van monumenten, die ons nog heden reuzenwerken toeschijnen, reuzenwerken van taai geduld, van weergalooze scherpzinnigheid en onuitputtelijke fantaisie.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

KUNSTCONGRES.

Slot (Zie bladz. 11).

Daarna sprak de heer H. P. Bremmer over: De nieuwe richtingen in de schilderkunst.

Spr. wilde geen sectarisme. Alleen bedoelde hij met lichtbeelden toe te lichten, hoe men heeft te beschouwen de werken van schilderkunst, die men aanduidt als: no. 1. futurisme, 2e. kubisme, 3e. amorphisme, 4e. expressionisme.

Het futurisme lijkt te zijn een uitvloeisel van het impressionisme. Het voorbeeld dat spr. toont, kan men zich denken als de afbeelding van de sensaties van iemand die zich van het station naar zijn hotel begeeft. De opeenvolgende sensaties zijn in één moment samengebracht.

De vraag of men zulke voorstellingen als kunst mag beschouwen, is niet met een dooddoener te ontgaan. Kunst is wat een emotioneele toestand representeert. Dit doet zonder twijfel het vertoonde beeld.

Op dezelfde wijze toont spr. dit aan in lichtbeelden naar Cézamie, den geestelijken vader van het kubisme, en naar de geometrische beelden van Mondriaan. Aan stukken van Picasso laat spr. zien, dat deze man zeker wel kon teekenen, met een ontkenning daarvan is men er niet af, en zoo staat het ook bij Mondriaan: een door elkaar geworpen of gelegde partij lucifers sorteert niet hetzelfde effect als lijnconstructies.

Verwante emoties ziet spr. in de muziek, waarbij men ook geen bepaalde voorstelling krijgt. Door te spreken van „amorphisme", vormloosheid, is de kunst aan de orde, — Picasso, Mondriaan, — oneigenlijk aangeduid: kunst is vorm.

Eindelijk demonstreert spr. met een enkel beeld de groote kunst van Vincent van Gogh, van wien een talentvol volger is de jonge van der Lek, — van wien het beeld werd getoond van een venster, dat hij gemaakt had voor een kantoorgebouw der firma Wm. H. Müller en Co.

Eenige gedachtenwisseling volgde met de heeren Otto van Tusschenbroek en prof. Vogelsang.

De voorzitter, de heer Roland Holst hield de sluitingsrede.

Het congres had spr. natuurlijk weinig tijdsruimte tot overdenkingen gegeven. Er was daartoe anders stof te over.

Opdat ook het slot niet al te zeer blijft beneden de hooge stemming, die hier gedurende de drie dagen geheerscht had, wilde spr. niet ieder afzonderlijk bedanken. Wij zijn, aldus spr., elkaar onderling dank schuldig. De geest, die hier en vooral gisteren geheerscht heeft, was zoo dat wij ons gevoelden als bijen in een bijenkorf, die allen samen de warmte maken. Spr. zoekt naar de verklaring daarvan, alles raakte aan intellectueele emotie. De geest, die hier geheerscht heeft was niet alleen gedachte en gevoel zonder meer; hij was bouwende gedachte en bouwend gevoel. Dat heeft geleid tot dezen emotioneelen toestand. Spr. heeft eens met de Bazel veel werk gezien van jonge kunstenaars, die worstelden om zich uit te drukken. Wat een prachtige werktuigen toch! riep de Bazel uit, met dat mooie woord doelende op de jonge kunstenaars. Wat zijn werktuigen? vroeg spr. zich af. Een klomp ijzer en een beitel. Helaas kan het individualisme niet verder komen dan tot die prachtige werktuigen. De verborgen gaven konden niet alle gebruikt worden. Daarnaast was ook noodig de toepassing. En de opperste toepassing vindt men vereenigd in methode en synthese. Gisteren, aldus spr., hebt ge dat even zien blinken, wat methode en synthese bereiken kunnen.

Heel West-Europa ligt vol van zulke prachtige werktuigen. Maar zij zijn toch niet noodig die stapelplaatsen van werktuigen.

Bij de opening van dit congres heeft spr. den kunstenaar vergeleken met een priester, maar een die zijn godsdienst verloren heeft. Hij moet worden een strijder tegen commercialisme dat hem belaagt. Gisteren hebben wij het gevoeld. Telkens en telkens weer lichtte het even. In de rede van de Bazel, die naast de abstractie de concretie bezat, ontleend aan zijn ambachtelijke kennis. Toen Dresden sprak vroeg men zich af: Is dat muziek? Dat is architectuur.

Van dit congres is bekoring en ontroering uitgegaan voor vele menschen, doordat de synthese even doorvoeld werd. Wij voelden ons een oogenblik onder een grooten koepel van een tempel, die er thans nog niet is. Wij zijn toch allen tempelbouwers in den hoogsten zin des woords.

Hiermede sloot spreker het congres. (Langdurige toejuichingen.)

De heer Herman Robbers, als voorzitter van het Verbond heropende het congres voor eenige oogenblikken, niet om veel dank te zeggen, doch om zijn blijdschap te kennen te geven. In Roland Holst, den man der bezonnen moderniteit, met een hartstochtelijk verlangen naar de vereeniging van kunst en samenleving, zelf beschikkend over een volkomen meesterschap als kunstenaar, had het congres een voorzitter, van wien machtige bekoring en leiding is uitgegaan.

Ten slotte sprak Dr. H. E. van Gelder onder geestdriftige toejuichingen der stampvolle zaal een woord van dank namens de congresleden aan het bestuur voor de voortreffelijke organisatie.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Aan het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEd. Geb. Heeren,

De ondergeteekenden door U benoemd tot leden der jury voor de prijsvragen in 1915 door Uwe Vereeniging uitgeschreven, hebben de eer U het navolgende als resultaat van hun onderzoek van de ingekomen ontwerpen aan te bieden.

De algemeene indruk die de ingekomen ontwerpen zoowel wat kwantiteit als kwaliteit aangaat, maken, wettigen de uitspraak, dat de prijsvragen in allen deele als geslaagd beschouwd mogen worden. In 't bijzonder geldt dit van de hoofdprijsvraag: het ontwerp van een Badhôtel.

De omvangrijke arbeid, die voor eene behoorlijke uitwerking van het niet gemakkelijke onderwerp van de mededingers blijkt te zijn gevorderd is door de meeste inzenders op buitengewoon lofwaardige wijze en met groote liefde en toewijding volbracht. Dit uit zich niet alleen in de gedetailleerde studie die van het onderwerp werd gemaakt, doch ook in de zorgvuldige wijze waarop de teekeningen als zoodanig zijn uitgevoerd, en door velen, door opzetten op carton tot aantrekkelijk expositie materiaal zijn verwerkt.

De zeer verschillende wijze waarop het onderwerp kon worden aangevat, als gevolg van de vrije ligging van het terrein, en van de verscheidenheid van elementen, die in de hôtelafdeeling een meer intiem, doch in de concert- en andere zalen een meer openbaar karakter hebben, blijkt uit de groote verscheidenheid der oplossingen en maakte den ontwerpers het kiezen van een standpunt ten dezen opzichte niet gemakkelijk. De noodzakelijkheid om voor de bezoekers der concertzalen eene doelmatige controle te hebben zonder dat daardoor de eenheid van deze zalen eenerzijds en het hôtel en de voor het publiek zonder controle toegankelijke terrassen en zalen anderzijds verbroken of te zeer belemmerd werd, was mede een vraagstuk dat door zijn overheerschenden invloed op de algemeene planverdeeling belangrijke moeilijkheden voor de ontwerpers medebracht. Desgelijks leverde het onvermijdelijke projecteeren van de kleine hôtelvertrekken boven de groote zalen der benedenverdieping moeilijkheden zoowel uit het oogpunt van constructie als van verlichting op. Verder maakte het verschil in hoogteligging van het terrein aan de land- en de zeezijde het vraagstuk van een goede dagverlichting der sousterrainvertrekken aan de zeezijde niet gemakkelijk, en ten slotte was de eisch, dat in de logeerkamers geen overlast mocht ondervonden worden door de uitvoeringen in de concertzalen, een factor, die bij de distributie van het plan van groot gewicht was te achten.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat alle plannen, hoe verdienstelijk het werk in 't algemeen ook zij, in de oplossing van een of meer der genoemde vraagstukken te kort schieten, en dat eene bevredigende oplossing van het eene vraagstuk bijna onvermijdelijk ten koste van een of meer der andere kon verkregen worden.

Het zal geen betoog behoeven dat, bij de onmogelijkheid om bij de onderlinge vergelijking der plannen met mathematische juistheid hun waarde ten aanzien der genoemde vraagstukken te bepalen, in verband met de uit-

eenloopende wijze, waarop de oplossingen ervan werden verkregen, de keuze der beste niet gemakkelijk was en een herhaald wikken en wegen vorderde.

Een ander punt, dat de vergelijking der plannen bemoeilijkte, was de architectonische vormgeving in verband met het karakter van het gebouw. Het ligt voor de hand, dat, waar de inzichten der toonaangevers in deze in vele opzichten onderling afwijkend zijn, zich dit in het werk van hen die zich door hun medewerking aan deze studieprijsvraag blijkbaar meer tot de volgelingen rekenen, zou afspiegelen.

Even onderscheiden als de platte gronden zijn opgelost, is dan ook de architectonische vormgeving der ontwerpen, en het is niet te ontkennen dat, naast het vele goede, en zelfs zeer goede, dat in verschillende richtingen de ontwerpen te zien geven, toch ook veel wordt aangetroffen, dat als niet logisch uit den platten grond voortgekomen, of door aard en bestemming van het betreffende onderdeel van den bouw verantwoord, als loutere architectonische fantasie en overbodigheid moet worden gekwalificeerd. Dit, gevoegd bij het feit dat een uitgesproken karakter van gebouwen als het onderhavige, zonder daarbij als maatstaf te nemen wat op dit gebied ontstond in de achter ons liggende periode van bouwkunstig verval en stijlimitatie, voorloopig nog niet is vastgelegd, werkte uit den aard der zaak zeer verschillende opvattingen bij de ontwerpers te dezen aanzien in de hand en maakte ook de beoordeeling in hoeverre zij erin geslaagd zijn eene juiste karakteruitdrukking te benaderen, zeer moeielijk.

Na de voorloopige bezichtiging der plannen, waarbij de jury tot bovenstaande algemeene beschouwingen kwam, maakte zij eene schifting der ontwerpen, waarbij ter zijde werden gelegd de bij iedere prijsvraag in kleiner of grooter aantal voorkomende ontwerpen, welker auteurs, ondanks hun ijver en goeden wil er niet in geslaagd waren te bewijzen dat zij de opgaaf, ook zelfs maar in algemeene strekking hadden begrepen en in staat waren haar op te lossen.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Steunbeer, de Zee I, Anet, en H. v. H. (in vierkant).

Bij eene tweede schifting werden terzijde gelegd de ontwerpen, welker auteurs wel meerder begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het op te lossen probleem, doch waarbij de talenten om dit op zoodanige wijze te doen, dat zij voor eene bekroning in aanmerking konden komen, toch niet aanwezig bleken te zijn.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Marco, B. en V., Aze ick kan, Studie, en Ridder te paard (geteekend).

Alle overige ontwerpen bezaten in meerdere of mindere mate kwaliteiten, die een meer grondig onderzoek en meer gedetailleerde vergelijking noodig maakten om tot eene derde schifting te komen, waarbij de minder geslaagde konden worden afgezonderd. Hierbij vielen uit de ontwerpen onder de motto's Evenwicht, Branding, Door eenvoud succes, Harmonie, Quand même, Ho-ho-ho, In zee, Cancer, Egel, Mare nostrum, en Enzian.

Zoodat ten slotte als beste ontwerpen overbleven, waaruit de te bekronen ontwerpen zouden te kiezen zijn, die met de motto's A., Horizon, H. v. H., Langs Zee, Rotterdam aan Zee, de Zee II en Hollands kust. Van deze ontwerpen vielen ten slotte af de 3 laatsten terwijl de overblijvenden werden gerangschikt.

No. 1 motto A.
No. 2 motto Horizon.
No. 3 motto H. v. H.
No. 3a motto Langs Zee.

Waar aan de ontwerpen 1 en 2 beide zekere storende onvolkomenheden kleefden en bovendien hun verschil in kwaliteit niet van dien aard was, dat door volle bekroning respectievelijk met eersten en tweeden prijs aan dat verschil de juiste uitdrukking zou worden gegeven, en de kwaliteiten van No. 3—3a vrijwel tegen elkander bleken op te wegen, meende de jury den eersten prijs te moeten verdeelen tusschen No. 1 en No. 2 in verhouding van f 250.— en f 150.— en de tweede en derde prijs te zamen te moeten voegen ter gelijkelijke verdeeling tusschen No. 3 en 3a, onder vermelding dat bij No. 3 in 't bijzonder de waarde der platte gronden en bij No. 3a die der architectuur de keuze der jury bepaald heeft.

Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury nader het volgende op:

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Motto A. Dit ontwerp, dat bij den eersten oogopslag een ietwat vreemden indruk maakt, blijkt bij aandachtiger beschouwing groote kwaliteiten te bezitten. De plattegrond is van een oorspronkelijke compositie en is logisch in elkander gezet: Door de beide, onderling een haakschen hoek makende, vleugels wordt een goed ingesloten en ruim terras aan de zeezijde verkregen en eene afscheiding tusschen concertzaal en hôtelafdeeling tot stand gebracht, die den samenhang tusschen beide evenwel niet verbreekt, en het den hôtelgasten gemakkelijk maakt deze zalen te bereiken.

De bureaux bij den hôtelingang in het sousterrain liggen echter minder goed, de dienstvertrekken liggen goed al zijn niet alle van de juiste afmetingen, de toegangen met garderobe van het personeel zijn zeer goed gelegen. De winkels zijn niet gevraagd en niet in den gevel aangegeven. Ook elders in de gevels zijn enkele omissien.

De verschillende zalen op de parterre zijn goed gelegen, doch een controle bij den ingang der concertzaal is niet aangegeven.

Het onderling verband der zalen op de verdieping laat te wenschen over, de verlichting der hôtelgangen kon beter zijn.

De architectuur is aantrekkelijk en beschaafd; de gevels maken een monumentalen indruk, de koepelbouw boven de groote concertzaal is echter wel wat grootsch en hoewel het mogelijk zal zijn de zware steunbeeren op den dubbelen ringmuur der concertzaal te doen dragen, zou het noodig zijn den koepel 22½ graad te draaien met het oog op de onderbreking van die ringmuren voor de tooneelopening.

De traptorentjes bij de paviljoens gaan niet hoog genoeg op om daarmede de 2e verdieping te kunnen bereiken.

De binnenarchitectuur heeft dezelfde kwaliteiten als die van buiten, doch kon door de details beter toegelicht zijn.

Het teekenwerk, hoewel wat slordig hier en daar, verraadt een geoefende hand.

Is het plan dus niet vrij van gebreken, de goede en voorname kwaliteiten overheerschen in zoodanige mate, en de oorspronkelijkheid van den opzet is van zoodanige waarde, dat het onder de ingezonden plannen de eerste plaats verdient in te nemen.

Motto: Horizon. In tegenstelling met het vorige plan is dit ontwerp meer conventioneel in zijn lijnen, maar in deze richting van een groote duidelijkheid en logisch ineengezet en bij zijne beknoptheid toch voldoende open om bijna overal in het gebouw, waar dit gevorderd wordt, eene behoorlijke verlichting en luchtverversching te waarborgen. De binnenplaatsen, ofschoon in een gebouw van den onderwerpelijken aard te vermijden, doen als verlichting van accessoiresgangen enz. uitnemende diensten, en de dienstafdeeling, die in vele ontwerpen minder gelukkig is geregeld, is in dit gebouw goed ontworpen en met een juist inzicht in de eischen der bediening op de verschillende verdiepingen van een aantal goed gelegen trappen voorzien.

De entrée voor het hôtel aan de landzijde is goed gelegen en is in juiste verbinding met de hoofdvestibule op de parterre. De groote zaal op de parterre ligt echter niet geïsoleerd genoeg om geen hinder in eenige der logeerkamers te geven en doet op zichzelf meer aan een groote eetzaal dan aan een concertzaal denken. De ligging der garderobe en het bereiken daarvan en van de kleine muziekzaal en van de zaalgalerijen is niet fraai opgelost. Het overbouwen der tooneelruimte met kamers is af te keuren.

De overige zalen zijn echter zeer goed gelegen en onderling verbonden, de glasdichte veranda's langs de speelzalen zijn echter niet juist in den gevel uitgedrukt, en misschien zelfs niet aanbevelenswaardig.

De logeerkamers met salons en badkamers op de 1e verdieping zijn zeer goed geprojecteerd, en de daarlangs loopende gangen goed verlicht en geventileerd. Het verschuiven van de diensttrappen en toiletten in de zijvleugels was niet noodig en zou op de teekeningen anders moeten zijn voorgesteld om uitvoerbaar te zijn.

De tweede verdieping met de hooge kap daarboven heeft nog al wat verloren ruimte.

De architectuur is serieus en beschaafd doch niet van zekere conventionaliteit vrij te pleiten; zij herinnert wat veel aan paleis- of academiebouw. De detailteekening geeft wel goede motieven te zien, doch het bovengedeelte geeft niet wat de gevelteekeningen en met name de aantrekkelijke perspectief doen verwachten. De binnenarchitectuur en vooral de versieringen zijn van minder kwaliteit dan die van buiten. Het teekenwerk is correct en zeer verzorgd. Vertoont dus ook dit ontwerp sommige gebreken, dan kan echter ook hiervan getuigd worden, dat deze ruimschoots worden opgewogen door de goede eigenschappen ervan, en dat de oplossing van de opgaaf in de door den ontwerper gekozen richting van beknoptheid en compacten bouw en eenheid van plan en uiterlijke verschijning, het tot een der beste van de ingezonden ontwerpen stempelen.

Motto: H. v. H. Het plan in 't algemeen is wel goed van opvatting, de uitgebouwde groote concertzaal is juist gedacht en de ligging van de entrée aan den doorrit onder die zaal is goed. De garderobes op de parterre liggen echter minder goed, onmiddellijk bij de trappen, en hadden beter in het sousterrain-gedeelte bij den ingang kunnen worden ondergebracht. De bestemming en het gebruik van de koffiekamer en voorraadruimte zijn niet duidelijk.

De hôtelentrée is goed gelegen, op de parterre is wat te veel ruimte voor wandelhallen bestemd ten koste en in verhouding tot de oppervlakte van de groote en kleine eetzaal. De glasdichte wandelhallen sluiten het terras goed in, de scheidingen en zitjes in die hallen zijn echter wel wat massief uitgevallen. De entresol-indeeling is minder geslaagd. De wandelhal met koepel, die eene goede distributie van de hôtelvertrekken op de 1e verdieping in den weg staat, had gemist kunnen worden. De kamers op de 1e verdieping zijn goed, doch de gangen zullen niet overvloedig verlicht zijn.

De architectuur doet aan betonbouw denken, doch blijkt volgens de detailteekening als baksteen bedoeld te zijn, zij is echter aantrekkelijk en bevat verschillende zeer goede elementen, doch daarnevens andere van bedenkelijke kwaliteit als b.v. de raamtraceeringen. Het meer massieve van de architectuur is niet in overeenstemming met het opene en luchtige van den plattegrond. Ook de inwendige versiering, hoewel goede elementen bevattende, mist eenheid in karakter, het teekenwerk is door vaardige handen ge-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

daan en de perspectief, op schilderachtige wijze met een strandtafereel verlucht, geeft van die vaardigheid een krachtig getuigenis.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 38. Officieel Gedeelte.

Kantoren en magazijnen voor R. S. Stokvis & Zn. Ltd. aan de Keizersgracht te Amsterdam, arch. J. Verheul Dzn. en C. N. van Goor, met afbeelding.

De Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

Laarwoud te Zuidlaren behouden, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 3. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1370ste ledenvergadering van 12 Januari 1916.

Verslag in verslagenheid en met natuurgetrouwe gapingen, door een der daarmede belaste functionarissen.

Oude huizen van Rotterdam (Slot).

De Architect als tusschenpersoon, overgenomen uit »de Aannemer«, met naschrift van Jan de Meijer, B. N. A.

Synthese, door Candidus.

Ingezonden. Over de Bremmer-methode, door C. Visser. — Nog eens: Het biljet voor de Tentoonstelling van A. et A. door A. C. A. Rotgans.

Vereeniging Bouwkunst & Vriendschap te Rotterdam. Juryrapport over de prijsvragen in 1915.

Motie salarisverhooging.

DE BOUWWERELD No. 2. Bouwkunst en ambachtskunst in Nederland, door A. W. Weissman, arch. Amsterdam (vervolg).

Putten met overloop, zelfwerkende reiniging en ontsmetting, stelsel »Omo« voor privaten met waterspoeling, met afbeeldingen.

Afbeeldingen uit: Oude huizen van Rotterdam, 130 penteekeningen door Johan Briedé.

DE INGENIEUR No. 3. Iets over den Bronsmotor en daarmede genomen proeven, door J. C. Horch w. i. (slot) met afbeeldingen.

Opening van de lokalen der Industrieele Club te Amsterdam, met afbeelding.

Ingezonden stukken. Electriciteitslevering aan de arbeiders woning, door Dr. W. Lulofs M. Sc.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 2. Mededeelingen. — Errata — Verslagen van vergaderingen. — Het jongste stembiljet en nog wat. — Het woord aan u. — Salarisregeling technische ambtenaren. — Klassenstelsel Werkloosheidfonds. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1914 (vervolg). — Ingezonden. — Boekbespreking en catalogi. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 2. Overzicht der aanbestede werken gedurende de jaren 1914 en 1915.

Plicht of Recht (Ingezonden), door S. W. de Jong.

Amsterdamsche Centrale Middenstandscrediethank.

Ingezonden. Verzekeringmaatschappij en geneesheer, door Dr. H. Finkhof.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 7. Eischen, aan goede baksteenklei te stellen. — Waarde van bestrating. — Salpeter op muren.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Nieuwe bruggen.

Er zijn bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen plannen tot aanleg van een nieuwe spoorbrug over het Hollandsch Diep bij Moerdijk. Volgens de »Dordtsche Courant« ligt het in het voornemen, om binnen afzienbaren tijd de bestaande spoorbrug over het Hollandsch Diep te verbreeden en geschikt te maken voor het verkeer voor personen en wagens.

Naast de bestaande spoorbrug — die dus niet meer voor het treinverkeer gebruikt zal worden — zal een nieuwe spoorbrug worden gebouwd meer den kant van Lage Zwaluwe op. Deze brug zal ingericht worden voor dubbel spoor.

Naar het blad verder vernemt, ligt het in het voornemen om bij Keizersveer — waar het veer reeds gedurende geruimen tijd door een militaire brug is vervangen — een vaste brug te bouwen voor personen- en wagenverkeer.

»De N. Arnh. Crt.« schrijft over de plannen het volgende:

In de laatste dagen doen er in de pers allerlei fantastische verhalen de ronde omtrent den bouw van een nieuwe brug over het Hollandsch Diep. Werkelijkheid is, dat deze nieuwe brug nog geheel »in de lucht hangt«. Er is nog niets bepaald omtrent dien bouw. Zelfs is het heelemaal nog niet zeker, dat er een nieuwe brug over het Hollandsch Diep komt.

Het eenige, dat vaststaat is, dat er behoefte bij de spoorweg-maatschappijen bestaat aan betere verkeersmiddelen over het Hollandsch Diep. Om daartoe te geraken heeft men twee plannen ontworpen. Het eene plan is, om een brug met dubbel spoor, op ongeveer 100 meter afstand van de bestaande brug te bouwen en dan de oude bestaande brug in te richten voor voetgangers, wagens, enz. Voor dit laatste doel wordt de brug thans reeds — zij het dan alléén door militairen — gebruikt.

Het andere plan is, om naast de bestaande brug een tweede brug te bouwen voor enkel spoor, zoodat een op- en afgaand spoor verkregen wordt. De bestaande brug zou dan spoorbrug blijven en dus niet ingericht worden voor voetgangers enz.

Welk plan nu uitgevoerd zal worden, is thans nog een geheel open vraag. Natuurlijk is voor de spoorweg maatschappijen het eerste plan het verkieslijkste, doch het tweede plan is belangrijk goedkooper; en dit argument spreekt bij dergelijke reuzenbouwwerken toch ook een woordje mee.

Dat er evenwel voorloopig van een beslissing dienaangaande geen sprake kan zijn, blijkt wel hieruit, dat nog niet eens, naar wij vernemen, begrootingen zijn opgemaakt voor deze afzonderlijke plannen. Bij het departement van Waterstaat beschikt men daaromtrent nog absoluut niet over de noodige gegevens. Slechts even is over de wenschelijkheid van een beteren verkeersweg met dat departement overleg gepleegd. Meer niet. Evenmin als men dus thans weet of er werkelijk een nieuwe brug zal komen, of welk soort brug het zal worden, evenmin weet men nog, hoe lang de eventueel nieuwe brug zal worden, n.l. 1400 meter of korter; of het een geheel vaste brug zal worden; of met een of meer draaibare bogen, ten dienste van de scheepvaart, enz. enz.

Dat alles hangt nog in de lucht en de in de pers gelanceerde plannen van diverse gemeenten kan men dan ook voorloopig het best als luchtkasteelen beschouwen.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Ambachtsschool te Amersfoort, salaris f 2000.—, klimmend tot f 2400.—. Storting spaarkas 2 pCt. Tegenw. titularis is ook Directeur der R. A. School. Acte M2, Me of Mg. vereischt. Stukken voor 25 Januari aan het Bestuur, secretaris J. v. d. Horst, Beekensteinsche laan 11 (1)

— Waterbouwkundig Opzichter bij sluisbouw, tegen 1 Maart of 1 April a. s. Schriftelijke sollicitatie bij den Ingenieur H. Paul, Sweelinckstraat 80, den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, tevens goed uitvoerder bij bouw te Rotterdam. Spoedige indiensttreding. Brieven onder No. 2384, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor direct. hoofdzakelijk voor bureauwerk Uitvoerige brieven onder No. 2284, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Bouwkundige Teekenaars op Rijksbureau, zoo spoedig mogelijk. Uitvoerige brieven onder No. 3453, Boekhandel J. Cikot, Hoogstraat 7, den Haag. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

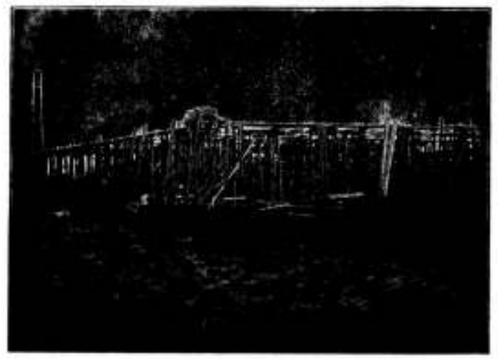

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Van Swindenstr. 10
UITZENDBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM
HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 200, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 29 JANUARI 1916. No. 5

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg (Zie bladz. 15).

Wij hebben in het eerste gedeelte van dit opstel de meening uitgesproken, dat de techniek van het bouwen betrekkelijk eenvoudig is en eenvoudig moet zijn. Zij is evenwel door veelvuldige toepassing van resultaten van wetenschappelijk onderzoek vrij wat ingewikkelder geworden dan voorheen en nochtans bepaalt zij zich, evenals voorheen, eigenlijk slechts tot twee zaken, het materiaal en de constructie. Oordeelkundige keus van het materiaal en oordeelkundige samenstelling van het werk, ziedaar twee dingen, die men van den technicus eischen mag. Zij vereischen een zekere mate van kennis en ondervinding, de techniek moet aangeleerd worden en kan ook aangeleerd worden.

In het verband, waarin hier van samenstelling gesproken wordt, moet men de beteekenis van dit woord niet al te ruim opvatten en vooral niet uitstrekken tot de conceptie van het geheel, die op het gebied der kunst thuis behoort; ook kan men de berekening der constructie buiten beschouwing laten, als behoorende tot de taak van den ingenieur, en in het algemeen zich bepalen tot de samenvoeging der onderdeelen en hetgeen daarbij valt in acht te nemen. Ook daarin kan, wanneer een kunstenaarsgeest het werk bezielt, nog iets van kunst te voorschijn treden. Het zou ons echter te ver voeren, thans te willen nagaan, waar en wanneer dit plaats heeft.

Wij bepalen ons dus tot de zuivere techniek, zonder meer, en zoo wij dit doen, spreekt het vanzelf, dat wij haar in hare eenvoudigste uitingen aantreffen daar, waar de keuze der bouwstof beperkt is en de middelen voor de samenstelling zich tot weinige beperken, dus in de verre oudheid, waarin de mensch was aangewezen op bouwstoffen, die gemakkelijk te verkrijgen waren en op zijn eigen lichaamskracht. Wij zien dan, dat de materialen, waaruit de aardkorst is samengesteld en die welke het plantenrijk oplevert, het eerst in aanmerking komen. De vraag of de oermensch eerst op het denkbeeld gekomen is steenblokken op elkander te stapelen, dan wel boomstammen of rietstengels tot bouwkundige doeleinden aan te wenden, of ook in leem te gaan boetseeren, kan aan de archeologen ter beantwoording worden overgelaten. Ook voor de meest primitieve samenstellingen schijnt het gebruik van eenvoudige gereedschappen en hulpmiddelen onontbeerlijk en wij mogen wel aannemen, dat het denkbeeld, om daarvan gebruik te maken even oud, zoo niet ouder is, dan het denkbeeld, om van een of ander materiaal iets te maken. Men behoeft slechts kinderen aan het zeestrand bezig te zien met hun bouwwerken van nat zand, om gewaar te worden, hoe het gereedschap, dat de hand moet vervangen of helpen, wordt uitgevonden, bij de eerste ervaring, dat het werk met de hand alleen niet gemakkelijk genoeg of vlug genoeg van stapel loopt. En, zooals wij zooeven opmerkten, reeds waar een brok steen moest worden losgewerkt of uitgegraven, een boom moest worden geveld, of een hoeveelheid leem aan den oever eener rivier moest worden opgebaggerd, moet de mensch dadelijk bemerkt hebben, dat dit met de nagels of met de tanden alleen toch niet best

vlotte en een taaie boomtak, of een platte, scherpkantige steen daarbij goede diensten kon bewijzen.

Wanneer men mag aannemen, dat de cultuurtoestand van onbeschaafde volken, die nog hier en daar in afgelegen wereldstreken leven, in vele opzichten ons nog heden een denkbeeld kan geven van de oertoestanden waaronder de mensch in het algemeen, ook in het thans meest beschaafde deel der wereld, heeft geleefd, dan mogen wij aannemen, dat de techniek van de bewerking van het materiaal zich sneller ontwikkeld heeft, dan de techniek van het bouwen en dat daaruit gevolgd is, dat wat wij thans kleinkunst en gebruikskunst noemen ouder is dan bouwkunst. Een direct bewijs hiervoor is te vinden in de, zij het ook nog zoo onbeholpen, proeven van teeken- en graveerkunst, die gevonden zijn in de holen, die den oermensch tot woning strekten, voor hij tot bouwen overging. Een ander bewijs zou men, zonder zich al te zeer te vergissen, daarin kunnen zien, dat men bij stammen met een achterlijke cultuur, zooals b.v. de bewoners van sommige afgelegen eilanden van den Indischen Archipel, een technisch en dikwijls zelfs artistiek vrij hoog ontwikkelde kleinkunst aantreft, terwijl de techniek van het bouwen blijkbaar op een zeker punt, dat zeer ver achter ons ligt, is blijven staan. Wij staan hier alweder voor een verschijnsel, waarvan de verklaring niet op onzen weg, maar meer op dien van den anthropoloog ligt. Die volken hebben geen bouwkunst, wat zij samenstellen dient alleen, om in de levensbehoefte van woning te voorzien, hun eischen op dit punt bepalen zich tot het allernoodzakelijkste, hun godsbegrip staat gewoonlijk op een te lagen trap, dan dat daaruit de behoefte aan een ideëele, monumentale kunst kan voortspruiten.

Eerst waar het denkbeeld langzamerhand ontstaat het godsbegrip te belichamen in onvergankelijk materiaal, voor den als god vereerden held een monument te stichten, de onvergankelijkheid van goddelijke en wereldlijke macht in het tempelpaleis of den paleistempel uit te drukken, daar ontwikkelt zich de techniek van het bouwen, en het staat vrijwel vast, dat zij zich ontwikkelt uit de techniek van kleinkunst en gebruikskunst, die haar waarschijnlijk overal is voorafgegaan. In de kleinkunst moet men de bewerking van het materiaal hebben geleerd en bij eenig nadenken kan het ons geenszins verwonderen, dat wij in de oudste overblijfsels van monumentale kunst, wanneer wij de dolmen's en hunnebedden uitzonderen, een techniek van materiaalbewerking waarnemen, die ons anders onverklaarbaar zou voorkomen. Of wij die oudste overblijfselen moeten zoeken in Egypte of Mesopotamië, in Peru of Yucatan doet hier weinig ter zake. Wij vinden in al de genoemde landstreken monumenten, waarvan de onderdom dien der geschreven geschiedenis zeer ver overtreft en zien toch, dat de techniek wel verre van primitief integendeel met het volste recht hoog ontwikkeld genoemd kan worden. Wij zien een keuze van materiaal, graniet, porfier of andere harde steensoorten, gekozen ter wille van het denkbeeld der onvergankelijkheid, maar zoo moeilijk te bewerken, dat wij in onze dagen, met onze moderne gereedschappen en hulpmiddelen, nog vaak tegen de bewerking opzien en er maar liever straatkeien van maken; wij zien die materialen bewerkt met een zuiverheid en nauwkeurigheid als door onze steenhouwers lang niet altijd in acht genomen wordt. Welke middelen van bewerking en welke gereedschappen de oude steenhouwers dus hebben toegepast, zij moeten even doelmatig en even geschikt geweest zijn als die waarover wij thans beschikken.

Alleen is die bewerking natuurlijk niet zoo vlug van de hand gegaan, als wij dit in onze dagen kunnen zien gebeuren, maar de bedaarder wijze van werken is aan de nauwkeurigheid ten goede gekomen.

Het uithoudingsvermogen van de menschelijke machine is nu eenmaal geringer dan dat van een modern krachtwerktuig door stoom, gas of electriciteit gedreven. Men kan haar niet onafgebroken laten doorwerken, tot zij geheel versleten is. Ook is het arbeidsvermogen van het menschelijk organisme betrekkelijk zoo gering, dat men, toen de krachtwerktuigen in gebruik kwamen dadelijk de paardekracht heeft aangenomen, om het vermogen daarvan uit te drukken. Een voordeel van groote beteekenis is echter bij de menschelijke machine voorhanden in het onderdeel de menschenhand, gebruikt met eigen oordeel, of volgens aanwijzing van meer geoefenden en bruikbaar voor nagenoeg allen in de techniek van het bouwen vereischten arbeid. Die menschenhand had zich, waarschijnlijk reeds lang voor dat de eerste architectonische conceptie in een denkersbrein tot rijpheid kwam, door oefening ontwikkeld tot het meest onmisbare en meest veelzijdige instrument, dat het betrekkelijk eenvoudige gereedschap bestuurde, waarmede alle toen bekende materialen bewerkt konden worden, precies zooals men dit wenschte. De handvaardigheid was er dus, maar daarmede alleen zouden de oude bouwmeesters niet bereikt hebben, wat thans nog onze bewondering wegdraagt. Om groote resultaten te bereiken en van die handvaardigheid het meest mogelijk partij te trekken moest zij georganiseerd worden en dat geschiedde door toepassing van het oude beginsel veel handen maken licht werk. Het staat wel vast, dat de bouwmeesters der oudheid in den regel over veel, en volgens sommige overleveringen over een onbeperkt aantal handen konden beschikken. Dit kunnen niet alle geoefende handen geweest zijn, maar dat was ook niet noodig, wanneer de leiding van den arbeid slechts aan geoefende handen werd toevertrouwd en een goede verdeeling van arbeid in toepassing werd gebracht.

Dat dit b.v. bij de Egyptenaren het geval geweest is kunnen wij veilig aannemen als een uitvloeisel van het organisatietalent, waarover dit volk beschikte, blijkens nagenoeg alles wat wij er van weten.

Het groote geheim van de techniek der oudheid moet wel gezocht worden in de organisatie, die in hare resultaten onze wijze van werken evenaarde en dikwijls overtrof. Dat aan sommige bouwwerken jaren en jaren gewerkt is aleer zij voltooid waren, zal wel waar zijn doch dit beteekent eigenlijk weinig bij de beoordeeling van de meerdere of mindere voortreffelijkheid der techniek van het bouwen.

Onze beschouwing bepaalde zich in het hier voorafgaande meer tot een onderdeel van die techniek, namelijk de bewerking van het materiaal. Zij is echter evengoed toepasselijk op het andere onderdeel, de samenvoeging en verbinding tot een geheel, doch ook hier lost zich het raadsel op, wanneer wij bedenken, wat met organisatie van het werk van vele handen bereikt kan worden. Toch schijnt ons, wat dit punt betreft de veronderstelling niet gewaagd, dat bij den opbouw der Egyptische monumenten werktuigen zijn gebruikt, die den handenarbeid ten deele hebben vervangen. Wel is het vreemd, dat waar zoovele afbeeldingen van het leven en werken der Egyptenaren gevonden zijn, dat wij ons daarvan een vrij duidelijk beeld voor den geest kunnen halen, toch van de hulpmiddelen en werktuigen, bij het bouwen gebruikt, die afbeeldingen zoo weinig te zien geven, dat bij de geleerden daaromtrent nog de meest tegenstrijdige meeningen en theorieën in omloop zijn. Evenwel voor ons is dit punt op het oogenblik niet van overwegend belang. Het is bekend genoeg, dat de Egyptenaren en Assyriërs ook reeds zeer bedreven waren in hetgeen wij thans de ingenieurswetenschap noemen en op grond daarvan meenen wij te mogen aannemen, dat ook de toegepaste werktuigkunde bij deze volken der oudheid hooger stond, dan wij ons gewoonlijk voorstellen.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Jaarverslag over 1915 (1 Dec. 1914—1 Dec. 1915.)

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WelEd. Geb. Heeren,

Het jaarverslag, dat de Permanente Prijsvraag Commissie de eer heeft U hierbij aan te bieden, heeft ditmaal weinig feiten van beteekenis te vermelden. De ongunstige maatschappelijke toestanden, die ook in het bouwvak hun invloed deden gevoelen, zijn waarschijnlijk mede oorzaak, dat in het afgeloopen jaar weinig prijsvragen werden uitgeschreven. De werkzaamheden der Commissie waren gedurende het jaar 1915 dan ook tamelijk beperkt.

Omtrent de weinige zaken, waarmede de Commissie zich dit jaar bezig hield, kunnen wij het volgende opmerken:

1°. De prijsvraag voor een Verzorgingshuis te Hilversum, waarvan in beide voorgaande jaarverslagen reeds werd gewaagd, is dit jaar tot een gunstig eind gebracht. In overleg met de Jury en de P. P. C. werd de datum van inzending bepaald op 1 Mei 1915, nadat het Bestuur der stichting had verklaard, dat de voorgenomen bouw wegens practische redenen niet langer uitgesteld kon worden. De deelname aan deze prijsvraag is zeer groot geweest en kan een volkomen welslagen ervan worden geconstateerd.

2°. Door de Jury inzake de besloten prijsvraag voor Woningbouw in Alkmaar werd advies gevraagd omtrent het programma. Nadat de belooning voor de mededingers was verhoogd, kon het programma worden goedgekeurd.

3°. Prijsvraag voor een Tuinwijk te Maarssen. Door de woningbouw-vereeniging „Lindelust" werd ons het programma ter advies toegezonden. Hierop werden door ons vele aanmerkingen gemaakt, ook wat betreft het bedrag der uitgetrokken prijzen, die veel te laag waren gesteld. Het bestuur deelde ons mede, dat onze voorstellen te bezwarend waren en van een openbare prijsvraag werd afgezien, men wenschte zich tot een besloten prijsvraag te beperken. Nadat wij erop gewezen hadden dat op deze besloten prijsvraag de A. R. even goed van toepassing zijn als op openbare prijsvragen, hebben wij niets meer van deze zaak vernomen.

4°. Besloten prijsvraag voor een Sanatorium. Door de Vereeniging tot Bevordering der Gezondheid in de Grafische Vakken in Nederland is een besloten prijsvraag uitgeschreven voor een Sanatorium te Eerbeek, waarvan het programma door onze Commissie kan worden goedgekeurd.

5°. Prijsvraag voor dubbele beambtenwoning te Renkum. Naar aanleiding van een advertentie van het Gemeentebestuur van Renkum, waarbij de ingezetenen werden uitgenoodigd plannen in te dienen voor dubbele ambtenaarswoningen, waarvoor prijzen van f 20.—, f 10.— en f 5.— beschikbaar werden gesteld, heeft de Commissie zich gewend tot B. en W. dier gemeente om er op te wijzen, dat een dusdanige prijsvraag volkomen in strijd is met de usance en geheel afwijkt van de A. R. en te verzoeken, de genomen stappen ongedaan te maken en bij deze prijsvraag de A. R. tot leiddraad te nemen. Hierop is geen antwoord ontvangen.

6°. Besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederlandsche Bank. Nadat de Commissie was ter oore gekomen, dat een vijftal architecten waren uitgenoodigd tot een besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederl. Bank, hebben wij ons tot de uitgenoodigden, zijnde de heeren Ed. Cuypers, A. D. N. van Gendt, F. W. M. Poggenbeek, C. B. Posthumus Meijjes en J. A. G. van der Steur, gewend, met de uitnoodiging de P. P. C. daaromtrent te willen inlichten. Daar geen der heeren hiertoe bereid bleek, heeft de P. P. C. deze quaestie ter afwikkeling in handen gesteld der Constitueerende Vereeniging i. c. de M. B. V. A., die bedoelde architecten onder hare leden telt. Hierop is onderstaand antwoord ontvangen: „Namens het Bestuur der M. B. V. A. kan ik U omtrent het verloop der zaak „Prijsvraag Nederlandsche Bank" het volgende berichten:

Na ontvangst van uw schrijven do. 1 November l.l. is namens het Bestuur der M. B. V. A. tot de heeren, die voor bovengenoemde prijsvraag waren uitgenoodigd, een dringend verzoek gericht om nadere inlichtingen, waarbij in verband met art. 42 der P. P. C. werd gewezen op de moreele verplichting van alle leden der M. B. V. A. tot nakoming der regelen in de P. P. C. gesteld. Met dezelfde post werd dezen heeren een exemplaar van genoemde „Regelen" toegezonden. Ook aan de directie der Nederlandsche Bank werd in eenigszins andere bewoordingen een dergelijk schrijven gericht, waarbij van bovengenoemden brief een afschrift werd ingesloten.

Deze actie heeft echter niet kunnen leiden tot het gewenschte resultaat. Alle deelnemers aan de prijsvraag hebben geantwoord, dat zij zich niet verplicht achtten, nadere inlichtingen te verstrekken, en verklaarden, dat, indien de M. B. V. A. deze meening niet deelde, zij genoodzaakt zouden zijn het lidmaatschap op te zeggen; voor een dezer heeren was het wijzen op genoemde moreele verplichting in het schrijven bovenbedoeld zelfs aanleiding om de band met de Maatschappij te verbreken.

Aangezien nu in de tegenwoordige Statuten der M. B. V. A. uitdrukkelijk is vastgelegd, dat het bindend verklaren alleen bij referendum kan geschieden, moet worden aangenomen dat op heden geen enkele regeling voor de leden formeel bindend is, reden waarom het huidige bestuur zich niet gerechtigd acht en onmachtig is om tegen de U bekende heeren meer disciplinair op te treden. Het Bestuur zag zich dus genoodzaakt den heeren Posthumus Meijes c. s. mede te deelen, dat het meende op deze zaak niet nader te moeten ingaan, doch achtte het tevens gewenscht, om in het slot van zijn brief den heeren onder het oog te brengen, dat wanneer een opvatting der A. R., gelijk aan die van de deelnemers aan bedoelde prijsvraag, algemeen ingang zou vinden bij hen, die prijsvragen uitschrijven of daaraan deelnemen, de prijsvraag-regeling, zooals ze op het oogenblik luidt, tot een doode letter zou worden.

Tot zoover het verloop dezer zaak. Zooals het Bestuur aanvankelijk reeds vermoedde, daar toch de regeling de dwingende kracht mist, zijn geen directe resultaten bereikt. Toch is het wel haast zeker, dat indirect deze actie niet zonder gevolgen zal blijken. Na de „pro- en contra-beschouwingen over het verbindend verklaren in het algemeen" op de laatst gehouden ledenvergadering, bleek uit de besprekingen, dat vele leden de bindend-verklaring van verschillende regelingen zeer wenschelijk achtten, waardoor ten slotte, op voorstel van den Voorzitter, besloten werd, dat op de volgende vergadering zal worden beslist, welke regelingen zullen worden voorbereid, om tot bindend verklaren te kunnen komen, en welke volgorde hierbij zal worden in acht genomen.

Vertrouwend hiermede aan Uw verzoek om nadere inlichtingen te hebben voldaan", enz.

Het behoeft wel niet gezegd dat deze afloop ons zeer teleurgesteld heeft.

Waar onze Commissie nu gedurende ruim vier jaren is

werkzaam geweest en de A. R. kort geleden geheel zijn herzien en door de Const. Vereenigingen opnieuw zijn vastgesteld, meenden wij te mogen aannemen dat de leden der aangesloten vereenigingen, niet het minst de vakvereenigings-leden onder hen, zich tot eene loyale medewerking verplicht zouden rekenen. In de Algemeene regelen als de uitgesproken meening der vier bouwkundige vereenigingen o.m. staat vermeld: „dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in een besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of, ingeval van een besloten prijsvraag, het programma voldoet aan de A. R., en in geval van een meervoudige opdracht, voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium."

Nu het blijkt dat wij ons in deze te groote illusies hebben gevormd, dient de vraag te worden gesteld of het onder de gegeven omstandigheden nog nuttig kon zijn de P. P. C. langer te laten voortbestaan, en wij zijn tot het besluit gekomen dat zulks alleen dan mogelijk zal zijn, wanneer door de Const. Vereenigingen gevolg gegeven wordt aan hetgeen door het Bestuur der H. B. V. A. te dezer zake in het vooruitzicht is gesteld, n.l. het bindend verklaren der Algemeene Regelen.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het periodiek aftreden van den heer C. N. van Goor, die vervangen werd door den heer P. J. de Jongh, zoodat de Commissie was samengesteld als volgt:

H. G. Jansen, Voorzitter, aftr. in 1916.
Herm. v. d. Kloot Meijburg, Secretaris-penningmeester, aftr. in 1917.
P. J. de Jongh, aftr. in 1918.

„KUNST AAN HET VOLK" TE AMSTERDAM.

PRIJSVRAAG VOOR MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER.

Nu er in den laatsten tijd zeer veel wordt gewerkt aan het belangrijke vraagstuk: hoe de arbeiderswoning moet worden gebouwd, is het even noodzakelijk de zeer belangrijke vraag te stellen: hoe kan de arbeider, die zijne nieuwe woning gaat betrekken, zich voorzien van meubelen, beter zich aansluitende aan de nieuwe omgeving, dan de thans verkrijgbare goedkoopste meubelen, doch waarvan de prijs niet te veel afwijkt van het bedrag, hetwelk hij er nu voor betaalt.

De Vereeniging „Kunst aan het Volk" acht het van veel belang dit bij uitstek praktische vraagstuk tot oplossing te brengen.

Zij schrijft daarom de navolgende prijsvraag uit:

Meubelen voor een woonkamer van een arbeidersgezin met een zeer beperkt inkomen.

Art. 1. De in te zenden meubelen moeten zoodanig zijn, dat, wanneer zij in groote hoeveelheden worden gemaakt het mogelijk is concurreerend te zijn met de thans bestaande goedkoopste volksmeubelen.

De meubelen komen te staan in een der nieuwe, door architecten gebouwde arbeiderswoningenblokken.

De woonruimte is ongeveer 4 × 4 M.
De inwendige hoogte ongeveer 2,85 M.

Art. 2. Elke inzending moet bestaan uit:

a. een kast;
b. een tafel;
c. zes stoelen;
d. een spiegeltje.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING. WARMTEBESPARING door **TOURNIQUET deuren.**
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb. Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

In de keuze van materialen of kleur der beschildering is de ontwerper vrij.

Art. 3. De gezamenlijke prijs van de meubelen mag niet meer bedragen dan f 75.— tot f 100.—.

Daar de prijsvraaguitschrijfster begrijpt, dat deze som pas is te bereiken bij massa-vervaardiging (in dit geval te stellen op 200 stuks), en dat een enkele, naar een nieuw ontwerp vervaardigde meubileering daarder moet komen, zal de inzender, tegelijk met zijne inzending moeten overleggen: een schriftelijk bewijs, waarin een met name genoemde werkplaats verklaart: bij massa-vervaardiging de meubelen te kunnen leveren voor het, door den ontwerper schriftelijk op te geven bedrag van f 75.— tot f 100.—.

Art. 4. Aan de Jury is een bedrag van f 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.

Bovendien heeft de Vereeniging „Kunst aan het Volk" het recht op aanwijzing van de Jury de eerst bekroonde meubelen aan te koopen voor de, bij de inzending schriftelijk op te geven kostprijs.

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 1 Mei 1916 vrachtvrij zijn bezorgd aan een adres, dat 15 April 1916 in de dag- en vakbladen zal worden bekend gemaakt.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De motto's van alle inzendingen zullen in de dag- en vakbladen bekend worden gemaakt.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring:

„De inzender van het motto ..... verklaart, „dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

Inlichtingen worden uitsluitend gevraagd aan de Jury, p.a. den Secretaris van de Jury, den heer P. Bink. Zij kunnen worden gesteld tot 15 Februari a.s.

De vragen worden met de antwoorden openbaar gemaakt in de dag- en vakbladen.

Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, in overleg met de inzenders de ontwerpen ten toon te stellen zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor tentoonstelling ter beschikking blijven van de Vereeniging; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som gelijk aan den kostprijs.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden meubelen welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van de Vereeniging „Kunst aan het Volk" worden benoemd.

De Jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

Na de uitspraak der Jury zal door haar den naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:
K. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE Nzn.
JAN DE MEIJER.
C. OOSSCHOT.
P. BINK, Secretaris.

Adres: Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam.

Amsterdam, Januari 1916.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. Bouwkunst en Academie, door A. J. Der Kinderen.
Bindende Bepalingen, door J. Wesselius.
Kromoblanda. Boekbeschouwing door L. Zwiers, met afbeelding.
Een belangrijk vonnis.
Algemeen Kunstcongres (vervolg).

ARCHITECTURA No. 4. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Het Meubel in verband met de Bouwkunst. Voordracht van Dr. Jan Kalf (Sste Lustrumvoordracht.)
Punkteermethode ter vergrooting naar een kleiner model, door Dr. P. J. Helwig.
Wensch, door Candidus.
En nog eens: Het bijlet voor de Tentoonstelling van A. et A.
De Architect als Teekenaar, door A. W. Weissman.
Van twee burgemeesters, door Jan de Meijer.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE-BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

DE BOUWWERELD No. 3. Na vijftig jaar.

De Schierstins te Veenwouden, door G. J. Veenstra, met afbeeldingen.

Bouwkunst en Ambachtskunst in Nederland, door A. W. Weissman, architect te Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 4. Het Internationaal-Ingenieurs congres te San Francisco 20—25 September 1915. Verslag van den officieelen afgevaardigde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs H. J. E. Wenckebach

Oproep, door R. A. van Sandick.

De Stormvloed van 13-14 Januari 1916, door D. A. van Heijst c.i. Ingenieur van den Rijkswaterstaat.

Voor- en nadeelen van klinker- en Steenslag-verhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door Dr. L. R. Wentholt c.i. ngenieur van den Rijkswaterstaat.

Rijnvaartverkeer van Amsterdam in 1915, met afbeelding.

Rapporten en Mededeelingen van den Rijkswaterstaat.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 3. — Waarschuwing. — Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1914 (vervolg). — Ingezonden. — Boekbespreking en catalogi. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften

DE AANNEMER No. 3. Twee uitspraken van de Rotterdamsche Rechtbank.

Een nieuwe wijze van bouwen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI INDUSTRIE No. 8. De bijmengsels van de klei. — Rijnsteen. — Gebruik van turf in de industrie. — Onderhoud van verharde wegen. — Maximum-prijzen voor turf. — Het klinkerpaardenpad in grindwegen. — Distributie van Steenkolen. — Onze nijverheid.

HET MODERNE LANDHUIS IN NEDERLAND, door J. H. W. Leliman en K. Sluyterman, uitgave van Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage. Wij ontvingen de tweede aflevering van dit, reeds in ons nummer van 25 December 1915 besproken, plaatwerk. Ook deze maakt een niet minder ganstigen indruk dan de eerste. Wij kunnen de opmerking van den heer Jan de Meijer, onlangs in »Architectura« neergeschreven, niet beamen, dat het moderne Nederlandsche landhuis zich in vele gevallen nog zoo weinig aansluit aan de omringende natuur. In sommige gevallen geven wij het toe, maar onze indruk bij het doorkijken van het boek was juist, dat vele architecten er juist wel in geslaagd zijn, hun werk bij de natuur te doen aansluiten. Naar onze meening moet het ideaal niet zijn, dat het bouwwerk in de omringende natuur versmelt, zich oplost, maar dat het een duidelijk klinkend accoord vormt, in harmonie met de begeleiding.

Aan het slot van onze vorige bespreking zeiden wij: »De uitvoering der platen streeft die van bekende Duitsche uitgaven op zijde, maar overigens spreekt de Nederlandsche geest in alles duidelijk genoeg, om enkele Duitsche klanken te overstemmen«.

De bedoeling van dit zinnetje schijnt, naar ons bleek van belangstellende zijde, niet geheel te zijn verstaan. Misschien kon zij ook juister zijn uitgedrukt. Daarom zij hier ter verduidelijking gezegd, dat, waar van Duitsche klanken gesproken wordt, wij niet het oog hadden op de wijze van uitgave of de uitvoering van het plaatwerk, maar op de afgebeelde bouwwerken zelf, waarin nog hier en daar Duitsche invloeden zijn op te merken. Daaraan zal de Nederlandsche bouwkunst zich moeten ontworstelen, of zooals de heer de Meijer het uitdrukte: »De Duitsche en Oostenrijksche bevliegingen, gevoed door een Duitsche tijdschriften-overweldiging, moge een dam worden gezet!«

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

In de streek Roermond—Venlo, waar in verband met de aanwezigheid van uitnemende kleisoorten de klei-industrie tot hoogen bloei kwam, gaat men zich thans ook toeleggen op het vervaardigen van vuurvasten steen. Tot dusver werd veel van dit materiaal betrokken uit Engeland en Duitschland, hoewel ook in Holland reeds vuurvaste steenen werden gebakken, die, blijkens opgedane ervaring in het Limburgsche, zelfs van beter kwaliteit waren dan de buitenlandsche. Maar ook voor dit materiaal, zegt het Hbl., gold, wat voor zoovele andere fabrikaten van eigen bodem geldt: als 't niet uit het buitenland komt, is 't niet goed. De oorlog brengt hierin verandering. En het terrein, dat de Nederlandsche vuurvaste steen in eigen land gaat veroveren, zal het buitenland nooit kunnen terugwinnen. Ook de machines, kogelmolens voor het malen van de benoodigde grondstof, worden thans aan een machinefabriek in dezelfde streek vervaardigd.
(Limb. Koerier.)

Het Parkschouwburgterrein te Amsterdam.

Het Parkschouwburgterrein zal voorloopig niet bebouwd worden. Zooals men weet, bestond er een plan aldaar een gebouw voor de afdeeling belastingen te stichten. Van dit denkbeeld is men teruggekomen, nu gebleken is, dat het voormalig gebouw van de Kasvereeniging op de Heerengracht minder geschikt is voor den dienst der waterleidingen. Het is zoo goed als zeker, dat de afdeeling belastingen daar nu een onderkomen zal vinden.

Personalia.

— Tot directeur van de Middelbare Technische School en daaraan verbonden Ambachtsschool te Haarlem is op 11 Januari 1916 benoemd G. A. Groote Haar, directeur van de Ambachtsschool te Amersfoort.
(N. Rott. Ct.)

— Tot directeur der te Deventer te vestigen Overijsselsch—Drentsche Locaalspoorweg-Maatschappij Ommen—Hoogeveen is benoemd C. M. Frijlinck c.i., directeur der Overijsselsche Locaalspoorweg-Maatschappij Deventer—Ommen, te Deventer.

— Naar het Bouwk. Weekblad van goed ingelichte zijde verneemt, zou de heer W. Kromhout Cz. als hoofdleeraar der afdeeling Bouwkunst aan de Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam, worden opgevolgd door den heer Blauw, thans leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.
A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter. Volledige brieven lett. D. W. M. Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv. Bur. Rotterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar, tijdelijk, zoo spoedig mogelijk in kleine gemeente. Bezit diploma Rijkswaterstaat of Maatschappij t. b. d. Bouwkunst gewenscht. Brieven lett. T. B. 606, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Bouwkundig Opzichter, terstond, uitvoerige brieven lett. A., Boekhandel G. J. Albrecht, Winterswijk. (1)

— Bediende in zagerij voor de leiding van het geheele bedrijf. Br. lett. D. 526, W. N. J. van Ditmar's Alg. Adv. Bur. Rotterdam, Geldersche straat 10. (1)

— Teekenaar, bekend met kleine gasfabrieken en gasbedrijf. Brieven aan Naaml. Venn. E. N. M. E. O. O. Enschede. (1)

— Civiel-Ingenieur, met eenige practijk voor voorbereiding Electrisch Tramnet. Brieven no. 3372 Bureau van »De Ingenieur« 's Gravenhage. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

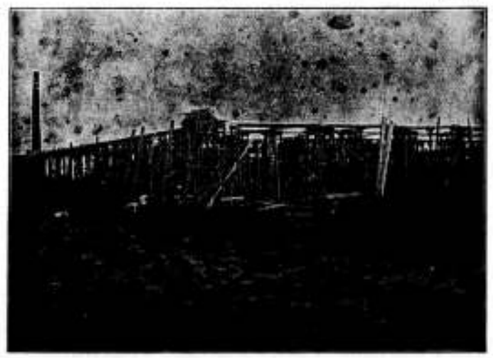

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES. Van Swindenstr. 10.
UITVENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM
Piano's
HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIE,
Keizersgracht 366,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 5 FEBRUARI 1916. No. 6

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Esthetiek van Beuron.

Op Maandag 24 Januari j.l. hield de heer Jan Wils, architect te 's-Gravenhage, in de Club van Haagsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een lezing over de Esthetiek van Beuron. Het was de eerste voordrachtavond der jonge club en hij mag welgeslaagd heeten, zoowel wat het gehalte der voordracht en de daarop gevolgde discussie als wat de opkomst van leden en geïntroduceerden aangaat.

Een aantal jaren geleden is in het weekblad „Architectura" een zeer belangrijk opstel verschenen, wanneer wij ons niet vergissen, van Jan Stuyt over de School van Beuron, haar beginselen en haar werk. Dat een en ander desniettemin weinig, wij zouden zeggen te weinig, bekendheid heeft gekregen kan aan verschillende oorzaken worden toegeschreven. Beuron is een klooster, de Beuroner kunstenaars zijn kloosterlingen, de Beuroner kunst is overwegend Kerkelijke kunst. Dat deze kunstenaars kloosterlingen zijn noemde de heer Wils een voordeel, omdat zij daardoor met volle toewijding hun ideaal kunnen dienen, zich kunnen vrijwaren voor alles, wat naar jacht op succes of appreciatie van de buitenwereld gelijkt en hun esthetische beginselen zoo zuiver mogelijk kunnen doorvoeren. Hier is dus in zekeren zin aanwezig, wat in onze dagen aan de maatschappij in het algemeen ontbreekt, maar wat b.v. de Grieken en de Middeleeuwers bezaten, een hoog ideaal en een streven tot uitdrukking van dit ideaal volgens bepaalde kunstregels.

Men zoekt tegenwoordig weder naar een ideaal, dat de bouwkunst bezielen kan en allen, die zich daarmede bezig houden, komen tot de conclusie, dat het altijd iets moet zijn als godsdienst, in den meest algemeenen zin van het woord. De godsdienst van onzen tijd is, zooals Dr. Schoenmakers in zijn: „Godsdienst van den nieuwen mensch" betoogt een aardschen godsdienst. De Beuroners daarentegen dienen in hun kunst nog het hemelsche godsidee, en toch zijn zij in hun kunst door en door modern.

Alvorens te trachten dit laatste aan te toonen vertelde de spreker in het kort de geschiedenis van Beuron, een klein plaatsje aan den Donau, in Oostenrijk, waar desijds een vervallen Benedictijner kloooster stond, dat door een vorstin, Catharina van Hohenzollern, geschonken werd aan twee broeders, Placidus en Maurus Wolter. De schenking geschiedde ingevolge een wonderbaarlijke genezing, die door de vorstin aan St. Maurus werd toegeschreven. Zij wilde dezen heilige een kapel stichten. Maurus Wolter leerde toen te Rome den beeldhouwer Peter Lenz kennen, stelde dezen aan de vorstin voor als de ware man, om een geloftetempel te bouwen en uit den arbeid van dezen begaafden man, aan de hem door deze vrome vrouw opgedragen taak is eigenlijk de Beuroner school voortgekomen.

Peter Lenz, later Dom Desiderius genaamd, was in 1832 te Kaigerloch in Hohenzollern geboren. In het laatst van November 1850 begaf hij zich naar München, om de lessen aan de modelleerschool aan het Polytechnicum te volgen. Daar leerde hij Gabriel Wüger kennen, de jonge kunstenaars werden trouwe vrienden en toen beide in 1864 te Rome vertoefden, sloot zich, als derde in den bond, Lucas Steiner bij hen aan en traden alle drie tot de Benedictijner orde toe.

Lenz had in München ijverig gewerkt en gestudeerd en

had de aandacht op zich gevestigd in die mate, dat hij in 1858 tot professor aan de Kunstschool te Neurenberg werd aangesteld. Ook daar wijdde hij zich met liefde aan zijn kunst, maar toch vond hij daarin geen bevrediging, nimmer was hij over zijn eigen werk voldaan en eenmaal zelfs kwam het zoover, dat hij een bekroond werk aan stukken sloeg; hij nam zijn ontslag als professor en toog naar Rome, waar hij, arm maar vrij, te midden zijner geestverwanten leefde tot hij zich in 1868 met Wolter, Wüger en Steiner naar Beuron begaf, om de aan St. Maurus gewijde kapel te voltooien. Om eer en voordeel was het de Beuroner kloosterbroeders niet te doen, hun werk trok ook allerminst de aandacht in een wereld, die hare idealen op geheel andere wegen zocht dan zij, maar wel merkwaardig is het, dat de profane modernen en secessionisten op de tentoonstelling te Weenen in 1906 aan hun werk de eereplaats inruimden en hetzelfde geschiedde op de in 1907 aldaar gehouden tentoonstelling van Christelijke kunst. Ongemerkt als het ware zijn in de jaren die verliepen sedert Lenz en zijn kunstbroeders in 1870 aan de kapel werkten, de Beuroner kunstbeginselen gemeengoed geworden, zooals blijkt ook uit het werk van moderne Nederlandsche kunstenaars als Derkinderen, Toorop, Thorn Prikken, Roland Holst e.a.

Evenals bij Berlage stond bij Peter Lenz de overtuiging vast, dat hij niet voor het thans levend geslacht, maar voor komende geslachten werkte. Als Duitsch professor had hij begrepen, dat niet in eens de wereld tot andere kunstinzichten dan de heerschende zou kunnen worden bekeerd; maar dat men toch beginnen moest de regellooze wijze van werken, die aan de Duitsche kunstscholen maar steeds gevolgd werd, te laten varen en het kan ons niet verwonderen, dat Lenz zich allengs meer aangetrokken gevoelde tot de architectuur of aartskunst, de moeder aller kunsten. Toch is hij altijd meer beeldhouwer en schilder gebleven en wat wij van hem hadden mogen verwachten, wanneer hij meer gelegenheid gehad had, zijn beginselen in architecturale werken uit te spreken, kunnen wij alleen gissen. De pompeuze bouwwerken van München maakten geen indruk op hem, al die fantastische praal bevredigde hem niet, maar toch kon hij uren doorbrengen in de Glyptotheek te midden der Griekse beeldhouwwerken en het waren vooral de tempelfronten van Aegina, de zoogenaamde Aegineten, die hem aantrokken, deze beeldwerken zoo geheel verschillend van het moderne realisme en de fantaisie der Renaissance en toch zoo één met de architectuur, dat elke wijziging het evenwicht zou verstoren. Dit weder te bereiken scheen Lenz het groote vraagstuk, dat moest worden opgelost, maar dat de oplossing niet gemakkelijk was, ontveinsde hij zich niet, en hij achtte het den grootsten kunstenaar niet mogelijk, haar kant en klaar te voorschijn te brengen. Oneindig gemakkelijker valt het, zoo zeide hij, telkens opnieuw te beginnen en het begonnen werk als schets te laten staan, dan ook maar één kunstvorm in volkomen zuiverheid op bevredigende wijze te voltooien.

Het was in de architectuur, dat destijds alleen nog eenige waarde aan regels werd gehecht en daarin meende Lenz dan ook de grondslagen te moeten zoeken, om voor onzen tijd een kunstleer op te bouwen, op grond waarvan zich weder een levende kunst zou kunnen ontwikkelen.

Uitvoerig ging de spreker na, hoe inzonderheid door de Egyptenaren en Grieken zulk een kunstleer in al hun werken in toepassing gebracht is, hoezeer de Romeinsche kunstopvatting van die der Grieken verschilde, doch hoe men in de Middeleeuwen de schijnbaar verloren regels terugvond, om tot een schitterend resultaat te geraken. Hij schetste verder de opvatting der Renaissance, die ter school ging bij de verkeerde leermeesters en dientengevolge spoedig op een dwaalspoor geraakte. Hij wees er echter op hoe sommige meesters der vroeg-Renaissance schier onbewust den goeden weg hadden bewandeld en schoone beloften gegeven, die echter, weldra vertroebeld, niet in vervulling waren gegaan. Over hetgeen er op de Renaissance gevolgd is was hij kort, omdat hij terecht als bekend veronderstelde in welke richting de kunst omstreeks 1700 en 1800 van alle regels afdwaalde en over de negentiende eeuw meende hij blijkbaar dan ook wel te kunnen zwijgen.

Toch meende hij in de negentiende eeuw te moeten stilstaan bij een figuur als b.v. Peter Cornelius, een der eersten die trachtte de Grieken na te volgen in Christelijken geest en meende aldus een nieuwe toekomst voor de kunst te kunnen openen. Maar de kracht om dit ideaal te verwezenlijken ontbrak hem. Die kracht ontbreekt ons nog en zal wel niet eerder komen, dan wanneer ons inzicht in de goddelijke wetten der natuur in die mate verhelderd is, dat wij van een nieuwe cultuur kunnen spreken.

Dat zal pas zijn geslachten verder, of zou men meenen dat wij in twintig, dertig jaren bereiken kunnen wat de Egyptenaren in den loop van eeuwen nog slechts ten deele hebben bereikt? Laat dit ons evenwel niet ontmoedigen, laat ons voortgaan, naar het voorbeeld van Lenz, de onomstootelijke natuurwetten in hare geometrische en symbolische verschijnselen te bestudeeren, zonder ons op zijwegen te begeven, laat ons rusteloos arbeiden, gedachtig aan het ware woord: Gemakkelijker valt het een begonnen schets te laten staan en steeds opnieuw te beginnen, dan om een vorm te zuiveren en op te voeren tot de macht van een stijl.

Naschrift. Bij onderzoek blijkt ons, dat het in bovenstaand overzicht genoemde artikel van Jan Stuyt over de School van Beuron voorkomt in No. 13 en 14 van den jaargang 1904 van „Architectura". Het trok onze aandacht, dat in dit artikel de beide geestverwanten van Peter Lenz andere voornamen dragen, dan de heer Wils hun gaf. Jan Stuyt spreekt namelijk van Jacob Wüger en Fridolin Steiner. Red.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Lezing van den heer H. Ellens, directeur der Rijksrietvlechtschool te Noordwolde, over „Bekleedingsmaterialen van bouwwerken in verschillende kunsttijdperken."

Naar den uiterlijken vorm, naar zijne verlichting en kleuren, naar de materialen en hunne bewerking wordt de indruk bepaald, dien het bouwwerk op den aanschouwer maakt. Eerst een dieper indringen in het geheele samenstel van den bouw kan dien indruk nader verklaren en ontleden.

Talrijk zijn de oorzaken, die den indruk kunnen schaden of verbeteren, ofschoon de bouwmeester alle zal hebben overwogen, toen hij zich voorgenomen had met zijn schepping een bepaalden indruk teweeg te brengen. De ligging en begrenzing, de algemeene situatie dus, moeten het allereerst worden bestudeerd. Het enkele gebouw kan hoogst zelden het karakter van een hem omringend complex wijzigen. Geheel anders wordt het, als in een gebouwencomplex alles van dezelfde inzichten getuigt, daardoor op het geheel een stempel van eenheid wordt gedrukt en aan geheele stadsgedeelten karakter verleent.

In onzen tijd is de bouwmeester deelgenoot van alle geestelijke en wetenschappelijke stroomingen, maar ook van den materialen-strijd. Als goed artiest vertoont zijn arbeid daarvan de reflexen; hij is fijnvoelend en begrijpt een baanbreker en wegwijzer te moeten zijn.

Over de inrichting en verdeeling van een bouwwerk heeft mét den architect de bouwheer meegesproken; bij de gevels daarentegen heeft de bouwmeester de meeste rechten voor zich en heeft hij de volle gelegenheid te doen gevoelen, dat zijn werk in 't nauwste verband staat tot het geheele maatschappelijke leven. Zijn gebouw behoort aan de gemeenschap.

De critiek begint reeds, als het werk nog pas tusschen de steigers en schuttingen te voorschijn komt; zijn ook deze verdwenen, dan worden de meeningen uitgesproken.

Naast de massaverdeeling en de verlichting blijft de kleur een der voornaamste middelen om den verlangden indruk te krijgen. Harmonische kleureffecten worden het allereerst verkregen door de verhouding, waarin licht en schaduw tot elkaar staan als gevolg van het weloverwogen vaststellen der vlakke en vooruitspringende deelen. Het materiaal is in dezen een machtige factor.

Gedurende eeuwen werden de kunstwerken van verschillende volkeren gekenmerkt door de gebruikte bekleedingsmaterialen. Geheele tijdvakken kregen daardoor hun eigen karakter, maar ook kortere perioden worden er door geteekend. Zoo maakten b.v. de Grieken en Egyptenaren reeds zeer vroeg gebruik van de kleurtoepassing voor het uitwendige der gebouwen.

Bij het aanbrengen van bekleeding in 't algemeen kan van verschillende opvattingen en inzichten worden uitgegaan. Zoo kan de beschildering alleen uit decoratief oogpunt worden gewaardeerd, doch gansch anders is het met een bekleeding, die samengevoegd is met de kern van het bouwwerk, er constructief mee is verbonden (de bouwwerken uit de vroeg-christelijke en middeneeuwsche kunst), hetgeen door spreker nader wordt toegelicht.

De baksteenbouw met zijn kleurige vlechtingen en friezen, boogvullingen en patronen, zooals wij die kennen uit den burgerwoonhuisbouw der kleine oud-Hollandsche steden, leveren het voorbeeld voor eene bekleeding, waarin de versieringen constructief zijn aangebracht en verwerkt.

In de gevelbekleeding zijn de volkeren van het Oosten verreweg het meest artistiek; dit blijkt duidelijk uit de gevonden overblijfselen van geglazuurden steen, thans nog in de musea van Londen en Parijs aanwezig. Deze geglazuurde steenen vertoonen harmonische groene en blauwe kleuren, waarvan reproducties slechts een flauw idée kunnen geven.

Het is een algemeen Oostersch verschijnsel, naar schitterend gekleurde en rijk geornamenteerde wandbekleeding te streven. Bij de kunst van Mooren en Arabieren wordt dezelfde zucht naar decoratieve bekleeding gevonden; bij de eersten zijn het de stuc-reliefs, bij de laatsten de prachtige tegeltableaux.

Na een korte uiteenzetting van de stuc-bewerking staat de spreker achtereenvolgens nog stil bij de mozaiek- en terra-cotta-technieken. Beide reeds uit de vroegste tijden bekend, hebben zij zich tot op heden weten te handhaven. De geglazuurde bouwornamenten van Brouwer zijn er b.v. een moderne herleving van en blijken nog niets van hun waarde te hebben verloren. Zij vormen met den baksteen een organisch geheel en de niet te versmaden kleuren kunnen een oplossing brengen, ook voor het gebruik in de toekomst. Aan de Romeinsche bouwwerken komen terracotta's zeer dikwijls voor.

Het marmermozaiek en de latere glasmozaieken nemen een tijdlang de plaats van alle beschilderingen in. Nauw sluit zich hierbij aan de decoratieve bekleeding met marmerplaten, gelijk die bekend zijn van de middeneeuwsche en Italiaansche renaissancewerken. De marmerplaten vormen door hun kleur en onderling verband vakverdeelingen, welke geen oogenblik de gedachte opwekken aan eenige constructieve bedoeling, maar zij toonen duidelijk aan, dat zij ter bekleeding zijn opgesteld. Uit de samenvoeging blijkt decoratieve zin en constructieve gedachte.

Stel hiertegenover eens het tijdvak der portlandcementgevels! Gelukkig hebben we ons hieraan al reeds lang ontworsteld, dank zij de bouwmeesters uit de Romantische en Rationalistische perioden der vorige eeuw.

Er dreigt echter weer een ander gevaar, n.l. de betonbouw. Hoewel de Romeinsche en middeneeuwsche bouwmeesters evengoed als de waterbouwkundigen der vorige eeuw de eigenschappen van het beton kenden, was het ijzerbeton in zijn tegenwoordige samenstelling en toepassing hun onbekend.

Vroeger dreef men een geheel ontbladerd bosch in den weeken bodem van den fundeeringspat, thans fundeert men pneumatisch of maakt betonpalen en geleidelijk verrijst het muurwerk omhoog. Nadat spreker verder de wording van een betongebouw heeft geschetst, noemt hij o.a. als oorzaken van het gebruik van beton voor huizenbouw de zucht om met minder gecompliceerde middelen bouwwerken te maken en omdat de betonconstructie zich zoo geheel aanpast bij het streven van industrie en verkeer, om meer dan vroeger eenvoud in de uitvoering en zekerheid voor de bedrijven te verkrijgen. Het beton is een beeld van onzen tijd; alles moet haastig geschieden. Groeiden in vroeger eeuwen de kathedralen als eiken en gingen tientallen van jaren voorbij vóór zij in al haar heerlijkheid prijkten, thans wordt gezocht naar een werkwijze, voor vlotte oplevering geschikt. Alles wat ophoudt, verdwijnt zooveel mogelijk. Bij het gebruik van beton in de burgerlijke bouwkunde zal niemand echter aan bekleeding denken, omdat er gebrek is aan samenhang en innerlijk verband.

Het vraagstuk van de bekleeding evenwel zal zich steeds meer opdringen en voor onze steden van groote beteekenis worden, om het uiterlijk aanzien onzer straten, wat kleur en vorm betreft, met het verleden op één hoogte te houden. Wij behouden zoo gaarne het voorname effect van den baksteen en het pittig getinte houtwerk; wij willen ontkomen aan het eentonige grijs der cementkleur en willen toch ook de nuttige resultaten van dit materiaal niet missen. Hier moet door den artiest naar een oplossing worden gezocht, terwijl ook de overheid heeft te waken voor het uiterlijk schoon onzer steden.

Een serie mooie lichtbeelden verduidelijkte het gesprokene.

De voorzitter, de heer W. C. de Groot, bracht den spreker een hartelijk woord van dank.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Vervolg (Zie bladz. 15).

Motto: Langs Zee. Het plan is wat wijdloopig van opzet, bevat te veel wandelgangen en dergelijken. De afgescheiden ligging van de concertzaal is goed. De hôtelentrée, lunchroom en café in het sousterrain zijn eveneens goed gelegen.

De dubbele entrée met tusschengelegen kleine eerzaal is geen gelukkige greep en niet bevorderlijk aan een gemak-

kelijk verkeer. De eigenaardige vorm en ligging van de kleine concertzaal zijn eveneens aan bedenking onderhevig. Leeszaal en schrijfzaal, die als onderdeelen van het hôtel zijn te beschouwen, zijn te ver daarvan verwijderd. De entrée tot de groote concertzaal aan de landzijde is goed, doch de garderobes zijn wat klein.

De ontbijtzaal op de eerste verdieping ligt goed, de kamers zijn goed gelegen, en de gangen langs de binnenplaats zijn goed verlicht, doch de badkamers zijn in dit opzicht minder goed bedeeld.

De circulatie in de gangen wordt aan een der hoekpunten op vreemde wijze onderbroken door den torenbouw.

De architectuur is zeer verdienstelijk, doch de wijdloopigheid van het plan doet haar schade en verstoort de eenheid in de compositie.

De binnenarchitectuur is zeer beschaafd, doch de organisatie is niet overal geslaagd.

Ook van dit ontwerp is het teekenwerk aantrekkelijk en verzorgd.

Motto: de Zee II. Dit plan is niet af, de algemeene opzet, zooals die uit de half voltooide potloodteekeningen is op te maken heeft echter wel goede kwaliteiten. De afgescheiden ligging van de concertzaal met den doorrit daaronder langs de entrée is goed. De vestibule met garderobes zal echter donker zijn. De hôtelentrée onder het trapbordes is te bekrompen. De hoofdkeuken zal matig verlicht zijn. De ligging van de verschillende zalen met den verbindingsgang daarlangs is wel goed gedacht.

De vestibule op de parterre zal geen overvloed van licht hebben, twee hoofdvestibules voor het hôtel is te veel en zal lastig in het gebruik zijn. De diensttrappen zijn juist aangebracht.

De logeerkamers op de 1e verdieping zijn goed gelegen en verlicht, doch de gangen daarlangs zullen duister zijn, behalve die in den dwarsgevel die koplicht heeft.

De architectuur heeft wel verdienste; de verschillende onderdeelen van den bouw zijn goed naar buiten gebracht, de binnenarchitectuur is echter zwak in de details. De onafgewerkte staat der teekeningen laat echter geen juist oordeel over een en ander toe.

Motto: Hollands kust. De uitgebouwde ligging van de groote zaal met den doorrit daaronder langs de hôtel entrée is principieel goed, doch het projecteeren der portiersloge aan de overzijde dier entrée is verkeerd. Lunchroom en café hebben een gebrekkige verbinding met de daarbij behoorende terrassen. De hoofdkeuken is slecht verlicht. De ligging van groote en kleine concertzaal met den toegang vanaf het terras en de contrôle daarop is goed, de hoofdvestibule met trappenaanleg en de ligging van eet- en cafézalen zijn goed, doch de leeszaal is wat ver van de hôtelafdeeling verwijderd.

De hoofdingang langs de logeerkamers op de verdieping is donker.

De architectuur heeft wel verdienste doch doet niet onmiddellijk aan baksteenbouw denken zooals de detailteekening te aanschouwen geeft. In den zijgevel is weinig verband tusschen de verschillende deelen gelegd en de achtergevel zal door het gemis van aansluiting met den zaalbouw een vreemden indruk maken. De binnenarchitectuur heeft goede eigenschappen. Het teekenwerk is serieus en met een vaardige hand gedaan.

Motto: Rotterdam aan zee. Dit is een regelmatig plan doch de ligging van de groote concertzaal midden in het plan is met het oog op den hinder, die daarvan in de logeerkamers zal worden ondervonden principieel verkeerd. De entrée van het hôtel in het sousterrain is goed, doch de trappen liggen aan beide zijden van de vestibule wat weggescholen. Café en lunchroom zijn goed gelegen. De verbinding van de keuken met de eetzalen op de parterre laat te wenschen over, de verlichting der keuken is goed, de bijvertrekken aan den kant van het terras aan de zeezijde liggen in het duister. De vestibule op de parterre is te groot, de contrôle op de bezoekers vanaf het terras en de daaraan liggende zalen is in het plan niet aangegeven en zal in ieder geval moeielijk zijn. De overige zaler zijn goed gelegen behalve de biljartzaal, die te ver van de cafézaal verwijderd is.

De logeerkamers op de verdieping rondom de groote concertzaal gelegen zijn onbruikbaar, de gangen, behalve voorzoover zij langs de binnenplaats liggen, zijn donker.

De architectuur, op het eerste gezicht wel aantrekkelijk, heeft een landelijk en vriendelijk karakter nader sprekende uit de perspectiefteekening. Zij herinnert echter wel wat aan tentoonstellingsarchitectuur. De toren is als uitzichttoren wel verantwoord. Vreemd doet het niet overeenstemmen van de assenverdeeling van parterre met die der bovenverdiepingen. De binnenarchitectuur is zwak, wat vooral uitkomt in de details.

(Wordt vervolgd.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 351.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. De Nieuwe Verkeersweg langs den Hofvijver te 's Gravenhage, door J. Cuenraad Meischke, met afbeeldingen.

Oude huizen van Rotterdam, boekbeschouwing, met afbeeldingen.

Prijsvraag der vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam, met twee losse platen.

Algemeen Kunstcongres (vervolg).

ARCHITECTURA No. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De architect als terkenaar, door A. W. Weissman (Vervolg).

Ingezonden. Aan S. over de affiche L. C., door A. C. A. Rotgans.

Gebogen lijnen in de vergadering van 26 Januari en in de architectuur.

Hercules en de klerk, door Candidus.

Massabouw door Candidus.

Nabeschouwing over het Kunstcongres, door K. de Bazel.

Afbeeldingen. Ontwerpen badhotel, prijsvraag »Bouwkunst en Vriendschap«.

DE BOUWWERELD No. 4. Niet in het aesthetisch moeras.

Tijl Riemenschneider, met losse plaat.

Bouwkunst en Ambachtskunst, door A. W. Weissman, architect, Amsterdam (slot).

DE INGENIEUR No. 5. De stormvloed van 13/14 Januari 1916, door D. A. van Heijst c. i. Ingenieur van den Rijkswaterstaat (slot) met afbeeldingen.

Zorg en verantwoordelijkheid voor dijken en andere waterstaatswerken in Nederland, door Mr. J. F. Schönfeld.

Straatwegen en straatklinkers, door Adr. van de Koppel, steenfabrikant.

Het Veenschap »Het Zwartenberger Compascuum«, door H. Oostinjer c. b. i. met afbeelding.

Ingezonden stukken. Electriciteitslevering aan de arbeiderswoning, door M. F. H. J. H. Etens.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen en vakgroepen. — Correspondentie. — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1914 (vervolg). — Ingezonden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 4. Ramp te Arnhem.

Het verloop eener aanbesteding te Utrecht.

Verzekering (ingezonden), door v. Bentheim.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 9. De schadelijke bijmengsels van de klei. — Een nieuwe wijze van bouwen. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer. — Zinkplaten in den ketel als voorbehoedmiddel tegen ketelsteen. — Het Rijks-kolen bureau. — Vereeniging van Fabrikanten van cementdakpannen. — Riemen van staal. — Aangevraagde octrooien.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 12. Het December-nummer van Ed. Cuypers' Maandelijksch Prentenboek is geheel gewijd aan Rhenen. Bij een aantal afbeeldingen van dit oude stadje, gedeeltelijk naar oude teekeningen en gravures, geeft Mr. N. C. Couvée een beschrijving, waarin talrijke historische bijzonderheden worden vermeld en, zooals vanzelf spreekt, bekleedt in die mededeelingen het voornaamste monument van Rhenen, de aan velen bekende Kerk van St. Cunera met haar sierlijken toren, een voorname plaats. Aan hare schilderachtigheid heeft de stad het te danken, dat zij vooral in vroeger eeuwen dikwijls door kunstenaars is bezocht. Daardoor zijn verscheidene lang verdwenen bouwwerken, althans in beeld, voor het nageslacht bewaard gebleven, zooals o.a. het zoogenaamde Koningshuis of Paleis van Frederik van de Palts, meer bekend als de Winterkoning, en het slot De Horst of Ter Horst, dat eertijds aan den voet van den Heymenberg gelegen was, doch in 1527 gesloopt werd.

In het tweede artikel getiteld »Een Gothisch-Bouwwerk« geeft de heer J. A. Snellebrand Jr. een studie over den Cunerastoren met doorsneden, die zeer nauwkeurig bewerkt lijken en schetsen van details, die niet onverdienstelijk zijn, maar die men toch wel een weinig minder schetsmatig zou wenschen. Dit doet echter niets af van het feit, dat de jaargang 1915 door deze aflevering op waardige wijze wordt afgesloten.

Gemengd Nieuws.

Heemschut en de klokkenspelen.

De Bond Heemschut heeft aan een 60-tal gemeentebesturen den volgenden brief gezonden:

De klokkenspelen, die in ongeveer zestig Nederlandsche torens aanwezig zijn, behooren tot de eigenaardigheden onzer steden. De Bond Heemschut, die zich het behoud der schoonheid van Nederland ten doel stelt, meent dat het de plicht der gemeentebesturen is, die klokkenspelen, hun als kostbaar bezit door vroegere geslachten nagelaten, op behoorlijke wijze te onderhouden.

Dit onderhoud dient de klokkenspelen te bewaren in den toestand, waarin zij zich bevonden, toen zij door hun vervaardigers werden afgeleverd. En bij het kiezen der muziek, die er op ten gehoore wordt gebracht, dient met de eigenaardigheden, die het klokkenspel heeft, rekening te worden gehouden.

Op een klok kan, bij het bespelen, een toon niet aangehouden worden. Om nu aan dit bezwaar tegemoet te komen, werd het klokkenspel van den St. Rombouts-toren te Mechelen van een inrichting voorzien, waardoor de speler de klokken snel achter elkaar kan aanslaan, zoodat een opeenvolging van korte tonen de plaats kan innemen van één langen toon.

De Bond Heemschut laat het beoordeelen van de muzikale waarde dezer verandering aan daartoe bevoegden over. Hij is echter van meening, dat het nieuwe stelsel niet mag worden toegepast, wanneer daardoor wijziging van het plaatsen der klokken wordt vereischt. Immers die klokken, nu in het doorluchtig bovendeel der meeste Nederlandsche torens opgehangen, moeten daar blijven, omdat die plaat reedsdoor den bouwmeester er voor bestemd werd, en de klokken, bij het geheel behoorend, voor den uiterlijken welstand noodzakelijk zijn. Het plaatsen van klokkenstoelen in deze doorluchtige torens zou het effect ten zeerste schaden. Het aanbrengen van losse klokken ter vervanging der werkelijke, waarvan sedert het laatst der zestiende eeuw de toren der St. Bavokerk te Haarlem een voorbeeld geeft, wordt door den Bond Heemschut ten zeerste afgekeurd.

De Bond Heemschut raadt ten dringendste aan geen verandering aan een klokkenspel te laten aanbrengen, eer bevoegd advies van musici en architecten is ingewonnen, en met zulk een verandering in ieder geval te wachten totdat het oordeel over de toepassing van het nieuwe stelsel op het klokkenspel aan den toren der St. Eusebiuskerk te Arnhem bekend zal zijn.

Varia.

KUNSTWERKEN IN DEN OORLOG.

Zoolang er oorlog geweest is, is er geroofd en geplunderd en zelfs het „annexeeren" van kunstvoorwerpen vinden we reeds in de oudste tijden. Dit geschiedde bijv. in Egypte al bij een vreedzame dynastieverandering. De nieuwe Pharao eigende zich de monumenten van de vroegere heerschers toe en liet er zijn naam en zijn heldendaden in

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

plaats van de hunne op vermelden. De Grieksche geschiedschrijver Thukydides deelt mee, dat men in de klassieke oudheid de tempels met hun schatten uit religieuse overwegingen in den oorlog meestal spaarde. Sinds de middeleeuwen is de „oorlogsroof" algemeen en in de 16de en 17de eeuw golden kunstwerken voor vogelvrij. Pauselijke soldaten voerden in den 30-jarigen oorlog de beroemde manuscripten van den Palatina te Heidelberg naar Rome; Michel Angelo maakte het platform van den San Miniato al Monte toren tot een stelling van de Florentynsche artillerie en Benvenuto Cellini leidde bij de „Sacco di Roma" van uit den Engelenburg het bombardement tegen de Spaansche en Duitsche lansknechten. Iedereen weet uit zijn schooljaren, dat de legers van Lodewijk XIV den Palts verwoestten en het Heidelberger slot noodeloos in de lucht lieten springen. Ook Napoleon deed aan den kunstroof mee. Hij vorderde evengoed ossen en koren als de schilderijen van oude meesters. Zijn rechterhand hierbij was baron Vivant-Denon, de „kunstcommissaris".

In 1849 beschoot de Fransche generaal Oudinot Rome zonder de minste aandacht voor de kunstschatten en de onnoodige verwoesting van het zomerpaleis bij Peking in 1860 bezorgde den generaal Montauban de verheffing tot Graaf van Palikao. Wat de Duitschers in Rheims b.v. gedaan hebben, staat — het is een schrale troost — dus niet alleen in de geschiedenis.

Zonder veel moeite zou dit lijstje van gevallen, dat zeer onvolledig is en slechts enkele, vrij algemeen bekende feiten vermeldt, belangrijk uitgebreid kunnen worden. Vooral in godsdienstoorlogen en boerenoorlogen hebben fanatisme en blinde haat verbazend veel schoons doen verdwijnen. Men behoeft niet buiten onze grenzen te gaan, om de voorbeelden voor het grijpen te hebben, en slechts te denken aan de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten en den Spaanschen tijd. Het zijn vooral de landen van oude beschaving, die herhaaldelijk onder het oorlogsgeweld geleden hebben, hun geschiedenis is er vol van en nog is men daardoor niets wijzer geworden, of leert men in het geheel geen geschiedenis meer?

Vacante Betrekkingen.

Tijdelijk Teekenaar bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Dienst van Weg en Werken, bekend met het IJzervak en voldoende aan art. 5 der benoembaarheidsvoorwaarden, welke op franco aanvraag gratis aan het adres der Maatschappij, Dienst van Weg en Werken, verkrijgbaar zijn. Sollicitaties met vermelding van leeftijd, enz., te richten aan bovengenoemd adres te Utrecht. (1)

— Bouwkundig Opzichter, zoo spoedig mogelijk voor belangrijk bouwwerk. Uitvoerige brieven lett. A 2698 Adv. Bur. Engers & Faber, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor Fabrieksbouw, direct. Schriftelijke aanmelding bij den architect J. G. Schneider, Neder-Hardinxveld. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor Heerenhuis. Brieven onder lett. T. K. Boekhandel D. J. P. Storm Lotz (H. van Tricht), Oppert No. 153, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, ongehuwd, goed kunnende detailleeren. Brieven lett. H. S., Nieuws v. d. Dag. (1)

— Directeur der Avondschool voor handwerkslieden te Dieren, tegen 1 September 1916, jaarwedde f 750.—. Akte M2, Me of Md vereischt. Tevens uitzicht met 1 April 1916 te worden benoemd tot tijdelijk gemeente-opzichter, salaris f 80.— per maand. Stukken voor beide betrekkingen vóór 17 Februari aan B. en W. der gemeente Rheden ten Gemeentehuize te De Steeg. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor direct, tegen flink salaris. Brieven lett. D. IJ. 316, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Hoofd-opzichter der Gemeentewerken te Maastricht, jaarwedde f 1600.— tot f 2200.—. Stukken vóór 7 Februari 1916 aan den Burgemeester. (1)

— Aspirant Adjunct-Ingenieur bij den dienst van Weg en Werken der H. IJ. S. M., tegen 1 April 1916. Diploma c. i. Delft; aanvangsjaarwedde f 1500.— Aanbieding uitsluitend schriftelijk vóór 13 Febr. a.s. aan den Chef van de Werken, Administratiegebouw H. IJ. S. M., Droogdok No. 1a, Amsterdam. (1)

F. H. HONIG, Keizersgracht 508, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESIETFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **29sten Februari 1916**, des namiddags ten **2 ure** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1397.

Het leveren en aanvoeren van den metalen bovenbouw met bijbehoorende spil, spilhouder, stoelen, ankers, enz. van eene draaibrug voor enkel spoor over de KERKEVAART bij Breukelen, in de lijn Amsterdam-Utrecht.

Begrooting f 2850.—.

De besteding geschiedt volgens § 32 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Februari 1916 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur K. DEN TEX te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te verkrijgen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den Februari 1916 ten 10.46 ure voormiddag (station Breukelen).

Utrecht, den 1sten Februari 1916.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 12 FEBRUARI 1916. No. 7

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Aegineten.

Toen de heer Jan Wils onlangs in de Club van Haagsche leden van het Genootschap Architectura et Amicitia een voordracht hield over de Esthetiek van Beuron, schetste hij daarin, hoe Peter Lenz tijdens zijn verblijf te München strijd voerde tegen oude beginselen, of liever tegen de afwezigheid van beginselen, en hoe hij zocht naar en kwam tot beter inzicht. Daarbij werd door spreker de verklaring van Lenz zelf aangehaald, dat hij te München verkeerde in een soort van geestelijke ellende.

„De eenige plaats waar hij rust vond was in de Glyptotheek, daar waar hij de antieke beeldhouwwerken en speciaal de Aegineten vond. Daar was, wat hem aantrok, de zuivere architecturale vorm, die tot hem, die iets aan de architectuur gedaan had, het duidelijkst sprak en die hem duidelijk deed zien, hoe ieder deeltje daarvan zijn eigen karakter droeg, zoo heel verschillend van de Renaissance. Iedere lijn, vorm, zuiver afgewogen en zuiver begrensd, iedere plooi van de drapeering zoo noodzakelijk, dat de minste verschuiving daarvan de rust, het evenwicht zou moeten verstoren."

Velen zullen zich uit de kunstgeschiedenis de Aegineten herinneren en deze merkwaardige antieke beeldhouwwerken althans uit afbeeldingen kennen. Het verband, waarin zij in bovenstaande aanhaling genoemd worden, vestigt er echter in het bijzonder de aandacht op en geeft ons aanleiding er eenige bijzonderheden over mede te deelen, die misschien niet algemeen bekend zijn.

De Aegineten zijn de beeldengroepen, die eenmaal de tympans sierden van een Dorischen tempel op het eiland Aegina in de golf van Athene. Eertijds meende men, dat deze tempel gewijd was aan Jupiter Panhellenius, daarna, tot ongeveer tien jaren geleden, ging hij door voor een aan Pallas gewijd heiligdom. In 1811 werden door Duitsche, Deensche en Engelsche onderzoekers opgravingen bij den tempel verricht en de beeldengroepen grootendeels opgegraven. Deze werden toen door Lodewijk, destijds nog kroonprins van Beieren, aangekocht en daarna in de Aegineten-zaal van de nieuwgebouwde Glyptotheek te München opgesteld. Reeds bij de opgraving der afzonderlijke beelden was geen twijfel mogelijk, dat zij gediend hadden tot versiering van het oostelijk en westelijk tempelfront en men meende te mogen aannemen, dat de eene groep, bestaande uit tien figuren, met inbegrip van het Pallasbeeld in het midden, den strijd om het lijk van Achilles voorstelde, terwijl men in de andere groep van vijf figuren den strijd van Hercules en Telamon tegen Laomedon zag. Men meende ook de hoofdfiguren te kunnen determineeren. De beelden werden door niemand minder dan Thorwaldsen gerestaureerd en in het museum opgesteld op de wijze, zooals men ze er nog zien kan en zooals Peter Lenz ze ook bestudeerd heeft.

Tallooze bezoekers hebben de groepen bewonderd, ook vele geleerden hebben er zich mede beziggehouden en allen hebben gemeend, dat de opstelling in hoofdzaak juist was. Wel meende af en toe iemand, dat daaraan in een of ander onderdeel nog iets gewijzigd of verbeterd kon worden, maar aan het geheel meende niemand te mogen raken. Men geloofde eenvoudig, dat het zoo zijn moest en dacht er niet aan, dat aan de in de Glyptotheek voorhanden stukken ook nog iets ontbreken kon. Toen evenwel

jaren geleden Adolf Furtwängler een beschrijving van de beeldhouwwerken in de Glyptotheek ondernam en met dit doel ook de Aegineten, met de losse fragmenten, eveneens uit Aegina afkomstig, ging bestudeeren, won bij hem allengs de overtuiging veld, dat deze groepen onmogelijk oorspronkelijk geweest konden zijn, zooals zij hier waren opgesteld, dat integendeel de opstelling onwaar, uit elkander gerukt en niets zeggend was, in volkomen tegenspraak met den geest der oude Grieksche kunst. Alleen kwam hij niet verder dan dit negatief besluit, een voorstelling hoe de groepen wel behoorden te zijn kon hij zich nog niet vormen. Dat het evenwel mogelijk zou zijn nog verder te komen en wel door een nieuwe opgraving op de vindplaats, dit was een overtuiging, waartoe ieder opmerkzaam bezoeker van die plaats op het eiland Aegina komen moest. Daar was gemakkelijk te zien, dat men niet met die alles ophelderende nauwkeurigheid was te werk gegaan, die thans bij opgravingen van dien aard als eisch wordt gesteld.

In 1901 verkreeg Furtwängler van de Grieksche regeering vergunning tot het doen van nieuwe opgravingen, waartoe de middelen door den Prins-Regent Luitpold van Beieren werden verstrekt. Deze nieuwe opgravingen hadden verrassende resultaten. Allereerst werden talrijke nieuwe fragmenten van beeldhouwwerken gevonden, maar deze gaven in den beginne slechts aanleiding tot nieuwe raadsels, zoodat de onderzoeker aanvankelijk meermalen wanhoopte met dit nieuwe materiaal tot een oplossing van het probleem te zullen kunnen geraken. Maar eindelijk kwam er toch teekening in den eerst vormloozen hoop scherven en stukken en ging aan Furtwängler meer licht op wat de groepeering betrof. Het heeft evenwel een moeitevollen arbeid van eenige jaren gekost, om tot een reconstructie te geraken, zooals die thans, naast de oude opstelling, in de Glyptotheek te zien is.

Deze nieuwe reconstructie berustte natuurlijk op de nieuw gevonden fragmenten. Daarbij kwam men dikwijls uit oogenschijnlijk onbeduidende stukken beeldhouwwerk tot conclusies, die van groote beteekenis waren voor de compositie van het geheel. Bijzonder belangrijk bleken hierbij de sporen, op de basissen der geveldriehoeken gevonden, van de plaatsing der beelden. De voetplaten der beelden waren namelijk zuiver behakt en in het basisvlak ingelaten. Hierdoor waren de plaatsen der voornaamste figuren met absolute zekerheid te bepalen. Vroeger had men blijkbaar op deze inzinkingen in het geheel niet gelet.

Verder werd ook de nauwkeurige waarneming van de vindplaats der fragmenten een gewichtige grondslag voor de reconstructie en wel in samenhang met de aanteekeningen der vroegere ontdekkers. De nieuwe reconstructie werd dus niet een nieuwe hypothese, maar is zoover als eenigszins mogelijk is op feiten gebaseerd.

Daardoor is het thans mogelijk de geheele compositie van de beide tympans weder naar waarde te schatten en ook het onderscheid in den stijl tusschen beide tympans, dat vroeger reeds was opgemerkt, duidelijker te doen spreken.

De kunstenaar die de versiering in den westgevel ontwierp behoorde nog min of meer tot de oudere school. In het midden van dezen gevel, de uit afbeeldingen de meest bekende, staat het Athene-beeld nog in stijve, archaistische houding. Het is gedacht als de godin van den kampstrijd, onzichtbaar voor de helden, den strijd leidend. Aan hare beide zijden woedt het gevecht. Vroeger meende men, dat hier een bepaalde gebeurtenis, de strijd om het lijk van Achilles of Patrocles was afgebeeld en meende men dienvolgens de figuren passende namen te kunnen geven. Dit was verkeerd volgens Furtwängler, alleen reeds omdat in de geheele groep geen lijk voorkomt. Daarentegen komen verwonde strijders voor en niet drie, zooals men vroeger meende, doch vier, in symmetrische schikking. Er zijn vier afzonderlijk strijdende groepen voorgesteld. Zeker hebben zij betrekking op de in de Grieksche dichtkunst bezongen gevechten voor Troje, waarbij ook Aeginetische helden een groote rol speelden, alleen is het zeker niet de bedoeling van den kunstenaar geweest bepaalde personen voor te stellen. Een bepaald verband is er tusschen de vier groepen in den westgevel niet, veeleer is er tusschen elke twee groepen, ter weerszijden van het Athene-beeld, een afscheiding op te merken en hoe meesterlijk elke groep op zichzelf gekarakteriseerd is, toch schijnt de kunstenaar eenige moeite te hebben gehad, zijn compositie in den geveldriehoek te doen passen.

Geheel anders is dit aan den oostgevel. Het harde en strakke, dat de vroeg-Grieksche beeldhouwkunst eigen is, heeft hier plaats gemaakt voor voller, leniger vormen en de geheele compositie is gelukkiger en meer een afgerond geheel, volkomen passend in den altijd moeilijkheden opleverenden driehoekvorm van het tympanon. De Athenefiguur, ook hier gedacht als de onzichtbare schutsgodin der helden, staat niet rustig in het midden, maar schijnt in volle beweeglijkheid aan den strijd deel te nemen. Dit Athene-beeld is wel een der merkwaardigste, die uit de geheele Grieksche oudheid bekend zijn en Furtwängler heeft met de vondst van dit beeld alleen, wanneer men ten minste mag aannemen, dat voor de reconstructie genoegzame, betrouwbare gegevens zijn opgedolven, aan de kunstwetenschap een onschatbaren dienst bewezen. De strijdende helden ter weerszijden zijn elk tot een groep vereenigd en hebben elk een figuur minder dan aan den westgevel; daardoor is het geheel rustiger en duidelijker. Hier is onder de figuren een als Hercules te herkennen, zoodat hier aan een der vroegste Trojaansche oorlogen gedacht kan worden, waaraan ook een Aeginetische held Telamon deelnam, doch verder gaat Furtwängler niet in zijn pogingen tot identificatie van personen.

Het is wel jammer, dat de ruimte in de Aeginetenzaal niet toeliet, de reconstructies geheel op de werkelijke grootte uit te voeren. Men moest de oude origineele beelden in hun foutieve opstelling laten, ook met de onjuiste bijvoegsels, omdat zij indertijd zoo solide in elkander gezet zijn, dat men zonder gegronde vrees voor beschadiging er niets aan kon veranderen. Bovendien zijn de nieuw gevonden fragmenten in Griekenland gebleven en bezit de Glyptotheek daarvan alleen afgietsels.

Furtwängler heeft toen zijn reconstructies van de oostelijke en westelijke tempelgevels in hun geheel op een vijfde van de ware grootte uitgevoerd en in de Aeginetenzaal geplaatst. Hij vond daarbij gelegenheid ook weder de kleuren toe te passen, waarvan aan de beelden nog vele sporen te vinden zijn. Zeer terecht meende hij de oud-Grieksche kleurentoepassing, die volstrekt geen natuurnabootsing beoogt, maar in haren conventioneelen eenvoud het karakter der oud-Grieksche kunst in het algemeen zooveel beter doet uitkomen, aan zijn modellen niet achterwege te moeten laten. Ook zijn de toevoegsels van metaal, die ongetwijfeld zeer talrijk waren, maar waarvan natuurlijk niets meer teruggevonden is, weder daaraan aangebracht. Ook de beschildering van de architectuur der tempelfronten is gereconstrueerd en zoo heeft Furtwängler getracht de bezoekers der Glyptotheek, nu reeds sedert ongeveer een tiental jaren, een volledig denkbeeld te geven van een Grieksch tempel uit den besten tijd in zijn volledigen tooi van vorm en kleur, op een wijze, zooals dit vroeger nog niet was geschied.

De tempel zelf staat nog heden als bouwval in een schilderachtige omgeving op een eenzamen, boschrijken heuvel vanwaar men een heerlijk uitzicht over de Aegeïsche Zee en de kusten van Griekenland genieten kan.

Hier hadden in 1811 de architecten Cockerell en Haller

von Hallerstein met twee reisgenooten het geluk, door eenvoudig eenige nedergestorte blokken van den tempel om te keeren, de beeldhouwwerken te vinden, die later naar de Glyptotheek werden overgebracht. Deze eerste ontdekkers hadden echter nog veel overgelaten voor degenen, die na hen zouden komen. Aan een methodische ontgraving van het heiligdom dachten zij niet, daarvan had men in dien tijd ook nog geen begrip. Furtwängler heeft in 1901 het gansche heiligdom doorzocht. Wij weten thans ook, dat het noch aan Jupiter noch aan Pallas-Athene gewijd was, maar aan een oud-Aeginetische, plaatselijke godin Aphaia, in het bijzonder beschermgodin der vrouwen. Ook is thans de geheele geschiedenis van dezen tempel, die zich verliest in het zoogenaamd Myceensche tijdperk tusschen tien en twintig eeuwen voor onze jaartelling, bekend. Resten van meerdere kleinere heiligdommen en altaren, die vroeger op dezelfde plaats hebben gestaan, zijn er gevonden. De groote tempel, waarvan de beroemde beeldhouwwerken afkomstig zijn, werd in den tijd der Perzische oorlogen gebouwd. Toen legde men daaromheen een groot terras aan, waaronder de muren van oudere gebouwen en tallooze kleine voorwerpen uit oudere en oudste tijden begraven werden. Ook een Propyleon ontbrak aan het nieuwe heiligdom niet. Furtwängler was zeer gelukkig in zijn vondsten, reeds den eersten dag vond hij onder het Propyleon twee gehelmde koppen en spoedig daarna ontdekte hij het waterreservoir van den tempel waaruit nog een groot aantal prachtvolle koppen en vele andere fragmenten te voorschijn kwamen. Boven dezen waterbak hadden de onderzoekers van 1811 hun nachtverblijf opgeslagen, zonder te vermoeden welke schatten verborgen lagen in den bodem, waarop zij hun vermoeide ledematen uitstrekten.

Tegenwoordig is Aegina, in normale tijden, een geliefkoosd oord geworden voor uitstapjes van Athene uit. Vele vreemdelingen komen er jaarlijks. De tempel ligt op eenigen afstand van de stad, maar de stad zelf is ook nog wel een bezoek waard. Furtwängler heeft ook in hare omgeving in 1904 en 1905 opgravingen verricht en verscheidene belangrijke vondsten gedaan. Alles wat te voorschijn gebracht is en ook alles wat door hem in de bouwvallen van den Aphaia-tempel gevonden is, is thans in het museum der stad Aegina samengebracht en de moderne Aegineten zijn met recht trotsch op deze verzameling.

Wien het echter niet gegeven is zich de weelde te kunnen veroorlooven, naar die klassieke gewesten te reizen, waar een reeks van oude beschavingsperioden hare sporen heeft achtergelaten, dien staat de kortere weg naar het meer bereikbare München open, met zijn talrijke gastvrije musea, waaronder de Glyptotheek een eerste plaats inneemt.

Daar kan hij, evenals Peter Lenz, zoovele uren als waarover hij beschikken kan, wijden aan de bestudeering der antieke beeldhouwwerken en inzonderheid zijn aandacht wijden aan de Aegineten, weliswaar in hun oude opstelling, doch met de voorstelling van Furtwängler er bij, hoe zij behoorden opgesteld te zijn, en hoogstwaarschijnlijk oorspronkelijk opgesteld waren. Dat de opstelling bij deze beeldgroepen een hoofdzaak is zal zeker niemand betwisten, dat die van Furtwängler juister is dan de oude zullen wij niet wagen te betwijfelen, maar dat toch niet later weer eens een geleerde zal komen, die zal trachten er aan te tornen, daarvoor zouden wij niet durven instaan. Aan de verdienste van zijn arbeid voor de kunstwetenschap doet dit echter weinig of niets af.

De geschiedenis der Aegineten, na hun rust van een aantal eeuwen onder het puin van den verwoesten tempel, vonden wij echter merkwaardig en leerzaam genoeg, om aan bovenstaande bijzonderheden, aan mededeelingen van Furtwängler zelf ontleend, meerdere bekendheid te geven.

Oude grafzerken.

In verschillende bladen is door den heer Gustaaf van Kalcken, te Haarlem, het volgende ingezonden stuk geplaatst:

Volgens de commissie van advies besluit het verslag betreffende het opstellen van grafzerken, dat het kerkbestuur te Franeker goed gezien heeft, toen het besloot bij de restauratie der kerk de fraaie, rijk gebeeldhouwde grafzerken tegen den binnenmuur te plaatsen.

In hetzelfde openbare rapport, door verschillende couranten gedeeltelijk overgenomen, komt ook de volgende zinsnede voor: Tegenover de door den heer Van Kalcken afgelegde verklaring staat die van den koster der kerk, die nimmer eenig afvallend gruis van de zerken heeft kunnen constateeren.

De oud-burgemeester van Franekeradeel, de heer A. Draisma de Vries, thans rustend te Oosterbeek, was zoo vriendelijk mijne verklaring schriftelijk te bevestigen, onder de volgende bewoording:

„Wat de kwestie van het afschilferen of afbrokkelen aan den voorkant van grafsteenen opgezet tegen den binnenkant van den achtermuur van de Martinykerk te Franeker betreft, staat het vast, dat bij verscheidene exemplaren daarvan te zien is, dat op verschillende plekjes stukjes zijn uitgevallen, die een donkerder ondergrond laten zien, klaarblijkelijk dus een verschijnsel van lateren tijd, d.w.z. van na het tijdstip dat de zerken in verticalen stand zijn geplaatst, anders toch zouden die openingen met stof of vuil gevuld moeten zijn. Dit is de conclusie die ik voor mijzelf maakte, toen indertijd de koster mij op het feit opmerkzaam maakte en ik de zerken nader bekeek".

Ik besluit en bevestig mijne aanbeveling om voorzichtigheidshalve en ook uit eerbied voor de overledenen de grafzerken op hunne oorspronkelijke plaats te laten liggen en met roode lijn aan te geven voor zoover beeldhouwwerk en teksten nog historische waarde hebben. De kerkbezoekers zullen dit gaarne eerbiedigen en het zal bovendien nog meer hunne aandacht trekken, vooral wanneer tegen den naastgelegen muur een bordje zou hangen met verklaring van wapens en tekst.

Het rapport der commissie, door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond belast met het onderzoek naar het al of niet wenschelijke van het overeindstellen van grafzerken, heeft den heer van Kalcken, die zich alreeds sedert eenige jaren als tegenstander van dit overeindstellen heeft doen kennen, in het ongelijk gesteld.

De commissie zal hem zeker gaarne het laatste woord gunnen in een strijd, die door ons reeds lang beschouwd is te zijn ontaard in een kwestie van „Rechthaberei". Ook wij gunnen den onvermoeiden strijder gaarne het laatste woord, en begroeten zijn ingezonden stuk, als zoodanig, met ingenomenheid.

Ten aanzien van de laatste zinsnede daarvan kunnen wij echter niet nalaten op te merken, dat daaruit van

weinig kennis blijkt, omtrent de werkelijke toestanden in de meeste onzer oude kerkgebouwen.

In hoeveel van die gebouwen liggen de grafzerken, inzonderheid de oudste en veelal merkwaardigste, nog op hun oorspronkelijke plaats?

En waarop is het vertrouwen gegrond, in den eerbied der kerkbezoekers voor het roode lijntje? Men zou haast zeggen, dat de heer van Kalcken nooit ergens anders in een oude kerk geweest is, dan bij toeval te Francker, wanneer men hem nog in ernst over dien eerbied hoort spreken.

Ook schijnt hem niet bekend te zijn hoevele fraaie en merkwaardige zerken in vele kerken verborgen liggen onder houten vloeren, banken en andere getimmerten, of erger nog, omgekeerd als stoeptreden dienst doen. Voor ons is de verkieslijkheid van de opstelling der zerken, boven den toestand waarin zij zich in den regel bevinden, een uitgemaakte zaak, de conclusie der commissie van onderzoek in deze aangelegenheid heeft onze volle instemming en hiermede is ons laatste woord in de kwestie gezegd.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 41. Officieel Gedeelte. Verslag der Ledenvergadering der M. B. V. A. op 25 Januari 1916.

Kroniek LXXIII, door J. Gratama. Metallisatie van beton.

Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg, arch. J. J. Gort Jr. met afbeeldingen

ARCHITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Mededeelingen van den Penningmeester.

Verslag der 1371ste Ledenvergadering van 26 Januari 1916.

Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Ramp te Arnhem, door C. J. de Haas B. N. A.

Vraag, door Candidus.

Critiek, door Candidus.

Ingezonden. Over de critiek op de Lion-Cachet-Architecturaplaat, door H. Hana. — Over de critiek op de lezing van den heer de Groot, door E. Sunier. — Als voren door J. F. Staal Jr.

Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland, met afbeeldingen.

Heemschut en de klokkenspelen.

De BOUWWERELD No. 5. Bouwkundig leven in België, door Hub. Hoste.

Automatische Electromotorische Watervoorziening, door Chr. J. Eeuwens, Chef-ing. der Mach. Fabr. »Jaffa« te Utrecht.

DE INGENIEUR No. 6. De Oud-Vaderlandsche baksteen-industrie bedreigd, door H. A. van IJsselsteijn c.i.

De ramp in Noord-Holland door V. I. P. de Blocq van Kuffeler c. i. Ing. v. d. Rijkswaterstaat, met afbeeldingen.

Stormvloed 13/14 Januari 1916 vergeleken met den stormvloed van Februari 1825 en later voorgekomen hoogst bekende vloeden.

De Rapporten der Indische Havencommissie, door C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem c. i. met afbeeldingen.

Noodwet ter aanvulling van de Octrooiwet, door A. E. Jurriaanse w. i.

Hoogovens en Staalfabrieken in Australië.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 5. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen en vakgroepen. — Mededeelingen. — Bouwen en nog wat. V. — Op losse schroeven en — massa-ontslag. — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1914 (vervolg.) — Boekbespreking en catalogi. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 5. Kleine ongevallen.

De ongevallen-verzekering in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Ramp te Arnhem.

Ingezonden. Assen-Coevorden.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 10. De ovens en drogerijen van Bührer. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagver-

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

hardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer. — Verbetering van rijkswegen. — Scheepsboord. — Rijnsteen. — Verleende Octrooien.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, uitgave van L. J. Veen, te Amsterdam, bevat in No. 6, van 1 Februari 1916: Een bijzonder fundeeringsgeval, door G. J. Meyers c.i. — Water in metselwerk en beton, door Prof. J. A. v. d. Kloes. — Het gewapend beton in den modernen oorlog, door P. W. Scharroo. — Graphische berekeningen der spanningen in de gewapend betonconstructies door C. Lemaire i.c.c. — Octrooien. — Boekbespreking. — Literatuur overzicht. — Uitslag van Aanbestedingen.

BOUWSTOFFEN, Maandblad onder Redactie van prof. J. A. van der Kloes, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 2: Schelpkalk voorheen en thans, door P. F. van der Wallen L. — Water in metselwerk en beton II. Kalkwater. — Gedachtenwisseling. — Oversteende kalk oorzaak van muurvochtigheid.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in afl. 1: Saloniki: A. Jochim. — Het benutten van de luchtelectriciteit: Edw. Vosmaer. — De Fonopticon van Dr. Brown: Dr. Z. P. Bouman. — Het conservatoire national des Arts et Métiers te Parijs: Gerlof Kalma, Ingenieur. — Stormmeeuw: A. B. Wigman. — Reinigingsinrichtingen voor afvalwater: J. van der Breggen, c.i. — Het onderzoek van den bodem door middel van electrische golven en electrische trillingen: J. N. Steffelaar w. e. i. — Met Zeppelin boven land en zee: Dr. D. Knüttel. — Eenvoudige Proeven; Eenige proeven op chemisch gebied: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Correspondentie.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR „MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWOONKAMER",

uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam.

Ingekomen vragen:

Vr. 1. Hoe is de indeeling van de kamer, te weten, de stand van deuren, schoorsteenen, ramen en de hoogte daarvan?

Antwoord: Kan door U zelf bepaald worden.

Vr. 2. Moet de kast als linnenkast of anderszins worden benut?

Antwoord: Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vr. 3. Moeten alle meubels van hetzelfde hout worden gemaakt?

Antwoord: Zie vraag 2.

Vr. 4. Is het een prijsvraag voor teekenaars of meubelmakers?

Antwoord: Ontwerper en uitvoerder kunnen samenwerken tenzij de ontwerper tevens uitvoerder is.

Vr. 5. Is bij de zes stoelen de leunstoel inbegrepen?

Antwoord: Leunstoel wordt niet gevraagd.

Vr. 6. Wat is met het meubel„kast" bedoeld?

Antwoord: Zie vraag 2.

Vr. 7. Zijn afmetingen voorgeschreven?

Antwoord: De afmetingen moeten bepaald worden in verband met de maten van het vertrek. Zie de prijsvraag.

Vr. 8. Is houtsoort en bekleeding voorgeschreven?

Antwoord: Neen.

Vr. 9. Is trektafel of vaste tafel bedoeld?

Antwoord: Gevraagd wordt, vaste tafel; kan het voor den prijs, dan uitschuiftafel.

Vr. 10. Bestaat er gelegenheid de kamer, waarin de meubelen geplaatst worden, zelf verder te behandelen?

Antwoord: Indien mogelijk zal dit gaarne worden toegestaan.

Vr. 11. Wordt hiervoor (zie vraag 10) restitutie toegestaan?

Antwoord: Kan nader overlegd worden.

Vr. 12. Moet men zelf fabrikant der bedoelde meubelen zijn, of kan er ook door winkeliers, die technisch personeel tot hun beschikking hebben, deelgenomen worden?

Antwoord: Zie hieronder de opmerking van de jury.

Vr. 13. Wat is de bedoeling der clausule uit art. 3, n.l. „een schriftelijk bewijs, waarin ....."

Antwoord: Omdat de jury de zekerheid wil hebben, dat de maker van de meubelen ze ook voor den, in het programma genoemden prijs, kan leveren.

Vr. 14. Is het ook gewenscht, dat een model-ameublement ingezonden wordt?

Antwoord: De meubelen moeten vervaardigd worden op ware grootte en in natura worden ingezonden.

Vr. 15. Moeten bepaald zes stoelen ingeleverd worden?

Antwoord: Ja.

Vr. 16. Bedoelt de jury, dat ze het recht heeft om de bekroonde, ingezonden meubelen, tegen den kostprijs van f 75.— tot f 100.— te mogen overnemen?

Antwoord: Ja. Den prijs bepaalt U overigens zelf.

Vr. 17. Kunnen de plaats van deuren en vensters der bewuste kamer nader worden aangeduid?

Antwoord: Alles, wat ontwerper en vervaardiger noodig achten om in hun inzending goed tot haar recht te laten komen, kan door hen, door teekening of plattegrond worden aangegeven.

Vr. 18. Kunt U ons ook een teekening der nieuw te bouwen woningen met details, enz. zenden?

Antwoord: De prijsvraaguitschrijfster heeft geen bepaald blok woningen op het oog. Zie verder vraag 17.

Opmerking van de jury:

De jury maakt nog bekend, dat de naam van den ontwerper in den naambrief moet worden genoemd, indien de uitvoerder niet tevens ontwerper is.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De vroegere kerk van Suawoude.

Van algemeene bekendheid is het hier, dus schrijft men uit Suawoude aan de Leeuwarder Courant, dat pl.m. 5 minuten ten westen van de Middelbuurt, aan de dorpsvaart, in vorige eeuwen kerk en kerkhof zich bevonden. Waar die plaats precies was, wist men niet. De juiste plek is nu aan het licht gekomen, doordat een eigenaar den grond ten noorden van zijn huis, als zeer onvruchtbaar zijnde, door arbeiders laat omwoelen.

Op pl.m. 3 M. afstand van den noordmuur vonden ze over een lengte van ongeveer 7 M. in het vierkant een steenlaag. De buitenkanten en het

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

onderste gedeelte van die laag bestaan uit veldkeien of zoogenaamde balsteenen, sommige tot een gewicht van 300 tot 400 pond. Op deze onderlaag liggen kleinere keien van allerlei afmetingen, ter breedte van ongeveer 2½ voet. Deze keien zijn door grove kalkspecie aan elkaar verbonden. Het binnengedeelte der steenlaag is opgevuld met keien en puinsteenen. De steenen liggen van ongeveer 1 M. tot 25 c.M. beneden den beganen grond.

Ten noorden van deze steenmassa trof men verscheidene geraamten van menschen aan, alle met het hoofd naar het westen gekeerd. Sommige liggen 25 c.M., andere 50 c.M. beneden den beganen grond. Vele geraamten verkeeren nog in zeer goeden staat.

In Suawoude weet men niet op te diepen, sinds wanneer kerk en begraafplaats niet meer worden gebruikt. Evenmin is het bekend, wanneerde thans bestaande kerk werd gebouwd en het tegenwoordige kerkhof werd aangelegd. Enkel weet men, dat de klok, die in onzen toren hangt, in 1617 werd gegoten en dat op den preekstoel het jaartal 1642 voorkomt.

Hoe genoemde grond in handen van particulieren is gekomen, is een vraag, waarop we het antwoord moeten schuldig blijven. Het huis van den tegenwoordigen eigenaar en gebruiker, den heer H. A. Mulder, dagteekent van 1807.

Misschien kunnen klassikale of synodale verslagen van voor 2 à 300 jaar hier den weg wijzen.

Een deskundig onderzoek ter plaatse komt ons evenwel van nog meer belang voor, omdat wij uit het bovenstaande meenen te mogen opmaken, dat men hier de grondslagen van een zeer oud kerkgebouw heeft blootgelegd.

Het spreekt dan echter vanzelf, dat dit onderzoek zal moeten plaats hebben, voor het laat is en voordat de arbeiders met hun omwoelen belangrijke sporen en aanwijzingen hebben uitgewischt.

In De Amsterdammer herdenkt Victor de Stuers (door ongesteldheid eerst nu) den overleden Molkenboer. Hij vertelt daarbij van veertig jaar geleden, toen hij als referendaris verbetering van het teekenonderwijs beoogde.

»Om mij — schrijft de heer dr. Stuers — op de hoogte te stellen, ging ging ik te Delft de examina bijwonen voor het diploma van leeraar in het teekenen, iets dat een referendaris nooit gedaan had. Trouwens, de voorzitter der commissie, dr. Salverda, wiens studie geheel lag op het gebied van de natuurlijke historie en die toch jaarlijks als president van de teekenexamina optrad, woonde die examina ook niet bij; hij bepaalde er zich toe de examencommissie te installeeren.

Het bleek mij spoedig dat die commissie zeer slecht werkte. In het program van eischen werd nog gevorderd eene teekening naar een prent! eene methode, toen reeds algemeen verworpen. En in wat het grogramma goeds had, werd dit eenvoudig niet gevolgd; zoo werd het vereischte onderzoek omtrent de kennis der methodiek geheel nagelaten. Professor Gugel, die aanhoudend lid der commissie was, ontkende ronduit, dat de eene methode beter was dan de andere: eene zonderlinge bewering tegenover jongelingen die bestemd waren onderwijs te geven. Het onderzoek naar de vaardigheid in het teekenen naar de natuur werd door den directeur der Haagsche academie, Koelman, ook een vast lid der commissie, op allerzotste manier geleid. Men behoorde van de plaats waar de teekenaar gezeten had na te gaan of de pleisterkop correct geteekend was, maar hij volgde een geheel ander stelsel. Alle teekeningen werden — zonder het model — in een ander vertrek naast elkaar geplaatst en vervolgens geclasseerd naar mate van den aangenamen indruk dien zij op den toeschouwer vermochten te maken!

Om beter over de zaak en de hoedanigheid der examinatoren te kunnen oordeelen, vroeg ik als een gunst, dat men mij een volgend jaar in de commissie zou benoemen. Dr. Salverda vond dit best, maar had mij liever niet als lid in eene door hem gepresideerde commissie; hij stelde voor, mij liever terstond tot voorzitter in zijne plaats te benoemen. Zoo geschiedde. Ik had nu de gelegenheid om de hoedanigheden der verschillende leden goed na te gaan.

Wat mij aanstonds bleek was het ontbreken van eene behoorlijke school, welke men kon bezoeken om de kennis en de vaardigheid op te doen, noodig voor docenten in het teekenen en boetseeren. De regeering had wel in 1863 een diploma in die vakken geëischt en voor dit diploma een programma opgesteld, hetwelk duidelijk de absolute onkunde en onbekwaamheid verried van hem die het had opgesteld, maar daarbij had men het gelaten. De ongelukkigen die een diploma ambieerden moesten maar zien hoe en waar zij zich daarvoor konden bekwamen. Enkelen bezochten de academie te Rotterdam; anderen de Rijksacademie te Amsterdam, welke zoodoende van een hoogeschool werd verlaagd tot een teekenschool. Nog anderen gingen naar de academie van den Haag, doch eene volledige opleiding was nergens te krijgen en de meesten waren genoodzaakt om ook nog een cursus aan de Polytechnische School te Delft te volgen. Ik heb toen moeite gedaan om van Rijkswege een normaalschool te doen stichten voor leeraren in het teekenen en boetseeren en ten slotte gelukte mij dit. Tot directeur dezer school verkreeg ik W. B. G. Molkenboer, welke de rechte man bleek te zijn.«

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig Teekenaar, met ervaring. Brieven No. 4828 bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

Bouwkundig Teekenaar, voor direct. Volledige brieven onder No. 5277 Adv. Bureau N. K. M. Wijnhaven 85, Rotterdam. (1)

Directeur voor op te richten asbest-, dakleien- en isoleerplatenfabriek bekend met de fabricatie. Brieven lett. V 2681, bureau Vraag en Aanbod Deventer. (1)

Gemeente-Architect te Velsen, jaarwedde f 2100 klimmend tot f 2400 en f 100 als tegemoetkoming in huishuur. Stukken voor of op 24 Februari 1916 in te zenden aan Burg. en Weth. (1)

Opzichter-Teekenaar, voor 5 à 6 maanden bij Woonhuisbouw. Brieven onder No. 58471 aan het bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

Uitvoerder, ook bekend met administratie. Uitvoerige brieven onder No. 58505 aan het bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

Teekenaar, bij architect te Dordrecht. Uitvoerige brieven onder No. 6194, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

Bouwkundig Teekenaar, eerste kracht. Uitvoerige brieven onder No. 6318, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

Ingenieur of Technikér, bekend met gasindustrie op Technisch Bureau in Noord-Brabant. Brieven onder No. 3389 aan het bureau van »De Ingenieur« te 's Gravenhage. (1)

Ingenieur-Uitvoerder, voor werken te Soerabaja, bij de Holl. Aanneming Maatschappij te 's Gravenhage. Diploma niet vereischt. (1)

Bouwk. Opzichter-Teekenaar voor werk in Limburg. Uitvoerige brieven lett. S. 17. Advert. Bureau, Rokin 81, Amsterdam. (1)

Opzichter-Teekenaar, bij architect in een der hoofdplaatsen van Overijsel. Aanvangssalaris f 80 à f 100 p. m. Uiteicht op aanstelling als Chef-de-bureau. Volledige brieven lett. V. B. 643. N. v. d. Dag. (1)

Directeur der Avondschool voor handwerkslieden te Dieren, tegen 1 September 1916, jaarwedde f 750.—. Akte M2, Mc of Md vereischt. Tevens uitzicht met 1 April 1916 te worden benoemd tot tijdelijk gemeente-opzichter, salaris f 80.— per maand. Stukken voor beide betrekkingen vóór 17 Februari aan B. en W. der gemeente Rheden ten Gemeentehuize te De Steeg (2)

Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor Fabriecksbouw, direct. Schriftelijke aanmelding bij den architect J. G. Schneider, Neder-Hardinxveld. (2)

Bouwkundig Opzichter, voor Heerenhuis. Brieven onder lett. T. K. Boekhandel D. J. P. Storm Lotz (H. van Tricht), Oppert No. 153, Rotterdam. (2)

Bouwkundig Teekenaar, ongehuwd, goed kunnende detailleeren. Brieven lett. H. S., Nieuws v. d. Dag. (2)

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

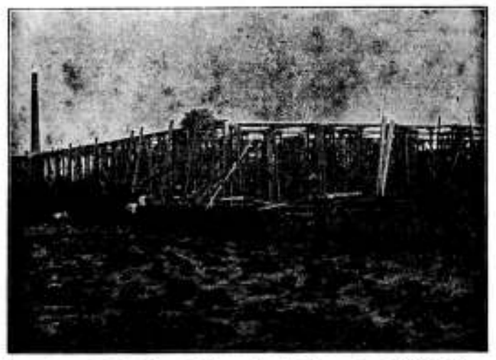

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. Van Swindenstr. 10. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 260, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM. **HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.** Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 19 FEBRUARI 1916. No. 8

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een Man van Beteekenis.

In vroeger jaren, wij meenen van omstreeks 1870 af, verscheen in ons land een uitgave getiteld: „Mannen van Beteekenis in onze dagen", die in brochurevorm op onbepaalde tijden beknopte biographieën gaf van op den voorgrond tredende persoonlijkheden, zoo van vreemde als eigen nationaliteit. Later kwam men tot de ontdekking, dat er ook vrouwen van beteekenis waren en werden dames in het uitgelezen gezelschap toegelaten, terwijl in verband hiermede de titel der uitgave gewijzigd werd. De serie was in den loop des tijds tot een kleine biographische bibliotheek aangegroeid, maar in de laatste jaren kwamen geen nieuwe deeltjes uit. Wij weten niet of dit een gevolg was van gebrek aan mannen en vrouwen van beteekenis, dan wel van overvloed van dit materiaal. In beide gevallen kan de keuze zeer moeilijk geweest zijn, doch hoe dit zij, de tegenwoordige uitgeefster, de Hollandia-Drukkerij te Baarn, doet thans een nieuwe reeks verschijnen en op het eerste nummer daarvan zien wij onder een portret, dat in opvatting sterk aan een Veronica-doek doet denken, den naam van Dr. H. P. Berlage Nzn.

Zoolang de uitgave „Mannen van Beteekenis" bestaat is, voorzoover wij ons herinneren, nog nooit de levens- en karakterschets van een bouwmeester, laat staan een Nederlandsch bouwmeester, daarin opgenomen. Wij zouden daaruit durven opmaken, dat er werkelijk iets begint door te schemeren van een besef van de beteekenis der bouwkunst en hare beoefenaars voor onze hedendaagsche samenleving en in deze veronderstelling begroetten wij de verschijning van dit geschrift met groote ingenomenheid. Die ingenomenheid nam nog toe bij de lezing, iets wat bij een gelegenheidsgeschrift lang niet altijd het geval is: met een gelegenheidsgeschrift toch hebben wij hier te doen, want het boekje is bedoeld als een huldebetuiging aan Berlage ter gelegenheid van zijn zestigsten geboortedag op 21 dezer. Met nadruk heeft hij bekend gemaakt, op dien dag liever van huldebetuigingen verschoond te blijven, maar dit helpt in onzen tijd heel weinig. Men is al te zeer verzot op het afsteken van een feestrede en velen zijn zelfs al verguld met het lidmaatschap eener feestcommissie, om een vooraanstaande persoonlijkheid, bij een gelegenheid als deze, geheel met rust te kunnen laten.

Vatten al zijn vereerders de huldebetuiging echter op, zooals de schrijver van het boekje, de heer T. Landré, het deed, dan zal de jubilaris er geen last van hebben en er zich geenszins aan ergeren. De inhoud toch van het geschrift is van een geheel ander gehalte, dan dat der lofredenen gewoonlijk is: over den persoon en het karakter des bouwmeesters staat er heel weinig in en het is wel curieus, dat de schrijver hierop aan het slot zelf de aandacht vestigt met de woorden: „Zoo is dan dit boekje geworden een reeks van wijdloopige beschouwingen rond de figuur van Berlage heen en soms zelfs vrij ver daarvan verwijderd. Als „karakterschets" mag 't zeker niet geslaagd heeten. Er staat niet de minste anecdote in, noch vermeldt het waar Berlage school ging, zelfs niet waar hij geboren werd. Toch durven wij het wel ter perse leggen zooals het is, in de overtuiging dat wij in den geest van Berlage zelf hebben gehandeld door niet hèm op den

voorgrond te stellen maar de groote en grootsche beweging waarvan hij een zoo sterke pionier is, door nog eens het licht te doen vallen op de groote beteekenis in dezen tijd van de schoone kunst, welke hij met al zijn krachten, al zijn gaven en al zijn groote talenten dient."

Met deze woorden is de opvatting van den schrijver geresumeerd. In de eerste bladzijden zet hij die uitvoeriger uiteen, uitgaande van de stelling, die zeker weinig bestrijding zal vinden, dat van Berlage als architect onmogelijk een karakterschets te geven is, zonder tevens een schets te ontwerpen van de geheele beweging in de technische kunsten in Europa in de laatste helft der vorige en het reeds verloopen begin van deze eeuw.

De heer Landré wenscht dan allereerst nog eens na te gaan, wat eigenlijk die moderne beweging is, die zich omstreeks 1860 vanuit Engeland over Europa, en voor een deel ook naar Amerika, ontwikkelde en uitbreidde. Hij doet dit in een wel beknopte maar zeer heldere uiteenzetting, waarin natuurlijk wel grootendeels bekende zaken worden medegedeeld, maar die met talent geschreven is en waarvan de lezing dus kan worden aanbevolen, ook aan hen, die de moderne beweging hebben medegemaakt of medebeleefd. Zeer aannemelijk is des schrijvers verklaring van het verschijnsel, dat de beweging in Duitschland van een zoo enorm veel grooter beteekenis is geworden en zooveel grootere resultaten heeft opgeleverd, dan in Engeland en België. Met juistheid wordt ook de plaats aangeduid die Nederland tot nog toe in de beweging heeft vervuld. Alleen kunnen wij niet alles beamen, wat de schrijver zich van de toekomst der beweging in Duitschland voorstelt. Daarover is zeer moeilijk een meening uit te spreken en wat er voort zal komen uit de crisis, die Duitschland thans doormaakt, daarvan is zoo goed als niets te zeggen. En het is toch, zooals de schrijver zelf uiteenzet, de cultuur, het zijn de sociale en economische verhoudingen, die de samenleving en met haar de bouwkunst beheerschen.

„Hierdoor wordt onder meer verklaard hoe in sommige perioden geen groote kunstwerken worden gemaakt, hoewel er toch in die perioden kunstenaars van beteekenis leven. Er zijn immers perioden waarin geen sterke invloeden van buitenaf op den kunstenaar inwerken, omdat, — zooals thans —, de samenleving verkeert in wat men zou kunnen noemen een kultureel interregnum, een overgang tusschen een oude en een nieuwe kultuur waarin de elementen, die de oude kultuur beheerschten, zijn vervallen en krachteloos geworden, terwijl de elementen die de komende kultuur zullen bepalen, nog maar in staat van ontwikkeling zijn, en dus nog niet krachtig genoeg om zoodanig op de kunst in te werken, dat zij de vervaardigde kunstwerken beinvloeden, dat zij er, wat men noemt, hun stempel op drukken. Dan zal dus de kunstenaar alleen op zich zelven zijn aangewezen, dan zullen er geen krachten zijn van buiten af waardoor hij wordt gesteund en geleid in een bepaalde richting, — of liever, waardoor hij in een bepaalde richting wordt gedrongen, — dan zal er geen vormtraditie zijn, krachtig genoeg dat iedere kunstenaar zich er aan onderwerpt, dan zal dus het werk van den kunstenaar uitsluitend, — althans bijna uitsluitend — bepaald worden door zijn eigen aard en aanleg, hoogstens door een oude vormtraditie, welke geheel willekeurig, in verband met persoonlijken aard en aanleg van den kunstenaar gekozen, en soms meermalen tegen een andere verwisseld wordt, — dan zal dus zijn werk nooit tot die grootheid kunnen komen die in een kultureele blociperiode mogelijk is. Want omdat aard en aanleg van den kunstenaar, juist uit hoofde van zijn kunstenaarschap, zoo verscheiden en veelzijdig zijn, zal waarschijnlijk zijn werk, d.w.z. het gezamenlijk geheel van zijn werken, een reeks van pogingen in verschillende richting zijn en dus nooit tot die volgroeidheid kunnen komen die slechts mogelijk is bij welbewust werken in een afgebakende richting, terwijl het werk van hem wiens aard en aanleg hem een voorkeur geven voor eenige oude vormtraditie, wel bijna zeker vol zal zijn van elementen uit die oude vormtraditie, van elementen dus, die niet in verband met het geheele werk uit den kunstenaar zijn gegroeid, die niet door hem zijn geschapen, die eigenlijk niet anders zijn dan doode fragmenten waaruit hij een nieuwe combinatie opbouwt, — zoodat hij van kunstenaar wordt compilator. Bovendien zal zijn werk altijd zijn eenzijdig, immers individueel, zonder het universeele, het algemeene, dat alleen de vanuit de samenleving erop inwerkende sterke positieve elementen eraan zouden kunnen geven. Zoo is dus in een dergelijke kultuurlooze periode waarlijk groote en hooge kunst uitgesloten. Temeer nog omdat de allerhoogste kunst van alle tijden in zekeren zin was als 't ware de top van het arbeiden van alle kunstenaars uit een periode gezamenlijk, als opperste uiting van de krachten die alle kunstenaars uit die periode bezielden, — en hóe kan dat mogelijk zijn in een tijd dat onder de kunstenaars het aantal zinnen kan geteld worden naar het aantal hoofden, omdat ieder is overgelaten uitsluitend aan eigen individualiteit, aan eigen aard en aanleg, bij gebrek aan een sterk algemeen levensprincipe, dat allen tot gelijk streven inspireert?"

In deze bewoordingen teekent de heer Landré den toestand van heden, om dan verder de reactie te schetsen, die tot de moderne beweging aanleiding gaf en te vermelden, wat door Berlage gedaan is, om bouwkunst en ambachtskunst in andere banen te leiden.

De schrijver staat daarbij wel wat uitvoerig stil bij de bekende geschiedenis van het gegoten huis te Santpoort, een zaak, die o.i. niet van groote beteekenis is geweest. Op ander terrein achten wij Berlage's werkzaamheid van vrij wat meer belang en wij deelen b.v. des schrijvers verwondering over het feit, dat Berlage eigenlijk nooit officieel in de gelegenheid gesteld is, in Nederland onderwijs te geven, natuurlijk aan een inrichting van hooger onderwijs.

Daaruit blijkt wel, wat trouwens bekend genoeg is, dat de moderne beweging in ons land nog lang niet algemeen aanvaard is. Men behoeft, wanneer zij werkelijk in een goede richting gaat, er niet aan te twijfelen, dat zij eenmaal aanvaard zal worden.

Misschien zal Berlage dit niet meer beleven, doch op één punt althans bestaat zekerheid, zijn naam zal onafscheidenlijk aan de beweging verbonden blijven.

Vereenigingen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Op 5 Februari j.l. heeft te Amsterdam de algemeene vergadering plaats gehad van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. De voorzitter, de heer Herman Robbers, herinnerde in zijn openingswoord aan het in December gehouden kunstcongres. Het doel van het Verbond, een middel te zijn om door broederlijk overleg en samenwerking van Nederlandsche kunstenaars te bereiken een grooteren invloed van de kunst op de samenleving, is door het congres benaderd. Spreker meent, dat nooit grootere saamhoorigheid tusschen de kunstenaars is bereikt, dan tijdens het congres.

Spreker wijst er verder op, dat de schildersvereeniging St. Lucas uit het Verbond is getreden. Spreker betreurt dit verlies. Echter als een federatie van schildersvereenigingen gesticht, waartoe ook St. Lucas is toegetreden. Spreker hoopt, dat deze federatie ook tot het Verbond zal toetreden. Reeds hebben besprekingen in die richting plaats gehad. Wenschelijk is het, dat deze besprekingen tot een gunstig resultaat zullen leiden, daar het Verbond van zijn beteekenis zou verliezen, wanneer het niet langer als de vertegenwoordiger van alle kunst in Nederland zou mogen worden beschouwd.

In zijn jaarverslag deelde de secretaris, de heer J. Gratama, o.a. mede, dat ook de Moderne Kunstkring binnenkort uit het Verbond zal treden. De Nieuwe Toonkunstenaars-Vereeniging heeft zich bij het Verbond aangesloten.

Blijkens het verslag van den penningmeester, den heer A. D. Loman, bedroegen de totale ontvangsten in 1915 f 900, waaronder f 160 batig saldo Kunstcongres. De uitgaven beliepen f 693.

Na de pauze wordt allereerst het woord verleend aan den heer W. Roelofs uit 's-Gravenhage tot het uitbrengen van het verslag en de voorstellen van de Commissie tot voorbereiding van een Bureau voor auteursrecht van beeldende kunsten. Hij deelde o.a. mede, dat de commissie verplicht was aan diverse dingen f 1676 uit te geven; aan percentage etc. werd een bedrag van f 1137 ontvangen, zoodat de commissie een nadeelig saldo van f 538 te boeken kreeg. Een deel dezer oprichtingskosten komt ten laste van het verbond. De commissie heeft gemeend dat de eenige vorm die aan een bureau voor auteursrecht van beeldende kunsten te geven was, zoo zijn het stichten van een vereeniging, welke als het ware een onderdeel van het verbond zou moeten vormen.

In dien geest werden statuten en reglement ontworpen, volgens het voorbeeld van het eenige reeds bestaande bureau dat in Frankrijk werd opgericht. Wordt het denkbeeld der commissie werkelijkheid, dan zal Nederland het eerste land zijn, waar een bureau voor auteursrecht gevestigd is, hetwelk de drie takken der beeldende kunsten, n.l. de schilder- en beeldhouwkunst, de architectuur en de kunstnijverheid omvat.

De heer Roelofs wees er op dat de taak van de commissie, n.l. het oprichten van een bureau voorbereiden, thans geëindigd is en het verder op den weg van het verbond ligt de verschillende kunstenaars bijeen te roepen, teneinde tot het stichten der desbetreffende vereeniging te geraken.

Het volgende agendapunt luidde: Eventueele actie van het verbond inzake personeele belasting op kunstwerken. Besloten werd namens het verbond een adres te richten tot de Staten-Generaal, waarin erop gewezen wordt dat, waar de staat de groote beteekenis van kunstverzamelingen voor de volksontwikkeling en het algemeen geluk erkent — vandaar de stichting, de aanvulling en het onderhouden der rijksmusea — het wel zeer zeker allen zin zou missen, zoo de staat tevens oorzaak werd van den ondergang van hen, die in de eerste plaats verzamelen van kunstwerken mogelijk maken, met name de beeldende kunstenaars. Zonder twijfel zouden vele kunstenaars, na aanneming van deze wet, zoo zeer in hun beroep worden bemoeilijkt, dat zij zich genoodzaakt zouden zien, hetzij dit beroep op te geven, hetzij naar het buitenland te verhuizen.

Aan de Nederlandsche kunst en haar groote reputatie over de geheele wereld zou hiermede een ware nekslag worden toegebracht en aan onze regeering zou de twijfelachtige eer toekomen, dat ze de kunstenaars, die toch zeker niet tot de geringst te achten staatsburgers behooren, had uitgeroeid of verjaagd. Kunstgenot beteekent ontwikkeling van het hoogste, wat de mensch in zich draagt. Deze ontwikkeling behoort niet te worden tegengewerkt, doch veeleer bevorderd en aangemoedigd. Dat kunst geen luxe is, maar een levensbehoefte, blijkt o.a. uit het feit, dat er een aantal kleine kunstverzamelaars bestaat wier financieele draagkracht zeker niet naar hunne kunstverzameling te meten is.

Dezen in de eerste plaats zouden, indien de wet werd aangenomen, genoodzaakt zijn, hun met liefde verworven schatten naar het buitenland te verkoopen, waar gretig zou worden geprofiteerd van de kortzichtigheid onzer regeering. Tevens zouden, na den uitvoer van kunstwerken op groote schaal, die van aanneming der wet ongetwijfeld het gevolg zou zijn, onze musea niet meer kunnen profiteeren van de kostbare erflatingen en donaties die tot nu toe deze openbare verzamelingen zoo zeer verrijken.

Op deze en andere gronden meent adressant te hebben aangetoond, dat de aanneming van bedoeld weisvoorstel in hooge mate schadelijk zou zijn voor de belangen der nationale kunst en haar beoefenaars, ja, voor de geheele cultuur in Nederland.

Het verbond vertrouwt dan ook, dat de Staten-Generaal hunne medewerking zullen weigeren tot het wet worden van dit voorstel.

Er gingen stemmen in de vergadering op, om met de verzending van het adres te wachten tot de benoeming van een nieuwen minister van financiën.

(N. R. Ct.)

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Vervolg (Zie bladz. 24).

Motto: Enzian. De ligging van de groote zaal midden in het plan waardoor in de logeerkamers overlast van de muziekuitvoeringen enz. zal ondervonden worden, is een zeer zwak element in dit bovendien ietwat verwarde plan. Wegens het ontbreken van een dieptedoorsnede is de terrassenaanleg en de wijze waarop de sousterrainruimten aan de zeezijde verlicht worden, moeielijk te beoordeelen.

De keukenafdeeling zal vermoedelijk donker zijn, de miniatuur licht-hofjes, hier en daar in het plan aangebracht, zullen hierin weinig verbetering kunnen brengen.

Lunchroom en café zijn goed gelegen. De lees- en schrijfzalen op de parterre zijn te ver van het hotel, en de biljartzaal te ver van de cafézaal gelegen. De overige zalen en het café zijn goed geprojecteerd.

Het aanbrengen van twee hoofdtrappen naar de verdieping vlak bij elkander heeft geen zin.

De toegang tot de galerij van de groote concertzaal is wel wat bekrompen. De logeerkamers op de te verdieping zouden goed zijn, indien de onmiddellijke nabijheid van de groote zaal geen onoverkomelijk bezwaar was.

De architectuur is verdienstelijk en heeft een rustig karakter, vooral de perspectiefteekening stelt die verdienste in het licht. De partij met de entrée in den zijgevel en de beide aangelegen trappenhuizen is zeer aantrekkelijk en goed van opvatting en uitwerking. De binnenarchitectuur voor zoover deze bij gebrek aan een interieur detail uit de doorsnedeteekening is te beoordeelen, is eveneens verdienstelijk. Het teekenwerk is zeer goed en geacheveerd.

Motto: In Zee. Een ingewikkeld plan. De ligging van de groote concertzaal ten opzichte van de overige gedeelten van den bouw is goed. De entree van het hotel is niet

royaal, de vestibule veel te uitgebreid en donker. De hoofdkeuken en de direct daarbij behoorende dienstruimten zijn niet goed van vorm en inrichting; het gangenstelsel is te omslachtig.

Op de parterre wordt het plan door den overvloed van vestibules en entrée's verbrokkeld. De eetzalen en het café zijn goed gelegen, doch de dienkamer met liften zijn ondoelmatig ten opzichte daarvan geprojecteerd. De garderobe en dienkamer bij de groote concertzaal zijn wel goed aangebracht. Het doorbreken van de pijlers voor den grooten koepel door de ingangen der liften is verkeerd.

De ligging van logeerkamers aan lichthoven van 5 × 8 M. is slecht. De salons bij de kamers zijn niet behoorlijk verlicht, en ook de gangen zijn over 't algemeen te veel van licht verstoken. De architectuur heeft wel verdienste, doch is wat fantastisch en hier en daar niet van verwarheid vrij te pleiten. De verschillende hoofddeelen van het plan zijn wel tot uitdrukking gebracht; de reusachtige toren is echter niet gemotiveerd. De details vertoonen naast zeer verdienstelijke ook zeer zwakke en gezochte elementen. Het teekenwerk verraadt een vaardige hand.

Motto: Ho-ho-ho. Een wijdloopig en onduidelijk plan. Er is te veel gewicht gehecht aan de kleine concertzaal met afzonderlijke entrée, foyer enz. De overige entrée's zijn in vergelijking daarmede wat bekrompen. De zalen liggen te veel verspreid en zijn dus niet gemakkelijk door de hotelgasten te gebruiken. Zoo liggen de leeszaal op de entresol bij de groote concertzaal, en de lees- en schrijfzaal op de entresol bij de kleine concertzaal op pl.m. 100 M. van elkander verwijderd.

De lunchroom en café in het sousterrain liggen goed, de keukenafdeeling is slecht verlicht; het gangenstelsel is te ingewikkeld.

De café- en eetzalen op de parterre zijn goed gelegen, doch de verlichting laat te wenschen over door de breede veranda's en de onder de verdiepingbalcons aangebrachte bovenramen. De terrassen voor deze zalen zijn te klein en zeker niet windvrij. De groote concertzaal ligt goed. De logeerkamers op de 1e verdieping liggen goed, doch de gangen zullen ondanks de spaarzame bovenverlichting in het midden, duister zijn.

De architectuur heeft dezelfde kwaliteiten als het vorige plan (In Zee), doch is wat rustiger, drie torens is echter van het goede wel wat veel. De details van de binnenarchitectuur hebben een van de buitenarchitectuur wel wat erg afwijkend en onrustig karakter en staan daarmede niet op gelijke hoogte. Het teekenwerk, dat van den gekleurden gevel en van het geveldetail in 't bijzonder, is zeer verdienstelijk.

Motto: Quand meme. De hôtelingang en vestibule in het sousterrain zijn niet voldoende verlicht. Lunchroom en café liggen goed, evenals de keuken, welke goed verlicht is. De winkels zijn niet gevraagd.

De ligging van de groote concertzaal op de parterre is goed, doch de toegang ertoe om de kleine concertzaal heen is gezocht en ondoelmatig, een bergplaats van tooneeldecor ontbreekt, de garderobe is wel wat klein.

De café-biljart en eetzalen zijn goed gelegen. De binnentuin is in een gebouw als het onderwerpelijke dat voornamelijk in den zomer wordt gebruikt, minder op zijn plaats te achten. Dat een aantal logeerkamers op de verdieping aan dezen binnentuin zijn gelegen, is verkeerd. De gangen tusschen de logeerkamers zijn niet voldoende verlicht.

De architectuur is wat heterogeen, doch bevat verdienstelijke elementen. De hoofddeelen van den bouw, vooral de groote zaal, zijn goed tot uitdrukking gebracht. De niet te zware toren is als uitzichttoren te verdedigen en wel geslaagd. Ook de binnenarchitectuur is in 't algemeen goed, doch in haar details zeer verschillend van kwaliteit. Het teekenwerk is goed, de perspectief geeft een aantrekkelijk beeld van den bouw.

Motto: Egel. Dit plan geeft als geheel een indruk van regelmatigheid, doch bevat vooral in het sousterrain een overvloed van gangen. De hôtel-entrée onder het trapbordes is te bekrompen en is, in den hoek bij den zaaluitbouw, niet gunstig gelegen. Lunchroom en café liggen wel wat geïsoleerd; de keuken onder de kleine muziekzaal ligt niet goed, de verlichting er van is echter goed. Rijwiel- en kofferbergplaats zijn niet practisch voor het gebruik gelegen.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

De groote zaal op de parterre ligt goed, de verbinding van zaal-vestibule met hôtel-entrée is welgeslaagd, café en eetzalen zijn eveneens goed gelegen. De schrijfzaal, eetzaal en conversatiezaal, allen onderdeelen van het hotel, liggen pl.m. 100 M. van elkander verwijderd.

De trap naar de 1e verdieping is goed gelegen, de hal is wat ruim, de logeerkamers zijn in 't algemeen goed gelegen, doch de verlichting van de badkamers en de dwarsgang laat te wenschen over. De woningen van restaurateur en portier op de 2e verdieping zijn wel wat al te ruim opgevat. De architectuur, vooral van den zijgevel, is middelmatig en vertoont zeer gezochte motieven, de toren is niet gemotiveerd en te groot om enkel als uitzichttoren aannemelijk te zijn. Het interieur is eveneens zwak. Het buitendetail is wat beter.

Motto: Harmonie. Door het uitbouwen van de groote zaal aan de zeezijde wordt het daar liggende terras in twee te kleine deelen gesplitst. De vestibule en trappen naar de groote zaal in het sousterrain zijn te bekrompen, evenzoo de hôtel-entrée. De trappen van groote zaal en hotel voeren niet naar een gemeenschappelijke vestibule op de parterre. de keukens zijn niet behoorlijk verlicht; het overvloedig gebruik van vloerlichten is af te keuren.

Op de parterre ontbreekt een hoofdentrée met cassa's voor de groote zaal, eveneens ontbreekt eene behoorlijke communicatie van de hotelafdeeling met die zaal. De toiletafdeelingen onder de terrassen, hoewel op zich zelve geriefelijk, verhinderen toch het gezellig en ongestoord verkeer op die terrassen. De eetzalen liggen goed, doch de vorm is wat onregelmatig; ook de kleine muziekzaal is goed gelegen.

De verlichting van de conversatiezaal met aanliggende zalen laat te wenschen over. De tooncelruimte splitst het gebouw in tweeën, zooals de concertzaal het de terrassen doet.

De logeerkamers zijn niet fraai van vorm, in 't bijzonder door de sterk uitspringende erkers, de bovenverlichting der slaapafdeeling van deze kamers is niet gewenscht en zal ze ongezellig maken. De gangen in de dwarsvleugels zijn niet behoorlijk verlicht, het aantal salons en badkamers is te gering.

De architectuur heeft weinig het karakter van een badhotel, doch is op zich zelve wel verdienstelijk en monumentaal. Dit manifesteert zich in 't bijzonder in den grooten toren, die op zich zelve eene respectable compositie is, doch die als element van het gebouw niet verantwoord is, zooals uit de doorsnedeteekening allerduidelijkst blijkt. De pseudo houwsteen architectuur van de tooncelopening met de enorme voegverdeeling rijmt zich noch met de afmetingen noch met de overige vormgeving van de zaal. Het teekenwerk is zeer vaardig gedaan.

Motto: Caneer. Dit plan is geen organisch geheel, er is te veel overbodige ruimte in. De hotel-entrée met trap is goed, doch heeft geen directe verbinding met de als foyer gedachte vestibule van de groote zaal. De lunchroom en het café zijn goed gelegen. De verlichting van de keukens is uit de teekening niet goed op te maken; vermoedelijk is zij onvoldoende.

De groote zaal op de parterre ligt goed, doch de foyer met aangrenzende gangen is met haar dubbel zoo groote oppervlakte als de concertzaal veel te ruim. De overige zalen hebben in hoofdzaak bovenlicht, wat in een gebouw als het onderwerpelijke niet verkieselijk is en bij de groote uitbreiding, die de bouw verkregen heeft, ook zeker had moeten worden voorkomen.

Op de verdieping liggen een aantal kamers achter de foyer (vestibule) geheel afgescheiden van de overigen, wat met het oog op de bediening en het hotelbedrijf is af te keuren; de badkamers zijn in 't algemeen donker.

De architectuur vertoont eene complicatie van verschillende vormen uit vroegere en moderniseerende stijlperioden. De koepel is in den plattegrond niet constructief verantwoord. Ook de details zijn zwak; doch in sommige onderdeelen niet fraai. De perspectief heeft echter als prent wel eenige bekoring.

Motto: Mare nostrum. De herhaalde verschuiving der planassen is oorzaak dat het plan geen indruk van eenheid maakt. De hoofdentrée van het hotel is bekrompen, de trap niet op fraaie wijze verbonden met de hoofdvestibule. De hoofdingang en garderobes van de groote zaal zijn onnoodig gecompliceerd.

Lunchroom en café in sousterrain zijn goed gelegen. Ook de eetzalen en het café op de parterre liggen goed, doch speelzaal en schrijfzaal liggen als behoorende tot de hoofdafdeeling te ver van de eveneens daartoe behoorende leeszaal, terwijl de biljartzaal bij de cafézaal zou behooren te liggen.

De gang langs de logeerkamers op de verdieping is niet behoorlijk verlicht. Het projecteeren van logeerkamers om een binnenplaats is in een gebouw als het onderwerpelijke niet toelaatbaar.

Door het onafgewerkte der teekeningen is over de architectuur geen juist oordeel te vellen, de perspectiefteekening geeft daarvan echter een niet ongunstigen indruk. De toren heeft meer het karakter van een stadhuis- of kerktoren, dan van een in dit geval te verdedigen uitzichttoren, doch zonder toren zou de bouw beter doen. De details geven geen nadere inlichting over de architectonische vormenspraak.

Motto: Door eenvoud succes. De hotel-entrée is goed gelegen, doch de vestibule zal niet overvloedig verlicht zijn. Twee trappen vlak tegenover elkander is eene overbodigheid. Lunchroom en café zijn goed gelegen; de hoofdkeuken met bijbehoorende vertrekken zullen niet behoorlijk verlicht zijn.

De hoofdentrée op de parterre is goed, de hulptrappen zijn wel wat al te monumentaal opgevat. De verschillende zalen zijn goed gelegen, de concertzaal heeft geen garderobes voor het publiek, komende van het terras en de daaraan grenzende zalen.

De ligging van een aantal logeerkamers langs de binnenplaatsen en in de nabijheid van de groote concertzaal is verkeerd. De gangen zijn niet voldoende verlicht.

De architectuur is eenvoudig op het nuchtere af en weifelend; vooral de gevel aan de landzijde heeft weinig uitdrukking. De binnenarchitectuur is eveneens onbestemd,

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Piano's contant en termijnbetaling.
UITSTEKENDE GAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, SOLIDE ADRES. Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
SCHOENMEEL- en MAGNESITEFABRIEK
F. H. HONIE, Keizersgracht 860, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

de details maken geen dieper inzicht in de bedoeling van den ontwerper mogelijk. De wel vaardige doch ietwat vluchtige wijze van teekenen maken een oordeel over de architectonische waarde wel moeilijk.

Motto: Branding. Dit is een wijdloopig plan met de groote zaal in het midden geprojecteerd, wat met het oog op den overlast, die daarvan in de logeerkamers zal worden ondervonden, te veroordeelen is.

De hotel-entrée in het sousterrain is goed; evenzoo de ligging van lunchroom en café, waarbij echter geen terrassen zijn aangegeven. Op de parterre is veel te veel ruimte aan vestibules geofferd. De groote en kleine eetzaal zijn te ver van het hotelmilieu gelegen, het café en de overige zalen liggen goed.

De groote zaal met wandelgangen en garderobes is, afgescheiden van haar voor de logeerkamers ongunstige ligging, op zichzelf een goed geheel.

Ook op de verdieping is een overvloed van vestibules, hallen en gangen aanwezig.

De logeerkamers langs de zaal zijn niet bruikbaar en die van de binnenplaats niet toelaatbaar in een bouw als de onderwerpelijke. Verschillende gangen zijn niet behoorlijk verlicht, ondanks de uitgebreidheid van het plan.

De architectuur heeft wel verdienste en vertoont een zekere eenheid, doch het materiaal is niet voldoende uitgedrukt en door het gebrek aan detailteekeningen wordt hiervan geen nadere opheldering verkregen.

Het teekenwerk is vlot en goed gedaan.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42. Verslag der Bestuursvergadering der M. B. V. A. van 1 Februari 1916.

Kroniek LXXIV, door J. Gratama. Tentoonstelling De Bazel in den Rotterdamschen kunstkring.

De nieuwe verkeersweg langs den Hofvijver te 's Gravenhage door J. Coenraad Meischke, Akad. Arch. met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 7. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Mededeelingen van den Penningmeester.

De bebouwing van de Vijzelstraat, door Jan de Meijer B. N. A.

Staal, door Candidus.

De Architect als Teekenaar, door A. W. Weissman (vervolg).

De Bergkerk te Deventer, met afbeeldingen.

Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.

DE BOUWWERELD No. 6. De nood in het bouwvak.

Automatische Electromotorische Watervoorziening, door Chr. J. Eeuwens, chef-Ing. der Mach. Fabr. „Jaffa" te Utrecht (slot) met afbeeldingen.

Afbeeldingen en losse plaat. Landhuis te Lochem, arch. G. J. Postel Hzn.

DE INGENIEUR No. 7. Bezoek aan het overstroomde Noord-Holland.

Wat bepaalt de toelaatbare miswijzing bij electriciteitsmeters? Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling van Electrotechniek van 3 Juli 1915, door H. W. L. Brückman c.i., met afbeeldingen.

Alliages, door A. Vosmaer, met afbeeldingen.

Uit het Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912. (Vervolg).

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 7. Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Een en ander over transformatoren van groot vermogen. — Grondberekeningen. — Uittreksel uit het verslag van den hoofd-ingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1914 (slot). — Rectificatie. — Vragenbus. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 6. Eerlijke strijd?

Een noodregeling in liquidatie.

Afdeelingsverslagen. Groningen 1 Februari 1916.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 11. De vervaardiging van trottoirtegels. — Straatwegen en straatklinkers. — Friesche bouwkring te Leeuwarden. — Bepaling der muurdikten in bouwverordeningen. — Bouwcredieten. — Onze baksteenindustrie bedreigd. — Mededeelingen. —

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar leeftijd 25—30 jaren, beiden bij den Architect J. E. van der Pek te Amsterdam. Zich aan te melden met teekeningen, enz. Maandags, Dinsdags, Woensdags en Donderdags tusschen 12 en 1½ uur, Weteringschans 231. (1)

— Civiel-Ingenieur salaris f 150 à f 200 per maand, en Bouwkundige Teekenaars, allen bij de Limburgsche Electrische Spoorweg-Maatschappij. Uitvoerige brieven te richten aan de Mij. Schaesbergerweg 42, Heerlen. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, eerste kracht. Volledige brieven onder No. 7736, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Twee Bouwkundige Opzichters, voor het verbouwen van vier openbare scholen. Salaris f 80.— per maand, indiensttreding 1 Maart 1916 Schriftelijke aanmelding aan den Gemeente-Architect te Hoogeveen. (1

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij bouwwerk te Rotterdam. Salaris f 100.— per maand. Brieven onder No. 8252, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

TIJDELIJKE Opzichters-Teekenaar bij den PROVINCIALEN WATERSTAAT VAN FRIESLAND.

Op het Bureau van den Provincialen Waterstaat van FRIESLAND kunnen tijdelijk geplaatst worden op eene bezoldiging van **f 90.— per maand,**

twee bekwame waterbouwkundige en bouwkundige Opzichters-Teekenaar.

Sollicitanten worden uitgenoodigd hunne stukken, met hetgeen zij ter ondersteuning daarvan wenschen over te leggen, vóór **1 Maart e. k.** vrachtvrij in te zenden aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, HEERENSTRAAT te LEEUWARDEN.

Leeuwarden, 16 Februari 1915.

De Gedeputeerde Staten van Friesland,
P. A. V. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, Voorzitter.
C. B MENALDA, Griffier.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

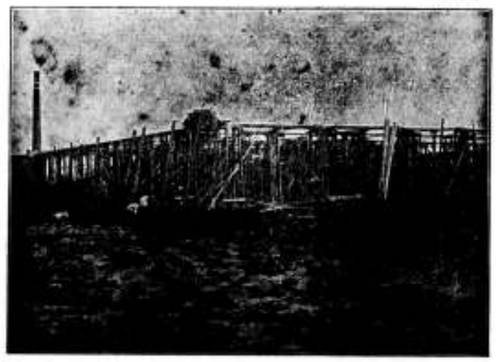

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 26 FEBRUARI 1916. No. 9

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg. (Zie bladz. 18).

Indien men, zooals de Egyptenaren deden, in zijn bouwwerken onvergankelijkheid als een der eerste eischen voor opstelt, komt men, zooals zij, vanzelf tot eenvoud in de constructie. Wanneer bovendien zoo goed als onvergankelijk bouwmateriaal voorhanden is, bedient men zich daarvan en gaat men voor afwisseling niet zoeken naar wat anders. De Assyriërs waren, wat de materialen betrof, in veel ongunstiger conditie. Zij moesten, om de duurzaamheid hunner bouwwerken te verzekeren, overgaan tot het bekleeden van minderwaardig materiaal, gedroogde of onvoldoende gebakken leemsteenen, met duurzamer stoffen. Deze noodzakelijkheid is zonder twijfel aan de ontwikkeling van de techniek van het bouwen ten goede gekomen. Het bakken van klei tot potten en allerlei ander vaatwerk is een techniek, die veel ouder is dan de bouwkunst. Er is bijna geen ras of volksstam aan te wijzen, die deze techniek niet gekend heeft, sedert het maken en gebruiken van vuur bij hen bekend was. Wat betreft de toepassing van den gebakken steen als bouwmateriaal, verwijst men ons voor de oudste voorbeelden gewoonlijk naar Assyrië en het verre Oosten, en het zijn geen primitieve en gebrekkige producten, die men ons toont, maar terracotta's met reliefversieringen, van een materiaal, dat eeuwenlang den tand des tijds getrotseerd heeft en er somtijds nog als nieuw uitziet, of wel het zijn tegels, platen of mozaïeken van verglaasden steen, wel verweerd, maar dikwijls nog schitterend van kleur. In elk geval spreken ons deze overblijfsels van groote bedrevenheid in de techniek van de baksteenfabricatie in al hare onderdeelen, van een vakkennis, die zeker op eeuwen van voorafgaande ervaring in de kleinkunst wijst.

Wij weten van het verre Oosten echter betrekkelijk weinig. Waar wij in Egypte nog bouwwerken aantreffen die, hun ouderdom in aanmerking genomen, weinig geleden hebben, levert Mesopotamië slechts vormlooze heuvels op, waar uit hetgeen wij van de oude Assyrische bouwkunst weten te voorschijn is gebracht en waarin misschien nog veel verborgen ligt. De reconstructies van Assyrische monumenten, zooals men die in boeken aantreft, berusten grootendeels op hypothese, op veronderstellingen, op fantaisie. Maar het geheel te gronde gaan der oude Mesopotamische bouwkunst is geen veronderstelling, doch een bedroevend feit. Daar moeten oorzaken voor geweest zijn, die b.v. in Egypte niet bestonden, oorzaken, die moeilijk geheel op rekening van de techniek van het bouwen geschreven kunnen worden, maar verder gezocht moet worden b.v. in verschillen van volksaard, raseigenschappen, enz. De wisselende en vaak avontuurlijke geschiedenis van het verre Oosten toont reeds een aanmerkelijk verschil met de stabiliteit van de toestanden in het oude Egypte. Dit laatste land heeft eeuwen lang zich weten te handhaven in een conservatieve rust; het Oosten daarentegen is altijd roerig geweest, steeds strevend naar expansie, vooral in westelijke richting, waarvan de reactie niet uitbleef in den vorm van rooftochten der Westerlingen. Zoo ontstond het wereldverkeer rondom de oude wereldzee, dat in den Romeinschen tijd een uitbrei-

ding zou krijgen, waarvan wij ons thans slechts een onvolledige voorstelling kunnen vormen, doch reeds in den bloeitijd van Griekenland van groote beteekenis was.

In de Grieksche kunst hebben de invloeden van het Oosten en van Egypte samengewerkt tot een resultaat als nooit te voren bereikt was en in de Grieksche bouwkunst bereikte ook de techniek van het bouwen een hoogtepunt, dat in de antieke wereld niet overschreden is.

De Grieksche kunst beschikte in haar bloeitijd over alde, in dien tijd bekende, materialen en hulpmiddelen. Het Grieksche volkskarakter kwam echter noch overeen met het Egyptische, noch met het Oostersche, maar is in zekeren zin te beschouwen als het resultaat van beiden op een groep van kleine stammen, die bovenal de vrijheid lief hadden en daarom gehecht waren aan de landstreken, waar zij die vrijheid konden verdedigen en handhaven. Deze gehechtheid aan een gebied, dat somtijds vrij arm was aan natuurlijke hulpbronnen voor het levensonderhoud — voor de bekende Spartaansche soberheid zullen wel gedeeltelijk practische beweegredenen zijn geweest — was geheel iets anders dan het starre conservatisme, waarmede de Egyptenaren gehecht waren aan den bodem, die eeuw aan eeuw ruimschoots genoeg voor zijn bewoners opleverde, zonder dat dit buitengewone inspanning vereischte. Maar naast deze eigenschap is bij de Grieken een zekere beweeglijkheid op te merken, een drang naar expansie in alle richtingen, die niet weinig heeft bijgedragen, in de eerste plaats tot de ontwikkeling van het volk zelf en in de tweede plaats tot den invloed, dien de Grieksche beschaving op de geheele cultuur der oude wereld heeft uitgeoefend.

Wij zien de Grieksche techniek overgeplant naar de kustlanden der Zwarte Zee, naar Syrië, naar Italië, naar Noord Afrika, tot zelfs in Egypte, vanwaar de Grieken vrij zeker vroeger de beginselen der steentechniek naar eigen bodem hadden overgebracht, tot zelfs naar het Oosten, waar de Grieksche Ceramiek waarschijnlijk oorspronkelijk ter schole is gegaan, om niet te spreken van metaalbewerking, glasbewerking, weefkunst, schilderkunst en andere technieken, die in meer of minder nauw verband staan met de techniek van het bouwen.

Ook de Grieken hebben voor hun monumentale bouwwerken niet opgezien tegen het gebruik van moeilijk te bewerken materialen, maar zij hebben ze niet met opzet opgezocht, waar zij het marmer bij de hand hadden, dat voor hun doeleinden aan alle eischen voldeed. Niet overal was dit het geval en dan zagen zij geen bezwaar in het gebruik van andere steensoorten en waar ook deze ontbraken wisten zij van de gebakken aarde even goed partij te trekken en daaraan evengoed den kunstvorm te geven als aan het edelste materiaal.

Het constructie systeem der Grieksche bouwkunst is betrekkelijk weinig gecompliceerd. In al zijn eenvoud is echter een Grieksch bouwwerk, als constructie, zoodanig in alle onderdeelen geacheveerd, dat daaraan niets te verbeteren viel. Het verval der Grieksche monumenten is dan ook gewoonlijk in geenen deele toe te schrijven aan technische fouten of gebreken in de samenstelling, maar veeleer aan oorzaken, die daarmede in geenerlei verband staan. Tegen aardbevingen en noodweer is het niet altijd mogelijk afdoende maatregelen te nemen; alleen een constructie als de Egyptische piramide is daartegen bestand; verweering is ook op den langen duur moeilijk tegen te gaan; langzaam maar zeker heeft zij menig monument doen verdwijnen, waarvan het onderhoud verwaarloosd werd. Die verwaarloozing was dan eigenlijk de oorzaak, maar erger nog, honderdmaal erger dan alle aardbevingen en wervelstormen, inwatering, verweering, enz heeft de vernielende menschenhand huisgehouden in de antieke wereld; tegen de menschenhand, die zich zoo vaardig getoond had in samenstelling en opbouw, was, waar zij zich wapende met houweel en moker, met katapult en kanon, met brandfakkel en buskruit, niets bestand, de Grieksche tempel in zijn rationeele constructie en meesterlijke technische uitvoering evenmin.

Het heeft lang geduurd eer in de techniek van het bouwen weder iets bereikt is, dat aan de Grieksche techniek nabij kwam of daarmede te vergelijken was. De Romeinen hebben de bouwkunst opgevat als ingenieurs. Zij hebben van veel meer hulpmiddelen gebruik gemaakt dan eenig ander volk der oudheid, zij hebben getracht van alles partij te trekken, wat hen in de techniek bij andere volken practisch bruikbaar voorkwam en zij hebben ongetwijfeld de techniek van het bouwen in vele opzichten tot ontwikkeling gebracht, doch, door hun veelzijdigheid, in andere opzichten weder het verval van die techniek, dat later aan den dag zou treden, ingeleid.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Verslag van de lezing gehouden door den heer P. F. van der Wallen te Brielle over „Mortels en verweering van metselwerk".

In het „Huis de Beurs" trad 15 Februari l.l. voor de leden der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst en genoodigden als spreker op de heer P. F. van der Wallen te Brielle. Als onderwerp had de heer van der Wallen gekozen: „Mortels en verweering van metselwerk". De bijeenkomst werd geleid door den waarnemenden voorzitter, die de aanwezigen welkom heette en het woord verleende aan den spreker.

Spreker gaat uit van de eischen, door Prof. van der Kloes gesteld aan goede mortels, te weten:

1e. de mortel moet een voldoend zandgehalte bevatten;
2e. zij moet een zekere mate van hydrauliciteit hebben;
3e. zij mag geen vrije kalk bevatten of deze bij de verharding afscheiden.

Voldoet de mortel niet aan den eersten eisch, dan zijn krimpscheuren het gevolg. Zijn die eenmaal ontstaan, dan verschaffen zij toegang aan het hemelwater en bij vorst is stukvriezen het gevolg.

De kerk te Wolvega, ruim 50 jaar geleden gebouwd, moest in 1913 afgebroken worden, omdat zij gevaar opleverde voor de omgeving en zulks ten gevolge van de veel te vette mortel die voor den bouw was gebezigd.

De tweede eisch, dat de kalk een zekere mate van hydrauliciteit moet bezitten, grondt zich op de noodzakelijkheid, dat de mortel, behalve door het opnemen van koolzuur uit de lucht, ook zal moeten verharden door het opnemen van het mortelwater. Geschiedt dit niet, dan wordt de mortel in het binnenste van de muren nimmer hard en, behalve dat dan de hechtheid van het metselwerk te wenschen overlaat, geeft dit ook aanleiding tot vochtig blijven der muren. Wanneer nu de bindmiddelen hier te lande gebruikelijk, opdat als te bestaan uit een mengsel van kalk en cement (in den zin van niet onder water verhardende stof), dan zien wij, dat de vette steenkalk vrijwel uit het eerste alleen, portland-cement alleen uit het laatste bestanddeel bestaat, terwijl schelpkalk en hydraulische kalk dit cement in meerdere of mindere mate bevatten. Steenkalk mag dus — om het ontbreken van dit cement — niet enkel uit zand tot mortel verwerkt worden. Het cement, dat in de schelpkalk vervat is, is daarin voor het grootste deel in zoo grofkorreligen staat, dat het slechts weinig nuttig effect heeft. Veel grooter kan men dit effect maken door de schelpkalk te malen en zoodoende de aangrijpingsoppervlakte te vergrooten. Met cijfers wordt aangetoond hoe groot het voordeel is, door het malen verkregen.

Van het grootste gewicht eindelijk is de derde eisch, dat de mortel geen vrije kalk mag bevatten of tijdens de verharding afscheiden. Dit is reeds jaren terug door Prof. van der Kloes verkondigd, doch eerst in den laatsten tijd is men er in geslaagd het te bewijzen, althans het meer aannemelijk te maken.

Op twee wijzen uit zich het nadeel van de aanwezigheid van die vrije kalk. In de eerste plaats door het ontstaan van korsten, die als uit het metselwerk schijnen uitgeloopen. Men ziet dit bij massieve bouwwerken, vestingwerken, spoorbrugpijlers enz. Deze korsten bestaan volgens de analyse uit koolzure kalk, ontstaan door het uit het metselwerk uitspruiten van onverharde kalkdeeltjes uit de kalkrijke mortel. Cement-kalkmortels zijn daarom het gevaarlijkste, omdat het cement begeerig water opneemt en zoodoende in den eersten tijd van de verharding van de kalk het water onttrekt, dat dus zelf om hare omzetting in koolzuur, kalk behoeft.

In de tweede plaats is gebleken, dat overmaat van kalk aanleiding is tot het ontstaan van muuruitslag en dientengevolge afschilferen der steenen. Het is spreker gebleken, dat deze uitslag in de meeste gevallen bestaat uit natrium sulfaat (het z.g. glauberzout) en dat dan ontstaat door het zwavelzuur dat bijna iedere baksteen bevat en het natrium dat wordt afgescheiden uit mortel die een overmaat van kalk bevat. De baksteen zelf toch bevat slechts een geringe hoeveelheid natrium, ook de kalk bevat slechts een uiterst geringe hoeveelheid, zelfs de schelpkalk wier afkomst van de schelpen uit het zeewater een grootere hoeveelheid zou doen vermoeden, houdt slechts quantums van een procent (vermoedelijk wordt het aan de schelpen aanwezige zout door de hitte van den oven ontleend). Doch de gebruikelijke mortelstoffen, cement en tras, bevatten van 4 tot 10 %, en nu heeft kalk de eigenschap dit natrium daaruit vrij te maken. Is dit geschied dan zijn ook alle gegevens dáár van het ontstaan van het natriumsulfaat en dit is, door zijn eigenschappen, in het bijzonder van het uitzetten bij kristallisatie, in staat ook in den zomer op den steen het effect uit te oefenen van het bezigen van water.

Men zal dus hebben te zorgen, dat geen vrije kalk in de mortel aanwezig kan zijn en om die kalk te binden is tras het aangewezen materiaal. Voegt men aan kalk of cement, dat bij de verharding kalk in groote hoeveelheid afscheidt, zooveel tras toe dat alle kalk aan kiezelgruis gebonden kan worden, dan is het gevaar voor muuruitslag en verweering van het metselwerk vrijwel uitgesloten. Dáár, waar niet al te groote vastheid vereischt wordt, is het gebruik van schelpkalk-tras-mortels aanbevelenswaardig, en het is, in verband met het reeds meegedeelde omtrent de korrelgrootte, van groot belang de beide materialen vooraf dooreen te malen.

Een aantal lichtbeelden en eenige proeven verduidelijkten het gesprokene.

Van de gelegenheid tot het stellen van vragen werd door enkele aanwezigen gebruik gemaakt, die ten genoegen der vragers door den heer van der Wallen op duidelijke wijze werden beantwoord. Met een woord van hartelijken dank aan den spreker voor de zeer interessante lezing sloot de voorzitter deze bijeenkomst.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Oude architectuur aan den Yser.

Voordracht van Hub. Hoste, architect te Brugge, gehouden 17 Februari 1916.

Was de eindindruk van de rede des heeren Hoste nie die van spijtigheid? Natuurlijk niet over de rede zelve die zich aangenaam liet hooren, maar over al die schoone architectuur, welke aan den Yser door de »kultuurbommen« — om een woord van den spreker te gebruiken — is vernield. Het land daar is rijk aan schoone bouwwerken en wat is er nu overgebleven? De eene ruine na de andere zagen wij, ruines van kerken, markthallen, woonhuizen. En zoo kregen wij, meer dan de spreker wellicht heeft gewild, een diepen indruk van de zware bezoeking, welke oorlog heet. Wat is er weinig over van het vele moois, dat er in die streken was! Hoeveel is sedert dien nog weer verwoest en hoeveel zal er nog vernield worden?

Het is nu vijftien jaar geleden, dat spreker voor het eerst in de Yserstreek kwam en daar door de schitterende architectuur werd getroffen. Sedert heeft hij die streek geregeld bezocht en er veel gewerkt. Een groote reeks teekeningen heeft hij van allerlei merkwaardigheden gemaakt. Hij heeft ze helaas in België achter moeten laten. Toen hij de belangstelling hier te lande voor het lot der Belgische kunstwerken leerde kennen, was zijn plan gemaakt. Hij wilde zijn teekeningen en studies uit België laten komen. Maar de Duitschers, die Domela Nieuwenhuis Nijegaard nog wel »de aangewezen beschermers der Vlamingen« bliefde te noemen, wilden dat niet toestaan. Spreker heeft zich toen op andere wijze van de afbeeldingen moeten voorzien, die hij nu als lichtbeelden vertoonde.

Allereerst gaf hij, aan de hand van enkele foto's, een beeld van het land van Yperen en Veurne-Ambacht, dat hij gemakshalve Kust Vlaanderen noemt. Een plaatsje van den thans wereld-bekenden Yser, die op sommige plaatsen niet meer dan 5 meter breed is, deed denken aan enkele streken hier te lande, bijv. in Gelderland.

West-Vlaanderen is te verdeelen in drie gebieden, die alle een eigen karakter dragen: 1. Brugge en Noord-Vlaanderen, 2. Kust-Vlaanderen en 3. het overige Vlaanderen met Rousselaere, Thielt en Kortrijk. Opmerkelijk is 't nu hoe ook het verschil van bouwstoffen verschil van vorm gaf. De bouwstoffen, waarover men beschikte, waren Yserbergsteen, Doorniksche steen, Atrechtsche of Bethuunsche zandsteen, een soort van zachte, witte kalksteen uit Noord Frankrijk afkomstig, en baksteen. En waar nu Doorniksche steen is gebruikt, ziet men Doorniksche vormen, bij den kalksteen Fransche vormen, enz.

Achtereenvolgens kregen wij een aantal mooie bouwwerken op 't doek te zien, waarvan spreker allerlei bizonderheden deed opmerken en verklaarde Uitteraard laat zich daarvan moeilijk een samenhangend verslag geven; wij stippen dus het een en ander er van aan. Bij de St. Pieterskerk te Yperen wees hij op de eigenaardige ordonnantie der drie ramen, die z. i. invloeden uit Normandië verried. Bij de hallen van Yperen herinnerde hij aan Busken Huets beschrijving in zijn »Land van Rubens«, wees hij verder op de geslotenheid van karakter, die in verschillende Vlaamsche bouwwerken is terug te vinden. Merkwaardig is hoe een bouwwerk als dit, van zóó eigen en uitgesproken karakter, om zoo te zeggen buiten Yperen geen school heeft gemaakt. Merkwaardig ook waren de afbeeldingen van houten huizen. Aan de hand van de St. Maartenskerk behandelde spreker de plattegronden van verschillende Vlaamsche kerken, die overeenkomst vertoonen met de plattegronden der Fransche kerken. Vaak heeft men drie beuken met recht of rond koor, somtijds uitspringend, somtijds ook niet, somtijds

met één uitspringend gedeelte. Ook de kruisbeuk springt soms uit, of is andermaal met den muur gelijk, alleen wordt zij dan aangegeven door den opgaanden gevel. De toren is op het westen geplaatst, of op de »viering«. Verschillende typen komen nu op het doek, waarbij spreker gelegenheid vond nog allerlei op te merken, o.a. wees hij op de gesloten borstwering, het gebruik van baksteen bij raamtraceeringen, het aanbrengen van beuken, het aanbrengen van een luchtboog over een kloostergang en het zoodoende voortzetten van de beuk, mooie torenspitsen, een eigenaardige buitentrap, den gewelfbouw, het aanpassen der kerken bij het landschap, enz. En dan komt een lange rij van ruines, waarvan hij op verzoek den naam niet noemde. Immers het kan van strategische beteekenis zijn te weten of kerken, die men wilde beschieten, inderdaad getroffen zijn. Dan een rij van schitterende kerkmeubels, die helaas nu ook voor het grootste gedeelte zijn vernield, als de zeldzame Gothische oksaal met vijf boogopeningen te Dixmuiden, terwijl de andere in België er niet meer dan drie hebben, den predikstoel van Nieuwpoort, het eikenhouten portaal in de St. Maartenskerk te Yperen, de prachtige koorstoelen te Yperen en Nieuwpoort, een doopvont, enz.

Ten slotte herinnerde spreker aan de toespraak in de Duitsche academie van wetenschappen ter gelegenheid van keizer Wilhelms jongsten verjaardag, waar prof. von Amersdorffer verklaarde, dat »de generale staf kunstenaars naar alle fronten heeft gezonden.« Welke kunstenaars dat waren, zeide spreker, hebben de plaatjes getoond. Het laatste plaatje gaf weer den dijk, die langs den Yser tegen den stroom van de kultuur is gelegd, een dijk, naar het soldatenliedje zegt, van dierbaren vaderlandschen grond, gestoken in zakjes en in pakjes langs den waterkant gelegd; den »boulevard des Italiens« genoemd. Hier strijden »onze jongens onder onzen beminden koning« en de dood van iederen vijand is een steen voor het bouwwerk van het bevrijde vaderland. Het nieuwe Vlaanderen zal eenigszins anders worden, maar het zal minstens zoo mooi en minstens zoo Vlaamsch zijn! (Applaus).

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport
over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.
Vervolg. (Zie bladz. 31).

Motto: Evenwicht. Ook in dit plan is te veel ruimte aan vestibules, hallen en gangen verbruikt. De hotel-entrée is goed gelegen, doch de aansluitende groote hal zal donker zijn. De staande spleten in den reusachtigen toren zijn niet voldoende om een behoorlijke dagverlichting te waarborgen.

Lunchroom en café in het sousterrain zijn goed gelegen, doch de verlichting van keuken en bijvertrekken is slecht.

De ligging van café- en eetzalen en van de hotelzalen op de parterre is goed op zichzelve, doch de gang tusschen de zalenreeksen is niet verlicht. De galerijen in de groote concertzaal zijn niet fraai opgelost, de cassa's konden met het oog op de contrôle van het van de terrassen komende publiek beter gelegen zijn, de garderobes zijn voldoende.

De logeerkamers op de verdieping boven de kleine concertzaal zijn onbruikbaar, constructief is de muurondersteuning dezer verdieping aan bedenking onderhevig, al is zij natuurlijk uitvoerbaar.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

De architectuur is wat droog, doch heeft een zekere monumentaliteit, waartoe de zeer hooge parterre-verdieping (7.50 M.) het hare bijdraagt. De gevels doen aan meerdere verdiepingen denken dan het gebouw bevat.

De reusachtige koepeltoren is niet gemotiveerd en niet in het plan verantwoord. De details zijn van weinig beteekenis.

Motto: B. en V. De hotelingang met accessoires, uitkomende op de parterre achter het tooneel van de groote zaal, is verkeerd begrepen en heeft met de hoofdvestibule slechts verbinding door pl.m. 50 M. lange gangen.

Café en lunchroom zijn slecht gelegen en verlicht, evenals de hoofdkeuken met aansluitende vertrekken.

De eet- en cafézalen op de parterre zijn vrij goed gelegen, doch het daarbij behoorende terras ligt niet op hetzelfde niveau als de zalen, wat niet de bedoeling van het programma was. De kleine concertzaal is slecht van vorm en ligging; de groote concertzaal ligt goed, doch de garderobes zijn te klein. De uitbouwen aan den zaalbouw zijn wel wat gezocht.

Verschillende logeerkamers en de gangen daar tusschen zijn van licht verstoken.

De architectuur zoowel binnen als buiten herinnert aan slechte voorbeelden van villabouw van de achter ons liggende periode van stijlnabootsing.

Motto: Studie. De algemeene opzet van het plan is niet juist, tengevolge van de poging van den ontwerper, om het niveau-verschil aan land- en zeezijde op te heffen.

In het sousterrain is de verbinding van de hoofdkeuken met de bijvertrekken slecht. Op de parterre is veel te veel ruimte aan vestibules enz. verbruikt. De café- en eetzalen liggen wel goed, doch de overige zalen liggen te veel verspreid.

In het plan der 1e verdieping is niet duidelijk hoe de verbinding der beide vleugels van het gebouw over de trappenhuizen heen plaats moet hebben, de niet afgewerkte doorsnede-teekening geeft daaromtrent ook geen opheldering.

De architectuur is zeer zwak.

Motto: Marco. De hotel-entrée in het sousterrain komt uit in een donkere groote hal met wijdloopigen trappenaanleg en een overvloed van groote vestibules. De lunchroom en het café en de hoofdkeuken liggen goed; de dienstgangen zijn echter allen donker.

De parterrehal van niet minder van 34 × 28 M. lengte en breedte en de ruime trappenaanleg zijn slecht in harmonie met de bekrompen toegang tot de groote zaal en de te kleine garderobes.

Eetzalen en café zijn goed gelegen, doch de overige deelen van het plan zijn zeer zwak geconcipieerd.

De logeerkamers langs de groote zaal gelegen, zijn ondanks de daar geprojecteerde isolatiegang onbruikbaar, in het hulpmiddel zelve is de ligging der kamers veroordeeld. Ook het projecteeren van logeerkamers langs een binnenplaats is in een gebouw als het onderwerpelijke niet toelaatbaar. De gangen langs de kamers zijn van licht verstoken.

De architectuur is, enkele goede partijen in den gevel aan de landzijde uitgesloten, niet aantrekkelijk, die van het interieur zeer zwak.

Motto: Azeick kan. De hoofdingang ligt goed, de tweede entrée aan het einde van den korten vleugel is overbodig.

Lunchroom en café in het sousterrain zijn slecht verlicht. De hoofdkeuken mist evenzoo behoorlijke verlichting en is te ver van de daarbij behoorende vertrekken verwijderd.

De algemeene indeeling van de parterre heeft wel verdienste, de verschillende zalen zijn goed gelegen, de garderobes bij de groote concertzaal zijn te klein.

Een deel der logeerkamers achter de salons geprojecteerd, hebben licht noch lucht en ook de gangen zijn donker.

De architectuur is zwak en herinnert aan eene voorbijgegane periode, die zich door onmacht in het vermogen tot vormgeving kenmerkte.

Motto: Ridder te paard (geteekend). Een onrustig plan door de vele opzettelijk niet rechthoekig gemaakte elementen, die het bevat.

De hotel-entrée ligt goed, doch de trappenaanleg naar de parterre is onaanzienlijk en belemmert de circulatie naar de concertzaal. Het café in het sousterrain ligt goed, doch de lunchroom is niet goed opgelost, de hoofdkeuken ligt goed en is goed verlicht.

De hoofdentrée op de parterre is goed, maar de contrôle moeilijk.

De concertzaal heeft wel wat te veel het karakter van een schouwburgzaal verkregen en daarbij behoorende garderobes zijn te klein, overigens is het plan zeer ingewikkeld door de vele schuine en ronde hoeken die het bevat.

De gangen op de 1e verdieping zijn donker, badkamers hebben licht noch lucht. De architectuur is zeer zwak, en is geïnspireerd op voorbeelden uit een voorbijgegane periode, wier vormenspraak een gezonde basis miste.

Motto: De Zee I. Een vreemd, ingewikkeld en onduidelijk plan, het gemis aan begrip van een organischen samenhang der verschillende deelen van het plan, de gezochte vormen van de verschillende zalen, de onoordeelkundige aanleg van accessoires en meerdere gebreken doen zien dat de ontwerper verre boven zijne krachten heeft gegrepen en maken de analyse van het plan tot een onvruchtbaren arbeid.

Motto's: Steunbeer, H. v. H. in vierkant en Anet hebben zoo mogelijk nog geringer kwaliteiten dan de Zee I en leenen zich dus niet voor een nadere beschouwing.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte. Motie inzake de ramp te Arnhem.

Dr. H. P. Berlage, door A. J. Kropholler.

Dr. H. P. Berlage, door Van Epen.

Het huis »Moorenkopje«, Heerengracht 126, Amsterdam, met afbeelding.

Architectuurschetsen, door Jaap Molenaar.

Belgische invloeden op de Nederlandsche bouwkunst.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRESSEN.
BUITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, Te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

ARCHITECTURA No. 8. Dr. H. P. Berlage Nzn., door Jan de Meijer, met portret.

Aan Dr. H. P. Berlage, door Candidus.

Dr H. P. Berlage, door J. F. Staal Jr.

Aan Dr. H. P. Berlage, door H. Th. Wijdeveld.

Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De aanbesteding der Badiarichting te Utrecht, door J. Ingenohl B. N. A.

Benadering bij statistische berekeningen, door Van de Wijnpersse.

Ingezonden. Over de bebouwing van de Vijzelstraat, door C. Visser.

DE BOUWWERELD No. 7. Een wijsgeer over bouwkunst, door Dr. J. van den Bergh van Eijsinga—Elias.

De Vijzelstraatbruggen te Amsterdam, met afbeelding.

De Fotografie voor den architect, door W. A. Idzerda.

DE INGENIEUR No. 8. De uitreis naar Nederlandsch-Indië van het motorschip „Mijer" der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij. Mededeeling gedaan in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 18 December 1915, door W. J. Muller w. i. met afbeeldingen.

Het nieuwe electrische station met éénanker-draaistroom-gelijkstroom-omzetters aan de Leidsche Vaart te Haarlem, van de Electrische Spoorweg-Maatschappij, door H. J. R. Brunner Ing. met afbeeldingen

Uit het verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912 (Vervolg), door C. P. Vijverberg c. i.

Uit het Koloniaal Verslag van 1915 (Vervolg).

Ingezonden Stukken. De stormschade aan de Zeedijken van Noord-Holland, door J. Oosterbaan c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (Ir. v. T.) No. 8. Officieel gedeelte. —Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Op den uitkijk. — Een en ander over transformatoren van groot vermogen (slot). — Vragenbus. — Rectificatie. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 7. Advies van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.

Een aanbesteding te Rotterdam.

Punt 14 der Agenda van de Jaarvergadering 1915 (Ingezonden), door I. W. de Jong.

Afdeelingsverslagen. Dordrecht, 31 Januari 1916. — Utrecht 27 Januari 1916.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE. No. 12. Moderniseering van oude fabrieken. — Maximum-prijzen voor turf. — Straatwegen en straatklinkers. — Mededeelingen van de Wegen-Commissie. — Steenprijzen. —

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Men heeft kort geleden te Messina in de kerk St. Salvatori dei Grec een eigenaardig museum geopend. Dit bevat een verzameling van alle kunstwerken, die bij de verwoestende aardbeving van 1909 ongedeerd zijn gebleven en uit de puinhoopen van de stad zijn gered. Niet minder dan 91 kerken zijn bij die gelegenheid geheel vernield. Nochtans konden uit haar puinhoopen vele marmeren beeldhouwwerken in metaal, miniaturen handschriften, gravures en drukken te voorschijn worden gehaald, die thans stelselmatig worden gerangschikt en onderzocht. Een bijzonder werk dat tot titel draagt: „Opera d'arte recúperate nel terre-moto di Messina" verschaft nauwkeurige inlichtingen over wat aan kunstwerken verloren is gegaan. Van de 500 schilderijen in de vernielde kerken zijn er ongeveer 400 behouden, zoodat in het algemeen geen groote gapingen in de verzameling zijn ontstaan. Enkele der voornaamste werken zal men moeten missen. Daarentegen zijn andere, wat zeker merkwaardig mag heeten, door de ramp en door de verzameling van de geredde werken, voor het eerst aan de vergetelheid ontrukt.

BINNENLAND.

Voorburg.

In verband met den aankoop van het hotel „de Zwaan" door de 's Gravenhaagsche Melkinrichting „de Sierkan", hebben de rijkscommissie tot beschrijving van monumenten en enkele oudheidkundige vereenigingen en genootschappen pogingen aangewend om den gevel van dit monumentale en historische gebouw, dat dagteekent uit de zeventiende eeuw (1632) en vroeger als gemeentehuis diende, te behouden, en voorloopig met succes.

Daar het perceel ingericht zal worden voor een gelegenheid tot den verkoop van alcoholvrije dranken, zal, indien de bepalingen van de drankwet zich daartegen niet verzetten, althans de voorgevel, en indien eenigszins mogelijk ook de typische ouderwetsche indeeling van het gebouw bewaard blijven.

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 208, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Personalia.

In de dezer dagen gehouden raadszitting te Bussum is den gemeente-architect, den heer Van Eijck, eervol ontslag verleend, met levenslang behoud van het volle salaris.

Als zijn opvolger werd benoemd de heer G. Harstra, inspecteur van bouw- en woningtoezicht. Besloten werd de diensten openbare werken en bouw- en woningtoezicht te vereenigen.

Vacante Betrekkingen.

— Twee Inspecteurs 2de klasse bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage, niet onder dan 35 jaar, jaarwedde f 1600.—, klimmend tot f 2100.—. Sollicitatie op zegel vóór 15 Maart 1916 aan Burgemeester en Wethouders, vergezeld van uitvoerige opgaven omtrent opleiding, diploma's, referenties, enz., bewijs van goed gedrag en geboortebewijs. Benoeming na geneeskundig onderzoek, aanvankelijk voor een jaar. Inlichtingen bij den Directeur v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Prinsessegracht No. 5, voormiddags tusschen 9 en 12 uur. (1)

— Jong Civiel-Ingenieur voor waterleidingzaken in Nederlandsch-Indië, met eenige ervaring; aanvangsalaris minstens f 300.— per maand, maximum f 1000.— 's maands, benevens f 1500.— voor uitrusting en vrije overtocht te klasse. Voor bijzonderheden zie men Staatscourant van 14 Febr. 1916 no. 37 of wende men zich tot Afdeeling D (Personeel) Departement van Koloniën, 's Gravenhage. (1)

— Adjunct-Opzichter van Gemeentewerken te Renkum, niet boven 35 jaar, aanvangsalaris f 900.—, klimmend tot f 1200.—. Standplaats Renkum. Indiensttreding spoedig. Stukken vóór 1 Maart a.s. aan den Burgemeester te Oosterbeek. (1)

— Opzichter, tijdelijk, bij uitvoering van ijzerconstructies. Brieven lett. P. IJ. 192, Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter, eerste kracht, voor woningbouw Amsterdam. Brieven lett. B. A. aan den uitgever van »De Bouwwereld", F. van Rossen, Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Opzichters voor het bouwen van houten en gegalvaniseerde huizen en het stellen van machinerieën in de Belgische Congo. Brieven met afschriften aan de Sunlight Zeep Maatschappij, Rotterdam. (1)

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

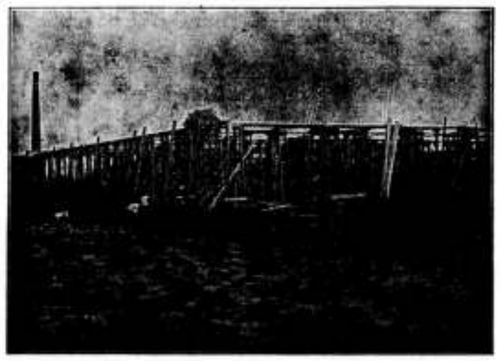

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 4 MAART 1916. No. 10

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg. (Zie bladz. 34).

Er ontbreekt nog veel aan onze kennis van de bouwkunst van het verre Oosten in overoude tijden en de archeologen, die zich verdienstelijk hebben gemaakt met het opgraven en onderzoeken der overblijfsels, hebben in den regel meer gelet op de historische waarde en kunstwaarde daarvan, dan op de techniek der samenstelling. Het moet worden toegegeven, dat een onderzoek daarnaar zeer groote moeilijkheden medebrengt. Het zou slechts te verrichten zijn door een archeoloog, die tevens ervaring in de techniek van het bouwen had; de archeoloog is echter veelijds meer geleerde, om niet te zeggen kamergeleerde, dan technicus. Maar ook de ervaren technicus, wanneer hij aan een expeditie met archeologische doeleinden deelneemt, komt voor zooveel raadsels te staan, dat hij al spoedig geneigd is, zich tot gissingen te bepalen. Inzonderheid is dit het geval waar het betreft de mechanische hulpmiddelen, die bij het bouwen zijn toegepast, maar ook geven vragen als b.v., hoe de Assyriërs hun steenen en terra-cotta's bakten en hoe zij te werk gingen bij het glazuren, hoe zij hun metselspecie bereidden, hoe zij timmerden en metalen bewerkten, vaak aanleiding tot puzzles, waarin zelfs de alvermogende scheikunde geen volledige oplossing aan de hand kan doen. De techniek van het bouwen in de grijze oudheid moet eigenlijk nog wetenschappelijk onderzocht en bestudeerd worden en men zal daarbij in vele zaken moeten uitgaan van het heden en door het bekende verleden moeten opklimmen tot het onbekende, want er is inderdaad veel te zeggen voor de meening, dat vele werkwijzen en technieken, zooals zij nog heden worden toegepast, in den grond slechts weinig verschillen van die, welke gebruikt werden in de eerste tijden, waarin van bouwkunst kan worden gesproken.

Is het b.v. niet merkwaardig, dat nog heden in Europa leem, stroo en riet als materialen worden gebruikt, al is het dan niet voor tempel- of paleisbouw, doch slechts voor een herdershut of boerenstulp. Ziet men ook niet nog heden het zoogenaamd Cyclopenwerk veelvuldig toegepast in den natuursteenbouw? En hoe oud zijn onze gewone houtverbindingen en houtconstructies? Wie heeft de spijkers uitgevonden? het maken van steigerwerken, de takels en andere eenvoudige werktuigen? Zoo zou men vele vragen kunnen doen, die niemand kan beantwoorden.

Het is wel jammer, dat de geschiedschrijvers der oudheid, wier berichten toch reeds zoo schaarsch tot ons gekomen zijn, zoo hoogst zelden iets mededeelen, dat betrekking heeft op het handwerk, maar de verklaring hiervoor is gemakkelijk te vinden. Een uitzondering is er, namelijk het oorlogshandwerk, dat steeds in eere was en gehouden is tot in onze dagen. De oudste kronieken, overleveringen, opschriften vermelden nagenoeg uitsluitend zoogenaamde heldendaden. De Grieksche cultuur is nog doortrokken van de oude heldenvereering, ofschoon daarin doorbreekt de belangstelling in kunst en wetenschap en de behoefte om daaraan een eervolle vermelding toe te ken-

nen. Ware dit niet zoo, de Grieksche cultuur zou nimmer de Oude Wereld hebben veroverd, maar het handwerk bleef daarin nog buiten beschouwing.

De Romeinen zouden daaraan meer aandacht schenken. Om dit gewaar te worden behoeven wij slechts de boeken van Vitruvius op te slaan, den Romeinschen ingenieur, die wellicht zonder het te weten of te bedoelen, ons door het te boek stellen van zijn technische wetenschap een onschatbaren dienst heeft bewezen.

Vitruvius heeft allerlei eenvoudige bijzonderheden, die daarom niet minder belangrijk zijn, betreffende de techniek van het bouwen medegedeeld, zooals die in zijn tijd bekend waren. Gewoonlijk vermeldt hij ze niet als merkwaardigheden of nieuwigheden, of als een evangelie, dat hij verkondigt, maar meestal zonder eenige pretentie en eenvoudig, om zichzelf en andere bouwkundigen te leeren zich rekenschap te geven van hun handelingen in de uitoefening van het bouwvak. Dikwijls geeft hij daarbij zijn eigen oordeel, gegrond op eigen ondervinding, doch ook meestal zonder zijne meening aan anderen te willen opdringen.

De grootste belangrijkheid ontleenen de boeken van Vitruvius evenwel aan hun ouderdom, die op ruim 19 eeuwen geschat kan worden, niet evenwel, omdat zij daardoor een curieuze antiquiteit zijn, maar, en hier hebben wij inzonderheid de techniek van het bouwen op het oog, omdat zij een weliswaar onvolledig, maar zeker betrouwbaar overzicht geven van de kennis van die techniek in het begin van den Romeinschen keizerstijd. Waar hadden de Romeinen die kennis opgedaan? Men zou hierop kunnen antwoorden: overal, waar zij geweest waren. In Egypte, in Syrië, in Afrika, in Griekenland, in Gallië en Germanië, overal hadden hun krijgstochten hen heengevoerd en het is bekend, dat zij een practisch aangelegd volk waren, dat zich overal wist te redden en te schikken; bovendien is het bekend, dat, men kan wel zeggen, nagenoeg alle handwerken in de Romeinsche legers vertegenwoordigd waren. Daar waren timmerlieden, metselaars, steenbakkers, smeden, zoo goed als kleermakers, broodbakkers, schoenmakers, enz. in grooten getale onder de Romeinsche soldaten en de veldheeren wisten overal partij te trekken van de vaardigheid in een of ander ambacht, die evengoed als vechten, op zijn tijd te pas kwam bij de vaak langdurige expeditiën naar verre streken. Wij zouden zelfs niet aarzelen in deze niet-militaire eigenschappen van den Romeinschen soldaat een factor te zien van de groote kracht der Romeinsche legers. De discipline zal er zeker ook niet onder geleden hebben, dat, wanneer er niet te vechten viel, in de kampementen of in de winterkwartieren de soldaat ook nog met iets anders dan excerceeren nuttig bezig kon zijn.

Wij zouden liever geen pleidooi willen leveren voor het nut van den oorlog, maar het is niet tegen te spreken, dat de krijgstochten der Romeinen zeer veel hebben bijgedragen tot verspreiding van technische kennis in Europa. Van vele volken, die op een lager trap van cultuur stonden, zijn zij de leermeesters geweest en waar zij in de oude cultuurlanden doordrongen, hebben zij met de geroofde kunstschatten ongetwijfeld ook de kennis medegebracht van vele andere dingen, manieren, technieken, die zij hebben toegepast in het dagelijksch leven en zeker ook in de techniek van het bouwen.

Het is aardig om in het Tweede Boek Hoofdstuk I van Vitruvius te lezen, hoe deze bouwmeester zich de oorsprongen der beschaving en van het bouwen van woningen voorstelt, een voorstelling, die eigenlijk heel weinig afwijkt van de nog thans gangbare, niettegenstaande onze kennis van de primitieve cultuurtoestanden bij de natuurvolken vrij wat uitgebreider is dan in Vitruvius' tijd het geval was. Hetzelfde boek geeft in zijn volgende hoofdstukken herhaaldelijk aanleiding tot de opmerking, dat Vitruvius met de eigenschappen en het gebruik van vele materialen alreeds evengoed bekend was als het gros van de bouwkundigen in onze dagen, in vele opzichten zelfs beter, wanneer wij mogen aannemen, dat hij zeer waarschijnlijk lang niet alles wat hij wist de moeite van een beschrijving waard heeft geacht.

De rationeele en wetenschappelijke bereiding van metselspecie is eerst sedert betrekkelijk korten tijd een onderwerp van studie in de bouwkunde; eeuwen lang heeft men echter b.v. voor kalkmortel de mengverhoudingen gevolgd, reeds door Vitruvius aangegeven. Zijn natuurkundige verklaringen, gebaseerd op het stelsel der vier elementen, lijken ons naief en doen ons glimlachen, maar laat ons toch vooral niet vergeten, dat het ons met al onze grootere kennis toch nog niet gelukt is, het verschijnsel van de verharding der metselspeciën te verklaren.

Wanneer wij niet wisten, dat de Romeinen zeer veel van de Grieken geleerd en overgenomen hebben, zouden wij het uit Vitruvius te weten kunnen komen. Nu en dan blijkt ook, dat hij zeer goed inzag, dat de techniek van het bouwen bij de Grieken in sommige opzichten hooger stond dan bij zijn eigen volk, zoo o.a. waar hij verschillende soorten van metselwerk zeer duidelijk beschrijft. Naar de verklaring van het verschijnsel behoeft men niet lang te zoeken; de Romeinsche bouwmeester had meer en meer tot taak, grootere en zelfs reusachtige bouwwerken in betrekkelijk korten tijd tot stand te brengen en het spreekt wel vanzelf, dat daarbij gezocht moest worden naar werkmethoden, waarbij het meer aankwam op snelle uitvoering, dan op zuiverheid en nauwkeurigheid van bewerking. Vandaar dan ook, dat de Romeinen voor hun bouwwerken een niet te vergelijken ruimer gebruik van baksteenbouw en verschillende stelsels van betonbouw hebben gemaakt dan de Grieken, ofschoon zoowel baksteenbouw als betonbouw ook aan de Grieken bekend moeten zijn geweest en door deze weder overgenomen zijn van de volken van het Oosten. Ook waar de Romeinen met natuursteen bouwden, gingen zij anders te werk dan de Grieken en Egyptenaren. Vooreerst waren zij in dit opzicht veel minder kieskeurig, wat de keuze der materialen betrof, zoodat menige steensoort door hen verwerkt is, die voor fijne bewerking zich minder goed leende dan marmer of graniet, maar daarentegen in de bewerking goedkooper was. De bewerking van natuursteen eischt evenwel altijd een zekere tijdruimte, die niet willekeurig te beperken is zonder gevaar voor de degelijkheid van het werk, maar ook aan dit bezwaar kwam men tegemoet door het meer en meer vaststellen van bepaalde regels en typen ook voor de kunstvormen. Zoo zijn de Romeinen de uitvinders der vijf zuilenorden geworden, een uitvinding, waartoe ongetwijfeld overwegingen van zuiver practischen aard aanleiding hebben gegeven. Uit een technisch oogpunt was dit misschien een stap vooruit, uit artistiek oogpunt zeker niet, maar de technische overwegingen zouden later tot veel bedenkelijker gevolgen leiden. Wanneer de beschikbare tijd b.v. niet veroorloofde, alle werkstukken voor den bouw vooraf gereed te maken, werkte men alleen de draagvlakken en voegvlakken af en zette eenvoudig het bouwwerk van gedeeltelijk afgewerkte stukken in elkaar, die dan later werden afgewerkt. Die definitieve afwerking bleef door omstandigheden wel eens achterwege, hetgeen echter natuurlijk niet de bedoeling der bouwmeesters geweest kan zijn. Voor hun handelwijze is evenwel een verontschuldiging te vinden, hetgeen niet het geval is voor die van collega's, die het nog practischer vonden, bestaande bouwwerken te sloopen en alle bruikbare onderdeelen daarvan zoo goed mogelijk tot nieuwe bouwwerken samen te flansen. Wij laten nog daar, dat dit geschiedde met onderdeelen, zuilen van kostbaar materiaal, obelisken, reliefs, enz., die als zegeteekenen of oorlogsbuit uit verre landen naar Rome gesleept werden, maar wat te denken van den bouwmeester die een triomfboog, voor een caesar opgericht, afbrak, om uit de stukken een anderen boog te bouwen voor een opvolger. Zooiets wijst op verval zoowel in de kunst als in de techniek van het bouwen.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

In een gewone ledenvergadering, — die natuurlijk druk bezocht was, — is Woensdagavond dr. H. P. Berlage geïnstalleerd tot eerevoorzitter van het Genootschap Architectura et Amicitia. De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, zei het in de hartelijke installatierede: gij hebt hier vanavond in ons midden willen zijn om tot eere-voorzitter te worden geïnstalleerd, maar gij hebt daarbij de voorwaarde gesteld dat dit zou geschieden zonder feestelijkheid. En al had het Genootschap graag anders gewild, al hadden wij graag feest gevierd om u, wij hebben ons bij uw wensch moeten neerleggen. En zoo komt het, dat deze voor het Genootschap zoo belangrijke gebeurtenis eenvoudig geschiedt in een gewone ledenvergadering, volgens punt 3 van de agenda. De heer de Jongh bracht dan hulde aan Berlage als bouwmeester-voorganger en voorlichter. Hij herdacht wat Berlage gedaan had voor de bouwkunst in Nederland, wat hij gedaan had ook voor het Genootschap tijdens zijn voorzitterschap van 1901 tot 1908 en daarna. De voorzitter bood daarbij den heer Berlage een oorkonde aan waarop het feit vermeld staat dat A. et A. op 23 Februari 1916 aan dr. H. P. Berlage, den bouwmeester en leider, heeft gegeven de eerste plaats welke het Genootschap kan aanbieden.

Het Genootschap eert u, aldus de heer de Jongh, door u het eere-voorzitterschap aan te bieden, u eert het Genootschap door dat te aanvaarden. Ten slotte vond spr. de gelegenheid om samen te vatten de vele gelukwenschen, die de heer Berlage deze week heeft mogen ontvangen, en hij eindigde met den wensch, dat het eveneens 60-jarige Genootschap mocht blijven als zijn eere-voorzitter, jong van hart en frisch van geest.

De heer Berlage beantwoordde den voorzitter met te herhalen wat hij deze week reeds had verklaard, dat hij zich voelde als een bevoorrecht mensch. Niet in de eerste plaats om de vele betuigingen van sympathie, welke hij mocht ontvangen, maar vooral omdat die sympathie kwam van de jongeren. Want de jongeren eeren niet alleen den ouderdom zonder meer. Onder de verschillende betuigingen van sympathie is spr. dan ook deze aanbieding van het eere-voorzitterschap van het genootschap der jongeren een der aangenaamste.

De heer Berlage eindigde met de hoop uit te spreken, dat het Genootschap zou blijven voortgaan het doel na te streven dat het steeds heeft gediend en dat uitsluitend is de hooge kunst der architectuur.

Op verzoek van den voorzitter nam de heer Berlage de voorzittershamer over en presideerde de verdere vergadering, waarin de heer Th. Rueter een voordracht hield over „Tuinsteden."

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG N. V. TEGELFABRIEK SCHIEDAM.

Rapport der Jury.

De ondergeteekenden, vormende de jury in de door U uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerp van een Titelblad voor de aandeelen Uwer vennootschap, heeft de eer U te berichten, dat de prijsvraag als volkomen geslaagd mag beschouwd worden.

Niet minder dan 48 ontwerpen kwamen in en al waren er daarvan verschillende waarbij de goede wil krachtiger bleek dan de vaardigheid, toch mag gezegd worden, dat voor het meerendeel de ontwerpen getuigen van goed conceptievermogen en groote geoefendheid in het teekenen gepaard aan een vaste hand.

Niettegenstaande het programma een teekening op een grootte van 0.175 × 0.30 c.M. vraagt, zijn enkele gedrukte titelbladen ingezonden, terwijl twee ontwerpen op grooter schaal zijn. De jury was echter van meening, dat tegen toelating geen bezwaar bestond.

Ingekomen zijn de ontwerpen met de navolgende motto: 1. „Willy"; 2. „Waag"; 3. Jeeësdee"; 4. „Specie"; 5. „Bertha"; 6. „W. & O."; 7. „Taxus"; 8. „Fyance"; 9. „Nijverheid"; 10. „Nita"; 11. „A."; 12. „B."; 13. „I."; 14. „2"; 15. „3"; 16. „Gothiek"; 17. „Geluk en welvaart voor Schiedam"; 18. „Sine Labore nihil"; 19. „Sierkunst"; 20. „Een vijftienjarige"; 21. „Narcis"; 22. „Agapiter"; 23. „Tegeltjes"; 24. „Tegel"; 25. „Fantasie"; 26. „Ster in cirkel" (geteekend); 27. „Fabriek"; 28. „Spina"; 29. „Geduld overwint"; 30. „Eik"; 31. „X. Y. Z."; 32. „Waardepapier"; 33. „Groeiend"; 34. „Oudejaar"; 35. „Kakatoe"; 36. „Artistiek"; 37. „Prakticus"; 38. „Geertje"; 39. „Symphonie"; 40. „Adrianio"; 41. „Luide verkondigt haar roem"; 42. „Pluto"; 43. „Hagedis"; 44. „Salamander"; 45. „Arbeid"; 46. „Schoonheid"; 47. „Schiedam"; 48. „Momento Mori".

Bij een eerste schifting vielen uit de ontwerpen, waarvan de vervaardigers bleken de teekenstift niet te kunnen hanteeren of door samenvoeging door nietszeggende motieven een weinig aantrekkelijk geheel tot stand weten te brengen.

Tot die categoriën behooren de motto's:

9. „Nijverheid"; 16. „Gothiek"; 17. „Geluk en welvaart voor Schiedam"; 19. „Sierkunst"; 22. „Agapiter"; 23. „Tegeltjes"; 24. „Tegel"; 25. „Fantasie"; 28. „Spinx"; 30. „Eik"; 33. „Groeiend"; 36. „Artistiek"; 40. „Adrianio"; 41. „Luide verkondigt haar roem"; 42. „Pluto"; 44. „Salamander"; 45. „Arbeid".

Bij een tweede schifting vielen uit de ontwerpen, welke weliswaar door vaardig teekenwerk en goede ruimteverdeeling een aantrekkelijk geheel vormden, doch niet zulke hoogstaande kwaliteiten vertoonden, dat zij voor een bekroning in aanmerking konden komen.

Hiertoe behoorden de motto's:

1. „Willy"; 2. „Waag"; 3. Jeeësdee"; 4. „Specie"; 5. „Bertha"; 6. „W. & O."; 7. „Taxus"; 10. „Nita"; 20. „Een Vijftienjarige"; 26. „Ster in cirkel" (geteekend); 27. „Fabriek"; 29. „Geduld overwint"; 31. „X. Y. Z."; 32. „Waardepapier"; 37. „Prakticus"; 38. „Geertje"; 39. „Symphonie"; 43. „Hagedis"; 47. „Schiedam".

Voor een nadere bestudeering bleven dus over de motto's: 8. „Fyance"; 11. „A."; 12. „B."; 13. „I."; 14. „2"; 15. „3"; 18. „Sine labore nihil"; 21. „Narcis"; 34. „Oudejaar"; 35. „Kakatoe"; 46. „Schoonheid"; 48. „Momento Mori", waarover het volgende wordt opgemerkt:

11. „A"; 12. „B"; 13. „I"; 14. „1"; 15. „3" zijn alle van één ontwerper, wien een vaardigheid en strakheid in zijn ontwerpen niet is te ontzeggen. Echter zijn de meeste ontwerpen met lijntjes, vierkantjes en punten in elkaar gezet, hetgeen een vrij droog geheel doet ontstaan, hetwelk door het veelvuldig gebruik van goud niet wordt weggenomen.

Daarenboven is door het veelvuldig gebruik van goud bij meerdere ontwerpen de tekst bijna niet leesbaar, terwijl enkele ook een sterk uitheemsch karakter dragen.

Niettemin maken de ontwerpen een beschaafden indruk, doch geven tenslotte niet, wat men zich van een titelblad als is gevraagd, voorstelt.

18. „Sine Labore nihil".

Hoewel knap getee̊kend is de kleur wat sterk, terwijl het misbruik maken van de spiraal als ornamentaal motief onaangenaam aandoet. De tekstverdeeling is niet gelukkig.

35. „Kakatoe".

Het ornament is aardig van vorm en kleur, het lettertype is echter te grillig en daardoor haast onleesbaar; het monogram en wapen zijn niet harmonisch in het geheel opgenomen, het teekenwerk is overigens te roemen.

40. „Schoonheid".

Hoewel goed van teekening en indeeling en een vaste hand verradende, maakt 't geheel toch een zeer gewonen en drogen een wandtableau dan aan de versiering van een blad papier denken.

Voor de tekst is wat veel ruimte in beslag genomen.

48. „Momente Mori".

Hoewel goed van teekening en indeeling en een vaste hand verradende maakt het geheel toch een zeer drooge indruk. het is wat banaal van ornamentale vinding. Tusschen kop en middentekst is geen evenwicht, evenwel zijn zeer waardevolle kwaliteiten aan dit ontwerp niet te ontzeggen.

8. „Fyance".

Het ontwerp maakt een origineelen indruk; het is ongewoon van kleur en ornamentverdeeling; de kleur hoewel interessant, is iets te zwaar. De gedachte „Titelblad" zit er niet voldoende in uitgedrukt, de tekst is niet al te best leesbaar.

34. „Oudejaar".

Dit ontwerp geeft goed het karakter van waardepapier, het heeft iets sierlijks met fraaie letters, echter zijn deze, wat de kleine letters betreft, wat gezocht en daardoor onduidelijk.

De ondergrond met monogramversiering is te appreciëeren, en hoewel de ruimteverdeeling goed te noemen is, maakt de tekst toch een onrustigen indruk. Hoewel goede hoedanigheden niet te ontzeggen zijn, maakt het geheel toch een eenigszins soberen en mageren indruk.

21. „Narcis".

De verdeeling van den tekst is praktisch en goed van verhouding, het ornament is goed ontworpen en geteekend, de kleur is beschaafd, het geheel maakt een vollen rijken indruk. De gele ondergrond is goed gezien, misschien iets te hard van kleur. Van de drie kleuren waarover de ontwerper te beschikken had, heeft hij goed partij getrokken. De evenwichtigheid van het geheel maakt het aantrekkelijk, terwijl het teekenwerk een vaste hand verraadt. Over het geheel heeft het echter iets gewoons.

Op grond van bovenstaande overwegingen en beschouwingen zijn ondergeteekenden van meening, dat de volle eerste prijs niet moet worden toegekend, en stellen zij in verband met de in het programma aan de jury toegekende bevoegdheid voor te bekronen met:

den gedeeltelijken eersten prijs van f 80.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Narcis";

een gedeelden tweeden prijs van f 30.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Oudejaar";

een gedeelden tweeden prijs van f 30.— het ontwerp ingezonden onder het motto „Fyance".

Bij opening der naambrieven bleek het ontwerp onder het motto „Narcis" ingezonden te zijn door den heer J. H. Kerker te Haarlem, dat onder het motto „Oudejaar" door den heer N. J. Verhorst te Rotterdam en dat onder motto „Fyance" door den heer M. van den Burg te Haarlem.

De Jury voornoemd,
w.g. HUIB. LUNS.
E. J. M. DE BONT.
P. G. BUSKENS.

Rotterdam, Februari 1916.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 391.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Dr. H. P. Berlage Nzn., portret.

De invloed van Dr. Berlage of de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst.

Het Uitbreidingsplan Zuid der gemeente Amsterdam, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 9. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1371ste Ledenvergadering van 9 Februari 1916.

De Architect als teekenaar, door A. W. Weissman (Vervolg).

De bebouwing van de Vijzelstraat. Antwoord aan den heer C. Visser, door Jan de Meijer B. N. A.

Hollandsche tuin, door Candidus.

Memorie van Toelichting, behoorende bij het ontwerp van het uitbreidingsplan der gemeente Amsterdam, met afbeelding.

Uit het bestek en voorwaarden van het in aanbouw zijnde kerkgebouw aan de van Hallstraat te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 8. Dr. H. P. Berlage Nzn., 1856—21 Februari 1916.

Nog eens de herbouw van Waterland.

Een wijsgeer over bouwkunst, door Dr. J. van den Bergh van Eijsinga—Elias (slot).

De Fotografie voor den architect, door W. H. Idzerda, (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 9. Bezoek aan het overstroomde Noord-Holland op 4 Maart 1916.

Normalisatie-Commissie.

Vergelijkende proeven met een Yarrow-waterpijpketel en een Normand-waterpijpketel. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 18 December 1915, door K. F. Koning c.w.s i., met afbeeldingen.

Dr. H. P. Berlage door R. A. van Sandick c. i.

De rapporten der 2e Indische Havencommissie, door W. Elenbaas c.i., oud hoofding. 2e kl. b. d. W. e. B. O. W. in Ned. Indië.

Ingezonden stukken. Het afschuiven der binnenbeloopen van dijken bij stormvloed en hoe dit te voorkomen, door I. Hengeveld c.i. De stormschade aan de Zuiderzeedijken van Noord-Holland, door C. J. A. Reigersman, Hoofding. v. d. Prov. Waterstaat in Noord-Holland.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 8. Officieel gedeelte. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — De nieuwe regeling inzake werkloozenverzekering. — Op den uitkijk. — Een kroonjaar. — Graphische voorstellingen. — Vragenbus. — Gemengd. — Boekbespreking en catalogi. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 8. Ned. Aannemersbond. Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 15 Februari 1916 te Amsterdam.

Eigen beheer.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 13. De vervaardiging van dinassteenen. — De ringoven en zijn afmetingen. — Stoken met cokes. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer. — Vochtigheid in woningen. — Portland-cement. — De Duitsche steenkolenuijverheid. — Mededeelingen.

Varia.

AFRIKAANSCH MAHONIEHOUT.

In de meubelmakerij behoort het mahoniehout op het oogenblik weer tot de meest gevraagde en veelvuldig gebruikte houtsoorten. Ook bij den nieuwen huizenbouw voor de meer bemiddelde standen bezigt de architect dit hout voor lambriseeringen, trapleuningen, trapbekleedingen, enz.

Hierbij kwam men tot de ontdekking, dat de oorspronkelijke landen van uitvoer, n.l. West-Indië en Midden-Amerika, lang niet voldoende waren om in de tegenwoordige behoefte te voorzien. Vroeger sprak niemand van Afrikaansch mahonie; in de laatste jaren echter is dit hout in den Europeeschen handel doorgedrongen, na vele moeilijkheden te hebben overwonnen; de vraag is gestadig toegenomen en de prijzen zijn gestegen, ofschoon men in de kunstmeubelmakerij aan het Amerikaansche mahonie de voorkeur blijft geven.

Op het oogenblik, zoo lezen wij in het vakblad „Onze Gids", wordt nog het meest verlangd het „Tobascohout"; maar ook het Cubaansche is zeer gezocht en daarom geeft men aan de Afrikaansche soorten, die deze merken zooveel mogelijk nabijkomen, de voorkeur. Doch het Afrikaansche mahonie is zeer ongelijk en daarom bereikte het op de Engelsche markt, waar het 't eerst gebracht werd, maar een lagen prijs. Op de veiling bracht het toen slechts van 2½ tot 5 pence (12½ tot 25 cts.) per voet op. Textuur en kleur waren buitengewoon verschillend en het hout was over het algemeen ook zachter dan het Amerikaansche; doch men had toen eigenlijk met heel andere soorten te doen, die men niet met het volste recht mahonie kan noemen.

De vakman weet, dat het „Honduras"-mahonie, om zijn mooie roode kleur en structuur, het hoogste geschat werd. Maar als de meubelindustrie het Honduras door den hoogen prijs in dezen tijd bijna niet meer kan verwerken, dan neemt zij getroost haar toevlucht tot lichter gekleurd mahonie en beitst het dan in de gewenschte donkere kleur.

Tegenwoordig staat het Honduras-mahonie hooger in prijs dan de laatste 60 jaren het geval is geweest en het is niet te verwachten, dat de prijs spoedig zal dalen.

Dat ligt niet slechts aan de hoogere arbeidsloonen en den geringeren voorraad, hoewel deze ook van invloed zijn, maar de oorzaak zijn de grootere kosten van vervoer.

Tien, twintig, veertig jaar geleden heeft men natuurlijk de wouden, die het naast bij de verschepingshaven lagen, het eerst geëxploiteerd; nu moet men zeer ver het binnenland in en het vervoer van de veilingsplaats naar de dichtstbijzijnde haven kost enorm veel tijd en moeite, dus ook veel geld.

Natuurlijk treedt de vraag op den voorgrond, op welke wijze het Afrikaansche- of dergelijke mahoniesoorten het echte Honduras zouden kunnen vervangen; en een tweede is, of de tegenwoordige prijzen van het Afrikaansche mahonie op dezelfde hoogte zullen blijven.

Ongetwijfeld zullen belanghebbenden, wanneer het mahonie uit de vroegere herkomstlanden niet goedkooper wordt, meer en meer tot het Afrikaansche moeten overgaan en dan spreekt het van zelf, dat de prijs in verhouding zal stijgen.

Daarbij komt, dat in de betrokken gedeelten van Afrika gebrek aan werkkrachten ontstaan is, doordat andere in-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 266, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

dustrieën, o. a. de mijnbouw, de inboorlingen verlokken door hoogere loonen, dan ze in de boschcultuur kunnen krijgen.

Intusschen, al stijgen ook de prijzen, Afrika zal in de toekomst toch de hoofdbron voor mahoniehout worden. Zeker moet het uitzoeken der stammen met meer zorgvuldigheid geschieden en dient voor betere transportmiddelen gezorgd te worden.

Nu reeds komen te Liverpool zendingen aan uit verschillende havens van Britsch-West-Afrika, van groote blokken met goede textuur en fijnheid van teekening. Vooral het harde hout van Lagos en Beyin moet goed en duurzaam zijn. In Fransch-Congo vindt men het lichte, zachte Gaboonmahonie in groote hoeveelheid, dat om zijn goedkoopte veel gebruikt wordt. Het kan echter met de harde soorten niet in vergelijking komen.

Een Engelsche, miss Mary Gaunt, heeft o. a. de Afrikaansche havens die mahoniehout uitvoeren bezocht en in een boek, getiteld: „Alleen in West-Afrika", veel wetenswaardigs medegedeeld. In 't bijzonder klaagt ze over de ongehoorde verkwisting van het materiaal, die zeer te betreuren is, daar de mahoniehoomen ongeveer 250 jaren noodig hebben om tot vollen wasdom te komen, die ze rijp maakt tot vellen en gebruik.

De branding is aan deze havens der Goudkust zeer sterk en haast niet door te komen; dit is ook voor de verscheping van het hout zeer nadeelig.

Half-Assinee is dicht tegen de klippen gebouwd, daar de bewoners grootendeels van de zee leven. De ligging dezer plaats, in de nabijheid van de Tanorivier, is op zich zelf wel gunstig, maar toch vermag het stadje zich niet te ontwikkelen, omdat het den bewoners blijkbaar aan de moedige energie ontbreekt om de moeilijkheden, die de hevige branding oplevert, te overwinnen. De Tanorivier afzakkende, komen ver uit het binnenland de mahonieblokken, die in waarde met het hout van Honduras en Belize wedijveren.

Inboorlingen brengen ze over de riviervallen en versneilingen.

Van de lagune waar ze aankomen, tot de eenige kilometers verwijderde haven Half-Assinee worden ze door een kleinen spoorweg vervoerd, waar ze behakt worden en de einden worden afgezaagd voor zoover ze daar de reis beschadigd werden.

Het strand is soms bestrooid met die roode blokken hout, die aan het einde den naam dragen van den eigenaar en ten slotte samengezocht en opgestapeld worden en onder een dak van cocosbladeren voor de zon beschut.

En wanneer er dan maanden geen scheepsgelegenheid is, zoodat het hout op het strand blijft liggen, dan maken de inboorlingen en onontwikkelde blanken er geen gewetensbezwaar van om deelen van het hout af te hakken en mede te nemen om als brandhout te gebruiken. Het is haast ongelooflijk, hoeveel van dit edele hout op die wijze verloren gaat.

In Tarkwa gelijkt het houtgebruik, beter gezegd, misbruik, op een uitroeiingsstelsel. Nog korten tijd geleden was dat oord dicht met wouden bezet en nu gelijkt de omgeving een woestenij. De mijnbouw gebruikt dagelijks 100 boomen en men heeft aan zacht hout niet genoeg. De hoogovens verbranden het prachtige mahonie en het nog hardere Naku, een fraai hout, dat bijna zoo hard als ijzer is; om de waarde van het hout bekommeren de mijneigenaars zich niet; zij meenen dat Afrika's rijkdom onder en niet boven de aarde ligt. En daarom gaat in hunne hoogovens alles wat brandbaar is, zelfs het prachtigst gevlamde mahonie, dat f 12 per voet waard is en f 12.000 per boom zou kunnen opleveren. Het is ten hoogste te betreuren, maar Tarkwa bloeit door zijn mijnindustrie en dus trekt men zich er niets van aan.

Het winnen van mahoniehout is, zoowel in Afrika als Amerika, voor een groot deel verbonden met romantiek en menig bezitter van een mooi mahonie-ameublement, indien hij wist, met welke ongehoorde moeilijkheden het verkregen is, zou het zeker nog meer waardeeren dan hij het nu reeds doet.

Een z.g. woudlooper moet zich eerst tot op een zekere diepte in het oerwoud inwerken en van daaruit omzien naar de boomen, die geveld kunnen worden.

Dan komt een hoofdman met een troep, die gewoonlijk uit 20 à 50 man bestaat, om de aangeteekende boomen te vellen. Eerst moet een stellage voor de houthakkers worden opgericht, daar de boomen 3 à 4 meter boven den grond worden omgehakt.

Het moeilijkste deel van het werk is eigenlijk het vervoeren van het hout uit het onbegaanbare oerwoud naar de zeekust. Dit uiterst moeilijke en vermoeiende werk neemt van 6 tot 8 maanden in beslag. Een weg, zooveel mogelijk in de rechte richting, moet worden aangelegd van den oever van een bevaarbare beek of stroom naar de woudplek en van hieruit zijwegen naar de plaatsen waar de boomen geveld zijn, daar in het dichtbegroeide oerwoud anders een vervoer niet mogelijk is. Men rekent, dat een man dagelijks 100 meter struikgewas verwijdert en daarmede begint hij van af de plaats waar de boomen geveld zijn, zoodat de volgende werklieden direct hem kunnen volgen met het verslepen der boomen. Daar de stammen op daarvoor extra gebouwde wagens vervoerd worden, moeten de wegen geëffend, kloven, beken en stroomen overbrugd worden, waarbij de langs de wegen gevelde stammen als bouwmateriaal dienen, die bij verder gaan successievelijk medegenomen worden.

Met het vellen en behakken der boomen gaan ook nog ongeveer 3 maanden heen, zoodat het bijna een jaar duurt eer het hout geheel klaar is voor de verscheping.

(Maar er zijn nog andere bezwaren, die niet geheel te overwinnen zijn. Begint in deze tropische wouden de regentijd, dan is in een paar dagen de aangelegde weg geheel doorweekt, zoodat hij niet bereden kan worden; wat niet tijdig genoeg weggevoerd kon worden, is voor den ondernemer verloren. Bij het tropische karakter en den wilden groei in dat woud is het volgende jaar de eerst aangelegde weg met geen mogelijkheid terug te vinden.

Onmeetelijke schatten van het meest kostbare hout en veel werk, dat nutteloos geworden is, gaan voor de industrie verloren, wat den prijs natuurlijk sterk beïnvloedt.

En bij het voortgaande verbruik, waardoor men al dieper in de tropische wouden zal moeten indringen, zullen de moeilijkheden niet minder worden, zoodat te verwachten is, dat in de toekomst de prijs zelfs nog meer zal stijgen.

L. Ct.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Oss, salaris f 1000.—, klimmend tot f 1300.—, pensioen bijdrage 8 pCt. Bouwkundig diploma gewenscht. Stukken vóór 8 Maart e. k. aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met kerkbouw. Uitvoerige brieven onder No. 58674, Bureau v. h. Algem. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

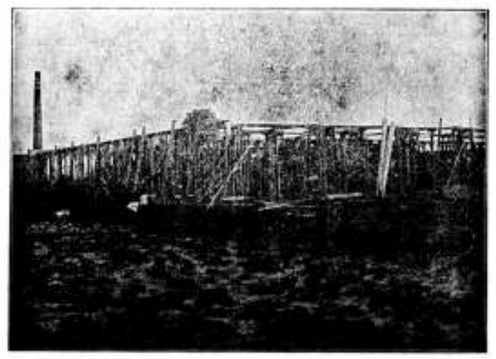

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 11 MAART 1916. No. 11

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Architect als Teekenaar en de Teekenaar als Architect

»Alleen wanneer er een algeheele omkeering in de hedendaagsche maatschappij zou plaats vinden, zou het beoefenen der bouwkunst als kunst weder mogelijk kunnen worden. Zullen de ernstige tijdsomstandigheden van heden die omkeering brengen? Wij moeten het afwachten.« Alzoo sprak de heer A. W. Weissman onlangs in zijn voordracht »De Architect als Teekenaar«, na te hebben uiteengezet hoe het komt, dat de architect van heden niet als voorheen zelf teekenaar is, maar meer man van zaken, en de omkeering zou dus moeten bewerken, dat hij weder meer teekenaar en minder man van zaken werd.

Dat de architecten, die nog veel zelf teekenen, te tellen zijn, weet ieder, die geen vreemdeling in het bouwkundig Jeruzalem is. Nog dezer dagen is een der voornaamsten van deze weinigen gehuldigd, toen hij zestig jaar was geworden. Een zijner biografen heeft het, ten einde zijne verdiensten als modern bouwmeester beter te doen uitkomen, dienstig geacht, het gros der overige collega's in te deelen in drie soorten, namelijk beunhazen, koopmanarchitecten en uitgedroogde volgelingen van een verdorde schoolesthetiek.

Zulke dikke woorden heeft de heer Weissman niet gebruikt, al is er wel eenig verband tusschen zijn betoog en dat van den biograaf te vinden, zooals er trouwens altijd verband is in den gedachtengang van tijdgenooten bij de beschouwing van de teekenen des tijds.

Het is echter niet zoozeer dit verband als wel de uitspraak van den heer Weissman over de »omkeering«, die onze aandacht trok en waarbij wij even willen stilstaan.

Wij zullen zijn voorbeeld volgen en ons niet aan een voorspelling wagen, doch afwachten, gelijk het een wijs man betaamt.

Dit belet ons evenwel niet, toch eens over die omkeering te denken en na te gaan of er ook teekens zijn, die op haar waarschijnlijkheid wijzen en dan rijst de vraag: waar zal de bouwkunst in de toekomst onderdak vinden, bij de architecten of bij de teekenaars? Met andere woorden: waar zal men de beoefenaars der bouwkunst moeten zoeken, in de kringen van de menschen, die werkdadig de bouwkunst beoefenen of in die dergenen, die het tot stand komen van bouwwerken dirigeeren en administreeren?

Er is een tijd geweest, waarin men, om een of ander vak als bedrijf te kunnen uitoefenen, dat vak vooraf in al zijn onderdeelen, van meet af aan, moest hebben geleerd. Meer nog, men moest deugdelijke proeven van bekwaamheid hebben afgelegd en officieel bevoegd verklaard zijn, om het bedrijf uit te oefenen. Zonder dien waarborg kon men niet op vertrouwen rekenen en wie zich door een beunhaas wilde laten beetnemen, moest dit zelf weten en de mogelijke schadelijke gevolgen zelf ondervinden.

Die tijd is lang voorbij en sedert de afschaffing van het gildewezen heeft in de technische bedrijven een omkeering plaats gegrepen, zoo geweldig, als onze voorvaderen uit den gildentijd, ook de meest vooruitzienden, zich zeker nimmer hebben kunnen voorstellen. Zij leefden onder een stelsel, door eeuwenlang gebruik geijkt en door velen zeker als onverbeterlijk en onovertrefbaar beschouwd, en nochtans is er zoo goed als niets van overgebleven.

Tegenover de toekomst staan wij in vele opzichten als onze voorvaderen in den goeden ouden tijd, maar toch in sommige opzichten eenigszins anders, hetgeen ook al een gevolg is van de omkeering, die plaats heeft gegrepen.

Wij zijn op verre na niet meer zoo conservatief en gelooven niet meer zoo vast aan de voortreffelijkheid van stelsels. Wij gelooven eigenlijk alleen nog maar aan de cijfers van balans en statistiek en nog slechts dan, wanneer wij ons hebben kunnen overtuigen of laten overtuigen, dat zij betrouwbaar zijn.

Hebben wij het een of ander in elkaar gezet of, zooals wij het gaarne noemen, georganiseerd, dan wachten wij zelden tot het organisme versleten is, om reeds weder aan het reorganiseeren te gaan en zoo sukkelen, neen, zoo draven wij voort in een tempo, waarbij van rustigen arbeid geen sprake meer kan zijn. Wij hebben het stelsel van verdeeling van arbeid uitgevonden, waarbij de een den ander jaagt en op dit stelsel is ons groot-bedrijf ingericht, maar wat de negentiende eeuw in dit opzicht te voorschijn heeft gebracht is nog slechts kinderwerk bij hetgeen de Amerikaansche ingenieur Taylor zich voorstelt te bereiken. En dan nog, zal daarmede het hoogst bereikbare bemachtigd zijn of werd door Taylor reeds te ver gegrepen en is er nu eerder een reactie, een omkeering te wachten? De tijd zal het leeren. Inmiddels heeft het stelsel van verdeeling van arbeid zich in het bedrijf van den architect reeds in de negentiende eeuw een plaats veroverd en thans is zelfs de beoefening der bouwkunst als groot-bedrijf in de meest vooruitstrevende industrie-landen, Duitschland en de Vereenigde Staten van Amerika, geen zeldzaamheid meer.

Misschien komt het thans nog wel voor, dat de leider van zulk een groot-bedrijf een architect is, die het vak van meet af aan beoefend heeft en het tot het meesterschap in de bouwkunst heeft gebracht, maar het is de vraag of dit op den duur voor den gang van zaken en voor het dividend, dat zij moeten afwerpen, wel noodig of gewenscht zal worden geacht. Immers reeds in het klein-architectenbedrijf is het reeds lang duidelijk gebleken, dat men, om dat te kunnen uitoefenen, volstrekt geen kunstenaar behoeft te zijn, eigenlijk niet eens behoeft te kunnen teekenen. Men neemt daar zijn menschen voor en het komt er slechts op aan, uit de hulp-krachten, die beschikbaar zijn, de beste te kiezen.

Het gehalte dier hulp krachten is in de laatste jaren enorm verbeterd, de architecten hebben zich wijselijk hun opleiding aangetrokken, het bouwkunst-onderwijs vindt overal steun, als vak trekt de bouwkunst vele jongelieden aan, velen brengen het in de teekenkunst tot een groote hoogte en doen zich bij voorkomende gelegenheden als talentvolle ontwerpers, als kunstenaars kennen, alleen ontbreekt hun vaak het eene noodige, om in de hedendaagsche samenleving vooruit te komen, de onmisbare koopmansgeest.

Wij zullen niet zeggen, dat zij daarom te beklagen zijn, want moge de fortuin hen niet altijd toelachen, en hebben zij zich somtijds langen tijd, ja levenslang, te voegen in een ondergeschikte positie, in de beoefening der bouwkunst kunnen zij een voldoening vinden van hoogere orde, die veel vergoedt van hetgeen hun ontzegd is, of onthouden wordt.

Er zijn veel koopman-architecten, die, geleid door verstandig koopmanschap, hun teekenaars goed betalen en goed behandelen, hen zelfs bij voorkomende gelegenheden laten deelen in eer en voordeel, door de onderneming verworven. Er zijn er ook, die het niet doen en dan zich blootstellen aan de critiek van de Opzichters- en Teekenaarsorganisatie. Die organisatie springt af en toe, zooals bekend is, voor de vakbelangen harer leden in de bres, doch niet voor de bouwkunst, niet voor de aanspraken der teekenaars op waardeering als kunstenaars of kunstbeoefenaars. Ook van de architecten-vereenigingen is, zoolang zij met de architecten-vakbelangen nog niet in het reine zijn, in dit opzicht weinig te verwachten. Alleen in Architectura et Amicitia durft men nog wel eens iets te zeggen, waardoor mogelijk sluimerende krachten gewekt zouden kunnen worden en aangespoord zich te doen gelden. En zoo zullen er wellicht onder de jongeren in het auditorium van den heer Weissman geweest zijn, die zich aan het slot van zijn rede hebben afgevraagd: Heeft de spreker met de omkeering de mogelijkheid op het oog, dat de architect, weder, als voorheen, zelf teekenaar zal moeten worden of bedoelt hij, dat eigenlijk aan den teekenaar, wel te verstaan, den artistiek ontwikkelden ontwerper teekenaar, de eerste plaats en de eereplaats toekomt, die thans in het bouwkunst bedrijf door den leidenden architect wordt ingenomen?

Wij zullen thans niet trachten een antwoord op deze vraag te vinden, wij stellen haar alleen, omdat zij voor de ontwikkeling der bouwkunst niet zonder belang is en vinden wellicht binnenkort gelegenheid er nader op terug te komen.

Vereenigingen.

DE ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft een circulaire van den volgenden inhoud aan belangstellende bestuurscolleges, enz. verzonden.

Reeds jaren geleden is een Commissie ingesteld ter herziening der „Algemeene Administratieve Voorschriften, voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren." Deze Commissie was samengesteld uit afgevaardigden der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en van den Nederlandschen Aannemers-Bond.

De Bond van Nederlandsche Architecten was in deze Commissie niet vertegenwoordigd, daar hij in 1908 (het jaar waarin de werkzaamheden der Commissie begonnen) nog niet was opgericht.

In 1910, een jaar na zijn stichting, benoemde ook de Bond van Nederlandsche Architecten een Commissie uit zijn midden, met de opdracht, het vraagstuk der Algemeene Voorschriften te bestudeeren.

Weer een jaar later, in Juni 1911, werd het eerste concept dezer Commissie in de vergadering van onzen Bond in beginsel goedgekeurd.

Kort daarop verscheen, nu ook de eerste proeve eener herziening der A. A. V. van de Commissie uit de drie bovengenoemde vereenigingen, doch het minder gunstige onthaal, dat dezen arbeid in architectenkringen te beurt viel, was oorzaak, dat het bestuur der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst zich tot onzen Bond wendde met een voorstel tot samenwerking in deze.

Ofschoon onzerzijds hierop onmiddellijk werd ingegaan en de afgevaardigden van Maatschappij en Bond het spoedig over de voornaamste verschilpunten waren eens geworden, duurde het nog bijna twee jaren voor een nieuw concept het licht zag.

Dit stuk, gedateerd Februari 1913, was bedrukt met de woorden: „definitief vastgesteld"; het kwam ons en andere belanghebbenden eerst in September van dat jaar onder de

oogen en, tot onze groote verbazing en teleurstelling, bleek uit den inhoud, dat de overeengekomen wijzigingen zoo goed als geheel waren genegeerd en de hoofdstrekking weinig verschilde van het eerste ontwerp der groote Commissie.

Opnieuw liet de oppositie uit de directiekringen zich hooren.

De „Ver. v. Delftsche Ing." toch zond het stuk aan haar A. A. V.-Commissie terug met zeer vele opmerkingen.

De Bond van Ned. Arch. verwierp in zijne vergadering van 27 September 1913 het concept, en achtte het, gezien de omstandigheden, beter zijn eigen weg te gaan en zoo spoedig mogelijk zelf Adm. Voorschriften saâm te stellen, die aan billijke eischen zouden voldoen en waarin de rechten van directie en van aannemer beide tot hun recht zouden komen.

Deze A. A. V. van den Bond van Ned. Arch. zijn verschenen 25 Maart 1915.

Ondertusschen nam in Juli 1914 de Ned. Aannemersbond, steunende op de in werkelijkheid nog niet definitief goedgekeurde A. A. V. der drie bovengenoemde Vereenigingen, de navolgende „bindende besluiten":

I. Alle geschillen zullen worden beslecht door arbitrage.

II. Partieële en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht, en geven recht op termijnsverlenging.

Daarbij werd bepaald, dat, ingeval een lid van den Ned. Aann. Bond inschrijft bij eene aanbesteding, waar in de bestekken bovenstaande bepalingen niet zijn opgenomen, zulk een lid dan een bedrag van ten hoogste f 5000 verbeurt.

Tot toelichting van het standpunt van den Bond van Ned. Arch. in deze zij opgemerkt, dat omtrent punt I, arbitrage voor alle geschillen, geen verschil van meening bestaat; dat echter punt II alleen dan kan worden overgenomen, wanneer vaststaat, dat ook hierop de arbitrageclausule van toepassing wordt verklaard (zie den tekst van § 31 der A. A. V. van onzen Bond in de bijlagen.)

Met deze besluiten trachtte de Ned. Aann. Bond door te drijven, dat enkele bepalingen uit het concept-A. A. V. in werking zouden komen, vóórdat dit concept was goedgekeurd.

Lukte dit, dan stonden nog andere punten op het programma, die men achtereenvolgens, bij wijze van „bindend besluit", zou trachten ingevoerd te krijgen, b.v. „de borgstelling", „meer en minder werk", „artikel 1645 B.W." enz. Dit werd in de openingsrede ter Alg. Verg. op 15 en 16 Juli 1914 door den waarnemenden Voorzitter, den heer de Herder, gehouden, rondweg door hem uitgesproken.

De pogingen tot forceeren worden echter op handige wijze gedaan. De Ned. Aann. Bond begrijpt n.m.l., dat, hoe machdig hij zich ook waant, hij heel weinig kan uitrichten tegen de groote lichamen en de Openbare Besturen. Daarom verklaarde de Ned. Aann. Bond de hierboven genoemde „bindende besluiten" dan ook vooralsnog niet bindend voor de werken uitgevoerd voor rekening van die Lichamen en Besturen.

Doch afgescheiden hiervan stond de zaak zoo, dat alleen de Aannemersbond het concept A. A. V. aannam. Door middel van het wapen: „bindende besluiten" viel de Aannemersbond nu, als de gelegenheid zich voordeed, ieder der architecten afzonderlijk aan. Enkele malen met een voor hem goeden uitslag, daar in zulke gevallen de aanbesteder (de opdrachtgever van den architect) de bepalingen aanvaardde om bij de aanbesteding maar geen last te krijgen; waarbij niet tot den aanbesteder doordrong aan welke nadeelen hij zich blootstelde bij het werkelijk uitbreken van een staking.

Tegenover de gevallen die voor den Aannemersbond een gunstig verloop hadden, staan gedocumenteerde gevallen, waarbij een lid van den Ned. Aannemers Bond heeft ingeschreven naar een werk, waarbij in het bestek de A. A. V. van den Bond van Ned. Architecten van toepassing waren verklaard.

In den loop van den strijd is het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemers Bond wel ten deele tot het besef gekomen, dat het door hem ingenomen standpunt nu niet zoo juist en billijk is.

Op de Hoofdbestuursvergadering van 27 April 1915 is een afwijkende redactie van de „werkstakings-clausule" door een Bestuurslid van een der afdeelingen van den N. A. B. bij een inschrijving naar een werk aanvaard, aannemelijk verklaard, doch niet officieel aan den tekst van het bindend besluit toegevoegd. (Zie de bijlage).

Van de zijde van den Bond van Ned. Architecten is herhaalde malen er met nadruk op gewezen, hoe onverantwoordelijk het zou zijn, indien het concept der 3 bovengenoemde Vereenigingen zonder wijziging zou worden goedgekeurd.

De Maatschappij t. B. d. B. V. A. heeft het concept A. A. V. nog niet geheel goedgekeurd. De § „werkstakingen en uitsluitingen" zal nog nader door een commissie worden herzien en een nieuwe redactie ervan samengesteld. Ook de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs zal hieraan medewerken.

Bovendien is van de zijde der werkliedenorganisaties stelling genomen tegen de actie van den Ned. Aannemersbond. Hierbij geldt de billijke overweging, dat in den strijd tusschen aannemer en werklieden niet een der partijen zich vooraf reeds van een bevoorrechte positie mag verzekeren.

De Directie (architect of ingenieur) moet boven de partijen staan. Dit standpunt moet in het bestek tot uiting komen, waardoor wordt zorg gedragen dat aan de billijkheid niets wordt tekort gedaan. Ook op de Openbare Besturen rust de taak, de verhoudingen op rechtvaardige wijze te regelen.

Wat betreft de overige verschilpunten zij Uwe aandacht gevestigd op de §§ waarin worden bepaald: de wijze van borgstelling, verrekening van meer en minder werk, aansprakelijkheid van den aannemer, enz.

Het hier te lande algemeen gebruikelijke stelsel dat twee persoonlijke, deskundige borgen zich aansprakelijk stellen voor de goede uitvoering en oplevering van het werk, wordt door den Ned. Aann. Bond en ook in het ontwerp-A. A. V. der groote Commissie geheel verlaten.

In de plaats daarvan komt te een storting door den aannemer in geldswaarde, ad 10 % der bedongen aannemingssom, of 2e een persoonlijke borg, die zich voor dat bedrag aansprakelijk stelt; de keuze uit de beide stelsels blijft echter aan den inschrijver. (Zie de Bijlagen).

Behalve grooter risico met betrekking tot een goede en regelmatige uitvoering, zal deze wijze van borgstelling ook tengevolge hebben, dat de minder kapitaalkrachtige doch overigens goed onderlegde aannemers, zoo zij al inschrijven, zulks onder zeer bezwarende condities zullen moeten doen, wegens de hooge rente, die hun door banken of geldschieters voor de te stellen cautie zal worden berekend.

In de A.A.V. van onzen Bond worden de beide wijzen van borgstelling, dat zijn de persoonlijke, zaakkundige borgen, die de verplichtingen van den aannemer zoo noodig zullen overnemen, en de zakelijke, in den vorm van storting van 10 % der aannemingssom, nevens elkander toelaatbaar gesteld, doch de keuze van het stelsel aan den aanbesteder gelaten. (Zie de Bijlagen.)

Een ander verschilpunt betreft de verrekening van meer en minder werk.

In art. 1646 van het Burgerlijk Wetboek wordt bepaald dat voor erkenning van meerder werk een schriftelijke lastgeving van den opdrachtgever vereischt wordt. In het con-

cept A.A.V. der groote commissie wordt dit wetsartikel ten gunste van den aannemer uitgeschakeld.

Volgens de A.A.V. van onzen Bond wordt dispensatie van bedoeld wetsartikel alleen toegelaten voor spoedeischende gevallen, en aldus voorkomen dat de lastgever bij de afrekening soms voor onaangename verrassingen komt te staan. (Zie de Bijlagen.)

Art. 1645 B. W. bevat de bekende bepaling, dat bouwmeester en aannemer gedurende 10 jaren aansprakelijk blijven voor het geheel of gedeeltelijk vergaan van het bouwwerk. (Zie de Bijlagen.)

Het ligt voor de hand, dat, wanneer zoo'n geval zich mocht voordoen, de Rechter zal uitmaken — of doen uitmaken door deskundigen — welk deel der aansprakelijkheid elk der genoemde partijen treft. Om die reden is in de A. A. V. van onzen Bond van dit artikel niet gerept.

De Ned. Aann. Bond achtte het veiliger ook hier de risico zooveel mogelijk van den aannemer af te wentelen, door den bewijslast op de tegenpartij over te brengen en inspireerde de groote commissie om in haar concept de bepaling op te nemen, die in de Bijlagen is afgedrukt.

En zal dus, in geval een werk geheel of gedeeltelijk vergaat en het afdoende bewijs van gebrekkige uitvoering niet meer te leveren is, doch evenmin fouten in de voorgeschreven constructie kunnen aangetoond worden, de aannemer alleen vrij uitgaan.

Over de eenzijdige opvatting, die bij de samenstelling van het concept A. A. V. der groote commissie voorgezeten heeft, zou nog veel te zeggen zijn.

De Bond van Ned. Architecten meent na de hier gedane uiteenzetting van de zaak en van haar verloop, bij Uw College er op te mogen aandringen het betwist recht der Directiën te handhaven, door inzake de § „werkstakingen en uitsluitingen" de redactie, aangegeven in de A. A. V. van den Bond van Ned. Arch., te volgen, en tevens Uw aandacht te moeten vestigen op de vele ingrijpende veranderingen, die men voornemens is de Alg. Adm. Voorschriften — het wetboek voor aanbestedingen — te doen ondergaan.

Waar de aanbesteding een contract beoogt tusschen aanbesteder en aannemer, is het duidelijk, dat niet kan toegestaan worden, dat een der partijen bij het vaststellen der voorwaarden eigenmachtig optreedt en haar wenschen in den vorm van bindende besluiten tracht door te drijven.

Het Bestuur van den B. N. A.:
JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

N. B. De Bijlagen, waarvan in het bovenstaande sprake is, zullen in het volgend nummer worden afgedrukt.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN AF TE NEMEN IN 1916.

Door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Maart en April te houden Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.

(Vervolg ze pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

J. P. W. Bieling, Architect, Amsterdam.
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Technische Hoogeschool, Delft.
H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
P. A. Frijlink E.Mzn., Bouwkundige, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool te Deventer.
Jac. van Gils, Architect, Rotterdam.
J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Amsterdam.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aannemer, Zwolle.
H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht.
R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam.
W. de Jong, Bouwkundige Eerste Klas der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meyburg, Architect, Voorburg, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, te 's-Gravenhage.
L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven.
P. Kramer, Architect, Amsterdam.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
E. Kruijf Jr., Civ. Ingenieur, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwk. Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
Dr. H. Loteryman, Arts, Amsterdam.
P. Lijdsman, Architect, Utrecht.
G. Meppelink, Architect Haarlem.
W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
E. P. Messer, Architect, Amsterdam.
J. J. L. Melenschot, Architect, Watergraafsmeer.
W. Noorlander, Architect, Amsterdam.
Maurits Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Marius A. Poel, Architect, Hilversum.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle.
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid te 's-Hertogenbosch.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
G. Stapenséa, Architect, Sneek.
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden stand, Amsterdam.
G. J. Tak, Adjunct-Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
F. W. M. Poggenbeek, Architect, Amsterdam.
J. Verheul Dzn., Architect, Rotterdam.
G. Versteeg, Architect, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, 's-Gravenhage, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft.
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.
A. H. Wegerif, Architect, Apeldoorn.
E. A. Willemsen, Directeur Bouw- en Woningtoezicht Haarlem.
I. van Esso, Arts, Amsterdam.

Voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich opgegeven hebben 188 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, Rotterdam en Zwolle op 13, 14 en 15 Maart. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 27 Maart, en zal 4 eventueel 5 weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.

Voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich op hebben gegeven 5 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 10 April tot en met 13 April; het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 15 April.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Officieel Gedeelte. Eerelidmaatschap van Dr. Berlage. — Examens M. B. V. A.

De invloed van Dr. Berlage of de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst (Vervolg).

Landhuisje bij Amersfoort, arch. Wouter Bettink, met afbeeldingen.

Stadsuitbreiding I, door D. F. Slothouwer b.i.

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1372ste Gewone Ledenvergadering van 25 Februari 1916.

Verbouwing „Perry & Co.", arch. H. Th. Wijdeveld, met afbeeldingen.

Memorie van Toelichting, behoorende bij het ontwerp van het Uitbreidingsplan der gemeente Amsterdam.

De Bazel te 's Gravenhage.

Ned. Fabrieken in de metaalindustrie.

DE BOUWWERELD No. 9. Het Uitbreidingsplan Amsterdam-Zuid, met afbeeldingen.

De fotografie voor den architect, door W. H. Idzerda (Vervolg), met afbeeldingen.

Afbeeldingen, Kathedraal te San Francisco, arch. Cecil G. Hare (naar: The Builder).

DE INGENIEUR No. 10. Watersnood en wetgeving, door R. A. van Sandick c. i.

Stoomschip „Turbinia", door R. C. Weidenaar, met afbeeldingen.

Mededeelingen van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland betreffende den watersnood.

Ingezonden stukken. Het rapport der tweede Indische Havencommissie, door C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem c. i. — Het afschuiven der binnenbeloopen van dijken bij stormvloed en hoe dit te voorkomen, door G. J. Meijers c. i. — Zout in den grond der overstroomde polders in Noord-Holland, door L. N. M. de Weerd t.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 9. Aankondiging van vergaderingen en excursies. Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Praatjes XV. — Werkloosheidsfondsen. — Vergelijkend overzicht van de Administratieve Voorschriften. — Boekbespreking en catalogi. — Examens. — Vragenhuis. — Ingezonden. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 9. B. de Baan, overlijdensbericht.
Vergadering van het Hoofdbestuur op 15 Februari 1916. Aanvulling.
Verzekering, door Dirk Stam Mzn.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 366, te AMSTERDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
FABRIEK TE ZAANDAM.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

De aanbesteding der Badinrichting te Utrecht.
Adres inzake „eigen beheer".
Afdeelingsverslagen. Amsterdam 17 Februari 1916. — Leeuwarden 21 Februari 1916.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 14. De ontwikkeling van den ringoven. — Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen. — Onze baksteenindustrie bedreigd. — Het afschilferen van huizen. — Bond van Steenfabrikanten. — Mededeelingen.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 7: Water in metselwerk en beton, door Prof. J. A. v. d. Kloes. — De dichtheid van mortel en beton, door B. H. Verheij c.i. — Metallisatie van beton. — Aangevraagde Octrooien. — Boekbespreking. — Literatuur overzicht. — Uitslag van Aanbestedingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in aflevering 2: Fotografisch registreeren van radiotelegrafische seinen: Dr. D. van Gulik. — Met Zeppelin boven land en zee: Dr. D. Knüttel. — Eetbare wilde planten: M. — Reinigingsinrichtingen voor afvalwater (slot): J. van der Breggen, c. i. — Het tegenwoordig onderzoek der hoogere luchtlagen: Chr. A. C. Nell. — Naar aanleiding van 13—14 Januari 1916: Een Ingenieur. (Met een bijlage). — De gezichtsscherpte en de wijze waarop ze wordt bepaald: Dr. Bijlsma. — Wolfram en Wolframdraad: D. Stavorinus. — Sterrenkundige Mededeelingen voor de lente van 1916: L. V. — Eenvoudige Proeven; De zuurstof der lucht wordt bij de verbranding verbruikt: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Personalia.

De gemeenteraad van Enschede heeft den heer H. G. Mos, civiel-ingenieur bij publieke werken te Hilversum, benoemd tot directeur van gemeentewerken.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichters, bij de herstelling der Zuiderzeedijken voor ongeveer 6 maanden, salaris nader te bepalen, diploma Rijkswaterstaat of Waterbouwkundig ambtenaar Zeeland gewenscht. Indiensttreding onverwijld. Ongezegeld adres aan den Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht 47, Haarlem. (1)

— Opzichter bij den Gemeentelijken Telephoondienst van 's Gravenhage, bekend hetzij met het instrumentmakersvak, hetzij met telephoonsystemen en centraal-bureau-dienst. Sollicitaties vóór 20 Maart 1916 bij den Directeur, Marnixstraat 18, 's Gravenhage. (1)

— Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken te Dordrecht; zie Adv. in No. 10 (1)

— Waterbouwkundig Opzichter bij de Gemeentewerken te Deventer, aanvangsjaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1600.—. Aanstelling aanvankelijk tijdelijk, later vast. Sollicitaties met afschriften uiterlijk 18 Maart a.s. bij den Directeur van Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor Fabrieksbouw. Salaris pl.m. f 100 p. m. Indiensttreding direct of 15 Maart. Br. lett. T 578 aan De Lange's Centraal Adv. Bur., Deventer.

— Leerares voor Teekenen en Kunstgeschiedenis te Hilversum, tegen Mei. Uitvoerige brieven, lett. Z. T. 982, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Jong Bouwkundige, bekend met het timmervak, aan een Stoomtimmerfabriek. Brieven No. 11610, bureau Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Teekenaar, aan Meubelfabriek te Amsterdam, tevens als opzichter. Uitvoerige brieven lett. J. U. 784, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Teekenaar-Constructeur in Gewapend beton. Aanbiedingen schriftelijk aan de N. V. Gewapend betonbouw „De kondor", Rokin 9—15, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Brieven lett. O. T. Adv. Bur. J. D. v. d. Kaag, Rotterdam.

— Opzichter-Teekenaar, voor Waterbouwkundig werk, voor dadelijk. Brieven onder No. 10980, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Twee Inspecteurs 2de klasse bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te 's Gravenhage, niet ouder dan 35 jaar, jaarwedde f 1600.—, klimmend tot f 2100.—. Sollicitatie op zegel vóór 15 Maart 1916 aan Burgemeester en Wethouders, vergezeld van uitvoerige opgaven omtrent opleiding, diploma's, referenties, enz., bewijs van goed gedrag en geboortebewijs. Benoeming na geneeskundig onderzoek, aanvankelijk voor een jaar. Inlichtingen bij den Directeur v. h. Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Prinsessegracht No. 5, voormiddags tusschen 9 en 12 uur. (2)

— Jong Civiel-Ingenieur voor waterleidingzaken in Nederlandsch-Indië, met eenige ervaring; aanvangsalaris minstens f 300.— per maand, maximum f 1000.— 's maands, benevens f 1500.— voor uitrusting en vrije overtocht 1e klasse. Voor bijzonderheden zie men Staatscourant van 14 Febr. 1916 no. 37 of wende men zich tot Afdeeling D (Personeel) Departement van Koloniën, 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter, eerste kracht, voor woningbouw Amsterdam. Brieven lett. B. A. aan den uitgever van „De Bouwwereld", F. van Rossen, Heerengracht 281, Amsterdam (2)

— Opzichters voor het bouwen van houten en gegalvaniseerde huizen en het stellen van machinerieën in de Belgische Congo. Brieven met afschriften aan de Sunlight Zeep- Maatschappij, Rotterdam. (2)

— Opzichter, tijdelijk, bij uitvoering van ijzerconstructies. Brieven lett. P. IJ. 192, Nieuws van den Dag. (2)

PRIMA MATERIAAL
ASPHALT-FABRIEK „NIJMEGEN" Fa WIJERS & FLAES
ASPHALT-PAPIER | ASPHALT-DAKEN
LEDER-PAPIER | MASTIEK-BEDEKKING
CEMENT-MASTIEK | ASPHALT-VLOEREN VAN
HOUTCEMENT. KIT | NEUCHATEL-ASPHALT

FABRIEK NIJMEGEN TEL. 958 118
FILIAAL ROTTERDAM v. d. SCHELLINGSTRAAT 40 (nabij Walenburgerweg) en GERARD SCHOLTENSTR. 29a TEL. 9145

INSTITUUT JACOB VAN CAMPEN AMSTERDAM. BRIEFOPLEIDING TOT BOUWKUNDIG-, WERKTUIGK.-, ELECTROTECHNICUS ENZ. ALLE EXAMENS N. O. PROSP. GRATIS

ADVERTEERT in dit blad

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

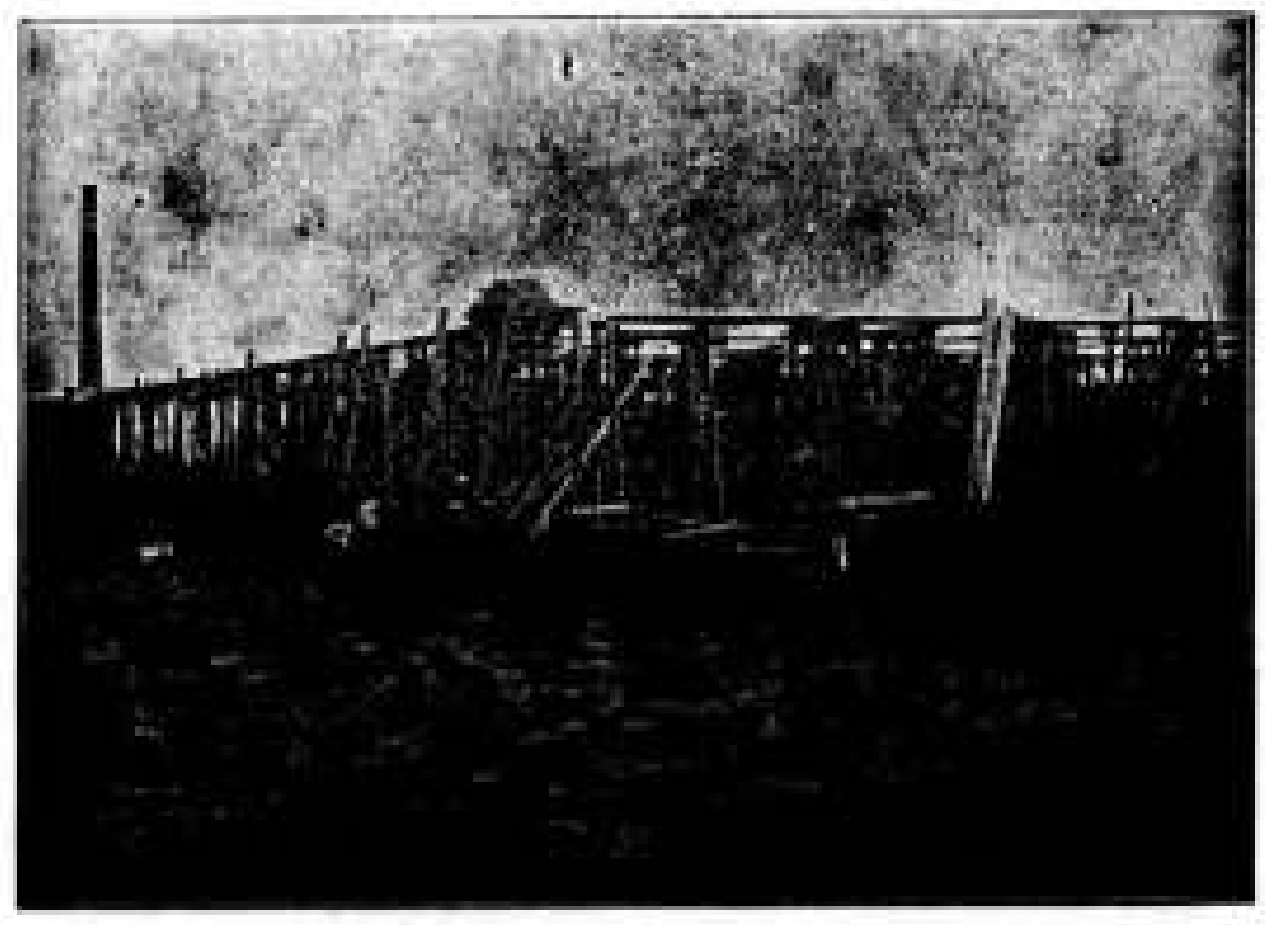
In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 18 MAART 1916. No. 12

DE OPMERKER. BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Techniek van het Bouwen.

(Vervolg zie bladz. 39.)

In den lateren keizerstijd verplaatst zich het centrum van de oude wereld van Rome naar Byzantium. Het Westen wordt allengs meer prijsgegeven aan anarchie en aan de plunderzucht van de uit het Noorden aanstormende barbaren en eenige eeuwen aaneen heerschen daar met enkele tusschenpoozen toestanden, die allesbehalve bevorderlijk zijn aan de ontwikkeling van kunst en techniek. Meer en meer wordt de architectonische nalatenschap van de antieke cultuur beschouwd als een schier onuitputtelijke steengroeve, die ruimschoots voorziet in de aanvankelijk veel verminderde behoefte aan materiaal voor bouwwerken. Men had het in de techniek van het verwoesten van bouwwerken nog lang niet zoover gebracht als in onzen tijd. Het vuur was weliswaar een krachtig hulpmiddel, maar een Romeinsch bouwwerk geheel tot een vormlooze hoop puin te reduceeren eischte meer arbeid dan de verwoesters er in den regel voor over hadden. Wat brandbaar was kon men gemakkelijk laten verdwijnen, maar dan bleef meestal een romp over, die in vele gevallen weder hersteld kon worden, of waarvan het materiaal althans nog voor het grootste deel dienen kon voor het oplappen van andere half vernielde gebouwen of tot andere doeleinden. Zoo ziet men de afbraak van tempels en paleizen weder toegepast bij den bouw van Oud Christelijke basilieken en zelfs voor veel minder beteekenende bouwwerken. De archeologen hebben op dit punt somtijds zeer merkwaardige ontdekkingen gedaan en, bijvoorbeeld in vestingmuren, kunstrijk in marmer gebeeldhouwde bouwdeelen teruggevonden. Inzonderheid had men het op de antieke zuilen en kapiteelen voorzien, die geruimen tijd een soort van handelsartikel waren en die somtijds over groote afstanden vervoerd moesten worden, om de plaats hunner nieuwe bestemming te bereiken.

Zelfs in den tijd van Karel den Groote, toen de toestanden in West Europa, vergeleken bij hetgeen vooraf gegaan was, weder veel beter geordend en geregeld waren en de eerste teekenen van een weder-opleven van kunst en techniek zichtbaar werden, was het nog iets heel gewoons dat voor den bouw der Paleiskapel te Aken door den Paus aan den Keizer eenige antieke zuilen werden ten geschenke gegeven.

In Noord-Afrika en in Spanje hebben de Mooren niet anders gehandeld en talrijk zijn de gevallen waarin zij, voor den bouw hunner moskeeën, antieke bouwwerken hebben geplunderd en gesloopt.

Deze gewoonte, die op de techniek van het bouwen ongetwijfeld een allerverderfelijksten invloed moet hebben gehad, was dus vrijwel algemeen en zij zal ook wel in het Oosten gevolgd zijn, wanneer zij gemak opleverde, maar toch zijn in Byzantium de tradities van kunst en ambacht bewaard gebleven en is daar niet alleen de techniek der kleinkunsten, maar ook de techniek van het bouwen tot een nieuwe ontwikkeling gekomen. Er is nog steeds van de Byzantijnsche kunst en hare geschiedenis te weinig bekend; onze kennis bepaalt zich tot enkele monumenten, waarvan inzonderheid het constructiesysteem en de ver-

sieringstechniek het belangrijkst zijn, de kunstvormen evenwel van meer ondergeschikt belang. De kunstontwikkeling had met de ontwikkeling der techniek geen gelijken tred gehouden, de laatste stond in vele opzichten hooger, doch had die hoogte ook niet bereikt, zonder leergeld te hebben betaald. Immers het is bekend, dat de koepel der Aya Sophia te Constantinopel tweemaal is ingestort en het eerst daarna gelukt is een oplossing te vinden, die stand hield. Over de middelen, die men daartoe aangewend heeft, kunnen wij hier niet in bijzonderheden treden. Strikt genomen werd het doel niet bereikt op de wijze, zooals de bouwmeesters zich oorspronkelijk hadden voorgesteld, dat het mogelijk zou zijn, maar het werd ten slotte bereikt en dit is de hoofdzaak. De opgedane ervaringen zijn aan de techniek van het bouwen ten goede gekomen, eerder nog in het Oosten, met name in Klein-Azië, waar de bouwkunst een gunstiger bodem vond, dan in het destijds nog te zeer verward Europa, en wel omdat in Klein-Azië nog de tradities sluimerden van een veel oudere cultuur, die wel door de Romeinsche een tijdlang verdrongen was, doch nimmer geheel was uitgeroeid. Met die weder opgewekte tradities der techniek is West-Europa door de kruistochten op nieuw in contact gekomen en het is bekend genoeg met welke gevolgen.

De laatste overblijfsels van de technische kennis der oude wereld waren in de kloosters bewaard gebleven. Het was zeker niet veel en berustte wel in hoofdzaak op overlevering.

Een verminkt afschrift van de boeken van Vitruvius moet voor de kloosterbroeders al een heele schat geweest zijn, die zij voorzeker met de grootste zorgvuldigheid hebben bewaard, maar waaruit zij toch maar voor een klein deel practisch nut hebben kunnen trekken. Over kerken en kloostergebouwen geeft Vitruvius geen wenken en in vele gevallen zullen de kloosterlingen zich voor hun eenvoudige bouwwerken hebben moeten redden op dezelfde wijze als nu nog landbouwers in sommige streken zichzelf weten te helpen, wanneer zij een schuur of varkensstal in elkander moeten zetten. Veel zullen zij ook weder zelf hebben moeten uitvinden, maar nood leert bidden en ook bouwen, doch brengt zelden kunstwerken voort. Met de tradities van bouwkunst brachten de kruisvaarders ook die der techniek weder mede terug uit het Oosten, waar zij bouwwerken hadden aangetroffen waarvan voornamelijk de constructie hun aandacht en bewondering tot zich had getrokken.

Voor West-Europa was de taak weggelegd de beginselen volgens welke deze bouwwerken waren samengesteld, te ontwikkelen tot een stelsel, dat in de Gothiek zijn grootste hoogte zou bereiken. Reeds in den tijd, dat de bouwkunst nog uitsluitend door kloosterlingen wordt beoefend, zien wij de min of meer primitieve techniek plaats maken voor een allengs meer verfijnde, die ook gepaard gaat met een steeds betere verzorging van den kunstvorm. Meer en meer groeit daarna de constructievorm met den kunstvorm samen. De techniek van het bouwen is een vak geworden, waarvan de beoefening van de kloosterlingen is overgegaan op de bouwhutten.

Over de organisatie en wijze van werken dezer genootschappen behoeven wij hier niet uit te weiden. Zij zijn vrijwel bekend en van hetgeen zij tot stand brachten is zeer veel bewaard gebleven, doch geschreven documenten van de bouwwerken afkomstig, zijn uiterst schaarsch.

Willen wij de techniek van het bouwen in de middeleeuwen bestudeeren, dan zijn wij nagenoeg uitsluitend op de monumenten aangewezen. Niemand heeft op dit punt zulke uitvoerige studiën gemaakt als Viollet-le-Duc. Met groote scherpzinnigheid heeft hij getracht, den gedachtengang der bouwlieden en werkmeesters uit de middeleeuwen uit hun werk, tot in de kleinste onderdeelen, na te speuren. Dit is hem op vele punten gelukt en in twijfelachtige gevallen vond hij door redeneering veelal een aannemelijke verklaring. Het kan ons niet bevreemden, dat hij daarbij kwam tot een bewondering van de techniek der middeleeuwen boven die van alle voorafgegane tijdperken. De gewelfbouw voerde in zijn ontwikkeling tot stelsels, veel meer gecompliceerd dan die welke in de oudheid de bouwkunst beheerschten. Die stelsels vereischten, om consequent doorgevoerd te kunnen worden, in de eerste plaats een oordeelkundige keuze van het materiaal en een onberispelijke afwerking van elk onderdeel. Wat het materiaal betrof, had men veel meer rekening te houden met het klimaat, dan in het Oosten en Zuiden noodig was en bovendien niet altijd even betrouwbaar materiaal tot zijn beschikking. Het kwam er dus op aan het materiaal in het bouwwerk die plaats te geven, waar het 't best zou kunnen voldoen aan zijn bestemming en het best aan den tand des tijds weerstand zou kunnen bieden. Dikwijls moesten constructie en profileering er op ingericht worden, om het minder duurzame materiaal te beschermen tegen verweering en dus bruikbaar te maken in gevallen, waar het, onbeschermd, zeker niet duurzaam zou zijn gebleken. Dat men nog niet altijd het doel bereikte kan aan vele monumenten worden aangetoond.

Ook de middeleeuwsche werkmeesters hebben fouten gemaakt en zijn somtijds de dupe geworden van gebrek aan de noodige geldmiddelen, maar aan toewijding heeft het hun zelden ontbroken en men kan het niet op hun rekening schrijven, dat hun werken later veelal schandelijk verwaarloosd en gemutileerd zijn.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

DE ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

BIJLAGEN. (Zie bladz. 44).

De § »Werkstakingen en Uitsluitingen« luidt *volgens het „bindend besluit" van den Nederl. Aannemersbond*:

»Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht, en geven recht op termijnsverlenging.«

Dit is dus een geval waarbij arbitrage steeds en voorgoed is uitgesloten.

Aan de redactie houdt de Ned. Aann. Bond zoo sterk mogelijk vast. Voor mogelijke gevallen, waarbij het letterlijk volhouden de kans op succes zou verminderen, is de volgende toevoeging toelaatbaar voor de leden van den N.A.B:

»voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt."

Met deze toelaatbare toevoeging wordt hun oorspronkelijk standpunt verlaten, want deze toevoeging vernietigt de bindendheid en maakt de bepaling „veronderstellend." De Aann. Bond benadert hiermede bijna geheel den geest van den tekst in de A. A. V. van den Bond v. Ned. Arch.

Daarom schijnt de Aann. Bond haar niet officieel aan haar besluit te willen toevoegen.

De tekst in het concept A. A. V., mede door den Aannemersbond samengesteld, luidt:

§ 24. Termijnsverlenging.

»Een in het bestek genoemde termijn, binnen welken door den aannemer aan een bepaald omschreven verplichting moet zijn voldaan, wordt vanzelf verlengd met het aantal dagen, gedurende welke de aanbesteder niet voldoet aan het bepaalde bij § 9, of gedurende welke door omstandigheden, onafhankelijk van den wil des aannemers, geen uitvoering kan worden gegeven aan hetgeen tot diens verplichtingen behoort.

Als zoodanige omstandigheden zullen o.m. worden aangemerkt partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen.«

Volgens de A. A. V. van den Bond van Nederl. Architecten:

§ 31.

»Geheel stilliggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht, en geeft recht op termijnsverlenging.

In hoeverre gedeeltelijke stilligging van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging, zal, indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen.«

De »Borgstelling«.

In het concept A. A. V. zijn de bepalingen omtrent borgtocht ondergebracht in één §.

§ 2. Borgtocht.

1. Ter voldoening aan het bepaalde bij § 1, alinea 4, stelt de aannemer een borgtocht ten bedrage van 10 pCt. der aannemingssom, tenzij in het bestek een ander bedrag is aangegeven.

2. Deze borgtocht kan zijn zakelijk of persoonlijk. (*)

3. De zakelijke borgtocht wordt aan den aannemer teruggegeven en de verplichtingen van den persoonlijken borg eindigen, zoodra de waarde van het geleverde werk, verminderd met het aan den aannemer uitbetaalde, het bedrag van den borgtocht heeft bereikt, indien tevens de betalingstermijnen zoodanig zijn geregeld, dat tot den afloop van het werk de waarde van het geleverde het uitbetaalde deel der aannemingssom voortdurend met minstens het bedrag van den borgtocht overtreft.

4. De zakelijke borgtocht moet bestaan uit geldswaarde of uit geldswaardig papier, ter keuze van den aannemer. Het laatste moet zijn ten genoegen van den aanbesteder. De borgtocht wordt gedeponeerd ten name van den aanbesteder bij een in het bestek te noemen bankinstelling. Het bewijs van depôt wordt gesteld in handen van den aanbesteder.

5. Van in geldswaarde gedane borgstelling wordt door den aanbesteder geen rente vergoed. De coupons der als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren worden op den vervaldag aan den aannemer uitgereikt.

6. Indien papieren, welke ter beurze van Amsterdam officieel zijn genoteerd, worden aangenomen, wordt hunne waarde berekend tegen 10 pCt. beneden de laatste beursnoteering.

7. Bij zoodanigen teruggang in koers van de als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren, dat deze niet meer de in het bestek voor den borgtocht voorgeschreven waarde vertegenwoordigen, is de aannemer, na daartoe door den aanbesteder te zijn aangemaand, gehouden den borgtocht binnen drie dagen aan te vullen. Bij niet-voldoening daaraan is de aanbesteder gerechtigd de als borgtocht verstrekte geldswaardige papieren ter beurze te doen verkoopen en de opbrengst verder als borgtocht te doen dienen.

8. Indien de aannemer een persoonlijken borg stelt, moet deze zijn ingezetene des Rijks en ten genoegen van den aanbesteder. Ook hier te lande gevestigde vennootschappen kunnen als borg worden toegelaten. Leden eener handelsvennootschap onder firma mogen niet als borg dier vennootschap optreden.

De borg mag niet als leverancier noch als onderaannemer van het werk optreden.

9. Wanneer de borg, voorgesteld door een der inschrijvers, niet is ten genoegen van den aanbesteder, kan deze den betrokken inschrijver uitnoodigen om binnen een door den aanbesteder daarvoor te stellen termijn een anderen borg aan te wijzen.

10. De verplichtingen van den borg worden niet gewijzigd of opgeheven en de zakelijke borgtocht wordt niet teruggegeven, wanneer de aannemer in staat van faillissement wordt verklaard, onder curateele wordt gesteld of komt te overlijden, vóórdat de verbintenis van den borgtocht volgens het bepaalde in alinea 3 dezer paragraaf is afgeloopen.

11. De borg doet afstand van alle voorrechten van schuldsplitsing en uitwinning.

12. Als de borg sterft, naar het buitenland vertrekt of, naar het oordeel van den aanbesteder, ophoudt de noodige waarborgen op te leveren om aan zijne verplichtingen te voldoen, stelt de aannemer op de eerste aanmaning van den aanbesteder een nieuwen borg te diens genoegen.

13. Tenzij het bestek uitdrukkelijk bepaalt, dat een zakelijke borgtocht wordt vereischt, wordt de keuze tusschen het stellen van een zakelijken of van een persoonlijken borgtocht aan elk der inschrijvers overgelaten.

In de A. A. V. van den B. N. A. zijn de bepalingen omtrent borgtocht verdeeld over drie §§.

§ 2. Borgstelling.

De borgstelling door den aannemer kan zijn persoonlijk of zakelijk. De wijze van borgstelling wordt in het bestek bepaald.

§ 3. Vereischten en verplichtingen van de borgen bij persoonlijke borgstelling.

De door den aannemer te stellen borgen moeten zijn voldoend gegoede ingezetenen des rijks.

De borgen verklaren, door onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding, de door den aannemer aangegane verbintenis wel te kennen en zich vrijwillig te stellen tot zijne borgen, zich ieder afzonderlijk en voor het geheel te verbinden tot het behoorlijk en volledig vervullen van al de verplichtingen, die de aannemer op zich heeft genomen, en dit te zullen doen, zoodra zij te zamen of ieder afzonderlijk daartoe uit eenigen hoofde door of vanwege den aanbesteder zullen zijn opgevorderd.

Zij nemen dezelfde verplichtingen op zich, ook in het geval dat de aannemer mocht komen te overlijden, niettegenstaande in dat geval de aanneming volgens art. 1648 van het Burgerlijk Wetboek zou kunnen gehouden worden voor vervallen, waarvan bij onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding of het contract wel uitdrukkelijk afstand wordt gedaan en het tegendeel overeengekomen; zij doen afstand van alle voorrechten van schuldsplitsing en van uitwinning.

Wanneer het werk of de levering door eene vennoot-

(*) De woorden zakelijk en persoonlijk zijn hier, gelijk uit de volgende alinea 's blijkt, twee namen voor precies hetzelfde begrip, n.l. een zekerheidsstelling van 10 pCt. der bedongen aannemingssom.

schap onder eene firma wordt aangenomen, mogen de commanditaire of de individueele leden dier firma niet als borgen optreden.

Wanneer het werk door een lid eener firma wordt aangenomen, geldt voorschreven bepaling voor de overige leden dier firma.

Met de onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding worden de borgen geacht te verklaren, dat zij niet vallen in een der voorschreven termen van uitsluiting.

Wanneer een borg sterft, of, naar het oordeel van den aanbesteder, ophoudt de noodige waarborgen te bezitten om aan al de op zich genomen verplichtingen te kunnen voldoen, stelt de aannemer dadelijk een nieuwen borg, ten genoegen van den aanbesteder.

§ 4. Zakelijke borgstelling.

In geval het stellen van een zakelijken borgtocht is overeengekomen, wordt door den aannemer een borgtocht gesteld ten bedrage van 10 % der aannemingssom, tenzij in het bestek een ander bedrag is aangegeven. Dit bedrag wordt aan den aannemer teruggegeven, zoodra de waarde van het uitgevoerde werk, verminderd met het aan den aannemer uitbetaalde, het bedrag van den borgtocht heeft bereikt, terwijl de betalingstermijnen zoodanig worden geregeld, dat tot den afloop van het werk de waarde van het uitgevoerde werk het uitbetaalde deel voortdurend met minstens het bedrag van den borgtocht overtreft.

De zakelijke borgtocht moet bestaan uit geldswaarde of geldswaardig papier. Dit laatste moet zijn ten genoegen van den aanbesteder. De borgtocht wordt gedeponeerd ten name van den aanbesteder bij eene in het bestek te noemen bankinstelling. Het bewijs van depôt wordt gesteld in handen van den aanbesteder.

Indien papieren, welke ter beurze van Amsterdam officieel zijn genoteerd, worden aangenomen, wordt de waarde daarvan berekend tegen 10 % minder dan de laatste beursnoteering.

Van in geldswaarde gedane borgstelling wordt een rente vergoed ten bedrage van 5 % per jaar; de vervallende coupons der als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren worden op den vervaldag aan den aannemer uitgereikt.

Bij zoodanigen teruggang in koers van de als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren, dat deze niet meer de in het bestek voor den borgtocht voorgeschreven waarde vertegenwoordigen, is de aannemer gehouden den borgtocht aan te vullen binnen drie dagen na daartoe door den aanbesteder te zijn aangeschreven.

Bij niet voldoening daaraan is de aanbesteder gerechtigd, de als borgtocht verstrekte geldswaarden ter beurze te doen verkoopen en de opbrengst daarvan verder als borgtocht te doen dienen.

Meer en minder werk

Volgens de A. A. V. der Commissie.

In afwijking van het bepaalde bij artikel 1646 B. W., zal het gemis van eene schriftelijke opdracht van de directie den aannemer zijn recht op betaling van meer werk niet ontnemen, wanneer hij door andere middelen aantoont, dat de opdracht daartoe door hem van den aanbesteder of van de namens dezen optredende directie is ontvangen.

Volgens de A.A.B. van den Bond van Ned. Architecten.

§ 26. Meer en minder werk.

De wijzigingen, in de vorige paragraaf vermeld, zullen den aannemer schriftelijk worden gelast. Hij moet zich die wijzigingen laten welgevallen. Ook wanneer daardoor de omvang van het werk of de levering vermeerderd of verminderd wordt, voorzoover deze vermeerdering of vermindering niet grooter is dan 20 pCt. van het bedrag van elk onderdeel der levering of aanneming, tot een totaal van hoogstens 10 pCt. der aannemingssom.

In geval de bedoelde afwijkingen aanleiding geven tot meer of minder werk, wordt zoo spoedig mogelijk een door de directie en den aannemer onderteekende staat of overeenkomst opgemaakt, welke aan de goedkeuring van den aanbesteder onderworpen wordt en waarvan een door den aanbesteder onderteekend duplicaat aan den aannemer wordt afgegeven. Als de aannemer, in geen

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

uitstel gedoogende gevallen, ter beoordeeling van de directie, van deze last ontvangt tot wijzigingen als voren vermeld, moet hij, hangende de goedkeuring van den voormelden staat, met de daarin vermelde werken onverwijld aanvangen.

De aannemer heeft in dat geval, ongeacht de door den aanbesteder gegeven beslissing in zake de goedkeuring van den in de 3de zinsnede van deze § genoemden staat van meer of minder werk, aanspraak op vergoeding van alle meerdere kosten, bij de uitvoering van die werken gemaakt.

In afwijking van het bepaalde bij Art. 1646 van het Burgerlijk Wetboek, zal het gemis van een opdracht van den aanbesteder, voor gevallen waarop in de 4de zinsnede van deze § gedoeld wordt, den aannemer niet het recht op vergoeding voor meerder werk ontnemen.

Artikel 1645 Burg. Wetboek.

Volgens het Burg. Wetboek:

1645. Indien een gebouw, voor eenen bepaalden prijs aangenomen en gemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling, of zelfs uithoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor gedurende 10 jaren aansprakelijk.

Volgens de A. A. V. van de Commissie:

1. Behalve de aansprakelijkheid van den aannemer volgens het bestek, welke eindigt bij de eindoplevering van het werk, blijft hij aansprakelijk voor het geheel of gedeeltelijk vergaan van het werk als bedoeld in art. 1645 B. W., doch alleen in zooverre als dit geheel of gedeeltelijk vergaan het gevolg is van het niet naar behooren uitvoeren van de in het bestek of door de directie voorgeschreven constructie.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.
Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Vervolg. (zie bladz. 36).

Houten brug.

Hoe eenvoudig de opgaaf schijnbaar is, blijkt toch uit de beantwoording er van wel, hoe moeilijk het is aan een eenvoudige constructie een in allen deele behoorlijk verantwoorden architectonischen vorm te geven, zonder daarbij eenerzijds in een al te dorre conceptie te vervallen, anderzijds aan een, met den aard van het onderwerp strijdig uiterlijk decoratieve behandeling te veel ten offer brengen. Eigenlijk is het aan geen der inzenders geheel gelukt aan de gemelde moeielijkheid te ontkomen; bij alle ontwerpen is óf iets te veel van het eene óf iets van het andere aanwezig.

Waar sommigen het onderwerp eigenlijk geheel als een waterbouwkundig vraagstuk hebben behandeld, waarbij alleen het statisch verantwoorde maatgevend was, zijn anderen in het tegenovergestelde uiterste vervallen en hebben zij den nadruk gelegd op het decoratieve element, zoodat hun ontwerp te veel aan tentoonstellings-architectuur doet denken.

Niettemin is er ook aan deze prijsvraag met ernst door de mededingers gewerkt en is het meerendeel van het ingezonden werk van een te waardeeren gehalte.

Na schifting van de ontwerpen bleven ten slotte als de 3 beste inzendingen over de ontwerpen met de motto's Maria, Thuis en Op het land, waaraan in de genoemde volgorde respectievelijk de 1e, 2e en 3e prijs werden toegekend.

Motto: Maria. Dit ontwerp maakt een gunstigen indruk, de constructie is wel verantwoord. Het ijzeren beslagwerk is met een goed decoratief begrip behandeld, alleen zijn de lange schuin oploopende beslagijzers, die de deelen van de hekpijlers aaneen verbinden, niet logisch gedacht.

De ijzeren punten op deze pijlers geven wel het begrip aan van bescherming tegen overklimming doch dit is slechts schijn, daar het geen moeite zou kosten van de leuning der brug op die aan de binnenzijde te stappen en zoo om het hek heen te komen op het af te sluiten erf.

De diamantkoppen op de breede leuningspijlen zijn wel wat gezocht.

Motto: Thuis. Dit ontwerp is veel nuchterder dan het voorgaande, doch constructief geheel juist van opvatting, zoodat het als een zeer goede oplossing van de gestelde vraag is te beschouwen.

Op de perspectief-teekening komt beter dan in de geometrische voorstelling uit dat het onderwerp ondanks zijne niet decoratieve behandeling toch eene zekere charme heeft, die zou passen in de landelijke omgeving waar het gedacht is.

Motto: Op het land. In dit ontwerp treedt het decoratieve element meer op den voorgrond, dan bij de vorige ontwerpen. Het heeft daardoor een aangenaam aspect gekregen, doch ontleent anderzijds daaraan zijn zwakheden. Zoo zijn de beslagwerken op de houten spijlen der leuning wel decoratief van werking doch constructief van weinig beteekenis. Ook is het gemis van een schoor in de afsluithekken, met het oog op het schranken daarvan bedenkelijk. De op 'n zekere hoogte boven de leuning aangebrachte latten voor het leiden van klimplanten geeft aan het geheel een vriendelijk aanzien.

Motto: Slootkant. Dit ontwerp is blijkbaar een variant van Op het land, doch van veel minder kwaliteit, vooral wat betreft den vorm der leuningspijlen; de deuren missen een schrankschoor.

Motto: Men moet geen hei roepen, enz. Dit is een zeer eenvoudig en constructief goed ontwerp, doch van weinig architecturale vinding, het afdakje boven het

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UIJTENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 366, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

afsluithek is overbodig en ook niet gelukt, het staat te veel op zich zelf.

Een zoodanig gevormd poortje komt beter tot zijn recht als het ter weerszijden aan een terrein afsluitende muur of hek aansluit.

Motto: De nihilo nihil. Een rationeel in elkander gezet eenvoudig ontwerp met een landelijk karakter. Het oploopen van de leuning tegen de hekpijlers is niet gemotiveerd en doet het ontwerp afbreuk. Het construeeren der hekpijlers uit vier stijlen is wel wat gezocht en geeft moeilijkheden bij het onderhoud.

Motto: Vriendschap. De decoratieve gedachte, die aan dit ontwerp ten grondslag ligt is wel te waardeeren en constructief ook wel uitvoerbaar, doch de soliditeit zou bij de eindelooze overkruisingen van de samenstellende deelen zeker lijden en het gevaar van inwatering op tal van punten is niet denkbeeldig. Het geheel zou blijkens de perspectief wat rammelen.

Motto: Hekkensluiter. Het afsluithek is niet eenvoudig genoeg; het is te veel gedetailleerd en de behandeling er van is niet in overeenstemming met die van de leuning en over het algemeen zwak.

Motto: Heipaal. Dit ontwerp bevat te veel klein gedetailleerde onderdeelen en herinnert daardoor aan meubelarchitectuur.

De algemeene verdeeling is niet kwaad, de oploopende bovendorpel aan de hekken bij de voorstijlen doet aan het constructieve aanzien afbreuk.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Kroniek door J. Gratama Kunstbeschouwing in de Eerste Kamer.
Zalig zijn de onnoozelen.
De moderne en modernste bouwkunst, door J. J. P. Oud.
De Princesse-Schouwburg te 's-Gravenhage, arch. L. A. H. de Wolf, met afbeeldingen.
Afbeeldingen. Brug Vijzelstraat—Heerengracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. van der Mey.

ARCHITECTURA No. 11. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
G. Crevels, overlijdensbericht.
Een Gips-museum.
Woonhuis met café in de Mariastraat te Utrecht, arch. L. J. de Haas B. N. A., met afbeeldingen.
De A. A. V. en bindende besluiten.

DE BOUWWERELD No. 10. Geven werkstaking en uitsluiting recht op termijnsverlenging?
Het Uitbreidingsplan Amsterdam-Zuid (Vervolg).
De Fotografie voor den architect, door W. H. Idzerda (Vervolg), met afbeeldingen.
Losse plaat. Landhuis met kantoor te Groenlo, arch. W. L. Petri Jr., Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 11. Vormveranderingverschijnselen op het oppervlak van metalen, die aan de inwerking van uitwendige krachten worden blootgesteld. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 11 December 1915, door E. C. W. van Dijk c.i., met afbeeldingen.
S. E. Haagsma w.i. 18 October 1852—14 Januari 1916, door G. van Egmond w.i. met portret.
Stoomschip „Turbinia". Naschrift door R. C. Weidenaar.
Uit het koloniaal Verslag van 1915 (Vervolg).
Ingezonden stukken. Het rapport der tweede Indische Havencommissie, door W. Elenbaas c.i. — Het afschuiven der binnenbeloopen van dijken bij stormvloed en hoe dit te voorkomen, door A. E. Dinger c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 10. Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Geen gevoel van eigenwaarde. — Op den uitkijk. — Vergelijkend overzicht van de Administratieve Voorschriften (vervolg). — Examens. — Vragenbus. — Boekbespreking en catalogi. — Prijsvragen. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 10. Het toezicht bij de uitvoering van Gemeentewerken I.
Afdeelingsverslagen. Arnhem 28 Februari 1916. — Haarlem 29 Februari 1916. — Rotterdam 24 Februari 1916. — Zwolle Februari 1916

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 15. Het verkrijgen van een rookvrije verbranding. Het verpakken van flenzen. — Normalisatie in het Bouwvak. — Cokes als brandstof in de toekomst. — Het bouwbedrijf. — Mededeelingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Prijsvraag Leiden.

— Op de vijfjaarlijksche prijsvraag voor oud-leerlingen van het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genitrix" te Leiden, uitgeschreven den 17den September 1915, zijn twee antwoorden ingekomen onder de motto's „Lugdunum Batavorum" en H. U. I. B.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter in de Fabriek der Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen. Salaris f 550.—, klimmend tot f 700.—, vrije woning, tuin en emolumenten. Kennis van hout en van administratie vereischt. Eventueel vergelijkend onderzoek naar bekwaamheid. Benoeming aanvankelijk voor een jaar, daarna vast. Gezegeld request en verdere stukken vóór 1 April e.k. aan den Minister van Justitie. (1)

— Uitvoerder voor grond- en bouwwerken. Brieven onder No. 10, bureau v. h. weekblad »De Aannemer« te Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar voor terstond. Uitvoerige brieven onder lett. IJ. R. 958, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Bouwkundig Opzichter voor plm. 3 maanden bij woningbouw. Salaris f 75.— per maand. Brieven aan den heer H. A. Hanken, Directeur v. d. Mij. »De Wilhelminapolder«, te Wilhelminadorp, bij Goes. (1)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter en Aankomend Teekenaar, brieven onder No. 12524, Bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (1)

— Opzichter-Teekenaar te Rotterdam. Brieven onder No. 12616, Bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (1)

Centraal Instituut voor Correspondentie-Onderwijs.
ROTTERDAM
DIR. J. E. DE CRANE C.I.
Opleiding Bouw- en Waterbouwkundige examens
PROSPECTUS OP AANVRAGE

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 25 MAART 1916. No. 13

DE OPMERKER. BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Victor de Stuers.

In den vroegen morgen van den 21sten Maart is te 's-Gravenhage overleden Jhr. Mr. Victor Eugène Louis de Stuers, een der meest bekende figuren, zoo niet de meest vooraanstaande figuur, gedurende bijna een halve eeuw, in alles, wat met onze nationale kunst en geschiedenis, inzonderheid ook met de bouwkunst, in verband staat.

Op 20 October 1843 te Maastricht geboren, ontving hij een zeer zorgvuldige opvoeding, waarbij niet vergeten werd, zijn bijzondere talenten voor teekenen en een algemeene belangstelling voor kunst aan te kweeken en te ontwikkelen. Van 1861 tot 1869 studeerde hij te Leiden in de rechten en na zijn promotie vestigde hij zich in 1870 als advocaat te 's-Gravenhage.

De rechtspractijk had evenwel voor iemand van zijn aanleg weinig aantrekkelijks; slechts enkele malen trad hij voor de balie op, maar spoedig werd de toga aan den kapstok gehangen. De Stuers had andere neigingen, andere idealen, dan de meesten zijner collega's, maar toch zou hij een pleitbezorger worden voor miskende, verdrukte en verwaarloosde belangen en rechten, namelijk de belangen der vaderlandsche kunst, die sedert Thorbecke's bekende, verkeerd uitgelegde uitspraak, dat kunst geen regeeringszaak is, destijds zoo goed als geheel buiten den gezichtskring van regeering en publieke opinie waren geraakt.

Het scheen wel alsof na het gebeurde met de Groote Zaal op het Binnenhof de kleine kring dergenen, die nog iets gevoelden voor onze oude kunst en geschiedenis, alle hoop had laten varen. Sloopen en opruimen was aan de orde van den dag, de opkooper had vrij spel en voor luttele bedragen werd menig kostbaar stuk verkwanseld.

Zoo vond de Stuers, bij een bezoek aan het South-Kensington Museum te Londen, op zekeren dag het prachtig marmeren oxaal uit de Kathedraal van 's-Hertogenbosch terug en toen werd het hem te machtig en nam hij het besluit den strijd te aanvaarden tegen onverschilligheid en vandalisme en te trachten, wandaden, als in Brabants hoofdplaats waren bedreven, voor het vervolg te voorkomen.

Begaafd met een groote wils- en werkkracht, een helder en logisch verstand en een scherpe opmerkingsgave, daarbij beschikkend over een welversneden pen en een vaardige teekenstift en bovendien bezield met een hartstochtelijke bewondering voor oude kunst, bezat hij wel alle eigenschappen, vereischt om dien strijd niet alleen te beginnen, maar ook door te zetten. Daarbij door positie en fortuin onafhankelijk, kon hij met meer vrijmoedigheid optreden, zonder aanstonds van nevenbedoelingen te worden verdacht.

De Stuers' eerste optreden met het bekende Gidsartikel „Holland op zijn smalst" in November 1873 leidde tot een beslist succes, een voorstel van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Geertsema, om op de begrooting gelden aan te vragen voor een commissie, die in zaken van kunst, destijds ressorteerend onder de afdeeling Onderwijs, de regeering van advies zou dienen. De Kamers stonden het gevraagde toe en op 8 Maart 1874 benoemde de Koning **het college van Rijks-adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, waarvan de Stuers lid en secretaris werd.**

De geschiedenis van dit college is een lijdensgeschiedenis geworden. De leden hebben elkander later daarvan onderling de schuld gegeven, zoodat de arbeid der commissie over het algemeen op geen groot succes heeft kunnen bogen. Ongetwijfeld lag de schuld niet in gebrek aan ijver en toewijding voor de zaak bij den secretaris. Een verwoede strijd van beginselen en meeningen ontstond in den boezem der commissie en daarbuiten. Hij eindigde met de opheffing van het college door den Minister Kappeijne van de Coppello in 1879. Het eenige, wat bij de opheffing overbleef, was de afdeeling Kunsten en Wetenschappen, die in 1875 aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken was ingesteld en waarvan Victor de Stuers als referendaris de teugels in handen hield. Hij stond nu alleen voor de groote taak, voor welker volbrenging hij aanvankelijk gemeend had, de medewerking van anderen niet te kunnen ontberen, ten minste nagenoeg alleen, want slechts de architect P. J. H. Cuypers, dien hij in het college als een geestverwant had leeren kennen en waardeeren, bleef hem een trouw vriend en medestander. Toen eerst echter bereikte de oppositie tegen den in zijn afdeeling oppermachtigen referendaris, die alles durfde te zeggen en te doen, zonder eenig aanzien des persoons, allengs een te voren niet gekende hoogte en zij ontzag zich niet, gebruik te maken van alle denkbare middelen. Politiek en godsdienst werden er bijgehaald, doch onversaagd bleef de Stuers met afwisselend geluk den strijd tegen onkunde, onwil en onverschilligheid volhouden, totdat ten slotte ook voor hem de tijd aanbrak, dat de tegenstand begon te verflauwen en men langzamerhand zijn streven tot verbetering van kunstonderwijs en museumtoestanden, tot behoud en herstelling van monumenten en zijn steeds even krachtig optreden voor alles wat in deze dingen te doen was, begon te erkennen en te waardeeren.

Tweemalen is dit duidelijk aan het licht gekomen en wel eerst in 1900, toen de Stuers zijnn 25-jarig ambtsjubileum als referendaris vierde en hij reeds vele blijken van hooge waardeering mocht ontvangen, ook van personen, die hem en zijn streven vroeger hadden tegengewerkt, en de tweede maal bij gelegenheid van zijn zeventigsten geboortedag, toen de hulde, die hem gebracht werd, vrijwel algemeen kon worden genoemd.

Dit zou nog meer in het oog gevallen zijn, indien niet een ernstige ongesteldheid van den jubilaris toen alle feestelijk huldebetoon onmogelijk had gemaakt.

De door vele zijner vereerders toen uitgesproken hoop, dat hij spoedig zou mogen herstellen en nog lang voor ons land zou mogen gespaard blijven is niet in vervulling gegaan. Een blijvend herstel is niet meer ingetreden en de tot voor korten tijd nog schijnbaar onvermoeide strijder is ten slotte bezweken.

Een schoon en dankbaar werk is voor zijn biograaf weggelegd in de beschrijving van een zeldzaam rijk en welbesteed leven, in hoofdzaak aan de bevordering der kunst gewijd.

Victor de Stuers is door het leven gegaan als een ridder zonder vrees of blaam, als een Nederlandsch edelman van den ouden stempel, onversaagd op zijn doel afgaande en met de taaie volharding, die past aan een waardig zoon van den Nederlandschen stam, die eenmaal 80 jaren voor recht en vrijheid streed. Bevoorrecht boven velen heeft hij positie en gaven aangewend ten bate van zijn vaderland en daaraan onschatbare diensten bewezen. Laat ons zijn nagedachtenis in eere houden.

De Force-majeure-clausule in de A. A. V.

In de beide voorafgaande nummers hebben wij een circulaire, met bijlagen, van den Bond van Nederlandsche Architecten afgedrukt, betreffende de welhaast beruchte, in elk geval vervelende kwestie of werkstaking en uitsluiting bij de uitvoering van aanbestede werken al dan niet als force majeure moet worden beschouwd.

Tegelijkertijd met genoemde circulaire gewerd ons een geschriftje, uitgegeven door de langnamige Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. Deze brochure, die voor een grooter publiek dan het uitsluitend technische bestemd schijnt, begint met de geschiedenis der kwestie, die in technische kringen vrijwel bekend mag worden geacht.

Wij willen er alleen aan herinneren, dat tegen de aanvaarding der nieuwe A. A. V. in directiekringen allerwege oppositie te bespeuren is, in hoofdzaak vanwege de bewuste clausule, die door de A. A. V.-commissie in haar definitief concept is opgenomen, en dat de Ned. Aannemersbond aan die clausule vasthoudt en zelfs een bindend besluit dienaangaande heeft gedecreteerd.

De S. T. V. v. D. I. en A. licht vervolgens uitvoerig hare bezwaren tegen de force-majeure-clausule toe en motiveert daarmede haar standpunt, dat natuurlijkerwijze hetzelfde moet zijn als dat van den Architectenbond.

Zelfs in den gewijzigden vorm, waarin zij alreeds een enkele maal is toegepast, meende de S. T. V. haar geenszins aanbevelenswaardig te mogen noemen.

Die gewijzigde redactie luidt als volgt:

„Partieële en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging, voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt."

Zij heft evenwel de bezwaren niet op en gaat zelfs verder dan de aannemers zelf noodig vinden.

Het is dan ook, aldus de schrijver der brochure, veel logischer, om de zaak geheel over te laten aan het oordeel van arbiters, zoodra er een geschil over een stakingsquaestie ontstaat.

Ten slotte meenen wij niet onopgemerkt te mogen laten de zinsneden waarmede het geschrift besloten wordt en die wij hier in haar geheel overnemen.

Eindelijk zij hier nog de aandacht gevestigd op een zijde van de quaestie, die tot dusverre niet is belicht.

Zoowel in de redactie van de A. A. V.-Commissie als in die van den Ned. Aannemersbond worden de conflicten die recht geven op termijnsverlenging beperkt tot werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen.

Daargelaten de vraag, wanneer een vakvereeniging behoorlijk georganiseerd is — daaromtrent zullen de meeningen allicht uiteenloopen — schijnt de vrees niet ongegrond, dat op den duur deze bepaling een hoogst fatalen invloed zal hebben op het vakvereenigingsleven, vooral op dat van de arbeiders.

Gaat een staking uit van een behoorlijk georganiseerde vakvereeniging, dan heeft de aannemer recht op termijnsverlenging. De werklieden op een bepaald werk weten dus, dat zij bij een eventueele actie tegenover den aannemer van het werk, b.v. bij looneischen, zwak staan, omdat een staking den aannemer tot zekere hoogte koud zal laten. Maar .... gaat de staking uit van een losse groep ongeorganiseerden, dan staat het niet vast, dat de staking recht op termijnsverlenging geeft; die staking heeft derhalve veel meer kans van slagen. De arbeiders zullen dus wel zoo leep zijn eerst voor hun organisatie te bedanken en dan hun eischen stellen, en hun staking te proclameeren buiten hunne vakvereeniging om. M. a. w. op de vakbeweging der bouwvakarbeiders zal algemeene doorvoering der force-majeure-clausule een uiterst bedenkelijken invloed uitoefenen. Het anarchisme in de vakbeweging, dat eindelijk in ons land zijn natuurlijken dood begint te sterven, moet hierdoor weer opbloeien. De staak-maar-raak taktiek zal weer in eere worden hersteld.

Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat de leiders der vakbeweging zich tegen het streven van den Aannemersbond hebben verzet. In het najaar van 1915 hebben namelijk de besturen van verschillende vakvereenigingen (vier „moderne" en drie Roomsch-Katholieke organisaties) zich op hunne beurt tot „H. H. Architecten en Ingenieurs in Nederland" gewend met het verzoek de bewuste clausule niet te aanvaarden.

Het is intusschen geenszins een eenzijdig arbeidersbelang dat de force-majeure-clausule geen burgerrecht verkrijgt. Het is evenzeer het belang van den aanbesteder. In de eerste plaats om niet onnoodig de oplevering van het werk te verschuiven. En ten tweede om den goeden gang van zaken op het werk (die door een herleving der anarchistische methoden van vroeger allerminst bevorderd zou worden) zooveel mogelijk te waarborgen.

En het belang van den aanbesteder is ook een publiek belang. Het wordt dat vooral, wanneer de force-majeure-clausule ook zou worden aanvaard door openbare lichamen als Rijk, Provincie en Gemeente. Reeds zijn enkele gemeenten — Dordrecht (echter slechts tijdelijk), Apeldoorn, Weesp — daartoe overgegaan. En de bedoeling van den Aannemersbond is natuurlijk dit algemeen te doen geschieden. Mocht de bepaling ook worden opgenomen in de officieele van het Ministerie van Waterstaat uitgaande A. V., dan zou de algemeene doorvoering vrijwel verzekerd zijn.

Reeds heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst geweigerd paragraaf 24 der nieuwe A. A. V. te aanvaarden. Het is te hopen dat dit voorbeeld ook zal worden gevolgd door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs en straks, bij herziening der officieele A. V., door de betrokken Departementen: in den strijd tusschen werkgever en werknemer blijve de Directie van het werk, zoowel als de Aanbesteder, strikt neutraal.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Juryrapport over de prijsvragen uitgeschreven in 1915.

Slot.

Motto: Bouwkunst. De hoekpijlers zijn wat gezocht van samenstelling, in hun aan steen-architectuur herinnerenden vorm, overigens een eenvoudig ontwerp. De vorm van den bovenregel van het afsluithek is gezocht en constructief niet onbedenkelijk, de latjes van de leuning zijn wel wat met het oog op hunne lengte.

Motto: Hilla. Dit ontwerp is eenvoudig van opvatting. De gebogen bovenlijn van de bovenligger is niet gemotiveerd en bederft het geheel, overigens is de constructie vrij goed, maar zonder architectonische gedachte, het teekenwerk is correct maar droog.

Motto: Studie. Het afsluithek is wel wat laag.

Het afdak is niet gemotiveerd. De oploopende leuninggedeelten zijn niet slecht. De wijze waarop een begroeide verbinding boven de leuning is aangebracht, is niet goed gelukt, de constructie is niet overal verantwoord.

Motto: Vrede. De algemeene opvatting van het onderwerp is wat nuchter en architectonisch niet goed uitgewerkt. De constructie is wel juist, het teekenwerk is middelmatig.

Motto: Eenvoud. Dit ontwerp is geheel als een waterbouwkundig probleem uitgewerkt, zonder eenige architectonische verdienste en veel te zwaar in zijn constructie; het teekenwerk is niet kwaad.

Motto: Tim. Een zeer slechte rammelende compositie met ongemotiveerde, het materiaal geweld aandoende lijnen, noodeloos ingewikkeld, kostbaar en tot veel onderhoud aanleiding gevend. Het aangebrachte ijzerwerk is volkomen overbodig.

Motto: Na werken. Een ontwerp zonder eenige verdienste dat de krachten van den ontwerper te boven gaat.

Motto: Herfst 1915. Een zwak ontwerp, de deuren zullen bij gebrek aan schrankschoor in elkaar vallen, het teekenwerk is goed.

Motto: Wie over de brug wil enz. Een drooge compositie, de deuren zijn te laag, de schrankschoren staan verkeerd.

Motto: Weg en tuin. De architectuur van dit ontwerp heeft een tentoonstellingskarakter, het hout is in zijn bewerking geen hout gebleven, de hekken missen schrankschoren, het teekenwerk is goed.

Motto: Overgang. Ook deze ontwerper heeft de opgaaf als een waterbouwkundige opgevat en heeft als zoodanig een zeer correct, goed geconstrueerd en nauwkeurig uitgewerkt en geteekend ontwerp geleverd, dat echter ondanks die kwaliteiten niet aan de gestelde vraag voldoet.

Motto: Voor buiten. Een verwarde compositie met weinig karakter, niet juist constructief gedetailleerd en zonder karakter van een afsluiting in een landelijke omgeving, het teekenwerk is middelmatig.

Boeken- en Platenkast.

Ook bij dit onderwerp, hoewel het tot de zoogenaamde kleinere opgaven behoort, blijkt, hoe moeilijk het is een goed meubel te ontwerpen, en hoe licht daarbij of de eischen van bouw of van de materiaalbewerking of van de versiering verkeerd begrepen, verwaarloosd of niet juist toegepast zijn, afgescheiden nog van de vraag omtrent een aesthetisch juist evenwicht tusschen de verschillende samenstellende deelen van het geheel en hun onderlinge maatverhoudingen. Verwonderlijk is het dus niet, dat, waar de mededingers in 't algemeen wel geacht kunnen worden tot de nog studeerenden te behooren, bij alle ontwerpen in meerdere of mindere mate tegen een of meer der bovengemelde eischen is gezondigd en ook hier niet één der ontwerpen een werkelijk zeer geslaagde oplossing van de opgaaf te zien geeft.

Dit neemt niet weg, dat toch in veel opzichten respectabel werk is verricht en behoudens enkele inferieure oplossingen, dooreengenomen de kwaliteit der antwoorden als voldoende is te beschouwen, terwijl bij geringe omwerking uit meerdere ontwerpen een voortreffelijk werkstuk zou zijn te verkrijgen.

Na schifting bleven de ontwerpen met de motto's B en V., Donker eiken en Exiit qui seminat als de beste over, aan welke de jury in de opgegeven volgorde respectievelijk den 1en, 2en en 3en prijs toekende.

Motto: B. en V. Dit ontwerp is eenvoudig, logisch en aantrekkelijk van compositie, terwijl de details van een juist gevoel voor versiering en profileering getuigen. De afmeting der onderdeelen voor de verschillende daarin te bergen boeken, plaatwerken, teekeningen enz. zijn goed ge-

kozen. De schuifplank ligt echter te laag en is niet practisch te gebruiken bij den geopenden stand der onderste kastdeuren. De platenkast is wel wat nuchter aan haar bovenzijde beëindigd. Het teekenwerk vooral in de details is correct en met een vaardige hand gedaan.

Motto: Donker eiken. De geheele compositie is goed van verhoudingen en indeeling, doch wel wat zwaar in de constructie, het fronton boven het middendeel is niet gemotiveerd, het beeldhouwwerk niet voldoende duidelijk aangegeven. Het teekenwerk is vlot en vaardig gedaan.

Motto: Exiit qui seminat. Het ontwerp als geheel is wel wat zwak, de indeeling echter goed; de gebogen glasroeden in de glasdeuren en de overdadige versiering schaden het geheel. De details zijn behoudens onderdeelen goed van compositie en zeer fraai geteekend.

Motto: Opgaande zon in driehoek (geteekend). De indeeling van de kast is goed, doch de maatverhouding der onderdeelen is niet aangenaam, de details en de profileering zijn vrij zwak, het teekenwerk is middelmatig.

Motto: Eenvoud. De algemeene opvatting is verouderd, de hoofdverdeeling niet fraai, de details vertoonen echter meer gezond moderne opvatting omtrent profileering en versiering. Het gedeelte voor het plaatsen van kunstvoorwerpen is te diep. Het teekenwerk is wel verzorgd.

Motto: Vraagteeken in drie cirkels (geteekend). Boven- en onderdeel van de kast passen niet op elkander. Het gekleurde glas in de kastdeuren is niet op zijn plaats, de boogvormige overgangstukken van de onder- naar de bovenkast zijn niet fraai en overbodig. Het teekenwerk van de ensemble-teekening is middelmatig, dat van de details vrij goed.

Motto: Gerief. De hoogte-verhouding der onderdeelen is niet gelukkig. De afdeeling voor boekenberging is ondanks de daarachter aangebrachte zijkanten te diep. Het is niet practisch, dat de teekeningen-schuiven in het bovendeel zijn aangebracht, bij geopende klep is de bovenste schuif niet te bereiken en nog minder te zien welken inhoud de schuif heeft, de profileering is slecht. Het teekenwerk is correct maar droog.

Motto: Zwart en Wit. De algemeene verhoudingen der kast zijn goed, de boekenkast in het bovendeel is te diep, een afzonderlijke afdeeling voor groote boeken is gewenscht. De hoekpilastertjes zijn te dun en slecht van vorm. Het teekenwerk is niet vast, dat van de dedailteekening veel beter.

Motto: M. H. De hoofdverdeeling is niet slecht. De ruimte voor de boeken is te diep; die door de kunstvoorwerpen is te overwegend, het boogje dat laatstgenoemde afsluit, valt uit het algemeen karakter der compositie. Het teekenwerk is voldoende, dat van de details zeer goed.

Motto: Een goed boek een goed vriend. De compositie is verward, het gedeelte voor de boeken te diep, de schuine overgangen van de onderkast doen onaangenaam; de detailleering is niet fraai.

Motto: Rust. De kast heeft meer het uiterlijk van een buffet dan van een boekenkast, het smalle middengedeelte is niet in harmonie met het overige van de compositie. De boekenafdeeling is te diep, het teekenwerk is goed.

Motto: Elise. Onrustige samenstelling door het verschil in de hoogte der paneelen; de algemeene verhoudingen zijn goed. De lijst die het meubel van boven afsluit, is als zoodanig te onbeduidend. De boekenafdeeling is te diep, de ruimte voor het plaatsen van kunstvoorwerpen is daartoe ongeschikt. Het teekenwerk is zwak.

Motto: A. Z. De algemeene verhoudingen van de kast zijn niet slecht, doch de constructieve en de detailleering zijn zwak. De boekenafdeeling is te diep, de ruimte voor

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

het plaatsen van kunstvoorwerpen ongeschikt, het teekenwerk zeer middelmatig.

Motto: B. P. kast. Zwak ontwerp; er is geen eenheid tusschen midden- en zijgedeelten, het schuine afdekken dezer laatsten heeft geen zin en verhoogt de schoonheid van het meubel allerminst. De diepte voor de boekenafdeeling is goed, de detailleering is slecht, het teekenwerk zeer middelmatig.

Motto: B. N. Eveneens een zeer zwak ontwerp; het bevat te veel afdeelingen, de diepte voor de boeken is te groot, de detailleering is slecht, het teekenwerk evenzoo.

Motto: Ernst. Een zeer zwak ontwerp; de afdeeling vrij goed, doch de vormenspraak wat nuchter en mager. De schuifconstructie is nogal ingewikkeld; de teekeningen zijn niet zeer duidelijk door gebrek aan plattegronden; het teekenwerk is goed en de details tamelijk.

Motto: Ernst. Een zeer zwak ontwerp de afdeeling voor de boeken is te diep, de ruimte voor kunstvoorwerpen ontbreekt, het teekenwerk is middelmatig.

Rotterdam, 20 Dec. 1915. De Jury:
K. P. C. DE BAZEL.
P. G. BUSKENS.
S. DE CLERCQ.
D. B. LOGEMANN.
C. N. VAN GOOR

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Officieel Gedeelte. Bestuursvergadering van 7 Maart 1916.
Stadsuitbreiding II, door D. F. Slothouder b. i.
Werkstaking en Uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken.
Ingezonden, door M. Spin Mzn. te Zwolle.

ARCHITECTURA No. 12. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Louis van der Swaelmen.
Verslag der 1374ste Ledenvergadering van 8 Maart 1916.
Ongevallen bij bouwwerken, door Van de Wijnpersse.
Jubileum J. H. de Groot.
Verkeerde Waereld, door Candidus.
Van Alkmaar begint de . . . , met afbeeldingen.
Ingezonden Gipsmuseum.
De collectie afbeeldingen van Nederlandsche bouwkunst in Kopenhagen.
De Hollandsche kunstenaarskring.

DE BOUWWERELD No. 11. De Princesseschouwburg te 's Gravenhage, arch. L. A. H. de Woff, met afbeeldingen.
Het uitbreidingsplan Amsterdam—Zuid (Vervolg).
De Fotografie voor den architect, door W. H. Idzerda (Vervolg) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 12. Nieuwe sneltreinlocomotieven der H. IJ. S. M. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw enspoorwegexploitatie van 11 December 1915, door W. Hapkes w. i., met afbeeldingen en een plaat.
Theodor Stang, door Alb. Ph. Kapteijn, met portret.
Dukdalven, door J. C. Ramaer c. i.
Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 Maart 1916, te 's Gravenhage
Uit het Koloniaal Verslag van 1915 (Vervolg).
Ingezonden Stukken. Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door Dr. L. R. Wentholt c. i. Ing. v. d. Rijkswaterstaat. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door Adr. van de Koppel, steenfabrikant. — Het afsluiten der binnenbeloopen van dijken bij stormvloed, door M. B. W. des Tombe c. i. Ing. v. d. Rijkswaterstaat.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Praatjes XVI. — Vergelijkend overzicht van de Administratieve Voorschriften (vervolg). — Examens. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 11. Het toezicht bij de uitvoering van Gemeentewerken.
Afdeelingsverslagen. Velsen, Jaarverslag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 16. Barytverbindingen voor het tegengaan van witten uitslag. — Draineerbuizen. Nederlandsche Baksteenfabrikanten. — Onze nijverheid na den oorlog. — Een interessante ventilator. — Klei-industrie. — Mededeelingen. —

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 1. Het eerste nummer van den veertienden jaargang van Ed. Cuypers' maandschrift wordt geopend met een artikel over de Levensverzekering-Maatschappij „Dordrecht" te Dordrecht en hare gebouwen aldaar.

Niets geeft voorzeker een beter beeld van de ontwikkeling van het winstgevend levensverzekering-bedrijf in ons land dan de afbeeldingen van de opvolgende zetels van deze maatschappij, waaruit men ook zien kan, hoe de Nederlandsche bouwkunst in de jaren van haar bestaan hare opvattingen heeft gewijzigd.

In het tweede artikel geeft de heer A. J. A. Flament een beschrijving van de bij de laatste opgravingen voor den dag gekomen fragmenten van het Gothisch jubé der St. Servaaskerk te Maastricht, in 1732 stuk geslagen en o.a. tot ophooging van den vloer der kerk gebruikt.

Ten slotte vangt in dit nummer een studie aan van den heer H. M Werner, over „Ouderwetsch Porcelein", met vele afbeeldingen, ontleend aan de catalogi der in ons land veelvuldig gehouden veilingen van oude kunstvoorwerpen. De tekst is echter vrij wat aangenamer en leerzamer, dan die van een veilingscatalogus, zoodat men gaarne het vervolg tegemoet ziet over dit bij uitstek rijke onderwerp.

Gemengd Nieuws.

Museum van Oudheden te Rotterdam.

In het Museum van Oudheden in de Boijmansstraat te Rotterdam is een belangwekkende verzameling oud-Rotterdamsch aardewerk tentoongesteld, bestaande uit vele honderden fragmenten van schotels, borden, kommen, apothekerspotten enz., alles opgegraven op het terrein, waarop het nieuwe raadhuis wordt gebouwd. Vele schotels vertoonen een dècor, in fraaie klearen uitgevoerd. Van het gedeelte, dat in den ouden Noord-Nederlandschen trant is beschilderd, is een geïllustreerde beschrijving verkrijgbaar gesteld, terwijl de prentjes uit dat boekje ook in den vorm van prentbriefkaarten in het museum te koop zijn. Een ander deel heeft een décor, ontleend aan Chineesche voorbeelden.

Het is aardewerk van omstreeks het jaar 1600 en iets later. De bewijzen, dat het een product is uit Rotterdamsche plateelbakkerijen (er waren er daar ter stede reeds vroeg in de 17de eeuw), zijn aanschouwelijk gemaakt. Het geheel is in acht vitrines in zaal I tentoongesteld temidden van de verzameling tegels, die het museum reeds bezat. N. R. Ct.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

— De Vereeniging tot verbreiding van kennis over Nederland in den vreemde heeft haar arbeid aangevangen. Zij is er in geslaagd, den heer Berlage bereid te vinden op 27 en 29 Maart a.s. twee voordrachten te houden in Kopenhagen over de moderne architectuur in het algemeen en de Nederlandsche moderne bouwkunde in het bijzonder.

De heer Berlage zal te Kopenhagen ontvangen worden door de Akademisk-Architekt Forening.

Tevens zal gedurende 4 of 5 dagen te Kopenhagen een tentoonstelling gehouden worden van een zeer uitgebreide collectie foto's over Ned. kunstnijverheid en tooneelspeelkunst. Voor zoover deze in verband staat met de architectuur zal de heer Berlage die in zijn voordrachten behandelen.

De heer C. v. d. Sluys, de secretaris van de Ned. Vereeniging van Arbeids- en Nijverheidskunst, heeft zich bereid verklaard de tentoonstelling aan te richten en aan belanghebbenden de gewenschte inlichtingen te verstrekken.

Oud lood en zink.

Op vrij groote schaal wordt in Leiden (evenals eenige maanden geleden te Leeuwarden) in de laatste dagen de lood- en zinkbedekking van de daken van particuliere huizen en andere gebouwen tegen hoogen prijs opgekocht. De eigenaars krijgen er een mastieke dakbedekking voor in de plaats en ontvangen nog een niet te versmaden sommetje toe. Zoo kwam het bestuur der Societeit «Musis Sacrum» aldaar met een opkooper overeen, dat deze het lood en zink zou verwijderen, het dak weder zou herstellen, van een mastiek-bedekking zou voorzien en op den koop toe nog f 1500 aan het bestuur zou afdragen.

Personalia.

J. A. Royer.

— Naar wij vernemen zal de heer J. A. Royer, administrateur bij het Departement van Binnenlandsche Zaken en chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij dat Ministerie, met 4 Juni e.k. het ambtelijk leven vaarwel zeggen.

De heer Royer volgde Jhr. de Stuers, toen deze in 1901 Kamerlid werd, op aan het hoofd dier veel omvattende afdeeling, aan welke hij overigens reeds ruim 24 jaar werkzaam is. In 1917 zou hij een kwarteeuw aan die afdeeling verbonden zijn geweest.

Hem is thans op zijn verzoek eervol ontslag verleend, met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hem aan den lande bewezen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, voor spoedige indiensttreding. Uitvoerige brieven onder No. 6002 Adv. Bur. N. K. M., Wijnhaven 85, Rotterdam. (1)

— Onderwijzer in Timmeren aan de Ambachtsschool te Helder tegen 1 Juli 1916. Diploma Veredeling v. h. Ambacht en acte Md. gewenscht. Aanvangsalaris f 900.—, klimmend tot f 1400.—. Aanstelling aanvankelijk voor een jaar, daarna vast. Brieven enz. vóór 3 April a.s. aan den Heer A. J. Besseling. (1)

— Chef Timmermanswerkplaats, bij Stoomvaart-Maatschappij te Amsterdam, bekend met scheepswerk, niet boven 35 jaar. Jaarwedde f 2000.—. Brieven onder lett. X. X. 3875 aan Blikman's Advertentiebureau, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Uitvoerige brieven aan Jan van der Valk, Architect B. N. A., Tilburg. (1)

— Architect, niet boven 30 jaar, voor particuliere onderneming in Indië. Volledige brieven onder lett. K. Bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, den Haag. (1)

— Bouwkundig Opziehter, voor 3 à 4 maanden, voor landhuisbouw, tegen 1 Mei 1916, salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, Bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor direct, salaris naar bekwaamheid. Brieven onder lett. V. 3371, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor direct, te Rotterdam. Uitvoerige brieven onder No. 14159, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

Aanbestedingen.

Na onderhandsche aanbesteding werd aan de N. V. Gewapendbetonbouw «de Kondor», te Amsterdam, directeuren W. J. Wisselink, c. i. en A. van Geluk, de uitvoering opgedragen van:

de gewapendbetonwerken voor een kerkgebouw der Ned. Herv. Gem. aan de van Halbstraat te Amsterdam, voor de somma van f 7790.—.

de gewapendbetonwerken ten behoeve der verbouwing en uitbreiding van het bankgebouw der Incasso-Bank aan de Keizersgracht 531-537 te Amsterdam, voor de somma van f 13.000.—.

Verder werden onderhands aan bovengenoemde Vennootschap opgedragen:

het uitvoeren der gewapendbetonwerken voor een bioscooptheater aan den Wirdumerdijk te Leeuwarden, voor f 11.500.—;

het uitvoeren der gewapendbetonwerken voor een gebouw aan de Heerengracht 124-126-128 te Amsterdam, voor de Vereeniging tot Bevordering van de Belangen des Boekhandels, voor f 81.680.—;

het uitvoeren der gewapendbeton-fundeeringen en -wanden voor den bouw van twee loodsen aan de Lekhaven Z. z. te Rotterdam, voor de N. A. S. M. Holland-Amerika-Lijn, voor f 67.250.—;

het bouwen in gewapend beton van een ketelhuis te Deventer voor de N. V. Industrieele Maatschappij v./h. Noury & van der Lande, voor f 7210.—;

het leggen van pl.m. 3800 M2. Master Builders Dekvloeren in de in aanbouw zijnde Vuilverbrandingsinrichting in den Buiksloterhampolder te Amsterdam, voor rekening van de Gemeente Amsterdam.

Onderhands werd aan de combinatie N. V. Gewapendbetonbouw «De Kondor» te Amsterdam en L. H. Geveke, aannemer te Kortezwaag, opgedragen, voor de somma van f 255.300,—, de voortzetting van den bouw van het K-aspakhuis aan den Sneekertrekweg te Leeuwarden, voor rekening van de Friesche Coöperatieve Zuivel-Export-Vereeniging.

Architect: Zytse Feddema.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

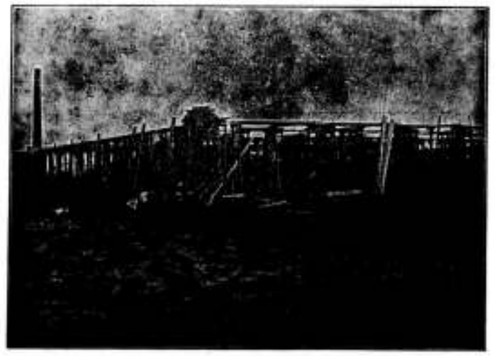

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM
DOUTWEEL- en MACHESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 206, te AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 1 APRIL 1916. No. 14

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Alkmaar.

Algemeen bekend is de beweging, die in de laatste jaren in ons land ontstaan is tegen de ontsiering van stad en land en het aandeel, dat door onze meest vooraanstaande bouwmeesters daarin is genomen. De beweging is karakteristiek voor onzen tijd en verdient de sympathie van alle weldenkenden en toch is er iets bedroevends in, dat de bouwmeesters zich met ontsiering moeten bezighouden, zij het ook om haar te bestrijden, terwijl in vroeger tijden hun taak zich kon bepalen tot de versiering van stad en land, door middel hunner bouwwerken.

In onzen tijd moeten wij in vele gevallen al tevreden zijn, wanneer het leelijke vermeden wordt. Wij koesteren een zekere vrees voor versiering, omdat wij haar maar al te vaak hebben zien mislukken. Daaruit is het streven naar eenvoud te verklaren, dat in veel modern werk niet te miskennen is. Het wijst den zekersten weg, want zelfs het min of meer nuchtere is op den duur niet zoo vervelend als het pronkerige, vooral wanneer daarbij bovendien met geleende veeren wordt gepronkt.

De beginselen, die op Heemschut-conferenties en overigens in talrijke redevoeringen en geschriften over ontsiering van stad en land zijn verkondigd, schijnen echter over het algemeen nog maar weinig ingang te hebben gevonden. Dit kan men, daar waar veel gebouwd, gesloopt en gehakt wordt, dagelijks opmerken, maar er wordt doorgaans nog zoo weinig notitie van genomen, dat het gewoonlijk aan de publieke aandacht ontsnapt.

Iets anders is het, wanneer de ontsiering in een veel verspreid geïllustreerd weekblad wordt afgebeeld en met een vleiend onderschrift de goêgemeente als iets moois wordt aanbevolen.

Dit geschiedde voor een paar weken in „De Prins" met een ontwerp, gelukkig nog maar een ontwerp, tot oplossing van de Waagpleinkwestie te Alkmaar.

Het is niet het uitsluitend voorrecht van groote steden er kwesties of puzzles op na te houden, waarbij de bouwkunst betrokken is en het stadsbeeld meestal gevaar loopt. Ook kleinere steden kunnen zich deze liefhebberij veroorloven en de eischen van het verkeer spelen daarbij ook al een rol, hetgeen in een drukke marktplaats aannemelijk is.

Het gaat hier namelijk om vergrooting der marktruimte, waartoe een verbinding van het historische Waagplein met het Hofplein gewenscht schijnt, een verbinding die verkregen moet worden door een straat voor het maken waarvan drie huizen aan het Waagplein moeten vallen. Twee van die huizen zijn typische, ofschoon niet ongeschonden oude pakhuizen.

Het plan is reeds geruimen tijd in overweging en zoowel uit aesthetisch als practisch oogpunt, lacht het denkbeeld van een geheel of gedeeltelijk overdekte straat of een soort van passage Alkmaars burgerij het meest toe om dan gelegenheid te hebben tot een architectonische oplossing, waarbij inzonderheid het karakter van het Waagplein zooveel mogelijk in het oog gehouden kan worden.

Reeds in 1913 heeft de architect Leguit een ontwerp in dien geest vervaardigd, dat destijds ook in een der bouwkundige bladen gepubliceerd is.

Het plan-Leguit wil aan elk der beide einden van de doorbraak een gebouw optrekken en de overige ruimte overdekken met glas, terwijl ter verbinding van deze passage met de haar rechthoekig kruisende Achterstraat twee poortjes zijn ontworpen. Door de verwezenlijking van dit plan zou de gemeente in het bezit komen van een gebouw aan het Waagplein, dat bestemd kan worden voor kantoren, aan kaaskoopers, veeartsen, notarissen, makelaars, agenten van bankinstellingen te verhuren of te reserveeren voor telegraaf en telefoon. Ook in het andere gebouw zou de gemeente de beschikking krijgen over ruime lokaliteit, conciergewoning, enz., terwijl in het voorgebouw nog gelegenheid zou zijn tot berging van een brandspuit en brandladders en tot inrichting van publieke privaten, enz.

Dan zou tevens een overdekte straatruimte ontstaan van circa 1250 M²., een soort reserve-marktplein voor varkensmarkt, vruchtenmarkt, eieren- en botermarkt en overeenkomstige doeleinden, beschutting biedend voor mensch en dier.

De verdeeling der breedte is zoodanig, dat er aan weerszijden een voetpad is gedacht van 4 M. breedte en middenin een rijweg van 8 M.

De kosten werden in 1913 door den ontwerper op f 65000 geraamd, zonder de inwendige inrichting, en hij was overtuigd, dat rente en aflossing van dit kapitaal gemakkelijk uit de huuropbrengst te vinden zouden zijn.

De perspectiefteekening van het Plan-Leguit vertoont een breeden gevel aan het Waagplein, in een soort van Hollandschen Renaissancestijl. De oplossing is niet bijzonder gelukkig; door zijn afmetingen overheerscht de gevel op nogal brutale wijze de bescheiden gebouwtjes die er naast staan en hij heeft een leelijke fout in de assenverdeeling, daar op een onderbouw van vier traveeën een verdieping van vijf geplaatst is.

In een tweede plan, niet officieel, ingezonden door den heer Groen, is alleen bedoeld een aesthetische oplossing te vinden in verband met de omgeving. Het is meer een ideeënschets en als zoodanig is er geen kostenberekening bijgevoegd. Ook deze ontwerper wenscht den verbindingsweg te gebruiken als gedeeltelijk overdekt marktplein met aan de Waagpleinzijde een poortgebouw, waarin een vergaderzaal met bijbehoorende ruimten. De zaal is gelegen boven de middenpoort, terwijl de trappen gedeeltelijk in de muren zijn uitgespaard. De zijvleugels zijn lager gehouden dan het middengedeelte, ten einde aansluiting te verkrijgen met de naastgelegen kleinere woonhuizen. De ontwerper heeft zich het geheel gedacht van rooden baksteen met gebruikmaking van graniet en zandsteen voor enkele constructiedeelen en gele baksteen en sectieltegels voor versiering.

De aansluitende galerijen met kolommen en bogen overhuiven de voetpaden ter weerszijden van den rijweg. In het midden van de galerij is een kleine ruimte beschikbaar voor openbare privaten. Aan de zijde van het Hofplein is een dubbele galerij ontworpen, zoodat hier ook een afsluiting wordt verkregen en de rijweg in tweeën wordt verdeeld.

Het plan-Groen zou, naar de afbeelding te oordeelen, uit een aesthetisch oogpunt ver de voorkeur verdienen boven het plan-Leguit. Het is veel minder pretentieus, al zijn er ook minder mooie dingen in als b.v. het niveauverschil in de verdiepingen boven de middenpoort en boven de zijpoorten. Ook schijnt de voorgestelde versiering met gele baksteen en sectieltegels niet zonder bedenking.

Het derde ontwerp is het plan-van den Bosch-Looman, dat, onbegrijpelijkerwijze, door „Heemschut" moet zijn aanbevolen en waarvoor in „De Prins" reclame werd gemaakt. Dit plan beoogt, aan het Waagplein twee (volgens „De Prins" sierlijke) vrijstaande poortgebouwen te doen verrijzen, onderling met een steenen boog verbonden; de ruimte, vrijkomende op de beide voetpaden ter weerszijden van de geheele straat, te overkappen door open galerijbouw. In de toelichting tot zijn voorstel verwijst de heer van den Bosch o.m. naar de typische Vischmarkt, „welke, hoe oneerdeelkundig ook gerestaureerd, het desondanks nog aardig doet".

Uitvoering van dit plan zou de gemeente de beschikking geven over twee lokalen, geschikt, hetzij voor den gemeentelijken dienst, hetzij voor verhuur aan particulieren of aan het Rijk, hetgeen een niet onbelangrijke bate zou kunnen opleveren. Door de galerijen zou een overdekte marktruimte verkregen worden van circa 500 M². De kosten der poortgebouwen zijn geraamd op f 18000, die der galerijen op f 23000, samen f 41000. Het jaarlijksch renteverlies wordt geschat voor de gebouwen op f 400 en voor de galerijen op f 1150, maar de voorsteller meent, dat de hoogere opbrengst der marktgelden dit offer geheel zal wegnemen of zal herleiden tot een offerije.

Ook dit plan verbeeldt Oud-Hollandsche stijl te zijn, maar het staat nog ver achter bij het Leguit-Oud-Hollandsch en bij het Wijnand Fockink-van Houten's Cacao-Oud-Hollandsch, dat men kent van alle Internationale Tentoonstellingen. Het is beneden critiek en in het weekblad „Architectura" zegt H. F. S. er dan ook van:

„Gaarne zou ik den lieven lezer vergasten op een critiek, maar telkens wanneer mijn oog het schoons beschouwd, overvalt mij een gevoel van walging, zoodat ik maar zeggen wil, dat ik niets meer zeg. Alleen nog dit: die boogi lijkt mij uiterst geschikt om de schuldigen gekleed in Oud-Hollandsche pakken, aan stevige moderne staaldraden op te hangen en ze elk met 'n eindje Oud-Hollandsch touw een dracht slagen op hun oud-Hollandsche pantalon te geven ten aanschouwe van den bond „Heemschut", welke, blijkens het bijschrift, het Alkmaarsche Gemeentebestuur geadviseerd heeft, dit ontwerp als het beste te beschouwen."

Of de voorgestelde, drastische maatregel veel helpen zou willen wij in het midden laten. De schrijver beveelt echter aan het slot van zijn artikel het uitschrijven van een prijsvraag aan als den weg, om vrij zeker tot een goed resultaat te komen en op dat punt staan wij geheel aan zijn zijde. Een concreet geval, als waarmede men hier te doen heeft, is o.i. voor een prijsvraag als geknipt en de kans schijnt ook nog niet verkeken.

In de Alkmaarsche Courant No. 54 van 4 Maart j.l., waaraan wij de zakelijke gegevens voor bovenstaande beschouwing ontleenden, komt namelijk, behalve de afbeeldingen der drie besproken plannen, nog een vierde afbeelding voor, tot toelichting van het voorstel van Burgemeester en Wethouders, in overeenstemming met het advies van de commissie van bijstand voor de publieke werken. Dit voorstel strekt, tot het zoo spoedig mogelijk overgaan tot slooping van alle voor dit doel aangekochte perceelen en tot bestraten, rioleeren en het verder gereedmaken van het openkomend terrein, waarvan de kosten op f 9396 zijn geraamd (deze werken zullen natuurlijk ook moeten worden uitgevoerd, althans bijna geheel, wanneer een der andere plannen mocht worden verwezenlijkt) en B. en W. uit te noodigen, zoodra de tijdsomstandigheden het zullen veroorloven, voorstellen te doen tot het maken van een doeltreffende afsluiting van de nieuw te verkrijgen straat aan de zijde van het Waagplein.

Dit is het verstandigste voorstel, dat in de gegeven omstandigheden gedaan kon worden en met een Dagelijksch Bestuur en een Commissie van Bijstand, die zulk een voorstel doen is zeker ook wel te praten over een prijsvraag, laat ons hopen, met het gewenschte succes.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 18 Maart j.l. hield de Bond van Ned. Arch. zijn 8ste vergadering in de vergaderzaal van het Genootschap „A. et A." te Amsterdam onder voorzitterschap van den heer Jos. Th. J. Cuypers.

Na het openingswoord van den voorzitter, waarin hij ook het 60-jarig jubileum van Dr. H. P. Berlage gedenkt, wordt overgegaan tot het doen van de mededeelingen, waaronder de voornaamste waren: het uitbrengen van het rapport inzake de door de Gemeente Velsen gevraagde arbitrage; het rondzenden aan 150 Gemeenten in ons land, aan 25 vak- en dagbladen, aan de Besturen der Vakvereenigingen, en aan ongeveer 100 belanghebbenden van een uiteenzetting van het standpunt van den B. N. A. inzake de A. A. V. tegenover dat van den Ned. Aannemersbond.

Het jaarverslag van den secretaris vermeldt, als het belangrijkste feit van het afgeloopen jaar, waardoor veel invloed naar buiten werd uitgeoefend, het uitgeven van de algemeene administratieve voorschriften van den Bond, die, dank zij den loffelijken ijver van de commissieleden P. J. Houtzagers en H. G. Jansen zoo spoedig en voortreffelijk gereed waren gekomen. De secretaris herdacht hierbij ook dankbaar het werk van den, einde 1915 overleden heer D. A. N. Margadant.

De herziening van de honorarium-tabel kwam, in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vereeniging van architecten (M. B. V. A.), dit jaar tot stand. Verdere samenwerking met den M. B. V. A. alleen — als tweede vakbond — bleek tot nu toe niet noodzakelijk. De secretaris zegt, te hopen, dat dit in de toekomst veranderen zal. Eenheid in het vakvereenigingsleven moet het einddoel zijn. Met drie bouwkundige vereenigingen wordt nog samengewerkt.

Het plan tot plaatsing van een beeld van Jacob van Campen in een der nissen van het Stedelijk Museum, kan door de tijdsomstandigheden niet worden verwezenlijkt.

In zake het rapport omtrent het tentoonstellingswezen werd ook door dezen Bond advies uitgebracht. Het gemeenschappelijk rapport is nog niet samengesteld.

De gevraagde samenwerking met het bureau voor sociale adviezen (waarin de heer J. E. van der Pek den Bond vertegenwoordigt) heeft door de tijdsomstandigheden tot geen resultaat kunnen leiden.

Een rondschrijven aan alle belanghebbenden in Nederland inzake de A. A. V. is in voorbereiding.

De secretaris noemt het voorts aangenaam en verheugend, te kunnen melden, dat de gemeente Velsen het bestuur van den Bond uitnoodigde, als arbiter op te treden in een bouwkundige kwestie. De uitspraak van den Bond daarin zal spoedig vallen.

Evenzoo werd door de gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude verzocht, een afgevaardigde in de Schoonheidscommissie aan te wijzen. Eenzelfde verzoek deden de gemeenten 's-Gravenhage en Huizen (N.-H.)

Zeven leden traden uit den Bond, terwijl de heeren Jan Stuivinga te Zeist, J. van Nieukerken te 's-Gravenhage en E. A. Heineke te Amsterdam als lid werden toegelaten.

Verschillende commissies droegen ook dit jaar het hare er toe bij, het werk van den B. N. A. te helpen slagen. Enkele dezer commissies kwamen in het afgeloopen jaar met haar arbeid gereed. Verder zijn de volgende commissies nog werkzaam:

a. de commissie voor de bouwverordeningen, waarin zitting hadden de heeren P. J. Houtzagers, voorzitter; C. J. de Haas, secretaris; A. Mondt Jr., Jan van der Valk en H. A. Reus;

b. de commissie voor de voorbereiding van een museum voor architectuur. Hierin hebben zitting de heeren Jos. Th. J. Cuypers en P. J. Houtzagers, voor den B. N. A. Blijkens het verslag van den penningmeester zijn de uitgaven dit jaar beneden het geraamde en beneden de inkomsten gebleven.

Een voorstel van het bestuur, om de heffing over 1916 (hoofdelijke omslag, berekend naar het Rijksinkomstenbelastingbiljet, art. 5 par. 8) te bepalen op 10 pCt. werd aangenomen.

De jaarverslagen van de Commissie van Onderzoek en van de Commissie van Plaatselijke leden van den B. N. A. te Amsterdam, den Haag en Utrecht werden daarna voorgelezen.

Verschillende verkiezingen werden gehouden met den volgenden uitslag:

Als lid in de schoonheidscommissie der gemeente Huizen (N.-H.) werd benoemd de heer Focke Kuipers; als leden in de commissie van beheer van het ondersteuningsfonds werden gekozen de heeren H. G. Jansen en P. J. de Jongh, terwijl de penningmeester, de heer A. P. Smits er ambtshalve zitting in heeft.

Voorts werden benoemd: als lid in de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg, ter vervanging van den heer H. Fels, die niet onmiddellijk herkiesbaar is, de heer A. Mondt; als afgevaardigde in den bond Heemschut, ter vervanging van den heer A. Otten, die als lid van den B. N. A. bedankt heeft, de heer E. Verschuyl.

Het voorstel van het bestuur tot het bindend verklaren der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, is in beginsel goedgekeurd.

Ter vervanging van de periodiek aftredende bestuursleden de heeren: Jos. Th. J. Cuypers en J. Ingenohl, werden gekozen de heeren P. J. Houtzagers en H. G. Jansen. De verkiezing van een voorzitter heeft plaats in de volgende vergadering.

Daarna ontvangt de heer van der Mey het woord voor een korte inleiding en beschouwing over zijn schepping: „Het Scheepvaarthuis". De plannen en verschillende details waren daarom door hem langs de wanden opgehangen.

Na deze inleiding toog men gezamenlijk naar het „Scheepvaarthuis" aan de Prins Hendrikkade, waar men gedurende een paar uren het gebouw onder het geleide van den heer van der Mey van buiten en van binnen aandachtig en met hooge waardeering bekeek. Zelfs de trans van den toren werd beklommen. In een der fraaie Directeur-kamers sprak de voorzitter van den B. N. A., de heer Jos. Th. J. Cuypers, den heer van der Mey toe. Hiermede was weder een belangwekkende dag in het Bondsleven ten einde.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

HET GEWELF.

Lezing van den heer A. Baart.

Door alle tijden heen zien wij in de bouwkunst het gewelf toegepast. Wat zou daarvan wel de reden zijn? Zou hier wellicht de natuur als voorbeeld zijn te beschouwen? Door de groote blauwe lucht, die het geheel overkoepelt, krijgt men iets als een afgesloten ruimte. Sterker wordt dit nog in meer begrensden vorm. Wij zien bijvoorbeeld een laan met boomen, die als 't ware een soort tongewelf vormt in de overwelving der takken. Wij zien in een bosch, hoe de sterke stammen van dennen en eiken als kolommen aandoen en de takken boven een fijn netwerk vormen. Zelfs in grotten en spelonken heeft men

gewelven van fantastischen vorm. In die richting zou wellicht de grondvorm voor het gewelf zijn te vinden.

Maar terwijl het gewelf door vele volkeren in alle tijden ruimschoots is toegepast, hebben ook andere volksstammen het gewelf absoluut niet gekend, althans niet in hun bouwwerken gebruikt. De oorzaak daarvan kan geweest zijn het ontbreken van materialen. Als geestelijke verklaring zullen wellicht beter de godsdienstige begrippen kunnen gelden. Spreker wil nu de toepassing van het gewelf beknopt nagaan, zich voornaamlijk tot de Oostersche streken bepalend, maar hij zal zich ook nu en dan een zijsprong veroorloven.

Bij de oude Egyptenaren zien wij in de oudste gebouwen de horizontale afsluiting. Bij de Grieken is ook het gewelf niet toegepast. Daarentegen wordt in Assyrië en Babylonië de gebogen lijn, waaruit het gewelf ontstaat, gebruikt. Ook in het oude Babylonië en Perzie, later in het Turksche rijk, in Egypte. De mohamedaansche kunstinvloed laat zich langs de geheele kust van de Middellandsche Zee gevoelen en strekt zich zelfs tot in Spanje uit.

In het nieuw Perzische tijdvak (derde eeuw na Christus) zien wij reeds spanningen van een meter of tien overwelfd door een koepel. Het Sassanidische tijdperk kan eigenlijk beschouwd worden als de bakermat voor de toepassing der groote gewelven. Bij het paleis van Ferman Abad zien wij reeds den koepel er uit komen en de ontwikkeling der thans meer en meer gebruikt wordende platte daken gaat ook in die richting. In het Nieuw Perzische rijk was men constructief reeds vrij ver gevorderd. Men hield er rekening met den Egyptischen driehoek (4-5-3), dien wij o.a. in den tegenwoordigen tijd door Berlage weer zien toegepast. Daardoor ontstaat rust en kan men verzekerd zijn, dat de verhouding goed is.

De Romeinsche kunst overslaande, om niet te uitvoerig te worden, vestigt spreker de aandacht op de oud-christelijke. Daarin zijn twee grondvormen te onderscheiden, ten eerste de basiliek, waaruit langzamerhand de kruisvorm is voortgekomen, en ten tweede de centraalbouw. Op den duur zal deze centraalbouw meer en meer op den voorgrond komen.

Wat zij is geweest, gaat spreker aan de hand van verschillende lichtbeelden na. Wij zien de kerk van Ravenna met haar groot en rustig gewelf en vernemen hoe de gewelven zijn geconstrueerd. Ook het Pantheon te Rome is door een groot gewelf bekroond. Eigenaardig is de vergelijking van de Haarlemsche strafgevangenis, die op bijna denzelfden plattegrond is gebouwd, daarmee. De middellijn van het gewelf is bij beide gebouwen 53½ M. De hoogte van het gebouw te Haarlem is wat minder groot. Terwijl het gewelf te Rome gesteund wordt door muren van 5 meter dikte, zijn die te Haarlem niet meer dan 55 cM. In dit opzicht is men constructief aanmerkelijk vooruitgegaan.

De grondslag voor de oud-christelijke kunst is de Aya Sofia te Konstantinopel gebleven. De reusachtige koepel is daar een en al openheid en een van die gewaagde constructies welke niet gemakkelijk nagevolgd zullen worden.

Een van de mooiste gedeelten is de oplossing van den koepel. Het gebouw binnentredend, overziet men onmiddellijk de geheele ruimte. De minarets zijn er later, door de Turken bijgebouwd. Zij hebben het gebouw in een moskee veranderd en er ook van binnen allerlei verwoest, o.a. alle afbeeldingen van menschen en dieren, die volgens de Koran niet geoorloofd zijn. Hier en daar hebben zij schilden met spreuken aangebracht.

Spreker toont nu aan, hoe in andere „koepelbouwwerken" meer gewerkt is op het silhouet naar buiten, dan op de werking van het interieur naar binnen.

Bij een moskee in Kairo ziet men weer platte afsluiting. Iets later komt er wat meer verfijning. Maar ook hier wordt de gewelfbouw meer en meer toegepast. Bij de moskee van Hassan (uit de 14e eeuw) zijn de koepels eindelijk volkomen aanvaard. Langs de noordkust van Spanje ging de mohamedaansche invloed, waarvan het Alhambra te Granada de eeuwenoude getuige is. Constructief is dit bouwwerk niet van groote beteekenis. Het gewelf is zeer verwaarloosd, de bogen verliezen hun kracht door de ingesneden lijn, alleen de samenvoeging der kleuren is schitterend.

De na-Perzische kunst staat eveneens onder mohamedaanschen invloed. Van de 10e tot de 16e eeuw treffen wij denzelfden grondslag aan. Grootendeels heeft men hier met baksteenbouw te doen, waarbij groote rijkdom en belang-

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

rijke motieven zijn op te merken. De koepelruimte is een met de inwendige ruimte. In andere deelen van het Turksche rijk worden moskeën gebouwd, die overeenstemming vertoonen met de Aya Sofia. Als voorbeeld daarvan kan de groote moskee te Adrianopel gelden. Zoo gebruikt de Turk in den bouw van zijn godshuizen de groote lijnen der oud-christelijke kunst. De Turksche invloed is op z'n beurt ook in (Engeland) Indië op den voorgrond getreden. Wel zijn daar Hindoesche, Islamitische en Boeddhistische gebouwen uit eigen oorsprong ontstaan, maar toch is de Turksche invloed niet te ontkennen bij werken als het mausoleum te Delhi, het grafmonument van Mahmoed enz.

Ten slotte vindt de spreker gelegenheid om te wijzen op een belangrijk verschijnsel in de moderne bouwkunst, zooals zich dit hier te lande openbaart. Met plaatjes van Limburgs kazerne te Nijmegen, Jacques van Gils' kerk te Delft, de Bazels ontwerp voor een stadhuis te Rotterdam, Kromhouts ontwerp voor hetzelfde gebouw, Cuypers nieuwe St. Bavo te Haarlem (ofschoon daarin ook zeer sterk romaansche invloed is aan te wijzen) en eindelijk van Berlage's ontwerp voor het Pantheon der menschheid toont hij aan hoezeer de Oostersche invloeden ook in die werken zijn aan te wijzen. Zij passen den koepel toe, hetzij voor den indruk naar binnen, of voor den indruk naar buiten, en zij geven torens die doen denken aan minarets of pagoden uit het Oosten. Geen navolgingen, maar vrij bewerkt naar eigen aanleg en inzicht. Maar toch daarop geïnspireerd. En zeker geen voortzetting van de oude vormen, die eeuwen lang de vormen van de bouwkunst in heel Europa waren.

De voorzitter, de heer W. C. de Groot, dankte den spreker voor zijn aangename causerie, die heel wat meer had gegeven dan de titel beloofde. Voorts richtte hij een waardeerend afscheidswoord tot den heer Baart, die de gemeente gaat verlaten. Hij wenschte hem alles goeds toe in zijn nieuwen werkkring en sprak de hoop uit, dat de heer Baart in de toekomst nog weer bereid zou zijn voor de leden van den Bouwkring op te treden.

De aanwezigen gaven door handgeklap hun instemming met deze woorden te kennen.

HET UITBREIDINGSPLAN VAN LEEUWARDEN.

In de 23 Maart gehouden vergadering van „de Friesche Bouwkring" is ter sprake gekomen het jongste besluit van den gemeenteraad in zake het algemeen uitbreidingsplan der gemeente, waarvan de uitwerking is opgedragen aan den heer Stapensea, architect te Sneek.

De voorzitter, die de besprekingen inleidde, zette uiteen, dat men zich algemeen gegriefd voelde door het antwoord van den burgemeester op de vraag van den heer Attema. Wel is waar beschikte men slechts over een beknopt verslag uit de „Leeuw. Ct.", maar uit den woordelijken tekst van hetgeen de heer Attema had gezegd en gerepliceerd was op te maken, dat dit verslag juist moest zijn. Eenige aanwezigen verklaarde daarenboven later van een raadslid vernomen te hebben, dat de burgemeester wel meer woorden had gebruikt, maar dat zijn antwoord feitelijk neerkwam op hetgeen in de krant was te lezen.

De voorzitter raadde echter aan het officieele verslag af te wachten alvorens stappen te doen. Maar toch kon reeds nu 't een en ander worden opgemerkt. Zoo had de burgemeester gesproken over een onderzoek ingesteld naar de bruikbaarheid van andere architecten in deze zaak. Van zulk een onderzoek was hem niets bekend en ook de aanwezigen zeiden niets van zulk een onderzoek te hebben bemerkt. Maar gesteld al, dat er een onderzoek is ingesteld, welk onderzoek is dat dan geweest, in welke richting is het geleid, op welke wijze gedaan, tot welke wetenschap is men gekomen? Zichtbaar reeds een aantal vragen, die zich onmiddellijk voordoen.

Men moet inmiddels de zaak als zaak behandelen, en dus staat de persoon van den heer Stapensea er buiten. Maar toch is het kwetsend voor de Leeuwarder architecten en ook voor den directeur van gemeentewerken, dat de burgemeester verzekerde, dat men onder hen niet over iemand als Stapensea kon beschikken.

Bij de verdere beraadslagingen werd door een der leden opgemerkt, dat hem in December reeds bekend was, dat de zaak aldus voor elkaar was gezet en dat men den heer Stapensea had uitgekozen, omdat deze zich 'n weinigje op 't gebied van stedenuitleg had bewogen. Naar zijn gevoelen hadden burg. en weth. zich niet voldoende laten inlichten. Daarenboven moet een architect met eenigszins ruimen blik zich binnen niet al te langen tijd in zulk een kwestie kunnen inwerken. Men had bijv. eenige architecten kunnen uitnoodigen een plan in te dienen.

De oorzaak der historie zat volgens een anderen spreker veel dieper. Burg. en weth. deden precies wat zij wilden. Er is reeds in de krant op gewezen hoe hier een opdracht is verstrekt aan een lid der schoonheidscommissie, terwijl dezelfde schoonheidscommissie haar oordeel over het plan zal moeten uitspreken. Met den aankoop van een oud gebouw voor zwem- en badinrichting is 't ook al zoo sonderling gegaan. Als dit goed moet worden ingericht, komt 't zeker niet goedkooper dan een geheel nieuw gebouw, dat dan toch altijd aan hoogere eischen zal kunnen voldoen. Dit lid drong er vooral op aan krachtig te protesteeren als door den tekst van het officieele verslag bevestigd wordt, dat de burgemeester zich aldus over de Leeuwarder architecten heeft uitgelaten.

Nog een ander was van gevoelen, dat hier een prijsvraag op haar plaats was geweest. En als men dan bepaald de hulp van een stedenbouwer noodig had geoordeeld, dan zou men een man als de Bazel of Berlage, die hun sporen op dit gebied hebben verdiend, hebben moeten uitnoodigen. Daarenboven had men 't best aan gemeentewerken kunnen opdragen. Daar zijn heusch krachten te vinden, die voor zoo iets in staat zijn. Zoo zou de hoofdopzichter, de heer Faber, 't best kunnen doen. Daarmee stemde men algemeen in. Nog werd opgemerkt, dat in andere steden dergelijke werken ook aan het bureau van gemeentewerken worden opgedragen. Soms wordt dan tijdelijk het personeel met een of meer man uitgebreid. Zoo zijn in den

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Haag en in Haarlem de slachthuizen met eigen krachten van gemeentewerken tot stand gekomen. Het slachthuis in den Haag kostte ruim 2 millioen. Hier moest het plan gemaakt worden door drie menschen van buiten.

Na nog eenige gedachtenwisseling werd besloten het officieele raadsverslag af te wachten en in een volgende vergadering de houding van „de Friesche Bouwkring" te bepalen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Officieel Gedeelte Wijziging van § 24 der A. A. V.
Kroniek LXXVI, door J. Gratama. Victor de Stuers.
A. A. V., door J. B. van Loghem, b. i.
Het nieuwe kantoorgebouw voor de Huiszittende Armen te Amsterdam, architect D. van Oost Wz., met afbeeldingen.
Verbouwing aan het Velperplein te Arnhem, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 13. Jhr. Mr. Victor de Stuers, necrologie met portret.
Een herinnering, door A. W. Weissman.
Mededeelingen, betreffende het Genootschap.
Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. Verslag over het Vereenigingsjaar 1915.
J. A. Royer, door Jan de Meijer.
Alkmaar, door A. W. Weissman.
Een onbeschaamdheid, door Jan de Meijer.
Bond van Nederlandsche architecten.

DE BOUWWERELD No. 12. Eene Nederlandsche Vitruriusvertaling, met losse plaat.
De Fotografie voor den architect, door W. H. Idzerda (slot) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 13. Grendelinrichting voor ophaalbruggen, door K. Ensink, met afbeelding.
Bezoek van het Kon. Instituut van Ingenieurs aan het overstroomde Noord Holland, door R. A. van Sandick, met afbeeldingen.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, van 18 Maart 1916 te Tilburg.
Ingezonden stukken. Over de verschijnselen, die waargenomen zijn bij dijken tijdens stormvloeden, door W. F. Druyvestein c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 12. Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Vergelijkend overzicht van de Administratieve Voorschriften (Slot). — Op den uitkijk. — Tentoonstellingen — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 12. G. J. Krijger, overlijdensbericht.
Het toezicht bij de uitvoering van Gemeentewerken III.
Collectief Arbeidscontract.
Afdeelingsverslagen. Vlaardingen, Maassluis en Omstreken; uittreksel uit het Jaarverslag.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 17. Verband tusschen vuurvastheid en plasticiteit. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer. — Het Rijnsch-Westfaalsche kolensyndicaat.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 3: Het „beluisteren" van luchtschepen: D. S. S. — Met Zeppelin boven land en zee (slot): Dr. D. Knüttel. — Hommels: P. Haverhorst. — Moderne banen der chemie: Dr. A. J. C. Snijders. — Wolfram en Wolfraamdraad (slot): D. Stavorinus. — Het oog als optisch instrument: Dr. R. G. Rijkens. — Centrifugaalpompen: Gerlof Kalma, Ingenieur. — Vogeltrecs: J. Vijverberg. — Eenvoudige Proeven; Oxydatiemiddelen: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Correspondentie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De St. Walburgkerk te Zutphen.

Bij het restaureeren van het laatste gedeelte van het inwendige der St.-Walburgkerk te Zutphen (de westelijke helft der Noorderzijbeuk) zijn weer belangwekkende fraaie gewelfschilderijen voor den dag gekomen. Evenals in sommige andere gedeelten der kerk zijn ook hier twee schilderingen gevonden, n.l. één uit den tijd van den bouw van het gewelf (midden 15de eeuw) en een uit een later tijdperk (renaissance-motieven). De oudste zijn het mooist en interessantst.

In de gewelfsschelpen boven de ramen en daar tegenover vindt men de: levensgroote beelden van engelen in fraaie frissche kleuren geschilderd. Zij stellen voor de passieteekenen van Jezus' lijden. Een engel houdt in de rechterhand het kruis van Jezus, op het dwarshout waarvan staat I. N. R. I. In de linkerhand houdt hij de nagelen, waarmede Christus aan het kruis geklonken werd. Een andere engel houdt in zijn rechterhand de kolom vast, in zijn linker den geesel. Een derde in zijn rechterhand een kruis, in zijn linker de lans met de spons. Verder vindt men er den lijdenden Christus en een Madonna met het Kindeken op een bijzonder grooten maansikkel.

't Eigenaardige van deze schilderingen is, dat men de ruimte voor de oudste schildering heeft vrijgelaten en niet overschilderd, terwijl de andere ruimte van het gewelf in later tijd met renaissance-motieven opgevuld is. Langs de gewelfsribben vindt men gothische randversieringen en deze behooren bij de oudste schildering.

Ter weerszijden van het groote raam in den westgevel is in gothisch schrift het jaartal 1456 geschilderd. Dit jaartal klopt met den bouw of wederopbouw van de lage zijbeuk, die er vóór den brand van 1446 was. Na den brand heeft men de zijbeuken hooger opgebouwd, terzelfder hoogte als het middenschip, en zoo van de kerk een „hallenkerk" gemaakt. Ook de moet of afscheiding van het dak van de lage zijbeuk die ook gevonden is, wijst op een vroegere zijbeuk, die dus in 1456 in een hooge zijbeuk veranderd is.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, aesthetisch en praktisch ontwikkeld. Uitvoerige brieven onder lett. B. H. aan den uitgever van »De Bouwwereld«, F. van Rossen, te Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor Revisiewerk. Volledige brieven lett. S. A. A., Nijgh & Van Ditmar, Rokin 47, Amsterdam. (1)

— Dijkbaas van den polder Ooster- en Sir-Jansland, tegen 1 Mei a.s. Jaarwedde f 750.—, vrije woning, enz. Diploma waterbouwkundige gewenscht. Adres op zegel en verdere stukken vóór of op 8 April 1916 bij den Dijkgraaf te Oosterland. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met terreinwerk en wegen; Opzichter-Teekenaar, bekend met bruggenbouw; Kaartteekenaar, bekend met uitbreidingsplannen; allen tijdelijk bij de Gemeentewerken te Amersfoort, salaris f 100.— p. maand. Stukken vóór 5 April a.s., aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Opzichter 1e klasse, bij de Gemeentewerken te Amersfoort, in vasten dienst, bekend met terreinwerk en wegen, jaarwedde f 1400.— tot f 1700.—, aanstelling op proefjaar. Stukken vóór 5 April a.s. aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Hoofdopzichter der Gemeentewerken te Assen, jaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1440.—. Pensioenbijdragen 2 en 5 procent. Diploma Maatschappij t. b. d. B. gewenscht. Stukken vóór 5 April a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W., te Rotterdam, voor M. T. O. voor Bouwkundigen en Waterbouwkundigen en onderwijs in Bouwkunst. Jaarwedde f 3250.—, klimmend tot f 4000.—. Inlichtingen geeft de Directeur der Academie. Uitvoerige brieven vóór 10 April 1916 aan den Secretaris Mr. P. Baelde, Bierstraat 16, Rotterdam. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

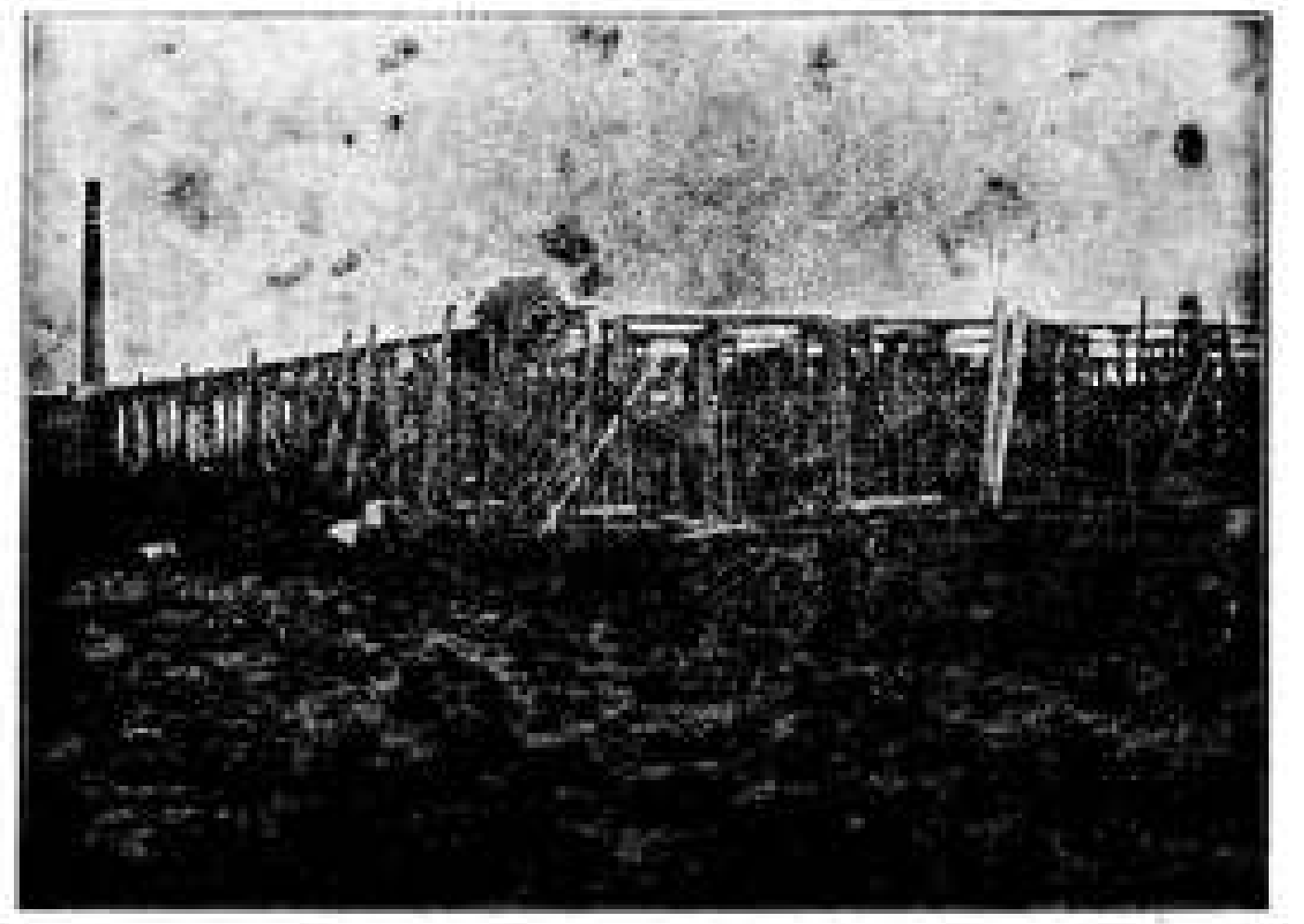

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 388, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESIETFABRIEK
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 8 APRIL 1916. No. 15

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Techniek van het Bouwen.

Vervolg (Zie bladz. 46).

De werkmeesters der middeleeuwen hebben aan West-Europa de bouwkunst en de techniek van het bouwen geleerd. De gilden, in de middeleeuwen ontstaan als godsdienstige genootschappen, zijn burgerlijke instellingen geworden en hebben langen tijd de nalatenschap zorgvuldig beheerd en ten bate van de bouwkunst aangewend. In Noord-Europa deed de Renaissance op eigenaardige wijze hare intrede; niet zooals in Zuidelijker landstreken somtijds het geval was, eensklaps brekend met alle traditie en bouwwerken scheppend, in alle deelen van den nieuwen geest doortrokken, maar aanvankelijk veelal slechts nieuwe of, zoo men wil, antieke kunstvormen op middeleeuwsche concepties toepassend. Zelfs in de meest gedurfde Renaissance-uitingen, waartoe men b.v. verscheidene onzer oude raadhuizen kan rekenen, is vaak distributie, ordonnantie en constructie nog grootendeels middeleeuwsch. De bouwwerken zijn er zeker niet minder om en hebben daaraan in vele gevallen hun behoud tot in onze dagen te danken. Tot ver in de zeventiende eeuw kan men nog den invloed van de oude regels der techniek, vooral ook in oordeelkundige keuze en toepassing der materialen naspeuren. De keus was betrekkelijk beperkt, want het aanvoeren van natuursteen, anders dan te water, maakte dat men zich hier te lande bij weinige, van ouds als deugdelijk bekende soorten bepaalde en een zeer ruim gebruik van het inlandsch baksteenmateriaal maakte. Met het hout was het eenigszins anders gesteld. Inzonderheid voor den scheepsbouw werd dit in enorme hoeveelheid aangevoerd en de houthandel was destijds een onzer voornaamste bronnen van welvaart. Op een stukje hout behoefde men niet te zien en de bouwmeester kon gemakkelijk het meest geschikte voor elk voorkomend geval vinden. Het voordeel, dat hierin gelegen is, zou bij slordige constructie voor een groot deel verloren zijn gegaan en wanneer in de zeventiende eeuw ook niet eens slordig getimmerd en gemetseld was, zou er nooit een oud gebouw in elkaar zijn gezakt. Maar het is niet zonder reden, dat thans oude balklagen uit zeventiende-eeuwsche gebouwen afkomstig, den slooper hooge prijzen opbrengen, zelfs in den ouden handvormsteen wordt een levendige handel gedreven en lang niet uitsluitend voor restauratiewerken, waarbij het formaat een rol speelt, maar ook om hoedanigheid en kleur. Uit wetenschappelijk oogpunt beschouwd stond de baksteenfabricatie toentertijd ver achter bij die van onze dagen, welke de resultaten van natuur-, schei- en werktuigkunde tot hare beschikking heeft en toepast op voortdurende verbetering van het materiaal. En toch schijnt er aan de techniek van het metselen in onze dagen nogal wat te ontbreken, wanneer men alles gelooven moet, wat daarover in de laatste jaren geschreven is. Wel komt men dan tot het besluit, dat de gebreken meestentijds worden veroorzaakt door onoordeelkundige samenstelling en gebruik van de metselspecie, maar het steenmateriaal schijnt er toch ook nu en dan toe te hebben medegewerkt. Wanneer men daar tegenover oud metselwerk stelt en ziet hoe dit samengesteld is van die mooie oude, dikwijls zachte handvormsteentjes, die menig bouwmeester voor gevelwerk

zou afkeuren, omdat zij te zacht zijn, dan vraagt men zich af, hoe onze voorvaderen het toch hebben klaargespeeld, om daarmede metselwerk te maken, dat de eeuwen kon verduren. Bij eenige oplettendheid ontdekt men dan dikwijls, dat deze uitkomst alleen verkregen is door een oordeelkundige wijze van verwerken en vooral door een beschermende afdekking.

De goede beginselen der techniek zijn langen tijd in acht genomen en regels geworden in de ambachten. Men is er echter langzamerhand van afgeweken tengevolge van onderscheidene oorzaken.

Eén daarvan staat ongetwijfeld in verband met de voortdurende toepassing van die regels, die, van vader op zoon overgaande, ten slotte wel min of meer regeltjes moesten worden, waarvan men de bedoeling en het nut niet altijd meer ten volle begreep, zoodat zij allengs meer machinaal en alleen, omdat het zoo moest of zoo behoorde, werden gevolgd.

De hoofdoorzaak is evenwel te zoeken in de opvolgende wisseling van de vormen, die de bouwkunst van later eeuwen toepaste. De ontwikkeling van die vormen in klassieke richting kon niet zonder invloed blijven op de constructie. Men was wel genoodzaakt de middeleeuwsche begrippen van samenstelling te laten varen bij de toepassing van vormen en onderdeelen, die niet uit te voeren waren zonder daarbij ook den weg te volgen, die door de Grieken en Romeinen in de oudheid betreden was Daarbij kwam nog, dat men op enkele uitzonderingen na, hier op heel andere materialen was aangewezen dan in de landstreken, waar de klassieke bouwkunst ontstaan was. Natuursteen in groote afmetingen voor zuilen en architraven kon hier te lande slechts met groote kosten worden gebezigd. Voor overspanning van openingen vond men de rechte strek uit, die ook in baksteen kon worden uitgevoerd en wat de kroonlijsten betrof, imiteerde men in hout de klassieke steenconstructie. Dit laatste vooral, ofschoon het onbetwistbaar practische voordeelen aanbood, was niet als een vooruitgang in de techniek te beschouwen.

De bouwkunst ontwikkelde zich voorts meer en meer in decoratieve richting, zij werd meer en meer een ruimtekunst, welker hoofddoel het verkrijgen van meer of minder rijke effecten was en de middelen waardoor die effecten verkregen werden, de eigenlijke techniek van het bouwen, zij werden in zekeren zin meer bijzaak. De stukadoor deed zijn intrede eerst als kunstenaar in de rijkere interieurs der gebouwen, later als gewoon ambachtsman en nog later werd hij ook voor de uitwendige behandeling der gebouwen te hulp geroepen.

(Slot volgt.)

De Koninklijke School te 's Hertogenbosch.

In de beide laatste vergaderingen van den raad der gemeente 's Hertogenbosch is een zaak afgehandeld, die niet enkel uit een oogpunt van onderwijs, maar ook voor de bouwkunst niet zonder belang is.

De Koninklijke School is voor 's Hertogenbosch wat de Academie van B. K. en T. W. voor Rotterdam en de Academie Minerva voor Groningen is. De nieuwere stroomingen, die het Middelbaar Technisch Onderwijs en het Vakonderwijs mede voerden, hebben eenige jaren geleden ook de grondvesten dezer instelling bespoeld en aan het wankelen gebracht en de instelling zelf tot het onderwerp van een kwestie gemaakt, waarin nu eindelijk wat meer licht schijnt te komen, dank zij de openbare behandeling daarvan, die in dit geval noodig en nuttig werd geacht en dat ook ongetwijfeld was.

Van de geschiedenis dezer kwestie gaf een correspondentie in de Nieuwe Rott Courant dezer dagen het volgend overzicht:

Na uitgebreide en vaak zeer heftige debatten heeft thans mr. Swane, voor de derde maal sedert 1911, den raad tot eenstemmigheid in zake het vakonderwijs te 's Hertogenbosch weten te brengen, door een motie, waardoor een heftige strijd wordt bezworen en nieuwe banen worden geopend. In Februari 1912, toen na de intrekking van de voorstellen tot stichting van een middelbaar technische school, de zaak van het vakonderwijs op het doode punt was gekomen, werd een motie-Swane aangenomen om te dier zake een rapport van deskundigen af te wachten, waarvan toen het lijvige verslag van de deskundigen, de heeren prof. Van Swaay, H. de Groot en Th. A. H van Harderwijk, betreffende de reorganisatie van het vakonderwijs en de stichting van een middelbare technische school te 's Hertogenbosch het resultaat is geweest. Toen B. en W. en het bestuur der Koninklijke school in dat verslag geen aanleiding vonden met nieuwe reorganisatievoorstellen te komen en de raadsleden dr Woltering en Scheffers telkens weer wezen op de tekortkomingen van de Koninklijke School, vond een voorstel van mr. Swane, om een bemiddelingscommissie te vormen uit genoemde raadsleden en het bestuur der school, algemeene instemming. En toen die bemiddelingscommissie een mislukking bleek en de beraadslaging over het rapport der enquête commissie in den nacht van Zaterdag op Zondag zoodanig verliep, dat men moest vreezen dat werkelijk »de zaak zelf der Koninklijke School, die een uitnemend volksbelang vertegenwoordigt, schade zou lijden alleen door de wijze, waarop deze kwestie werd behandeld«, was het weer mr. Swane, die het hoofd koel had gehouden en kans zag, olie op de golven te werpen, waardoor de kalmte (hopelijk thans voorgoed) is teruggekeerd.

Die ingezetenen van 's Hertogenbosch, die reeds jaren verlangend uitzien naar een goede ambachtsschool en van dat verlangen meermalen aan den raad in adressen hebben doen blijken, kunnen over den loop van zaken tevreden zijn. Het pad daarvoor is geëffend.

Want in de toelichting tot zijne motie heeft mr. Swane gezegd: Als ik zeg, dat B. en W. in overleg met de regeering ten spoedigste moeten komen met voorstellen tot stichting van een ambachtsschool, dan versta ik daaronder, dat zij zich, om zoo te zeggen, van nu af aan met niets anders zullen bezighouden.

En de burgemeester heeft gezegd, dat B en W. daartoe bereid zijn.

Maar nog een ander struikelblok is uit den weg geruimd. Tot de toelichting behoort n.l. ook, dat er dadelijk een directeur zal worden benoemd, na voorafgaande oproeping van sollicitanten, opdat die directeur bij voorbereiding en uitvoering van advies zal kunnen dienen. En mr. Swane kon daarbij reeds mededeelen, dat de tegenwoordige directeur der Koninklijke School de betrekking **niet** zou aanbieeren, omdat de directeur eener ambachtsschool den geheelen dag op de school moet zijn, en de heer Dony dat om zijn andere functiën onmogelijk kan.

B. en W. en het bestuur der school hebben dus alle aanleiding om hun houding sedert Februari 1912: Wilt gij, raad, den heer Dony niet, dan willen wij geen reorganisatie, te herzien. Temeer is daarop kans, nu het voorstel der enquête commissie, om het reglement der school te wijzigen, zoodat het bestuur voortaan voor de meerderheid uit raadsleden zal bestaan, insgelijks zonder hoofdelijke stemming is aangenomen. De raad houdt dus voortaan het heft in handen en kan zoo vlug werken als hijzelf wil.

Volkomen terecht heeft de raad geen termen gevonden, den directeur verantwoordelijk te stellen voor alles wat de Koninklijke School — naar gebleken is — te wenschen laat.

Men kan er over tevreden zijn, dat de gemeenteraad ten slotte zaken van personen heeft weten te onderscheiden.

Jhr. mr. Van Sasse van IJsselt, de voorzitter der enquête commissie, deed het uitkomen bij de beraadslaging over de motie-Swane, dat het de enquête-commissie in de eerste plaats te doen was om een goede ambachtsschool. En daarvoor staan, zooals gezegd, de kansen thans bijzonder goed.

Nog in ander opzicht zijn de beide nachtelijke vergaderingen van nut geweest, en wel doordat zij hebben aangetoond, dat het zeer goed mogelijk is, dergelijke kwesties in openbare vergadering te behandelen, en er in het geheel geen aaneiding bestaat, bij beraadslaging over inrichtingen van openbaar nut af te wijken van den algemeenen regel der gemeentewet: de vergadering wordt in het openbaar gehouden.

Amsterdam heeft bij de waterleidingkwestie het publiek er buiten gehouden. Den Bosch bij de gaskwestie ook, maar het is bekend, dat verschillende raadsleden thans spijt hebben, dat zij tot een behandeling in besloten vergadering hebben meegewerkt. Het gevolg van een geheime behandeling is toch, dat verkeerde meeningen post vatten, en dat men bijvoorbeeld in zake de gaskwestie steeds weer de meening hoort verkondigen, dat, ja, wel schuldigen zijn gestraft, maar dat de hoofdschuldige vrij uit gegaan is.

Daarvan kan nu geen sprake zijn. De openbare meening is thans in zake de Koninklijke School volkomen ingelicht, de direct-belanghebbenden kunnen thans weten, dat zij voor het vakonderwijs niet te veel op die school moeten rekenen, en dat thans de tijd rijp is voor de totstandkoming van een goede ambachtsschool.

Het heeft overigens moeite genoeg gekost om de openbare behandeling te verkrijgen, — heeft jhr. mr. Van Sasse van IJsselt niet verklaard, er als een leeuw voor te hebben moeten vechten? — vooral ook, omdat door de verdedigers van de Koninklijke School steeds weer de persoon van den directeur op den voorgrond werd geschoven.

En het is alleen aan het door de ervaring met de gaskwestie gewijzigde inzicht van sommige raadsleden te danken, dat het voorstel tot openbare behandeling met de kleinst mogelijke meerderheid aangenomen is.

Beide avonden was de belangstelling op de publieke tribune zeer groot, tot het laatste toe.

Men zal dit begrijpen na lezing van het hier volgend uittreksel, eveneens aan de Nieuwe Rott. Courant ontleend, van het in beide bedoelde raadsvergaderingen aangaande de zaak verhandelde.

Het rapport van de enquête-commissie was daarin aan de orde. De vergadering werd bijgewoond door de deskundigen der enquête-commissie, de heeren Wierink uit Amsterdam en Veldkamp uit Zwolle. Ingekomen was een schrijven van den directeur der Koninklijke School, waarin hij mededeelt, niet van de uitnoodiging om de vergadering bij te wonen gebruik te willen maken en verwijst naar zijn antwoorden op de vragen der enquête-commissie, die bij de stukken zijn gevoegd. Verder wijst hij er op, dat de deskundigen der commissie onvoldoenden tijd konden besteden aan het onderzoek en dat het geheele onderzoek niet is geleid, zooals het behoort. Voornamelijk komt hij er tegen op, dat hij als een beklaagde in het bijzijn van zijn ondergeschikten aan een verhoor is onderworpen.

Mr. Swane zegt, niet tegenwoordig geweest te zijn in de vergadering, waarin tot openbare behandeling is besloten. Het spijt spreker thans niet in het belang der gemeente. dat deze zaak in openbare vergadering wordt behandeld. Men kan verschillen omtrent het gemeentebelang: vond niet de heer Van Vugt het in de vorige vergadering noodig een hoogstaand gemeenteambtenaar hoonend te bespreken? Of nu de directeur moet worden ontslagen of niet, het is niet wenschelijk, dat daarbij in het openbaar zijn beleid wordt besproken.

Jhr. mr. van Sasse van IJsselt komt op tegen hetgeen de directeur geschreven heeft over de wijze, waarop het onderzoek der enquête commissie heeft plaats gehad. Wijlen dr. Woltering heeft dat onderzoek geleid op de meest objectieve wijze. Op de vraag van mr. Swane wil spr. antwoorden: een openbare zaak moet in het openbaar worden behandeld. Ook de gaslabriekkwestie had in het openbaar behandeld moeten zijn. Het gaat hier om de kwestie, of het teekenonderwijs op de school behoorlijk wordt geleid en niet om personen. Vroeger werden dergelijke zaken in het openbaar behandeld, de besloten vergaderingen dateeren van lateren tijd.

Mr. W. van Lanschot merkt op, dat het onderzoek niet in alle opzichten correct was. Zoo werd de directeur gehoord in een klasse van den heer Valkenburg in tegenwoordigheid van de leeraren Jonkergouw en Stuyver, juist de leeraren die grieven hebben. Op sprekers verzoek is dat toen wel veranderd, maar het is te begrijpen, dat de directeur daardoor gegriefd is.

De heer Scheffers wijst er op, dat de commissie bestond uit leeken en dat het juist daarom goed was, dat beide partijen tegen elkaar werden gehoord. Dat er geen nevenbedoelingen daarbij bestonden, blijkt daaruit, dat direct aan het verzoek van mr. v. Lanschot gevolg is gegeven. Dat deze zaak in het openbaar wordt behandeld, acht spreker de schuld van het bestuur, dat nooit met dr. Woltering heeft willen samenwerken.

De heer van Gerve, lid van het bestuur, komt daartegen op en acht het ongehoord, dat het bestuur niet is gehoord door de enquête commissie.

(Slot volgt.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De aanbesteding der badinrichting te Utrecht.

Naar aanleiding van een tweetal artikelen van de hand van den heer J. Ingenohl, architect B. N. A., in het weekblad »Architectura«, betrekking hebbende op het verloop der aanbesteding van een badinrichting in 't overdekt zwembassin te Utrecht, door genoemden architect, namens de »N. V. Overdekte Bad- en Zweminrichting« te Utrecht eenigen tijd geleden gehouden, en het daarop slaande antwoord en wederwoord in »De Aannemer«, orgaan van den Ned. Aannemersbond, in welk laatstgenoemd orgaan de heer Ingenohl van »een geheel onjuiste voorstelling van het gebeurde« wordt beticht, heeft het Bestuur van den B. N. A. inzage genomen van de authentieke briefwisseling tusschen den Raad van Beheer der »N. V. Overdekte Zwem- en Badinrichting« en den architect, deze zaak betreffende.

Als resultaat hiervan besluit de Bond van Nederlandsche

Architecten ernstig te moeten afkeuren de handelwijze, gepleegd door het in het orgaan van den Ned. Aannemersbond opnemen van stukken die de bedoeling hebben ongemotiveerd den goeden naam van een der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten aan te tasten.

Namens het Bestuur van den B. N. A.:

Jos. TH. J. CUIJPERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Prijsvragen.

Eent de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1°. Een prijsvraag voor het nieuw te plaatsen hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.

2°. Prijsvraag voor een hoofd als inleiding voor genoemd Weekblad.

3°. Prijsvraag voor een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.

De prijsvraag omvat de volgende opgaven:

1e. Een hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.

De maat van den omslag is 25 c.M. breed en 32 c.M. hoog. De ontwerper mag hiervan niet meer dan 5 c.M. hoogte over de geheele breedte van den omslag gebruiken, terwijl desgewenscht voor eventueele randversiering om de geheele bladzijde een randje van 1 c.M. breedte beschikbaar is. Wordt een dergelijke randversiering door den ontwerper wenschelijk geacht, dan moet deze ook voorigezet worden als afsluitrand van de achterzijde van den omslag.

In de genoemde ruimte van 5 × 25 c.M. moet zeer duidelijk in strenge letters vermeld staan: „Bouwkundig Weekblad", terwijl binnen die ruimte van 5 × 25 c.M. tevens ruimte moet zijn voor den drukker, ten einde het nummer, den datum en den jaargang te kunnen zetten.

De genoemde ruimte van 1 c.M. breedte voor eventueele randversiering is in de hoogte van 5 c.M. eveneens begrepen.

De ontwerper is geheel vrij in de keuze van den letter, doch moet er rekening mede houden, dat de overige ruimte van het blad gewoon met advertenties wordt gevuld, al zal hierbij het streven voorop gesteld worden, dat deze als geheel een smaakvol aanzien zullen verkrijgen.

2e. Een hoofd als inleiding van het orgaan der M. B. V. A.

Voor dit hoofd is een hoogte van 8 c.M. beschikbaar, terwijl de breedte van het drukwerk onder dit hoofd 19 c.M. bedraagt.

Binnen genoemde grenzen moet komen: „Bouwkundig Weekblad, orgaan van de M. B. V. A. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten". Ook moet in deze ruimte worden gedrukt: Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg, Redacteur, J. Gratama, Bureau van Redactie, Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5 's-Gravenhage.

De ontwerper zal hierbij moeten uitgaan van het lettertype, dat voor het hoofd (eerste pagina) van het Bouwkundig Weekblad thans wordt gebruikt ten einde dit hoofd

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granittegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

in verband te brengen met het drukwerk van den tekst er onder. Het lettertype behoeft daarom niet onveranderd gebruikt te worden. De ontwerper is vrij het om te werken of te vervormen, wanneer het genoemd verband maar blijft bestaan.

De ontwerper is tevens vrij in hetzelfde karakter te versieren binnen genoemde ruimte. In tegenstelling met het ander genoemde hoofd, dat voor alles streng en duidelijk moet zijn, zal dit hoofd een meer intiem karakter moeten dragen.

3e. Een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.

Dit vignet of stempel moet bevatten de letters M. B. V. A., terwijl het hoofd verder moet bevatten: „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten", opgericht 1847. Beschermvrouwen H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder. Verder: Amsterdam Marnixstraat 402, met ruimte daarachter voor den datum, telefoon 2736Z, benevens de mededeeling: Men wordt verzocht bij het antwoord den datum van dezen brief te vermelden. De maten van het briefpapier zijn 21 c.M. breed en 28 c.M. hoog.

De ontwerper is geheel vrij in zijn uiting en gebruik van plaatsruimte, waarbij echter niet aan de doelmatigheid bij het gebruik mag worden geofferd.

De ontwerper kan in de genoemde 3 rubrieken zijn ontwerp geteekend, gedrukt of als combinatie van beide inzenden. De teekeningen en drukwerken uitsluitend in zwart.

Als gezamenlijke prijzen is beschikbaar gesteld f 100.—, welk bedrag door de jury naar billijkheid zal verdeeld worden onder de beste inzendingen.

De ontwerpen moeten vóór of op Zaterdag 29 April in gesloten couvert gezonden worden aan het bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402; vergezeld van een motto, correspondentie-adres en niet onderteekend.

Een tweede gesloten couvert moet het motto eveneens vermelden en tevens den naam van den inzender. Op dit couvert te zetten: naambrief.

De programma's zijn gratis aan het bureau der M. B. V. A. verkrijgbaar, terwijl de mededinging is opengesteld voor ieder

De Jury:
J. GRATAMA B.-I.
J. B. VAN LOGHEM B.-I.
B. J. OUENDAG.
G. VERSTEEG.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 49. Kroniek door J. Gratama Wat men weten moet voor men laat bouwen.

De Huiszittenhuizen te Amsterdam door Dr. Joh. C. Breen, met afbeeldingen.

A. A. V., door C. N. van Goor.

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Demonstratie van den heer J. H. A. Mialaret op 6 April 1916 in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Verslag der 1378ste Ledenvergadering van 21 Maart 1916.

Jaarverslag der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A., over 1915.

Twee voordrachten over Moderne Tuinkunst. Nieuwe Vooruitzichten en Toekomstige Richting, door Louis van der Swaelmen, met afbeeldingen.

Club van Haagsche leden. Lezing Prijsvraagregelen.

De nieuwe De Stuers, door Candidus.

De herbouw in het overstroomde gebied van Noord-Holland, door Jaap Molenaar, architect, met naschrift van Hubert Hoste, overgenomen uit »De Telegraaf«.

Alkmaar, door K.

De opvolger van J. A. Royer.

DE BOUWWERELD No. 13. Victor Eugène Louis de Stuers 20 October 1843. — 21 Maart 1916.

De nieuwe Engelsche kerk en het Seamen's Institute te Rotterdam, arch. J. Verheul Dzn., met afbeeldingen.

Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, door E. van Houten.

DE INGENIEUR No. 14. Verslag over den toestand der Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs in het jaar 1915.

Het provinciale wegennet in Overijsel, door A. van Linden van den Heuvell c. i., met afbeeldingen.

Uit het Koloniaal Verslag van 1915 (Vervolg)

Ingezonden stukken. De Indische Aannemerskwestie door J. Homan van der Heide c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 13. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Praatjes XVII. — Op den uitkijk. — Drooglegging der Zuiderzee. — Kunsttegelfabricage. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — Mededeelingen. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 13. Het toezicht bij de uitvoering van Gemeentewerken IV.

Afdeelingsverslagen. Groningen, 21 Maart 1916.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 18. Vuurvaste steenen voor ovens. — Het verweeren van steenkool. — Keuren van kalkzandsteen. — Eigen kracht. —

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Dr. Berlage te Kopenhagen.

Dr. H. P. Berlage vertoeft thans in Denemarken, waar hij in de hoofdstad eenige lezingen houdt over architectuur.

De eerste is 27 Maart geweest en leidde tot een enthousiaste betooging ter eere van den beroemden Nederlandschen bouwkunstenaar.

Personen uit de hoogste regeeringskringen waren tegenwoordig, kunsten en wetenschappen hadden eveneens hunne afgevaardigden onder het publiek en ter receptie, ter eere van Dr. Berlage gehouden, heeft de Deensche hoofdstad het onzen landgenoot niet aan belangstelling laten ontbreken

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

De vereeniging, hier te lande opgericht, om de Nederlandsche moderne kunst in het buitenland meer bekendheid te geven, heeft succes bij het pogen.

Na de eerste lezing werd Dr. Berlage door het Deensche architectenverbond een souper aangeboden, waarop wederzijdsche gevoelens van sympathie werden geuit en Dr. M. de Hartogh namens de Nederlandsche Vereeniging dank betuigde voor de allervriendelijkste ontvangst.

Het paleis te Buitenzorg.

De »Java-Bode« had reeds medegedeeld, dat de nieuwe landvoogd als zijn wensch te kennen heeft gegeven, dat het paleis te Buitenzorg electrisch verlicht zou worden en o.m. voorzien van Europeesche badkamers met geysers enz. Naar het blad thans verneemt, heeft de tegenwoordige landvoogd, lettende op de wenschen van zijn opvolger, reeds gelast een aanvang te maken met de algemeene restauratie van het paleis te Buitenzorg. Voor een belangrijk deel moet deze restauratie gereed zijn vóór het bezoek van den soenan van Solo aan den landvoogd te Buitenzorg, in Februari.

Het paleis zal verder geheel opnieuw gemeubileerd worden en de benoodigde meubels zullen uit Nederland worden uitgezonden. Verder zal niet alleen het paleis inwendig electrisch worden verlicht, maar ook de onmiddellijke omgeving.

Vervolgens zullen het paleis te Weltevreden en het buitenverblijf te Tjipanas onder handen genomen worden en eveneens geheel gerestaureerd worden. De kosten van een en ander zijn begroot op ongeveer f 300.000.

Uit alles blijkt, dat het de vaste wil van onzen nieuwen landvoogd is, hier den staat te voeren, welken hij naar zijn meening verschuldigd is aan de hooge positie welke hij bekleedt.

De tegenwoordige landvoogd en zijn voorganger lieten zich daaraan weinig gelegen liggen.

BINNENLAND.

Het Vrijthof te Maastricht.

Naar de »Limb. Koerier« verneemt, heeft na den dood van jhr. mr. V. de Stuers een groep Hagenaars een bod gedaan op de zuidzijde van het Vrijthof, het z.g. »Spaansch Gouvernement«, hetwelk de heer De Stuers vóór enkele jaren had aangekocht om het voor sloopïng te behoeden. Hetzelfde consortium deed een bod op de belendende panden, toebehoorende aan mr. Nyst, advocaat bij het Cour d'Appel te Luik, en waarin thans het huis van jhr. mr. Testa en de lokalen van het Duitsche consulaat zijn gevestigd.

De bedoeling moet zijn, het gansche blok gebouwen, begrensd door het Vrijthof, de St. Jacobstraat en Papenstraat, tot aan de kapitale huizing van den heer Pyls, te slechten en er een groot hôtel-café-restaurant op te bouwen in den trant van het Hôtel Central, in Den Haag.

De ontsiering van stad en land.

Het bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen heeft een commissie benoemd, welke rapport zal uitbrengen omtrent de vraag in hoeverre de gemeentebesturen kunnen medewerken om de toenemende ontsieringen van stad en land tegen te gaan. De commissie bestaat uit de heeren Ulbo J. Mijs, burgemeester van Middelharnis, lid van het bestuur, voorzitter; jhr. mr. E. A. van Beresteijn, burgemeester van Veendam; J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur te Amsterdam en Jos. Th. J. Cuypers architect, civiel-ingenieur, te Amsterdam.

Hout.

De schaarschte van hout voor bouwwerken doet zich meer en meer gevoelen, al is er nog geen sprake van een bepaalde stagnatie. Particulier nieuw-bouw wordt zoo min mogelijk aangepakt. Ook voor de woningbouwvereenigingen die hare goedgekeurde plannen willen uitvoeren, is de duurte van het hout een van de voornaamste materialen bij den bouw, geen klein beletsel.

Het was een Amsterdamsche Woningbouwvereeniging, die onlangs steun van de gemeente verzocht voor haar plan om te probeeren goedkooper hout aangevoerd te krijgen; maar tot nu toe zijn die pogingen niet geslaagd en is het hout in Zweden en in Duitschland nog in prijs gestegen.

In de kringen van den houthandel gingen dientengevolge stemmen op om bij de regeering aan te dringen op het met regeeringsschepen van uit Zweden naar hier brengen van hout, zooals dat ook met graan en andere artikelen is gebeurd.

Aan die mogelijkheid is echter de pas afgesneden, omdat gebleken is dat de prijs evenzeer in de hoogte gaat als de vrachten.

Zijn wij goed ingelicht, dan zullen binnenkort belanghebbenden bij den houthandel tezaam komen ter bespreking van pogingen, om eenige verbetering in den toestand te brengen.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar, op architektenkantoor te Rotterdam, uitzicht op chef de bureau. Brieven lett. B. aan het bureau van het Bouwkundig Weekblad Herderstraat 5, den Haag. (1)

— Teekenaars, op architectenkantoor te 's Gravenhage. Brieven lett. K. boekhandel G. Vormer, Prinsessegracht 1, den Haag. (1)

— Technisch Hoofdambtenaar bij de Gemeentewerken te Arnhem, jaarwedde f 1900.—, klimmend tot f 2500.—. Adres op zegel met afschriften van diploma's en verdere stukken vóór 19 April 1916 aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor direct bij Fabrieksuitbreiding in Twenthe. Salaris pl.m. f 100.— per maand. Uitvoerige brieven onder No. 12 aan de N. V. W. Hilarius Wzn.'s Boekhandel, Almelo. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor belangrijk bouwwerk. Brieven lett. C. 3031, Adv. Bur. Engers & Faber, Amsterdam. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter, tegen 1 Mei a.s. voor werkzaamheden aan het stoomgemaal te Bolnes voor de polders Oud- en Nieuw Reijerwaard. Stukken vóór 15 April 1916 aan den Dijksopzichter W. van Splunder Jz. te Ridderkerk. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor 3 à 4 maanden bij landhuisbouw, tegen 1 Mei 1916. Salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Opzichter, terstond voor ongeveer 6 maanden bij woning met schoollokaal. Salaris f 80.— per maand. Brieven lett. A. Boekhandel Lenshoek, Zalt-Bommel. (1)

— Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W., te Rotterdam, voor M. T. O. voor Bouwkundigen en Waterbouwkundigen en onderwijs in Bouwkunst. Jaarwedde f 3250.—, klimmend tot f 4000.—. Inlichtingen geeft de Directeur der Academie. Uitvoerige brieven vóór 10 April 1916 aan den Secretaris Mr. P. Baelde, Bierstraat 16, Rotterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, aesthetisch en praktisch ontwikkeld. Uitvoerige brieven onder lett. B. H. aan den uitgever van »De Bouwwereld«, F. van Rossen, te Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, voor Revisiewerk. Volledige brieven lett. S. A. A., Nijgh & Van Ditmar, Rokin 47, Amsterdam. (2)

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.
H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

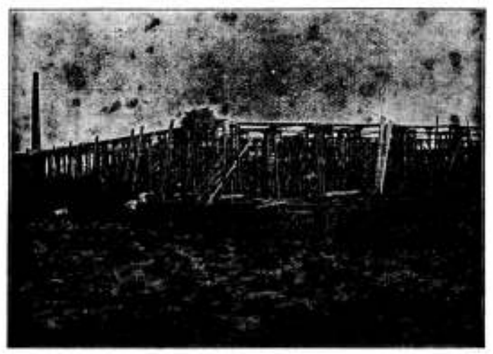

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's constant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 200, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 15 APRIL 1916. No. 16

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Techniek van het Bouwen.

Slot (Zie bladz. 58).

Het optreden van den stukadoor onder de bouwlieden behoeft op zichzelf niet aangemerkt te worden als een teeken van verval in de techniek van het bouwen.

Pleisterwerk is reeds in de oudheid gemaakt en werd ook in de middeleeuwen toegepast en wanneer het uitgevoerd wordt, zooals het behoort, kan het onder gunstige omstandigheden ook de eeuwen verduren, al zal men ook voor monumentaal werk misschien de voorkeur geven aan een techniek, die meer waarborgen van duurzaamheid geeft.

Evenwel heeft de techniek van het pleisteren, hoevele voordeelen zij ook medebracht, zich van een voor de bouwkunst gevaarlijken kant doen kennen, door het allengs ingeslopen misbruik, dat er van gemaakt werd, om schijnarchitectuur te voorschijn te brengen en de eigenlijke samenstelling van het bouwwerk aan het oog te onttrekken. Aanvankelijk, toen de regels van goede samenstelling nog niet vergeten waren, schaadde dit weinig en ofschoon men wel achteruitgang kan opmerken in alles wat niet meer in het gezicht kwam en zelfs een zekere slordigheid in onderdeelen, die voorheen steeds met zorg werden behandeld, het gebeurt maar zeer zelden dat men bij het wegbreken van stukadoor- of pleisterwerk, in de achttiende eeuw gemaakt, daarachter bepaald knoeiwerk aantreft.

Eerst in de negentiende eeuw zou het misbruik van deze techniek hand over hand toenemen, om in den revolutiebouw zijn grootste hoogte te bereiken.

De plaesteraars hebben heel wat moeten hooren over de ongerechtigheden, die zij op hun geweten hadden of die hun geweten werden en het stukadoorsvak is zoodanig in discrediet geraakt, dat het nu nog den weerslag voelt van de minachting waaraan het destijds werd prijsgegeven. En toch was men niet geheel rechtvaardig in zijn oordeel over de plaesteraars, want zij waren toch niet de eigenlijke knoeiers, maar verrichtten slechts helersdiensten, en met de behangers en schilders waren zij degenen, die van het minderwaardige werk nog iets ooglijks maakten, althans in de oogen van het publiek. De kleine minderheid van solide bouwkundigen wist wel beter, want geheel verloren gegaan waren de goede beginselen der techniek nog niet, al werd het steeds moeilijker deze in toepassing te brengen. Een soort van reactie ontstond, die in hoofdzaak op twee wijzen uiting vond. Sommige bouwmeesters aanvaardden de techniek van het bouwen met alle hulpmiddelen, die haar ten dienste stonden, zij zochten zelfs die hulpmiddelen uit te breiden en nieuwe materialen, zooals b.v. het ijzer, toe te passen, ter vervanging van vroeger gebruikelijke. Zij aanvaardden ook de pleistertechniek en wilden trachten daarvan zooveel mogelijk partij te trekken.

Een andere groep van bouwmeesters wilde eenvoudig terugkeeren tot de beproefde goede werkwijzen van voor de achttiende eeuw en vroeger. Zij wilde den stukadoor van het werk verjagen en, waar het eenigszins kon, ook den schilder en den behanger en de zichtbare constructie en het zichtbare materiaal in eere herstellen.

In geen van beide richtingen is veel bereikt, maar toch

hebben beide tot de ontwikkeling der techniek van het bouwen het hare bijgedragen. Het streven der laatstgenoemde groep heeft wel geen nieuwe gezichtspunten geopend, maar de oude werkwijzen en van ouds gebruikte materialen, waarvan veel in het vergeetboek geraakt was, weder bekend gemaakt. Dit is vooral ten goede gekomen aan de bouwambachten en heeft krachtig medegewerkt tot bevordering van het ambachtsonderwijs. Over dat onderwijs moge men denken zooals men wil, er moge van te zeggen zijn, dat het ons nooit de ambachtslieden uit den gildentijd zal kunnen teruggeven, erkend moet worden, dat de ambachtsschool een conservatorium zal kunnen zijn, waar de regels eener goede techniek niet slechts bewaard, maar ook begrepen worden en niet als een stel recepten, maar als een stelsel van beredeneerde resultaten van wetenschap, steeds voor vermeerdering en verbetering vatbaar, van het eene geslacht aan het andere worden overgeleverd.

De bouwmeesters, die wij eerst noemden, zij, die reeds meer dan een halve eeuw geleden de techniek aanvaardden, zooals zij die vonden, hadden hoogere aspiraties, te hoog misschien voor hun tijd en daardoor hebben zij minder bereikt en somtijds geheel gefaald. Zij waren innovators en redeneerden, dat, waar hout en steen steeds moeilijker in goede hoedanigheid te verkrijgen waren en geoefende handen voor de bewerking niet ter beschikking stonden, het toenmaals nieuwe materiaal, het ijzer, in zijn beide vormen als gietwerk of smeedwerk aangewezen was, om, waar het kon, hout en steen te vervangen.

In de ijzerfabrieken stond de techniek reeds op een vrij hoogen trap en zij maakte dagelijks vorderingen. De bouwmeester kon er vrijwel alles gemaakt krijgen wat hij verlangde, maar hier schuilde juist het gevaar. De bouwmeester stond buiten de ijzertechniek, maar met een voet of met beide voeten nog op den bodem der traditie, en welk een traditie?

Niet die van een tijdperk van weloverwogen samenstelling en oordeelkundige keus van bouwstoffen, als dat der middeleeuwen, maar die van een tijdperk van verval, zoo wat constructie als wat vormenspraak betrof. Wat moest hier van de toepassing van het nieuwe materiaal terecht komen?

Zoowel uit architectonisch oogpunt, als uit een van techniek, liep zij op een mislukking uit; de resultaten toonen ons nog hier en daar, hoe men het ijzer in de techniek van het bouwen niet moet toepassen.

Wij zouden dit pas later leeren; maar de ervaring van het negatief resultaat is toch niet geheel zonder vrucht gebleven. Zij heeft ons doen inzien, welk nauw verband er tusschen materiaal en techniek bestaat, zoodat men niet willekeurig het eene door het andere kan vervangen, zonder ook van techniek te veranderen en een andere vormenspraak te zoeken dan bij het oude materiaal behoorde.

Wij beschikken thans over verscheidene andere materialen waarvan wij de eigenschappen eigenlijk nog veel minder kennen, dan toenmaals die van het ijzer.

Inzonderheid ontbreekt de ondervinding van jaren en eeuwen, zooals wij die bezitten van de van ouds bekende bouwstoffen, wij kennen van veel der door een onvermoeide en geen kosten sparende reclame aangeprezen nieuwigheden somtijds niet eens de samenstelling, laat staan de wijze van bewerking in de fabriek, terwijl het aanbrengen in den bouw ook maar het best aan speciale werklieden wordt toevertrouwd.

De architect staat er dan bij, niet om zijn aanwijzingen te geven aan de werklieden, zooals het toch eigenlijk zou behooren, maar om van die werklieden een en ander te weten te komen van zoogenaamde fabrieksgeheimen en hun de handgrepen bij de bewerking af te kijken. Veel wijzer dan hij reeds was wordt hij in den regel niet, maar dit hindert weinig, want de fabrikant garandeert, desverlangd in alle vormen, de deugdelijkheid van het werk gedurende een aantal jaren. Maar met dat al wordt feitelijk de architect afhankelijk van den fabrikant. Dit moge, waar het onderdeelen van weinig belang betreft, niet veel beteekenen, het wordt eenigszins bedenkelijk voor onderdeelen van zoo groot belang als b.v. dakbedekking en nog bedenkelijker wordt het voor technieken, die de geheele samenstelling van het bouwwerk beheerschen, zooals dit o.a. het geval is met die van het gewapend beton. Nu bevat de gewapend-betontechniek wel geen geheimen, maar zij heeft zich in betrekkelijk korten tijd ontwikkeld tot een speciaal vak, waar de bouwmeester buiten staat en door de belanghebbenden buiten gehouden wordt. Zoo is dan op menig werk, waar het gewapend beton een groote rol of de hoofdrol speelt, de ingenieur der betonfabriek de baas en de bouwmeester toeschouwer. Hij heeft het plan ontworpen, de conceptie moge zijn geestelijk eigendom zijn, als constructeur is hij voor den ingenieur uit den weg gegaan en, wanneer deze gereed is, treedt hij op, niet meer als bouwmeester, want de bouw staat overeind, maar als decorateur van den onooglijken romp, als installateur voor hetgeen verder voor de inrichting van het gebouw vereischt wordt en zelfs als stoffeerder.

Is dit dan de taak, die voor het vervolg voor den modernen bouwmeester is weggelegd en zal de vervulling daarvan ons nader brengen tot de idealen, waarvan het opkomend geslacht vervuld is? Wij gelooven het niet, maar meenen dat hier een achterstand is in te halen.

De techniek van het bouwen is, vreemd genoeg, verwaarloosd door de bouwmeesters zelf, een vooruitziende en vooruitstrevende industrie heeft er zich van meester gemaakt en zij wordt voor een groot deel beheerscht door handelsbelangen. De architect, die zich de leiding heeft laten ontglippen, wordt hoe langer hoe meer, zoo al niet onderworpen aan, afhankelijk van de industrie, tenzij hij, nu het nog tijd is, terugkeert tot het inzicht, dat de techniek van het bouwen een onderdeel, en een zeer belangrijk onderdeel van de bouwkunst is en dus zijn aandacht ten volle waard.

Maar wie een moderne bouwmeester wil zijn, bepale zich niet tot aandacht, maar stelle zich op de hoogte van alle moderne materialen en werkwijzen, zoo volkomen mogelijk, zoodat hij te dien opzichte met volle bevoegdheid als meester kan optreden.

Eerst wanneer de architect weder, als voorheen, de techniek van het bouwen ten volle beheerscht, zal de weg gebaand zijn, die voeren kan tot een nieuwe bouwkunst, welker vormenspraak door iedereen kan worden verstaan, zonder dat men daarvoor een gedrukte beschrijving of gebruiksaanwijzing noodig heeft.

De Koninklijke School te 's Hertogenbosch.

Slot.

Na eenige discussie over de wijze van behandeling wordt op voorstel van jhr. mr. van Sasse van IJsselt besloten het antwoord van het bestuur der Koninklijke School te volgen. Bij de besprekingen naar aanleiding daarvan worden

verschillende vragen aan de deskundigen gesteld. Zoo waren dezen van meening, dat het cursuswerk op de school moet bewaard blijven, hetgeen op de Koninklijke School niet altijd is geschied. Ook mag niet zoo veel tijd aan het prijswerk worden besteed als hier geschied is. De heer Moerkerk vindt het vreemd, dat, als deze dingen van zooveel gewicht waren, de inspecteur van het teekenonderwijs daarop nooit heeft gewezen.

Jhr. mr. van Sasse van IJsselt leest een brief van dien inspecteur, den heer Molkenboer, voor, waarin deze o.a. schrijft, dat het bestuur der school van zijn opmerkingen geen nota nam, zoodat hij voor het vervolg ze achterwege hield. De heer Moerkerk wijst er op, dat in het rapport der enquête-commissie staat, dat de heer Molkenboer zich niet als inspecteur beschouwde. Wat is daarvan waar?

De voorzitter zegt, dat hij zich tot het ministerie van binnenlandsche zaken heeft gewend om te weten te komen, in welke functie de heer Molkenboer de Koninklijke School geregeld heeft bezocht. Spr. zijn daar drie rapporten van den heer Molkenboer aan den minister over het onderwijs aan de Koninklijke School ter hand gesteld, waarin deze dat onderwijs zeer gunstig beoordeelt. De voorzitter leest deze en ook een brief van den secretaris-generaal, waarin deze mededeelt dat de heer Molkenboer sedert 1894 de Koninklijke School tegen honorarium heeft geïnspecteerd.

Er ontspint zich dan een heftige discussie over de waarde van de verklaringen van den deskundige, den heer Molkenboer, waar deze blijkbaar zich nu eens als adviseur dan weer als inspecteur heeft uitgegeven.

Bij de verdere behandeling van het rapport zeide de heer Wierink (deskundige), dat hij heeft vastgesteld, dat het onderwijs in decoratief teekenen niet goed wordt gegeven, omdat tot het ornament behoort te worden gekomen, door eerst naar de natuur te teekenen, terwijl aan de Koninklijke School werd gestyleerd naar copieën.

Sommige leden wilden de teekeningen zien, waarop het oordeel der deskundigen is gebaseerd.

De heer Schefters zegt, dat het met de teekeningen een eigenaardige kwestie is. Ondanks de maatregelen der enquête-commissie zijn die zes of zeven teekeningen op last van den directeur aan de leerlingen teruggegeven.

Jhr. mr. Van Schade van Westrum zegt, dat de directeur er in geslaagd is, een der teekeningen terug te krijgen. Spreker zou gaarne zien, dat die teekening ter tafel kwam, opdat de deskundigen aan de hand daarvan de verkeerde methode kunnen aantoonen.

De teekening komt ter tafel. De deskundigen ontkennen op het eerste gezicht, dat dat dezelfde teekening is, die zij gezien hebben.

Na een verwarde discussie deelt de voorzitter mee, dat ook de overige teekeningen zijn terechtgekomen.

De heer Scheffers vindt het vreemd, dat de voorzitter eerst thans met deze mededeeling komt.

Onder deze teekeningen worden door de deskundigen enkele aangewezen, die zij vroeger niet gezien hebben.

Verschillende vragen over den gang van het onderwijs worden vervolgens door de deskundigen beantwoord, waardoor de conclusies van de enquête-commissie, dat dit onderwijs veel te wenschen laat, werden bevestigd. Daarbij namen de besprekingen vaak een heftig en persoonlijk karakter aan.

Zoo bleek aan de commissie van deskundigen een teekening van een door een leerling zoogenaamd ontworpen arbeiderswoning voorgelegd te zijn, die tot in onderdeelen overeenstemt met een in 1908 door de Maatschappij ter bevordering van de Bouwkunst bekroond ontwerp van den heer Meintema te Delft.

Wethouder Van Meerwijk vraagt aan de deskundigen, of de directeur de bekwaamheid, den tact en den ijver mist om de geheele leiding van de Koninklijke School te hebben, zooals de conclusie van de enquête-commissie luidt.

Mr. W. M. van Lanschot wijst er op, dat voor de beantwoording van die vraag de deskundigen ook alles moeten weten, de verschillende verhoudingen aan de Koninklijke School moeten kennen. De deskundigen mogen bedenken, hoe daar een uitgebreid spionagestelsel bestond, waarvoor veel tact van den directeur werd gevorderd, en hoe zijn bekwaamheid nooit door de rijksinspectie is aangevochten. Spreker twijfelt er niet aan, of de deskundigen zullen redenen van verontschuldiging vinden.

Na uitvoerige besprekingen werden eindelijk de deskundigen in de gelegenheid gesteld, de vraag te beantwoorden.

De heer Wierink zegt, dat bij het onderzoek de directeur zich steeds verschool achter zijn leeraren. Dit wijst op een gebrek aan tact.

De heer Veldkamp kan geen beslist oordeel vellen over den tact en de bekwaamheid van den directeur.

Op een vraag van den heer Scheffers zegt deze deskundige nog, dat het onderwijs aan de Koninklijke School heel veel beter zou zijn, als hier een directeur was geweest, zooals spreker zich voorstelt dat een directeur behoort te zijn.

Op de vraag, of zij met dezen directeur een reorganisatie van de Koninklijke School zouden aandurven, wenschten de deskundigen niet te antwoorden.

Om halftwee 's nachts werd de vergadering verdaagd tot Zaterdag 1 April.

Omtrent die vergadering meldt het verslag nog de volgende bijzonderheden:

In de vorige raadsvergadering had jhr. mr. v. Sasse van IJsselt een in de nalatenschap van dr. Woltering gevonden fragment van een brief van den heer Molkenboer voorgelezen, welk fragment bleek niet onderteekend te zijn, waarover jhr. mr. Schade van Westrum en mr. Swane toen groote verontwaardiging aan den dag legden.

Zaterdag verklaarden beide heeren in den raad, na de rede van jhr. mr. van Sasse van IJsselt en nog eenige bespreking, die kwestie opgelost. Zij namen hun kwalificatie «anoniemen brief» terug.

De heer Scheffers wijst er nog op, dat uit de brieven, die de voorzitter in de vorige vergadering heeft overgelegd, duidelijk blijkt, dat de heer Molkenboer geen inspecteur, maar adviseur was. Zij zijn immers onderteekend: De Directeur der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers enz. Spreker leest gedeelten der rapporten voor, waaruit z. i. blijkt, dat de heer Molkenboer niet de inspecteur was, Ook was het beter geweest, dat het bestuur in zijn antwoord melding had gemaakt van de brieven van het ministerie.

De voorzitter blijft bij zijn meening dat de heer Molkenboer inspecteur was.

Mr. Swane acht ook geen reden aanwezig om op zijn meening te dier zake terug te komen.

De heer Scheffers leest een brief voor van prof. Derkinderen, waarin de heer Wierink volkomen bevoegd wordt genoemd om als deskundige bij het onderwijs op te treden.

Na eenige bespreking over verschillende voorgelezen en overgelegde brieven komt de heer Scheffers (rapporteur der enquête commissie) tot de bespreking van het rapport. Hij acht den onaangenamen loop, dien de zaken hebben genomen, geheel te wijten aan het bestuur, dat van geen samenwerking met den raad wilde weten. Op het rapport van de commissie heeft het bestuur geantwoord met algemeenheden en verdachtmaking van de leden der commissie. In de zaken der Koninklijke School schijnt alles geoorloofd te zijn. De directeur heeft het onderzoek der enquête-commissie bemoeilijkt, en zich niet gestoord aan

de verzoeken van de enquête-commissie, noch aan de door den voorzitter van het bestuur gegeven bevelen. Het moet blijkbaar als een groote welwillendheid van het bestuur worden beschouwd, dat het op het rapport wel heeft willen antwoorden met een enkel woord, zooals het bestuur dat uitdrukt. Ook dat woord had achterwege kunnen blijven, want het bestuur is er niet in geslaagd één der vele grieven van de enquête-commissie te weerleggen.

Spreker gaat dan de vele verschillende grieven na en toetst daaraan de antwoorden van bestuur en directeur. Zoo de grief, dat de cursus handteekenen in strijd met het reglement 8-jarig is, dat ieder, die zich aanmeldt, wordt toegelaten, dat het resultaat niet in overeenstemming is met den daaraan besteden tijd, dat de directeur niet de lessen heeft gegeven, die hij moest geven, enz. enz.

Spreker concludeert, dat het antwoord van het bestuur wel spitsvoudig is, maar de conclusies heeft versterkt, waartoe de commissie is gekomen.

De heer Moerkerk heeft zich afgevraagd, of deze enquête de waarde heeft van een gewone enquête. En dat is hier niet het geval, waar een concierge, leeraren en leerlingen worden gehoord over de bekwaamheid van hun directeur.

Spreker vraagt, of de leeraren en die concierge, die detectieve-diensten in deze zaak heeft verricht, kunnen gehandhaafd blijven; hij vindt, dat dit uitvechten van persoonlijke veeten op deze wijze niet past in een stad van 35000 inwoners. De enquête commissie is daarvan de dupe geworden.

Spreker is van den beginne af niet bevredigd door het rapport en heeft een eigen onderzoek ingesteld. Daardoor is hij overtuigd geworden, dat de directeur zich steeds heeft moeten behelpen en van de school heeft gemaakt, wat hij kon. Die directeur moet worden gehandhaafd en in staat gesteld worden om de noodige reorganisaties tot stand te brengen.

De heer Beaudoux vindt het ongehoord, dat de heer Moerkerk een concierge en leeraren, die rapport hebben uitgebracht aan de enquête-commissie, wil ontslaan.

Mr. Swane wil vaststellen, waar men na al die besprekingen is. Nu de deskundigen niet pertinent hebben willen verklaren, dat de heer Dony bekwaamheid, tact en ijver mist, gelooft spreker, dat de raad het met de conclusiën van de deskundige grootendeels eens zal zijn.

Spreker stelt een motie in dien geest voor.

Jhr. mr. van Sasse van IJsselt en wethouder Van Meerwijk wenschen als resultaat van de enquête in de eerste plaats de totstandkoming van een ambachtsschool.

Mr. Swane heeft daaraan gedacht, maar zou liever hebben, dat het voorstel daartoe uitging van de enquête-commissie.

Jhr. mr. van Sasse van IJsselt zegt nog, dat de enquête-commissie niet de dupe is geworden, omdat zij zich heeft laten voorlichten door drie hoogstaande deskundigen.

Wat betreft de stichting der ambachtsschool, spreker laat gaarne het doen van een voorstel te dier zake over aan mr. Swane.

Mr. Swane stelt dan voor de volgende motie:

«De raad, gezien zijn besluit tot stichting van een ambachtsschool met avondteekenschool, gezien het rapport der enquête-commissie waaruit blijkt, dat de K. S. moet worden gereorganiseerd, besluit aan B. en W. op te dragen om in overleg met de regeering ten spoedigste te komen met voorstellen tot het stichten van een ambachtsschool op den grondslag van het rapport van deskundigen en tot het reorganiseeren van de Koninklijke School».

Hij geeft daarbij de volgende toelichting: onder reorganisatie ook te verstaan reglements-wijziging en over de reorganisatie der K. S. eerst te beslissen nadat de ambachtsschool klaar is.

De bedoeling is om direct een directeur der ambachtsschool te benoemen.

Verschillende leden willen een reglements-wijziging laten voorgaan.

Jhr. mr. van Sasse van IJsselt stelt voor, het bestuur te doen bestaan uit den burgemeester en zes leden, van wie ten minste vier raadsleden, door den raad te benoemen.

Jhr. mr. Schade van Westrum stelt een amendement voor op de motie Swane om er aan toe te voegen als derde: om ten spoedigste voorstellen in te dienen tot verbetering van het onderwijs en den algemeenen gang van zaken aan de Koninklijke School.

Het voorstel-Sasse van IJsselt en de motie-Swane Schade van Westrum worden dan zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 351.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Prijsvragen.

Prijsvraag voor «Meubelen voor een arbeiderswoning», uitgeschreven door de Vereeniging «Kunst aan het Volk» te Amsterdam.

Mededeeling van de jury:

Inzendingen op bovengenoemde prijsvraag moeten vrachtvrij worden bezorgd aan het Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat te Amsterdam, op 2 of 3 Mei, tusschen 9 en 4 uur.

Ingezonden Stukken.

Geachte Heer Redacteur!

De »Alkmaarsche Courant« van heden drukt een stukje over uit Uw blad aangaande de doorbraakplannen Waagplein—Ged. N. Sloot te Alkmaar, inhoudende Uw critiek over de drie ingediende ontwerpen. Het is niet mijn bedoeling nader in te gaan op de critiek, die U ook aangaande mijn plan geeft (hoewel ik Uwe bezwaren daaromtrent niet kan onderschrijven), maar wel meen ik U erop te moeten wijzen, dat het mij zeer spijt dat U die critiek schreef naar aanleiding van de meer dan ongelukkige perspectieven in de Alkm. Courant. De teekening althans, naar mijn plan en zonder mijn toestemming of voorkennis vervaardigd, geeft absoluut niet weer wat ik daarmede heb bedoeld en naar mijn bescheiden meening had U wel gedaan, van de oorspronkelijke plannen kennis te nemen, alvorens critiek erop uit te oefenen.

Overigens doet het mij genoegen, dat U aan mijn zijde staat, waar ik reeds meer dan eens in het plaatselijk blad heb betoogd, dat men toch niet moet denken dat alleen door het bouwen in namaak van stijl een harmonisch stadsbeeld is te verkrijgen, en het indienen van het plan-Groen is dan ook alleen geschied als protest tegen dat verkeerde beginsel, ook neergelegd in het derde plan, dat (ook voor mij onbegrijpelijk) door Heemschut werd geprezen en zelfs door prof. Valkenier Kips in de Alkm. Courant bewonderd werd.

Uw denkbeeld aangaande het uitschrijven van een prijsvraag (een openbare dan s.v.p.) heb ik reeds een paar jaren geleden geopperd, maar vindt blijkbaar niet veel steun.

Hoogachtend,

Uw dw. dnr.,
L. GROEN, arch. Lr. M. O.

Alkmaar, 5 April 1916.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Officieel Gedeelte. Verslag der ledenvergadering der M. B. V. A. op 30 Maart 1916 te Utrecht.

Platbouw, door van Epen, met afbeeldingen.

De herbouw in het overstroomde gebied van Noord-Holland, door Jaap Molenaar, met naschrift, namens het bestuur der M. B. V. A. door D. F. Slothouwer b. i.

Ingezonden. Architecten-organisatie, door Paul J. de Jongh, B. N. A. met naschrift van J. Gratama. — De aanbesteding der badinrichting te Utrecht.

ARCHITECTURA No. 15. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Dr. Berlage's »Park-Wijck«, door Jan de Meijer, met afbeeldingen.

Een hulde aan de nagedachtenis van de Stuers.

De aanbesteding der badinrichting te Utrecht.

Stichtsche Schouwburg, door Candidus.

Alkmaar, door H. F. S.

Ingezonden. Vaktoestanden, door H. W. Valk. — Gemeenteraad Enkhuizen, door E. van Houten.

De Kunstnijverheidschool »Quellinus«, met afbeeldingen.

Behoud van natuurmonumenten in Nederland.

DE BOUWWERELD No. 14. De Tentoonstelling van »Practische Studie« te Delft, met afbeeldingen en losse plaat.

Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, door E. van Houten (Vervolg).

Ingezonden. De Paktuinen te Enkhuizen, door E. van Houten.

DE INGENIEUR No. 15. De uitkomsten der onderzoekingen in verband met eventueele droogmaking van de Wieringermeer. Voordrachten gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 27 November 1915, door V. J. P. de Bloeq van Kuffeler c. i. en Prof. F. K. Th. van Iterson w. i., met afbeeldingen en 3 platen.

Dr. G. van Diesen c. i. 21 Mei 1826—5 April 1916. Overlijdensbericht, door R. A. van Sandick c. i.

Opzetinrichting voor draaibruggen, door W. F. H. Lommertzen Bgw. Opzichter v. d. Rijkswaterstaat, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Officieel gedeelte. — Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Jaarverslagen. — Een geschil omtrent de samenstelling van de Administratieve Voorschriften. — Antwoord op een vraag over houtbederf. — Mededeelingen. — Correspondentie. — Examens. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 14. Martinus v. d. Heijden, overlijdensbericht. Het toezicht bij de uitvoering van Gemeentewerken V (Slot).

Afdeelingsverslagen. Heerenveen, jaarvergadering. — Lochem, 23 Maart 1916.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen, te Amsterdam, bevat in No. 8: Een adresboek voor de Nederlandsche industrie. — Gewapend beton-constructies voor het reinigen van afvalwater. — Buigvastheid van beton. — Osmatische druk, door W. A. Rombach c. i. — Ingezonden. — De chemie der hydraulische bindmiddelen, door O. B. van der Weide t. — Litteratuur overzicht — Vragenbus. —

BOUWSTOFFEN, uitgave van L. J. Veen, te Amsterdam, bevat in No. 4: Schelpkalk-trasmeel, Schelpkalk-pannenmeel, Schelpkalk-bloempottenmeel. — Bouwstoffen, Gezond verstand en Kunst. — Vereischten en keuring van straatklinkers. — Keuren van kalkzandsteen. — Gedachtenwisseling.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESIETFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Kerk te Alphen a./d. Rijn.

De kerk te Alphen aan den Rijn, die dezer dagen, alweder tengevolge van onvoorzichtigheid van een loodgieter, is afgebrand, dagteekende uit 1619. In dit jaar ontstond in een oliemolen een brand, die bijna het geheele dorp en ook de toen bestaande kerk in asch legde. Dit was een groot, oud gebouw met een toren, die tot den klokkenzolder vierkant opging, daar een ballustrade had, welke de spits omgaf. In den tijd, dat de Spaansche benden Holland afliepen, hadden dezen al het ijzerwerk uit dezen toren gehaald, waardoor hij zoo bouwvallig werd, dat hij in April 1580 instortte.

Omstreeks 1587 namen de Hervormden de kerk in gebruik.

Na den brand van 1619 werd voor den bouw eener nieuwe kerk uit vrijwillige inschrijvingen bijeengebracht een som van f 19.600, later heeft men nog f 23.800 over de kerkelijke gemeente omgeslagen. Op het midden van het kruis stond een klein, spits torentje met een klok. Het orgel werd in 1815 geplaatst.

In een kapel is de graftombe der Heeren en Vrouwen van Alphen.

De ambachtsheer Theodorus Pieter baron de Smeth van Alphen, in leven kamerheer van Koning Willem II, heeft in de kerk een graftombe, welke behouden is gebleven.

BUITENLAND.

Met Dr. Berlage naar Kopenhagen.

Men meldt ons:

Voorbereid door het bestuur der Vereeniging tot verbreiding van kennis over Nederland in den vreemde, heeft onze bouwmeester dr. H. P. Berlage in de week van 25 Maart tot 31 Maart te Kopenhagen eenige lezingen gehouden.

In het gezelschap van onzen landgenoot waren behalve zijn zoon, de heeren generaal A. Hoogeboom, dr. M. de Hartogh, Corn. v. d. Sluijs, de ingenieur Fokker, D. van den Berg en W. Hoogendijk.

Het bezoek van deze Nederlandsche deputatie aan de Deensche hoofdstad is geworden tot een waren triomftocht. De ontvangst was allerhartelijkst

Uit alle kringen der Deensche samenleving hebben onze landgenooten ondubbelzinnige blijken van waardeering ontvangen en zelfs Koning Christiaan met zijn familie liet zich in dat opzicht niet onbetuigd.

Prof. Martin Nyrop, de meest vooraanstaande bouwmeester van de Scandinavische landen, architect van het groote Kopenhaagsche Stadhuis, van het 15 K.M. buiten Kopenhagen zoo doelmatig ingerichte »Bispeljug Hospital« met prachtigen terras- en parkaanleg en ruimte biedende voor minstens 1600 bedden, en van tal van andere monumentale gebouwen in Denemarken, Zweden en Noorwegen, had alles voor het bezoek in gereedheid gebracht.

Onder zijn leiding hebben de gasten de voornaamste gebouwen van Kopenhagen bezichtigd, daaronder de Beurs, een grootsch 18e-eeuwsch bouwwerk in Hollandschen renaissancestijl, opgetrokken onder architectuur van den Nederlander Steenwinkel, leerling van Hendrik de Keijser.

De pers van Kopenhagen, de liberale »Berlinks Tidende« zoowel als de radicale »Politiken« en het »Kristeligt Dagblad« wijdden onder het opschrift: »Holland og Danmark« vriendelijke artikelen aan de Nederlandsche deputatie en in een interview, dat dr. M. de Hartogh aan een reporter van eerstgenoemd blad toestond, kreeg deze gelegenheid het doel der vereeniging uiteen te zetten.

Vacante Betrekkingen.

— **Assistent**, voor landmeten, waterpassen en geodezie aan de Technische Hoogeschool te Delft. Sollicitaties bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink, te Delft. (1)

— **Opzichter** bij de Gemeentereiniging te Bussem, voorloopig tijdelijk. Salaris f 100.— per maand. Sollicitatie met volledige inlichtingen vóór 22 April a.s. aan den Burgemeester. (1)

— **Adjunct-Directeur** der Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Helder. Jaarwedde f 2400.—, klimmend tot f 2800.—. Pensioenstorting 3 en 5 pCt. Ingenieursdiploma gewenscht. Adres op zegel aan het Gemeentebestuur vóór 1 Mei 1916.

— **Leerares** met akte Teekenen M. O. aan de Leeuwarder Industrie- en Huishoudschool, akte Fraaie Handwerken gewenscht. Minimumsalaris f 1000.—. Aantal lesuren 25½, voor meerdere akten f 50 per akte meer. Dienstjaren tellen mede. Inlichtingen geeft de Directrice Joh. M. C. Aalbers. Stukken vóór 25 April aan de Secretaresse Mevr. G. L. Sikkes—Zeverijn. (1)

— **Opzichter** voor de verbetering van den Rijksweg op Zuid-Beveland, standplaats Goes, voorloopig voor circa zes maanden. Brieven aan den Arrondissements-Ingenieur van den Rijkswaterstaat te Goes. (1)

— **Bouwkundig Opzichter** voor 3 à 4 maanden, voor landhuisbouw. Salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— **Adjunct-Directeur** van Openbare Werken te Helmond, jaarwedde f 2000.—, klimmend tot f 3000.—. Civiel of Bouwkundig Ingenieur met ervaring in woningbouw. Sollicitaties enz. uiterlijk 30 April bij den Burgemeester. (1)

— **Bouwkundig Opzichter** bij de Openbare Werken te Breda, leeftijd 25 tot 35 jaar. Technisch diploma gewenscht. Jaarwedde f 900.—, klimmend tot f 1400.—, pensioenbijdrage 4 pCt. Volledige brieven vóór 25 April e.k. aan den Burgemeester. (1)

— **Bouwkundig Opzichter**, voor 3 à 4 maanden bij landhuisbouw, tegen 1 Mei 1916. Salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— **Opzichter**, terstond voor ongeveer 6 maanden bij woning met schoollokaal. Salaris f 80.— per maand. Brieven lett. A. Boekhandel Lenshoek, Zalt-Bommel. (1)

— **Bouwkundig Opzichter**, voor belangrijk bouwwerk. Brieven lett. C. 3031, Adv. Bur. Engers & Faber, Amsterdam. (1)

Toezicht Schoolgebouwen

Bij den dienst der **Gemeentewerken** te **Groningen** wordt gevraagd een

tijdelijk OPZICHTER

ten behoeve van het dagelijksch toezicht op de schoolgebouwen op een aanvangssalaris van f 80.— per maand.

Grondige kennis van timmerwerk en eenige oefening in administratief werk wordt verlangd.

Bij gebleken geschiktheid voor de vervulling der betrekking bestaat uitzicht op eene vaste benoeming in gemeente dienst als opzichter tweede klasse.

Sollicitatiestukken zijn in te zenden aan het adres van den DIRECTEUR der GEMEENTEWERKEN, bij wien tevens inlichtingen te bekomen zijn.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

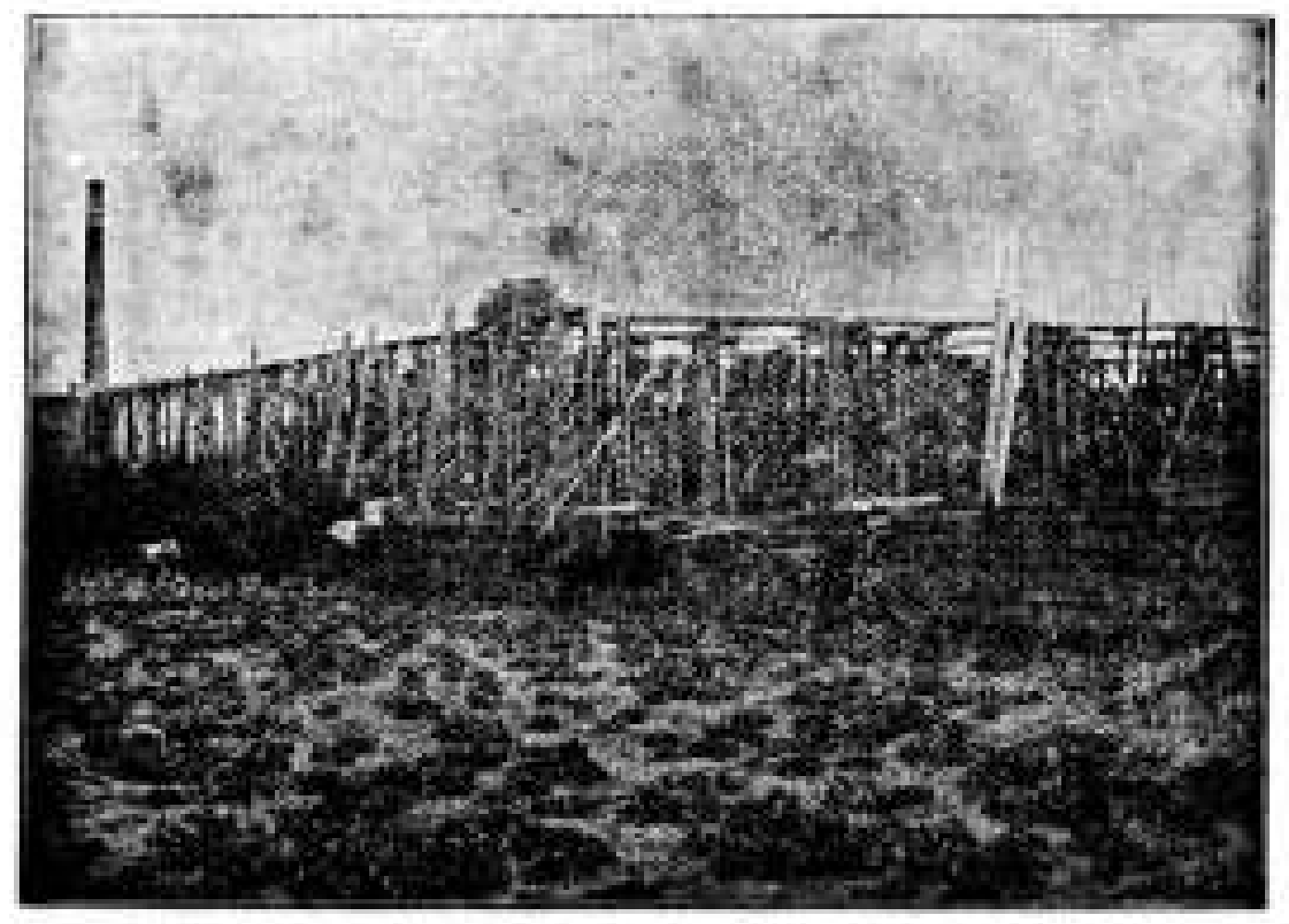

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 22 APRIL 1916. No. 17

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van »Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Monumentenzorg.

Telkens worden wij eraan herinnerd, dat de zorg voor onze monumenten nog veel, zoo niet alles, te wenschen overlaat en toch blijft, echt Nederlandsch, jaar in jaar uit de toestand bij het oude. Alweder is een belangrijk kerkgebouw ten offer gevallen aan onze verregaande zorgeloosheid. Wel was de kerk te Alphen geen monument van den eersten rang en zelfs als bouwwerk niet te vergelijken met de kerken te IJsselstein en te Vlissingen, maar in het welvarend Alphen was de kerk zoowat het eenige oude gebouw, dat tot heden overeind was gebleven, zij het ook in den loop der eeuwen herhaaldelijk geteisterd en verminkt.

Reeds in 1457 wordt zij vermeld als afhankelijk van de St. Paulusabdij te Utrecht. Het is een vrij groot gebouw van baksteen opgetrokken, een kruiskerk met een schip met zijbeuken en een door een halven tienhoek gesloten koor. De zijbeuken worden van het schip gescheiden door spitsbogen, gedragen door baksteenen kolommen met eenvoudige lijstkapiteelen en basementen. De kerk is met het koor naar het oosten gericht en ligt daardoor met het koor naar de straat gekeerd. De muren waren door zwaren trekbalken verbonden en het schip door een houten tongewelf gedekt; de zijbeuken hadden halve tongewelven. Het interieur had vrijwel zijn oud-Hollandsch karakter behouden.

De eerste verminking onderging de kerk in 1580 door het instorten van den toren en in 1618 is de kerk zelf afgebrand. Men heeft toen deels op de oude muren en met gebruikmaking van de oude kolommen de kerk weder opgetrokken. In 1852 heeft men aan de naar de straat gekeerde koorzijde een rechten gevel gemaakt in den pseudo-gothischen stijl van die dagen. De noordermuur is enkele jaren geleden afgebikt en van een nieuwe bekleeding voorzien. Alleen de kapel aan deze zijde vertoonde nog het oude 15de eeuwsche muurwerk. Later is aan de westzijde in de 18de eeuw een kapel bijgebouwd boven de grafkelders van de familie de Smeth van Alphen. Deze kapel met het grafbord uit 1789 is ongeschonden gebleven.

De kerk zelf is echter geheel uitgebrand en alleen de muren en kolommen staan nog; de westgevel is geheel vergruisd en de topgevels van de transepten heeft men, om geen ongelukken te veroorzaken, moeten omtrekken.

Dank zij de goede zorgen van den koster zijn de aardige koperen lezenaar en het koperen sierbord aan den preekstoel, met figuurwerk en de namen van de 40 schenkers in 1744, gered, doch de deels nog goed bewaarde preekstoel uit 1624, het orgel met groote beelden uit 1815 en de geloofsborden uit 1664 zijn verbrand. De klok, in 1834 te Aarle Rixtel gegoten, is in verschillende brokken naar beneden gekomen.

Ziedaar in het kort het beeld van de verwoesting, zooals dit door de dagbladen geschetst werd. Het ontbrak daarbij ook weder niet aan de gebruikelijke klachten over de onvergeeflijke zorgeloosheid der »verdomde« loodgieters, die ook hier de ramp schijnt te hebben veroorzaakt.

De bekende Leidsche archivaris Mr. J. C. Overvoorde, treedt o.a. op als woordvoerder der verontwaardigde oudheidsminnaars en schrijft aan de Nieuwe Rott. Courant:

»Weder is een belangrijk kerkgebouw ten offer gevallen

aan een brand, vermoedelijk ontstaan door onvoorzichtigheid van een loodgieter, of, volgens het Leidsche Dagblad, van «een loodgietersjongen, die op het dak werkzaamheden verrichtte». Het Leidsche bericht voegt er lakoniek bij, dat verzekering de schade dekt. De dubbeltjes zijn dus niet verloren en Alphen zal binnen eenigen tijd wel weder een kerkgebouw bezitten, doch de oude kerk is voor goed naar den kelder; deze is geheel uitgebrand en slechts de zwaar beschadigde muren staan nog overeind.»

«In de laatste jaren hebben wij reeds meerdere dergelijke verliezen te boeken en steeds werd daarbij gewezen op het ernstige gevaar, dat voor kerken en torens bij loodgieterswerk ontstaat, indien niet behoorlijk voorzorgsmaatregelen getroffen worden. Die voorzorgsmaatregelen zijn bekend, doch steeds schijnen er nog besturen gevonden te worden, die zoo weinig verantwoordelijkheidsgevoel bezitten, dat zelfs de eenvoudigste maatregelen niet, of niet voldoende worden toegepast. Onbekendheid met het gevaar kan voor hen zeker niet als verontschuldiging gelden; bij herhaling is er op gewezen. De ook hier weder gebleken zorgeloosheid bewijst, dat dergelijke besturen niet in staat zijn om de hun toevertrouwde belangen te behartigen en het is te betreuren, dat er geen wetsbepaling bestaat, die de schuldigen aan dergelijk misdadig verzuim kan dwingen om uit eigen zak de geldelijke schade te vergoeden.»

„Ook dan echter ware de ideëele schade niet te herstellen, die wordt toegebracht aan de gemeente door het verlies van dit nauw aan de geschiedenis der plaats verbonden bouwwerk, en aan de vaderlandsche oudheidkunde door het te niet gaan van een monument. Dit verlies wordt in andere kringen gevoeld dan van de roekeloos met de hun toevertrouwde belangen omspringende kerkvoogden, het is echter niet minder blijvend dan de onuitwischbare schande, die de zorgelooze beheerders zichzelf berokkend hebben".

„Er schijnen steeds nog loodgieters gevonden te worden, wier verantwoordelijkheidsgevoel op even laag peil staat als van de besturen, die op hun werk moeten toezien. Ditmaal werd het werk zelfs overgelaten aan een 17-jarigen jongen, zonder dat de baas zelf eenig toezicht hield. Het is daarom dringend noodzakelijk, dat van overheidswege in de verschillende gemeenten voorschriften worden gegeven in den geest van de Utrechtsche verordening van 29 Januari 1914, no. 3, waarbij in artikel 6bis wordt verboden om „eenige werkzaamheden met heet of gesmolten metaal, asphalt of houtcement te verrichten of een vuurpot, een door spiritus of benzine werkende soldeerlamp, -bout of afbrandlamp te hebben of te bezigen op een dak of in eene dakgoot" van in de verordening nader aangegeven gebouwen, als kerken, musea, enz., tenzij hiervan onder door Burgemeester en Wethouders te stellen voorwaarden uitdrukkelijk ontheffing is verleend. Zoover mij bekend heeft deze verordening nog slechts weinig in andere gemeenten navolging gevonden. Moge het Alphensche schandaal hierin althans andere gemeentebesturen wakker schudden"

„Verordeningen alleen geven echter niets; er dient ook op de naleving hiervan te worden gelet. Een gemeentebestuur, dat hierin nalatig is, maakt zich evenzeer schuldig aan plichtsverzuim, als een kerkbestuur, dat onvoldoende toezicht houdt."

Wij betuigen gaarne onze volle adhaesie aan het hier aangehaald betoog en toch moet ons hier de verzuchting van het hart: Is het toch weder niet het oude lied, dat reeds zoo vaak gezongen is en telkens na korten tijd verstomd? Het lied zal bij een volgende gelegenheid opnieuw worden aangeheven en het zal weder evenzoo gaan

De lummelige loodgietersjongen krijgt het eerst op zijn kop en daarna de baas en als men, zooals het heet, werk gaat maken van de zaak, loopen deze beide personen het meeste gevaar, aan den lijve of in hun beurs te gevoelen, dat zij kwaad gedaan hebben, dat niet ongestraft mag blijven.

Maar na hen komt de man aan de beurt, die toezicht had moeten houden en het blijkbaar niet of zeer slordig deed en dan diens lastgevers, de autoriteiten, die niet gezorgd hebben, dat aan verordeningen en veiligheidsvoorschriften tot bescherming van eigendommen de hand werd gehouden, of erger, niet gezorgd hebben, dat er zulke voorschriften zijn. En dan kan men nog verder gaan en de regeering hare zorgeloosheid verwijten, dat zij de gemeentelijke autoriteiten niet door wettelijke bepalingen verplicht heeft tot het uitvaardigen van doeltreffende voorschriften, en zoo komt men ten slotte bij de volksvertegenwoordiging terecht, die niet van de regeering geëischt heeft, dat zij hare aandacht aan deze aangelegenheid zou wijden.

Men moge nu zeggen, dat de tijdsomstandigheden er op het oogenblik niet naar zijn om zich met dergelijke dingen bezig te houden; in andere tijdsomstandigheden heeft men immers jaren en jaren lang evenmin eenig blijk van belangstelling gezien voor de bescherming van particulier en nationaal eigendom, die toch behoort tot de zaken, die het voorwerp van aanhoudende zorg voor elke regeering moeten zijn.

Ook in dit geval las men het lakonieke »innetje: verzekering dekt de schade. Een flagrante leugen, wat de ideëele schade betreft en niets-zeggend ten opzichte van de materieele, want wat is alle verzekering anders dan een verdeeling van de schade over vele hoofden, zoodat zij weinig of niet gevoeld wordt?

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
JURY-RAPPORT
OVER DE GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1915.

1. SCHOLENPARK.

Hoewel slechts 3 beantwoordingen dezer prijsvraag inkwamen, is de jury tevreden over het aanvankelijk resultaat. Door inzenders is ernstig werk geleverd; verschillende der zich bij schoolbouw voordoende problemen zijn met inzicht opgelost.

De bij den bouw van een scholenpark voorkomende nieuwe eischen zijn niet geheel door inzenders begrepen.

Over het algemeen is de geheele opzet door de ontwerpers te groot genomen en daardoor oneconomisch geworden.

De gevraagde overdekte verbindingsgangen zijn in geen der inzendingen practisch opgelost. De verbindingen der scholen onderling zijn omslachtig, en niet berekend op elkaar aldaar ontmoetende klassen (die zich b.v. van en naar het turnlokaal begeven), de kruizingen der gangen zijn niet verwijd. In de schoolgebouwen heeft geen Inzender een afdoende oplossing gevonden voor het vraagstuk van groepeering der schoollokalen om één Hal.

De inzendingen geven aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Motto „*Alfa*".

Algemeene situatie De situatie is droog gekozen bij het streven naar beknoptheid. De overdekte gangen van de schoolgebouwen naar het centrale gebouw, die om de speelplaatsen zijn aangelegd, maken dat dit slechts met omwegen is te bereiken, hetgeen in de praktijk hinderlijk zal zijn. De afstand van de buitenste scholen naar het centraal gebouw b.v. bedraagt ruim 140 M. De rechthoekige kruisingen der overdekte gangen zijn bij ontmoetingen van klassen onpraktisch.

Ten opzichte der windstreken zijn de speelplaatsen, schooltuinen, in orde, de schoolgebouwen echter niet geheel.

Een aesthetisch bezwaar acht de jury het naar voren brengen van het centraalgebouw, dat dienstgebouw is, ten koste der schoolgebouwen, die hoofdzaak zijn.

Centraalgebouw. Het plan van het centraalgebouw is te royaal opgevat en veel ruimte is verkwist Slöjdlokaal en turnzaal zijn goed gelegen, echter is de gevraagde in tweeën-scheiding der laatste achterwege gebleven. De kleedkamers liggen niet aan de turnzaal, terwijl de privaten toezicht missen. De badinrichting is moeielijk te bereiken en te ver van de verbindingsgang, ook missen de kleedkamers directe verbinding met het badlokaal. Het ketelhuis is te klein, wat door bijtrekken van de langs loopende gang is te verbeteren. Het waschvertrek ligt niet onmiddellijk aan de drogerij, hetgeen ongeschikt is. De linnenkamer is slecht verlicht. De woningen zijn goed gelegen. Over het algemeen heeft dit gebouw te veel gangen en galerijen, er is te veel geofferd aan symmetrie, waardoor aan den economischen bouw afbreuk is gedaan.

Schoolgebouw. De Hal, niet anders dan een verbreede corridor, is reusachtig en getuigt van ruimteverspilling. Kleerenbergplaatsen kunnen gemakkelijk worden gemist, daar in de corridor overvloed van berging kan worden aangebracht. De privaten voor jongens en meisjes en de urinoirs liggen aan de uiteinden van het gebouw en zijn dus uit de verst verwijderde klassen bezwaarlijk te bereiken. De toegang naar de speelplaats is van de meeste klassen te ver verwijderd.

Ook in deze gebouwen is de symmetrie te zeer beoogd, waardoor niet in het programma gevraagde ruimten zijn ontstaan. De 2 voorste schoollokalen (waarbij het teekenlokaal) zijn op het zuiden gelegen. De ramen hadden door verschikking der lokalen met de korte wanden naar den uitgang, in de zijgevels kunnen worden aangebracht, waardoor ook aesthetisch een meer monumentale ingang, geflankeerd door gesloten muren, ware bereikt. De ligging der overige schoollokalen precies Oost of West, is niet volgens het programma.

Over de architectuur der gebouwen zijn weinig bemerkingen te maken. Het uiterlijk derzelve onderscheidt zich niet van veel-geziene middelmatige producten. Het centraal gebouw zit beter in elkaar dan de schoolgebouwen, welker bekappingen uit aaneéngekoppelde daken en platten met dakschilden bestaan. Raamverdeeling in het schoolgebouw is niet fraai geslaagd. De portieken in het centraalgebouw maken onaangename gaten in de bestreefde geslotenheid.

Motto: „*Salus Publica*".

Algemeene situatie. De situatie geeft een aardig scholenpark te zien, doch is door zijn overdreven afmetingen zeer weinig economisch, hetgeen zeer zeker bij scholenbouw dient in het oog gehouden. Ten opzichte van de windstreken zijn de scholen uitmuntend geplaatst, doch de speelplaatsen te veel in de schaduw.

De verbindingsgangen voldoen ook hier niet aan het programma als afzonderlijke gangen, ontwerper heeft ze als loggia's behandeld, wat echter door aanbrenging van ruiten is te verbeteren. Niet begrepen is de eisch van verbreede eindgangen, die dienen moeten om de verschillende gangen te vereenigen. De verbreeding in dit plan is niet gemotiveerd, daar er geen gangen bijeenkomen. De scholen zijn niet alle van den weg door een afzonderlijken toegang bereikbaar, hetgeen het programma voorschrijft. Twee scholen hebben een gemeenschappelijken uitgang, hetgeen echter tot een aardige plaatsing der woningen van concierge en machinist heeft bijgedragen. Aesthetisch is de situatie goed opgelost. Een bezwaar is echter de groote afstand van centraalgebouw en de schoolgebouwen A en D. Een verbetering ware de plaatsing van school A achter B en D achter C, waardoor de overdekte gang met een vorksgewijze vertakking naar 2 scholen korter zou worden.

Centraalgebouw. De platte grond is goed opgelost in den aesthetisch juisten vorm. Alle afdeelingen zijn gemakkelijk te bereiken en goed gegroepeerd. Het slöjdlokaal ligt wat te veel geïsoleerd. De inrichting der badkamer is ten opzichte van het toezicht niet de beste, daar alle douches niet gelijk te controleeren zijn. De kleedkamers zijn alle zeer goed gelegen en in directe verbinding met de lokalen waarbij zij behooren. De turnzaal is zeer goed, de gevraagde scheiding in 2 lokalen uitmuntend opgelost. De ligging der turnzaal pal op het noorden maakt haar kil en niet gezellig. De privaten zijn overal goed geplaatst en voldoen aan alle bepalingen. Goed gedacht is het afzonderlijk gebouw voor ketelhuis en wasscherij. De ligging van de linnenkamer is veel te ver van de badinrichting, hetgeen vermeden had kunnen worden door omwisseling der waschvertrekken en kolenbergplaats en door bouw van een gang in directe verbinding met de badinrichting.

Schoolgebouw. Zooals gezegd zijn de klassen ten opzichte der windstreken goed geplaatst. De kasten te plaatsen in den werkmuur, zooals in 4 lokalen is gedaan, verdient geen aanbeveling. De onderwijzerskamer is niet fraai van vorm. De bedoeling van het rustpaviljoen is niet duidelijk, waarschijnlijk aangebracht om de zeer groote speelplaats aantrekkelijker te maken. De privaten in de Hall missen het noodige toezicht. De Hall is slechts gedeeltelijk uit de schoollokalen direct bereikbaar. Het bovenlicht is 'n weinig uit de proportie en zal peuterig zich voordoen.

De architectuur der gebouwen is eenvoudig en bevredigend, hoewel niet zonder banale effecten. Het teekenwerk is zeer goed en door eenvoudige middelen verkregen. Alle gebouwen zijn afgedekt met zadelkappen, waarbij de gangbare onjuiste topgevels in de richting der daken zijn vermeden, met uitzondering van den topgevel boven den ingang van het schoolgebouw, die leelijk aangebracht is.

De dubbele woning is als ingangsgebouwtje aardig, en in dit karakter zijn de zware afgeronde pilasters te verdedigen. De overkapping is willekeurig op de ruimteindeeling, doch staat aangenaam op het gebouwtje, in verband met zijn plaats in de situatie van het geheel.

Het centraalgebouw is door zijn langwerpig gerekten vorm het best geslaagd in verband met de gekozen bekapping. Minder de schoolgebouwen, waarvan de gevels droog zijn en weinig verdienste hebben.

Motto: »*Werken, denken en leeren is leven*«.

Algemeene situatie. De situatie is economisch goed ineengezet, er is niet te veel overbodig terrein. Aesthetisch is de groepeering niet kwaad De verbindingsgangen zijn naar de beide voorste scholen te lang en te veelhoekig. Het turnveld ligt den geheelen dag in de zon en zal rondom met boomen moeten beplant, waarmede een aesthetische bedoeling zou gemist worden. Ook het turnlokaal is te veel op het Zuiden. Schoollokalen en speelplaats zijn ten opzichte der windstreken

goed gesitueerd. Boombeplanting dicht voor de klas ramen is af te keuren.

Centraalgebouw. Een origineele, doch afkeurenswaardige platte grond. Schijnt aangelegd op een vierkant- of driehoeksysteem, waaraan de Jury geen voordeelen heeft kunnen ontdekken, terwijl de nadeelen, in den vorm van overvloedige en onaesthetische ruimten, in het oog springen. Het gymnastieklokaal is bezwaarlijk te bereiken en ongeschikt van vorm. De kleedkamers liggen goed. De badinrichting is practisch ontworpen. Ketelhuis en machinekamer, in den kelder ontworpen, missen den noodigen lichttoevoer en ventilatie. De kolenbergplaats is met het ketelhuis niet in onmiddellijke verbinding en de bedoeling van den tunnel is niet duidelijk.

Schoolgebouw. Ligging der schoollokalen ten opzichte der windstreken is goed, gelijkvormig aan die van »Salus Publica«. De afmetingen van de Hall in lengte, breedte en hoogte zijn reusachtig, buiten alle proportie tot de noodige lokalen en geheel niet passend in een schoollokaal De Hall zal onmogelijk te verwarmen zijn. Aesthetisch geheel mis De privaten liggen buiten alle toezicht. De met tallooze pleeraampjes verlichte onderwijzerskamer is leelijk van vorm, uitwendig door vormen en groepeering der ramen geheel verbonden aan de privaten.

Het teekenwerk is middelmatig, inferieur aan dat der beide andere inzendingen. De overkapping der gebouwen is niet geslaagd en lijdt aan opgeblazenheid. De kap van het schoolgebouw boven de Hall concurreert met het uitspansel. De behandeling der gevels is goed door raam en deurverdeeling, de matige versieringen zijn juist aangebracht, doch vallen door de kleine schaal buiten beoordeeling.

De jury adviseert den eersten prijs toe te kennen aan den inzender van het motto »*Salus Publica*, den tweeden aan dien van het motto »*Aifa*«.

PRIJSVRAAG A. ET A. VOOR EEN TRANSFORMATORENHUISJE.

De Jury moet constateeren dat geen der inzenders door een artisticken sterk- of zwakstroom is geprikkeld. De geest der ontwerpers werd verlicht door vetkaarsen of petroleumlicht, geenszins door dat van electrische lampen.

Geen der inzenders heeft een karakteristieke uitbeelding van een transformatorenhuisje gevonden. Over het algemeen is bij het vraagstuk te veel gedacht aan een huisje (woning), en geen vorm is ontstaan voor de omsluiting van eenige speciale apparaten.

De Jury bevond zich tegenover de resultaten dezer prijsvraag in de positie van een geplaagd familievader, die tegen einde April genoodzaakt is zich een huis te huren, waar alle geschikte perceelen betrokken zijn.

Accoord gaande met de opmerking van een der leden, dat in een wedstrijd van hard- en langzaamloopers steeds iemand No. 1 en iemand No. 2 aankomt en voorbijgaande de tegenwerping van een ander lid, dat alle concurrenten wel vóór de eindstreep op hun neus kunnen liggen, meende de jury een eersten en tweeden prijs te moeten toekennen, ongeacht bebloede neuzen of gescheurde broeken.

Bij de beoordeeling der ontwerpen werden de volgende overwegingen gemaakt:

»*buiten*«. Ontwerper voelt zich tot den Walenkamp-stijl aangetrokken, zonder deze zóó smakelijk te maken, dat de Jury toe wil happen Het ontwerp heeft veel te veel versieringen, die den eenigszins banalen hoofdvorm geen verdere expressie geven.

»*R. S.*« Stijl van een reclamegebouwtje op een tentoon-

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

stelling van kalkzandsteenfabrikaten, wellicht zéér voldoende onder den koepel van het Paleis voor Volksvlijt, doch het tegenovergestelde van landelijk. De hoofdvorm is rationeel, doch zonder uitdrukking, de baksteenversiering vervelend conventioneel.

»*Electro*«. Een ontwerp, waarbij aansluiting op de landelijke omgeving gezocht en verkregen is, o.a. door de curieus besnoeide beplanting, die het gebouwtje invat. De muurtjes onder de topgevels verkrijgen door hun vorm het effect van houten schuttingen of paneelen. Hoewel rationeel, is de overkapping door gelijkvormige groote en kleine kap en om de aansluiting niet te bewonderen. Niettegenstaande de bezwaren een der beste ontwerpen der inzending.

»*A Priori*«. Mist het karakter van het gevraagd gebouwtje. De kapvorm is in verband met de doorsnede zeer gezocht. De ondergeplaatste monierconstructie (?) maakt de kap overtollig. De baksteenversieringen ontsieren het metselwerk.

»*Elise*« is wellicht voor een theekoepeltje geschikt te maken, doch niet voor een transformatorenhuisje. Als uitsluitende decoratie, die geen uitdrukking aan het geheel verleent, zijn de aangebrachte pilasters ongemotiveerd.

»*Electronen*« geeft onder de inzendingen een der meest juiste aesthetische vertolkingen van het gevraagde, doch moet als niet beantwoordende aan de eischen van verdiepinghoogten, gesteld in het programma, worden ter zijde gelegd. Het geheel is op de perspectief aangenaam voorgesteld, de plaatsing achter een tuinmuur komt het ontwerp ten goede.

»*A. et A. I*«. Niettegenstaande geopperde bezwaren tegen de overkapping, en hoewel de zakelijke, rationeele oplossing van het geval geen «vondst» is, stelt de jury voor deze inzending te bekronen als geheel beantwoordende aan de programma-eischen, die tevens aesthetisch juist zijn uitgebeeld.

„*A*". De insluitende wanden als zoodanig zijn bezweken onder de hoeveelheid pilasters, paneelen, banden etc.

Gedeelten voor hooge en lage spanning hebben uiterlijk weinig samenhang.

„*Baksteen I*". Is opgelost als een portierswoning. Geen poging is gedaan tot uitbeelding van het gevraagd gebouwtje, daar het zich in geen opzicht van een kleine woning onderscheidt. De gekleurde perspectief-teekening is mislukt.

„*Baksteen II*". Een niet zeer fraaie poging tot rationeele oplossing. Muurverdeeling in paneelen etc. is onhandig, de deuropeningen vertoonen zich als ingesloopte gaten. In een landelijke omgeving zou dit ontwerp niet tot dichterlijke mijmeringen aanleiding geven.

„*Omnia Vincit Labor*", maar niet de bezwaren der jury tegen dit transformatorenhuisje, dat zich als dorpskapel vermomd heeft. Zeer aangenaam en verdienstelijk teekenwerk.

„*A. & A.*" II. Als poging in de richting van een juiste oplossing niet zonder verdienste. Ontwerper heeft het beeld «Woning» kunnen loslaten. Hoewel de Jury de inzending voorstelt als 2e bekroonde, juicht zij het slechts toe als niet zeer sterke poging en heeft vele aanmerkingen op de deelende baksteenbehandeling. De nog niet verkregen teekenhandigheid van inzender heeft hem behoed voor buitensporigheden.

De Jury stelt voor den 1en prijs te verleenen aan de inzending „A. et A. I", den 2en aan „A. et A. II". Geenszins meent de Jury hiermede den Bond Heemschut, die zijn gewaardeerde medewerking aan deze prijsvraag verleende, te adviseeren het tot stand brengen van één der ingekomen ontwerpen te bevorderen.

De Jury:
Js. INGENOHL,
J. GRATAMA.
J. F. STAAL JR.

Ontwerpers der bekroonde inzendingen zijn:

SCHOLENPARK:

1e prijs, motto „*Salus Publica*", de heer C. de Graaf arch., Utrecht.

2e prijs, motto „*Aifa*", de heer K. Wiedijk, bouwk. teekenaar, Amsterdam.

TRANSFORMATORENHUISJE:

1e prijs, motto „*A. et A.*" I, de heer C. A. Kentie, bouwk. teekenaar, Utrecht.

2e prijs, motto „*A. et A.*" II, de heer P. Tolman Jr., bouwk. teekenaar, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. Officieel Gedeelte. Verslag der Bestuursvergadering van 4 April 1916.

Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken, door J. P. Fokker b. i.

Stadsuitbreiding III, door D. F. Slothouwer b. i. (Vervolg), met afbeeldingen.

Herbouw na den watersnood.

Ingezonden over het verslag van de ledenvergadering der M. B. V. A door J. P. Fokker b. i., met aanschrijt van den Alg. secretaris J. Wesseling.

ARCHITECTURA No. 16. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1376ste Ledenvergadering van 5 April 1916.

„De Architect" te Amsterdam.

N. V. Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk.

§ 31 der A. V. van den Bond van Nederlandsche Architecten, door Jan de Meijer B. N. A.

Twee voordrachten over Moderne Tuinkunst. II. De fouten van den tegenwoordigen openbaren tuin.

Jury-rapport over de Genootschaps-prijsvragen 1915.

DE BOUWWERELD No. 15. Doorbraak en bebouwing van het Waagplein te Alkmaar, met afbeeldingen.

Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten (Vervolg).

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
UIJTENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, SOLIED ADRES. 1e Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 266, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

DE INGENIEUR No. 16. Verlichting van spoorwegrijtuigen door middel van acetyleen-gloeilicht. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling Nederlandsch-Indië van 28 April 1915 door G. H. Loffman w. i., met afbeeldingen.

De vereischte dikte van knoopplaten van Vierendeelligers, door N. C. Kist c. i., met afbeeldingen.

Iets over de beweging van grondwater in zeedijken, door Ch. C. Coomans c. i., met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 8 April 1916.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 15. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Een geschil omtrent de samenstelling van de Administratieve Voorschriften (slot). — Keuren van kalkzandsteen. — Boekbespreking en catalogi. — Ingezonden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 15. Een goed teeken.

Overzicht der aanbestede werken over het eerste kwartaal van het jaar 1916.

Bevordering Baksteenindustrie.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 2. In de Februari-aflevering van Eduard Cuyper's Maandelijksch Prentenboek zet de heer H. M. Werner zijn causerie voort over Ouderwetsch Porselein. Wij treffen daarbij weder afbeeldingen van een aantal fraaie stukken aan en de tekst bevat vele wetenswaardige bijzonderheden.

In het tweede artikel verhaalt de heer A. J. A. Flament de geschiedenis van het zoogenaamd »Spaansch Gouvernement« te Maastricht. Bij gelegenheid van het overlijden van Victor de Stuers is de aandacht nog eens op dit oude complex aan het Vrijthof te Maastricht gevestigd, en wel op eigenaardige wijze.

De dagbladen maakten namelijk dezer dagen melding van plannen, die bij een combinatie van Haagsche heeren zouden bestaan, om het oude gebouw aan te koopen, te sloopen en te vervangen door een bouwwerk in den trant van het Hotel-Central in den Haag. Het zou, indien men daartoe overging, zeker een fijngevoelde hulde zijn aan de nagedachtenis van de Stuers, die het gebouw in 1912 aankocht, om het voor ondergang te behoeden. De man, die zich de bewaking onzer oude monumenten tot levenstaak had gesteld is dood, maar het is te hopen, dat zijn vaderstad, waarvoor hij steeds warm voelde, niet zoo ondankbaar zal zijn, om toe te laten, dat hier een onhebbelijk vandalisme wordt gepleegd, waarbij de stad in aanzien meer verliezen dan winnen zal.

Tot slot geeft deze aflevering eenige afbeeldingen met korte beschrijving van de villa »Grijpsheert« in het park Zorgvliet te 's-Gravenhage. De naam doet denken aan een roofriddersburcht, de villa heeft evenwel een vredig aanzien, dat zich goed aansluit bij de omgeving.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Tentoonstelling Parijs.

Gemeld wordt dat gedurende de maanden Mei, Juni en Juli 1916 te Parijs op het Terrasse des Tuileries en in de Salle du Jeu de Paume eene tentoonstelling zal gehouden worden van La Cité Reconstitute (wederopbouw van steden).

Het office du Commerce Franco Hollandais heeft bewerkstelligd, dat ook Nederland hieraan kan deelnemen. Er bestaat gelegenheid tot het inzenden van al wat op het bouwvak betrekking heeft; vooral zullen met ingenomenheid in ontvangst genomen worden plannen en teekeningen onzer architecten, ook op het gebied van den bruggenbouw.

Prospectussen en alle verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den correspondent van het office, den heer Theod. Wiederhold, Frederiksplein 28 te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter, tijdelijk voor dagelijksch toezicht op de Schoolgebouwen, bij de Gemeentewerken te Groningen. Aanvangsalaris f 80.— per maand. Uitzicht op vaste aanstelling. Stukken aan den Directeur der Gemeentewerken, die inlichtingen geeft. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, practisch ervaren, bij electrische tramwegonderneming. Brieven No. 1301 O. B. Advertentiekantoor J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, eventueel voor langen tijd. Brieven lett. U. C. 1026 Alg. Adv. bur. A. de la Mar Az., Amsterdam. (1)

— Bouwkundige Teekenaars, direct, salaris f 100.— à f 130.— per maand. Brieven aan J. van den Ban, Architect, Haarlem. (1)

— Aankomend Opzichter-Teekenaar, terstond. Volledige brieven, lett. C. 51, Advert. bureau Rokin 81, Amsterdam. (1)

— Uitvoerder voor bouwwerk, bekend met betonwerk. Brieven lett. B. 1966, Intern. Annonce-Bureau, Keizersgracht 576, Amsterdam. (1)

— Assistent, voor landmeten, waterpassen en geodezie aan de Technische Hoogeschool te Delft. Sollicitaties bij den hoogleeraar H. J. Heuvelink, te Delft. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor belangrijk bouwwerk. Brieven lett. C. 3031, Adv. Bur. Engers & Faber, Amsterdam. (2)

— Opzichter, terstond voor ongeveer 6 maanden bij woning met schoollokaal. Salaris f 80.— per maand. Brieven lett. A. Boekhandel Lenshoek, Zalt-Bommel. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor 3 à 4 maanden bij landhuisbouw, tegen 1 Mei 1916. Salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

— Adjunct-Directeur van Openbare Werken te Helmond, jaarwedde f 2000.—, klimmend tot f 3000.—. Civiel of Bouwkundig Ingenieur met ervaring in woningbouw. Sollicitaties enz. uiterlijk 30 April bij den Burgemeester. (2)

— Bouwkundig Opzichter voor 3 à 4 maanden, voor landhuisbouw. Salaris f 40 à f 50 per maand. Brieven lett. V. 3323, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

— Opzichter voor de verbetering van den Rijksweg op Zuid-Beveland, standplaats Goes, voorloopig voor circa zes maanden. Brieven aan den Arrondissements-Ingenieur van den Rijkswaterstaat te Goes. (2)

— Adjunct-Directeur der Gemeente-Gasfabriek en Waterleiding te Helder. Jaarwedde f 2400.—, klimmend tot f 2800.—. Pensioenstorting 3 en 5 pCt. Ingenieursdiploma gewenscht. Adres op zegel aan het Gemeentebestuur vóór 1 Mei 1916. (2)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

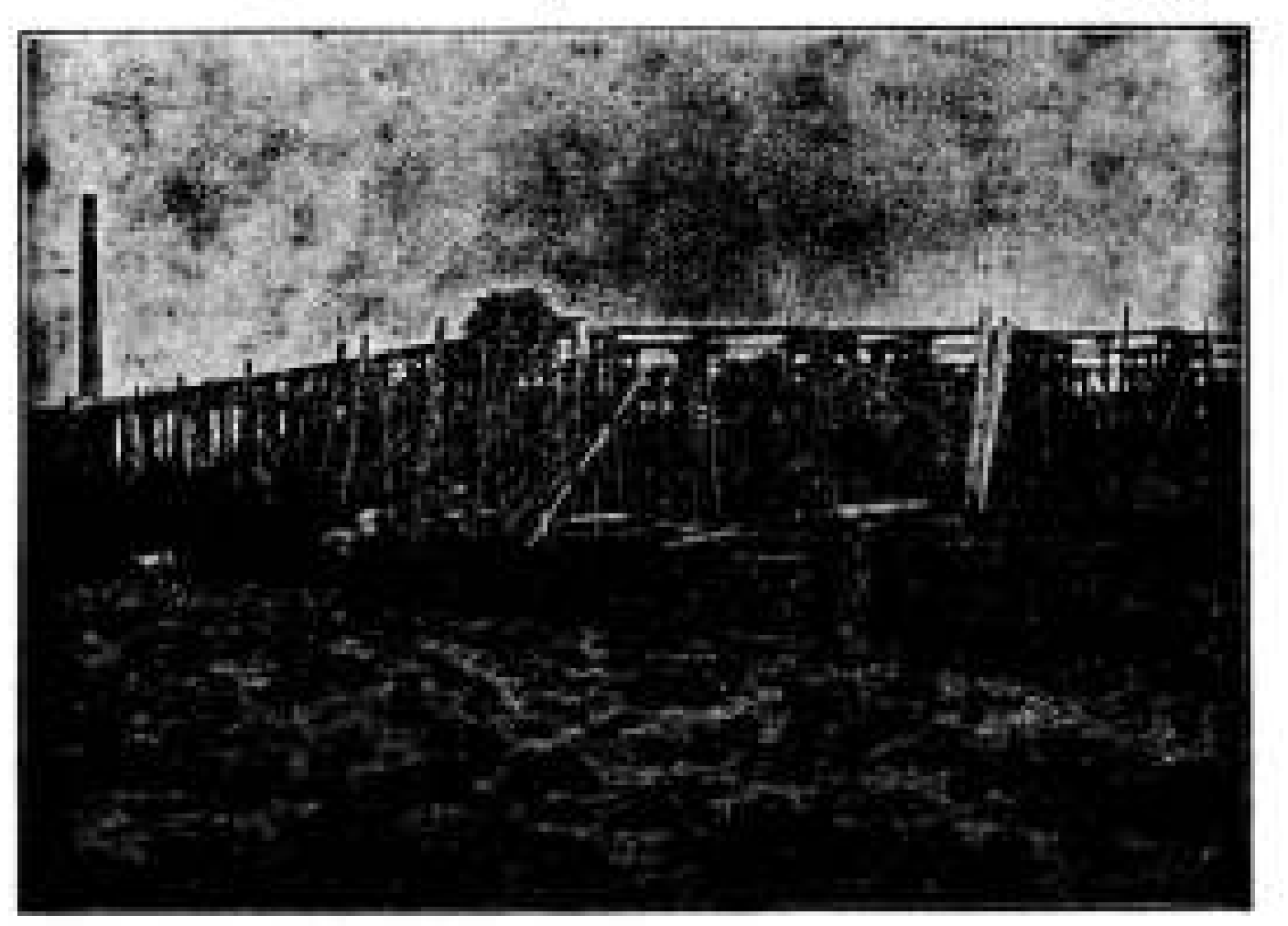
In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

ADVERTEERT IN DIT BLAD

51STE JAARGANG. ZATERDAG 29 APRIL 1916. No. 18

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Monumentenzorg.

Slot. (Zie bladz. 66)

Dit mag een voordeel worden genoemd van verzekering in het algemeen, men wentelt de gevolgen van een ramp af op de gemeenschap, maar nergens komt de schaduwzijde van het stelsel sterker uit, dan bij gevallen als het onderhavige, in de verslapping van het individueel verantwoordelijkheidsbesef. Mr. Overvoorde zegt terecht dat dit bij de loodgieters op even laag peil schijnt te staan als bij de besturen, die op het werk moeten toezien.

Op dit thema voortbordurend, kan men zeggen, dat het bij de regeering ook al even laag staat, en zoo komen wij ten slotte ook weder bij de volksvertegenwoordiging terecht. Geen andere conclusie is dan mogelijk, dan dat bij het Nederlandsche volk het verantwoordelijkheidsgevoel op een laag peil staat, althans wat de zorg voor de nationale monumenten betreft.

En nu gelooven wij, dat wij zijn, waar wij wezen moeten, aan de bron van het kwaad, onze nationale laksheid en onverschilligheid voor waarden, die niet in geld zijn uit te drukken.

Niemand wist daar beter van mee te praten dan wijlen Victor de Stuers, een der weinigen, die, waar het pas gaf, aan iedereen, aan regeering en volksvertegenwoordiging durfde te zeggen, waar het op stond. Niet altijd, weliswaar, in den vorm van vriendelijke vermaningen, maar, zooals zijn temperament dat medebracht, veelal in fulmineerende boetpredikaties, die niet altijd aangenaam klonken in de ooren van hen, die zich schuld bewust waren.

Tegenpruttelen hielp echter gewoonlijk niet, men moest ten slotte erkennen, dat de groote kampioen voor onze nationale kunstbelangen in den grond gelijk had.

Hij heeft meer tot stand gebracht dan aanvankelijk verwacht werd, hij heeft zijn vaderland behoed voor een geheel wegzinken in het moeras en het verre nageslacht moge hem daarvoor dankbaar zijn. Gelukkig heeft hij het Alphensche schandaal niet meer beleefd, maar ook helaas niet de indiening van een Monumentenwet, die misschien dergelijke schandalen zou kunnen voorkomen, althans er paal en perk aan zou kunnen stellen, want, gelijk Mr. Overvoorde zegt, verordeningen alleen geven niets, wanneer niet op de naleving wordt gelet, wanneer niet, zouden wij zeggen, die naleving, menschelijkerwijze gesproken, verzekerd is. Dat kan men alleen verkrijgen door een krachtig handhaven van een verstandige wet. Het wapen van het Koninkrijk der Nederlanden heeft een zeer zinrijk devies, »Je Maintiendrai«. Iedere schooljongen kan dit in goed Hollandsch vertalen en toch schijnt de beteekenis door het Nederlandsche volk nog maar slecht of niet begrepen te worden, dat ondervindt ieder, die wat te handhaven heeft.

Maar laat ons aannemen, dat wij wat vooruitgegaan zijn in de laatste halve eeuw, ook in onze begrippen over monumentenzorg, laat ons aannemen, dat wij op dit punt zelfs veel vooruit zijn gegaan, te ontkennen is het niet dat die vooruitgang slechts aan den dag komt in een zeer kleinen kring. Mr. Overvoorde zal zich daaromtrent wel evenmin illusies maken als wij en ook wel weten, dat, al hebben Heemschut en de Nederlandsche Oudheidkundige

Bond een aantal leden, dat voor een klein land als het onze heel aardig mag worden genoemd, toch slechts een klein gedeelte daarvan werkelijk gevoelt als hij en werkelijk medewerkt, om te trachten iets te bereiken.

Wij weten het wel, er zijn leden in dien kring, die nimmer moede worden te hameren op hetzelfde aambeeld en dit blijft nooit geheel zonder uitwerking. Ook troosten wij ons gaarne met het Hollandsche spreekwoord, dat de druppel ten slotte den steen uitholt, maar dat duurt, op zijn Hollandsch, heel lang, wel wat te lang. Geduld is een schoone Hollandsche deugd, maar men moet het niet overdrijven en in dringende gevallen is een weinig voortvarendheid wel eens beter.

Het geldt hier zonder twijfel een dringende zaak. Dit moge niet algemeen gevoeld worden, daar waar het gevoeld wordt is zij aan de orde van den dag. De heer E. van Houten heeft zoo even nog in «de Bouwwereld» over wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten een beschouwing ten beste gegeven, die lezenswaard is, ook om de combinatie, die misschien wel tot een practische oplossing van het vraagstuk kan bijdragen.

De schoonheid van stad en land begint weder eenige waardeering te vinden, nu men gaat inzien, dat de vrees haar te verliezen lang niet ongegrond is. Zelfs uit de dagbladen blijkt dit meer en meer. Geen fatsoenlijke redactie laat zich aanleunen, dat zij niets voor die schoonheid zou gevoelen en zoo hebben wij dan ook hoop, dat de monumenten ook nog eens aan de beurt zullen komen voor wat meer algemeene belangstelling, want werkelijk het wordt tijd de hand aan den ploeg te slaan, zoo men niet wil, dat de wettelijke bepalingen eerst komen, wanneer er niets meer te beschermen zal zijn dan opgelapte en grootendeels vernieuwde monumenten.

Het zou heel mooi zijn, wanneer het den kleinen kring van werkelijk belangstellenden gelukte, door woord en geschrift ons volk te doordringen van het besef van de waarde zijner ideëele goederen, maar het is de methode van den druppel. Men beproeft wel de zaak zoo voor te stellen, dat die ideëele goederen ook materieele voordeelen kunnen afwerpen, men wijst bijvoorbeeld op het vreemdelingenverkeer en de baten, die daaruit kunnen voortvloeien. Dergelijke voorspiegelingen zijn echter onzes inziens uit den boze. Bij de bevordering van de schoonheid van stad en land en de bescherming onzer monumenten is toch niet het doel, daar geld uit te slaan. Dat denkbeeld blijve ver van alle ernstige pogingen, omverbetering in den toestand te brengen. Maar dan krijgt men het volk niet mede, zal men wellicht tegenwerpen. Wij antwoorden: als daar zulke middelen voor aangewend moeten worden, dan doet men beter alle verdere moeite te sparen. Doch dit behoeft niet, want wij hebben betere middelen en het meest voor de hand liggende is wettelijke regeling. Waarom daarmede langer getalmd, waarom de bezwaren daartegen zoo breed uitgemeten? Aan de totstandkoming der woningwet stonden veel grootere bezwaren in den weg en zij is er gekomen, zij het ook behept met gebreken. Laat nu een monumentenwet ook met gebreken ter wereld komen, die komen in het gebruik spoedig genoeg aan het licht en zijn te verbeteren, maar laat ons zorgen, dat wij een wettelijke regeling krijgen, dan krijgt men vanzelf ook de belangstelling voor de zaak, die daarmede geregeld wordt, alreeds voor de totstandkoming, die van de volksvertegenwoordiging. Laten wij ons echter niet voorstellen, dat met de volksvertegenwoordiging ook het volk voor de zaak gewonnen en de handhaving verzekerd is; het volk niet, de loodgieter niet en de kerkvoogden niet. Maar met de wet in de hand kan de Kamer den Minister, de Minister den Burgemeester, de Burgemeester de kerkvoogdij, de kerkvoogdij den architect of opzichter, de opzichter den baas, de baas den loodgieter en deze ten slotte den loodgietersjongen ter verantwoording roepen en op die wijze kan en moet het geheele Nederlandsche volk worden bereikt en gewonnen.

Wie nog niet zou willen gelooven, dat de zaak werkelijk dringend wordt, leze eens, wat Dr. Jan Kalf onlangs schreef in de Nieuwe Rott. Courant over gevallen, waarbij geen ramp en geen loodgietersjongen in het spel is, onder het opschrift:

Koudekerk, Overschie en .... Rotterdam.

«Vredesverwoestingen noemde Jan Veth op het laatste kunstcongres het sloopen en verbouwen, waardoor tal van mooie en schilderachtige oude gebouwen en gebouwtjes verdwijnen, en onze steden en dorpen voortdurend meer van hun karakter en hun eigenaardige schoonheid verliezen. Er valt nu weer een sterk-sprekend staaltje van dat wanbedrijf te vermelden. Koudekerk is een al grootendeels gemoderniseeerd dorpje aan den Rijn, aantrekkelijk toch door een bijzonder aardig kerkje en zeer enkele oude geveltjes. Een daarvan, bij een huisje behoorend, waarin een bakkerij gevestigd is, had vroeger al door bepleistering met cement veel van zijn waarde verloren, maar bewaarde toch nog een opmerkelijke versiering: een fries van baksteenmozaïek met diamantkoppen van bergsteen, en een vijftal gehouwen steenen: in het midden de appelboom van het paradijs, rechts en links, op de hoeken, Adam en Eva, en dan een paar steenen met berijmd opschrift en het jaartal 1614. De bakkerij moest worden verbouwd en vergroot door een belendend huisje erbij te trekken, en een timmerman uit de buurt maakte een plan daarvoor. Het oude geveltje zou tegen den grond gaan, een gevel met rechte kroonlijst voor de twee samen-te-voegen perceelen worden gezet, en met kwistig gebruik van verglaasden steen zou worden gezorgd, dat dit nieuwe werk behoorlijk de aandacht trok..... in Koudekerk. De Provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie hoorde ervan, trok erheen, praatte uit en daarna met den bakker, later ook met den timmerman ontwerper, en daar het geveltje in zijn geheel niet bleek te redden, aanvaardde zij het bestaande plan, beschaafde dat een heel klein beetje en vond boven de winkelpui plaats om daar opnieuw het oude friesje aan te brengen, waarvan het beeldhouwwerk nu wel geen groote waarde bezat als sculpture, maar dat om zijn naiviteit, zijn kleurig samenstel en de bonte polychromie van de beeldjes, toch een alleraardigst voorbeeld mocht heeten van echte volkskunst. Zij bood aan de meerdere kosten, welke de voorgestelde veranderingen mochten meebrengen, voor hare rekening te nemen en het voorzichtig uitbreken en herplaatsen van het fries geheel te betalen. De timmerman beloofde zijn steun, maar de bouwheer bleef onverzettelijk — en zoo juist bereikt mij het bericht, dat het geveltje al in puin ligt en het fries niet zal worden herplaatst.....

En nu is er alweer een tweede geval, dat zorg baart. In Overschie staat een brugwachtershuisje, in 1657 daar door de stad Delft gebouwd, aan de Delfshavensche Schie, die deel uitmaakt van de vrije verbinding met de Maas, waarop een privilege van Albrecht van Beieren in 1389 Delft recht gaf.

Bij de scheiding van Delft en Delfshaven, in 1812, is dit huisje eigendom van de laatste gemeente geworden en, toen deze in 1886 bij Rotterdam werd ingelijfd, is ook de brugwachterswoning aan Rotterdam gekomen. Penteekeningen van het huisje en van een der in den gevel daarvan geplaatste decoratieve wapensteenen gaf Joh. Briedé in het laatste Rotterdamsche Jaarboekje. Men kan daar zien op hoe smakelijke en ongezochte manier voor het simpele gegeven een aardige oplossing is gevonden, hoe het eenvoudige baksteenen huisje, door spaarzaam toegepaste witte bergsteen wat opgefleurd, een karakteristiek silhouet heeft gekregen, dank zij de slanke geveltoppen en de kruisvormige bedaking. En om dit sober gebouwtje op zijn volle waarde te schatten, moet men maar eens gaan kijken, waar in onzen tijd langs een of ander kanaal door ingenieurs van den waterstaat brug- of sluiswachtershuisjes gebouwd zijn: de metselaarsbaas uit de zeventiende eeuw, die niets meer deed dan noodig was, maar het argeloos deed, met oog voor goede vormen en met kleurgevoel, blijkt dan wel héél ver de meerdere van den geleerden hedendaagschen ingenieurs.

Dit vriendelijk huisje nu is bouwvallig geworden, en men zegt, dat de gemeente Rotterdam, in plaats van het te herstellen, het wil afbreken en door een nieuwe woning vervangen. Zouden Burgemeester en Wethouders van «de tweede stad des Rijks» nu heusch niet wijzer zijn dan..... de bakker uit Koudekerk? Mij dunkt, wij mogen het anders hopen.

De Nederlandsche Nijverheid.

Zelden is er meer over de Nederlandsche nijverheid gesproken en geschreven, dan juist in de crisisdagen, die wij beleefd hebben en nog beleven. Verstandige en ook heel dwaze dingen zijn er over gezegd, de meeningen loopen zeer uiteen, de een wil dit, de ander dat, de een voorspelt, dat wij dit zullen zien gebeuren, de ander decreteert, dat het niet anders kan of het moet zóó loopen, maar wat er ten slotte gedaan moet worden en gebeuren zal, dit kan ons natuurlijk niemand met zekerheid zeggen. Aan voorstellen en plannen ontbreekt het overigens niet. Zoo is o.a. de alreeds oude kwestie van een Nederlandsche Staalindustrie weder het onderwerp van een levendige discussie geworden, waaruit evenwel nog geen conclusie te trekken is, of zij voor ons land een weldaad zou zijn, dan wel, of het onzin is daaraan te denken.

Het is echter niet bij woorden alleen gebleven; wij kunnen met genoegen constateeren, dat er ook maatregelen genomen zijn of worden, om onze nationale nijverheid te bevorderen. Daar hebben wij bijvoorbeeld de oprichting der vereeniging Nederlandsch Fabrikaat, welker doel wij hier niet nader behoeven te omschrijven Van meer beteekenis schijnen ons evenwel verschillende uitgaven, die beoogen in wijden kring een overzicht te geven van hetgeen de Nederlandsche nijverheid alzoo presteert, en wel in den vorm van adreslijsten.

In de eerste plaats noemen wij dan de lijsten van Fabrieken in Nederland, uitgegeven door de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, voor verbetering vatbaar, maar nu reeds, als eerste proeven van de medewerking der overheid, met dankbaarheid te aanvaarden.

Ook het particulier initiatief bleef niet achter.

»De Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaal-Industrie« geven een boekje uit met een lijst van ongeveer 400 producten uit de metaal-industrie en daar achter ongeveer 800 cijfers als aanwijzing, aan welke Nederlandsche fabrieken die producten vervaardigd worden. Dit boekje wordt aan 20.000 zorgvuldig gekozen adressen verzonden.

Met deze getallen wordt een begin gemaakt; ieder jaar namelijk zal de adreslijst met de Nederlandsche fabrieken, die zich daarvoor opgeven, worden aangevuld om te groeien tot een betrouwbare handleiding voor allen, die op het gebied der Metaal Industrie te bestellen hebben.

Voorts gaf de heer E. A. Du Croo c.i. te Amsterdam, bij de Haagsche Uitgeversmaatschappij »Het Gemeenschappelijk Belang«, een zeer fraai uitgevoerden Beschrijvende Catalogus uit van de Voortbrengselen der Nederlandsche Nijverheid met Adreslijst van de Nederlandsche Fabrikanten. Deze catalogus behandelt: A. Machinefabrieken enz., B. Scheepswerven, C. Fabrieken van dynamo's enz, D Touw- en Kabelfabrieken, E Kranen enz., F. Instrumentmakerijen, G. Meubelfabrieken, H. Verf- en Glasfabrieken, I. Rijtuig- en Carosseriefabrieken, J. Edele metalen, K. Linoleumfabrieken, L. Bouwartikelen en M. Pakhuisinrichtingen.

De adreslijst bevat nog allerlei andere artikelen. Zij is zeer uitgebreid en, ofschoon wellicht niet geheel volledig, voor een algemeen overzicht zeker alleszins voldoende.

En nu zal Rotterdam te voorschijn komen met een Nijverheidstentoonstelling, waarvan men zich groote dingen voorstelt voor de Nederlandsche Industrie. Zij wordt ingeluid met een circulaire, vervat in wel wat hoogdravende bewoordingen als volgt:

In den emotievollen tijd waarin wij leven zijn de gevoelens voor onze nationaliteit meer dan eens aangewakkerd in woord, geschrift en daad. Wij Hollanders zijn thans meer dan ooit te voren gaan voelen, dat we als klein volk groot kunnen zijn, niet alleen door defensievermogen, doch — als vredelievende natie — door onze nijverheid, handel en industrie. Wij doelen dus thans niet op onze weerkrachten, die gereed staan om, zoo noodig, met wapengeweld onze belangen van neutralen staat in de rij der oorlogvoerende natiën te verdedigen, maar op onze nationale welvaart, onzen vooruitgang, welke afhangt van den bloei van ons industrieel- en handelsleven.

Wat grijpt dieper in ons maatschappelijk leven dan onze handel en industrie, waardoor ons land een plaats heeft gekregen, welke ontzag afdwingt. Deze plaats wenschen wij niet alleen te behouden, maar te versterken.

Want er zal een tijd komen, dat de ontketende rouw en ellende brengende oorlog van dezen tijd zich zal omzetten in een anderen strijd die de Nederlandsche welvaart wel eens in het nauw kan brengen. Op deze mogelijkheid behooren wij gewapend te zijn.

De Maatschappij van Nijverheid heeft door de organisatie van haar winkelweek in deze koopstad ongetwijfeld bij het publiek meer waardeering opgewekt voor onze binnenlandsche nijverheid, het Hollandsche initiatief. Honderden fabrikaten van Nederlandschen bodem hebben dagen lang gedemonstreerd in een festijn van kleuren in magazijnen en winkels.

Welnu, wij zullen trachten met deze Nijverheidstentoonstelling — die thans in haar eerste levensdagen vertoeft — steeds meer handelaren en fabrikanten in den lande te overtuigen, dat het niet alleen h u n belang is, maar een algemeen Nederlandsch handelsbelang, hun fabrikaat, hetzij in origineel, hetzij in teekening of foto te exposeeren, daarmede tegelijk gevende een frissche uiting van Hollandsch industrieel leven.

Deze tentoonstelling moet voor de toekomst — zoo gewichtig voor de Nederlandsche Welvaart — worden een blijvende expositie van alles wat in ons land wordt gefabriceerd, ook van datgene wat thans, hiertoe gedwongen door den Europeeschen oorlog — dank zij het vernuft en den ondernemingsgeest — kan gemaakt worden zonder

behulp van grondstoffen uit het buitenland betrokken, zoodat eenmaal ook de buitenlandsche importeurs in de zalen van gebouw «De Vereeniging» alles zullen vinden wat Nederland vermag te leveren.

De wereldkrijg heeft in Nederland het initiatief in alle takken van nijverheid doen ontwaken. 't Lijkt alsof de Hollandsche industrie zich zelf heeft ontdekt, na langen tijd geteerd te hebben op datgene wat anderen in het buitenland uitdachten.

't Is anders geworden! Onze Nederlandsche industrie zoekt in dezen tijd zoo onafhankelijk mogelijk te worden. Dagelijks worden er proeven genomen om procedé's te scheppen, nieuwe bewijzen te geven van eigen vinding.

Dit alles moet niet opgeborgen worden in pakhuizen en monsterkamers waar het publiek niet vrij kan komen.

Wat de Hollandsche nijverheid oplevert mag niet langer voor eigen landgenooten verstopt blijven, die daardoor denken dat alleen het buitenland kan leveren wat zij behoeven.

Laten daarom handelaren en industriëelen het volle licht laten schijnen op de Hollandsche waren niet alleen, maar op alles wat zij, ook al is het met behulp van het buitenland, aan de markt kunnen brengen. Dit alles moet getoond worden aan deskundigen en leeken, zoodat er een ruimere opvatting komt te heerschen over hetgeen in Nederland te krijgen is.

Vandaar deze Nijverheidstentoonstelling 1916, waarmede — naar wij hopen — de belangen der Nederlandsche fabrikanten, handelaren en producenten, de belangen van het geheele volk zullen gediend zijn.

De bloei van onzen handel en nijverheid moet bevorderd worden door de komende tijden van vrede, waarin ons vaderland de waardige plaats, tot dusver ingenomen, niet mag verliezen.

Elk fabrikant moet daartoe medewerken, vooral zij, die tot dusver niet in de gelegenheid waren, zich waardig te doen vertegenwoordigen in onze stad.

Met deze Nijverheidstentoonstelling zijn deze bezwaren opgeheven. Zij, die exposeeren in gebouw »De Vereeniging«, verschaffen zich daar niet alleen mede een brieven- en telegramadres voor onze stad, maar een filiaal, zonder opoffering van groote geldelijke offers, een pied à terre, waarheen zij hun reizigers kunnen zenden om den afnemers datgene te toonen, wat zij fabriceeren of leveren.

Zoo heeft Rotterdam thans een tentoonstelling, waaruit een permanente zal geboren worden. Zij is — we schreven het reeds — in haar eerste levensdagen . . .

Maar hier bruist jong bloed, hier tintelt frisch leven, hier is een jong lichaam, dat spoedig zijn vollen wasdom bereikt zal hebben en ongetwijfeld zal werken op ons industriëel- en handelsleven.

Wij hopen, dat de uitkomsten der Rotterdamsche onderneming de hoog gespannen verwachtingen niet zullen teleurstellen.

Om de Nederlandsche nijverheid metterdaad te bevorderen is echter nog meer noodig dan vereenigingen, adreslijsten en tentoonstellingen.

Daarover wellicht bij een latere gelegenheid.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 52 Officieel gedeelte.
A. A. V.
Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer, Leiderdorp, afbeeldingen in losse plaat.

Het woningvraagstuk te Rotterdam.
Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, door E. van Houten.

ARCHITECTURA No. 17. Mededeelingen betreffende het Genootschap De Schoonheidscommissie in den Gemeenteraad.
Stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp, door L. H. Bours Lzn., met afbeelding.
Twee voordrachten over Moderne Tuinkunst. De regelmatige moderne tuin, klein of groot, met afbeeldingen.
Voorlichting.
Ingezonden. Van eene Jury die grappig wilde zijn.
Dr. Berlage te Kopenhagen.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietten gels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

DE BOUWWERELD No. 16. Woningwet en praktijk, door J. van der Breggen c. i., met afbeeldingen.
Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, door E. van Houten (slot).
De hoeve „Het Calloo" te Katwijk a. d. Rijn, door H. J. Jesse, arch. met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 17. Nadere mededeelingen van het lid Dr. E. B. Wolff w. i. over eenige resultaten van metallographisch onderzoek, welke van belang zijn voor den ingenieur, in aansluiting op zijn gehouden voordracht van 26 Juni 1915.
Voordracht en beraadslaging, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 18 Dec. 1915, met afbeeldingen.
Over het uitzetten en opsporen van dagzoomen van ertsgangen, door H. Frijling m. i. met afbeeldingen.
Oorzaak der verzakkingen van het binnenbeloop der Zuiderzeedijken in Noord-Holland, door Prof. W. K. Behrens c. i. met afbeeldingen.
Regel voor het op de voordeeligste wijze indijken van een schor, door J. C. Ramaer c. i. met afbeelding.
Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 15 April 1916.
Ingezonden stukken. Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen voor buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door A. van de Koppel.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 16. Steunfonds. — Aankondiging van vergaderingen en excursies — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Praatjes. XVIII. — Betrekkingen om niet op te solliciteeren. — Een en ander omtrent de toepassingen van pneumatische stampers en hunne rentabiliteit. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 16. Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 11 April 1916, te Amsterdam.
Baksteenindustrie.
Afdeelingsverslagen. Groningen 12 April 1916.

Varia.

DE HERKOMST DER ECHTE SMYRNA-TAPIJTEN.

In dezen oorlogstijd wordt ook Smyrna meermalen genoemd en onwillekeurig denkt men dan bij het noemen dezer Turksche hoofdstad aan de prachtige tapijten, die onder den naam van Smyrna-tapijten bekend zijn. Ofschoon ze geenszins in Smyrna verhandeld worden, zoo werd aan deze tapijten eenvoudig den naam Smyrna-tapijten gegeven, terwijl de oorsprongsplaatsen, de dorpen Uschak, Kula, Goerdes en Demirdschi, den leek en zelfs menig handelsman onbekend zijn.

Uschak, vertelt «Onze Gids», brengt de meeste tapijten voort; hier worden jaarlijks ongeveer 260.000 vierkante meter, ter waarde van circa 2 millioen gulden vervaardigd. In deze plaats wonen bijna uitsluitend tapijtwerkers, beter gezegd werksters, want in meer dan 1000 huizen zijn ongeveer 3000 vrouwen en meisjes aan dat werk bezig. Wanneer men nagaat den prijs, die voor echte Smyrna-tapijten moet betaald worden, zal men zich verwonderen over het geringe loon, dat de tapijtwerksters krijgen, het dagloon bedraagt gemiddeld 20 cent. Betreft het de bekende dikwollige tapijten, welker bewerking iets minder moeilijk is en ook door minder geoefenden kan uitgevoerd worden, dan is het dagloon nog lager.

Maakt men in Uschak groote en middelgroote tapijten, de inwoners van Kula vervaardigen uitsluitend zeer groote tapijten; wat aangaat de jaarlijksche productie, neemt Kula eerst den derden rang in. Hieruit worden jaarlijks ruim 35.000 vierkante meter in den handel gebracht, doch de waarde is naar verhouding aanmerkelijk hooger, daar de kwaliteiten fijner en beter zijn. Een Kula-tapijt kost per vierkanten meter van 25 tot 50 gulden en soms nog wel meer.

Goerdes levert jaarlijks bijna 60.000 vierkante meter, doch deze tapijten worden niet langer dan 1½ à 2 meter en nooit breeder dan 1.20 meter gemaakt. Ook deze munten uit door zorgvuldige bewerking en zijn in Klein-Azië zeer gewild om hunne mooie kleuren en dessins, die de Perzische nabijkomen.

Het vierde hoofddistrict van de tapijtvervaardiging is Demirdschi met een jaarlijksche productie van 25.000 vierkante meter. Evenals Kula, krijgt dit dorp een zeer hoogen prijs voor zijn werk, daar er buitengewoon fraaie en fijne tapijten worden gemaakt.

Hoog interessant is de expeditie der goederen, die van Smyrna uit verzonden worden. In genoemde dorpen pakt men de tapijten in balen van plusminus 150 kilo, rolt de tapijten vast in elkander, bedekt ze dan met geitenvellen en zoo worden ze op de kameelen geladen. Betreft het zeer groote tapijten, dan worden deze eenvoudig als een dek over de kameelen gehangen; de karavaan leiders gebruiken die kostbare tapijten tijdens het vervoer zelfs als slaapkleeden en eerst in Smyrna worden de tapijten, die intusschen tamelijk vuil zijn geworden, uitgeklopt, geschuierd en opnieuw verpakt.

Van Smyrna worden ze verzonden in balen van 250 à 300 kilo. Engeland is de hoofdafnemer dezer tapijten; door hun agenten en commissiehuizen worden ze verder aan den groothandel in en buiten Europa geleverd.

(L. Ct.)

STOFVRIJE BETONVLOEREN.

Door de Aberthaw Construction Company, Boston U. S. A. wordt de volgende methode aanbevolen om stofvrije cementvloeren te krijgen. De vloer moet volkomen droog zijn en dan geschilderd worden met een mengsel van gekookte lijnolie en gasoline. Het schilderen moet meermalen herhaald worden totdat het oppervlak er glanzend gaat uitzien. Men verklaart dit hierdoor, dat de lijnolie door het koken de meeste vluchtige stoffen heeft verloren. Door de gasoline wordt de olie verdund en dringt in de poriën; door eenige proeven leert men de goede verhouding van olie en gasoline kennen. Hoe dunner het mengsel is, des te meer keeren moet het schilderen herhaald worden en des te dieper dringt het in de poriën. In vertrekken, waar men van het betonstof veel last heeft, kan dit op deze eenvoudige wijze gemakkelijk worden verholpen.

PLAVEISEL VAN GUMMI.

Reeds geruimen tijd neemt men in Londen de proef met

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104 106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kamploen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, SOLIED ADRES. te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

een plaveisel van gummi. Over de resultaten kan men tevreden zijn. Door vermenging met bepaalde stoffen kan men gummi keihard maken; er kunnen zelfs spijkers van vervaardigd worden. Voor plaveisel is deze stof dus bijzonder geschikt. Ze slijt absoluut niet. Er is slechts dit ééne bezwaar, dat de aanleg veel duurder is dan die van asphalt. De onderhoudskosten zijn echter zoo goed als nihil, daarom gelooft men, dat gummi-plaveisel er wel in zal komen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De herbouw in het overstroomde N.-Holland.

Op initiatief van de sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten is thans de commissie van advies voor de gemeentebesturen gevormd voor den herbouw in de overstroomde gedeelten van Noord-Holland, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut c. i. adjunct-directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber c. i. inspecteur van de Watersnoodcommissie; A. Keppler c. i. directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman c. i. architect te Amsterdam; J. van der Waerden c. i. directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman architect te Haarlem.

Deze commissie bezocht Woensdag, onder geleide van den Inspecteur der Watersnoodcommissie, den heer Faber, eenige gemeenten en de burgemeesters daarvan en maakte alduseen aanvang met haar werkzaamheid. Deze eerste tocht, die ook medegemaakt werd door den heer Post, bestuurslid van den A. N. W. B., betrof Buiksloot—Landsmeer—Broek in Waterland—Monnikendam—Edam en Volendam.

Naast droevige indrukken van den algemeenen toestand der nog geheel of gedeeltelijk overgebleven huizen en hofsteden werd een gunstige verwachting gewekt voor het welslagen van het streven tot goeden opbouw.

Allereerst bleek op medewerking der besturen te mogen worden gerekend voor een aanvulling der plaatselijke bouwverordeningen met een artikel, hetwelk bedoelt niet-passenden bouw in die streken te weren en te voorkomen, dat het landschapsschoon zal worden ontsierd met de meest willekeurige producten van huizenbouw, zooals die bij nieuwbouw daar de laatste jaren ook alreeds gingen verrijzen.

Ter vergemakkelijking der uitvoering eener dergelijke bepaling op den herbouw in het groot, die thans weer moet gaan beginnen, bedoelt genoemde commissie nu te zijn een diligent-adviesbureau, waarin behartiging vinden zoowel de wenschen der betrokken besturen als van de vereeniging „Heemschut" en hetgeen uit architectenkringen hier en daar reeds ter zake werd vernomen. Zij stelt zich voor, door tijdige vervaardiging van ontwerpen en het samenbrengen in portefeuille van navolgenswaardige bijzonderheden van bouw, in de betrokken streken aangetroffen, haar doel te bereiken, t.w. de besturen tijdig te steunen in een gunstigen herbouw in het verdronken land.

Aan den minister van binnenlandsche zaken en aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland is om financieelen steun voor de onvermijdelijke kosten van het advies-bureau verzocht.

Vacante Betrekkingen.

— Technisch Persoon, geheel op de hoogte van tramaanleg, bij een Tramweg-maatschappij. Uitvoerige brieven lett. V. 3862, bureau „Vraag en Aanbod", Deventer. (1)

— Uitvoerder, voor woningbouw, practisch ontwikkeld. Brieven lett. V. 3834, bureau »Vraag en Aanbod«, Deventer. (1)

— Civiel-Ingenieur, met eenige jaren praktijk, salaris f 125.— à f 175.— per maand, en

— Twee Opzichters, bekend met bruggenbouw, sporen en wissels en woningbouw, salaris f 90.— à f 100.— per maand; allen bij de Groningsch Drentsche Spoorweg-maatschappij (Stadskanaal—Ter Apel—Rijksgrens), tegen 1 Juni a.s. Uitvoerige brieven aan den Directeur der Maatschappij, Badhuiswal 8, Zwolle. (1)

— Inspecteur v. h. Bouw- en Woningtoezicht te Zwolle, jaarwedde f 1600.— tot f 2000.—. Adres op zegel en verdere stukken vóór 1 Mei e.k. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Onderbaas, voor volkswoningbouw te 's Gravenhage. Aanbieding schriftelijk aan de Firma D. Blankevoort & Zoon, Aannemers, Huize »Buitenzorg«, Bloemendaal. (1)

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 17 Mei 1916,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

het verbouwen van het Post- en Telegraafgebouw te Veendam, alsmede het onderhouden van dat gebouw van den dag, genoemd in de lastgeving tot aanvang door de Directie, tot en met 31 December 1918.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 3 Mei 1916 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat 3 te 's Gravenhage, aan het post- en telegraafkantoor te Veendam en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van den kostenden prijs, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en den opzichter der Landsgebouwen, J. W. van Oort te Zwolle.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 10 Mei 1916, des namiddags te 1 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 2e alinea van § 4 van het bestek.

's-Gravenhage, 26 April 1916.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.

H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

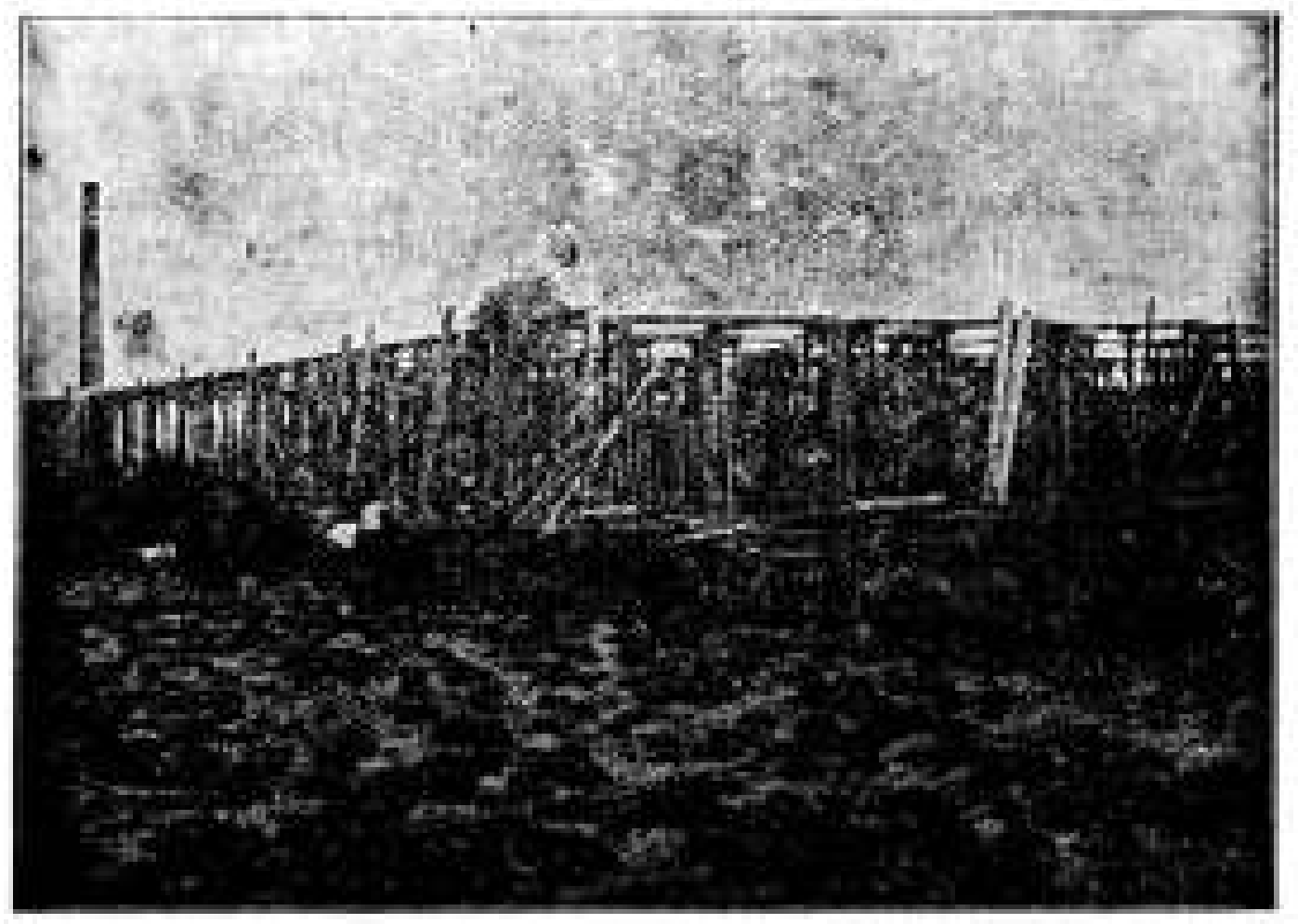

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 6 MEI 1916. No. 19

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Een bouwwerk van Pieter Post in gevaar.

Wanneer wij niet leefden in een tijd, waarin wij geleerd hebben ons over niets meer te verwonderen, zouden wij ons hebben verbaasd; thans werden wij alleen maar zeer onaangenaam getroffen door een aankondiging in het Alg. Ned. Advertentieblad, waaruit bleek, dat het voornemen bestaat een zeer merkwaardig bouwwerk uit de zeventiende eeuw te 's Gravenhage gedeeltelijk te vernietigen en daardoor onherstelbaar te verminken.

Het Bestuur der Domeinen zal namelijk eerstdaags bij inschrijving voor afbraak verkoopen een gedeelte der Voormalige Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage. De inschrijvingsbiljetten moeten vóór 10 Mei 1916 worden ingeleverd en uiterlijk 24 Mei d. a. v. zal omtrent de gunning worden beslist.

Men ziet, er is bij uitzondering eens geen reden, om over gebrek aan voortvarendheid te klagen, maar hoe lofwaardig die voortvarendheid in andere gevallen zou zijn, in dit geval moet zij hoogst bedenkelijk worden geacht en dreigt zij te zullen leiden tot een daad van vandalisme, die om hare ondoordachtheid niet slechts afkeuring zou verdienen, maar ook overigens bedenkelijke gevolgen zou kunnen hebben en waartegen wij het onze plicht achten te waarschuwen nu het misschien nog tijd is om haar te voorkomen.

Ieder ontwikkeld mensch, ieder rechtgeaard Nederlander moet zich verheugen in of eenige belangstelling gevoelen voor de beweging die in den laatsten tijd in ons land steeds krachtiger wordt, voor het behoud van de schoonheid van stad en land en der monumenten. Zelfs zij die tot heden onverschillig tegenover die beweging stonden, moeten eindelijk toch wel gaan beseffen, dat zij meer beteekent dan een modeliefhebberij van antiquaristen en dat er werkelijk een nationaal belang mede gemoeid is.

Men zou, als men niet beter wist, geneigd zijn te vragen, of bij de Regeering van die beweging nog niets bekend is, dan wel of zij de beteekenis er niet van inziet. Zij heeft het natuurlijk te druk met andere zaken van meer dringenden aard, om zich veel over een oud monument te bekommeren, mogelijk ook meent men, dat, nu in de oorlogvoerende landen zoovele monumenten ten offer vallen aan de zoogenaamde oorlogsnoodzaak, het er bij ons ook niet op het behoud van een enkel aankomt, maar deze fatale mogelijkheid is voor ons een reden te meer om een krachtig protest te doen hooren.

Waar moet het heen wanneer de Landsgebouwen niet meer veilig zijn onder de hoede der Regeering? Wij kunnen dan al onze goede verwachtingen voor het behoud der schoonheid van stad en land wel prijsgeven en welke gevolgen moet het hebben, wanneer dezelfde Regeering, wier tusschenkomst in de laatste jaren herhaaldelijk werd ingeroepen, om Gemeente of Kerkbesturen tot hun plicht te brengen, nu zelf het slechte voorbeeld zou gaan geven?

De eenige verklaring van het geval, het eenige wat tot verontschuldiging, ofschoon daarvoor eigenlijk geen plaats is, zou kunnen worden aangevoerd, is dat nòch de Minister van Financiën, nòch zijn ambtgenoot van Oorlog eigenlijk weet wat er eerstdaags staat te gebeuren, en ook wij zouden er onkundig van gebleven zijn, zoo niet ter elfder ure de advertentie in het Alg. Ned. Advertentieblad onze aandacht op de zaak gevestigd had.

Als monument van bouwkunst kan onze oude Geschutgieterij wel niet op één lijn gesteld worden met het beroemde Danziger tuighuis, maar als historisch monument uit den tijd der Engelsche oorlogen heeft zij ongetwijfeld meer beteekenis.

Daarbij komt dat het kapitale bouwwerk, althans wat het uitwendige betreft, als geheel vrijwel ongeschonden bewaard is gebleven. Het heeft ook zijn bestemming behouden totdat de stalen kanonnen algemeen in gebruik zijn gekomen en wij meenen ons te herinneren in de negentiende eeuw aan het etablissement Feijenoord nog bronzen marinekanonnen in bewerking te hebben gezien, die in den Haag gegoten waren.

In latere jaren hebben de ruime lokalen gediend als bergplaatsen voor geschut en ander oorlogsmaterieel, in den laatsten tijd voor allerlei rommel, waar men geen weg mee wist. Voor zoover het gebouw niet bij de Hoogere krijgsschool in gebruik was, heeft men zich om het onderhoud weinig bekommerd, maar deze opzettelijke of onwillekeurige verwaarloozing heeft aan het hechte bouwwerk nog weinig schade veroorzaakt. Wel zijn in vele ramen de ruitjes kapot en hangt hier en daar een deur er bij aan een hengsel, maar van bouwvalligheid is in het geheel geen sprake. Zelfs in zijn desolaten toestand maakt deze zeventiend-eeuwsche utiliteitsbouw aan de Prinsessegracht nabij de deftige patricische woonhuizen een goed effect, want hoe eenvoudig de vormen ook zijn, in de groepeering der massa's en de verhoudingen herkent men het werk van een bouwmeester.

Juist op de bouwwerken uit ouden tijd, waarin dit bereikt is, moeten wij zuinig zijn, nu wij er in onze moderne bouwkunst weder naar streven, door eenvoud tot schoonheid te geraken. Ook in het stadsbeeld zijn dergelijke bouwwerken, omdat zij rustpunten vormen, die nimmer storend of onaangenaam aandoen en nimmer gaan vervelen, van onschatbare waarde. Men denke slechts even terug aan den toestand, zooals die weinige jaren geleden was, ter plaatse waar thans de Prinsesseschouwburg staat, slechts door een grachtje van de Geschutgieterij gescheiden, en vrage zich in gemoede af, of de stichting van Royaards' kunsttempeltje verbetering heeft gebracht.

Wanneer, voor welk doel dan ook, het Ministerie van Oorlog lokaliteit noodig heeft, laat de Genie dan elders toonen, wat zij in de bouwkunst vermag, laat zij elders beproeven een bouwwerk te stichten, dat de vergelijking kan doorstaan met het monument van militaire bouwkunst, dat men thans voornemens is af te breken, maar laat zij dit onaangeroerd laten, want anders is een vergelijking niet meer mogelijk.

De bekende geschiedschrijver Wagenaar beschrijft in het zesde deel van den »Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden« onder de belangrijke gebouwen van 's Gravenhage ook 's Lands Geschuthuis, staande aan de oostzijde der stad aan den Nieuwen Uitleg, en vermeldt dat de Heeren Staten van Holland en Westfriesland het hebben doen bouwen in den jare 1665

Hij noemt het »een der grootste en uitmuntendste Gebouwen, die de Staaten ooit tot 's Lands dienst hebben doen stigten« en beschrijft het dan als volgt:

»Van buiten vertoont het zig aan alle kanten zeer aanzienlijk en heeft een fraaien Voorgevel, waarin men het Wapen van Holland omhoog boven den ingang ziet, met het gewoonlijk Omschrift, en onder het zelve, boven de deur, in een zwarten Steen, met vergulde Letteren, het oogmerk der stigtinge van dit gebouw. Agter dit eerste Gebouw staat een ander, van dezelfde breedte, langte en hoogte: deeze beiden zijn aan malkanderen gehegt door een derde Gebouw 't welk wat binnenwaarts staat, en weinig laager is. Hierin worden, ter wederzijde van een groote Poort, vijf kruis-koezijnen gevonden. Boven dit laatste Gebouw komt de groote Schoorsteen in het midden uit het Dak, als een Koepel-Toorentje. Agter het evengemelde tweede Gebouw volgt, aan de straat, nog een Gebouw, doch veel laager, en daar aan een Muur, strekkende tot aan de Watergraft, die het ter zijde heeft, en die met het Smids-water en de nieuwe Prinsessegraft gemeenschap heeft, en waar langs men gemakkelijk het Geschut met Vaartuigen van hier kan vervoeren daar het vereischt wordt. De regterzijde van den Voorgevel en hetgene daar regt agter en verder gebouwd is, dient tot het gieten, bewerken en plaatsen van het Geschut en wat er toe behoort; en de linkerzijde met het bovenste gedeelte van het Voorhuis wordt bewoond door den Geschutgieter en zijn Huisgezin. Tusschen de twee gemelde Gebouwen zijn twee Plaatsen tot Tuinen aangelegd.«

Deze beschrijving klopt nog vrijwel met den toestand van heden, alleen aan het voorgebouw aan den Nieuwen Uitleg schijnt voornamelijk inwendig wel een en ander veranderd te zijn, want men vindt daarin drie schoorsteenbetimmeringen Lodewijk XVI, waarvan één met grisailles; ook worden de vertrekken niet meer door den geschutgieter bewoond.

De eerste geschutgieter die er zijn intrek nam zal wel Jan Maritz geweest zijn, volgens wiens aanwijzingen het gebouw werd ontworpen en in 1665 en volgende jaren uitgevoerd door Pieter Post.

Deze Jan Maritz stamde uit een beroemde geschutgietersfamilie; reeds zijn grootvader oefende te 's Gravenhage het vak uit en wordt genoemd als de uitvinder van een methode voor het boren van kanonnen en nog in 1830 was een Maritz aan de Geschutgieterij verbonden.

Gesticht in het glorietijdperk van de republiek der Vereenigde Nederlanden, heeft het gebouw in zijn oorspronkelijke bestemming van toen af onze geheele geschiedenis aan zich zien voorbijgaan niet alleen, maar daarin een rol vervuld

Onze staatslieden hadden voorheen in de Europeesche diplomatie vrij wat meer in te brengen dan later en thans en zij schroomden niet, daar, waar de tegenstander met geld en goede woorden niet tot rede te brengen was, naar krachtiger argumenten te grijpen. Dan kwam er bij Maritz werk aan den winkel en er zal, zoolang wij als oorlogvoerende mogendheid nog iets te beteekenen hadden, wel altijd meer of minder werk geweest zijn. Nog in 1793 wordt de deugdelijkheid van het hier vervaardigd geschut geroemd, o. a. gebleken bij het beleg van Maastricht, waar uit een Hollandsch kanon 1000 schoten werden gelost, zonder eenig letsel aan het stuk te veroorzaken, terwijl de Fransche artilleristen moesten erkennen, dat zij geen vierentwintigponder bezaten, waaruit zij meer dan 300 schoten konden doen.

Maritz en Post zouden zich waarschijnlijk van ergernis in hun graven omkeeren, wanneer zij konden weten, welk lot door het ondankbare nageslacht aan hun stichting is toegedacht en zoo Victor de Stuers nog leefde, zou de afbraak-advertentie misschien niet in het Advertentieblad verschenen zijn. Maar, nu de leeuw dood is . . . . moge blijken, dat het beter inzicht, dat hij in wijden kring heeft weten wakker te rameien, niet weder is ingedommeld en met hem ten grave gedaald.

Wij meenen op goeden grond te mogen verwachten, dat vereenigingen*) en autoriteiten, die iets gevoelen voor het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, niet zullen verzuimen, nu het nog tijd is, een krachtig protest te doen hooren en hopen, dat het met vereende krachten gelukken zal den Minister van Financiën te bewegen op het fatale besluit terug te komen, zoodat voor stad en land behouden blijft een bouwwerk, dat zeker met het volste recht is opgenomen in de Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (Deel III, De Provincie Zuid-Holland), maar door die opname nog niet beveiligd schijnt voor aanslagen, zelfs van Regeeringswege, wat toch eigenlijk het geval behoorde te zijn.

P. H. S.

*) Met voldoening vernamen wij, dat bereids door Heemschut en door het Bestuur der Club van Haagsche Leden van A. et A. adressen aan den Minister van Financiën zijn verzonden, waarin op behoud van het monument wordt aangedrongen.

Vereenigingen.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Op Maandag 1 Mei j.l. hield de heer Willem C. Brouwer van Leiderdorp voor de leden der Club en vele genoodigden een voordracht met lichtbeelden over Bouwbeeldhouwwerk.

Aan de vertooning der lichtbeelden ging een belangwekkende inleiding vooraf, waarin de spreker als uitgangspunt koos het schoonheidsbegrip in het algemeen. In een beknopt historisch overzicht deed hij helder uitkomen het verband tusschen schoonheidsopvatting en levensopvatting, dat in alle tijdperken kan worden vastgesteld en dat men vooral in onzen tijd niet uit het oog moet verliezen. Met vele sprekende voorbeelden toonde hij aan hoe de levensopvatting zich in den loop der eeuwen heeft gewijzigd en daarmede ook het aesthetisch begrip.

De natuur staat niet stil, zij bouwt op en breekt weer af, vernietigt het bestaande, om er telkens weder wat anders voor in de plaats te stellen en de mensch doet desgelijks. Het is een eeuwigdurende wisseling die geen voor alle tijden geldend schoonheidsbegrip toelaat, waaraan de kunstenaar van heden zijn werk zou kunnen toetsen, maar toch ontbreekt het dengene, die de stroomingen van dezen tijd tracht te begrijpen, niet geheel aan houvast, wanneer hij zich naar de levensopvattingen van het heden weet te richten.

De beste uitkomsten zijn dan ook bereikt door hen, die dit vermochten, maar waar het verband tusschen kunst en leven uit het oog werd verloren, ziet men nog menigmaal een mislukking.

Dit mag ons niet ontmoedigen, want laat er nu en dan iets gemaakt worden, dat uit schoonheidsoogpunt niet te verdedigen is, ook deze gevallen zijn leerzaam en uit de overdrijving blijkt in elk geval, dat er geen stilstand is, maar beweging en een streven naar het betere.

Genaderd tot zijn eigenlijk onderwerp, verklaarde de spreker de functie, die het bouwbeeldhouwwerk in de architectuur te vervullen heeft en de eischen, waaraan het voldoen moet. Die functie is een eenigszins ondergeschikte of beter gezegd, dienende en moet dat blijven en niet slechts de conceptie, maar ook de uitvoering van het beeldhouwwerk wordt hierdoor bepaald.

Waar het beeldhouwwerk zich losmaakt van de architectuur en haar dood slaat, daar is een misslag begaan; waar zij ondergeschikt blijft en slechts wordt aangewend, om enkele deelen van bijzondere beteekenis naar voren te brengen, daar is meestal een bevredigend effect bereikt en kan de versiering zelfs tot grooten rijkdom worden opgevoerd, voordat zij storend begint te werken. Prachtige voorbeelden werden hiervan aangehaald uit de Italiaansche Gothiek en Renaissance, waarin, evenals in de Indische bouwkunst, het beeldhouwwerk het bouwwerk vaak als het ware overdekt en toch de groote lijnen en groote vlakken der architectuur behouden blijven, zoodat de totaalindruk, dien men reeds op een afstand in zich opneemt, bij het naderen niet verloren gaat, omdat lijnen en verhoudingen door de versiering niet verstoord, maar nader geaccentueerd worden.

Bij modern werk heeft wel eens het omgekeerde plaats en dit wordt dan, zooals bij het Völkerschlacht-Denkmal te Leipzig, daardoor veroorzaakt, dat de menschelijke schaal bij de versiering te veel uit het oog verloren is.

Bij de vertooning der lantaarnplaatjes, die niet allen zeer duidelijk waren, gaf de spreker nog menige behartigenswaardige opmerking ten beste. Veel voorbeelden van modern Duitsch bouwbeeldhouwwerk liet hij zien en daaronder zeer goede, terwijl de serie besloten werd door een aantal afbeeldingen van bouwaardewerk, door den spreker zelf uitgevoerd en toegepast aan verschillende gebouwen hier te lande.

Met instemming begroette de vergadering de woorden van dank, door den Voorzitter tot den heer Brouwer gericht, voor zijn onderhoudende en leerzame voordracht, waarvan in het bovenstaande geen stenographisch verslag, doch slechts een algemeene indruk wordt weergegeven.

Het Bestuur van de Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. heeft aan den Minister van Financien een adres gericht, waarin te kennen gegeven wordt:

dat adressant heeft kennis genomen van een advertentie in het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad, geplaatst door het Bestuur der Domeinen, waarbij wordt aangekondigd de verkoop voor afbraak van een gedeelte der voormalige Geschutgieterij aan de Kanonstraat te 's Gravenhage;

dat, indien aan dit voornemen tot afbraak gevolg wordt gegeven, een der belangrijkste monumenten van Geschiedenis en Kunst in de Residentie gedeeltelijk vernietigd en onherstelbaar verminkt zal worden;

dat, zooals den Minister bekend zal zijn, zich in den laatsten tijd in ons land een krachtige beweging openbaart tot bevordering van het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, welk behoud terecht als een nationaal belang moet worden beschouwd;

dat de Regeering meermalen getoond heeft, ook in gevallen van veel minder beteekenis dan het hier bedoelde, voor dit belang een open oog te hebben en bereid te zijn tot medewerking, waar het gevaar liep;

dat adressant, om deze redenen eerbiedig, doch met den meesten aandrang verzoekt dat Zijne Excellentie moge terugkomen op haar besluit, zoodat van de voorgenomen afbraak worde afgezien en aan het gebouw der voormalige Geschutgieterij een bestemming worde gegeven, waarbij het als monument van Geschiedenis en Kunst, zooveel mogelijk ongeschonden, voor ons land en voor de Residentie behouden blijft.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap heeft de heer Huib Luns op 27 April j.l. een lezing gehouden over »den groei van het beeldend vermogen in de schilderkunst en de hooge beteekenis van de Meesters der Italiaansche Renaissance.«

In een korte, geestige uiteenzetting verklaarde de spreker, dat hij dezen keer niet zoozeer zou behandelen de schiderkunst in verband met de schoonheid, maar meer in het bijzonder zou trachten aan te wijzen de ontwikkeling in de

kunst van den schilder, wat betreft de uitbeelding van het gegeven, tot een niet te overschrijden hoogtepunt, als resultaat van een opeenvolging van ontdekkingen, het stormenderhand veroveren of langzaam oplossen van moeilijkheden door opeenvolgende geslachten van kunstenaars. Dien «groei» van het beeldend vermogen, d.i. de groei van het vermogen, dat de menschen zich eigen gemaakt hebben om beeldend te spreken, om afbeeldingen te maken van de natuur in hare optische verschijningen, welke door het oproepen van gedachten van allerlei aard voor onzen geest beeldend werken, dien groei heeft spreker zijn gehoor bij zeer fraaie lichtbeelden duidelijk aangetoond.

Uit het feit, dat dit vermogen groeit, volgt, dat de mensch niet altijd afbeeldingen heeft kunnen maken en des te merkwaardiger is het, dat wat wij uit de jeugd der menschheid bezitten, n.l. de afbeeldingen uit de grotten van Dordogne en vooral uit de grot van Altamira in Spanje, zeer superieur werk is en in het geheel geen vroege schakels zijn uit een keten van opeenvolgende manifestaties. Die afbeeldingen uit den IJstijd vertoonen, zooals de prachtige lantaarnplaatjes duidelijk deden uitkomen, een vaak frappante overeenkomst met Japansch werk uit den besten tijd en zijn veeleer te beschouwen als het hoogtepunt van een beschavingsperiode in het voorhistorisch tijdvak, zooals wij die in het historisch tijdvak nog dikwijls zullen aantreffen.

Den eigenlijken groei van het beeldend vermogen toonde spreker zijn gehoor aan door een groote serie werken uit de Italiaansche Renaissance.

De vooruitschrijdende technische bekwaamheid van den schilder als «afbeelder» van de menschelijke figuur werd verklaard van Botticelli tot Leonardo Da Vinci, waarbij spreker gelegenheid had uit te weiden over de geweldige beteekenis van Leonardo's «Gioconda», als de oplossing van een reeks van problemen van compositie, modelé, verband tusschen figuur en omringende atmospheer en vele andere.

Even interessant was het dien vooruitgang te volgen in de serie afbeeldingen van het «Avondmaal», van de tapijten van Halberstadt over Giotto en Ghirlandajo naar Da Vinci en Tintoretto of in die van den «Jongsten Dag» van Signorelli naar Michel Angelo en latere meesters. Ook Rafaël en Titiaan bleken meesters te zijn, die het beeldend vermogen niet weinig hebben verrijkt.

Na nog verscheidene andere parallellen te hebben getrokken, steeds geïllustreerd door zeer geslaagde lichtbeelden, waaronder het gegeven van de «zwevende» en de «gekruisigde» figuur den groei van het beeldend vermogen zeer duidelijk tot zijn recht deed komen, eindigde spreker met erop te wijzen, dat een zonder twijfel toe te juichen verhoogde belangstelling voor primitieve kunst de figuren der groote meesters uit de Italiaansche Hoog-Renaissance voor ons, wat hun ernorme beteekenis betreft, dreigt te verduisteren. Spreker zou zich dan ook gelukkig achten, als deze avond er bij zijn gehoor toe had bijgedragen een «Avondmaal» van Da Vinci, een «Verheerlijking op den Berg» van Rafaël of een «Christus aan het Kruis» van Rubens, in verband met het heden verhandelde, meer te waardeeren en te eeren.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 53. Officieel Gedeelte. Vergadering van de Commissie van geschillen van 11 April 1916.

Het nieuwe gebouw voor het Agentschap te Rotterdam van de

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Nederlandsche Handelmaatschappij, arch. J. Verheul Dzn. en Van der Heijden, met afbeeldingen.

Moderne Nederlandsche architectuur in Denemarken, door J. P. Fokker s. j. (Slot).

Honorariumregeling, Woningbouw, Volkshuisvesting.

ARCHITECTURA No. 18. Algemeene Prijsvraagregelen.

Modern en decoratief, naar aanleiding van den nieuw verschenen kalender der Quellinus-school, door R. N. Roland Holst.

Voorheen en thans, door Candidus.

Perspectiefbepaling naar bouwkundige teekeningen met behulp van den reductiepasser Nederl. Octr. No. 1105 en van een hulppasser, met afbeelding.

Perspectief, door A. W. Weissman, met afbeelding.

De nieuwe magazijnen van de firma Ivens & Co. in de Kalverstraat.

De herbouw in het overstroomde gedeelte van Noord-Holland.

DE BOUWWERELD No. 17. Pakhuizen, door A. W. Weissman, met afbeelding.

De ontmaskerde bouwmeester.

DE INGENIEUR No 18. Bij het aftreden van Mr. W. Vissering als secretaris van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, door E. H. Stieltjes c. i., met portret.

Teren van wegen en daarvoor gebruikte inrichtingen te 's Gravenhage, door E. Jacobs c. i., met afbeeldingen.

Zijn bij de uitvoering van aanbestede werken werkstaking en uitsluiting force majeure? door P. Bakker Schut c. i.

Ingezonden Stukken. Sproeibad-inrichtingen voor massaal gebruik, door H. J. Scholte t. — Metallisatie van beton, door R. R. L. de Muralt c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 17. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Correspondentie. — Verklaring van de grondbeginselen, waarop het meten met een planimeter berust. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 17. Middelbare Technische School voor de Bouwkunde. Verslag over het jaar 1915.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 4: Het onderzoek der hoogere luchtlagen door middel van vlieger-oplatingen: Chr. A. C. Nell. — Bij ons voorkomende spechtvogels: J. Daalder Dz. — Mergel in poedervorm: P. E. W. Kok. — De Koekoek: H. E. Kuylman. — Moderne banen der chemie: Dr. A. J. C. Snijders. — Het procédé Schoop: Dr. Z. P. Bouman. — Vogeltrucs (slot): J. Vijverberg. — De vervanging van gist door scheikundige hulpmiddelen: D. Stavorinus. — Afrikaansch dierenleven en de tse-tse-vlieg: P. J. Bolleman van der Veen. — Eenvoudige Proeven; Zuurstofontwikkeling door groene plantendeelen, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Correspondentie.

Varia.

TENTOONSTELLING VAN BALISCHE KUNST TE BATAVIA.

De heer Ed. Coenraads schreef onlangs uit Buitenzorg aan de Nieuwe Rott. Courant:

»Colonial Life« . . . eischt gestaegen arbeid van den westerling. Het leven voltrekt zich met een zekere regelmaat voor den hier gevestigden Hollander. Toen hij »uitkwam«, als handelsman of als ambtenaar, bleef hij drie of vier dagen in Batavia hangen, en reisde door naar zijn bestemmingsoord. Het werk neemt hem daar in beslag, den heelen dag . . . misschien zullen de ambtenaren om dat laatste glimlachen. . . In zijn weinigen vrijen tijd volgt hij de wereldgebeurtenissen, maakt een rijtoertje, tennist. Eens in het jaar krijgt of neemt hij een dag of veertien vacantie. »Naar boven!« is het dan. De bergen op, om in de frissche atmosteer van Salatiga, Lembang, Sindanglaja of Garoet op zijn verhaal te komen. Na vijf of zes jaar is zijn eerste Indische periode achter den rug, — hij vaart met de »Lloyd« of met de »Nederland« naar »de lauwe westerstranden« terug.

Wat heeft hij van Indië gezien? De ravijnen der Padangsche bovenlanden met hun woest wit-schuimend water? Neen . . . de boot bleef maar 20 uur in Padang. De Boroeboedoer, de stijlvolle schoonheid der Hindoe's? Neen . . . het zou hem een volle dag gekost hebben en hij heeft er ook eigenlijk niet aan gedacht. Bali, waarover Angusta de Wit zulke fijne »facts and fancies« weet mee te deelen? O nee . . ., dat is een héél aparte reis!

Zijn volgende zes jaren gaan in; hij werkt hard, het gaat hem goed . . . carrière . . . een onbezorgd leven in Europa wordt zijn perspektief. Wéér schiet de Boroeboedoer erbij in, en al de andere monumenten en natuurmonumenten, waaraan Indië zoo rijk is: stille schatten, die gezocht en gevonden willen worden . . .

Hij gaat terug, hij »repatrieert«, — gelijk men het hier zoo fraai uitdrukt. Doch wat heeft hij van dit schoone, dit bijzondere land gezien?

Zoo waren er, — zoo zijn er nog. Doch naast hen komt een nieuwer geslacht op, dat . . . nu ja, »ook niet in den-Oost is om vliegen te vangen«, — such is colonial life! — maar dat toch wel heel gaarne zijn kerk wat wijder uitzet. Zij zijn èn het platte materialisme van de vorige eeuw, èn de Bas-Veth banboeken te boven; het zijn de lieden die, zonder de beroemde Indische »soos« te bombardeeren, een plaatselijken »Kunstkring« ernaast oprichten in de hoop, hun oude liefde voor het Europeesche mooi met goede brandstof te onderhouden, en bovendien van de schoonheid dezer voor hen nieuwe landen een stuk te maken tot geesteliik eigendom; althans voor zoover de westerling daar deel aan heeft . . .

De architect P. A. J. Moojen behoort niet alleen tot de zeer schaarsche bouwkundigen hier die de nieuwere grondslagen der bouwkunst, waarvan in Holland Berlage de vader heeten mag, getrouw bleef ook in zijn tropischen arbeid, — hij is mede een der ijverige oprichters van den Kunstkring te Weltevreden-Batavia, de eenige Indische vereeniging van dit slag die een eigen, met zuivere smaak ontworpen gebouw rijk is. Een gebouw midden in de villawijk Nieuw-Gondangdia gelegen, en drie jaar geleden volgens plannen van den heer Moojen uitgevoerd. In de bovenzaal van het Kunstkringgebouw — er ligt een wereld tusschen dit intieme bruin-tintige lokaal en al de andere koud-witte lokaliteiten op Indisch kunstgebied! — heeft thans, einde Februari, de heer Moojen op verzoek van «de Kunstkring» de resultaten van zijn reis naar Bali gegroepeerd en geordend. Aan den wand hangen ruim veertig pastels, houtskoolteekeningen en studies; de architect is een niet onverdienstelijk landschapschilder, — al gaan de Balische poortjes, tempels en kampongstraatjes hem natuurlijk het vlotste af. Wat een heerlijk gaaf nog onbedorven land! Wat verrukkelijke tempels en karakte-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

ristieke woonhuizen zijn er bij die kunstzinnige Baliërs nog bewaard gebleven! Een wijs en benijdenswaardig man is deze Hollandsche kunstenaar, die van zijn langjarig tropenverblijf een aantal maanden afzondert om daar al schetsend en wandelend en snuffelend zijn hart op te halen! Op den openingsavond van zijn expositie vertelde hij aan de hand van wat lichtbeelden, hoe hij gewerkt, gezocht, gevonden had in Bali, het eiland «van goden en geesten», waar de bewoner hoofd wordt alleen omdat hij zulk een bijzonder kunstenaar, zulk een «artisan» is. «Eerst wilde geen hunner een mooi gebruiksvoorwerp aan mij verkoopen. Maar toen ik er weken en maanden bleef, verzoenden zij zich met het denkbeeld afstand te doen van een ding uit hun omgeving. Uit zichzelf kwam nu de een dan de ander eens wat brengen.»

Van die gebruiks- en kunstvoorwerpen richt de heer Moojen een aparte tentoonstelling in, welke begin Maart in «de Kunstkring» geopend wordt. Reeds zag ik een fijnbewerkte zilveren schaal met deksel, ongeveer in den vorm van een tabakspot, twee groote expressieve afgodsbeelden, bont van kleur en uitvoerig van snijwerk voorzien, benevens een aantal doeken, met gouddraad doorwerkt, warmrood en met eenvoudige, symetrische versieringsmotieven. Een zijden lap in uitbundige kleuren, paars en goud en blauw tegen elkaar in als een wilde orgie. Weefsels zooals men ze hier in Java nóóit te zien krijgt; want in Java — het is spijtig — wordt zelfs de goede, kunstvolbewerkte batik meer en meer zeldzaam.

Bali ligt daar nog zoo eenzaam: als een stil, innerlijkrijk wezen houdt dit eiland zich van de grootere afgezonderd en leeft zijn eigen leven, verdiept in Hindoeschen godsdienst en schoonheid.

De heer Moojen heeft deze dingen doorvoeld en — weer terug in het moderne koloniale verkeer — door zijn artistieke mededeelzaamheid menigeen werkelijk aan zich verplicht.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter, R. K. bij kerkbouw in Zuid-Limburg. Brieven lett. J. S. aan het bureau v. h. weekblad »Architectura« Warmoesstraat 174/6, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, salaris f 100 à f 150. Volledige brieven, lett. V 817, Beijers' adv.-bur. Utrecht. (1)

— Uitvoerder, voor grond- en heiwerk, voor circa 5 maanden. Adres P. R. Voet, Aannemer, Kloosterzande. (1)

— Uitvoerder, ongehuwd, ongeveer 25 jaar oud, voor kleine bouwwerken. Salaris f 80 à f 90 per maand. Uitvoerige brieven onder No. 59153 aan het bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Iemand voor administratie en teekenwerk, aan Steenhouwerij en fabriek van Marmerwerken. Brieven onder No. 59149 aan het bureau v.h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, terstond. Uitvoerige brieven lett. W. G. 421 Nieuws v. d. Dag. (1)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een andere regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

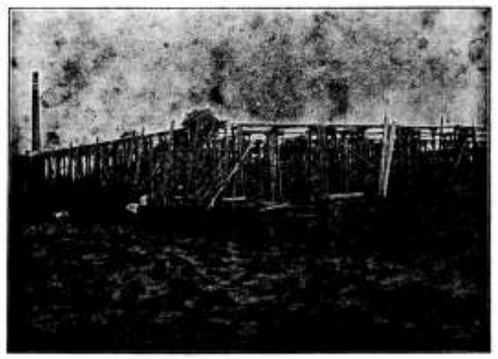

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den Weled. Heer P. A. DE BONT te Breda

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Pianino's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITSTEKBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swietenstr. 10. AMSTERDAM

BOOTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Special adres voor artikelen, benoodigd bij het verzaagingen van Houtgranniet.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, I. AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 13 MEI 1916. No. 20

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Geschutgieterij te 's Gravenhage.

Over de belangstelling, misschien niet geheel buiten ons toedoen, gewekt voor het bedreigde bouwwerk van Pieter Post, kunnen wij tevreden zijn.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant vestigde de aandacht op de zaak in een correspondentie uit Den Haag, nadat reeds een adres door het bestuur van den Bond Heemschut aan den Minister van Financiën was verzonden.

Ook het bestuur van de Club van Haagsche leden van A. et A. volgde spoedig met een adres aan denzelfden minister. De vereeniging »Die Haghe« richtte zich tot den minister van Oorlog. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zond adressen aan de ministers van Binnenlandsche Zaken en Financiën en de Verfraaiingscommissie der Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's Gravenhage aan laatstgenoemden bewindsman.

De strekking van al de adressen is in hoofdzaak dezelfde, zooals eigenlijk ook wel vanzelf spreekt, maar toch blijkt er eenig verschil van opvatting uit wat betreft de motieven, die voor het behoud pleiten en wat betreft de waarde van het geheel, zooals het er nu staat, d. w. z. het oorspronkelijk gebouw van Pieter Post, dat in aanleg vrijwel symmetrisch schijnt te zijn geweest en den aanbouw aan de zijde van de Prinsessegracht, die waarschijnlijk van omstreeks 1755 dagteekent, althans in 1770 aanwezig was.

Wij willen gaarne erkennen voorstanders te zijn van het behoud van het geheele complex, zooals dit door het bestuur van de Club van Haagsche leden van A. et A. gevraagd wordt in algemeene termen en wij kunnen ons volkomen vereenigen met het motief, door Heemschut aangevoerd, waar het bestuur van dien bond zegt:

»Werd aan dit voornemen (tot afbraak) gevolg gegeven, dan zou het mooie stadsgezicht, dat het gebouw, gezien van de brug van het Smidswater, oplevert, verdwijnen en dus aan de schoonheid van 's Gravenhage ernstige schade worden toegebracht. Daarom verzoekt het bestuur voornoemd met den meesten aandrang, het gebouw ongeschonden te laten en de afbraak niet te doen geschieden«.

De Verfraaiings-commissie bovengenoemd grondt eveneens haar verzoek tot behoud op de overweging, dat door de voorgenomen afbraak naast een belangrijk verlies van archeologischen geschiedkundigen en architectonischen aard, haars inziens, groote schade zou worden toegebracht aan het origineele stadsschoon van het centrum van de Hofstad.

Niet geheel kunnen wij vrede hebben met de opvatting, die spreekt uit hetgeen in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Donderdag 4 Mei j.l., Avondblad A, door een Haagschen correspondent geschreven wordt. Dit schrijven luidt als volgt:

»Het bericht, dat »de Kanongieterij« afgebroken zal worden, is wel is waar gelukkig eenigszins overdreven, maar toch nog ernstig genoeg, om er de noodige aandacht aan te wijden«.

»Wat is het geval?«

»De kanongieterij beslaat een terrein tusschen den Nieuwen Uitleg, de Kanonstraat, de Prinsessegracht en de vaart, het z.g. Smidswater zijnde, loopende van het Kanaal naar Scheveningen naar dat van den Nieuwen Uitleg«.

»Hierop staat met den voorgevel naar den Nieuwen Uitleg het in 1665—68 op last der Staten Generaal, onder leiding van Pieter Post opgetrokken gebouw, dat zich langs de Kanonstraat uitstrekt met een zijgevel, bestaande uit een middengebouw en twee even vooruitspringende zijstukken. Het open terrein, dat zich oorspronkelijk aan de zijde van het Bosch bevond, is er later bij getrokken en volgebouwd. Dit gedeelte heeft geene bouwkundige waarde en tegen de voorgenomen afbraak hiervan bestaat hoegenaamd geen bezwaar, noch uit bouwkundig, noch uit geschiedkundig oogpunt«.

»Men wil zich evenwel niet tot afbraak van dit gedeelte beperken, maar tevens de daaraan grenzende zijvleugels van het gebouw van Post afbreken«.

»Hiertegen dient te worden gewaakt, omdat door deze afbraak de geheele gevel aan de Kanonstraat voor goed bedorven zou worden«.

»Nu zal menige leek, langs dien gevel wandelende, bij zich zelf zeggen: ik vind het een vrij eenvoudig, nuchter, zoo men wil, leelijk ding en kan de bouwkundige waarde er niet van inzien. Stellig heeft deze overweging ook gegolden bij het bestuur der Domeinen, dat de afbraak uitbesteedde«.

»Toch is zij onjuist. Een bouwwerk kan eenvoudig, sober en nuchter zijn en toch groote hoedanigheden van stijl en smaak bezitten. En dat is hier wel degelijk het geval«.

»De Kanongieterij was een werkplaats en een fabriek. Aan een dergelijk gebouw worden niet dezelfde eischen van uitwendige versiering gesteld als aan een paleis of schouwburg, raadhuis of beurs. Het mag, neen het moet eenvoudig zijn en kan in dien eenvoud schoon zijn«.

„De langgestrekte gevel met de kloekbehandelde poort in het midden en het kokette torentje op het dak, geflankeerd door de iets naar voren springende vleugels, voldoet aan de eischen van schoonheid, die men aan een fabrieksgebouw mag stellen."

„Deze schoonheid gaat te loor, als men er een vleugel afsnijdt, even goed als zij aan het Stadhuis op den Dam te loor zou gaan, zoo men dit aan eene zijde inkortte."

„Bovendien is dit gebouw een der roemrijke getuigen uit den bloeitijd van ons Gemeenebest. Het werd tijdens den tweeden Engelschen oorlog door een onzer beste bouwmeesters gesticht, en is een der zeer weinige nog bestaande dergelijke gebouwen."

„De Haagsche stadsbeschrijver de Riemer getuigt ervan: Het is een van de grootste en uitmuntendste gebouwen die de Heeren Staten ooit tot 's Lands dienst hebben doen stichten!"

„Er komt nog bij, dat afbraak van het linker zijstuk van het gebouw van Post uit een technisch oogpunt volmaakt overbodig schijnt. De muren van dit gedeelte zijn even hecht en sterk voor het oog, als alle andere deelen van het oorspronkelijke gebouw, zonder eenig spoor van verzakking, scheuren, inwatering of wat ook."

„Het is daarom in de eerste plaats te hopen, dat het Bestuur der Domeinen op zijn besluit tot afbraak van dit gedeelte terug zal komen."

„Ook zal er aan gedacht moeten worden, dat het gebouw, bestemd om op het vrijvallende terrein te verrijzen, in overeenstemming zij met het bestaande gedeelte."

Het bericht, dat „de Kanongieterij" afgebroken zou worden, is ons zeker ontgaan; wij herinneren ons slechts, van gedeeltelijken afbraak te hebben gelezen en meenen, dat hier geen aanleiding bestaat, om van overdrijving te spreken, tenzij men de uitdrukking „gedeeltelijk" overdreven mocht vinden, wanneer men weet, dat daarmede de helft van het gebouwencomplex bedoeld wordt.

Doch dit is hier bijzaak; de schrijver had een aanloopje noodig, om spoedig te komen, waar hij wezen wilde, namelijk tot de ongemotiveerde verklaring, dat het gedeelte aan de zijde van de Prinsessegracht geen bouwkundige waarde heeft en tegen den voorgenomen afbraak hiervan hoegenaamd geen bezwaar bestaat, noch uit bouwkundig, noch uit geschiedkundig oogpunt.

Men moet, om zoo te spreken, onze achttiende-eeuwsche bouwkunst en de geschiedenis van de Geschutgieterij wel zeer goed kennen, maar gesteld, dat de schrijver het in zijn opvatting bij het rechte eind heeft, dan vergeet hij hier toch, dat er ook nog een aesthetisch oogpunt bestaat, waaruit wel degelijk bezwaar kan voortspruiten, tegen afbraak van een werk zonder bouwkundige of geschiedkundige waarde.

Hoe is echter die opvatting te rijmen met de later volgende stelling, dat een bouwwerk eenvoudig, sober en nuchter kan zijn en toch groote hoedanigheden van stijl en smaak kan bezitten?

Wij gelooven, dat die stelling in alle eeuwen opgaat en ook nog in de achttiende de groote hoedanigheden van stijl en smaak niet vergeten waren. Wij meenen, dat zij aan vele bouwwerken uit die eeuw kunnen worden aangewezen en ook in het gedeelte van de Geschutgieterij aan de Prinsessegracht, al zijn de vormen ook hoogst eenvoudig, uiterst sober en nuchter.

De schrijver schijnt ze evenwel te zoeken in de detailvormen van de kloekbehandelde poort en het kokette torentje (koket zien wij hier voor het eerst een werk van Pieter Post genoemd). Waar zij ontbreken houdt alle bouwkunstige waarde op en bestaat hoegenaamd geen bezwaar tegen sloopen.

En de muren van dit soberste en nuchterste gedeelte zijn zeker minstens even hecht en sterk als al het overige. Wij zeiden het reeds, van bouwvalligheid is geen sprake, alleen reeds uit economisch oogpunt, waaruit wij de zaak nog niet hebben beschouwd, zou het behoud van het solide achttiende-eeuwsche metselwerk althans overweging verdienen.

Daarom gaat het hier echter niet, ons bezwaar richt zich tegen slooping, niet uit ziekelijke behoudzucht, maar omdat men een goed oud gebouw, dat in zijn verwaarloosden staat nu leelijk schijnt, maar volstrekt niet leelijk is, wil doen verdwijnen, zonder dringende noodzakelijkheid b.v. van verkeerseischen, een gebouw, dat samengegroeid is met het oudere tot een harmonisch geheel, dat inzonderheid, gezien van de brug over het Smidswater, een mooi stadsgezicht oplevert. Dat harmonische geheel en dat mooie stadsgezicht krijgt men nimmer terug, al probeert men ook, het nieuwe gebouw, dat op het vrijkomend terrein zal moeten verrijzen, in overeenstemming met het bestaande te maken. Wat dit punt betreft kunnen wij volstaan met te verwijzen naar het adres der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan den Minister van Financiën.

Er is een merkwaardige overeenkomst, zoo merkwaardig, dat zij onmogelijk toevallig kan zijn, tusschen de boven aangehaalde beschouwing van den Haagschen correspondent en het reeds genoemde adres van de vereeniging »Die Haghe«. Wel wordt daarin niet op beslisten toon de volkomen waardeloosheid van het met afbraak bedreigde gedeelte aan de Prinsessegracht gedecreteerd, maar toch ook voor het behoud daarvan geen enkel woord gesproken.

Waar de versiering ophoudt en de naam van den bouwmeester onbekend is, houdt ook de belangstelling van »Die Haghe« op en het adres bepleit alleen het behoud van den vleugel van Post's gevel aan de Kanonstraat in de volgende bewoordingen:

»De verdienste van den zijgevel, waar het hier om gaat, ligt in de eenvoudige behandeling van het langgestrekte front, de juiste indeeling ervan in een midden-risaliek met aansluitende zijstukken en iets vooruitspringende hoekgebouwen, in het midden voorzien van een flinke poort, bekroond met een fronton en een torentje op het dak.«

»Neemt men één der beide hoekgebouwen weg, dan is het geheele front bedorven, zijn de verhoudingen verstoord en is de symmetrie vernietigd.«

»In de tweede plaats is dit gebouw een der zeer weinige nog overgebleven gebouwen van dergelijken aard en waarschijnlijk het eenige algemeen bekende in een onzer groote steden, in het oog vallend gelegene. Ook daarom zoude de verminking ervan te betreuren zijn.«

»Eindelijk en in de derde plaats vraagt adressante zich af, of deze verminking wel noodig is, aangezien het muurwerk ook volgens meer bevoegde beoordeelaars, wier meening door het bestuur van »Die Haghe« is ingewonnen, nog hecht en sterk is, zonder voor het oog eenig spoor van bouwvalligheid te vertoonen.«

Voor het overige geeft »Die Haghe« zich evenmin rekenschap van de groote moeilijkheid, om niet te zeggen onmogelijkheid, om bij de stichting van een nieuw gebouw op het vrijkomend terrein de goede harmonie met het aangrenzende bestaande bouwwerk, zooals die nu bestaat, te bewaren.

Met groote voldoening ontwaren wij, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst op dit punt aan onze zijde staat en ook overigens in hare adressen de zaak o.i. van het juiste standpunt beschouwt.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vakvereeniging van Nederlandsche architecten, heeft een tweetal adressen in zake de voorgenomen afbraak van een gedeelte der voormalige geschutgieterij te 's-Gravenhage gericht tot den minister van financiën en den minister van binnenlandsche zaken.

In het adres aan den minister van binnenlandsche zaken zegt zij, onder bijvoeging van een afschrift van het adres aan den minister van financiën, met leedwezen te hebben kennis genomen van de voorgenomen afbraak van de voormalige geschutgieterij te 's-Gravenhage;

zij verzoekt den minister spoedig zoodanige maatregelen te willen treffen, dat herhaling van dergelijke handelingen ter vernietiging of verminking van merkwaardige architectonische voortbrengselen van het verleden, welke in rijksbezit zijn, ten minste worde voorkomen;

immers hoewel ons land tot heden is achtergebleven zijne monumenten door een wet te beschermen, kan toch met reden worden verondersteld, dat de regeering wil voorgaan in het behouden van die archeologische, historische of aesthetische monumenten van waarde, welke rijks eigendom zijn;

bovendien kent de regeering en met name het departement van binnenlandsche zaken in zijn afdeeling kunsten en wetenschappen een instituut bij uitstek geschikt om, — ook vóór de inventariseering en catalogiseering van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst is voltooid, — daarbij van voorlichting en leiding te dienen aan dien grooten staf van rijksambtenaren, die, hoewel ten volle geschikt voor de hun opgelegde taak, de eersten zullen zijn zich tot leeken te rangschikken op het gebied van archeologie, historie en aestetica;

redenen waarom zij den minister verzoekt aan de diverse departementen te willen doen weten welke monumenten, onder hunnen dienst ressorteerende, van zoodanige waarde zijn, dat wijziging daarvan niet wenschelijk is, zonder dat daartoe bevoegde autoriteiten zullen zijn gehoord.

Aan het adres aan den minister van financiën zeggen de requestranten:

dat zij, — de bouwkundige waarde in 't oog vattende van de niet zeer talrijk overgebleven werken van den beroemden bouwmeester Pieter Post -- met leedwezen hebben kennis genomen van de voorgenomen slooping van een gedeelte van de geschutgieterij, Kanonstraat Prinsessegracht te 's-Gravenhage;

in de eerste plaats wijl zij overtuigd zijn van de eenheid van conceptie, welke in hoofdzaak in dezen belangwekkenden utiliteitsbouw van het verleden tot uiting is gekomen, en dus ongaarne zouden zien, dat deze door aan- of bijbouw zou worden verstoord;

in de tweede plaats wijl zulke aan- of bijbouw tot de moeilijkste architectonische opgaven behooren, en het geheel daardoor dus licht van mindere waarde zou kunnen worden;

en in de derde plaats omdat van bouwvalligheid van het bestaande pand geen sprake is, en dus, eventueel door uitsluitend inwendige verbouwing, een passende utiliseering van den bouw zeer wel denkbaar is;

redenen waarom zij den minister eerbiedig verzoeken te willen bewerken, dat de voorgenomen slooping niet tot stand kome, en het huidige bouwwerk — op passende wijze in gebruik blijvende — nog lang gespaard en gewaardeerd worde.

Wij willen hieraan verder niets toevoegen dan alleen den wensch, dat de voorstanders van het behoud onzer oude Geschutgieterij in haar geheel voet bij stuk zullen houden. In sommige kringen schijnt men niet ongeneigd zich tevreden te stellen met een brok, met een halven maatregel, die ons weer denken doet aan Holland op zijn smalst. Vergeten wij echter niet dat half werk in den regel slecht werk is.

De herbouw in het overstroomde gedeelte van Noord-Holland.

Op initiatief van de Sociaal-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten is thans de «commissie van advies» voor de Gemeente besturen gevormd voor den herbouw in de overstroomde gedeelten van Noord-Holland, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut, c. i., Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te 's-Gravenhage. J. H. Faber, c. i., Inspecteur van de Watersnoodcommissie. A. Keppler, c. i., Directeur van den Woningdienst te Amsterdam. J. H. W. Leliman, b. i., Architect te Amsterdam. J. van der Waerden, c. i., Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. A. W. Weissman, Architect te Haarlem.

Deze commissie bezocht Woensdag, 19 April, onder geleide van den Inspecteur der Watersnood commissie, den heer Faber, eenige gemeenten en de Burgemeesters daarvan en maakte aldus een aanvang met haar werkzaamheid. Deze eerste tocht, die ook medegemaakt werd door den heer G. A. Pos, Hoofdconsul van den A. N. W. B., betrof Buiksloot, Landsmeer, Broek in Waterland, Monnikendam, Edam en Volendnm.

Naast droevige indrukken van den algemeenen toestand der nog geheel of gedeeltelijk overgebleven huizen en hofsteden, werd een gunstige verwachting gewekt voor het welslagen van het streven tot goeden opbouw.

Allereerst bleek op medewerking der Besturen te mogen worden gerekend voor eene aanvulling der plaatselijke Bouwverordeningen met een artikel, hetwelk bedoelt niet-passenden bouw in die streken te weren en te voorkomen, dat het landschapsschoon zal worden ontsierd met de meest willekeurige producten van huizenbouw, zooals die

bij nieuwbouw daar de laatste jaren ook alreeds gingen verrijzen.

Ter vergemakkelijking der uitvoering eener dergelijke bepaling op den herbouw in het groot, die thans weer moet gaan beginnen, bedoelt genoemde commissie nu te zijn een diligent adviesbureau, waarin behartiging vinden zoowel de wenschen der betrokken besturen als van de Vereeniging «Heemschut» en hetgeen uit architectenkringen hier en daar reeds terzake werd vernomen. Zij stelt zich voor door tijdige vervaardiging van ontwerpen en het samenbrengen in portefeuille van navolgenswaardige bizonderheden van bouw, in de betrokken streken aangetroffen, haar doel te bereiken, t w. de Besturen tijdig te steunen in een gunstigen herbouw in het verdronken land.

De gemengde samenstelling der commissie doet overigens verwachten, dat ook stichtingen in het belang der Volkshuisvesting, voor zoover die beter met Rijkssteun tot stand zouden kunnen komen, door directe voorlichting en voorbereiding der commissie spoedig «voor elkaar» kunnen worden gebracht, vooral waar deze in direct overleg zal werken met den Rijkswoninginspecteur.

Ook zal worden getracht overleg met en voorlichting van het Rijks-Instituut van Landbouw werktuigen en -gebouwen te verkrijgen.

Intusschen ligt de beste waarborg voor het slagen harer wenschen in het zoeken van verband met de plaatselijke architecten en bouwkundigen, die thans de Gemeentebesturen adviseeren en den plaatselijken bouw in handen hebben en met dezen den opbouw gemeenschappelijk te overleggen, ten einde zonder vermeerdering der kosten tot een beter aesthetisch resultaat te komen, waarbij het kenmerkende van den bouw in deze geteisterde streken niet blijvend te loor gaat, doch voor bewoner en vreemdeling in de bekende schoonheid in het landschap weer wordt verkregen en blijft bewaard.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Gedeputeerde Staten van Noord Holland is om financieelen steun voor de onvermijdelijke kosten van het advies bureau gevraagd.

Prijsvragen.

MATHESIS SCIËNTIARUM GENITRIX TE LEIDEN

Aan de beoordeeling der antwoorden, ingezonden op de in 1915 door het bestuur van het genootschap „Mathesis Sciëntiarum Genitrix" te Leiden, voor oud-leerlingen uitgeschreven vijfjaarlijksche prijsvraag, uitgebracht door de commissie van beoordeeling, door het bestuur daartoe benoemd, ontleenen wij het volgende:

De prijsvraag had tot onderwerp: twee aaneengebouwde woonhuizen in een buitenwijk van een stad.

Op den vastgestelden tijd waren twee antwoorden ingekomen. Aan de Commissie van beoordeeling bleek, bij opening der inzendingen op 21 Maart 1916, dat waren ingezonden:

onder Motto: Lugdunum Batavorum 9 bladen;
onder Motto: H. U. I. B. 23 bladen.

Beide mededingers hadden voldaan aan de in het programma gestelde voorwaarden, wat betreft het aantal en de behandeling der teekeningen.

Hoewel dus slechts weinig antwoorden voorlagen, kon reeds bij vluchtige beschouwing door de commissie worden vastgesteld, dat het geleverde werk van zeer goede hoedanigheid was.

De beoordeeling had plaats op Vrijdag 24 Maart 1916.

Het resultaat der beoordeeling was, dat zijn toegekend aan:

Motto: H. U. I. B. 22 punten (ruim).

Motto: Lugdunum Batavorum 20 punten (ruim).

De vraag, of het Motto H. U. I. B. voor de volle bekroning in aanmerking kwam, werd bij stemming door de meerderheid der commissie bevestigend beantwoord en alzoo aan den inzender, H. Sutterland te 's Gravenhage, de 1ste Prijs: Groote Zilveren Medaille en f 200.— toegekend.

De vraag, of aan het Motto Lugdunum Batavorum een groote, dan wel een kleine zilveren medaille toekwam, werd eenstemmig in eerstgenoemden zin beantwoord en alzoo aan den inzender, B. Hoogstraten

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

te Amsterdam, als 2de prijs een Groote Zilveren Medaille toegekend.

Zooals reeds in den aanhef van het rapport werd aangeduid, mag de uitkomst van deze prijsvraag, ondanks de weinige antwoorden, zéér geslaagd genoemd worden.

Zonder de gebreken der ontwerpen over het hoofd te zien, die in het rapport zijn aangetoond, mag van beide inzenders worden getuigd, dat zij uitnemend werk geleverd hebben, hetwelk een ernstige beoordeeling ten volle verdiende. Dit is eene eer voor de school waar zij hunne eerste opleiding hebben genoten.

De Commissie van beoordeeling bestond uit de heeren: P. Hoogenboom, Z. Hoek, J. Hengeveld Jz., W. C. Mulder, en P. M. J. van Oerle.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBDAD No. 1. Verslag der Bestuursvergadering van 2 Mei 1916.

Het raamspant, door A. W. C. Dwars c. b. i., met afbeeldingen.

Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken, door J. P. Fokker b. i. (slot).

De herbouw in het overstroomde gedeelte van Noord-Holland.

Gemis aan technische en aesthetische leiding.

De bouwgeschiedenis der St. Servaaskerk.

Ingezonden. Algemeene Prijsvraag-regelen, door H. v. d. Kloot Meijburg namens de P. P. C.

ARCHITECTURA No 19. Verslag der 1377ste Ledenvergadering van 19 April 1916.

Club van Haagsche Leden A. et A. Lezing van den heer P. H. Scheltema. »Bouwkunst van 's Gravenhage«.

De Geschutgieterij in den Haag bedreigd.

Nationale Woningraad, door Jan de Meijer.

Alles vloeit, door Candidus.

Prijsvraag voor een Scholenpark, afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 18. Ziekenhuis te Dordrecht, arch. Ed. Cuypers, Amsterdam met afbeeldingen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie en een prijsvraag van arbeiderswoningen voor de gemeente Amersfoort, door J. Schulte Nordholt.

DE INGENIEUR No. 19. Vagebondeerende electrische stroomen, door A. E. R. Collette c. i.

Electrificatie van de Zwitsersche Staatsspoorwegen, door C. G. J. W. Koopman c. i.

Rapporten en Mededeelingen van den Rijkswaterstaat, door P. H. Kemper c. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 29 April 1916.

Ingezonden Stukken. De begrooting der Zuiderzee-plannen, door C. P. Vijverberg c. i. — Werkstaking en uitsluiting als force majeure, door J. Muijsken w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — De herbouw in het overstroomde gedeelte van Noord-Holland. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 18. Invloed van de collectieve op de individueele arbeidsovereenkomst.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton- en Gewapend Betonbouw, uitgave van L. J. Veen, Amsterdam, bevat in No. 9: Het gewapend beton in den modernen oorlog, door P. W. Scharros. — Gewapend beton zaagdaken voor de rubberfabriek Vredestein te Loosduinen, door B. A. Verhey c. i. — Water in metselwerk en beton, door v. d. K. — Octrooien — Literatuur overzicht. — Vragenbus.

Varia.

DE ZUIDERZEE-DIJKEN IN NOORD-HOLLAND.

In „De Ingenieur" schreef professor Behrens over wat hij de voornaamste oorzaak acht van de verzakkingen van het binnenbeloop van den Zuiderzeedijk in Noord-Holland:

„Wanneer een dijk is aangelegd op een grondslag, bestaande uit slappe klei of veenlagen, op den grondslag dus van weinig draagvermogen, dan zal die grondslag, bij het maken van den dijk, over de geheele aanlegbreedte van den dijk zijn samengeperst, maar niet over die geheele breedte in dezelfde mate. De samenpersing zal verband gehouden hebben met de belasting en dus het grootst zijn geweest onder de kruin van den dijk, naar de zijde van den hiel en den teen geleidelijk tot o verminderende.

„Bij stormvloed, wanneer het water aan de buitenzijde van den dijk wordt opgejaagd, zal elk punt van het buitenbeloop van den dijk een zekeren druk ondervinden, loodrecht op de richting van het buitenbeloop.

„Die druk kan worden ontbonden in een verticale en een horizontale kracht.

„Bij stormvloed zal de druk op het gedeelte van den samengepersten grondslag, onder het buitenbeloop gelegen, toenemen met de som van de bij de verschillende punten van het buitenbeloop behoorende verticale krachten; hij zou een nazakking veroorzaken van den ondergrond onder het buitenbeloop, indien de horizontale componenten niet tevens een gewijzigde drukverdeeling teweegbrachten over de geheele dijkbreedte van het dijkslichaam. In dezen zin, dat de druk op den grondslag onder het buitenbeloop vermindert en op den grondslag onder het binnenbeloop vermeerdert. Voor het eerste gedeelte van den grondslag wordt dientengevolge de verwachte nazakking getemperd. Voor het laatste gedeelte echter is bij stormvloed een nazakking te wachten, die, zelfs wanneer zij gering is, zich in het dijkslichaam zal afteekenen door scheuren volgens de lengterichting van den dijk in de nabijheid van de binnenkruinlijn.

„Toeneming van den druk op den ondergrond, tengevolge van heftig botsen der golven tegen het buitenbeloop, zou zelfs, wanneer die ondergrond zeer slap is, kunnen leiden tot een onderuitpersing en zijdelings omhoog komen van een deel van den slappen grond, met verzakking van het binnenbeloop van den dijk als noodzakelijk gevolg.

„Hoe minder flauw de helling van het buitenbeloop is, hoe grooter de horizontale kracht is, waarin de druk loodrecht op de helling kan worden ontbonden en hoe sterker dus het bedoelde verschijnsel zich zal openbaren.',

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leien. Vloer- en Wandtegels enz.

„M. i — zoo gaat professor Behrens voort — „kunnen door het bovenstaande volkomen worden verklaard de bij den jongsten stormvloed — en trouwens ook bij den stormvloed van Februari 1825 — aan de Zuiderzeedijken van Noord Holland waargenomen verschijnselen. Die dijken hebben, wegens hun in het algemeen gunstige ligging aan de westzijde — dat is de van de stormstreek afgeweerde zijde — van een binnenzee, een in vergelijking met andere zeedijken niet flauw hellend buitenbeloop en liggen op slecht staal.

„Wanneer mijn verklaring de juiste is, dan dringt zich nu natuurlijk onmiddellijk de vraag op den voorgrond, hoe men zich in Noord Holland voor de toekomst tegen een herhaling van het verschijnsel zou kunnen wapenen.

„Het meest voor de hand zou liggen, het buitenbeloop van de Zuiderzeedijken in Noord-Holland onder flauwer helling te brengen. Nog afgezien van de bezwaren van uitvoering op plaatsen, waar daartoe niet genoeg voorland aanwezig zou zijn, geldt in het algemeen tegen de gedoelde verzwaring van de dijken aan de buitenzijde, dat men zou prijsgeven het oude, vastbeklonken en verdedigde buitenbeloop, dat voldoende weerstandbiedend gebleken is en daarvoor in de plaats zou krijgen een versch aangestort buitenbeloop, dat bovendien, wegens de flauwere helling, een grootere oppervlakte van kunstmatige verdediging zou vorderen. Men zou dus niet alleen de bestaande verdediging moeten opnemen en later met de afkomende materialen op het nieuwe beloop de verdediging moeten herleggen, maar bovendien niet onbelangrijke bedragen moeten besteden aan vermeerdering van het aantal vierkante meters dijksverdediging.

„Ik zou daarom meenen, dat men de bestrijding van het bedoelde euvel meer moet zoeken in verbreeding van den dijksgrondslag aan de binnenzijde door middel van een verhoogden binnenberm of, beter nog, door een aanmerkelijke verflauwing van de helling van het binnenbeloop."

Gemengd Nieuws.

De verzameling Victor de Stuers.

Menigeen zal in de laatste weken wel eens gevraagd hebben, wat er toch uit de bekende kunstverzamelingen van wijlen Victor de Stuers zou worden. Men meende zich uit vroeger jaren te herinneren, dat hij den eigenaar het voornemen bestond, deze geheel of gedeeltelijk aan den Staat te vermaken.

In de laatste dagen is het meer algemeen bekend geworden, dat deze verzamelingen reeds bij het leven van den verzamelaar in het bezit van diens eenige dochter en erfgename zijn overgegaan.

Metallisatie van beton.

Over de methode tot metallisatie van beton van de heeren Sanders schrijft de heer R. R. L. de Muralt in „De Ingenieur" o.a.:

De proefstukken weerleggen de bewering, als of het procédé-Sanders een „kleuren" van beton is, volkomen. Boven en behalve de talrijke andere variëteiten zijn bijv. de ongeveer twintig bronssoorten, die ik te zien kreeg, zeer zeker geen gekleurde, of op zijn gunstigst, met dubbelzouten beschilderde betonvoorwerpen, maar voorwerpen, die een duurzame bewerking hebben ondergaan.

Zonder in theoretische bestrijding te treden, wil ik vermelden dat men mij o.a. de bewerking van een proeftegel toonde, die in mijn bijzijn binnen eenige minuten bedekt werd met een laag glanzend metaal, zoo vast en innig verbonden aan de beton, dat het proefstuk weerstand bood aan plotselinge onderdompeling in koud water na hevige verhitting, aan de meest energieke bewerking met metaalborstels en aan de vlam van een Bunsenschen brander, zonder eenig spoor van bladderen. Een betontegel, slechts „afgekleurd" aan de oppervlakte, zou zoo iets niet kunnen doorstaan.

Alle stukken vertoonen een merkwaardig groote verharding aan de oppervlakte. Deze eigenschap, gevoegd bij de schoone kleurennuances, waarborgt m.i. de gegrondheid van veler verwachting, dat de revolutie in de bouwvakken, welke men eenmaal van de toepassing van het gewapend-beton verwachtte, maar door eentonigheid van het materiaal zich zeer langzaam ontwikkelde, nu eindelijk een feit is geworden of spoedig zal worden. Over het practisch nut van dit materiaal twist men niet meer. En over de inderdaad prachtige resultaten en het geprononceerd eigen „artistieke karakter" der gemetalliseerde voorwerpen kan ook gevoeglijk in een tijdschrift als dit gezwegen worden, waar onze eerste kunstenaars, decorateurs en kunstschilders reeds zonder reserve hun „love at first sight" hebben uitgesproken voor het onttooverde leelijke eendje ... beton.

De heer De Muralt geeft ten slotte uiting aan de hoop, dat evenals de artisten ook alle overige vakkringen zich zonder vooringenomenheid zullen plaatsen tegenover deze Hollandsche vinding en hij acht het den plicht van de hoogere rijksambtenaren in de bouwvakken hun ondergeschikten te bevelen haar in verschillende vormen toe te passen en zoodoende ernstig, op niet te peuterige schaal, de gelegenheid te openen om ervaring met het procédé-Sanders op te doen.

Het midden-Damterrein.

Wanneer 1 Juli van dit jaar het erfpachtsrecht van het midden Dam-terrein weer aan de gemeente komt, zal, zoo meldt de Telegr., in den raad een nieuwe oplossing voor dit vraagstuk worden voorgesteld, namelijk door de gemeente zelve den bouw van het Damhotel volgens de plannen van den architect W. Kromhout Czn. ter hand te laten nemen.

De financiëele combinatie, die den eersten erfpachters hulp had toegezegd, zou dan worden aangezocht, aan deze nieuwe oplossing mede te werken.

Vacante Betrekkingen.

— Twee Bouwkundige Teekenaars, bij de Gemeentewerken te Rotterdam. Diploma Academie of kunstnijverheidsschool gewenscht. Salaris naar bekwaamheid. Brieven vóór 15 Mei 1916 aan den Directeur der Gemeentewerken, Haringvliet 4, Rotterdam. (1)

— Tijdelijk Opzichter, bij Bruggenbouw te Drachten voor pl.m. 5 maanden. Belooning f 90.— per maand. Brieven aan den Burgemeester van Smallingerland vóór 15 Mei e.k. (1)

— Aankomend Bouwkundig Teekenaar, bij voorkeur zoon van timmerman te Amsterdam. Brieven onder No 997 Advert. Bureau M. J. Portielje, Spuistraat 249, Amsterdam. (1)

— Uitvoerder, voor bouwwerk, voor 4 à 5 maanden. Brieven onder No. 59171, Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Onderbaas, voor bouw en verbouw van groote Ziekeninrichting. Brieven onder No. 327, Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, R. K. bij kerkbouw in Zuid-Limburg. Brieven lett. J. S. aan het bureau v. h. weekblad »Architectura« Warmoesstraat 174/6, Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, salaris f 100 à f 150. Volledige brieven, lett. Y 817, Beijers' adv.-bur. Utrecht. (2)

— Uitvoerder, voor grond- en heiwerk, voor circa 5 maanden. Adres P. R. Voet, Aannemer, Kloosterzande. (2)

— Uitvoerder, ongehuwd, ongeveer 25 jaar oud, voor kleine bouwwerken. Salaris f 80 à f 90 per maand. Uitvoerige brieven onder No. 59153 aan het bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Iemand voor administratie en teekenwerk, aan Steenhouwerij en fabriek van Marmerwerken. Brieven onder No. 59149 aan het bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, terstond. Uitvoerige brieven lett. W. G. 421 Nieuws v. d. Dag. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

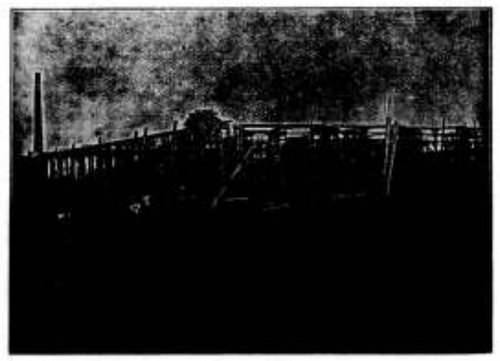

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swiedenstr. 10. AMSTERDAM
DOOTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 208, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

1STE JAARGANG. ZATERDAG 20 MEI 1916. No. 21

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Uit de Praktijk.

Bestekken en Begrootingen.

Wij weten uit de boeken van Vitruvius, dat reeds in de oudheid van den architect een veelzijdige kennis werd geëischt, om alle werkzaamheden, waartoe hij geroepen wordt en die gerekend kunnen worden tot de uitoefening van zijn vak te behooren, goed ten uitvoer te kunnen brengen.

Van den modernen architect wordt nog vrij wat meer geëischt en het zijn inzonderheid werkzaamheden, die eigenlijk niets met bouwkunst, als kunst, te maken hebben, die een zeer groot deel van zijn tijd in beslag nemen en toch gedaan behooren te worden met dezelfde lust en toewijding, die hem bij den meest verheffenden kunstarbeid bezielt.

Die werkzaamheden worden wel eens het vuile werk van den architect genoemd en als minderwaardig, zoo het maar eenigszins kan, aan ondergeschikten overgelaten, een opvatting, die ons verre van juist voorkomt, omdat zij o. i. indirect een zeer nadeeligen invloed kan uitoefenen op de bouwkunst en op de positie van den architect in het algemeen.

Geen degelijk bouwmeester zal dan ook dit z.g. vuile werk geringschatten of de verantwoordelijkheid daarvoor van zich afschuiven, omdat het vaak lastig en wel eens vervelend is, maar hij zal het daarentegen met zorg behandelen, althans persoonlijk er over waken, dat het met zorg behandeld wordt.

Tot de werkzaamheden dan, die in hooge mate die zorg vereischen, behooren in de eerste plaats het bestek en de begrooting.

Het zal wel niet noodig zijn de moeilijkheid van het maken van een goed bestek hier in den breede uiteen te zetten, vooral voor een werk, dat bestemd is, om bij openbare aanbesteding te worden uitgevoerd.

Uitgebreide technische kennis is daarvoor nog geenszins voldoende, men moet evenzeer in administratief recht bedreven zijn, een goed ontwikkeld rechtsgevoel bezitten en tevens bij zijn eischen de billijkheid in het oog weten te houden.

Immers men schrijft in een bestek iemand de wet voor en kent zichzelf een groote macht toe; het terrein, dat men, dus doende, betreedt, ligt vol voetangels en klemmen. De jonge architect vooral is niet gewoon zich daarop te bewegen, maar er zijn ook oudere collega's, die er zeer slecht thuis zijn en zich dan maar vasthouden aan de A. V. van den Waterstaat, of andere overeenkomstige voorschriften. In vele gevallen is hier veel voor te zeggen, althans wat de zoogenaamde administratieve bepalingen aangaat, maar een bestek moet nog heel wat meer bevatten; de administratieve bepalingen worden dikwijls min of meer beschouwd als een bijzaak, een aanhangsel, dat er ten slotte wordt aangeplakt.

De hoofdzaak is de beschrijving van het werk en zijn uitvoering, een soort van geschiedenis, die geschreven wordt voordat zij gebeurt en waarin vooral het organiseerend talent van den architect uitkomt.

Een goed bouwmeester zal het niet moeilijk vallen deze geschiedenis in elkaar te zetten; in het ontwerpen en construeeren vindt hij gelegenheid tot gestadige oefening

van zijn organiseerend talent en het komt er dan in een bestek alleen nog maar op aan, dat hij zich zakelijk, beknopt en duidelijk weet uit te drukken.

Het is o. i. een dwaling te meenen, dat men voor werk, in eigen beheer uit te voeren, een bestek in optima forma zou kunnen missen en zich vergenoegen met een meer algemeene omschrijving. De ervaring leert anders en wel, dat juist bij eigen beheer een goed bestek met nauwkeurige omschrijving van alle onderdeelen zeer gewenscht is, ja zelfs nog wel eens eenige meerdere uitvoerigheid in het belang van het werk noodig kan zijn. In de aanbestedingspraktijk wordt uitvoerigheid en al te groote duidelijkheid in de omschrijving wel eens opzettelijk vermeden of achterwege gelaten, om de gegadigden toch vooral de eischen niet te zwaar te doen opnemen, wat allicht zou voeren tot het stellen van een hooger prijscijfer. Is men wat onduidelijk, dan bestaat altijd kans, dat er ook gegadigden zijn, die de zaak lichter opvatten en den prijs lager schatten, soms te laag, maar wat nood, wat zij aan zulk een postje verliezen, winnen zij wellicht dubbel op een ander terug; de aanbesteding is immers toch in vele opzichten altijd te vergelijken bij een loterij.

Of een dergelijke opvatting van de zaak, ofschoon zij vrij algemeen gangbaar is, uit een moreel oogpunt wel door den beugel kan, moge ieder voor zich uitmaken. Bij uitvoering in eigen beheer kan men dergelijke overwegingen ter zijde laten; men zou daar met zulk een speculatie zichzelf een rad voor de oogen draaien.

Het maken van het bestek is dus bij eigen beheer niet minder belangrijk of gemakkelijker dan in andere gevallen; alleen op het punt der administratieve bepalingen kan men met minder volstaan en kunnen b.v. de door de aannemers gewoonlijk met den naam van hang- en brandartikelen aangeduide bepalingen grootendeels gemist worden; ofschoon het ook bij eigen beheer zijn goede zijde heeft, dat de architect zich ook in zuiver administratieve aangelegenheden aan zekere regels bindt. Zijn grootere verantwoordelijkheid, die hij niet ten deele op een aannemer kan schuiven, schrijft dit voor en het is in zijn eigen belang.

Toch is van het vuile werk van den architect het maken van het bestek niet het moeilijkst deel, want tijdens het ontstaan en het uitwerken van het ontwerp nemen de denkbeelden omtrent de uitvoering van het geheel en vele onderdeelen reeds een min of meer vasten vorm aan.

Veel lastiger is het werk der begrooting en van de uitkomsten daarvan hangt dikwijls de uitvoerbaarheid der plannen en het al of niet doorgaan van het werk af. Bouwheeren willen nu eenmaal gaarne vooruit weten wat alles kosten zal en van hun standpunt hebben zij daarin tot een zekere hoogte gelijk; daarvoor nemen zij een architect. Zij zijn trouwens ook niet altijd vrij in hun bewegingen, voor hen is de bouw meestal niet anders dan een zaak en zaken zijn nu eenmaal zaken.

Doch, ook waar het niet op een duizend gulden meer of minder aankomt, is het een bekend feit, dat de begrooting meestal, wij kunnen wel zeggen in den regel, tegenvalt. De architect mag van geluk spreken, wanneer hij niet genoodzaakt wordt zichzelf te gaan beknibbelen; in het gunstigste geval zal hij toch zijn begrooting moeten verdedigen en, zoo niet elken post, toch sommige posten, die toevalligerwijze bijzonder in het oog vallen, moeten toelichten.

Dit is wel eens een veel lastiger en onaangenamer werk dan het maken van de begrooting zelf, waarvan men de moeilijkheden zeker niet mag onderschatten, want vereischt het reeds in normale tijden een aanhoudende zorg, zoo goed en zoo nauwkeurig mogelijk op de hoogte te blijven van den stand der prijzen van materialen en arbeidsloonen, in dezen abnormalen tijd is die stand zoo wisselvallig en dermate afhankelijk van omstandigheden, die met geen mogelijkheid te voorzien of te berekenen zijn, dat het ons niet verwondert, thans ervaren architecten te hooren verklaren, dat zij buiten staat zijn een eenigszins betrouwbare begrooting te maken.

Dit is geen fantaisie, wij hebben die verklaring gehoord van mannen, die anders voor de cijfers hunner begrooting evengoed instaan als voor de deugdelijkheid van hun technischen arbeid.

Maar laten wij ons in onze beschouwing bepalen tot normale omstandigheden; wij hebben van dezelfde personen reeds vroeger meermalen de meening gehoord, dat het maken eener goede begrooting niet zoo moeilijk behoefde te zijn, als het schijnbaar voor velen is, wanneer men daarbij maar meer systematisch te werk ging, er niet zoo vaak gemakshalve met de muts naar gooide, niet zoo dikwijls afging op prijsopgaven, die men niet controleeren kan en beslister optrad tegenover aannemers, handelaars en fabrikanten.

Wil men den aannemer al uitschakelen, de architect kan niet bouwen zonder met fabrikanten en handelaars in aanraking te komen, niet slechts om met hen een gezellig praatje te maken of zuiver technische kwesties te behandelen, maar om zaken met hen te doen. Komt, zooals wij boven zagen, de architect bij het maken van zijn bestek reeds op een terrein, dat hem min of meer vreemd is, in de zakenwereld is hij dikwijls nog minder thuis en het is meestal beter, dat hij dit zelf inziet, dan dat hij zich verbeeldt even slim in zaken te zijn als in het uitdenken van vernuftige constructies of mooie oplossingen. Dit inzicht zal hem voorzichtiger maken en voorzichtigheid is in de eerste plaats noodig, nog niet zoozeer tegenover de fabrikanten, die veelal zelf technici zijn, als wel tegenover de talrijke handelaars, agenten, commissionairs, hoofdvertegenwoordigers, alleenverkoopers, of hoe die heeren zich zelf betitelen, die zijn bureau onveilig maken, zijn tijd of die zijner medewerkers in beslag nemen, zijn brievenbus vullen met circulaires, brochures, catalogussen en wat dies meer zij.

De concurrentie heeft het vernuft van de fabrikanten, maar veel meer nog van de kooplui, in die mate verscherpt, dat geen methode van zaken doen, d.w.z., in dit geval, verkoopen en ook geen der daarbij te pas komende trucs hun onbekend is. Trouwens, de kunst van verkoopen wordt tegenwoordig quasi wetenschappelijk bestudeerd en de architect, die niet op zijn qui vive is, wordt gaarne als proefkonijn uitgekozen en sommigen laten zich gewillig als zoodanig gebruiken.

De eene aanbieding is al mooier dan de andere, monsters van nieuwe materialen en bouwartikelen worden met breed gebaar op tafel uitgespreid en met overtuiging worden de voordeelen gedemonstreerd, nieuwe toepassingen en constructies worden met het grootste geduld uitgelegd en toegelicht, fabrikanten bieden gratis begrootingen aan van installaties, teekeningen worden eveneens gaarne verstrekt, prijzen kan men nazien in de prijscouranten; »dit kost zooveel, neemt U dat er bij, dan kost het samen maar zooveel, wenscht U een andere combinatie, dan is de prijs zooveel. Wij leveren het ook volgens Uw ontwerp, maar dat verhoogt den prijs natuurlijk met zooveel, ik kan U dit echter met vertrouwen aanbevelen, onze firma geeft 10 jaar garantie, zoo U wenscht 15 jaar, dat wil zeggen, wij demonteeren de zaak op onze kosten en leveren U een andere zoo het geleverde niet voldoet. Mooier conditie kunt U toch niet verlangen en dan de prijs, ik geloof niet, dat een andere firma op dat punt met de onze kan concurreeren, maar ik wil open kaart met U spelen en U duidelijk maken, hoe het mogelijk is, dat wij U dezen exceptioneelen prijs kunnen noteeren«. En dan komt een verhaal, dat wij den lezer besparen, over details van de fabrikatie, hulpmiddelen en kanalen, waarover de firma beschikt, geheimen, die zij alleen weet, enz., maar met dat al is de architect, wanneer de handige alleenverkooper vertrokken is, eigenlijk nog niet veel wijzer geworden.

(Wordt vervolgd.)

Het Friesche Boerenhuis.

Wij lezen in de »Leeuwarder Courant" van 16 dezer het volgende:

In het jongst verschenen nummer van „De vrije Fries", had een zeer belangrijke studie van den heer K. Uilkema over het Friesche Boerenhuis opgenomen moeten zijn. Technische moeilijkheden, aan de uitvoering verbonden, vormden daartegen evenwel een bezwaar en zoo is deze studie, het resultaat van een zeer nauwkeurig onderzoek naar het ontstaan van het tegenwoordige boerenhuis in Friesland, afzonderlijk in twee deeltjes uitgegeven, één met het uitgebreide afbeeldingen-materiaal en één met den tekst, die tegen f 1.75 aan het Friesch Museum verkrijgbaar gesteld zijn.

Mr. P. C. J. A. Boeles leidt het alle waardeering verdienende werk van den heer Uilkema in bij het publiek.

»Hoevelen„ schrijft hij, »kennen ze niet van aanzien, onze mooie, oude Friesche boerderijen, waarvan Eeltje Halbertsma in zijn »Uwt-fen-Huws by de boer" zoo onvergeetlijk de inwendige intimiteit heeft weten weer te geven. En toch — zouden we niet eenigszins verlegen staan wanneer een belangstellende vreemdeling nadere vragen ging stellen omtrent de geschiedenis en de verschillende vormen van deze boerderijen?

»De eenige literatuur over dit onderwerp is een hoofdstuk in »Het boerenhuis in Nederland" door wijlen professor Gallée, den sympathieken geleerde, die zooveel pionierswerk heeft verricht, doch wiens boek door de enorme afmetingen van den platenatlas slechts door weinigen geraadpleegd wordt. De lezing van dat hoofdstuk over het Friesche huis kan maar matig bevredigen, nu de schrijver het Friesche type van allerlei streken van Nederland dooreen behandelt, zonder zich eerst eens goed tot Friesland te bepalen en ons mee te laten voelen, dat hetgeen hij beweert ook werkelijk zoo is.

»De hier volgende studie toont duidelijk, dat het van Gallée een waagstuk was om nu reeds een werk te willen geven over de geschiedenis van de boerenhuizen in alle Nederlandsche provinciën. Stellig had het buitengewone verdienste om op die wijze een voorloopig overzicht mogelijk te maken, doch waar het o. a. gaat om de oerkenmerken van het Friesche type, om het terugvinden van oude stamgrenzen, daar dient de plaatselijke ontwikkeling nauwkeurig bekend te zijn, voordat aan het vaststellen der groote lijnen gedacht kan worden.

»Voor Friesland is het onderzoek nu verricht door K. Uilkema, landbouwonderwijzer te Leeuwarden. Als boerenzoon groeide hij op in een boerderij onder Goutum en raakte zoodoende bekend met al de eigenaardigheden van het boerenbedrijf, waarvan de kennis voor een goed begrip van zaken onmisbaar is. Het is een geluk, dat deze van nature wetenschappelijk aangelegde, scherpe waarnemer, die zich met een eenvoudige positie bij het lager onderwijs moet tevreden stellen, een jaar of zes geleden begonnen is zijn vrijen tijd te wijden aan het onderzoek naar het ontstaan van het tegenwoordige boerenhuis in Friesland. De resultaten zijn merkwaardig en wijken aanmerkelijk af van die van professor Gallée. Mij komen die resultaten volkomen gaaf en betrouwbaar voor. De plattegronden, die stuk voor stuk reeds een ingespannen arbeid van vele uren vertegenwoordigen, zijn met groote nauwkeurigheid bewerkt en welk een schat van observatie, van technische termen, van aardige foto's, is hier niet voor goed vastgelegd.

»Het werd tijd dat dit werk verricht werd. Het boerenhuis dreunt niet meer, de binten kraken niet langer bij het karnen, zooals in de dagen van Halbertsma. De zuivelfabrieken brachten een ganschen ommekeer in het bedrijf en ook de stallen worden alom gewijzigd. Van de door Uilkema weder ontdekte oud Friesche greidboerderij is het op één na laatste exemplaar in 1915 verdwenen. Slechts één, niet ongeschonden voorbeeld bleef er over.

»Voor eene landbouwprovincie als Friesland zou het schande zijn, dat hare zoo belangrijke monumenten, de boerenhuizen, onvoldoende beschreven bleven. Ditmaal is alle aandacht gewijd aan de huizen zelve. Dan zijn er nog de bewoners en hun bedrijf. Er blijft nog wel wat te doen over. Reeds is het Friesch museum aan het verzamelen van voorwerpen, die betrekking hebben op het ouderwetsche zuivelbedrijf. Zeer wenschelijk blijft echter nog altijd, vooral in verband met de oudste landbouwgeschiedenis, dat er eens wat kome van het systematisch afgraven van de terpen.

»Het onmisbare en rijke afbeeldingen-materiaal bracht groote reproductiekosten mede. Gelukkig wist ons medebestuurslid van het Friesch Genootschap, de heer C. Broekema, den directeur generaal van den Landbouw te bewegen om een klein fonds, waaraan nadere bestemming gegeven moest worden, ter beschikking te stellen van het Friesch Genootschap. Door die zeer gewaardeerde hulp is de uitgave van dit werkje mogelijk geworden.«

Tot zoover mr. Boeles. De schrijver zelf merkt in zijn inleiding op:

»Toen ik bij mijne studie op het gebied van den stallenbouw bij voorbaat reeds begreep, dat de eerste voorwaarde voor het verkrijgen van resultaten op dit weinig betreden terrein bestond in het verzamelen van alle nog levende ervaringen, welke de veehouder heeft opgedaan betreffende het verband tusschen bedrijf en huis, waar dat bedrijf wordt uitgeoefend, kwam ik zeer spoedig tot het inzicht, dat de geschiedenis van het betrokken object in hooge mate belangwekkend is.

»Nadat ten slotte de vormverandering, welke de Friesche boerderij gedurende de laatste eeuwen heeft ondergaan, mij in groote lijnen volmaakt duidelijk was geworden, maakte ik kennis met den arbeid van professor Gallée. Daarbij kwam ik tot de slotsom, dat zijn werk: »Het boerenhuis in Nederland en zijn bewoners«, voor zoover het handelt over het Friesche huis, onvolledig is en een onjuiste voorstelling geeft van de wording daarvan.

»Alvorens echter zijne conclusies van naderbij te bezien en daartegenover te stellen de resultaten, die mijn onderzoek heeft opgeleverd, acht ik het gewenscht de hedendaagsche huistypen in onze provincie in beknopten vorm bij den lezer in te leiden. Deze typen zijn:

1. De Friesche huizinge.
2. De Friesche stelphuizinge.
3. De nieuw-Friesche greidboerderij.

De eerste vorm wordt bijna overal in onze provincie aangetroffen. Hij is overheerschend in het noorden en westen, in de bouw-, zoowel als in de weidestreken der klei, wordt verder aangetroffen in het laagveengebied, dat »de Wouden« van de kleistreken scheidt en ook in

de Wouden zelve, behalve dan in de aan Drente en Overijsel grenzende deelen daarvan. Het is het huis, dat door den vreemdeling steeds met bewonderende oogen wordt gezien en door hem aangeduid als het huis met kop, hals en romp, van welke deelen hem de romp, d.i. de groote schuur, het meest imponeert.«

»Tegenwoordig ziet men hier en daar boerderijen, waar de voorhuizinge dwars voor de schuur en niet in het verlengde daarvan is geplaatst, zoodat het geheel het Friesche karakter heeft verloren. Deze huizen maken een zeer onbevredigenden indruk, omdat de vierkante, villa-achtige voorbouw niet harmonieert met het groote, schuin afloopende schuurdak en de lage muren daaronder.

„Deze hoeven kunnen niet worden begrepen onder de Friesche huizinge; ze dateeren trouwens ook uit de laatste helft der vorige eeuw.

„De Friesche stelphuizinge onderscheidt zich van het vorige type door het ontbreken van het „foarein" (= vooreind = voorhuizinge) De woning is dus onder het schuurdak getrokken, zoodat het geheel een gesloten, massief karakter verkrijgt. Afgezien van deze plaatsing der woonvertrekken, is de indeeling van de stelp gelijk aan die der boerderij van het eerste type".

„Men ziet, dat zich in beide huistypen aan de eene lengtezijde der schuur de lange, eenrijige (bij de stelp in het laagveengebied vaak tweerijige) rundveestal bevindt, daartegenover en dus evenwijdig er mee, de schuurreed, in het midden de hooivakken en aan het achtereinde der schuur de steeds dubbelrijige jongveestal.

„In de bouwstreken ontbreekt de laatste; daar ter plaatse vindt men dan het dorschhuis (Fr. tërskhûs).

„De stelp verschilt dus uiterlijk wel van de Friesche huizinge door het ontbreken van hals en kop, maar overigens niet. Later zal blijken, dat in de overeenkomstige inrichting en den gelijken uitwendigen vorm van het voor 't bedrijf bestemde deel bij beide typen de reden ligt opgesloten, waarom ik aan het woord stelphuizinge de bepaling „Friesche" vooraf laat gaan.

„De derde vorm van boerenhuis heeft in 1905 zijn intrede in deze provincie gedaan.

Ik meen hem te moeten aanduiden als nieuw-Friesche greidboerderij, omdat hij in zijn plan overeenkomst vertoont met de later te noemen oud Friesche, doch uit den aard der zaak een veel hoogeren cultuurtrap vertegenwoordigt.

„Dit huistype is een schepping. Met zijne verschijning is in deze provincie de moderniseering van een vrij groot aantal boerderijen aangevangen, vooral wat de inrichting van den rundveestal betreft. Veel navolging als geheel heeft deze huizinge intusschen niet gevonden en ze zal die vrij zeker ook niet vinden. De hooge bouwkosten pleiten o. a. voor het goed recht van deze meening. Haar verdienste zal er echter niet minder om zijn. Er is nl. grond voor de verwachting, dat de toekomstige greid-boerderij de sporen dezer mijns inziens tijdelijke verschijning in hare inrichting zal doen voortleven. Overigens is het alleen ter wille van een volledig overzicht van het bestaande, dat hier melding wordt gemaakt van dit moderne huis.

„Wat nu de conclusies van Gallée betreft, deze meent, dat de stelp het grondtype is van het Friesche boerenhuis. Daarover sprekende, zegt hij:

> „Voor het eene bedrijf is meer ruimte noodig dan voor het andere; doch hoe verschillend de benoodigde ruimte ook is, in alle schuren vindt men hetzelfde hoofdbeginsel: de stapel hooi of veldvruchten vormt het vierkant het centrum, waarom zich alles voegt Vier stijlen, stenders of zûlen, worden twee aan twee verbonden door balken en onderling door twee dwarsliggers. Boven de vier stijlen gaan vier daksparren omhoog, die zich in één punt vereenigen en onderling door latten verbonden zijn. Hierover wordt een rieten of pannenbedekking aangebracht. Het hangt natuurlijk van de massa hooi of vruchten af, of één vierkant voldoende is of niet. Moet er meer geborgen worden, dan wordt het aantal vakken vermeerderd en de schuur krijgt in plaats van het oorspronkelijk vierkant een langwerpig uiterlijk. Verschil van bedrijf of bodem verandert echter niets in het hoofdbeginsel der schuur, wijzigt alleen den vorm".

„Betreftende de wording van dit huis stelt Gallée zich voor, dat het zich ontwikkeld heeft uit wat men in Holland een „kaakberg" noemt. Ter verduidelijking wil ik er bijvoegen, dat men een dergelijk gebouw in Friesland als „blokschuur" betitelt, d. i. een schuur met één, twee of drie loodrecht langs de gebinten getimmerde plankenwanden, terwijl omgekeerd slechts naar drie, twee of één zijde het dak naar beneden afloopt, welke afloopende zijden dan plaats geven voor schuurreed en rundveestallen.

„Verder zegt Gallée:

> „Zijn aan de vier zijden van het vierkant de ruimten ingenomen door dorschvloer en inrit (= schuurreed), koestal, melkerij-inrichting en woonhuis, dan noemt men het om het groote dak een stulp of stelp (Noord-Holland) en in het Friesch stjèlp".

„Ook wanneer de woning niet onder deze vierde afloopende zijde is ondergebracht, maar daartegen aan staat, heeft het geheel volgens professor Gallée nog het karakter van de stelp. Weer citeer ik:

> „Wanneer de woning onder het stelpdak staat of er tegen aan, dan is zij toch meest door een brandmuur gescheiden of wel door een gang, waaraan zich een of twee vertrekken bevinden, met de schuur verbonden".

„Hier blijkt dus, dat hij alle Friesche boerderijen tot de stelp terugbrengt, ook die met een voorhuizinge".

„Dat Gallée echter wel gezien heeft, dat zoo'n boerderij eigenlijk geen stelp is, blijkt weder, als hij direct daarop doorgaat

> „De zuivere stelp wordt zeer veel in West-Friesland gevonden. Beoosten en bewesten het Vlie is de vorm gelijk; men mag dus veronderstellen, dat dit reeds het geval was vóór den tijd der groote doorbraken in de 9e eeuw, die de Friesche landen van elkaar scheidden".

„Resumeerende blijkt:

1. Dat Gallée alle Friesche huizen tot de stelp terugbrengt en dus de Friesche huizinge herleidt tot een modificatie van de stelp;
2. van meening is, dat de Friesche en Hollandsche stelpen denzelfden vorm vertoonen;
2. daaruit afleidt, dat reeds vóór de 9e eeuw in Friesland stelpen gevonden werden.

»Vooral omdat zijne voorstelling zoo geheel afwijkt van hetgeen de feiten leeren, heeft het mij groote moeite gekost, mij in zijne opvatting in te denken en die uit zijn hoofdstuk over het Friesche huis op te diepen.

»Echter acht ik dezen vorm van samenvatting gewenscht, wijl mijn onderzoek mij de overtuiging heeft geschonken, dat zijne voorstelling juist op deze drie punten met de werkelijkheid in strijd is. Eveneens samenvattende de resultaten, waartoe ik gekomen ben, is mij gebleken:

1. Dat het boerenhuis in Friesland zijn ontstaan dankt aan twee scherp gescheiden typen, waarvan de resten zich tot heden hebben gehandhaafd, terwijl de overgang van den vorm in den nieuwen te volgen is;
2. dat de Friesche stelp, wat betreft de inrichting, een zuiver Friesch karakter vertoont en in uiterlijken vorm sterk afwijkt van de Noord Hollandsche;
3. dat de eerste sporen der stelp in Friesland ongeveer twee eeuwen terug merkbaar en eerst na 1800 talrijker worden, zoodat, in overeenstemming met het onder 1 en 2 genoemde, de stelp niet de grondvorm van het Friesche huis is, maar integendeel een der laatste evolutievormen.«

Aidus de slotsom, waartoe de heer Uilkema komt.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2822. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 2. Officieel gedeelte.

Het raamspant, door A. W. C. Dwars c. b. i., (vervolg) met afbeeldingen.

Het promoveeren van bouwkundige ingenieurs.

Landhuisje in Blaricum, arch. J. J. P. Oud, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 20. De Geschutgieterij te 's Gravenhage, met afbeelding.

Met dr. Berlage naar Denemarken. Een nabetrachting, door A. H. Wegerif Gzn.

Geen nieuwe De Stuers, door Candidus.

Ingezonden. Over het dekoratieve en het moderne, door J. A van Donserlaar Jr.

Naar aanleiding van Max Reinhardt's voorstellingen, door H. Th. Wijdeveld.

Afbeeldingen Prijsvraag Transformatorenhuisje.

DE BOUWWERELD No. 19. De Geschutgieterij in den Haag, door A. W. Weissman, met afbeelding.

Biologie der woning, door J. van der Breggen c. i.

DE INGENIEUR No. 20. Over regenval in Nederlandsch Indië, door J. C. H. Fischer, met afbeelding.

Uit het Koloniaal verslag van 1915 (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Oorzaak der verzakkingen van het binnenbeloop der Zuiderzee-dijken in Noord-Holland, door B. Schelling Azn. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 19. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 19. Keuring van Hout.

Varia.

STEDENBOUW.

Op zijn laatsten cursusavond te Leiden sprak Dr. Berlage over den modernen stedenbouw, den stedenbouw in het tijdperk van het industrialisme en commercialisme. Gunstig heeft zich die bouw in dien tijd niet onderscheiden. Voor 'n algemeenen stijl is noodzakelijk een algemeenheid van geestelijke beginselen en de individualistische idee, die zoo'n groote plaats innam, maakte, dat er geen algemeene kunst kon zijn en bracht daardoor de stedelijke bouwkunst naar den achtergrond. De overheid dacht er niet aan, dat er nog zoo iets bestond als een mooie stad.

In den laatsten tijd is dit anders geworden. Tegen 1880 is met den groei van de sociale idee en van de hygiënische wetenschap het vraagstuk naar voren gebracht.

In de 19e eeuw waren de goede beginselen van vroeger verloren gegaan en werd er niet meer aan gedacht, dat de woningbouw de primaire eisch is voor den stedenbouw. In de laatste 25 jaar is in deze de zege behaald en geen gemeente-overheid zal er zijn, die dat niet toegeeft. Industrialisme en commercialisme hadden den primairen eisch verstikt, het nieuwe leven heeft dien weer naar voren gebracht.

De schoonheid van oude gezichtjes is niet aan de orde. Er zijn andere verlangens van schoonheid gekomen, identiek aan de moderne eischen.

Schoonheidseischen wijzigen zich. Was 't een eigenschap van dingen, dan zou 't gemakkelijk zijn iemand bij te brengen wat mooi is, maar 't is iets dat door den geest tot ons komt.

De sociale idee en het groeien van de bouwkunst hebben gemaakt, dat weer naar een mooie stad kan worden gestreefd. Nu komt weer het stadsplan, waarbij aan economische eischen moet worden voldaan.

Want dat moet voorop gesteld. De bouw van arbeiderswoningen mag b.v. niet het karakter dragen van philantropie en daarom is de oplossing zoo moeilijk. De kunst van stedenbouw is geworden de kunst van de oplossing van het woningvraagstuk. De eischen zijn veel grooter en samengestelder dan vroeger en bovendien zijn de steden enorm gegroeid.

Men moet thans uitgaan van het bouwblok. Een stratennet kan niet worden ontworpen zonder te denken aan de bebouwing. Zoo moet men b.v. uitgaan van de afmetingen van de woningen

Straat en plein zijn altijd geweest de twee groote factoren voor den stedenbouw, de beteekenis is evenwel veranderd. Het plein is thans alleen te beschouwen als knooppunt van het verkeer, met z'n trams en auto's. Straten onderscheidt men thans, in tegenstelling met vroeger, in verkeersstraten met haar winkels en woonstraten. Die scheiding is moeilijk te trekken.

Bovendien moet rekening gehouden met de veranderde hygiënische eischen, b.v. de straatbreedte. De stadsbouwmeester moet met het huizenmateriaal ruimte scheppen. Het voortbouwen op middeleeuwsche of renaissance-plannen heeft gefaald, omdat ze voor dezen tijd onvoldoende waren.

In dezen tijd is er nog geen eenheid van architectuur. De groei van een stijl is geen kwestie van eenige jaren, maar van eenige geslachten. Doch de groei kan worden geconstateerd. Dat streven is niet alleen in de architectuur, maar ook in de ontwerping van een stadsplan. Er wordt naar doelmatigheid gestreefd, niet naar schilderachtigheid of toevalligheid.

Het regelmatig plan met het liniaire stratennet en de aixale perspectief is weer gekomen. Aan den stadsbouwmeester nu de plicht om de eentonigheid, die hierdoor kan ontstaan, te verhinderen.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Met de hem ten dienste staande gegevens moet de artist zorgen, dat er iets moois komt. Al kan men van vroeger wel iets leeren, een bouwmeester, die zijn tijd begrijpt, zal de nieuwe ideeën aanvaarden en de moderne eischen geen geweld aandoen.

Het architecturale en het picturale moeten elkaar aanvullen, vooral wanneer een nieuw gedeelte aan een oude stad moet worden toegevoegd. Vóór alles moest worden gestreefd naar eenheid en nu niet een als in de 18e eeuw, die krachtens vorstelijk decreet ontstond. De imperialistische idee heeft in de bouwkunst afgedaan.

Spr. noemt een paar voorbeelden van wat de Fransche architecten vroeger reeds eischten om eenheid te krijgen en waardoor inderdaad mooie dingen tot stand kwamen. De schilderachtige bouwkunst is ondragelijk geworden door de onrust, maar het subjectieve karakter zal verdwijnen met den groei van de eenheidsidee. De eenvormige woning is het noodzakelijke type voor arbeiders en middenstandswoning. De sociale idee schept de noodzakelijkheid voor het groote huizenblok. De gemeente kan hier veel doen. Aan maatschappijen mag slechts een geheele straat ter bebouwing worden gegeven, die kan dan door één bouwmeester worden ontworpen, waardoor particuliere willekeur is vermeden.

Het maken van een stadsplan is niet het werk van een ambtenaar, die goed op de hoogte is met de bouwverordening, daarmee moet een bouwkunstenaar worden belast.

De woningen zijn thans marktwaar geworden en die waar moet op hooger peil gebracht. Het karakter van marktwaar is dat het bijzondere wordt vermeden, anders houdt het op marktwaar te zijn. Nieuwere ideeën over schoonheid moeten worden toegepast. De bouwkunst der toekomst, aldus spr., zal een grootsteedsche kunst zijn.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter van het Waterschap van de Berkel. Aanbiedingen schriftelijk aan de secretarie v. h. Waterschap te Lochem. (1)

— Teekenaar-Opzichter, als chef op een architectenbureau, bekend met arbeiderswoningbouw. Uitvoerige brieven lett. N. aan het bureau van het Bouwkondig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Bureau-ambtenaar, administratief-technisch, bekend met bouwkundig teekenen, machineschrift en eenigszins met boekhouden, bij de gemeente Groningen. Jaarwedde f 1000.— Sollicitaties tot uiterlijk 25 Mei e.k. aan den Ingenieur der Stadsbezittingen, Praedinieussingel 31, Groningen. (1)

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

F. H. HONIG, HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 264, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranieten.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 27 MEI 1916. No. 22

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Uit de Practijk.

Bestekken en Begrootingen.

Vervolg. (Zie bladz. 83.)

De architect mag van geluk spreken, wanneer hij zich door dergelijke mooie praatjes niet van zijn stuk heeft laten brengen en vooral niet door het zoogenaamd „open kaart" spelen van den koopman. Handel en open kaart spelen zijn twee dingen, die uit hun aard onvereenigbaar zijn. Een koopman, die zich in de kaart laat kijken, is geen koopman en handel zou vrijwel onmogelijk zijn, wanneer dit gewoonte was, althans in de bestaande verhoudingen, waarbij handel steeds voor een deel berust op de omstandigheid, dat de eene partij meer weet dan de andere.

Wij geven dadelijk toe, dat die meerdere wetenschap, die somtijds met moeite en kosten verkregen wordt, aanspraak geeft op belooning door dengene die er partij van trekt. Van den importeur, bijvoorbeeld van een hier te lande onbekende voortreffelijke hout- of steensoort, of ander in eenig opzicht aanbevelenswaardig artikel, kan niet geëischt worden, dat hij zich uit menschlievendheid de kosten getroost aan het aan de markt brengen verbonden en reeds tevreden is, wanneer hem die kosten worden vergoed. Een billijke belooning komt hem toe, alleen reeds voor het initiatief en bovendien voor veel werk, dat gedaan moet worden of gedaan moet zijn, voordat zoo iemand in staat is om te beginnen te leveren en te verkoopen, altijd nog met de kans, dat zijn onderneming mislukt, wanneer hij te groote verwachtingen heeft gekoesterd van de waarde van het artikel op de reeds in vele opzichten overvoerde markt.

Nog andere oorzaken kunnen een mislukking teweegbrengen, wij laten die hier echter buiten beschouwing, om dat het alleen onze bedoeling is er op te wijzen, dat de handelsman evenmin om niet kan werken als wie ook.

Tusschen den importeur en den fabrikant van benoodigdheden voor het bouwvak bestaan vele punten van overeenkomst. De prijzen, die zij voor hun artikelen moeten berekenen, zijn samengesteld uit een groot aantal factoren: de zuivere winst is een daarvan, maar ook niet meer dan een factor.

Tot de stellingen der Staathuishoudkunde behoort o.a. deze, dat alle winsten uit handel en bedrijf van nature een neiging hebben tot een zeker minimum, waar beneden de uitoefening onmogelijk wordt. Het streven van handel en industrie zal natuurlijk zijn zooveel mogelijk boven dit minimum te blijven, de concurrentie zal steeds weder in neerwaartsche richting drijven. Wanneer alles in de wereld gebeurde, zooals de staathuishoudkundigen zich wel eens voorstellen, dat dit gebeuren moet, zou men zeggen, dat hier vanzelf de evenwichtstoestand moest intreden en er zijn ook wellicht tijdperken aan te wijzen, waarin die toestand werkelijk bestond. Thans schijnen echter, om het evenwicht te bewaren, in vele bedrijven en ondernemingen kunstmiddelen noodig te zijn in den vorm van kartels, trusts, syndicaten, enz. of onder den naam van bonden, die feitelijk in hoofdzaak met dezelfde bedoeling worden opgericht.

Daarmede kan veel bereikt worden, maar de toepassing heeft ook hare bedenkelijke zijde en kan tot misbruiken

leiden, waarvan de verbruiker de dupe worden kan. In het verband waarin wij tot deze uitweiding kwamen, is de verbruiker het bouwend publiek, en zijn vertrouwensman de architect.

Maar wat, zal men vragen, heeft deze uitweiding met bestekken en begrootingen te maken? Dit, dat het den architect de begrooting gemakkelijk en moeilijk maakt. Gemakkelijk, omdat hij zich verantwoord kan achten, door eenvoudig de prijzen, door syndicaat of bond vastgesteld, in zijn begrooting over te nemen, moeilijk, wanneer hij zich nauwgezet rekenschap geeft van zijn verplichtingen tegenover zijn principaal. Daartoe behoort toch ook, dat hij er voor waakt, dat zijn principaal voor het werk niet onnoodig te veel behoeft te betalen en bovendien, het zal den architect persoonlijk hinderen, wanneer hij reden heeft te vermoeden, dat men hem te veel afneemt, waar hij veelal het geld op een ander punt ten bate van het werk zoo goed zou kunnen gebruiken, het geld, dat hem in den regel toch al krap wordt toegemeten.

Waar hij den tusschenhandelaar kan uitschakelen, zal hij dit wel doen, maar dikwijls is dit niet mogelijk, want vele fabrikanten meenen nog, dat zij den tusschenhandelaar niet kunnen missen en velen kunnen hem waarschijnlijk ook niet missen, omdat zij zelf niet genoeg koopman zijn en moeten oppassen, dat zij niet de lijdende partij in de transactie worden.

Maar wie wordt het in deze toestanden dan feitelijk? Niemand anders dan hij, die de leidende positie behoort in te nemen, de architect. En zoo wordt de uitvoering van een werk dan wel eens een comedie, een marionettenspel, waarbij de handelaars en speculanten aan de touwtjes trekken, architect en bouwheer marionetten zijn, soms zonder het te weten, of erger nog, figuranten.

Gelukkig komen dergelijke ergerlijke toestanden niet als regel voor, maar zij behoorden in het geheel niet voor te komen.

Is toch die leidende positie niet een der aantrekkelijkheden van het vak? Hoeveel stelt de jonge architect zich daarvan niet voor en hoe bitter valt hem de werkelijkheid tegen, wanneer hem blijkt, hoe moeilijk het is de leiding in handen te houden, al treedt hij ook niet in de practijk zonder degelijke voorbereiding. Toegerust met een massa kennis, meent hij veilig den stap te kunnen doen, maar dadelijk moet hij ervaren, dat van alle kanten menschen gereed staan, om de meeningen, die hij zich gevormd heeft aan het wankelen te brengen en hem allerlei dingen wijs te maken, die in strijd zijn met de beginselen, die hem zijn ingeprent en toch een schijn van waarheid hebben.

Hij moet wel vast in zijn schoenen staan, om dan voet bij stuk te houden. In het algemeen zal men trachten hem te overtuigen, dat in de practijk alles anders gaat, dan hij het in de theorie geleerd heeft. Zijn kunstopvatting zal men wel meestal onaangeroerd laten, maar zijn constructies, zijn materialen en zijn wijze van uitvoering aan critiek onderwerpen en trachten daarin wijziging te brengen op alle punten, waar dit eenig voordeel kan opleveren, niet voor hem, maar voor degenen, wier medewerking hij bij het bouwen niet missen kan.

Heeft hij in zijn bestek iets voorgeschreven, dat den aannemer lastig of onvoordeelig voorkomt, dan zal deze niet nalaten te trachten, daarin zijn eigen zin door te drijven en kan de architect vaak alleen ten koste van veel moeite en onaangenaamheden het werk uitgevoerd krijgen volgens zijn bedoeling. Zelfs de ambachtslieden, die weinig direct belang bij de wijze van werken hebben en steeds gereed zijn te verklaren, dat zij het met plezier doen zullen precies, zooals mijnheer het verlangt, werken hem dikwijls min of meer lijdelijk tegen.

Bij de keuring van materialen zal men hem willen wijs maken dat, wat hij voor gebreken houdt, geen gebreken zijn; bij de keuze of uitgesproken voorkeur zal men hem vertellen dat, wat hij voorgeschreven heeft niet te krijgen is, en menigmaal zal hem iets aangeprezen worden, ter vervanging van het voorgeschrevene, alleen omdat er voor aannemer of leverancier eenige percenten meer aan te verdienen vallen.

Vooral op het punt wat het materiaal en het werk feitelijk kost zal men er steeds op uit zijn hem, zoo niet te misleiden, dan toch op een dwaalspoor te brengen, en in tal van gevallen komt hij op dit punt nooit achter de zuivere waarheid.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE HEIDEMAATSCHAPPIJ.

De Commissie van Onderzoek inzake de grieven tegen de Nederlandsche Heidemaatschappij, ingesteld door de Buitengewone Algemeene Vergadering van 29 April 1916, heeft de volgende circulaire verzonden, geadresseerd aan Begunstigers en Leden der genoemde maatschappij:

's-GRAVENHAGE, 8 Mei 1916

Zooals U bekend is, werd op de jongst gehouden Algemeene Vergadering der Nederlandsche Heidemaatschappij besloten tot het instellen van eene Commissie, „aan welke zal worden opgedragen het onderzoek naar de grieven welke tegen de Maatschappij bestaan, met opdracht aan, die Commissie, van hare bevindingen, zoo noodig vergezeld van voorstellen, verslag uit te brengen aan de Algemeene Vergadering."

Ter uitvoering van de aan haar verstrekte opdracht heeft de Commissie de eer U uit te noodigen, wanneer bij U grieven bestaan tegen de uitvoering van de werkzaamheden van de Maatschappij of wel, wanneer Gij klachten hebt omtrent de wijze, waarop zij haar taak meent te moeten opvatten, hiervan vóór 1 Juni a.s. eene schriftelijke uiteenzetting te willen zenden aan het adres van den tweeden ondergeteekende, Ottoburgstraat 28, Rijswijk Z.-H.

Mocht Gij het gewenscht achten, de gedane mededeelingen bovendien mondeling toe te lichten, dan zal de Commissie, op Uw verzoek, gaarne daartoe de gelegenheid geven op nader te bepalen plaats en tijd.

NAMENS DE COMMISSIE:
Dr. H. J. LOVINK, Voorzitter.
F. FLORSCHÜTZ, Secretaris.

HEEMSCHUT.

Dezer dagen heeft in het American Hotel te Amsterdam de Bond Heemschut zijn alg. verg. gehouden onder leiding van den heer Prof. Dr. H. Brugmans. In zijn openingsrede wees deze erop, dat Heemschut gemeend heeft zich ook te moeten bemoeien met de gevolgen van den watersnood, in verband met den wederopbouw van het verwoeste Noord-Holland. In de commissie die terzake is geconstitueerd, zit als vertegenwoordiger van Heemschut de heer J. W. H. Leliman.

Voorts deelt spr. mede, dat Heemschut besloten heeft een prijs toe te kennen voor de door Architectura et Amicitia uitgeschreven prijsvraag voor een transformatorenhuisje.

Nu allerwege ten plattenlande de electriciteit toepassing gaat vinden, heeft Heemschut gemeend de pogingen om een goed type van transformatorenhuisje te krijgen, te moeten steunen. (De op de prijsvraag ingekomen ontwerpen waren ter vergadering aanwezig.)

Aan de orde was daarop de behandeling van het jaarverslag, opgemaakt door den 1ste-secretaris, den heer A. W. Weismann.

Het verslag luidt als volgt:

Buitenland.

Door den oorlog kwam de heemschut-beweging in het buitenland grootendeels tot stilstand. Alleen van de „American Scenic and Historic Preservation Society" werd een jaarverslag ontvangen. Daarin werd omtrent de lichamen, die in de meeste Europeesche Staten ten bate van het behoud der schoonheid werkzaam zijn, niets vermeld. Zeer uitvoerig en met groote waardeering werd echter medegedeeld, wat door den Bond Heemschut was verricht.

Binnenland.

De Bond Heemschut nam deel in de leening, aangegaan door de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland voor het aankoopen van bosschen en vennen te Oisterwijk. Deze leening werd volteekend, zoodat een prachtig gedeelte van Noord-Brabant nu voor het vervolg tegen vernieling uit baatzucht is beschermd.

In zake de minder gelukkige verandering in de ligging der tramlijnen op den Dam te Amsterdam werd overleg gepleegd met de Dam-commissie. Een nieuw plan voor die lijnen, waarbij ook rekening zal worden gehouden met den welstand, kan worden verwacht.

Op voorstel van den heer Croockewit liet Heemschut door den 1sten Secretaris voordrachten houden aan verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs. Deze voordrachten, door lichtbeelden verduidelijkt, vielen zeer in den smaak van het jeugdig gehoor. Den directeuren en directrices komt dank toe voor de ondervonden welwillendheid en medewerking.

Bericht kwam in, dat het Kapittelbosch te Harmelen dreigde geveld te worden. Dank zij de medewerking der Nederlandsche Heide-maatschappij kon het vellen worden voorkomen.

Een huis aan de Markt te Culemborg, dat door brand was verwoest, zou worden herbouwd in een trant, die niet met de schilderachtige omgeving in overeenstemming was. Gelukkig bleek de eigenaar tot veranderingen bereid, zoodat het huis nu een goed geheel met die omgeving vormt.

Toen, door het afbreken van eenige opstallen te Kampen, aan de IJselkade een deel van den middeneeuwschen stadsmuur te voorschijn kwam, heeft Heemschut den Raad dier gemeente verzocht, den vrijgekomen grond niet weder voor bebouwing te bestemmen, doch als plantsoen in te richten.

Van het gemeentebestuur te Hattem werd een ontwerp voor eene school ter beoordeeling ontvangen. Een advies daarover werd uitgebracht.

In zake de ontsiering langs den rijksstraatweg te Velp, waar boomen werden omgehakt en rijwielpaden werden aangelegd, werd overleg gepleegd met den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland.

De nieuwe brug, te Amsterdam over de Waal ter verbinding van de Binnen- met de Buiten-Bantammerstraat gemaakt, gaf aanleiding tot het zenden van een brief aan Burgemeester en Wethouders, waarin verzocht werd, dergelijke bruggen, die niet in een Amsterdamsche omgeving passen, voortaan niet weder te doen bouwen.

Van het gemeentebestuur van Haarlemmerliede en Spaarnwoude werd het verzoek ontvangen, een lid aan te wijzen in een commissie, die Burgemeester en Wethouders adviseert, omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen. De heer A. W. Weissman werd aangewezen. Reeds verscheidene malen is de commissie werkzaam geweest.

Een poging, gedaan om het sloopen van een achttiende-eeuwsch huisje, staande tegen de Groote Kerk te Haarlem, te voorkomen, mislukte.

Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een verzoekschrift gezonden, om aan te dringen op het stellen van welstandseischen bij woningen, die met voorschot uit 's Rijkskas ingevolge de Woningwet worden gebouwd. Naar aanleiding van dit verzoekschrift heeft de Minister den Woninginspecteurs een circulaire gezonden, om in dien geest werkzaam te zijn.

Bericht werd ontvangen, dat in vele Geldersche dorpen en stadjes de helderwitte bepleisteringen der gevels, die zoo schilderachtig zijn, voor grauwe tinten moeten plaats maken. Door artikelen, aan plaatselijke bladen gezonden, werd getracht, hierin verandering te brengen.

Een gevel met arkel te Hattem, uit de zeventiende eeuw afkomstig, bleek dringend herstel noodig te hebben. Heemschut wendde zich te dezer zake tot de Vereeniging Gelre te Arnhem.

Toen de boomen aan de Commandeurslaan te Katwijk aan den Rijn geveld zouden worden, heeft Heemschut zich tot den Raad dier gemeente gewend, om op het behoud der boomen aan te dringen. Deze poging had echter niet het gehoopte gevolg; slechts aan één zijde werden de boomen gespaard.

In het vorig jaarverslag werd melding gemaakt van de stappen, die door Heemschut werden gedaan naar aanleiding van de groote ontsiering, die te Amsterdam dreigde door de voorgenomen demping van een deel van het Oosterdok ten behoeve van de uitbreiding van het stations-emplacement. Bij het sedert vastgestelde ontwerp is wel eenigszins met de bezwaren, die Heemschut had, rekening gehouden, maar toch schijnt de gekozen oplossing nog weinig bevredigend.

Aan het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam werd een prijs geschonken voor een uit te schrijven prijsvraag met een transformatorenhuisje als onderwerp. Dergelijke gebouwtjes, die in verschillende provinciën verrijzen, laten dikwijls veel te wenschen over wat den welstand aangaat. De verwachting werd gekoesterd, dat een prijsvraag als de bedoelde zou kunnen bijdragen tot het verkrijgen van betere ontwerpen.

De poging, door Heemschut gedaan, om de gemeente Dordrecht, die reeds een reclame-verordening bezit, ook tot het opnemen van eischen van welstand in haar bouw-verordening te bewegen, mislukte.

Een plan der Regeering, om het fraai gelegen terrein te Maastricht, als de Kommen bekend, voor het bouwen van een kazerne aan te wijzen, gaf aanleiding tot het zenden van een verzoekschrift aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Getracht werd, een zuivelfabriek, die onder Ouder-Amstel aan het Abcoudermeer zou worden gebouwd voor rekening der Onderlinge Vereeniging van Veehouders te Amsterdam, zóó te doen ontwerpen, dat zij geen ontsiering voor haar omgeving zou opleveren. De Vereeniging bleek echter niet tot medewerking bereid.

Het wetsontwerp tot verbreeding van rijkswegen gaf Heemschut aanleiding, om den Minister van Waterstaat te verzoeken, in den bij dat ontwerp bedoelden „Wegenraad" ook afgevaardigden van den Bond zitting te willen doen nemen.

Het gelukte de boomen langs den rijksweg van Naarden naar Laren, die voor vellen aangewezen waren, te behouden.

Over de klokkenspelen werd aan de gemeentebesturen, die ze bezitten, een brief gezonden, om op de beteekenis

daarvan te wijzen en er op aan te dringen, daaraan geen veranderingen te laten maken, eer de raad van ter zake kundigen was ingewonnen.

De boomen van den Stationsweg te Baarn, die dreigden, geveld te worden bleven door de bemoeiingen van den Bond gespaard; het gelukte echter niet, de boomen om de kerk te Kerk-Avezaath te redden.

Een schilderachtige molen te Huizen, door de gemeente aangekocht, zou worden gesloopt. Aanvankelijk scheen het, dat de molen zou kunnen behouden blijven. Het gemeentebestuur bleek bereid, den molen te verhuren, als de som, voor de herstelling benoodigd, door Heemschut werd voorgeschoten. Reeds was men met het bijeenbrengen van dat bedrag bezig, toen de mededeeling kwam, dat de herstelling het dubbele der eerste raming zou vorderen, waarom het gemeentebestuur had besloten, den molen aan de Vereeniging het Nederlandsch Openluchtmuseum te Arnhem aan te bieden.

Het vellen der boomen aan de oostzijde van den Binnendijk te Monnikendam werd door het optreden van Heemschut voorkomen. Daarentegen had een poging, gedaan om het vellen der boomen in de Nieuwstraat te Medemblik niet te doen geschieden, geen gunstige uitkomst.

De voorgenomen wijziging der grondbelasting, die, werd zij tot wet, voor het behoud der schoonheid van Nederland zeer bedenkelijke gevolgen zou hebben, gaf aanleiding tot overleg met de Vereeniging tot behoud van Natuur-monumenten.

Als lid in een commissie, die Burgemeester en Wethouders van Huizen adviseert omtrent de eischen van welstand, aan nieuw te stichten gebouwen te stellen, werd door Heemschut aangewezen de heer D. F. Tersteeg.

Een verzoekschrift werd aan het gemeentebestuur van Soest gezonden, om aan te dringen op het behoud der beplanting bij het verbreeden van den weg van het station naar Soesterberg. Hierop werd een gunstig antwoord ontvangen.

Aan den gemeenteraad van Zuidlaren werd verzocht, de havezathe Laarwoud, door de gemeente aangekocht, tot openbare wandelplaats te bestemmen; aan dit verzoek zal werden voldaan.

Een poging, gedaan om het bouwen van een consistoriekamer aan de kerk te Bloemendaal zóó te doen geschieden, dat het uiterlijk aanzien van dit in 1636 gesticht gebouw niet geschaad werd, had als gevolg, dat de met het ontwerpen belaste architecten tot medewerking bereid bleken, voor zoover de eischen der kerkvoogden dit toelieten.

De watersnood, waardoor verschillende streken van Nederland in den nacht van 13 op 14 Januari 1916 geteisterd werden, gaf Heemschut aanleiding, aan de besturen der door den ramp getroffen gemeenten een brief te richten, om er op te wijzen, dat bij het herbouwen der verwoeste huizen ook met de eischen van den welstand rekening diende te worden gehouden.

Vooral voor verscheidene gemeenten in Waterland, welke door vreemdelingen worden bezocht, is het van groot belang, dat de karakteristieke schoonheid niet te loor gaat.

Heemschut mocht te dezer zake de zeer op prijs gestelde medewerking ondervinden van den heer J. H. Faber, civiel-ingenieur, die de Watersnood-commissie als technisch adviseur ter zijde staat.

De werkzaamheden van Heemschut konden uit den aard der zaak tot dusver slechts een voorloopig karakter dragen. Maar nu Waterland weldra weder droog zal zijn en aan het herstellen van de door de overstrooming veroorzaakte schade zal moeten worden begonnen, doet zich de vraag voor, op welke wijze dit herstellen zal moeten geschieden.

Natuurlijk moet rekening gehouden worden met de voorschriften, ingevolge de woningwet door de gemeentebesturen in de verordeningen op het bouwen en bewonen gegeven. Die voorschriften hebben betrekking op de hechtheid der huizen, en zijn tevens in het belang der openbare gezondheid gemaakt; voor verscheidene gemeenten van Waterland is het ook van belang, dat bij het herstellen en herbouwen het eigenaardig karakter behouden blijft, waardoor de vreemdelingen die gemeenten aantrekkelijk vinden.

Met het oog hierop voegde reeds de gemeenteraad van Broek in Waterland aan de verordening een artikel toe, dat luidt: „Het uiterlijk van een nieuw te maken gebouw, met al wat daartoe behoort, hekken, muren en dergelijke, moet

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEEKDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot kan geven. Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen." Ook andere gemeenteraden zullen dit voorbeeld, door Broek in Waterland gegeven, volgen.

Een commissie, bestaande uit de heeren: P. Bakker Schut, civiel-ingenieur, adjunct-directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage; J. H. Faber, civiel-ingenieur, inspecteur van de Watersnood-commissie; A. Keppler, civiel-ingenieur, directeur van den Woningdienst te Amsterdam; J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur en architect te Amsterdam; J. van der Waerden, civiel-ingenieur, directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. W. Weissman, architect en secretaris van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, te Amsterdam, heeft zich gevormd om zoowel de gemeentebesturen als hen die bouwen of herstellen gaan, geheel kosteloos van raad en voorlichting te dezer zake te dienen. Men kan zich, tot het verkrijgen daarvan, wenden tot den heer A. Keppler, Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam, die Secretaris van bedoelde commissie is.

De commissie is bereid haar raad te geven niet slechts wat betreft het uiterlijk der gebouwen, doch ook wat aangaat een doeltreffende en aan de eischen der hedendaagsche gezondheidsleer beantwoordende inrichting daarvan, terwijl zij tevens wil aangeven, hoe dit alles met de minste kosten kan worden verkregen.

Zoo wordt dus ieders belang gebaat. Verwacht mag worden, dat door samenwerking van de gemeentebesturen, de plaatselijke bouwkundigen en de eigenaars met de commissie verkregen zal worden, dat Waterland zijn oude schoonheid behoudt en dat de huizen, die in de plaats der venrielde komen zullen, den bewoners gerieven zullen geven, die de vroegere niet bezaten.

Toen werd opgemerkt, dat de palen der electrische geleidingen te Amsterdam werden gebruikt om er lichtreclames tegen te plaatsen, die zeer ontsierend waren, wendde Heemschut zich tot Burgemeester en Wethouders, om er op te wijzen, welk een slecht voorbeeld de gemeente gaf. Aangedrongen werd op maatregelen tegen lichtreclames in het algemeen, waartoe Burgemeester en Wethouders thans reeds de bevoegdheid hebben. Een afwijzend antwoord werd ontvangen. Daarna richtte Heemschut een verzoekschrift tot den Gemeenteraad, dat wel tot eenige besprekingen aanleiding gaf, doch, daar het ter afdoening in handen van Burgemeester en Wethouders gesteld werd, niet het gehoopte gevolg had. Toch zou een reclame-verordening, in den geest van die, welke voor Noord-Holland geldt, voor het behoud der schoonheid van Amsterdam zeer noodig zijn.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3. Het raamspant, door A. W. C. Dwars c. b. i. (slot) met afbeeldingen.

Gevraagde kritiek op: Dr. H. P. Berlage en zijn werk, door J. B. van Loghem b. i.

De toepassing van de algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Bruno Schmitz.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1915.

ARCHITECTURA No. 21. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De toepassing van de algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

In memoriam.

Hollandsch landhuis, door Candidus.

Batikkunst en haar techniek, door Mevr. Ag. Wegerif-Gravesteijn. Voordracht gehouden op de vergadering van 29 April j.l.

Ingezonden. Over het bindend besluit, door het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond, met naschrift van Jan de Meijer.

DE BOUWWERELD No. 20. Het eerste Rotterdamsche tuindorp, door A. B. J. Meulder, met afbeeldingen.

De toepassing der algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Aanleg en bedrijf van centrale verwarmingen.

DE INGENIEUR No. 21. De Kabelfabriek te Delft. Voordrachten gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek op 23 Januari 1915 ter inleiding van een bezoek aan die fabriek, door J. Lels en C. F. Proos w. i., met afbeeldingen.

Nieuwe wagens voor het vervoer van bananen, door P. Labrijn w. i. met afbeeldingen.

Scheuren van klinknaden bij stoomketels, door D. W. Gijswijt w. i.

Ingezonden stukken. Verlichting van Spoor- en Tramwegrijtuigen, door M. L. Bleuland van Oordt w. i. — Werkstaking en uitsluiting als force majeure, door P. Bakker Schut c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 20. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies — Jaarverslagen. — Verslagen van vergaderingen. — Examens Mij. tot Bev. der Bouwkunst. — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Ledenlijst. — Informatiebureau.

DE AANNEMER No. 20. Uit Waalwijk.
Genoeg van «eigen beheer».
Arrest van den Hoogen Raad inzake art. 61 der ongevallenwet.
Afdeelingsverslagen. Groningen, 9 Mei 1916.

Zooals het wel meer gaat, liggen reeds geruimen tijd enkele nieuwe uitgaven en nieuwe afleveringen van periodieken op onze leestafel, waarvan de bespreking telkens moest worden uitgesteld. Het wordt dan tijd weder eens schoon schip te maken, anders loopt het belangrijke gevaar bedolven te worden onder het onbelangrijke, dat natuurlijk ook aanwezig is, en aldus aan de aandacht te ontgaan.

De eerste greep uit een der stapeltjes brengt ons aflevering 3 in handen van Martinus Nijhoff's uitgave Het Moderne Landhuis in Nederland door J. H. W. Leliman en K. Sluyterman. Aan hetgeen wij zeiden van de beide voorafgaande afleveringen hebben wij weinig toe te voegen. Ook hier weder wordt een aantal met zorg gekozen moderne landhuizen in fraaie afbeeldingen geboden, die den bouwheer op weg kunnen helpen bij de beantwoording van de vraag: Waar zal ik mijn Landhuis bouwen en door wien zal ik het laten inrichten?

Bij de groote verscheidenheid is echter, zooals van zelf spreekt, niet alles van hetzelfde gehalte en dit zou nog sterker in het oog vallen, wanneer men al de afgebeelde gebouwen eens aandachtig ging bekijken; men zou dan eigenschappen gewaar worden, goede en ook minder goede, die uit de afbeeldingen onmogelijk te zien zijn. Het één zou mee-, het andere tegenvallen en daarom zouden wij vooral den bouwheer willen aanraden, niet op de afbeeldingen alleen af te gaan bij de bepaling van zijn keuze, doch deze uitgave alleen te beschouwen als een wegwijzer, die hem zegt

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862.
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, Te Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 208, AMSTERDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
FABRIEK TE ZAANDAM.

waar hij heen kan gaan, om aardige landhuizen te zien, en geen besluit te nemen voor hij zich ter plaatse overtuigd heeft, waar en bij wien hij datgene vinden kan, wat het best met zijn neigingen en levensgewoonten strookt.

Nederlandsch-Indië, Oud & Nieuw is de nieuwe titel van Ed. Cuypers' Indisch tijdschrift, dat van 1 Januari j.l. af nu als maandblad zal verschijnen en waarvan naar wij meenen twee afleveringen het licht zagen en die van Januari voor ons ligt. Een beroemd man en kenner van Indië, J. B. van Heutsz, schreef er een inleiding voor die zeer lezenswaardig is en veel te denken geeft, al moge men ook op enkele punten met den schrijver van meening verschillen. Overigens biedt deze eerste aflevering reeds een groote verscheidenheid van rijk geïllustreerde artikelen. Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis behandelt Figuurknoopen, Ikat, -Verven en -Weven in Oost-Indie; Soorjo Poetro en Noto Soeroto geven causerieën over Javaansche muziek. Verder vinden wij een beschrijving van het Administratiegebouw der Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij te Semarang van de architecten Prof. J. F. Klinkhamer en B. J. Ouendag en van de betimmeringen van het stoomschip Jan Pieterszoon Coen door C. A. Lion Cachet en ten slotte levert S. Kalff een studie over Indische Landvoogdwoningen, die evenals het artikel van Prof. Nieuwenhuis in volgende afleveringen voortgezet zal worden.

Het nieuwe tijdschrift maakt een uitstekenden indruk en het succes der uitgave schijnt ons, door den flinken opzet, reeds nu verzekerd.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De lijdensgeschiedenis van het Midden-Damterrein.

Naar men verneemt, is in het dezer dagen gehouden comité-generaal van den gemeenteraad van Amsterdam medegedeeld, dat een Haagsche combinatie verzocht heeft om na 1 Juli het Midden-Damterrein eenigen tijd in optie te mogen hebben.

Om twee redenen besloot de raad deze zaak aan te houden. Vooreerst was de wethouder van Publieke Werken afwezig in verband met familie-omstandigheden, en in de tweede plaats openbaart zich in den raad meer en meer een sterke strooming om het terrein onbebouwd te laten.

Over veertien dagen komt deze aanvrage weer in behandeling.

Middelburg.

De oude graven- en gravinnenbeelden, die, vóór de herstelling van het Middelburgsche stadhuis, den gevel daarvan versierden, zijn door nieuwe vervangen.

Over het lot der oude loopen zonderlinge geruchten, meldt de „N. R. Ct."

Terwijl men overal elders, waar een dergelijke vervanging noodig blijkt, ook de overblijfsels der oorspronkelijke beelden zorgvuldig bewaart, moeten deze te Middelburg als oud puin zijn weggegooid of verkwanseld.

Eén er van is in het bezit van een buitenlandsch kunstliefhebber, die te Veere een antiek huis bewoont.

Een tweede, naar men wil, Karel V voorstellend, wordt op het oogenblik te koop aangeboden.

Men zou zeggen, merkt het Rotterdamsch blad op, dat indien deze beelden voor anderen kunst-, oudheidkundige of historische waarde hebben, zij dit in de eerste plaats bezitten voor de oudheidkamer der stad, waar zij thuis behooren, en dat zij dus daarin een veilige bewaarplaats hadden behooren te vinden.

Alkmaar.

Naar wij vernemen heeft de «Rijkscommissie v. d. Beschrijving der Monumenten van Geschiedenis en Kunst» het navolgende adres aan den raad der gemeente Alkmaar gezonden:

Blijkens de dagbladberichten is het pakhuis «de Vigilantie» aan uwe gemeente te koop aangeboden en staat het zoo goed als vast, dat dit gebouw geheel verminkt zal worden, indien het niet in eigendom der gemeente overgaat.

De Rijkscommissie voornoemd veroorlooft zich in deze omstandigheden uwen raad er op te wijzen, dat dit pakhuis groote architectonische waarde heeft en een sieraad vormt van Alkmaar. Opgetrokken in een sierlijken trant van den Amsterdamschen bouwmeester Vingboons, legt het ook een welsprekend getuigenis af van de kunstzinnigheid van het wakker koopmansgeslacht uit de tweede helft der zeventiende eeuw.

Is het ongetwijfeld een zedelijke verplichting der overheid de instandhouding van dergelijke belangrijke monumenten zooveel mogelijk te bevorderen, voor Alkmaar, dat reeds zooveel oude gevels zag verdwijnen, is de bewaring der nog overgebleven oude bouwwerken zeer zeker ook een stoffelijk belang, daar zij niet weinig er toe bijdragen het vreemdelingenbezoek naar de stad te trekken.

Met den meesten aandrang en niet zonder vertrouwen meent de Rijkscommissie voornoemd daarom uwen raad te mogen verzoeken tot aankoop van het pakhuis „de Vigilantie" te besluiten. (Alkm. Ct.)

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, op bureau te Amsterdam. Brieven enz. lett. B A aan den uitgever van «de Bouwwereld», Heerengracht 281, Amsterdam. (1)

— Opzichter voor drie maanden bij de verbouwing der Gasfabriek te Wageningen. Salaris f 85.— per maand. Brieven aan den Gemeente-Architect. (1)

— Opzichter voor 4 à 5 maanden bij bouwwerk, salaris f 70.— à f 80.— per maand. Brieven lett. E. Boekhandel J. v. d. Ham Jz., Hellevoetsluis. (1)

— Opzichter aan groote Gasfabriek met gaspractijk. Uitvoerige brieven lett. A S 92, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Twee Brandmeesters bij den Gemeentelijken Brandweerdienst te 's Gravenhage. Jaarwedde f 1450.— met tweejaarlijksche verhooging van f 125.— en vrij uniform; bij voorkeur machinisten of bouwkundigen. Gezegeld verzoekschrift en verdere stukken vóór 15 Juli a. s. aan den Commandant der Brandweer. Inlichtingen schriftelijk en mondeling verkrijgbaar aan het Centraal Brandweerstation, Prinsestraat 37, 's Gravenhage. (—)

— Teekenaar, op architectenbureau. Uitvoerige brieven onder No 25178 a. h. Bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (1)

— Beton-Teekenaar, salaris naar bekwaamheid. Brieven lett. Z. M. 1170 Alg. Adv. Bur. D. Y. Alta, Rotterdam. (1)

— Jong Civiel-Ingenieur, met eenige praktijk, bij de Deli-Spoorweg-Maatschappij, afdeeling Weg en Werken. Aanvangsalaris f 400.— per maand, vrije woning, geneeskundige behandeling en overtocht 1e klasse. Brieven zonder getuigschriften, Heerengracht 164, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bij betonmaatschappij. Uitvoerige brieven. lett. S., bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar te 's Gravenhage. Volledige brieven onder No. 5745. Boekh. H. N. Mul, Kruisstraat 25, Haarlem. (1)

— Uitvoerder voor Gewapend Betonwerk. Uitvoerige brieven onder No. 59285, Bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter van het Waterschap van de Berkel. Aanbiedingen schriftelijk aan de secretarie v. h. Waterschap te Lochem. (2)

— Teekenaar-Opzichter, als chef op een architectenbureau, bekend met arbeiderswoningbouw. Uitvoerige brieven lett. N. aan het bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

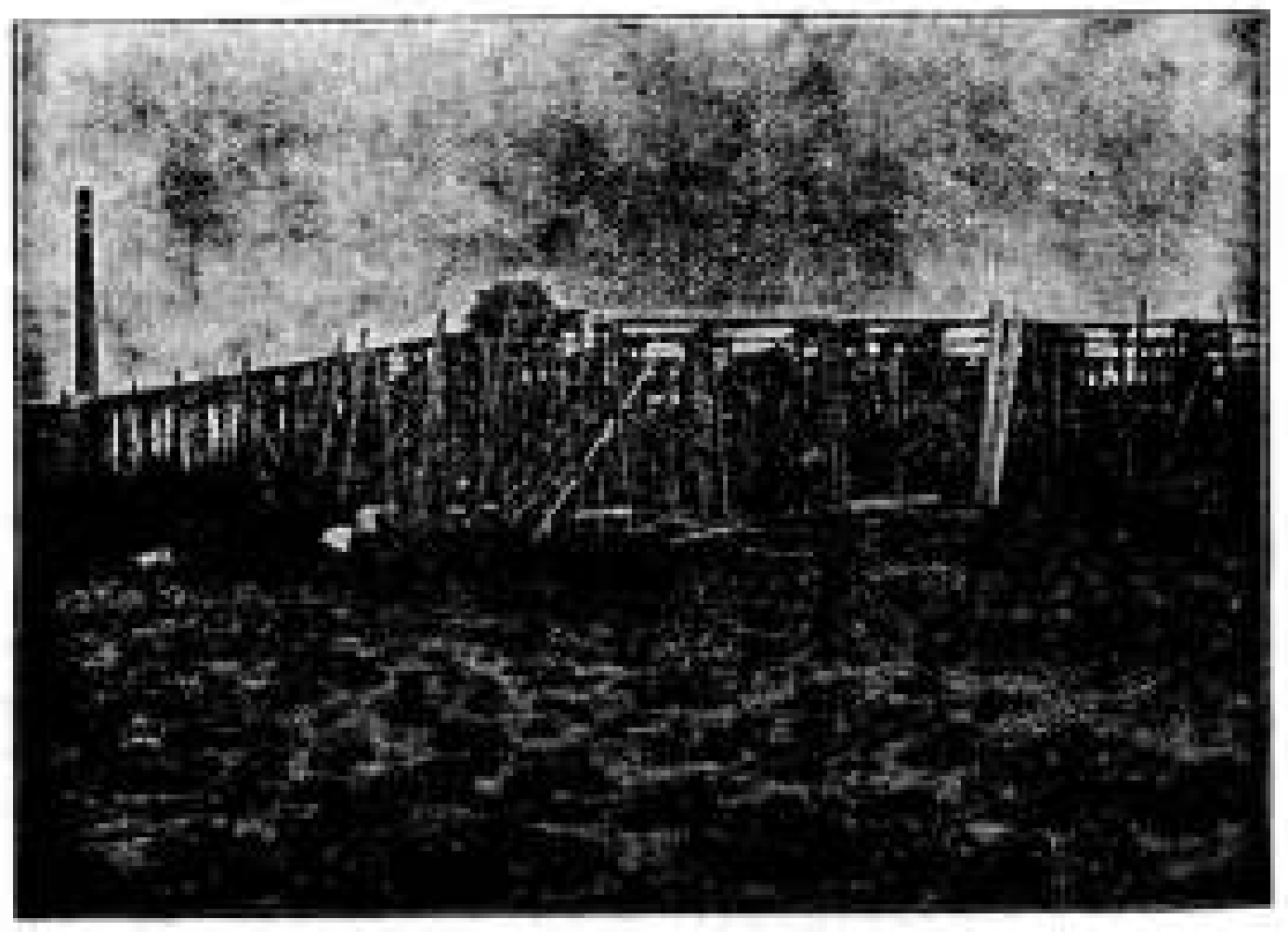

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 3 JUNI 1916. No. 23

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Uit de Practijk.

Bestekken en Begrootingen.

Slot (Zie bladz. 86).

Het is vooral het stelsel van aanbesteding, zooals dit nu al een eeuw of langer vrijwel ongewijzigd bij ons in gebruik is, dat tot deze geheimdoenerij, dit goochelen met cijfers, tusschen de bij elken bouw betrokken partijen steeds opnieuw aanleiding geeft.

Wat is toch wel de oorzaak, zou men geneigd zijn zich af te vragen, van het verschijnsel, dat dit stelsel, waarvan de gebreken even goed of beter nog bekend zijn als de voordeelen, zich ondanks een reeds jarenlang door vele architecten gevoerde oppositie daartegen, toch nog altijd onverzwakt heeft gehandhaafd?

Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk te geven, maar wij kunnen wel aannemen, dat daarbij het gemak, dat het stelsel bij eenigszins belangrijke werken oplevert, altijd een groote rol heeft gespeeld en nog speelt. Dat gemak wordt echter o. i. in den regel vrij duur en in vele gevallen te duur betaald.

Toen het stelsel van aanbesteding indertijd door de Fransche l. e. f.(liberté, égalité, fraternité)-mannen hier werd ingevoerd, vond het, zooals voor de hand lag, allereerst toepassing bij openbare werken. Particulieren voerden in dien tijd geen belangrijke werken uit.

Hiermede is niet gezegd, dat aanbesteding van bouw- of waterbouwkundig werk hier te lande iets geheel onbekends was. Reeds in de zeventiende eeuw en wellicht nog wel vroeger kwam het meermalen voor, dat dergelijke werken in hun geheel of bij gedeelten werden aanbesteed, maar het klaargemaakte stelsel, zooals de Franschen het medebrachten, was iets nieuws en werd vrijwel compleet overgenomen, evenals Fransche wetten en manieren. Onze eerste bestekken waren, om zoo te zeggen vertalingen van de Fransche „Cahiers de Charges", waarin nog wel verscheidene Fransche woorden onvertaald bleven staan. Zoo sprak men van soumissie, cessie, calculatie, contrarolleur, pikeur, directie, enz. Ten deele doet men dat nog.

Het overnemen kostte weinig hoofdbreken. Vooral openbare besturen, die het met de politiek dikwijls druk genoeg hadden, waren er licht toe geneigd, en mochten al enkele bouwmeesters en ingenieurs van den ouden stempel, die nog gewoon waren met de ambachtsgilden te werken, aanvankelijk eenige bezwaren opperen of de invoering van deze nieuwigheid trachten tegen te werken, verwonderlijk spoedig vond zij ingang en pasten zij zich daarbij aan, omdat ook voor hen in vele opzichten gemak daaruit voortvloeide.

Wel werd dit motief bij de invoering niet bepaald op den voorgrond gesteld, want deze geschiedde, gelijk toentertijd elke maatregel, in naam der vrijheid. In naam der vrijheid werden de gilden afgeschaft en de uitoefening der ambachten werd ontslagen van de knellende banden, waarin zij onder den gildendwang zoolang gezucht had.

Wanneer thans het stelsel van aanbesteding verdedigd wordt, hoort men daarbij gewoonlijk niet meer dergelijke hoogdravende tirades, maar andere, naar men meent, betere argumenten.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat bij vele ge-

meentebesturen het beginsel voor heilig gold, dat alle gemeentewerk in het openbaar moest worden aanbesteed. Het algemeen belang heette daarmede gediend en de overheid behoort in de eerste plaats het algemeen belang in het oog te houden, zoo redeneerde men, zeer juist voorzeker, alleen rees er wel eens twijfel, of het algemeen belang wel altijd gediend werd door de toepassing van het stelsel van aanbesteding. Die twijfel leidde eerst tot schuchtere proefnemingen met andere manieren van werken en later hier en daar tot een breken met het oude stelsel van aanbesteding en de toepassing van eigen beheer, zelfs somtijds bij Rijkswerk, waarbij het argument van het algemeen belang met nog meer schijn van juistheid kan worden te berde gebracht.

Wij achten dit een gunstig teeken, hoezeer ook begrijpelijkerwijze in aannemerskringen geijverd wordt tegen alles, wat maar eenigszins op eigen beheer gelijkt. Eigen beheer legt de directie of den bouwmeester heel wat meer werk en verantwoordelijkheid op de schouders dan aanbesteding. Dat men er desondanks niet tegen opziet, er toe over te gaan, bewijst, dat de voordeelen toch van meer belang geacht worden dan het gemak en wij mogen het zeker een gunstig teeken noemen, dat men tot dit inzicht is gekomen.

Dat men niet in alle gevallen, waar met aanbesteding gebroken werd, tot gunstige resultaten gekomen is, verwondert ons niet, maar het ontmoedigt ons evenmin en kan onze meening ook niet aan het wankelen brengen, dat wij staan aan den vooravond van een algeheele verandering in de wijze van uitvoering van bouwwerken; waarbij de leiding weder werkelijk komt in de handen van den bouwmeester.

De toepassing van nieuwe technieken, constructies en materialen draagt het hare tot die verandering bij. Hoeveel onderdeelen, dikwijls van groot belang, worden nu reeds haak buiten het bestek gehouden en zeker niet ten nadeele van het werk? En zien wij niet somtijds den aannemer alleen optreden als leverancier van de arbeidskrachten en als de persoon, waarop allerlei verplichtingen, beslommeringen en verantwoordelijkheden afgewenteld worden, waarvoor de architect geen tijd en geen lust heeft, om er zich mede te bemoeien?

Maar dit is juist een der oorzaken geweest, waardoor de architect er toe gekomen is, met al dat vuile werk ook de leiding der zaken voor een groot deel uit handen te geven.

Wel heeft hij getracht zich een groote macht te reserveeren en dit is hem ook aanvankelijk gelukt, maar de tijden zijn veranderd en daarmede de maatschappelijke toestanden, zoodat nu die macht dikwijls alleen op het papier bestaat en, wanneer het er op aan komt er gebruik van te maken, wel eens blijkt, dat de architect als zwakste partij in het geding staat.

Vaak is de uitvoering van een werk, van het begin tot het eind, een strijd tusschen twee partijen, die er voortdurend op uit zijn elkander te exploiteeren, elkander te villen, men vergeve ons de triviale, maar in het bouwvak niet onbekende uitdrukking. En wat behoorde die uitvoering te zijn in het belang van het werk? Geen strijd van mijnen en tegenmijnen, maar een samenwerken van de partijen, die door het stelsel van aanbesteding tegenover elkander worden geplaatst. Dit is o. i. de grootste grief, die tegen het stelsel kan worden aangevoerd en de gegrondheid daarvan zal zelfs door de aannemers moeten worden erkend. Wanneer wij het stelsel bestrijden, bedoelen wij niet tevens tegen den aannemersstand te velde te trekken, want wij gelooven niet, dat deze categorie van personen met het stelsel te gronde behoeft te gaan. Een andere wijze van uitvoering van bouwwerken schijnt ons zeer goed mogelijk, waarbij weliswaar de aannemers niet meer als zoodanig optreden, doch toch een schakel blijven vormen in den keten van veelsoortige werkzaamheden en bemoeiingen, die nu eenmaal noodig is, om inzonderheid bij onze hedendaagsche, zeer gecompliceerde maatschappelijke verhoudingen een bouwwerk tot stand te brengen zooals het behoort.

De Geschutgieterij te 's Gravenhage.

De actie voor het behoud van de Geschutgieterij te 's-Gravenhage schijnt toch niet zonder invloed te zullen zijn op de plannen, die het Ministerie van Oorlog met het gebouw heeft. Naar alle waarschijnlijkheid zal het oudste gedeelte, het werk van Pieter Post, gespaard blijven, maar slooping en herbouw van de achttiendeeuwsche uitbreiding wordt noodzakelijk genoemd. Zeker oorlogsnoodzaak, nu, daartegen hebben wij geen argumenten, daar moeten wij met gepasten eerbied het hoofd voor buigen.

Dat doen dan ook de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de Bond van Nederlandsche Architecten. Beleefd buigend nemen zij het halve ei in ontvangst, denkend aan den leegen dop. De Bond betuigt zijn leedwezen over het niet ontvangen van antwoord op zijn adres, maar begrijpt men dan niet, dat er thans aan Oorlog geen tijd verspild kan worden aan dergelijke futiliteiten als de schoonheid van stad en land?

Wij blijven het betreuren, dat men het oude complex niet in zijn geheel onaangeroerd kan laten, want wij achten het wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk, dat hier bij nieuwbouw een geheel zal ontstaan, dat aan het stadsbeeld nieuwen luister zal geven.

Men denke slechts aan het Vijverfront der Binnenhofgebouwen.

Toch willen wij er nu maar het beste van hopen en niet oordeelen, voor het tijd is.

Maatschappij en Bond hebben beiden den Minister nog belangrijke wenken gegeven.

De Maatschappij vraagt aan den Minister beoordeeling en goedkeuring der bouwplannen door een of meer bevoegde deskundigen en biedt tevens hare diensten aan voor het aanwijzen der rechte mannen. Men ziet, de koopmansgeest is er bij de Maatschappij nog niet uit.

De Bond gaat niet zoover en toch weer in ander opzicht verder. Hij vraagt rondweg, bij de oplossing van het vraagstuk, de leiding te geven in handen van een bekwaam architect en hij verzoekt niet, dit voorstel in overweging te nemen, maar met den meesten aandrang, tot dezen maatregel te willen overgaan.

Indien bij de keus van den architect nu maar geen bureaucratische overwegingen den doorslag geven, dan kan de zaak althans zoo goed mogelijk terecht komen. Dat de Minister ernstige bezwaren zou hebben tegen de bemoeienis van een particulier architect in het werk van een zijner bureaux, kunnen wij ons niet voorstellen, waar reeds zoo menigmaal door het Departement van Oorlog opdrachten aan particuliere architecten zijn gegeven. Wij meenen, dat dit reeds jaren geleden geschiedde en, waar een goede keus gedaan werd, waren ook de resultaten nogal bevredigend. Laat ons dus daaromtrent maar voorloopig de beste verwachtingen koesteren.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 20 Mei j.l. vergaderde de Bond van Nederlandsche Architecten onder voorzitterschap van den heer Jos. Th. J. Cuypers, in Den Haag.

Onder de verschillende mededeelingen door het Bestuur gedaan, stippen wij aan: 1e. dat de Algemeene Administratieve Voorschriften (A. A. V.), samengesteld en uitgegeven door den Bond van Nederlandsche Architecten volgens officieele mededeeling van den Ned. Aann. Bond, zijn aanvaard, zoodat de „bindende besluiten" van den N. A. B. niet meer van toepassing zijn op de bestekken, waarin deze A. A. V. zijn voorgeschreven. Deze A. A. V. zijn verkrijgbaar bij de firma Duwaer & van Ginkel, Prinsengracht 735 te Amsterdam.

2e. dat inzake de voorgenomen slooping van de „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te 's-Gravenhage een adres aan zijne Excellentie den Minister van Oorlog is verzonden.

3e. dat de Bond van Nederlandsche Architecten heeft zitting genomen in den Bouwraad te Utrecht.

Op de agenda stonden enkele punten, interne aangelegenheden betreffende.

In een vacature in het Bestuur werd voorzien door de verkiezing van den heer Foeke Kuipers, die zijne benoeming aanvaardde.

Uit het voltallig Bestuur werd daarna door de vergadering de heer P. J. Houtzagers tot Voorzitter van den B. v. N. A. met algemeene stemmen gekozen, welke benoeming door hem werd aanvaard.

Nadat de heer Cuypers den Voorzittershamer en hiermede de leiding aan den heer Houtzagers had overgegeven, wijdde de heer Houtzagers enkele hartelijke woorden aan den aftredenden Voorzitter. Hij herdacht het vele, dat de heer Cuypers voor den B. N. A. heeft gedaan, en zijn talent in het leiden der vergaderingen. Ook enkele leden spraken den aftredenden Voorzitter toe, waarop de heer Cuypers met een kort woord dankte, daarbij de aangename samenwerking met allen herdenkende.

Vervolgens kwam aan de orde het bindend verklaren der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. Reeds in de vorige vergadering in beginsel aanvaard, werd nu de redactie voor de bepaling in het Huishoudelijk Reglement vastgesteld. De wenschelijkheid werd uitgesproken, dat waar het Genootschap „Architectura et Amicitia" de bindend-verklaring heeft aanvaard, ook de beide andere constitueerende vereenigingen: de Mij. tot Bev. der Bouwk., Vakver. v. Arch., en „Bouwk. en Vriendschap" hiertoe zullen overgaan. In verband met het aan den Minister van Oorlog gezonden adres, inzake de gedeeltelijke slooping van de „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat te 's-Gravenhage gingen de leden van den B. N. A. na sluiting der vergadering den toestand ter plaatse in oogenschouw nemen.

Het gevolg hiervan, en tevens van verschillende inlichtingen, was, dat besloten werd het volgend schrijven aan den Minister van Oorlog te richten:

Amsterdam, 22 Mei 1916.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Excellentie,

Tot ons leedwezen hebben wij geen antwoord mogen ontvangen op ons adres, inzake de Afbraak van een gedeelte der „Geschutgieterij" aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te 's-Gravenhage. Wij mogen opmaken, dat de voorgenomen slooping doorgaat, daar wij niets hebben vernomen, wat erop wijst, dat deze is afgelast. Naar wij vernemen bestaat de overgroote waarschijnlijkheid, dat tenminste de Oostelijke vleugel van het hoofdgebouw gespaard blijft, waardoor de architectonische waarde van de schepping van Pieter Post niet zal worden aangetast.

Bij de noodzakelijkheid het gedeelte aan de Kanonstraat en de Prinsessegracht te vernieuwen, kunnen wij ons neerleggen. Het betreft hier echter volgens ons inzicht een bijzonder en aesthetisch geval. De ligging aan de Prinsessegracht maakt dit punt, gezien vanaf den Nieuwen Uitleg, zoowel als van de Prinsessegracht, tot een van de meest typische stadsgezichten van den Haag. Het nieuwe gebouw zal zich daarom moeten aansluiten aan het oude gebouw, wil de eenheid van het stadsbeeld niet worden verbroken.

Toch moet dit o. i. niet worden gedaan door het weder opbouwen in ouden stijl, doch zal dit moeten geschieden in hedendaagsche vormen van eenvoudig karakter. Dan bestaat een groote kans een geheel te doen ontstaan, dat het stadsbeeld nieuwen luister zal geven.

De oplossing van deze opgaaf vereischt een fijn gevoel. Die oplossing zal slechts op bevredigende wijze tot stand komen, indien de leiding in handen wordt gegeven van een der zake kundige, dus van een bekwaam architect. Wij verzoeken Uwe Excellentie daarom beleefd, doch met den meesten aandrang, hiertoe over te willen gaan.

Met verschuldigde hoogachting,

Namens den Bond van Ned. Architecten

P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.

JAN DE MEYER, Secretaris.

HEEMSCHUT.

Slot.

Bij het gemeentebestuur van Leiden werd aangedrongen op het behoud van een schilderachtigen molen aan de Houtmarkt aldaar.

Aan het gemeentebestuur van Geldermalsen werd in overweging gegeven, de heerlijkheid van dien naam in veiling aan te koopen, om zoo het rooien der bosschen te voorkomen en een openbare wandelplaats te verkrijgen.

Het gelukte, het afbreken van de herberg „de Zwaan" te Voorburg te voorkomen. De Haagsche Melkinrichting, die haar aankocht, beloofde haar zoo veel mogelijk in haar ouden toestand te laten.

De burgemeester van Peize verzocht om voorlichting bij het bouwen van een nieuw raadhuis. Aan dit verzoek werd voldaan.

Ondanks de pogingen, die Heemschut deed, om de fraaie eikenboomen nabij het Kasteel Zwijnsbergen te Helvoirt te redden, besloot de gemeenteraad ze te verkoopen. Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant hebben echter aan dit besluit hunne goedkeuring onthouden, zoodat de boomen niet verkocht zullen worden.

Een fraaie oude gevel te Koudekerk aan den Rijn werd gesloopt, ofschoon Heemschut getracht had, hem te behouden.

Het vellen van 83 boomen langs den rijksweg nabij Maastricht en van 211 boomen ter verbreeding van den rijksweg ten zuiden van Beek kon niet worden voorkomen. Ook de pogingen, gedaan om de notenboomen te redden die te Beesd, te Spijk en elders door het legerbestuur waren opgevorderd, baatten niet. De Minister van Oorlog en de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht deelden mede, dat deze boomen moesten gebruikt worden voor het maken van geweren tot verdediging des lands.

Een molen te Nieuwkoop kon niet worden gered.

De onderhandelingen tot het behouden van het fraaie oude pakhuis „de Vigilantie" aan het Verdronken Oord te Alkmaar zijn nog gaande.

Toen vernomen werd, dat een fraai oud glas in de Oosterkerk te Hoorn door een onbevoegde zou worden hersteld, werd gepoogd te verkrijgen, dat dit herstellen aan een ter zake deskundige zou worden opgedragen. Verwacht mag worden, dat dit geschieden zal.

Voor een merkwaardigen gevel, van 1530 ongeveer, te Brielle dreigde gevaar. Hij zal echter voorloopig behouden blijven.

Daar, wegens de hooge prijzen van het hout, in den laatsten tijd overal boomen geveld worden, heeft de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend, om er op aan te dringen, dat althans de boomen, die eigendom zijn van openbare besturen, niet verkocht zullen worden. Dit optreden heeft het verblijdende gevolg gehad, dat de Minister een circulaire aan de Provinciale Besturen heeft gezonden.

Aan den gemeenteraad van Haarlem werd door Heemschut een adres gericht om, naar aanleiding der ontsiering van de Groote Markt door een lichtreclame, op het dak van een koffiehuis geplaatst, te verzoeken, een reclameverordening te maken.

In een onderhoud, dat de te Secretaris met Burgemeester en Wethouders van Enkhuizen had, drong hij er op aan, het westelijk deel der Paktuinen aldaar, dat nu een plantsoen is, niet voor nijverheids-terreinen te bestemmen, daar de gemeente voor dit doel over andere gunstig- gelegen terreinen beschikt.

Aan den Burgemeester van Schiermonnikoog werd, op zijn verzoek, de tekst van een reclame-verordening gezonden.

Daar watertorens, wanneer zij een goeden vorm hebben, een landschap tot sieraad kunnen strekken, werd aan het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening een brief gericht, om daarop de aandacht te vestigen en de voorlichting van Heemschut aan te bieden. De directeur van bedoeld Bureau verklaarde zich tot samenwerking bereid, waarvoor hem de dank van Heemschut toekomt.

Burgemeester en Wethouders van Alkmaar verzochten Heemschut, met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te zamen een commissie te willen vormen, om een ontwerp voor een gebouw aan het Waagplein te beoordeelen. Aan dit verzoek is voldaan.

Toen vernomen werd, dat het Bestuur der Domeinen het voornemen had, een gedeelte van de door den beroemden architect Pieter Post van 1665 tot 1668 te 's-Gravenhage aan de Kanonstraat gebouwde Geschutgieterij voor afbraak te verkoopen, werd door Heemschut een adres aan den Minister van Financiën gezonden, om er op te wijzen, dat door die afbraak de schoonheid van 's-Gravenhage ernstig zou worden geschaad. Daar sedert ook andere lichamen zich deze zaak hebben aangetrokken, mag worden verwacht, dat het gebouw ongeschonden blijven zal.

Prijsvragen.

Uitslag van de prijsvraag voor meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Ingekomen zijn 8 ontwerpen onder de motto's: „Jo", „Lagos", „Mei", „Thuys", „Je kunt nooit weten", „Mosa" en „Stella" en een zonder motto. Dit laatste ontwerp zonder motto ingezonden, had bovendien geen naambrief en ook geen correspondentieadres, doch wel was er een brief aan de Jury gericht, waarbij op de enveloppe de firmanaam van den fabrikant stond. Deze inzending voldeed op dit punt niet aan de eischen, in het programma gesteld, en bleef dus buiten beschouwing.

De Jury besliste als volgt:

Toegekend zijn twee bekroningen.

a. Motto „Jo", ontwerper: H. J. Arnolds te Amsterdam; fabrikant: Jansen & Nusink te Amsterdam.

b. Motto „Lagos", ontwerper: H. van der Dorp te Amsterdam; fabrikant: W. Gieben te Amsterdam.

Verder twee loffelijke vermeldingen.

a. Motto „Mei", ontwerper: L. Deen te Amsterdam; fabrikant: H. Boas te Amsterdam.

b. Motto „Thuys", ontwerper: Jan Wils te 's-Gravenhage; fabrikant: H. Jansen te Alkmaar.

De Jury:

K. DE BAZEL.
Dr. H. P. BERLAGE Nzn.
JAN DE MEIJER.
C. OOSSCHOT.
P. BINK.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 4. Oude architectenteekeningen met afbeeldingen.

De Ned. Bouwkunst in Ned. Oost-Indië, met afbeeldingen.

De architect als lasthebber van den bouwheer, door Mr. J. P. Bruynzeel.

Bruno Schmitz.

Ingezonden. Prijsvraag voor een hoofd op den omslag van het Bouwk. Weekblad, enz. door Joh. G. Robbers, met antwoord van J. B. van Loghem. — Waar gaan wij heen? door Corn. van der Sluijs.

De Permanente Prijsvraagcommissie en een prijsvraag voor arbeiderswoningen voor de gemeente Amersfoort.

Het Instituut der Gemeentelijke Schoonheids-commissie, door W. J. de Groot.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1915. (Vervolg).

ARCHITECTURA No. 22. Mededeelingen van de Redactie.

Het Foto-magazijn der Firma Ivens, door K. de Bazel, B. N. A.

Nog eens: Stadsschoon van Amsterdam en Hollenkamp, door L. H. Bours Ln., met naschrift der Redactie.

Verbouwing Ivens, Kalverstraat 115, arch. J. F. Staal Jr., met afbeeldingen.

Zeventiende-eeuwsche bouwkunst, door A. W. Weissman.

Over de inrichting der arbeiderswoning.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Commissie voor de inwendige restauratie van het Muiderslot.

DE BOUWWERELD No. 21. De nood in het bouwvak.

De Permanente Prijsvraagcommissie en een prijsvraag voor arbeiderswoningen voor de gemeente Amersfoort. door J. Schulte Nordholt.

Aanleg en bedrijf van centrale verwarmingen. (Vervolg).

Afbeeldingen landhuis »De Visuvius« te Leegze, arch. Jan Kuiler te Groningen.

DE INGENIEUR No. 22. Het gebruik van pedalen (railcontacten) en geïsoleerde rails. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 17 April 1915, door C. G. J. W. Koopman c.i., met afbeeldingen.

Is het wenschelijk den locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath tot hoofdspoorweg te maken? door A. M. Harthoorn c.i., met afbeelding.

Onderzoek naar de moeilijkheden, ondervonden bij de uitvoering van openbare werken in Nederlandsch-Indië door tusschenkomst van aannemers. Tweede deel, door R. A. van Sandick c.i.

Ingezonden stukken. Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen van buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door A. van Linden van den Heuvell c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 21. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — De Propaganda. — Mededeelingen. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Ledenlijst. — Informatiebureau.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

DE AANNEMER No. 21. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Bouwen in oorlogstijd.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 5: Demonstratie van de beweging van een punt, dat tegelijk aan twee, drie of vier trillingen deelneemt: J. W. N. le Heux. — Van vogels en fietsen: A. B. Wigman. — De helm der loopgraven: D. S. S. — Afrikaansch dierenleven en de tse-tse-vlieg (slot): P. J. Bolleman van der Veen. — Anaglyphen: J. v. d. B. — Tijdregeling: L. Y. — Eenvoudige Proeven; Gevaarlijke bereiding van waterstof en koolgas: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Zomer van 1916: L. Y. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Varia.

DE OUDHEID VAN AMSTERDAM.

Over dit onderwerp heeft de heer G. C. 't Hooft onlangs voor een aandachtig en belangstellend gehoor, een zeer doorwerkte voordracht gehouden in het Kon. Oudheidkundig Genootschap.

Het uitgangspunt van het betoog vormde een duidelijke teekening uit het museum Fodor, waarop in bijzonderheden de St. Olafskapel is afgebeeld toen deze in 1644 werd verbouwd. Deze teekening nu toont duidelijk aan, dat de oudste kerk van Amsterdam in haar oorspronkelijke gedaante een krypt omvatte met de gebruikelijke nabootsing van het graf des Heeren te Jeruzalem en vooral, dat de architectuur kennelijk romaansch was. Deze opmerking moest reeds op zich zelf voeren tot het vermoeden dat de Jeruzalems kapel, eerste steenen bedehuis in Amsterdam, reeds in de vroege middeneeuwen bestond en dat dus Amsterdam zelf op een hoogere oudheid mocht bogen dan algemeen wordt aangenomen.

De heer 't Hooft heeft het vraagstuk van verschillenden kant bekeken en een groote verscheidenheid van materiaal bijeengebracht om dit vermoeden tot zekerheid te brengen. Waar de geschreven bronnen, charters en handvesten hem in den steek lieten, heeft hij ten eerste steun gezocht voor zijn stelling in den ouderen topographischen en waterstaatkundigen toestand. Op grond van een menigte gegevens is hij tot de conclusie gekomen, dat er in den vroegsten tijd een dam is aangelegd ter hoogte van de Nieuwebrug en dat daarin de eerste damsluis werd gelegd in de monding van den Amstel, waarmede het Damrak als binnenhaven werd afgesloten. Zoo zou dus deze oersluis en niet de veel latere op den Dam den naam aan de oude veste hebben gegeven.

De spreker beijverde zich aan te toonen, dat in den tijd der kruistochten Jeruzalemsvaarders bepaaldelijk van Amsterdam zijn uitgegaan. Met een vloed van bewijsma-

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

teriaal betoogde hij hoe de toestand van waterwegen en sluizen in Amsterdam en omgeving er op wees, dat reeds in vroegen tijd naar hier alleen kleine binnenvaart kon geschieden, terwijl Amsterdam toen reeds aan de groote vaart, vooral op de Oostzee, moet hebben deelgenomen. Een vergelijkende studie van de oudste stedezegels van plaatsen die, als het Amsterdamsche koggeschip, een vaartuig vertoonen, b.v. Stavoren en Harderwijk, voert tot de slotsom, dat Amsterdam aanzienlijk ouder moet zijn dan de bestaande charters tot dusver deden vermoeden. Daarbij komen nog vele overwegingen omtrent het handelsverkeer, waarmede aannemelijk wordt gemaakt dat Amsterdam als plaats van handel en scheepvaart in de 14e eeuw reeds een lang verleden achter den rug had. De oudste kerken (en andere werden gewijd aan de schutsheiligen van zeevaart en handel, St. Olaf en St. Nicolaas, wat reeds kan pleiten voor het vermoeden, dat die van Amsterdam in zeer vroegen tijd ter zee voeren en koopmanschap dreven.

Na de voordracht traden verschillende aanwezigen met den heer 't Hooft in debat. Daarbij de heeren dr. Burger, prof. Six, dr. Joh. C. Breen, A. W. Weissman en G. J. Honig, uit Zaandijk. Zij voerden tegen verschillende onderdeelen bezwaren aan. De inleider antwoordde uitvoerig en hij liet daarbij uitkomen, dat hij bij het aanvoeren van argumenten van zeer verscheiden aard, een som van waarschijnlijkheid had trachten te verkrijgen. Waar bepaalde feiten en positieve bewijzen ontbraken, moesten al die overwegingen zijn stelling steunen, maar daarom werd deze door aanvallen op sommige onderdeelen van zijn betoog nog niet omvergeworpen. De heer 't Hooft kondigde aan, dat hij zijn studie met vele illustraties in het Echt zou geven.

De voorzitter, dr. A. Pit, bracht ten slotte den spreker dank voor zijn belangrijke voordracht.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar bij de Gemeentewerken te Utrecht, voor minstens 1 jaar, bekend met ijzerconstructies, waterbouwkunde en gewapend beton. Uitvoerige brieven aan den Ingenieur der Gemeentewerken, Achter-Clarenburg 12, Utrecht. (1)

— Tweede Opzichter bij de Gemeentewerken te Zutphen Jaarwedde f 900.—, klimmend tot f 1200.—. Pensioenstorting 8% Stukken met afschriften vóór 6 Juni a.s. aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Opzichter, tijdelijk, bij de Gemeentewerken te Enschede, bekend met bestrating en rioleering. Aanvangssalaris f 80.— per maand. Uitvoerige brieven met afschriften vóór 11 Juni 1916 aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Opzichter-Uitvoerder, voor circa 2 maanden bij fabrieksbouw, bekend met stellen van machines en drijfwerk. Volledige brieven letter C 845 aan Beijers' Adv. Bur. Utrecht. (1)

— Onderbaas, voor Sluis- en havenwerken. Uitvoerige brieven onder no. 59344, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Architect, bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. Zich bij gezegeld adres te wenden tot Burgemeester en Wethouders vóór 25 Juni a.s. Inlichtingen geeft de Directeur der Gemeentewerken, Huijgenspark No. 23, elken werkdag behalve 's Woensdags tusschen 10 en 12 uur v.m. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, te 's Gravenhage, voorloopig voor 1 jaar. Salaris f 150 à f 175 per maand. Sollicitaties onder No. 27554, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

Groningsch-Drentsche Spoorweg-Maatschappij.

(Stadskanaal-Ter Apel-Rijksgrens).

AANBESTEDING.

Op **VRIJDAG den 23en JUNI 1916,** des namiddags ten **HALF TWEE ure,** zal door den Directeur der Groningsch-Drentsche Spoorweg-Maatschappij (Stadskanaal-Ter Apel-Rijksgrens) aan het Hoofdbureau van genoemde Maatschappij te ZWOLLE, (Badhuiswal 8), openbaar worden aanbesteed:

Perceel 1.

Het bouwen van twaalf Brugwachterswoningen met eenige bijkomende werken.

(Bestek No. 4.)

Perceel 2.

Het maken van den onderbouw voor negen draaibruggen en een vaste brug in den spoorweg van Stadskanaal via Ter Apel naar de Rijksgrens, met eenige bijkomende werken.

(Bestek No. 5.)

De bestekken met teekeningen liggen ter lezing aan genoemd bureau te ZWOLLE, en zijn op franco aanvraag aldaar verkrijgbaar tegen betaling van **f 2,50** per exemplaar Bestek no. 4 en van **f 7.50** per exemplaar Bestek no. 5.

Inlichtingen worden verder gegeven door den Heer Chef-Ingenieur der Maatschappij op het Bouwbureau te GRONINGEN (Herman Colleniusstraat 52).

Aanwijzing zal plaats hebben op Vrijdag 16 Juni 1916, des middags ten twaalf ure in het Hotel „Braam" (Panman) te STADSKANAAL.

Inschrijvingen kunnen geschieden perceelsgewijze, dus voor **elk bestek afzonderlijk,** of **in massa,** dus voor beide bestekken te zamen.

contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES. Van Swindenstr. 10
Pianino's UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

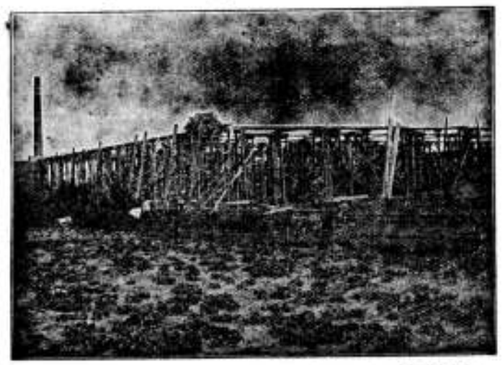

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

F. H. HONIG, ROOTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 200, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.
A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 10 JUNI 1916. No. 24

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Een brief uit Lekkerkerk.

Aan den Heer PIET VAN DIEVER.
Adres den Heer Redacteur van »De Opmerker",
te 's Gravenhage.

LEKKERKERK, Juni 1916

Waarde Piet!

't Is merkwaardig, Piet, zoo lang als jij zwijgen kunt.

Zoo'n enkelen keer kwam je vroeger nog al eens aardig uit den hoek. Ik wil 't weten en erkennen . . . . ik heb wel eens wat van je geleerd . . . . en dacht den laatsten tijd zoo, dat je nu bezig waart les in 't zwijgen te geven, iets waaraan meer lui deelnemen, dan je oppervlakkig wel denken zou. Je neemt me waarschijnlijk niet kwalijk, dat ik maar »je en jij« speel, want met die fratsen van 't gewone beleefdheidsspelletje houdt ondergeteekende zich niet op. Niet, dat ik beleefdheid niet waardeer, maar 't misbruiken er van om onder 't masker van nederigheid en opzien tot hem tegen wien je 't hebt, hem metéén den mantel uit te vegen . . . . zie je, Piet, daar heb ik niet van terug. Nou weet je 't inéén s.

En nu beweer ik een en ander niet als een soort van aanval op jou . . . . dat weet je te goed, nietwaar, dat een volbloed Hollander, zooals ik, zich daaraan niet zal bezondigen. Daarin doen ze voor een Drent, als jij, in 't geheel niet onder. 't Is waar, er zijn Hollanders, die met 't beminnelijkste gezicht op 't kussen gaan zitten waarop ze niet thuishooren, maar, als ze 't zwijgend en gelaten doen, als ze daarbij een gelaatsplooi trekken van: »ik offer me maar op« . . . . nou, dan ligt 't professorsbaantje al knus in een hoekje hen te verbeiden. Je vergeeft me dat laatste woord . . . . 't is een beetje hóóg voor mijn doen . . . . maar je moet soms met je tijd mee. Allemachtig, als de lui van den Bond van Nederlandsche architecten of van welke vereeniging of federatie ook, er soms niet een woordkeus op nahielden, die op 't gros van de in Nederland gewonnen en geboren belastingbetalende niet-Nederlandsche architecten inwerkt als keukenzout op 'n gewone tuinslak, . . . wát zou er dan van 't decorum, van 't poids en 't prestige terechtkomen? Eigenaardig, Piet, dat je altijd uitheemsche woorden noodig hebt om eigenlijk »niets« uit te drukken. Wat *ik* ervan afweet, ik bedoel van de uitheemsche woorden, is me aangewaaid uit Groot-Mokum, uit de stad der *bolleboozen* ('t is met twee o's, denk er om), uit het oord der »leading architects«, die zich behagelijk liggen te wentelen in 't merg van al wat kunst en wetenschap is als varkens in het slijk.

Al woon ik, net als jij, Piet, maar op een dorp ('t lijkt wel een bovenhuis . . daar woon je ook »op«), toch weet ik heel goed van wie wij de leiding hebben moeten. Als de »bewierookten« er niet waren, van wie een gewone potloodlijn aandoet als een gouden koord, van wie 't simpelste schetsje hypnotiseert de jongeren . . en zelfs de ouderen der jongeren . . . als . . . als . . . als de slang het schuldloos konijntje, . . . ach lieve tijd, waar zouën we dan heen met de bouwkunstnegotie! Gelukkig *aat* ze er zijn die eersten der eersten, die phenomenen (m'n vader zei altijd »phaenomeen«), want ze geven den buitenstaander alléén reeds, door hun optreden . . . te »denken«, als hij zoo vrij mag zijn.

Wel ja, Piet! . . . . Neen, je moet me nu niet uit-

lachen, maar onderlaatst dacht ik zoo bij mezelf . . . »als nou zoo'n leading-architect 's morgens opstaat en hij kijkt dan bij 't wasschen van z'n van geleerdheid zwanger hoofd in den waschtafelspiegel . . . wat moet er dàn niet in 'm omgaan. Zal ie niet sidderen bij den aanblik van zich zelf, zal hij 't stukje zeep, dat strekte z'n wondere handen te beschuimen, niet met een zekeren eerbied in z'n porceleinen hulsel terug leggen . . . omdat *hij* 't heeft beroerd?«

Zie je, Piet, je zou d'r beroerd van worden! Denk je soms, dat zoo'n man een pleizierig leven heeft? Je moet er je eens één oogenblik *in* denken. Me dunkt z'n eigen ziel, z'n eigen hart moeten buiten 'm huizen, want *als* ze thuis waren, Piet, werkelijk *thuis*, zouën ze zich niet voelen als een kat in 'n vreemd pakhuis?

Neen, heusch, die menschen hebben 't akeliger op de wereld dan *wij* wel weten. Denk je eens in . . . de droefenis, die ze van minuut tot minuut moeten dulden . . . »leading architect« te worden genoemd door de àndere »leading-architects« . . . en dan innig te weten, dat ze geen leiding *kunnen* geven, daar ambachtsscholen, academie's en tutti quanti alle overige vakgenooten zoo knap hebben gemaakt, dat ze geen leiding nóódig hebben, anders dan die, strekkend tot aanvoer van gas, water, geluid en wat dies meer zij! Dat *is* je wat, Piet! Heb jij er op Diever wel eens zoo grondig over nagedacht als ik hier op Lekkerkerk? Neem me niet kwalijk, dat ik óók eventjes pedant ben.

Wij Lekkerkerkers zeggen 't zoo als we 't meenen. We maken geen kerker van ons gemoed en fungeeren liefst niet als »gepleisterd graf«.

We zijn *niet* jaloersch . . . ija, want dat hoor ik fluisteren) . . . neen! heelemaal niet! . . . We hebben *medelijden*, diep medelijden, Piet, geloof me.

Er is geen lammer gezicht, dan een gewoon karrepaard vóór 'n équipage te zien gespannen. Z'n nagebootst hoofdknikken (ik ben *bij* genoeg nooit van 'n kop van 'n paard te spreken) doet pijnlijk aan. Hoe vaak wordt er niet tegen den *opzet*teugel geprotesteerd, ook zonder aannemers te willen bedillen! Welnu, ik zeg je, Piet, die Amsterdamsche menschen, die daar droomen van een kunstenaarshuis, die strakjes, wie weet, in 't galarokje met 'n bijhoorend staartpruikje gaan flaneeren en met afgrijzen terug denken aan de trui van '80, ik zeg je, Piet, die menschen loopen in den zelf aangelegden opzetteugel. 't Is treurig . . . . maar waar.

M'n huishoudster roept me aan de koffietafel en m'n neus gaat te gast aan 't èèl product, dat eens een Multatuli z'n mooiste werk in de pen gat . . . je permitteert? . . . . Als je *bij* me was, zou ik zeggen: zit aan, Piet . . . doe zooals ik en neem een bakkie »troost«, want die is noodig!

Nou Piet, hadie kerel . . . schrijf je gauw terug? We branden van nieuwsgierigheid. De zeug heeft gebigd . . . Nog meer zwijnerij dus . . . maar wij, nietwaar Piet, wij houën ons aan 't »Vak«, aan de »*schoone* bouwkunst«, waarvoor je eerst »timmeren« moet geleerd hebben . . . voordat je later licht »leading-architect« wordt!

God zegen je Piet!

Je altijd toegenegen

JAN VAN LEKKERKERK.

Prijsvragen.

TWEEDE GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Rapport der Jury.

13 Mei 1916.

Aan Heeren Burgemeester en

Wethouders van Leiden.

Ondergeteekenden, op uitnoodiging van Uw College optredende als Jury voor den „Tweeden Gevelwedstrijd", uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Leiden, hebben de eer U betreffende hun onderzoek naar de tusschen 1 Januari 1914 en 1 Januari 1916 in Leiden gebouwde gevels het volgende te berichten.

Krachtens het door Uw College voor dezen wedstrijd vastgestelde programma, waren van overheidswege gestichte gebouwen van mededinging uitgesloten. De overige gebouwen werden voor de beoordeeling geplitst in drie rubrieken:

a. dienst- en utiliteitsgebouwen, (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);

b. woongebouwen (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, sociëteitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;

c. arbeiderswoningen en complexen daarvan.

Had de Wethouder van Fabricage, de Heer H. W. Fischer, die de Jury-leden ten Raadhuize ontving en installeerde, reeds met een enkel woord erop gewezen, dat de verwachtingen waarschijnlijk niet te hoog gespannen moesten worden, een oppervlakkige kennismaking met de teekeningen der bouwwerken, welke in genoemd tijdvak zijn gebouwd, bracht reeds direct aan het licht, dat de taak der Jury geenszins moeilijk, doch evenmin dankbaar zou zijn. Een niet onbelangrijk aantal teekeningen bleek te zijn vervaardigd door architectonisch geheel onbevoegde personen, die somtijds in de bijschriften der figuren bovendien nog kans hadden gezien te toonen hoe zij met de beginselen der Nederlandsche Taal op even gespannen voet stonden als met die der Bouwkunst. Het zoude mogelijk zijn goede zijde hebben enkele dezer teekeningen in de vakbladen te reproduceeren, ter illustratie van de wijze, waarop in een tijd van herleving der bouwkunst, en in een stad, waarin waardevolle voorbeelden uit vroegere kunsttijdperken zoo bijzonder talrijk zijn, nochtans door geheel onbevoegden op architectonisch gebied wordt gekoeid, en voorts als afschrikwekkend voorbeeld, hoe somtijds eenvoudige, smaakvolle, oude geveltjes bij verbouwing door zoodanige „architecten" en „bouwkundigen" worden „gemoderniseerd". Hoewel de Jury begreep, dat de meestal slordige en onverzorgde bestekteekeningen op zich zelf niet steeds een maatstaf vormden voor de juiste beoordeeling der architectonische waarde van de bouwwerken zelve, achtte zij toch slechts 11 gebouwen de moeite van een plaatselijke beoordeeling waard, welk bezoek den indruk van het teekenwerk in het algemeen bevestigde.

Uit het bovenstaande zal het U duidelijk zijn, dat de Jury geen volledig gebruik meent te kunnen maken van de talrijke door Uw College beschikbaar gestelde bekroningen, zelfs al erkent zij, dat dergelijke onderscheidingen in de eerste plaats het karakter van aanmoediging dragen. Als resultaat van haar onderzoek heeft de Jury eenstemmig slechts de beide volgende bekroningen toegekend:

a. Dienst- en utiliteitsgebouwen:

1°. Een tweeden prijs: de zilveren medaille, aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de Autogarage, Steenstraat 55, 55a en 55b, (speciaal voor zoover de winkelpui betreft).

2°. Een tweeden prijs: de zilveren medaille, aan den heer J. Zaalberg, voor wiens rekening het perceel Steenstraat 55, 55a en 55b is gebouwd.

b. Woongebouwen:

1°. Een derden prijs: de bronzen medaille, aan den architect H. J. Jesse, als ontwerper van de huizenrij Oegstgeesterlaan 31—33 enz. t/m. 51.

2°. Een derden prijs: de bronzen medaille, aan den heer F. Los en de firma Gebr. van Hoeken, voor wier rekening de huizenrij Oegstgeesterlaan 31—33 enz. t/m. 51 werd gebouwd.

Wat de sub. b genoemde onderscheidingen betreft, heeft de Jury zich afgevraagd of het juist was, den architect die bij den voorgaanden gevelwedstrijd eveneens een onderscheiding ontving voor den bouw van soortgelijke woningen, thans opnieuw voor een bekroning in aanmerking te doen komen. De Jury vermeende ten slotte geen rekening te moeten houden met resultaten van vroegere beoordeelingen en waardeert bovendien, dat het nieuwe werk van den bekroonden architect zich harmonisch aansluit aan den vroegeren bouw, en evenals dit, een persoonlijk cachet bezit, dat zijn stempel drukt op den geheelen straatwand.

Aan het einde gekomen van haar taak, constateert de Jury met leedwezen, dat de architecturale kunstzin zich in Uwe gemeente slechts zeer spaarzaam uitte, en dat de medewerking van de zijde van het publiek bij uw loffelijk streven naar verfraaiing van het uiterlijk aanzien der stad in het onderwerpelijk tijdvak zeer gering bleek te zijn. Het is evenzeer te betreuren, dat vele bouwkundigen, die blijkens hun werk bij het ontwerpen zoo zeer steun behoefden, de door het Gemeentebestuur opengestelde gelegenheid tot gemeentelijke voorlichting in aesthetischen zin zoo zelden aangrepen. Waar het Gemeentebestuur zoo helder blijkt in te zien het groote belang, dat de ontwikkeling der stad heeft bij een aesthetische verzorging van her- en nieuwbouw, en daarvan blijk gaf door de instelling dezer gevelwedstrijden en de beschikbaarstelling van aesthetische voorlichting, had èn van het bouwend publiek, èn van de bouwkundigen meerdere waardeering verwacht mogen worden.

De Jury heeft zich ten slotte afgevraagd, op welke wijze de Gemeente nog krachtiger de belangen der bouwkunst, en daardoor haar eigen belangen zou kunnen behartigen, dan zij deed. Zij acht daartoe een werkzaam middel het opnemen van een aesthetische paragraaf in de bouwverordening, zooals bereids in eenige andere gemeenten met succes is geschied en waardoor althans het inferieure werk kan worden geweerd. In de tweede plaats zou de Gemeente meer rechtstreekschen invloed kunnen doen gelden in den bouw van arbeiderswoningen. Wat op dit gebied in Leiden thans is uitgevoerd, voldoet zoowel wat de eigenlijke architectuur, als wat de groepeering betreft, geenszins aan de in dezen tijd te stellen eischen. En juist de arbeiderswoningbouw kan in de moderne ontwikkeling eener stad een element worden van bijzondere stedenbouwkundige waarde.

Met dit advies, hetwelk zij Uw College beleefdelijk in overweging geeft, vermeent de Jury het te moeten laten. Alleen spreekt zij alsnog de hoop uit, dat U de sympathie verdienende gevelwedstrijden, ondanks het geringe resultaat van heden — hetgeen mogelijk ook ten deele aan den druk der tijden is te wijten — zult blijven voortzetten en dat de volgende Jury een blijder geluid moge doen hooren.

Er zijn teekenen, die er op wijzen dat deze hoop in vervulling zal komen.

Mei 1916.

De Jury:

Rotterdam: JAC. VERHEUL Dz.
Rotterdam: W. KROMHOUT Cz.
Hilversum: W. M. DUDOK.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Het Bestuur van den B. N. A. verzoekt ons de volgende mededeeling te plaatsen:

§ 31. De „werkstakings- en uitsluitings"-paragraaf.

In No. 16 van «De Aannemer» van 18 April j.l. komt in het officieele verslag van de Hoofdbestuursvergadering op den 11den April j.l. de volgende mededeeling van den Voorzitter voor:

«De Voorzitter deelt daarna mede, dat de «Vereeniging van Delftsche Ingenieurs» zich nog over de nieuwe redactie moet uitspreken en dat de «Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst» de zaak wel reeds heeft behandeld, doch zich vooralsnog van een definitieve uitspraak heeft onthouden.

Voor zoover den Bond betreft zal dus, zoolang de beslissing der beide bovengenoemde Vereenigingen nog niet vast staat, voorloopig de bestaande redactie der werkstakings- en uitsluitingsclausule van den Bond van kracht moeten blijven, met dit voorbehoud, dat ook de nieuwe clausule der A. A. V. volgens de boven afgedrukte redactie, desgewenscht, kan worden aanvaard en dus geen aanleiding behoeft te geven tot eene weigering om in te schrijven.

Tevens wordt er op gewezen, dat de «Bond van Nederlandsche Architecten» (B. N. A.) tegemoet is gekomen aan de bezwaren, die indertijd van deze zijde zijn gemaakt tegen de redactie der «werkstakings- en uitsluitingsclausule», zooals deze in § 31 der concept-A. A. V. van genoemden Bond voorkwam.

In de definitief vastgestelde A. A. V. van den B. N. A. luidt de desbetreffende bepaling echter als volgt:

> Geheel stil-liggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging.
>
> **In hoeverre** gedeeltelijk stil leggen van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging, zal, **indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken,** worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen (bedoeld wordt door arbitrage door een scheidsgerecht uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland).

Nu hierdoor de bezwaren, welke wij tegen de oorspronkelijke redactie hadden, en waarvan wij destijds aan het Bestuur van den B. N. A. schriftelijk kennis gaven, zijn opgeheven, kan ook de bovenafgedrukte bepaling, desverlangd, worden toegelaten.

Het zal echter aanbeveling verdienen deugdelijk na te gaan, of de omschrijving in de bestekken met deze, hier aangegeven redactie overeenstemt.

Het zal geen betoog behoeven, dat, indien een afwijkende redactie wordt gevolgd, en speciaal indien zij voorkomt zooals zij luidde in het concept, waartegen vroeger in *De Aannemer* herhaaldelijk is opgekomen en gewaarschuwd, het verbod om in te schrijven onverkort blijft gehandhaafd.«

In deze mededeeling komen eenige gedeelten voor, die verbetering behoeven. Er wordt de voorstelling in gewekt,

alsof er onderhandelingen zijn gevoerd tusschen den Bond van Ned. Arch. en den Ned. Aann. Bond betreffende het vaststellen van den tekst van de door van den Bond Ned. Arch. uitgegeven A. A. V. *Deze hebben nooit plaats gehad.* Tot toelichting de droge data en feiten.

a. Den 18den October 1914 zendt het Hoofbestuur van den Ned. Aannemersbond aan ons Bestuur den bekenden brief met het blauwe papiertje, waarin zij kennis geeft van de genomen „bindende besluiten'.

b Hierop wordt den 14den December 1914 door ons Bestuur geantwoord: „dat wij de bepaling betreffende werkstaking en uitsluiting aanvaarden, met toevoeging van het volgende:

„Geheel stilliggen van het werk door partieele algemeene werkstakingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging; of gedeeltelijk stilliggen van het werk recht geeft op termijnsverlenging zal worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften voor geschillen."

c. Hierop ontvingen wij den 21sten December 1914 een antwoord van het Hoofdbestuur van den Ned. Aann. Bond, waarin het Hooldbestuur mededeelt, dat het zich met bovenstaande clausule niet kan vereenigen.

a. Den 26sten Januari 1915 zonden wij onze concept-A. A V. rond in ongeveer 300 exemplaren; zoo ook een exemplaar aan den Ned Aann. Bond. In deze concept-A. A. V. luidde:

§ 31. *Werkstakingen en uitsluittingen.*

„Werkstakingen en uitsluitingen van zoodanigen omvang, dat een of meer der op dat oogenblik bij den bouw of de levering betrokken bedrijven er door worden stilgelegd, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op tijdsverlenging".

e. den 4den Februari 1915 ontvingen wij van het Hoofdbestuur van den N A. B. een brief, waarin het ons dankte voor de toezending van dit concept, en ons nog om een 6 tal exemplaren verzocht

Dus geen woord over den inhoud.

f. In de ledenvergaderingen van den Bond van Ned. Arch., gehouden den 6den en 25sten Maart 1915, worden de concept-A. A. V. nogmaals behandeld. In laatstgenoemde vergadering (25 Maart 1915) is toen de redactie der A. A. V. definitief vastgesteld.

g. den 4den Juni 1915 komt deze A. A V. in den handel.

h. den 6den Juni 1915 zonden wij een exemplaar aan het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond, waarop wij

i. den 15den Juni 1915 een dankbetuiging mochten ontvangen, **alweer zonder één woord over den inhoud van onze A. A. V.** „Dat de Bond van Nederlandsche Architecten" (B. N. A.) tegemoet is gekomen aan de bezwaren, die indertijd van deze zijde (de Ned. Aann. Bond) zijn gemaakt tegen de redactie der werkstakings- en uitsluitingsclausule", zooals deze in § 31 der concept-A. A. V. van genoemden Bond voorkwam", is dus onwaar. Dit blijkt ook daaruit dat, nàdat de A. A. V. van den Bond van Ned. Architecten den 25sten Maart 1915 definitief was uitgegeven, de strijd van den Ned. Aannemersbond even fel bleef tegen onze § 31. **Een jaar na dien wordt echter dezelfde tekst van § 31 door den Ned. Aann. Bond wel goedgekeurd.**

De toevoeging tusschen haakjes aan den tekst van onze §, aan de bovenaangehaalde mededeeling van het Hoofdbestuur van den N. A. B. werkt misleidend. Die toevoeging komt in onze A. A. V. niet voor.

In de A. A. V. van den Bond van Ned. Arch wordt bepaald, dat in gevallen van arbitrage de architect vrij is, te kiezen tusschen den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven en vrije arbiters.

Namens het Bestuur van den B. N. A.:
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5. Woonhuizen in het van Stolkpark te 's Gravenhage, arch. Joh. J. Gort Jr. en Joh. G. Robbers b.i., met afbeeldingen.

Grondbeginselen en Voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van onde bouwwerken.

Zomerhuis »de Zuidhoek« te Zandvoort, arch. H. J. Kropholler, met afbeeldingen.

Juryrapport van den Tweeden Gevelwedstrijd, uitgeschreven door het gemeentebestuur van Leiden.

Het Damterrein en de Amst. Bouwverordening, door van Houten, met afbeelding.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1915 (Slot).

Verslag omtrent den Bond Heemschut.

ARCHITECTURA No. 23. Het Damterrein en de Amsterdamsche Bouwverordening, door L. H. Bours Lz., met afbeelding.

De perspectiefpasser, Ned. Ostr. 1105, door J. H. A. Mialaret.

Prijsvragen.

Gemeentelijke Woningbouwblokken te Amsterdam.

Torenklok te Spaarnwoude.

DE BOUWWERELD No. 22. Bouwkundig leven in België II, door Hub. Hoste, met afbeeldingen.

Het Damterrein en de Amsterdamsche Bouwverordening, met afbeelding.

Aanleg en bedrijf van centrale verwarmingen (Slot).

DE INGENIEUR No. 23. Verslag van de verrichtingen der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs over het jaar 1915.

De aanduiding van Delftsche Ingenieurs, door ir. R. A. van Sandick.

Oorzaak der verzakkingen van het binnenbeloop der Zuiderzeedijken in Noord-Holland, door prof. ir. W. K. Behrens, met afbeeldingen.

Promotierecht aan de Universiteit van de Hoogere Burgerschool met 5-jarigen cursus.

Universitaire opleiding van geologen, door ir. R A. van Sandick.

Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1914—1915.

Buitengewone Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, van 27 Mei 1916.

Ingezonden Stukken. Scheuren van klinknaden bij stoomketels, door Dr. ir. E. B. Wolff.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 22. In Memoriam. — Aankondiging van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Verslag van de Propaganda. — Verslagen van vergaderingen. — De Propaganda. — Mededeelingen — De Emmakliniek te Utrecht. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Examens. — Boekbespreking. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 22. Besteksvoorwaarden der Gemeente 's Gravenhage.

Een misleidend verslag.

Betaling, Oplevering, Boete.

Veranderingen in het werk.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam bevat, in No. 10: Watertorens in gewapend beton, door A. Visser c.i. — Berekening van stijve raamconstructies, door J. R. Altink. — Ingezonden. — Octrooien. — Vragenbus. — Uitslag van aanbestedingen.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 4. De Aprilaflevering van Ed. Cuypers' Maandschrift is geheel gevuld met een artikel »Het Stedeke Sloten« door U. C. Dorhout.

De kleinste der elf steden van Friesland zal zeker maar aan weinig lezers van »de Opmerker« uit eigen aanschouwing bekend zijn. Monumenten van groote architectonische waarde bezit zij niet. Men moet haar nemen als geheel, zooals zij daar ligt, nagenoeg cirkelvormig, omsloten door een gracht en doorsneden door een »diep« en enkele straten, talrijke schilderachtige hoekjes opleverend, zooals alleen reeds blijkt uit de 34 afbeeldingen, die hier gegeven worden met een beschrijving, die zeker geschikt is om de belangstelling op te wekken.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Sloten ligt niet aan den grooten weg, maar dit is in zekeren zin een voordeel en geen bezwaar voor den wandelaar of fietser, wien wij een tocht van Stavoren over het Roode klif naar Gaasterland over Balk en Sloten naar Joure in alle opzichten kunnen aanbevelen.

Varia.

BRUNO SCHMITZ.

Een merkwaardige figuur is in den bouwmeester Bruno Schmitz heengegaan, een der beste krachten op Duitsch bouwkundig gebied, een baanbreker als monumentenbouwer.

In '86 vestigde zich de toenmaals 27-jarige in Berlijn, reeds bekend door zijn ontwerp voor het Victor-Emanuel-monument in Rome, met een eersten prijs bekroond en door de Tonhalle, die hij in Zurich, het Landsmuseum in Linz bouwde.

Als ontwerper van grootsch-opgevatte monumenten, meer nog dan als huizenbouwer, heeft hij zich een eereplaats verzekerd. In zijn begintijd heerschte onomstootelijk de Renaissance-meening, dat een monument per se uit een beeld of een beeldgroep moest bestaan. De beeldhouwer was de leidende kunstenaar, de architect de onbetee kenende handlanger, die de fundeering en het voetstuk mocht maken, alles onder leiding van den beeldhouwer.

In steden, in intieme omgeving kan een beeld als monument fraai doen — Italië biedt tal van gelukkige voorbeelden — maar daar buiten in de vrije natuur, geplaatst tegen den massalen bergvorm, in een grootsche omgeving „versagt" de kunst van den beeldhouwer, tenminste als alleenstaande uiting. Aansluitend bij een architectonisch geheel bijv. als Pylonen kan zijn werk zelfs zeer gelukkig doen, maar dan moet de plastiek zich voegen naar een bouwkundig plan.

Op 't oogenblik is dat een onomstootelijke waarheid geworden! Maar in den begintijd van Bruno Schmitz heerschte de beeldhouwersgroep overmachtig. Zij met de schilders waren de eenige kunstenaars, de architect was uitgesloten.

Nu kwam een gelukkige omstandigheid den jongen bouwmeester ter hulp, het Niederwaldmonument, aan elken Rijnreiziger welbekend. Hier had men gemeend het monumentenvraagstuk op eenvoudige wijze op te lossen, men vergrootte de gebruikelijke afmetingen zooveel maal en natuurlijk moest de reusachtige Germania het doen. Dit beeld moest in het Rijndal domineeren, van verre zichtbaar zijn als eeuwig „Wahrzeichen"!

Edoch, het monument deed het niet! Het stond tegen de wijnbergen van Rüdesheim als aangeplakt. In plaats van grootsch, deed dat figuurtje van uit het dal gezien haast belachelijk. In de nabijheid gezien imponeert het eenigszins door de groote afmetingen, van verre gezien doet het als onbehoorlijk knutselwerk van menschenhanden.

Het eerste, groote werk van Bruno Schmitz in 1894, het Keizer-monument op den Kyffhäuser, was wellicht zonder het groot fiasco aan de overzijde van Bingen nooit tot stand gekomen. Men denke daarbij aan hetzelfde resultaat der Siegesallee in Berlijn, die eveneens alle monumentaliteit mist.

Een voor Bruno Schmitz gelukkige omstandigheid was ook dat dit Kyffhäuser-monument de haast mystische vorstenfiguur, den Keizer Barbarossa gold. Zoo'n monument kan gerust wat „grof" zijn, zooals men toen zei.

En zoo kon Bruno Schmitz dit grootsche werk scheppen, dat het waarlijk uithoudt op dien Kyffhäuser, in waarheid heerscht, den bergtop bekroont als hoogtepunt van menschenwerk.

Dit resultaat van den architect was zoo in het oog vallend, dat het zelfs toen bijna onmiddellijk geaccepteerd werd. Het blijkt duidelijk uit de opdrachten, die in de beide volgende jaren kwamen, het Keizermonument aan de Porta Westfalica en dat bij Koblenz, waarvan vooral het laatste een meesterwerk is, massaal in vorm, haast vermetel in doen, maar toch boeiend bij het naderen en het binnentreden, boeiend als alle kunst. En met het Leipziger monument, aan den volkenslag gewijd, heeft hij waardig zijn kunst afgesloten, wel niet vermoedend, dat een paar jaren later andere veldslagen zouden volgen, waarbij de slag bij Leipzig een miniatuur-uiting gaat lijken.

Met zijn nieuwen stijl was de bouwmeester de leidende kunstenaar geworden. Maar men zou den beeldhouwer onrecht doen door te meenen, dat zijn werk bijzaak was geworden! Dat was het geenszins! Zijn artistieke opgave was alleen moeilijker geworden, omdat het moest aansluiten bij de geweldige steenmassa's, die Bruno Schmitz als megalithen opbouwde. Beeldhouwers als Lederer en Tuaillan hebben dat probleem meesterlijk opgelost, hun artistieke arbeid verhoogt het grootsch geheel, omdat hun plastiek het al te geweldige vermindert, de werking der steenmassa's verzacht! Zonder de medewerking van beeldhouwkunst zouden monumenten als van Bruno Schmitz onbestaanbaar geweest zijn.

Bouwkunst en beeldhouwkunst zijn in het werk van Bruno Schmitz op gelukkige wijze vereenigd.

(N. Rott. Courant.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. **A. SINGELS Azn.,**
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITTENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 12 Van Swindenstr. AMSTERDAM

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranriet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 868, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Gemeentewerken te Leeuwarden, jaarwedde f 4000.—, bij voorkeur civiel-ingenieur. Aanmelding met overlegging van volledige stukken vóór 13 Juni 1916 bij den Burgemeester. (1)

— Opzichter bij de Gemeentewerken te Venlo, voor een jaar, salaris f 90.— per maand. Ervaring in onderhoud van straten vereischt. Stukken vóór 20 Juni 1916 aan den Directeur der Gemeentewerken.. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voorloopig voor een jaar te 's-Gravenhage. Salaris f 150.— à f 175.— p. m. Sollicitaties No. 27554, bureau der »Nieuwe Rotterd. Courant». (1)

— Bouwkundig Opzichter, tijdelijk bij fabriksbouw. Salaris f 90.— à f 100.— p. m. Brieven lett. L 845, Beyers' Alg. Adv.-Bureau, Utrecht. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor direct. Brieven onder no. 575 bureau der Leeuwarder Courant. (1)

— Leeraar in Huisschilderen en Handteekenen, aan de Ambachtsschool te Doetinchem, tegen 1 September a.s. Aanvangsalaris f 950.—. Tegenwoordige titularis is tevens leeraar a. d. Rijksnormaalschool te Zutphen, belooning f 465.—. Stukken vóór 15 Juni a.s. bij den Voorzitter van het Bestuur, E. G. C. de Groot van Embden, burgemeester van Stad-Doetinchem. (1)

— Opzichter-Uitvoerder, voor circa 2 maanden bij fabriksbouw, bekend met stellen van machines en drijfwerk. Volledige brieven letter C 845 aan Beijers' Adv. Bur. Utrecht. (2)

— Onderbaas, voor Sluis- en havenwerken. Uitvoerige brieven onder no. 59344, bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Architect, bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage. Zich bij gezegeld adres te wenden tot Burgemeester en Wethouders vóór 25 Juni a.s. Inlichtingen geeft de Directeur der Gemeentewerken, Huijgenspark No. 23, elken werkdag behalve 's Woensdags tusschen 10 en 12 uur v.m. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, te 's Gravenhage, voorloopig voor 1 jaar. Salaris f 150 à f 175 per maand. Sollicitaties onder No. 27554, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Openbare Aanbesteding.

Het GEMEENTEBESTUUR van UTRECHT is voornemens op **Zaterdag 24 Juni 1916,** des namiddags te **2 uur,** in het openbaar ten Stadhuize aan te besteden:

De restauratie van de St. Agneskapel en het verbouwen van het aanliggend Reventer met voorgebouw, aan de Agnietenstraat te Utrecht.

Het bestek met teekeningen is verkrijgbaar ten Stadhuize afd. Financiën) en bij de boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON (Oudegracht, Bezembrug), tegen betaling van f 1.50.

Aanwijzing op het terrein zal worden gegeven op Dinsdag 20 Juni a.s, des namiddags te 2 uur, terwijl verdere inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Museumbouwmeester, F. J. NIEUWENHUIS, Ramstraat 33, en aan het Bureau van de Restauratie van den Domtoren.

Bij F. SCHMITZ, Uitg. Boekh. Maastricht, verschenen:

Nieuwe Methode van Bouwk. Perspectiefbepaling
met 2 bijz. passers,
door J. H. A. MIALARET.
Handl. m. 12 fig. (2 uitsl. pl.) **45 cent.**
Eenvoud. snelle nauwk. meth. Groote of kl. afb. n. kl. of gr. teek. Geen verdwijnpunten. Geen extra plaatsruimte benoodigd. Eenige passersteilen uitsl. bestelb. bij F. SCHMITZ, fr. Nederl. ad f 9.50 per stel.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

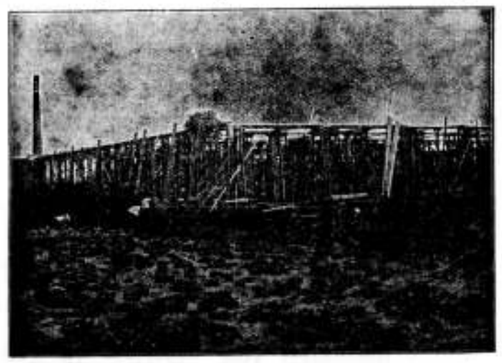

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

ABONNEMENTSPRIJS VAN DIT BLAD VIJF GULDEN PER JAAR

51STE JAARGANG. ZATERDAG 17 JUNI 1916. No 25.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Het was mij werkelijk een aangename verrassing, verleden week in de Opmerker een aan mij gericht schrijven van een goeden, ouden bekende aan te treffen. Waarom hij een kleinen omweg koos, om het onder mijn oogen te brengen, bevroed ik eigenlijk nog niet, maar hij zal daar wel een reden voor hebben en ik ken hem van ouds als een liefhebber van «een straatje omgaan», dat hebben wij in onze jonge jaren wel gedaan op uren, door bezadigde menschen gewoonlijk aan de nachtrust gewijd, want Jan van Lekkerkerk, is al een oude vriend van mij.

Ik heb hem leeren kennen in een tijd, toen de uitdrukking «kunstbroeder» nog geen holle phrase was, toen de beoefening van een en hetzelfde kunstvak de menschen nog tot elkaar bracht. Wij waren indertijd samen bestuursleden van de vereeniging «De Vrienden der Bouwkunst» te Nergenshuizen. Het was geen vakvereeniging, want daar voelde men toen nog niet veel voor, dat vond men goed voor fabrieksarbeiders, maar het was een vereeniging met hooge idealen, te hoog voor Nergenshuizen, zooals gebleken is uit het feit, dat de vereeniging, met zooveel geestdrift opgericht, haar tienjarig bestaan niet heeft mogen beleven.

Bij de begrafenis waren wij zoowat de eenige belangstellenden en wij hebben dan ook nog samen den desolaten boedel beredderd.

Later heb ik Nergenshuizen verlaten, om mij na eenige omzwervingen hier te vestigen en Jan heeft hetzelfde gedaan en zit nu in Lekkerkerk, maar wij hebben de vriendschap aangehouden, niet door geregelde correspondentie, maar volgens een methode, die mij in vele opzichten verkieslijker lijkt, namelijk door elkander af en toe een teeken van leven te geven, wanneer wij daaraan een van beiden behoefte gevoelen.

Al begint ge dan ook, waarde Jan, met mij vierkant mijn langdurige stilzwijgendheid te verwijten, toch verheugt het mij je bloemrijke ontboezemingen weder eens te lezen, vooral omdat ik het zoozeer waardeer, dat je in je brieven niet gewoon bent, een straatje om te gaan, maar altijd recht op den man af. Je bent op dat punt nog niet veranderd, sedert ik het laatst van je hoorde. Grijp nu eens even in eigen boezem en erken, dat dit ook al een heelen tijd geleden is.

Ik heb reden om te vermoeden, dat niet alle lezers van de Opmerker gevoeld hebben, wat je eigenlijk bedoelde en wie je nu eigenlijk te pakken had, want ten eerste zijn daar, voor zoover ik weet, niet veel «leading architects» onder en dan zoo'n leading architect heeft het altijd veel te druk met andere dingen, om tijd te kunnen vinden een weekblad te lezen.

Ik lees nog wel eens graag «Le Rire» of «Simplicissimus» of iets van dien aard en kan nog wel even lachen zelfs om een flauwe mop; maar dit is niet het voornaamste, waarom ik een leading architect, die daar geen tijd voor heeft, zou beklagen. Het is, omdat hij geen tijd meer heeft voor de bouwkunst. Je vindt dat misschien nogal kras gezegd, maar ik kom, hoe langer ik van hieruit het gedoe in de groote en kleinere steden, waar in bouw-

kunstnegotie wat omgaat, aandachtig beschouw tot het besluit, dat het zoo en niet anders is.

Ik heb onlangs een mooi boek van Stilgebauer gelezen, Götz Krafft. Daarin wordt o.a. beschreven het eindexamen van een gymnasium, na afloop waarvan de rector zijn leerlingen toespreekt. Hij waarschuwt hen voor veel, wat zij in de wereld zullen ontmoeten, maar inzonderheid drukt hij hun op het hart, er voor te waken, dat zij geen «Streber» worden. Wij hebben geen Hollandsch woord, om dit begrip aan te duiden, maar het Duitsche woord is, ook onvertaald verstaanbaar genoeg en bovendien, wij kennen het hier bedoelde type van den «homo sapiens" ook in ons land reeds lang genoeg, in nagenoeg alle kringen, ook in die der bouwkunst.

Waar de «Streber» zich ontpopt, gaat de mensch verloren. In welk vak hij zich begeeft, hij kieze dat van architect, ingenieur, advocaat, tooneelspeler, ambtenaar, hij zal het steeds beschouwen, uitsluitend als middel, om vooruit te komen in de wereld en het zoo spoedig mogelijk zoover te brengen, dat hij over zijn medeschepselen den baas kan spelen en hen voor zich kan laten werken.

Het eenige werk, dat hij nog wel zelf moet doen is praten, telefoneeren en brieven dicteeren, daarmede kan hij het nog druk genoeg hebben en zijn zenuwen hebben het daarbij nog dikwijls hard genoeg te verduren, wanneer het niet alles hard genoeg gaat en precies in de richting, zooals dat gewenscht wordt, maar overigens kan hij zich onledig houden met het verzinnen van denkbeelden, «waar wat inzit», om het er dan door anderen te laten uithalen en het vervolgens aan het gedistingueerde publiek ter bewondering voor te zetten.

Je bent van meening, Jan, dat een leading architect gebukt moet gaan onder de wetenschap, dat hij geen leiding kan geven. Ik geloof, dat je je vergist in je beschouwing van de menschelijke natuur, die noch in Lekkerkerk, noch in Diever, noch in Groot Mokum of Nergenshuizen verschilt van aard. Heusch er zijn altijd menschen genoeg te vinden, die zich willen laten leiden, knappe menschen dikwijls, knapper en beter ontwikkeld vaak dan de leiders zelf. De omstandigheden dwingen hen dikwijls van het streven naar een leidende positie af te zien en veelal ligt een dergelijk streven niet in de lijn van hun karakter.

En het publiek, dat kent ge toch ook wel zoo'n beetje, mijn waarde, om te weten, dat je met eenige handigheid daarmee doen kunt, wat je wilt.

Advertentiereclame daar houdt een architect en vooral een leading architect zich niet mede op. Foei! hoe zou men zoo iets durven denken, dat is goed voor een confectiemagazijn of een fabrikant van Pink-pillen of haarverf. Maar ondertusschen is aan boerenbedrog in andere vormen geen gebrek.

Het heeft mij wel eens verwonderd, dat men van uit de kringen der leading architecten soms zoo te keer ging tegen een eenvoudige advertentie zonder veel pretentie en zonder bedrieglijke bedoeling, terwijl men in die kringen altijd het diepste stilzwijgen bewaart over andere reclame-middelen en manoeuvres, die als zij aan het daglicht gebracht worden, er heel wat minder onschuldig zouden uitzien als die eenvoudige advertentie. Maar die dingen houdt men zorgvuldig bedekt met den mantel der liefde. Wanneer je als leading architect zoo dom was, zoo iets aan de groote klok te hangen, zou je door de andere leading architecten spoedig afgemaakt worden.

En nu vindt je die menschen zoo erg te beklagen, Jan, zoo dat je d'r beroerd van zou worden! Amice, doe dat niet en maak je, zooals ik, nooit beroerd over de aangelegenheden van anderen, die je onverschillig zijn, want au fond zijn zij dat en moeten zij dat zijn, omdat je ze als verloren moet beschouwen voor de bouwkunst en voor de conversatie. Zij hebben dit zichzelf te wijten, het gaat nu eenmaal niet anders, wanneer men in het leven een rol wil spelen en die rol verkiest boven het leven zelf.

Ik heb niet zulk een medelijdende natuur als jij, Jan, en denk eerder, zij verdienen niet beter en zelfs wanneer zij ten slotte gewaar worden, dat zij meer lijders dan leiders geweest zijn, beklaag ik hen nog niet, maar wil wel erkennen, dat ik niet gaarne in hun plaats zou zijn.

Voor heden zal ik het hierbij laten. Gij wilt wel zorgen, amice Redacteur, dat mijn vriend Jan deze onder de oogen krijgt. Zeg hem tevens, dat ik gaarne de correspondentie zal hervatten, er is stof genoeg, maar ik ben niet altijd erg goed gedisponeerd en daarom liet ik in de laatste maanden de pen maar rustig in haar bakje.

Als steeds

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

14 Juni 1915.

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE OUDHEIDKUNDIGE BOND.

GRONDBEGINSELEN EN VOORSCHRIFTEN VOOR HET BEHOUD, DE HERSTELLING EN DE UITBREIDING VAN OUDE BOUWWERKEN.*)

A. Grondbeginselen.

I.

Oude bouwwerken worden bewaard:
A. om hunne kunstwaarde,
B. om hunne oudheidkundige waarde,
C. om hunne herinneringswaarde.

Gewoonlijk zijn deze beweegredenen niet afzonderlijk aanwezig, doch op een of andere wijze verbonden.

II.

De oudheidkundige- en herinneringswaarde zijn eenvoudige grootheden, de kunstwaarde is samengesteld. In deze laatste onderscheide men:

a. het geschiedkundig bestanddeel: de beteekenis van elk bouwwerk als voorbeeld van vroegere kunstopvattingen,

b. het schoonheidsbestanddeel: de waarde, welk elk bouwwerk bezit, ter bevrediging van de schoonheidsverlangens van den nieuwen tijd. Deze waarde laat zich weder in tweeën splitsen:

1. de bouwkunstige schoonheid,
2. de schilderachtigheid.

III.

De onder B genoemde oudheidkundige waarde eischt onveranderd behoud van een monument, opdat te allen tijde aan de wetenschap mogelijk zij uit den bestaanden toestand gevolgtrekkingen te maken aangaande den oorspronkelijken. Blootleggingen en ontgravingen kunnen ter wille van het onderzoek gevorderd worden. Zij dienen zóó te geschieden, dat door opmetingen en fotografieën zoo volledig mogelijk worde vastgelegd wat vóór en tijdens de werkzaamheden gevonden is.

IV.

De onder C genoemde herinneringswaarde is in den regel van gering belang. Zij is meestal louter een gevoelswaarde, daar gegevens, die van grooter beteekenis zouden zijn — men denke b.v. aan de inrichting van het huis van Rembrandt, toen dat nog door hem bewoond werd — in verreweg de meeste gevallen verloren zullen zijn geraakt. Waar zij inderdaad nog aanwezig zijn, brengen zij het bouwwerk onder het bereik der oudheidkundige of kunstwaarde. Het onder C genoemde gezichtspunt geeft daarom zelden houvast voor het bepalen eener gedragslijn bij restauratie.

*) Het woord »bouwwerken« versta men in den ruimsten zin, dus b.v. ook kelders, grafheuvels, vestingmuren, wallen en dergelijke omvattend.

V.

Het belangrijkste is de onder A genoemde kunstwaarde. Zij stelt, wegens hare samengesteldheid, zeer verschillende, ten deele tegenstrijdige, eischen aan het werk der herstelling.

VI.

Het onder *a* bedoelde geschiedkundige bestanddeel eischt onveranderd behoud, daar elke wijziging de waarde als bewijsstuk vermindert. Het verzet er zich echter niet tegen, dat op zichzelf waardelooze of ongepaste toevoegselen worden verwijderd. Het begrip »waardeloos« is evenwel — als straks nader aan te duiden — zeer onzeker.

VII.

Het onder *b* genoemde schoonheidsbestanddeel wil de bewaring van alles wat bijdraagt tot de schoonheid van het bouwwerk, de verwijdering van wat die stoort.

Hier kan in de eerste plaats strijd ontstaan tusschen het belang der zuiver-bouwkunstige schoonheid en de schilderachtigheid. Voor de schilderachtigheid is van groote waarde het oude aanzien, zelfs het vervallen uiterlijk, in het algemeen dat wat de Engelschen de »huid« van het gebouw hebben genoemd, het toevallige dus, het door den tijd gewordene. De architecturale schoonheid vraagt echter het gave en volledige: niet het toevallige, maar het bedoelde.

Ook kan er strijd komen tusschen het belang der oudheidkundige en dat der schoonheidswaarde. Uit oudheidkundig oogpunt moet men wijzigingen en zelfs belangrijke verbouwingen ontzien, omdat zij inzicht geven in allerlei toestanden uit het verleden. De verbouwingen van een kasteel kunnen licht geven voor de geschiedenis van zeden en gewoonten, de vergrooting eener kerk getuigt van toeneming der bevolking, vermeerdering der godsdienstige belangstelling of iets dergelijks. Maar de schoonheidswaarde kan door zulke veranderingen geschaad zijn.

Schilderachtigheid en oudheidkunde kunnen dus in botsing komen met de eischen der bouwkunstige schoonheid.

VIII.

In geval herstel onvermijdelijk is, verdient het belang der oorspronkelijke bouwkunstige schoonheid de voorkeur, indien zij op volkomen zekere wijze hersteld kan worden. Daar dit echter in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten, zal het meestal aanbeveling verdienen te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien. Men vergete ook niet, dat de schoonheidswaardeering in verschillende tijden uiteenloopt en dat persoonlijke smaak een zeer onbetrouwbare factor is.

IX.

Als aanwijzingen voor de kennis van den vroegeren toestand van een bouwwerk kunnen oude afbeeldingen gelden, voor zooverre zij worden bevestigd door feitelijke gegevens. De „feitelijke gegevens" behooren aanvaard te worden in hun strikte beteekenis: hunne waarde worde niet uitgebreid door veronderstellingen betreffende verdwenen vormen.

B. Voorschriften.

X.

Het is niet mogelijk voorschriften te ontwerpen, waarnaar bij ieder herstellingswerk zou gehandeld kunnen worden. Elk geval moet op zichzelf worden beoordeeld, en alleen de algemeene beginselen voor de te volgen gedragslijn kan men van te voren vaststellen.

De toepassing voor het bijzondere geval is dan de taak van kunstenaars (bouwmeester, beeldhouwer of schilder, al naar gelang van het werk), in overleg met kunsthistorici, omdat zoowel het artistieke welslagen moet verzekerd worden als het belang van oudheidkunde en kunstgeschiedenis gediend.

XI.

Voor bouwwerken, die aan hun oorspronkelijk gebruik zijn onttrokken en geen nieuwe bestemming van practisch nut hebben gevonden, gelden de volgende bepalingen:

Indien zij „bouwval" zijn, vermijde men verbouwingen en beperke zich strikt tot hetgeen noodig is om verder verval te voorkomen.

Indien zij nog voldoende volledig en hecht zijn, geve men er een nuttige bestemming aan en behandele ze in overeenstemming daarmede, òf beware ze als document en bepale zich dan tot onderhoud.

Voor het onderhoud en de verdere behandeling van bouwvallen handele men overeenkomstig de voorschriften, daarover gegeven door de Wurtembergsche regeering in hare „Anweisungen zur Denkmalpflege", samengevat en gewijzigd als volgt:

1. Opruiming van het puin, zoodat de overblijfselen voor den dag komen en de aanleg van het geheel duidelijk wordt; in het bijzonder de oude ingangen, vensters, schoorsteenen, vloeren en verdiepingen, kelders, gewelven en gewelfaanzetten.

2. Afvoer van het hemelwater.

3. Optrekken van stutten tegen onderdeelen, die dreigen in te storten, Wijkende muren, zoo noodig te schoren met beeren, uitgeholde te ondervangen, schadelijke gaten en spleten op te vullen, gevaarlijke bogen te voltoolen, en zoo noodig te ondervangen of vol te metselen. De beeren moeten zoo eenvoudig mogelijk behandeld zijn en, zonder onnoodig in het oog te vallen, toch hun doel en herkomst niet verloochenen.

4. Afgevallen onderdeelen kunnen weder opgezet worden, als hun plaats zeker is. Zij worden, zoo mogelijk, dan met hedendaagsch schrift gemerkt: herplaatst in . . . .

5. Bij zichtbare afdekkingen gebruike men geen cement. Eveneens het gelijkmaken van muurkronen over groote stukken. Zeer aan te bevelen is de afdekking van muurwerk met mos en gras, desnoods op een mortel- of leembed, doch bij voorkeur op een isoleerlaag van asphalt. Ook gewelven worden op deze wijze beschermd, nadat hunne scheuren en spleten van de noodige wiggen voorzien en volgegoten zijn. Bijzondere zorg wijde men hierbij aan den waterafvoer.

6. Vrijstaande muuroverblijfselen en blootgelegde grondslagen beschermen tegen inwatering. Desgewenscht kan klimop er tegenaan worden geplant.

7. Van boomen en struiken wordt niet meer verwijderd dan noodig is voor de overzichtelijkheid der van den bouwval van verre en nabij. Mooie boomgroepen spare men, vooral op plaatsen, die vroeger niet overdekt waren: binnenpleinen en tuinen. Struiken, die in de muren wortelen en daarvoor gevaarlijk zijn, verwijdere men. Klimop is echter in den regel als een bescherming te beschouwen. Waar de hechtwortels van den klimop wegens verweering van de steen of de losheid der voegen gevaar opleveren, verdient wilde wingerd de voorkeur.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Officieel Gedeelte. Ledenvergadering der M. B. V. A. op 31 Mei 1916 te Arnhem.

Meubelen voor een arbeiderswoonkamer, door L. Zwiers, met losse plaat.

Verslag omtrent den Bond Heemschut (Vervolg).

ARCHITECTURA No. 24. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Prijsvragen. I Amersfoort, II Maarssen.

Hooger macht, door Candidus.

„De torens zingen", door D. J. v. d. Ven, met afbeeldingen.

§ 31. De „Werkstakings- en Uitsluitings"-paragraaf.

DE BOUWWERELD No. 23. Ontwerp voor een Verzorgingshuis te Hilversum, door Johs. Sluymer, met afbeeldingen.

Perspectief, door A. W. Weissman.

Bouwkundig leven in België II, door Huib. Hoste.

DE INGENIEUR No. 24. Beschouwingen over het peil van het IJsselmeer na afsluiting en droogmaking der Zuiderzee, door ir. C. W. Lely, met afbeeldingen.

Universitaire opleiding van geologen, door ir. R. A. van Sandick.
Klacht over uitvoering in eigen beheer bij havenwerken te Tandjang Priok, door ir R. A. van Sandick.
Enige opmerkingen over de leer der ertsvorming en haar plaats in de studie en de praktijk van den mijningenieur. Uit de openingsrede van prof. ir. R. W. van der Veen.
Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1914—1915 (Vervolg).

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 23. Straatbouw I en II. — Kort overzicht van de 20e Alg. Jaarvergadering. — Onze 20e Jaarvergadering. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Verslag van de Commissie voor het M. T. O. — Uit de afdeelingen. — Bij de plant. — Bouwen en nog wat VI. — Vragenbus. — Examens. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 23. Een aanbesteder-leverancier.
Uit de Pers.

Varia.

WAT DE GEMEENTE AMSTERDAM BOUWEN GAAT.

Aan een correspondentie uit de „Nieuwe Rott. Courant" ontleenen wij het volgende:

Wij hebben een dezer dagen aan het Gemeenteblad bijzonderheden ontleend nopens de plannen van B. en W. in zake gemeentelijken woningbouw. Daaruit bleek reeds dat men hier met een plan van grootschen opzet te doen heeft. Het getal woningen zal, volgens raadsbesluit, voorloopig maximum 3500 bedragen. Voor den bouw hiervan moet aan het rijk een rentedragend voorschot van niet minder dan vier en een half millioen gulden worden gevraagd. En bovendien hebben B. en W. vier (particuliere) bouwmeesters van naam uitgenoodigd hunne krachten te wijden aan de oplossing van dit voor onze stad geheel nieuwe vraagstuk. Van der Pek zal als architect optreden voor het complex in den Buiksloterham; De Bazel voor dat in de Polanenbuurt (beter bekend als Spaarndammerbuurt); Berlage, Gratama en Versteeg zullen het complex in de Transvaalbuurt bouwen.

Gisteren zijn wij door de vriendelijkheid van den directeur van den Gemeentelijken Woningdienst, den heer A. Keppler c. i., in staat gesteld de uit de samenwerking van hem en de architecten geboren plannen te bezichtigen.

De voorbereiding van het plan-Buiksloterham is het verst gevorderd, zoodat wij daarover op het oogenblik het meest kunnen meedeelen. Het terrein ligt benoorden het Tolhuis, achter den Laanweg — dat is de oudste particuliere bebouwing hier ter plaatse — en heeft een driehoekigen vorm: een driehoek met de punt naar beneden. De eene schuine zijde wordt getrokken door den Laanweg, de andere door een scheepvaartkanaal dat zich met een bocht langs het terrein slingert. Aan de overzijde van dat water liggen naast elkander een sportterrein en een industrieterrein. In verband hiermede zal de bebouwing tegenover het sportterrein tot aan het kanaal worden voortgezet, maar vis-à-vis het industrie terrein terugwijken, en, behalve door het kanaal gescheiden worden door verschillende speelterreinen. De driehoek zal juist door midden gedeeld worden door een met boomen beplanten weg, de hoofdweg van de buurt, die de verbinding vormt tusschen Noordholland, Amsterdam (bezuiden het IJ).

De huizen zullen zooveel mogelijk laag gehouden worden. Het worden benedenhuizen met vrije bovenhuisjes. Alleen de voor winkels bestemde panden zullen wellicht wat hooger worden. Daar de straten dan niet zoo breed behoeven te worden, verwacht men dat de bouwkosten aldus niet veel duurder zullen zijn. Overeenkomstig den eisch der hygiëne zijn de straten zóó getrokken, dat de huizen zooveel mogelijk aan zonbestraling zijn blootgesteld, dat wil dus zeggen, ze zullen staan in de richting N.W. Z.O.

Aan de zijde van den Laanweg is alsmede een speelplaats geprojecteerd (90 × 50 M.). Het liefst, zeide de heer Keppler ons, zou ik daar een vrij speelterrein van maken, zooals het Malieveld in den Haag. Het oordeel van den Amsterdamschen Bond van Lichamelijke Opvoeding wordt hiervoor ingewonnen. Op de speelplaats zal een klein clubgebouwtje worden gemaakt. Niet ver hier vandaan zal men het Administratiegebouw van de buurt aantreffen. Van de buurt.... men zou haast geneigd zijn te schrijven: van het dorp. Want de buurt wordt net zoo'n dorp op zichzelf, een dorp van 500 à 600 woningen, met een bevolking van plm. 2500 menschen; een buurt met een eigen karakter naar uiterlijk en bestemming, en met een eigen raderwerk ook. In het Administratiegebouw zal bijv. de Geneeskundige dienst van de buurt worden gevestigd, en zoo is ook aan de andere gemeentediensten — politie, brandweer enz. — gevraagd of zij het gewenscht achten hier een afdeeling te stichten. Ook zal in het Administratiegebouw de eigen Bibliotheek worden ondergebracht. Voorts zal daar ruimte zijn voor vergaderingen van de dorpelingen... pardon, de buurtbewoners En bovendien zal de buurt haar eigen bad- en waschhuis krijgen.

Wij spraken reeds van de drie speelterreinen aan den anderen kant van de wijk, bij het kanaal. Dat worden groote grasvlakten (100 × 70 Meter) met eene omlijsting van boomen Er zullen aankleedkamers en bergplaatsen bij gebouwd worden. Daar de grond er bestaat uit klei en zand — dus vaster is dan elders in en om de stad — hoopt men dat deze velden, op dezelfde wijze als bijv in Engeland geschiedt, voor alle mogelijke openlucht-spelen zullen kunnen worden gebruikt, zonder daaronder al te veel te lijden. Misschien dat wij hier mettertijd de oudste mannen uit de buurt zullen zien balspelen, evenals dat in het sportland bij uitnemendheid gebeurt.

Gelijk reeds bleek uit het noemen van de bibliotheek heeft men ook aan de bevordering van het geestesleven der bewoners gedacht. Voor dit doel zal ook een apart gebouwtje worden gezet, zoo in den geest van het gebouw de Eenheid aan het 's-Gravenhekje En dan denkt men aan een grooten bioscoop; waarschijnlijk een veredelden..

't Stadje krijgt óók winkels — dat spreekt van zelf. Zij zullen, 28 in getal, bij elkander aan den hoofdweg worden geplaatst en een soort van centrum vormen, om niet te zeggen een city. Onder een galerij zal men langs de winkels kunnen drentelen. En dan komt er een markt, of liever gezegd een venterspleintje, dat zal worden aangelegd in den geest van het Museumplein, een beschaduwd veld met grint dus.

De scholen zijn gedacht aan den kant van het sportterrein en komen evenals de winkels bij elkander te staan. Er zal dus een school centrum worden gesticht, evenals er een winkel centrum zal komen. Zooals men weet, is er hier ter stede een streven om de scholen inpandig te maken, zoodat het hinderlijk straatgedruisch niet tot de klasse-lokalen kan doordringen, wat storend op het onderwijs werkt. 't Is een streven dat zoowel vóór- als tegenstanders heeft. In deze moderne arbeidersbuurt zal een ander middel worden toegepast. In de Schoolstraat zullen uitsluitend scholen worden gebouwd. Op die wijze hoopt men te voorkomen, dat venters hun weg door de Schoolstraat nemen; althans zal er voor hen geen reden zijn om daar hun waren luidkeels aan te prijzen. En desnoods zou men deze straat tijdens de lessen door hekken kunnen afsluiten. De hier gevolgde oplossing — we bedoelen het in een groep bijeen plaatsen van de scholen — heeft eenige overeenkomst met het door den architect Ingenohl aanbevolen denkbeeld om liever een zoogenaamd scholenpark te maken (met een centraal gymnastieklokaal, een centrale badinrichting enz.), dan de scholen door de stad te verdeelen en weg te bergen op inpandige terreinen.

Er zullen verschillende types van woningen zijn, n.l. van 5, 5.60, 6 en 6.50 M. gevelbreedte. Het is echter niet de bedoeling de aanzienlijker types bij elkaar te plaatsen. De diverse soorten zullen zooveel mogelijk vermengd worden, ten einde geen »élite kamp« te vormen. Alleen zullen er langs de speelterreinen bij het kanaal eenige aparte huisjes worden gezet voor hoogere employé's.

De opzet der woningen is heel eenvoudig. Ze bevatten een groot woonvertrek, een keukentje met spoelhok, dat zoo klein mogelijk is gehouden, ten einde te voorkomen dat de menschen er zullen huizen en het groote woonvertrek voor »mooie kamer« inrichten — een streven dat intusschen wel onuitroeibaar schijnt te zijn — en een of meer slaapkamertjes Begrepen wij het goed, dan zullen de huisjes geen vestibule hebben. In plaats daarvan en ter vergoeding daarvoor loopen er langs den achterkant der huisjes zoogenaamde alleys of achterpaden, gelijk men er in sommige gemeenten van ons land en ook in het buitenland vindt Zoo'n achterpad loopt dus door de tuintjes, wat er een aardig buitensch karakter aan geeft, en stelt bovendien in staat een beetje contrôle te oefenen op het onderhoud der tuintjes.

Zooals wij vroeger hebben medegedeeld, is de bedoeling deze woningen te verhuren tegen een prijs van gemiddeld f 2.50 per week. Om een sluitende exploitatie-rekening te verkrijgen, zou de huur moeten zijn f 3.62 per week, zoodat de gemeente er gemiddeld ruim een gulden per week en per woning op zal toeleggen.

Van de winkels spraken wij reeds. Bovendien zullen er een twaalftal zoogenaamde neringwoninkjes worden gezet, kleine winkeltjes, die met eene geringe verandering tot woningen zijn te maken, bijaldien er in deze buurt aan dergelijke winkeltjes geen behoefte blijkt te bestaan. Men heeft zich in deze aan de praktijk willen aanpassen, en die leert dat er in de volkswijken allerlei kleine zaakjes zijn (in snoepgoed, garen en band enz.) die meestal gedreven worden door de vrouw van een werkman, om de vaak beperkte middelen van het gezin wat te vergrooten.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kamploen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Tot zoover het complex Buiksloterham. Van het plan, hetwelk De Bazel heeft ontworpen voor de Spaarndammerbuurt (tusschen Spaarndammerdijk, Oostzaanstraat en Hamburgstraat) valt voorshands alleen te melden, dat de ontwerper zich een hooge randbebouwing en eene lagere inwendige bebouwing heeft bedacht. Hier zullen 629 woningen komen. Ook het complex van 650 woningen, dat het trio Berlage-Gratama-Versteegh bouwen zal, vertoont eene hooge bebouwing, die echter naar den kant van den Watergraafsmeerpolder lager wordt. Ook in de twee laatstgenoemde complexen zullen natuurlijk de verschillende moderne begrippen, die hierboven zijn aangeduid, worden toegepast.

Onze totaal-indruk is, speciaal dan wat betreft het complex-Buiksloterham, dat er door de gemeente Amsterdam op het gebied van de huisvesting der laagstbetaalde arbeiders iets zal worden geschapen, wat gezien mag worden. De plannen ademen een frisschen geest en getuigen van ruime opvattingen. Zelfs zou de vraag kunnen rijzen of de opzet niet wat al te royaal is. Daarover echter voor heden niet!

Vacante Betrekkingen.

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de Gemeentewerken te Deventer. Jaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1600.—. Aanvankelijk tijdelijk, later vast. Sollicitaties met afschriften uiterlijk 21 Juni a.s. bij den Directeur van Gemeentewerken. (1)

— Architect (Ingenieur) bij de Gemeentewerken te Utrecht, bekend met stedenbouw, jaarwedde f 3000.—f 4000.—. Volledige brieven vóór 2 Juli bij den Directeur der Gemeentewerken. Inlichtingen, na schriftelijke aanmelding, verkrijgbaar Achter Clarenburg 12, v.m. tusschen 10 en 12 uur. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, artistiek ontwikkeld, op Architecten-bureau te Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid. Brieven no. 29539, bureau Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Directeur-Leeraar aan de kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam, tegen 1 September 1916. Aanvangssalaris f 3600.—. Aanmelding uitsl. schriftelijk vóór 20 Juni e.s. bij den secretaris, F. 's Jacob, Joh. Vermeerstraat 21, Amsterdam. (1)

— Civiel-Ingenieur, bij den Algemeenen Dienst van den Rijkswaterstaat voor terreinwerk, aanvangsjaarwedde f 1200.—, benevens reis- en verblijfkosten. Aanmelding schriftelijk of persoonlijk bij den Hoofdingenieur-Directeur der 1ste Directie, 's Gravenhage, Van Speijkstraat 20. (1)

— Opzichter b. d. Gemeentewerken te Venlo, voor een jaar, salaris f 90.— p. maand. Ervaring in onderhoud van straten en wegen vereischt. Stukken vóór 20 Juni aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voorloopig voor een jaar te 's Gravenhage. Salaris f 150.— à f 175.— p. m. Sollicitaties No. 27554, bureau der »Nieuwe Rotterd. Courant«. (2)

— Bouwkundig Opzichter, tijdelijk bij fabrieksbouw. Salaris f 90.— à f 100.— p. m. Brieven lett. L. 845, Beyers' Alg. Adv.-Bureau, Utrecht. (2)

— Bouwkundig Opzichter, voor direct. Brieven onder no. 575 bureau der Leeuwarder Courant. (2)

Bij F. SCHMITZ, Uitg. Boekh. Maastricht, verschenen:

Nieuwe Methode van Bouwk. Perspectiefbepaling

met 2 bijz. passers,

door J. H. A. MIALARET.

Handl. m. 12 fig. (2 uitsl. pl.) **45 cent.**

Eenvoud. snelle nauwk. meth. Groote of kl. afb. n. kl. of gr. teek. Geen verdwijnpunten. Geen extra plaatsruimte benoodigd. Eenige passerstellen uitsl. bestelb. bij F. SCHMITZ, fr. Nederl. ad f 9.50 per stel.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerder opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerustst ellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. 1e Van Swindenstr. 10.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

Pianino's
MAGNETISCH-ELECTRISCHE INRICHTING
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Hoefgrameel.
F. H. HONIG, Keizersgracht 266, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 24 JUNI 1916. No 26.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie **Zuidvliet, Maassluis**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Nederlandsche Nijverheid.

Wanneer men alles zou willen gelooven, wat ons in den laatsten tijd wordt voorgespiegeld, dan moet de Nederlandsche nijverheid wel een toekomst tegemoet gaan, die gouden bergen belooft, nog hooger dan die, welke de oorlogswinsten hebben opgeleverd. Wij herinneren ons geen tijdperk van zoo groote bedrijvigheid met . . . . . woorden, als het tegenwoordige. Het is plotseling mode, neen een soort van sport, geworden de vaderlandsche nijverheid te bevorderen en ieder van de liefhebbers doet dit op zijn manier, waartoe ruimschoots gelegenheid is, want tal van vereenigingen en bonden zijn, naast de reeds bestaande, uit den grond verrezen, en wat is gemakkelijker dan lid eener vereeniging te worden, waarvoor geen ballotage vereischt wordt en men zich alleen verbindt, de contributie te betalen.

Wat moeten wij later met al die vereenigingen beginnen, met al de paperassen, die zij nalaten en met de menschen die er een baantje bij vonden? Waarschijnlijk zullen vele een natuurlijken dood sterven, de paperassen verhuizen dan misschien naar een of ander archief, beter nog naar den papiermolen en voor de menschen is misschien dan wel een ander baantje te vinden in de werkelijke nijverheid.

Zoo komt dan alles wel weer terecht, wanneer de bevlieging voorbij is, en dat zij van voorbijgaanden aard zal zijn, meenen wij, ons volkje wel zoowat kennend, nu reeds te mogen vaststellen. Wat de bedrijvigheid met woorden betreft, zullen wij dit niet betreuren, want het geeft niets, of onze kletsmajoors zich nu, bij gebrek aan andere stof, met onze nijverheid onledig houden. Wij staan echter niet aan de zijde van Prof. Steinmetz, wanneer hij, generaliseerend, al zijne landgenooten een bende kletsmajoors gelieft te noemen.

De geleerde socioloog geeft daarmede alleen te kennen, dat hij zijn eigen landgenooten slecht kent en wij zouden hem in overweging willen geven, dit zeer eigenaardig volkje eens wat nader te bestudeeren; misschien zou deze studie tot een eenigszins gewijzigde conclusie leiden.

Maar, om op onze nijverheid terug te komen, daarin is, evenals in onzen handel, zeker een, door de tijdsomstandigheden in het leven geroepen, bedrijvigheid gaande. Het publiek bemerkt daarvan echter begrijpelijkerwijze weinig, de statistiek zal ons daarover later wellicht meer weten te vertellen en dan zal men kunnen beoordeelen of er inderdaad een beweging van groote en blijvende beteekenis is geweest.

Naar onze meening moet de bevordering onzer nijverheid in de eerste plaats uitgaan van de industrieëlen zelf; zij weten dit ook wel, maar zij zijn voorzichtig en hangen niet aan de groote klok, wat zij in hun privé-kantoren bespreken, ontwerpen en uitdenken, voordat het geschikt is om het wereldkundig te maken. Zij wikken en wegen de kansen op succes, de levensvatbaarheid hunner plannen, want indien hun berekeningen falen, zijn zij de kinderen van de rekening. Zij laten zich niet van de wijs brengen door mooie redevoeringen of courantenartikelen, voortgesproten uit het brein van aspirant-kamerleden of andere heeren, die zich om velerlei redenen, somtijds omdat zij niets beters te doen hebben, voor de bevordering der nijverheid inspannen. Zij gaan slechts af op cijfers, want daarop komt het ten slotte aan en zij hebben van hun standpunt groot gelijk, zoo en niet anders te handelen.

Maar wat in normale tijden somtijds heel eenvoudig en gemakkelijk is, wordt in de dagen, die wij thans beleven, meermalen zeer gecompliceerd en moeilijk. De vermoedelijke loop der wereldsche zaken is zoo onzeker, dat men in vele opzichten slechts speculeeren kan op mogelijkheden, met de daarbij steeds bestaande groote kans, zich te misrekenen. Is het dus wel zoo vreemd, dat menig fabrikant zich thans afvraagt of een dergelijke speculatie wel een gezonde basis mag heeten voor belangrijke nieuwe ondernemingen?

Moet onze nijverheid dan maar liever stilzitten en afwachten?

Het antwoord op deze vraag moet o. i. zijn: Afwachten wel, maar niet stilzitten. In menig bedrijf moet men toch reeds een afwachtende houding aannemen; de relaties met het buitenland zijn op vele punten verstoord; men weet niet, wat daar omgaat en wat daar later gebeuren zal.

In vele bedrijven heeft men noodgedwongen de relaties met het buitenland moeten beperken, somtijds moeten uitschakelen en tracht men zich daarvan onafhankelijk te maken, maar wie zal ons zeggen met hoeveel moeilijkheden die pogingen gepaard gaan en hoe dikwijls zij mislukken.

Hoe langer de oorlogstoestand voortduurt, hoe meer onze nijverheid er op aangewezen zal zijn zich uit andere bronnen en kanalen dan de tot voor korten tijd gebruikelijke te voorzien van alles wat zij noodig heeft.

Wij zijn volstrekt niet blind voor de goede zijde, die deze noodzakelijkheid voor onze nijverheid hebben kan, maar gelooven toch, dat ten slotte onze handel er nog meer van zal profiteeren dan zij. Wanneer wij ons nu afvragen, wat in de bestaande omstandigheden voor ons algemeen landsbelang meer gewenscht is, bevordering van den handel of bevordering der nijverheid, dan meenen wij, dat de handel in de eerste plaats de algemeene aandacht verdient en de nijverheid eerst in de tweede plaats kan komen.

Men make uit deze overweging niet op, dat de nijverheid ons minder ter harte zou gaan dan de handel, want het tegendeel is waar, maar wij gelooven, dat het inzonderheid thans zaak is te trachten de dingen te zien, zooals zij werkelijk zijn en niet enkel, zooals wij ze gaarne zouden wenschen.

In deze laatste fout zien wij dagelijks vele bevorderaars der Nederlandsche nijverheid vervallen.

Zij gaan gewoonlijk uit van de overweging, dat wij, wat het technisch kunnen betreft, niet bij het buitenland behoeven achter te staan. Laat ons aannemen, dat dit zoo is en de beteekenis van de ervaring van lange reeksen van jaren, in sommige gevallen van eeuwen, buiten beschouwing laten. Wij zijn dus evengoed als Duitschers en Engelschen in staat, staal en portland-cement te fabriceeren; volgt daaruit dan dadelijk, dat het nationaal belang de oprichting van staalfabrieken en portland-cement-fabrieken binnen onze grenzen gebiedend eischt? Zoo gebiedend, dat, indien het particulier initiatief in verzuim blijft, onze regeering verplicht kan worden gerekend, daartoe over te gaan of althans tot het verleenen van ruime geldelijke bijdragen?

Het is niet tegen te spreken, dat wij er in deze abnormale tijden gemak en voordeel van zouden kunnen hebben, zoo wij in ons land cement- en staalfabrieken bezaten, maar het is zeer de vraag of deze in normale tijden ook met voordeel geëxploiteerd zouden kunnen worden, zonder protectie-maatregelen. Eigenlijk is dat geen vraag meer, want ook reeds in normale tijden is herhaaldelijk hetzelfde overwogen niet alleen, maar ook met groote opofferingen beproefd en wij weten toch met welke resultaten.

Willen particuliere ondernemers thans opnieuw proeven gaan nemen, daartegen is niet veel bezwaar, mits zij het op eigen risico doen, want dergelijke proefnemingen kunnen nog wel eens tot zijdelingsche uitkomsten leiden, die later blijken meer waarde te hebben dan de uitkomst, die men eigenlijk op het oog had. Vooral wanneer men wetenschappelijk en methodisch te werk gaat, kan verhoogde bedrijvigheid in dit opzicht onze nijverheid zeker ten goede komen en zeker betere vruchten afwerpen dan het streven, dat zich in vele bedrijven in de laatste jaren vooral zoo sterk heeft geopenbaard, om door kunstmiddelen in de eerste plaats de financieele belangen der fabrikanten te waarborgen en den invloed eener natuurlijke concurrentie krachteloos te maken.

Het zal wel niet noodig zijn op dit punt in meerdere beschouwingen af te dalen, want het is een bekend verschijnsel van onzen tijd, dat de levensbelangen van de bouwkunst, zoowel als die van de nijverheid, op den achtergrond zijn getreden, om plaats te maken voor de materieele belangen van de personen, die daarbij in verschillende verhoudingen betrokken zijn.

Die onderscheidene belangen zien wij herhaaldelijk met elkander in botsing komen; het evenwicht is reeds sedert langen tijd verstoord en zal ook wellicht nog geruimen tijd verstoord blijven, al herstelt het zich ook in de politiek der Europeesche Staten. Het is echter te hopen, dat deze critieke jaren ons tot het inzicht zullen brengen, welke weg bewandeld moet worden, om het zooveel mogelijk te herstellen.

Wij bedoelen niet, dat het ons gewenscht zou voorkomen, wanneer alles weder tot het oude terugkeerde; dit is trouwens op zichzelf niet denkbaar, maar even onmogelijk is het, om zich thans een voorstelling te maken van de wijze waarop de Nederlandsche nijverheid zich in de toekomst ontwikkelen zal en een onbegonnen werk mag het heeten, op grond van zulk een voorstelling groote plannen te ontwerpen en voor te bereiden.

Men meene vooral niet, dat het door kunstmiddelen mogelijk zal zijn de natuurwetten te breidelen en te leiden in de richting die men wenscht. Zoowel in de economie als in de techniek kan men ze dienstbaar maken aan de behoeften der samenleving, maar den motor der evolutie kan men door het vernuftigst uitgedachte raderwerk misschien wel remmen, maar niet terug laten draaien.

Voor een Nederlandsche nijverheid, geheel onafhankelijk van het buitenland, ook al ware dit nu eens geen hersenschim, zouden wij toch heel weinig kunnen gevoelen. Wij zouden daarmede teruggaan tot vroeger tijden, toen het wereldverkeer nog niet veel beteekende en veel meer dan thans aan verstoring bloot stond. Wij zouden minstens tot de middeleeuwen teruggaan, toen elke stad haar eigen nijverheid had, die voor een groot deel in haar eigen behoeften kon voorzien. En aan nog veel meer primitieve toestanden moeten wij denken, want hoe zou ooit de Vlaamsche industrie b.v. in de middeleeuwen tot zoo grooten bloei gekomen zijn, wanneer zij haar afzetgebied tot Vlaanderen had moeten beperken?

Dat Nederland, al is het klein, toch nog een mogendheid is, waarmede nog heden rekening wordt gehouden, heeft het in de eerste plaats te danken aan zijn aandeel in het wereldverkeer.

Zou men ons nu willen wijs maken, dat wij voortaan wel buiten dit wereldverkeer kunnen bestaan?

Evenmin als wij buiten broodfabrieken kunnen, al kan iedere huismoeder wel leeren, weder als oudtijds, haar eigen brood te bakken.

Zelfs een groot rijk, dat over oneindig veel meer bronnen en hulpmiddelen beschikt, Engeland, kan zich op den duur niet in een geïsoleerde positie handhaven, maar is van de overige wereld op vele punten afhankelijk.

Laat ons daarin dus geen gevaar zien voor de toekomst onzer nijverheid. Allen hebben wij elkaar noodig en voor

de groote landen geldt het Fransche gezegde: „On a souvent besoin d'un plus petit que soi".

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE OUDHEIDKUNDIG BOND.

GRONDBEGINSELEN EN VOORSCHRIFTEN VOOR HET BEHOUD, DE HERSTELLING EN DE UITBREIDING VAN OUDE BOUWWERKEN.

Slot.

XII.

Bij andere bouwwerken onderscheide men: maatregelen tot instandhouding en die tot verzekering van het nuttig gebruik.

XIII.

De strekking der restauratiewerken moet niet zijn de volledige herbouw van een vroegeren toestand, doch het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven en van de latere wijzigingen en toevoegingen, die oudheidkundige, geschiedkundige of kunstwaarde bezitten.

Waar sporen van een vroegere gedaante bewaard zijn of voor den dag komen, late men die in wezen. Bij een in gotischen stijl verbouwde romaansche kerk b.v., moet men niet, alleen omdat daarin een romaansch venster voor den dag komt, alle vensters weder in den romaanschen vorm gaan brengen.

In de meeste gothische gebouwen hebben de vensters hunne traceeringen verloren. Zijn er enkele, waarin deze bewaard bleven, dan kunnen de andere in denzelfden geest worden bijgemaakt. Bij kerken kunnen choorvensters echter niet zonder meer als voorbeeld voor de schipvensters dienen. Bestaan er in vensters of nissen geen sporen meer van het type der oude harnassen, dan worden de latere vensters behouden. Indien zij, naar het oordeel van den met de herstelling belasten architect, stellig misstaan, late men hem vrijheid in het zoeken der oplossing.

Aan het dak worde zoomin mogelijk veranderd. Het beheerscht het silhouet en worde daarom zooveel mogelijk in den bestaanden vorm gelaten. Wijziging is alleen geoorloofd, indien de dakvorm uit bouwkunstig oogpunt slecht is. Zijn er duidelijke sporen van den oorspronkelijken toestand, dan volge men die, anders ontwerpe men zelfstandig een oplossing.

Wat met de gevels dient te geschieden, hangt natuurlijk af van de bedaking. Waar een wijziging van het dak verandering van den gevelomtrek meebrengt, make men die zooals het gezond verstand het eischt.

XIV.

Verbouwingen van eenigen omvang zal men in den regel het best doen, te eerbiedigen. Men denke aan onze torenspitsen, men bestudeere vroegere restauraties. Waar een stellige misstand is ontstaan en onbetwistbare gegevens voor herstel in de oorspronkelijke gedaante ontbreken, ontwerpe een bekwaam bouwmeester een harmonische oplossing.

XV.

Met aanbouwsels en belendingen zij men bijzonder voorzichtig. Zij hebben dikwijls waarde, omdat zij de afmetingen van een bouwwerk tot haar recht brengen, en bedekken soms ook deelen, die — vrij-gelegd — onoplosbare raadsels stellen.

Het is natuurlijk van veel belang, dat men deze moeielijkheden bestudeert, de raadselachtige gegevens zorgvuldig opneemt en ze in teekening brengt, doch het zou verkeerd zijn den aanbouwsel af te breken ter wille van een niet meer dan waarschijnlijke oplossing.

Zijn de aanbouwsels bepaald leelijk, dan kan herbouw in goeden vorm de voorkeur verdienen boven verwijdering.

XVI.

Het opnieuw bouwen van verdwenen gedeelten van een gebouw is een leugen tegen de geschiedenis. Ter wille van het behoud, ter meerdere verzekering van het nuttig gebruik of om een stelligen misstand weg te nemen, kan het niettemin noodig zijn eenig verdwenen deel te herbouwen. Men denke aan de spits op een toren, het portaal van een raadhuis, het gewelf in een kerk, enz. Herstel in een vroegeren vorm is dan alleen oorbaar, in de zeldzame gevallen, waarin het op volkomen zekere wijze en volledig mogelijk is.

In alle andere gevallen worde een nieuwe oplossing gezocht.

XVII.

Als grondregel gelde: behoud gaat vóór vernieuwing.

Vernieuwing is alleen geoorloofd, waar zij onvermijdelijk is, bij sierende deelen alleen daar, waar het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en uitstel van ingrijpen de mogelijkheid van vernieuwing in denzelfden vorm zou wegnemen.

XVIII.

De hechtheid eischt dikwijls ingrijpende vernieuwingen, de geschiedenis en de schilderachtigheid vorderen het zoo min mogelijk aantasten van het oppervlak, van de «huid».

Hieraan kome men tegemoet door de keuze der grondstoffen.

Als regel gelde, dat bij vernieuwingen in oude vormen de zelfde grondstof wordt gebruikt, waarin die oorspronkelijk waren uitgevoerd: dezelfde of zooveel mogelijk overeenkomstige soort bergsteen, hetzelfde formaat baksteen en handvorm, dezelfde dakbedekking (pannen, leien, lood, koper). Indien echter een slechte grondstof is gebruikt, b.v. een bergsteensoort, die snel verweert, vervange men die door een van beter gehalte, doch zorge dat het in geaardheid en kleur zooveel mogelijk met het oorspronkelijke overeenstemme.

XIX.

Wat de vormen betreft, houde men — waar stellige gegevens dat toelaten — de oude zorgvuldig aan, voor zoover zij zich tot herhaling leenen, alleen dus de vormen, die door af te schrijven vlakken worden begrensd.

Beeldhouwwerk, ook het persoonlijk behandelde gehouwen ornament — als het niet langer op zijn plaats kan blijven — beware men en vervange het door geheel oorspronkelijk, in harmonie met de omgeving. Het moet niet vormen vertoonen van een vroegeren tijd; en het werk zijn van een kunstenaar.

XX.

Nieuwe deelen, bij herstellingswerken aangebracht, worden zooveel mogelijk voorzien van het jaartal hunner plaatsing.

XXI.

De door het gebruik gevorderde welstand en waardigheid kunnen ingrijpender vernieuwingen eischen dan de zorg voor het voortbestaan alleen van het bouwwerk vorderen zou. Het is zaak hieraan tegemoet te komen, omdat dan het «leven» van een monument beter verzekerd wordt.

Deze eischen zullen zich in den regel doen gelden ten aanzien van sierende deelen: beeldhouwwerk, muurschilderingen. Men schende echter nimmer een oud werk van waarde, doch brenge het origineel naar een veilige bewaarplaats en vervange het door een nieuw werk.

Bij muurschilderingen — waarvan reeds al te lang de belangrijkste werken door „ophalen" der omtrekken enz. zijn vernield — kan het Zweedsche procedé worden toegepast (overbrenging der beschilderde kalklaag), of over de oude schildering, op voor deze onschadelijke wijze, een nieuwe worden aangebracht, zóó dat de oude gemakkelijk tijdelijk kan worden zichtbaar gemaakt. Soms zal het bijwerken van een effen achtergrond voldoende zijn om de bezwaren tegen eene geschonden muurschildering op te heffen. Waar men schilderingen aan het gezicht wil onttrekken, zal afdekken met op ramen gespannen stof noodig zijn. Indien nieuwe schilderingen worden aangebracht, kieze men natuurlijk oorspronkelijk werk, doch zorge dat het harmonieert met het oude gebouw.

Van gebrandschilderd glas zorge men, dat alle oude stukken goed bewaard blijven. Het inzetten van nieuwe stukken kan in den ouden trant geschieden, voor zoover het dient om een grootendeels aanwezig oud geheel volledig te maken. Indien geheele vakken aan de beglazing ontbreken, vulle men die met oorspronkelijk werk, en wanneer slechts enkele gedeelten van het oude glas over zijn, beware men die op een veilige plaats en late nieuw glas maken door een kunstenaar.

XXII.

Men eerbiedige steeds wijzigingen in verloop van tijd in een bouwwerk gebracht om het nut daarvan te verhoogen, als zij nog het gebruik vergemakkelijken, en verwijdere die alleen, indien zij onbetamelijk of doelloos zijn, of het aanzien van het gebouw schaden en op zich zelf geen kunstwaarde bezitten.

XXIII.

Nieuwe, door het gebruik geëischte wijzigingen make men zóó, dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord. Het navolgen van oude vormen blijve daarbij echter uitgesloten.

Dit geval doet zich herhaaldelijk voor bij de verbouwing van oude woonhuizen tot winkels of de verandering der onderpui van een winkel om dien meer in overeenstemming te brengen met hedendaagsche eischen. Het strijdt met het gezond verstand in zulk een geval in oude vormen te willen werken, en een fijnvoelend architect kan zeer goed eene nieuwe oplossing vinden, die het oude werk niet schaadt.

C. Maatregelen tot verzekering van de naleving der voorschriften.

XXIV.

Ook vergrootingen van oude gebouwen moeten duidelijk het stempel dragen van den tijd, waarin zij ontstaan, gelijk zij vroeger bijna altijd deden.

XXV.

Om een behoorlijke behandeling der bouwwerken te verkrijgen, is het noodig, dat bij de wet toezicht van Regeeringswege op hun onderhoud, herstelling en verbouwing worde ingesteld en geregeld.

XXVI.

Het begrip »onderhoud« dient omschreven te worden en bepaald welke onderhoudswerken buiten Regeeringstoezicht mogen geschieden.

XXVII.

Zoolang de Regeering geene wettelijke bevoegdheid bezit, verzekere zij zich in ieder geval belangrijken invloed op de met rijksgelden gesubsidieerde herstellingswerken. Alvorens eenige bijdrage toe te kennen, eische zij overlegging van eene volledige opname van het monument in opmeting en foto en van een algemeen herstellingsplan. Daar echter een in alle bijzonderheden goed herstellingsplan niet van te voren is op te maken, omdat de gegevens daarvoor gewoonlijk eerst tijdens de werkzaamheden gevonden worden, zorge de Regeering voor geregeld oudheidkundig toezicht.

XXVIII.

Zij vordere ook opname in teekening en foto van alle ontdekte bijzonderheden, het bijhouden van een dagboek, waarin van deze laatste en van alle verrichte werkzaamheden nauwkeurig aanteekening wordt gehouden, en bedinge de afgifte, na beëindiging der restauratie, van geheel het aldus bijeengekomen dossier en van revisieteekeningen, waarin duidelijk is aangegeven welke wijzigingen en vernieuwingen zijn aangebracht.

XXIX.

Voor de beoordeeling der plannen uit oudheidkundig oogpunt en het toezicht op de uitvoering, bediene de Regeering zich van opzettelijk daarvoor geschoolde ambtenaren, werkende onder leiding van een commissie. Deze commissie besta uit enkele architecten en kunsthistorici, een beeldhouwer en een schilder, onder voorzitterschap van een onpartijdige belangstellende, die geen deskundige behoeft te zijn.

Zij vorme een afdeeling eener »Rijkscommissie voor monumentenzorg«, waarvan de tegenwoordige commissie voor de monumentenbeschrijving de andere afdeeling worde, om de onmisbare samenwerking van deze twee instellingen te verzekeren.

XXX.

De leiding van ieder herstellingswerk worde opgedragen aan een kunstenaar (architect) en men vermijde, dat dezelfde architect vele herstellingswerken leidt.

Sleur is hier verderfelijk. Het ondheidkundige deel der taak moet voldoende verzekerd zijn door de organen van den Staat en door de eischen, te stellen aan den uitvoerenden opzichter — het artistieke deel vordert een niet door gewoonte verslapten geest.

XXXI.

Om tot ambtenaar der monumentencommissie benoemd te kunnen worden of als uitvoerend opzichter bij een herstellingswerk te worden toegelaten, moet men blijken van geschiktheid hebben gegeven, ten genoegen der Rijkscommissie.

Hieronder volgt de Redactie van enkele artikelen zooals destijds voorgesteld door de H. H. Dr. P. J. H. Cuypers, Jhr. B. van Riemsdijk en Jhr. Mr. Victor de Stuers.

VIII.

Het belang der architecturale schoonheid verdient de voorkeur indien *restauratie dringend noodig* en indien het mogelijk is op volkomen zekere wijze te herstellen. *Waar dit laatste onmogelijk blijkt*, is te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien.

De bedoeling is te zeggen, dat het, om een restauratie te wettigen, niet voldoende is, dat deze mogelijk zij, maar dat die ook noodig moet zijn. Voorts kan niet a priori verklaard worden, dat een volkomen zekere herstelling »in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten«. De slotzin kan vervallen; 't is een door niemand betwist axioma.

IX.

De laatste zinsnede vervalt (De »feitelijke gegevens«, conjecturen).

Het gaat niet aan alle conjecturen betreffende de vormen a priori uit te sluiten.

XIII.

De strekking der herstellingswerken kan zijn de reconstructie van een vroegeren toestand of eenvoudig het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven: in beide gevallen zijn, zooveel eenigszins mogelijk, te eerbiedigen de latere wijzigingen en toevoegingen, de oudheidkundige historische of kunstwaarde bezitten.

Alle reconstructie zonder onderscheid te verbieden gaat te ver. Dit is de veroordeeling van de herstelling van de kap der Groote Hofzaal op het Binnenhof!

In de toelichting al 2 lese men:

„Zijn aan het gebouw, geen sporen meer van de oude harnassen en misstaan de latere vensters zoodat zij niet kunnen worden behouden, dan worden de harnassen gemaakt volgens het type van andere soortgelijke gebouwen uit dezelfde streek en denzelfden tijd.

De andere heeren willen niet, dat men zich inspireere op oude gelijksoortige en gelijktijdige voorbeelden. Het moet opzettelijk anders zijn dan uit het bestaande gebouw valt af te leiden; dat is de zin van den eisch om „een logische indeeling toe te passen, een zelfstandige oplossing te vinden, te maken zooals de logica het eischt".

Waartoe al die bezwaren? Opdat men kunne zien, dat het werk nieuw is? Maar dat is te verkrijgen door er eenvoudig het jaartal op te stempelen.

XIX.

Al. 2. Ander ornament en beeldhouwwerk zijn zuiver naar de aanwezige overblijfselen te copieeren, of waar dit wegens te ver gevorderd verval onmogelijk is, te vervangen door werk in denzefden geest. De oude fragmenten worden bewaard.

Het stelsel der andere heeren dreigt de monumenten, welker restauratie langen tijd vordert, tot een lappendeken te maken.

XXI.

Slot der toelichting. De laatste zinsnede moet vervallen.

Men kan niet a priori elke muurschildering verbieden, welke niet oorspronkelijk zou zijn. In de hal te Zutfen was er een, voorstellende het panorama der stad circa 1500. Het schilderwerk is verdwenen, doch er bestaat een afbeelding van. Waarom zou men dit panorama niet opnieuw ter plaatse mogen schilderen? Natuurlijk met dateering van het moderne werk.

XXIII.

Nieuwe door het gebruik geëischte wijzigingen worden uitgevoerd, zoo dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord en derhalve het best in vormen en kleuren o ereenstemmende met de oude.

XXIV.

Hierbij en bij vergrootingen van oude gebouwen, ook wanneer deze geschieden in den stijl van het bestaande, worde het jaartal van den nieuwbouw daarin geplaatst.

XXVIII—XXXI.

Deze artikelen vallen niet binnen de grenzen van het onderwerp, dat alleen bedoelt de regelen vast te stellen te volgen bij restauratie van monumenten. De materie is hier uiterst vluchtig behandeld en de moeilijkheden der praktijk zijn al zeer oppervlakkig voorbij gegaan.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Prijsvragen.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. et A.

Prijsvraag voor een Schaftlokaal voor Trampersoneel.

Beantwoording van bij de Jury ingekomen vragen.

Vraag 1a. Punt f. Komt het de Jury niet gewenscht voor, dat deze al of niet vaststelt een buffetruimte te projecteeren in het gevraagde ontwerp?

Bij een zoo kleine opgave zal het toch een zeer groot verschil in ontwerp geven, wanneer al of niet een buffetruimte wordt geprojecteerd en is het wellicht wenschelijk voor een vergelijking der ontwerpen, dat deze aan eenzelfde opgave voldoen.

Antwoord: Het al of niet ontwerpen der buffetruimte is geheel vrijgelaten. Hieruit blijkt reeds, dat deze ruimte niet als een onderdeel van overwegend belang of van groote afmetingen wordt beschouwd.

Vraag 1b. Hoe groot moet eventueel de oppervlakte zijn van de buffetruimte?

Antwoord: Wordt aan het oordeel van den ontwerper overgelaten.

Vraag 1c. Moet een stookgelegenheid daarin aangebracht worden?

Antwoord: Neen.

Vraag 1d. Is deze ruimte tevens als wachtlokaal voor passagiers bedoeld?

Antwoord: Neen.

Vraag 2. Volgens het programma moet in het schaftlokaal aanwezig zijn een telefoonkastje, mag hiertoe een afzonderlijke ruimte (cel) geprojecteerd worden, toegankelijk van uit het schaftlokaal?

Antwoord: Neen.

Namens de Jury
P. H. SCHELTEMA.

's-Gravenhage, 21 Juni 1916.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. Verslag der Bestuursvergadering van 6 Juni 1916.

In memoriam de Schoonheidscommissie van Haarlemmerliede c. a., door J. B. van Loghem b. i.

Pensioenfonds voor het personeel van architecten, door C. J. Kruisweg

Verslag omtrent den Bond Heemschut (Slot).

Prijsvragen.

ARCHITECTURA No. 25. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Perspectief, door A. W. Weissman.

Gemeentelijke Woningbouwblokken te Amsterdam (Vervolg).

Bouwkunstige tentoonstellingen van architecten afzonderlijk.

Jaarverslag over 1915 van den Bond Heemschut.

Jury-rapport van de Studieprijsvraag voor het ontwerp voor een gebouwtje, waarin een rijwielberging enz., uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht.

Studieprijsvraag voor een hoogaltaar.

DE BOUWWERELD No. 24. Noord-Hollandsche boerderijen, met afbeelding en losse plaat.

Een afdeeling voor bouwkunst bij de Gemeentewerken te Utrecht door M. J. C. van Eijck, oud-gem. arch. van Bussum.

Hoe bosschen verhuisd en parken gebouwd werden, door J. C. van Dokkum.

DE INGENIEUR No. 25. Mededeelingen omtrent de uitkomsten van door het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening ingestelde geohydrologische onderzoekingen in verschillende duingebieden. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 11 Maart 1916, door J. van Oldenborgh, met afbeeldingen.

Knik van een stijl door een last tusschen de steunpunten, door W. Mantel, met afbeelding.

Het teeken $\frac{+}{+}$, door prof. ir. J. Nelemans.

Ingezonden Stukken. Oorzaak der verzakkingen van het binnenbeloop der Zuiderzeedijken in Noord-Holland, door ir. K. den Tex en ir. W. K. Behrens.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. t. T.) No. 24. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslag Comm. ter bestudeering van wetten en wettelijke regelingen. — Verslag van het Plaatsingbureau. — Commissie voor de Statistiek. — Pensioenfonds personeel van architecten. — Antwoord op de Nabetrachting van den Bondssecr. over de 20e jaarvergadering. — De werkstakings- en uitsluitingsparagraaf. — Wenken voor den utiliteitsbouw. — Iets over de doorbuiging van liggers. — Gemengd. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 24. Jaarlijksche Algemeene Vergadering van den Nederl. Aannemersbond, te houden 11 en 12 Juli 1916 te Delft. Agenda met toelichtingen.

Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 6 Juni 1916.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's
contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES.
UITTENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

HOUTWOL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgrenfiet.
F. H. HONIG,
Keizersgracht 202, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Enkhuizen.

De historische tentoonstelling, die van 15 Juli tot 15 Sept. in de zalen van den bekenden Drommedaristoren zal worden gehouden, schijnt zeer belangrijk te zullen worden. Nog steeds komen van ingezetenen en van verzamelaars en musea van buiten aanbiedingen van allerlei materiaal, wat strekken kan om een zoo volledig mogelijk beeld te geven van Oud Enkhuizen. Het plaatselijk museum in het stadhuis zal ook een groot deel van zijn inhoud voor dit doel afstaan. De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer heeft, vooral ten gerieve van de bezoekers der tentoonstelling, een wandelgids uitgegeven, waarin eene kaart, voorstellende den plattegrond van het grootste en voor vreemdelingen belangrijkste deel der stad. In roode lijn wordt aangegeven, hoe men gemakkelijk, zonder tijdverlies, eene wandeling kan maken door de meest belangwekkende straten met de verschillende bezienswaardigheden.

In de op het kaartje aangegeven route komt men van het station door het Snouck van Loosen Park, het mooie tuindorp, dat schaars zijn wedergade vindt. Verder gaat de weg door de Parktuinen over de Wilhelminabrug, vanwaar men het bijzonder schoone uitzicht heeft op het breede dijkwater met zijne omgeving. Langs den dijk voert het pad naar den Drommedaris (1540), verder naar het stadhuis met de oude, thans gerestaureerde gevangenis (1688), langs de Westerstraat met haar antieke gevels en bezienswaardige gebouwen: de Waag met chirurgynskamer (1559), de Zuider- of St. Pancraskerk (eerste helft der 15e eeuw) met de bekende gewelfschilderingen en de zoogenaamde Heilige Kruiskamer, het Weeshuis, de Westerkerk met de bibliotheek en het beroemde eikenhouten koorhek.

Verder leidt de gids de bezoekers langs de bloemenvelden der firma Sluis en Groot, den Wierdijk (met zeegezicht) en het Venedie naar het station terug.

Vacante Betrekkingen.

— Architect (Ingenieur) bij de Gemeentewerken te Utrecht, bekend met stedenbouw, jaarwedde f 3000.—f 4000.—. Volledige brieven vóór 2 Juli bij den Directeur der Gemeentewerken. Inlichtingen, na schriftelijke aanmelding, verkrijgbaar Achter Clarenburg 12, v.m. tusschen 10 en 12 uur. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, artistiek ontwikkeld, op Architecten-bureau te Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid. Brieven no. 29539, bureau Nieuwe Rotterd. Courant. (2)

— Civiel-Ingenieur, bij den Algemeenen Dienst van den Rijkswaterstaat voor terreinwerk, aanvangsjaarwedde f 1200.—, benevens reis- en verblijfkosten. Aanmelding schriftelijk of persoonlijk bij den Hoofd-ingenieur-Directeur der 1ste Directie, 's Gravenhage, Van Speijkstraat 20. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

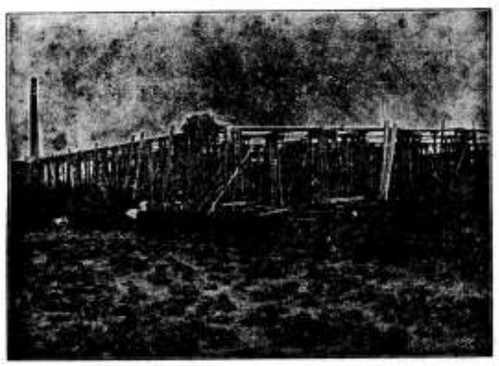

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P.O.Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

ADVERTEERT
IN DIT BLAD

51STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JULI 1916. No 27

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verleden en Heden.

Gelukkig is het land, dat geen geschiedenis heeft, zoo wordt wel eens beweerd, maar of het waar is, zou men moeten onderzoeken in China, Japan, in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, van Australië, of elders in andere landen, waarop terecht of ten onrechte dit gezegde nu en dan wordt toegepast.

Bij oppervlakkige beschouwing valt het verband tusschen geschiedenis en volksgeluk niet zoo dadelijk in het oog, maar wanneer men in de geschiedenis ziet het natuurlijk wordingsproces van het heden, of omgekeerd in de toestanden van het heden het resultaat van alles wat voorafgegaan is, is dit verband toch moeilijk te loochenen en het niet aanwezig zijn van dit verband iets ondenkbaars. Ook zonder verder onderzoek kan men de bewering gerust onder de paradoxen rangschikken. Zij zal een enkele maal, in eenig betoog ingelascht haar uitwerking niet missen, maar steeds als een ongerijmdheid blijven klinken in de ooren van ieder, die overtuigd is, dat er geen volk en geen land bestaat, dat geen geschiedenis heeft.

Die overtuiging zou ons dan voeren tot het besluit, dat men er mee zeggen wil, dat eigenlijk geen volk of geen land gelukkig is, maar dat is ook weder niet de bedoeling, die ten opzichte van het geluk niet negatief kan worden opgevat. De geheele zin van de stelling wordt ons echter dadelijk helder, wanneer wij niet spreken van het land, dat geen geschiedenis heeft, maar van het land, dat zijn geschiedenis niet kent, haar negeert, haar niet kennen wil. Of echter de bewering met deze verklaring aan juistheid gewonnen heeft, dit blijft een vraag, waarbij het wel de moeite waard is, even stil te staan.

Wanneer men aanneemt, dat onwetendheid gelukkig maakt, dan zou er iets voor te zeggen zijn de geschiedenis te negeeren. Deze opvatting herinnert ons echter te veel aan de kinderjaren en de middelen, waarmede men, althans in vroeger tijd, de kinderen zoet hield, in de meening, dat zij zich gelukkig moesten gevoelen, wanneer zij maar zoet waren. De hedendaagsche samenleving is echter sedert lang de kinderschoenen ontwassen. Dit belet niet, dat de menschen zich nog wel bij den neus laten nemen, maar hen op den duur in onwetendheid te laten, kan tot hoogst critieke toestanden aanleiding geven, die vroeg of laat noodlottige uitbarstingen ten gevolge hebben, zooals wij die bijvoorbeeld in onze dagen beleven.

Zal het gezond verstand den mensch dus in den regel van het negeeren der geschiedenis afhouden, het staat iedereen tot een zekere hoogte vrij, zijn gezond verstand te gebruiken of niet, te doen alsof er geen geschiedenis bestond, het tegenwoordige te aanvaarden, zooals het is, zonder te vragen, hoe het zoo werd en wat er later van worden zal. Zoo iemand vindt altijd wel geestverwanten, want er ligt in een dergelijke levensopvatting iets origineels, dat zijn aantrekkelijkheid heeft en somtijds wijst op een zucht naar vrijheid, naar vrije ontwikkeling, naar onbevangenheid in smaak en oordeel, die weder beschouwd kunnen worden als zoovele prikkels tot groote daden.

Tot groote daden komt het echter alleen in de zeldzame gevallen, waarin wij het genie op het wereldtooneel zien verschijnen. Die verschijning laat zich niet vooruit berekenen en staat dus vooralsnog voor ons gelijk met een hoofdprijs uit een loterij, waarop ook geen verstandig mensch

in het gewone leven gaat rekenen en plannen maken.

Wij kunnen wel aannemen, dat in den gewonen, langzamen ontwikkelingsgang der dingen de boven omschreven levensopvatting, hoe origineel dan ook, weinig waarde heeft, ook al konden wij haar in al hare consequenties volhouden; maar dit is het juist, waarop wij wilden wijzen, dat kunnen wij niet.

Ondanks ons zelf zijn wij aan het verledene gebonden met banden, die wij niet kunnen losmaken, laat staan verbreken. Wij, onze levensopvattingen en de daaruit voortkomende handelingen, zijn, al willen wij ook niets van de geschiedenis weten en haar niet kennen, niettemin, niets anders dan verschijnselen, die gevolgen zijn van andere voorafgegane verschijnselen. En zelfs het buitengewone verschijnsel, dat wij genie noemen, is alleen eenigszins te begrijpen, wanneer wij ook daarop deze grondstelling toepassen.

Wanneer wij nu eens trachten na te gaan, hoe men in vroeger tijden stond tegenover het verleden en de geschiedenis, dan komen wij spoedig tot de conclusie, dat de belangstelling in het verleden eigenlijk even oud is als de beschaving. Zij uit zich in den loop der eeuwen op onderscheiden wijze. Bij de primitieve volken vindt men de meest onbestemde en fantastische voorstellingen, ontsproten uit de verschijnsels der natuur, te midden waarvan men leeft, voorstellingen van geslacht op geslacht overgeleverd en allengs den meer bestemden vorm van legenden aannemend, van legenden die een antwoord trachten te geven op de vraag vanwaar men oorspronkelijk gekomen is. Kinderlijk, kinderachtig soms, zijn deze overleveringen in vorm en inhoud en in de grondgedachte vaak op merkwaardige wijze met elkander overeenstemmend, ook bij rassen, die overigens sterk van elkaar te onderscheiden zijn. Daarna volgen de meer doordachte en meer dichterlijke voorstellingen, de toch nog zeer fantastische legenden van Paradijs en Arcadië, om meer en meer plaats te maken voor de heldensage, waaraan weder een andere gedachte ten grondslag ligt, maar waarmede een groote stap naar de eigenlijke historische overlevering werd gedaan. De afstand tusschen heldensage en geschreven geschiedenis is nog zeer groot, met den overgang van het een tot het ander zijn eeuwen gemoeid geweest, lang hebben zij naast elkander voortgeleefd en nog mag aan de overlevering niet alle waarde worden ontzegd.

Tegenwoordig verstaat men onder geschiedenis iets heel anders dan in oude tijden, iets heel anders zelfs, dan honderd jaar geleden, dit kan men zonder overdrijving zeggen, evenals het van alle wetenschappen gezegd kan worden.

Met de ontwikkeling der beschaving heeft zich de belangstelling in het verleden allengs ontwikkeld tot een zucht naar nauwkeurige kennis van feiten en juiste verklaring van verschijnselen. De moderne mensch is niet meer gelukkig te maken met sprookjes en wonderverhalen, ook de romantische opvatting van voorheen bevredigt hem niet meer, hij wil het verleden trachten te kennen zooals het werkelijk was, om ook het tegenwoordige te kunnen begrijpen zooals het is. In de oude landen ziet men dan ook de historische wetenschap in een stadium, dat zij vroeger nooit gekend heeft en zij heeft in onze moderne levensopvatting zulk een gunstigen bodem gevonden, dat hetgeen zij aan groeikracht teveel heeft zelfs hier en daar als een ziekelijke uitwas te voorschijn treedt in een vorm, waaraan men den naam van antiquarisme heeft gegeven.

Merkwaardig zijn ook de verschijnselen, die men in nieuwe landen ziet. Ook daar is men niet meer tevreden zonder geschiedenis en tracht men zijn verleden na te speuren, zoover het dan gaat en de vroeger verbroken draden weer aan te knoopen, die zulk een nieuw land verbinden met een van oudere beschaving.

In Amerika openbaart zich dit streven ook bij het individu; bij den millionair niet alleen, die zich de weelde kan veroorloven goederen te koopen, waaraan grafelijke titels verbonden zijn, maar ook bij den gewonen welgestelden burger, die in de Europeesche archieven nasporingen laat doen omtrent zijn afkomst en zijn familierelaties en zich een genealogie laat samenstellen, sluitend als een bus.

Wellicht niet zonder grond kan men hierin eerder bewijzen zien van de ijdelheid van parvenu's dan van werkelijke beschaving, maar desondanks is het niet zonder beteekenis, dat de Amerikanen zich toch niet goed kunnen verzoenen met het denkbeeld, dat zij geen adellijke diplomaten naar de Europeesche hoven kunnen zenden, dat hun archieven geen oude handvesten uit de dertiende eeuw bevatten, hun museums geen eigen oude kunst, hun uitgestrekt land geen monumenten.

Wij Europeanen mogen hierover glimlachen en spottende opmerkingen maken, het is echter zeer twijfelachtig of wij daartoe het recht hebben. Zijn wij beter en verstandiger dan broeder Jonathan, omdat zijn bet-overgrootvader meer ondernemend was dan de onze en, in een tijd van verslapping en verval, de betrekking met het oude Europa afbrak, om ver over zee te gaan medewerken aan den opbouw van een nieuwe samenleving?

Vooral in deze dagen past het ons allerminst, een houding van meerderheid aan te nemen.

Neen, in plaats van een kinderachtige critiek en flauwe aardigheden ten beste te geven, ten koste dezer parvenu's, doen wij beter het in hen te waardeeren, dat, nu zij zich door hun arbeid en wilskracht zeer vele stoffelijke goederen hebben verzameld, zich ook bij hen de behoefte openbaart aan het bezit van meer ideëele goederen.

Is het zoo vreemd, dat zij ons de historische nalatenschap van het voorgeslacht benijden en zoo dwaas, dat zij hun nageslacht het bezit willen verzekeren van iets van hooge ideëele waarde, waarvan zij zelf het gemis hebben gevoeld? Integendeel, wij zien daarin grooter vooruitgang, dan in de uitvinding van nog meer volmaakte duikbooten en de ontdekking van nog krachtiger ontploftingsmiddelen dan die waarover men thans reeds beschikt, want wij meenen, dat de historische goederen, mits echt en onvervalscht, in het geestelijk bezit der menschheid, op de hoogste waarde moeten worden geschat.

Wie een volk gelukkig prijst, omdat het geen geschiedenis heeft, zingt een loflied op de geestelijke armoede, maar daarmede laten de kinderen der twintigste eeuw zich niet meer in slaap sussen, en dat is ook maar goed, want het is noodig, dat zij wakker blijven, om te letten op de teekenen des tijds.

(Wordt vervolgd.)

Arbeiderswoningbouw te Amsterdam.

In ons nummer van 17 Juni j.l. deelden wij reeds een en ander mede over »Wat de Gemeente Amsterdam bouwen gaat".

Thans is eenige dagen geleden in den gemeenteraad behandeld een voordracht van B. en W., om uit 's Rijks kas een rentedragend voorschot, groot f 4.465.000 aan te

vragen ten behoeve van den bouw van drie complexen gemeentewoningen, alsmede een bijdrage in het nadeelig saldo van de exploitatie dier woningen.

Wij ontleenen daaromtrent aan »de Telegraaf" de volgende bijzonderheden:

Deze drie complexen hebben B. en W. zich in hoofdzaak als volgt gedacht:

1e. Een complex in den Buiksloterham, bestaande uit 252 perceelen, elk bevattende twee woningen, benevens 28 winkelwoningen met even zooveel bovenwoningen. In totaal dus 560 woningen. Voorts is in dit complex gedacht een administratiegebouw, een bad- en waschhuis en een clublokaal. Deze woningen zullen gemiddeld tegen f 2.50 per week worden verhuurd, hetgeen een gemeentelijke bijdrage noodig maakt van f 1.12.

2e. Een complex in de Polanenbuurt, bestaande uit 629 woningen, gedeeltelijk uit te voeren in hoogbouw, gedeeltelijk in laagbouw. Ook onder deze woningen enkele met winkel annex, en ook hier een waschhuis (echter zonder badhuis, met het oog op het gemeentelijk badhuis, dat in die buurt in exploitatie is) en een administratiegebouw. Huurprijs gemiddeld f 2.27½ per week. Nadeelig saldo ongeveer f 1.44.

3e. Een complex in de Transvaalbuurt; 650 woningen, gedeeltelijk in perceelen met drie verdiepingen, gedeeltelijk slechts met een verdieping. Bad- en waschhuis en administratiegebouw. Huurprijs en nadeelig saldo als bij 't vorige complex.

De heer De Vlugt zal gaarne er toe meewerken, con amore het raadsbesluit uit te voeren. Hij heeft echter eenige bedenkingen; in de eerste plaats tegen de architecten. Waarom hebben B. en W. architecten van buiten de stad uitgezocht? Alleen de architect Van der Pek is te Amsterdam woonachtig. Een breede kring van bekwame architecten hier ter stede is uitgesloten.

In de tweede plaats maakt spreker een opmerking naar aanleiding van het rondschrijven van den minister, waarbij deze het verbod van Belgischen steen gebiedt. Daardoor zal de bouw echter 1½ à 2 ton duurder worden. Als de minister de binnenlandsche industrie wil steunen, dan moet de regeering de geldelijke gevolgen daarvan dragen.

Spreker oppert voorts bezwaren tegen de aanvrage van een rentedragend voorschot, groot f 4.465.000.

Hoe komen B. en W. aan dit bedrag? Een gedetailleerde opgave hebben zij niet gegeven en spreker komt het voor, dat het bedrag van f 9.50 per kub. M. aanzienlijk te laag is. Bouwplannen als deze, op dit oogenblik uitgevoerd, zijn ongeveer 40 % duurder dan vóór den oorlog. Men loopt toch zoo maar niet heen over de 2 millioen, die de bouw meer zal eischen?

Het is evenmin te verwachten, dat den 1en Juli 1917 de bouwprijzen van 1914 weer geldig zullen zijn. Deze prijzen zullen nog wel jaren zoo blijven, maar het economische leven zal zich zelfs na den oorlog niet spoedig herstellen.

De heer Gulden spreekt zijn vreugde uit over de indiening van deze voordracht en den spoed waarmede er is gewerkt. Ook spreker heeft echter bezwaren. In de eerste plaats het laatste, dat de heer De Vlugt heeft genoemd.

De behoefte aan woningen is tijdens den oorlog grooter geworden. Moet men zich nu laten beinvloeden door de duurte der materialen bij de vaststelling der huurprijzen? Neen, men mag de duurdere materialen niet door de arbeiders laten betalen.

Deze huizen zullen op de markt moeten worden gebracht met verlies voor de gemeente, evenals er zoovele maatregelen, in verband met den bijzonderen tijd zijn genomen, ten behoeve van de bevolking, die de gemeente veel geld hebben gekost.

Ook spr. heeft de keuze der architecten betreurd. Waarom bevindt zich de naam van Tjeerd Kuypers er niet onder?

Spr. verheugt er zich over, dat er een nieuwe geest blijkt uit de ontwerpen, die, wat de indeeling der woningwijken aangaat, afwijkt van het chablone-werk van Publieke Werken. Spr. hoopt echter, dat B. en W. nu ook er naar zullen streven, een mooie bouwwijze te krijgen, in overleg met de bouwmeesters.

De heer Fabius begint met een opmerking van den voorzitter op een vergadering in Januari te weerleggen, dat spr. zoo vaak in tweeden termijn spreekt en daardoor de debatten verlengt.

Tot het onderwerp komend, betoogt spr., dat men de huurprijzen moet bepalen naar de vraag en niet naar de mindere of meerdere aantrekkelijkheid. Dat is een grondregel der economie.

Spr. becritiseert daarop eenige „sarcastische zinnen" uit het rapport van de gezondheidscommissie. Deze meent, dat steeds voor de menschen de prikkel moet blijven bestaan, om als het maar eenigszins mogelijk is, er uit te trekken naar een duurdere woning. Hoe zou men dat moeten aanleggen? Zij moeten ongeveer f 2 in de week bijpassen om iets beters te kunnen krijgen. Daarentegen zijn er tal van menschen, die 1/7, 1/8, ja 1/10 van hun salaris verwonen, in slechte krotten, er uit trekken. Hoe wil men hier dan wel de menschen begeerig maken, er uit te trekken?

Men moet op deze wijze voortdurend toezien, of de menschen niet een te hoog inkomen hebben om in deze huizen te blijven wonen. Die curateele is heel moeilijk. Spr. begrijpt dan ook niet, hoe ze mogelijk zal zijn.

De heer Wollring betoogt, dat er in Amsterdam een gruwelijke woningnood heerscht. Er moet dus worden gebouwd, daargelaten hoe groot de kosten mogen zijn.

Spr. betwijfelt of de heer Fabius de reeds van het voorgestelde type bestaande woningen in de Indische buurt en de Van Beuningenstraat heeft in oogenschouw genomen.

Spr. erkent tegenover den heer Fabius, dat het volk zoo'n gering deel van zijn inkomen over heeft voor een woning. Het is integendeel de arbeidende stand geweest, die de bouwkwestie steeds weer heeft naar voren gebracht en de noodzakelijkheid van betere huisvesting heeft bepleit.

Ook de heer Bellaar Spruyt brengt lof aan B. en W. voor de spoedige indiening van deze voordracht. De woningdienst heeft daarmede een zeer groote praestatie volbracht.

Ten aanzien van de keus van gemeentewoningen staat spreker geheel aan de zijde van B. en W. De gekozen architecten hebben in deze gemeente hun praestaties getoond. Niet dat anderen er niet toe in staat zullen zijn, maar dezen hebben het getoond.

Wat de prijsbepaling betreft, wanneer een begrooting gemaakt wordt door een daartoe bevoegden dienst, wil spr. er ongewijld mee medegaan. Een eventueel tekort zal waarschijnlijk wel door de regeering worden bijgepast.

Wethouder Wibaut beantwoordde allereerst de drie concrete vragen van den heer De Vlugt:

1e. de keuze van de architecten.

Deze opmerking gold o.a. den heer De Bazel. Deze woont in Bussum, doch men heeft in Amsterdam voortreffelijke ervaring omtrent hem, evenals omtrent den heer Van der Pek en den heer De Bazel. Wat de derde combinatie betreft, spreker legt te dezen aanzien den nadruk op den naam van den architect Berlage, die groote bekendheid heeft gekregen op het gebied van den bouw van arbeiderswoningen in deze gemeente, waarover niet alleen de bouwvereenigingen, doch ook de bewoners vol lof zijn. Hij heeft

de hoofdleiding aan de combinatie, die dit derde complex zal bouwen. B. en W. hebben er niet aan gedacht Amsterdamsche architecten voorbij te gaan, maar zij achten deze personen de aangewezen mannen voor dit werk.

De heer Gulden heeft den naam van Tjeerd Kuypers genoemd. Spreker acht dit niet de plaats om namen te gespreken, maar het werk van personen kan men hier wel bespreken. Het werk van den architect Kuypers op het gebied van arbeiderswoningen heeft ook in spreker het verlangen doen ontstaan, den bouw van een van de verdere complexen, die er zullen komen, aan hem op te dragen.

B. en W. deelen in ander opzicht weer geheel de gevoelens van den heer De Vlugt; zij hebben den minister geschreven, dat Belgische steen een voortreffelijk materiaal is voor den woningbouw; zij weten nog niet of deze stappen succes zullen hebben, maar er blijkt toch uit, dat B. en W. de meening van den heer De Vlugt in deze deelen.

De eerste opmerking van den heer De Vlugt, die ook is gemaakt door den heer Fabius, komt hierop neer, dat de kosten van den bouw niet vaststaan. Inderdaad met de stijging van de kosten der materialen is geen rekening gehouden. Het komt spr. echter onjuist voor, dat de heer De Vlugt B. en W. verwijt, dat zij den Raad iets voorleggen, waarvan zij niet weten, hoe het door verandering van de cijfers zal worden gewijzigd. B. en W. stellen zich namelijk op het standpunt, dat de regeering den woningbouw mogelijk zal maken, door bijzondere maatregelen harerzijds, omdat zij ter bevordering van den woningbouw in den loop van 1914 en 1915 ook bepaalde, dat de rente van de voorschotten zou blijven bepaald op 3.7/8 %. Intusschen is die lijn verlaten en is de rente bepaald op 4½ %. Voor deze voorschotten bedraagt de rente echter 3.7/8 %. Dat deed de regeering, om het economische leven in stand te houden en den woningbouw niet tegen te gaan. Het zou dus in de lijn der regeering hebben gelegen, als ze ten aanzien van de kosten der materialen een analogen maatregel zou hebben genomen.

B. en W. achten ieder uitstel ongeoorloofd. Zij motiveeren dit door verwijzing naar de cijfers van 31 Decem. 1915, die aan den Raad zijn voorgelegd en slechter zijn dan ooit. En die cijfers zijn thans nog veel ongunstiger geworden.

B. en W. zullen alle maatregelen nemen om de regeering tot de noodige maatregelen te nopen, maar slagen zij hierin niet, dan meenen B. en W. zelf alle consequenties daarvan te moeten dragen.

De wethouder zal niet met den heer Fabius in debat treden over punten, die door den Raad zijn goedgekeurd. De commissie van advies heeft de huurbepalingen vastgesteld, die niet overschreden dienden te worden, wilde men niet, dat de woningen niet bereikbaar zouden worden voor degenen, voor wie ze waren bedoeld.

De heer Fabius heeft gevraagd, hoe men aan bewoners, die een hoog genoeg loon hebben, zal te kennen geven, dat zij naar een andere woning moeten omzien. Ook hier kan het advies van de commissie van advies altijd worden ingewonnen.

Spreker sluit met de opmerking, dat wanneer ook deze bouw wordt aangevat onder zeer ongunstige financieele omstandigheden, dit droevig maar onvermijdelijk is. Alle consequenties moeten worden aanvaard.

De heeren De Vlugt en Fabius repliceeren. De heer De Vlugt houdt zijn bezwaar van de te laag geraamde 2 millioen staande.

De heer Schut: Was de schaal met het oog op de duurte niet wat hooger te maken? En hoe staat het met 't honorarium van de architecten? Dat wordt gewoonlijk berekend naar een percentage van de bouwkosten. Als deze

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

nu 40 % hooger worden, wordt dan het honorarium van de architecten dat ook?

Wethouder Wibaut constateert, dat er tusschen B. en W. en den heer De Vlugt slechts één verschilpunt bestaat: welke mate van vertrouwen men stelt in den dienst van Publieke Werken. Dit vertrouwen nu is zoo groot, dat B. en W. meenen, dat Publieke Werken even goedkoop kunnen bouwen als de heer Van der Pek.

Aan den heer Fabius antwoordde de wethouder, dat B. en W. zich tot nu toe meer bezig hebben gehouden met de vraag, hoe de huizen zoo worden, dat de menschen er in kunnen, dan hoe men hen er uit krijgt.

De heer Fabius: Tegen de Gezondheidscommissie in!

Wethouder Wibaut: Tegen de Gezondheidscommissie in, als ze op uw standpunt stond. Ze heeft echter herhaaldelijk en in schriftelijke adviezen gezegd: gij moet niet alleen bouwen, maar verhuren beneden den kostenden prijs.

Stemmen: Zeer juist!

Wethouder Wibaut: Er zijn geen grooter tegenstanders van uw standpunt dan de leden van de Gezondheidscommissie.

De heer Fabius: Ik heb het niet over mijn standpunt, maar over wat ze hier zelf schrijft!

De Wethouder verklaart, voortgaande, dat het architectenloon, wanneer de woningbouw 40 % duurder wordt, zal bedragen 1¼ % van de bouwkosten, met een maximum per complex van 500 à 600 woningen van f 12.500.

De voordracht wordt daarna zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Prijsvragen.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. et A.

Prijsvraag voor een Schaftlokaal voor Trampersoneel.

Beantwoording van bij de Jury ingekomen vragen:

Vraag 3. Is het geoorloofd, het onder b. genoemde van het programma alles in één ruimte te rangschikken?

Antwoord: Onder b in het programma is bedoeld één ruimte, waarin zich closet, urinoir en waschgelegenheid bevindt.

Vraag 4. Is het de bedoeling, dat het publiek zich in de buffetruimte mag begeven om daarin de consumptie te gebruiken, of kan zulks geschieden buiten die ruimte, zooals dit het geval is bij verschillende tentjes hier ter stede?

Antwoord: In de buffetruimte komt alleen de persoon, die met de bediening belast is. Het publiek gebruikt de consumptie, buitenstaande, evenals bij de bestaande melk- en koffietentjes.

[redacted] Namens de Jury
P. H. SCHELTEMA.

's Gravenhage, 27 Juni 1916.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 8. Kroniek LXXVIII, door W. Gratama. Tentoonstelling vaa werk van W. Kromhout Czn., Rotterdam, met afbeeldingen en twee losse platen.

Een Rijksproefstation en ontwikkelingsorganisatie voor het bouwvak, door W. Bettink.

ARCHITECTURA No. 26. De voortdurende erfpacht te Amsterdam.

Een stap terug!

Verwaarloozen.

Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunsten.

Club van Haagsche Leden Gen. A. et A. over bouwbeeldhouwwerk, lezing van Willem C. Brouwer.

De revolutie aan het Koninklijk Paleis te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 25. De tweede Leidsche gevelwedstrijd, met afbeeldingen.

Hoe bosschen verhuisd en parken gebouwd werden, door J. D. C. van Dokkum (slot).

DE INGENIEUR No. 26. Mededeelingen omtrent de uitkomsten van door het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening ingestelde geohydrologische onderzoekingen in verschillende duingebieden. Voordracht, gehouden in de Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 11 Maart 1916, door J. van Oldenbergh, II, met afbeeldingen en een plaat.

Voorzieningen ter voorkoming van verkeersbelemmeringen door sneeuw op den spoorweg Kristiania—Bergen, door ir. F. L. Haider, met afbeeldingen.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Instituut van Ingenieurs, van 17 Juni 1916, te Amsterdam.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 25. Straatbouw I en II. — Mededeelingen. — Verslag van de 20e Algemeene Jaarvergadering. — Verslagen van vergaderingen. — Pensioenfonds personeel van architecten. — Iets over de doorbuiging van liggers (slot). — Technische ambtenaren voor Cheribon — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 25. Nederl. Aannemersbond. Jaarlijksche Algemeene Vergadering, te houden 11 en 12 Juli te Delft. Agenda met toelichtingen.

Uit de Afdeelingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 6 van 15 Juni 1916: De drooglegging van de overstroomde gedeelten der provincie Noord-Holland; Redactie. — Aan het boschvijvertje: H. E. Kuijlman. — Moderne banen der chemie: Dr. A. J. C. Snijders. — De Limburgsche dakpannen-industrie (slot): P. E. W. Kok. — De Indische rasamala-boom: J. C. C. — Hoe verandert men wisselstroom in gelijkstroom? Z. P. Bouman. — Textielindustrie: D. Stavorinus. — Eenvoudige Proeven; Verbranding van waterstof tot water; Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Varia.

VEREENIGING VOOR TERPEN-ONDERZOEK.

Opgericht is eene vereeniging onder bovenstaanden naam, die zich ten doel stelt het wetenschappelijk onderzoek der terpen en wierden in Nederland.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM
te Van Swindenstr. 10.

F. H. HONIG, Keizersgracht 2??, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

De belangrijkheid van dit onderzoek — zegt het voorloopig bestuur in een circulaire — wordt door alle deskundigen erkend. De terpen bevatten aanzienlijke overblijfselen van de woonplaatsen der oude bevolking, van hare werktuigen, wapenen, huisraad en sieraden. Door de bestudeering van dit alles kan onze kennis van de vroegste geschiedenis van Nederland ten zeerste gebaat worden, wellicht kunnen zelfs betreffende de afstamming der bewoners van Noord-Nederland nieuwe uitkomsten worden verkregen. Van niet minder belang is het onderzoek der vondsten op zoölogisch en botanisch gebied, die ons kunnen leeren, welke planten bij de oudste bevolking bekend waren en welk vee en welke huisdieren door haar gehouden werden. Over den bouw der woningen van de bewoners der terpen en aangaande de vraag hoe deze woningen ten opzichte van elkander lagen, is nog niets bekend. Mits lang genoeg voortgezet, moet het onderzoek der terpen ons ook een inzicht kunnen geven in de geleidelijke wording van het land der noordelijke provincies tot op het oogenblik, waarop bedijking en inpoldering toestanden in het leven hebben geroepen, die met de thans bestaande vergelijkbaar zijn.

Doch niet alleen is het onderzoek onzer terpen in het algemeen belangrijk te noemen, het is ook noodzakelijk, dat het nu met kracht ter hand wordt genomen, omdat de terpen, gelijk bekend is, tegenwoordig met economische doeleinden worden afgegraven en zeer snel verdwijnen. Wel is er reeds veel op dit gebied gedaan, voor zoover dat met gebrekkige middelen mogelijk was, doch noodig vooral is een systematisch archeologisch onderzoek, voorloopig van een bepaalde terp. Dit zal op zichzelf, wegens de vele daaraan verbonden bezwaren, een grootsche onderneming mogen heeten, en het zal tevens als een bij uitstek nationale zaak beschouwd kunnen worden daar het zal zijn een in zijn soort geheel nieuw onderzoek, waarbij Nederland thans nog vóór kan gaan.

Het is ons voornemen, thans een begin te maken met de stelselmatige afgraving eener in den omtrek van Appingedam gelegen terp, die blijkens vroeger gedane vondsten reeds in het Romeinsche tijdperk bewoond was. Er bestaat gegronde hoop, dat het de vereeniging zal gelukken het wetenschappelijk onderzoek van de genoemde terp toe te vertrouwen aan een op het gebied van terpenonderzoek zeer deskundig geleerde.

Hoewel de afzet der terpaarde bij voorbaat verzekerd is, zullen toch de werkzaamheden, die een wetenschappelijk onderzoek eischt, aanzienlijke kosten veroorzaken. Wij nemen derhalve de vrijheid, u beleefd uit te noodigen, uwen steun aan onze vereeniging niet te onthouden, maar door invulling en toezending van het u hierbij aangeboden formulier aan den laatsten ondergeteekende ons het bewijs van uwe gewaardeerde instemming met ons steven te geven.

De toegetreden leden zullen door ons worden opgeroepen tot eene constitueerende vergadering der vereeniging.

Het voorloopig bestuur der Vereeniging voor Terpenonderzoek is als volgt saamgesteld: Prof. dr. J. F. van Bemmelen, voorzitter; mr. P. C. J. A. Boeles, C. Broekema, R. P. Dojes, mr. R. A. Fockema, Th. M. Th. van Welderen baron Rengers, E. B. Westerdijk, mr. J. G. C. Joosting, penningmeester; prof. dr. C W. Vollgraff, secretaris, Radesingel 11a, Groningen.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichters, voor bouw van drinkwaterleidingen t. w.:
A. Een bouwkundig hoofdopzichter-teekenaar, salaris f 100—f 120 per maand.
B. Een bouwkundig opzichter-teekenaar, salaris f 90—f 100 per maand.
C. Een bouwkundig hulpopzichter-teekenaar, salaris f 75—f 90 per maand.
Uitvoerige brieven onder No. 3671 aan het Bureau v. h. Weekblad „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter, bekend met administratie voor bouw van Technische scholen, voor de Vereeniging „De Ambachtsschool" te Haarlem. Aanvangssalaris f 100 p. maand. Stukken en teekeningen aan den Directeur der Ambachtsschool. (1)

— Twee Waterbouwkundige Opzichters, voor 4 à 5 maanden bij den polder Waard en Groet. Salaris nader te bepalen. Brieven aan den Dijkgraaf K. Breebaart Jz. te Winkel. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Uitvoerige brieven, lett. H. J. 342, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Opzichter, tijdelijk voor Bestrating en Rioleering bij de Gemeentewerken van Enschede. Aanvangssalaris f 100 per maand. Uitvoerige brieven met afschriften vóór 6 Juli 1916 aan den Directeur v. n Gemeentewerken. (1)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

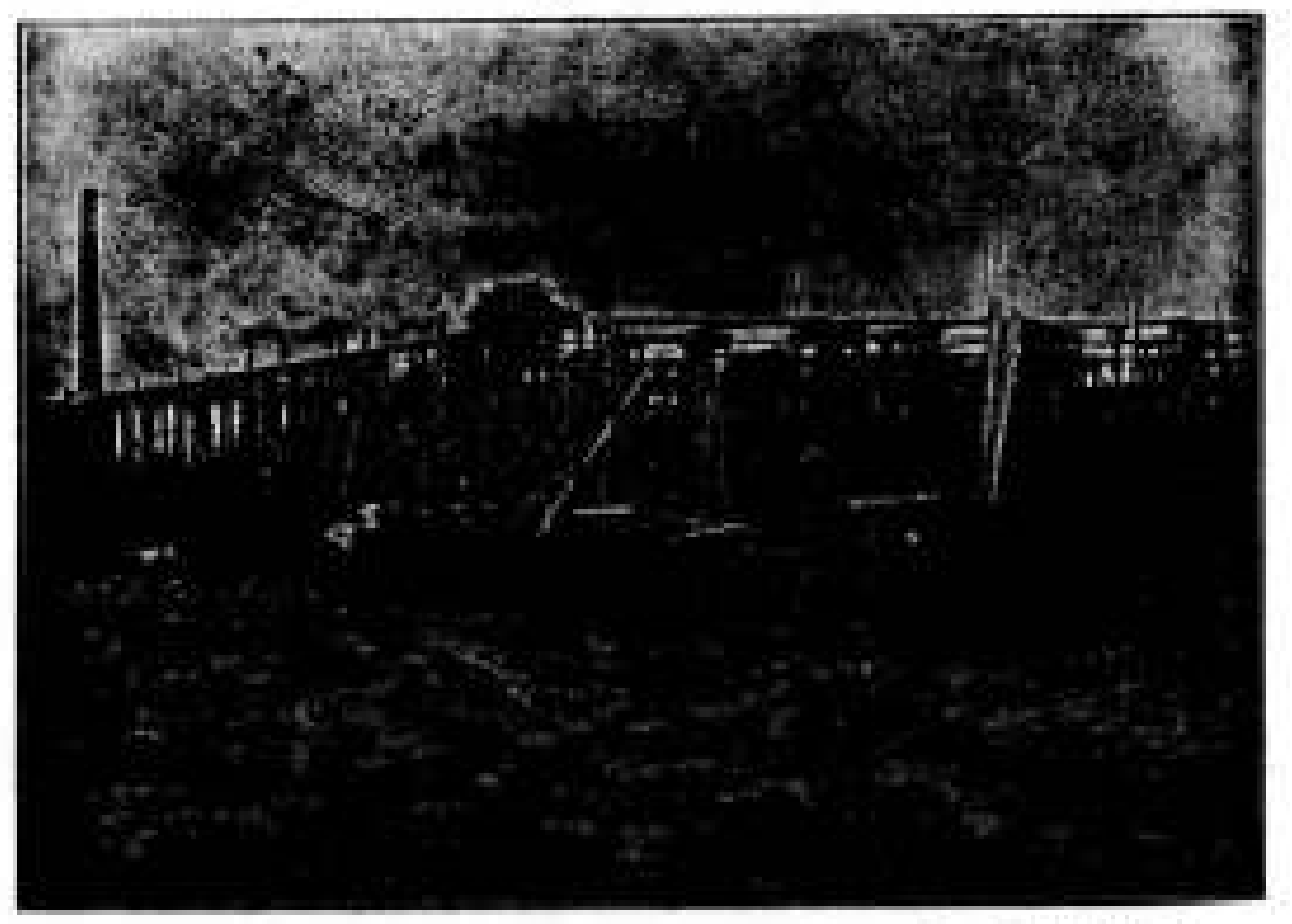

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JULI 1916. No 28

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verleden en Heden.

Vervolg (zie bladz. 106).

Uit het voorafgaande zal men hebben kunnen opmaken, dat wij niet kunnen inzien, waarom het gemis van historische goederen de voorkeur zou verdienen boven het bezit daarvan. Het bezit legt, evenals alle bezit, verplichtingen op, doch alleen gemakzucht kan, meenen wij, oorzaak zijn, dat wij bezwaar zouden maken, die verplichtingen te aanvaarden en na te komen. En zoo gemakzuchtig zijn wij niet, dat wij ook voor het verkrijgen en behouden van ideëele goederen niet nog wat moeite over hebben.

De menschelijke natuur heeft voor hare ontwikkeling evengoed behoefte aan het stoffelijke als aan het denkbeeldige en waar zij een van beiden moet missen kan het niet anders of er ontstaat stilstand en dat is achteruitgang.

Dat ook de moderne mensch de banden gevoelt, die het heden aan het verleden onverbrekelijk verbinden, blijkt wel het duidelijkst uit zijn streven, om hetgeen hij zelf verloren had of miste weder aan zijn nageslacht te verzekeren. De tijd waarin wij leven is zeker niet zonder beteekenis in de wereldgeschiedenis. Wij kunnen daar zelf wel moeilijk over oordeelen, maar wij meenen toch, en wellicht niet zonder grond, dat wij in die geschiedenis een beter figuur zullen maken dan onze grootvaders en wij willen dat ook gaarne. Wij willen, dat na jaren, als het kan na eeuwen, nog te zien zal zijn, welke groote denkbeelden ons hebben bezield, hoe wij de baanbrekers geweest zijn van een geheel nieuwe levensopvatting en de wereld hebben hervormd, in één woord wij willen een goed figuur maken tegenover hen, die na ons komen.

Daar zouden wij niets om geven, zoo wij niets voor onze historie gevoelden.

In nauw verband met onze historische neigingen staat de voorliefde voor het monumentale, die wij gemeen hebben met alle generaties, die in de wereldgeschiedenis iets hebben beteekend en zich daarvan min of meer bewust waren. Die voorliefde uit zich wel eens op overdreven of averechtsche wijze in het oprichten van gedenkteekens voor gebeurtenissen of personen, die ons thans zeer gewichtig voorkomen, maar later zeker voor een groot deel, in figuurlijken zin, van hun voetstuk zullen vallen en ondanks hun gedenkteekens door de ondankbare wereld zullen worden vergeten.

Het zijn echter niet dergelijke gedenkzuilen of standbeelden, waarin de geest van den tijd het duidelijkst tot het nageslacht spreekt, maar veel meer de monumentale bouwwerken, welker bestemming is, aan een materiëele of ideëele behoefte te voldoen en niet opgericht met het oogmerk, dat bij een standbeeld het voornaamste is.

Zoo zullen dan ook bijvoorbeeld de in de laatste halve eeuw in Duitschland gebouwde raadhuizen, bankgebouwen, fabrieken, warenhuizen, schouwburgen, landhuizen en zelfs arbeiderswoningen, als documenten eener cultuurperiode een hoogere waarde vertegenwoordigen dan de talrijke Bismarckzuilen en torens, de Kaiser Denkmäler en andere overeenkomstige opeenstapelingen van zware steenblokken, beeldhouwwerken dragend of omlijstend, waar de bedoeling van krachtsuitdrukking zoo dik opzit, dat de schoonheid

er bij in het gedrang, en wel eens geheel zoek geraakt is.

Bismarck heeft zeer veel kans in de geschiedenis tot een Roland-figuur of tot een soort van halfgod te worden gepromoveerd, althans door de groote massa, die de geschreven geschiedenis slechts oppervlakkig kent. Geheel onjuist is die opvatting dan wel niet, maar historisch juist kan zij toch ook niet genoemd worden.

Van de monumenten van zuiver bouwkundigen aard is de beteekenis niet voor veel verschil van uitlegging vatbaar, men zal zich daarin later zelden vergissen en geen schouwburg voor een warenhuis of een fabriek voor een kerk aanzien.

De voorliefde voor het monumentale, het onverwoestbare, heeft zich al zeer vroeg in de bouwkunst vertoond en er is geen tijdperk aan te wijzen, waarin zij niet tot uiting is gekomen. Eigenlijk is zij even oud als de bouwkunst en is er eerst van bouwkunst sprake, waar zich de neiging begint te openbaren, iets tot stand te brengen, dat den tand des tijds kan weerstaan.

Welke nevenbedoelingen hierbij dan in het spel zijn, is voor ons van min of meer ondergeschikte beteekenis.

Of het priesterkasten of koningsgeslachten zijn, die de massa des volks willen imponeeren en in de gewenschte stemming brengen en houden, door indrukwekkende tempels of paleizen, dit is vrijwel hetzelfde als dat het een roofridder uit de middeleeuwen is, die er bij de boeren den schrik wil inbrengen en houden of een handelsonderneming uit onzen tijd, die door haar weelderig ingericht etablissement reclame maakt voor de zaak. Zij allen bedoelen indruk te maken, een blijvenden indruk, zij allen wenschen hun macht, hun positie bestendigd te zien, niet slechts gedurende een menschenleeftijd, maar nog vele geslachten, vele eeuwen verder. Zelfs de Christelijke kerk, die het eeuwige leven opvat als iets, los van alle aardsche dingen, heeft in haar bouwwerken steeds gestreefd naar, wat men zou kunnen noemen, aardsche onvergankelijkheid.

Het zou niet onbelangrijk zijn eens in bijzonderheden na te gaan, hoe deze neiging tot het monumentale zich in den loop der eeuwen in de bouwkunst ontwikkeld heeft. Dan zou zeer zeker blijken, in welk een nauw verband die ontwikkeling staat met de opvolgende wijzigingen, die de algemeene levensopvatting in de beschaafde wereld heeft ondergaan.

Het is toch geenszins een bloot toeval, dat de monumenten der bouwkunst in Indië hoofdzakelijk tempelgebouwen zijn, dat wij in Mesopotamië het vorstelijk paleis aantreffen als monument van even groote beteekenis als het tempelgebouw, dat wij in Egypte staan voor een eigenaardige combinatie van tempel en paleis, dat wij overal overblijfsels van verdedigingswerken en waterbouwkundige werken aantreffen, maar dat overigens wat betreft het openbare en particuliere leven van de volken zoo weinig in die overblijfsels te vinden is. Egypte maakt met de in steen gegrifte encyclopedie, die de wanden van tempels en grafsteden bedekt, min of meer een uitzondering

Een groot verschil kunnen wij reeds opmerken in de zoogenaamde antieke wereld. Het Grieksche theater wijst op een neiging, die tot een behoefte voor het volk geworden was, en welke groote beteekenis het openbare volksleven in de Romeinsche samenleving verkreeg, kan men thans nog gewaar worden, ja, daarvan kan men zich een vrij juist en duidelijk beeld vormen aan de monumenten van het Forum Romanum. De nieuwere nasporingen hebben ons zelfs in staat gesteld na te gaan, hoe ongeveer de ontwikkelingsgang geweest is van het openbare leven in het oude Rome, van een zeer vroeg tijdstip af tot in de luisterrijkste dagen van het Keizerschap. Maar wellicht van nog meer gewicht is datgene, wat Pompeji ons geleerd heeft, omdat wij daar ook een inzicht krijgen in het particuliere en zelfs hier en daar in het intieme leven van den Romeinschen burger, den aristocraat zoowel als den handwerksman.

De Romeinen hebben ons geschreven geschiedenis nagelaten, maar hoezeer wij de waarde daarvan niet zouden durven onderschatten, wat zij ons aan monumenten hebben nagelaten, tastbaar en zichtbaar, geschonden en ongeschonden, heeft voor ons veel grooter waarde.

Te meer is het daarom te betreuren, dat op de periode der antieke cultuur een reeks van eeuwen gevolgd is, die eigenlijk geen geschiedenis heeft en dan ook weinig of geen monumenten heeft nagelaten. Op de menschen in die eeuwen, waarin het bestaan eener samenleving al even onzeker moet geweest zijn als dat van een huisgezin of enkel persoon, gelukkiger geweest zijn dan in voorafgaande of volgende tijden, zouden wij niet durven beweren. Zij komen ons voor als eeuwen van bestendige anarchie en met het denkbeeld van anarchie schijnt ons de neiging tot het monumentale onvereenigbaar. Die neiging kon eerst weder voedsel vinden, toen men weder behoefte begon te gevoelen aan orde en aan het bestendigen van een geordenden staat van zaken en waar wij dan ook organisators zien optreden, zien wij weder monumentale bouwwerken verrijzen. Die organisators zijn hoogstaande personen geweest of vereenigingen van personen, die gezamenlijk de verwezenlijking van een hoog ideaal nastreefden. Tot die personen behooren figuren als Theodorik en Karel de Groote, met de vereenigingen bedoelen wij de kloosters.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

EEN EXCURSIE NAAR ROTTERDAM.

De Club van Haagsche Leden van het Genootschap A. et A. heeft Zondag 2 Juli een excursie gemaakt naar Rotterdam, die zeer interessant was en zeer geslaagd mag heeten. Twee nummers stonden op het programma, een bezoek aan het Tuindorp „Heijplaat" en een aan de Tentoonstelling „Kromhout". Het is moeilijk te zeggen, welke van deze nummers het belangrijkste was en het meest te denken gaf, maar in geen van beiden werden de hooge verwachtingen, die men er van had, teleurgesteld.

Naar Heijplaat is van het Hofplein af een heele reis, eerst per tram tot aan het eindpunt Ruigeplaat en dan een boottochtje naar den overkant der rivier, naar de terreinen van de N. V. Droogdok-Maatschappij. Aan wal stappend, staat men in een kleine woestenij, waardoor evenwel een breed voetpad loopt, dat naar een nederzetting voert, welke men bij de nadering herkent als een stadje of dorp en ten slotte blijkt het tuindorp Heijplaat te zijn.

Een kerk vindt men er niet, maar toch wel iets, dat op een kerktoren gelijkt; deze toren maakt evenwel deel uit van een gebouwtje, dat als vergaderlokaal dienst doet. Wanneer men het dorp nadert, blijft dit gebouwtje nog voorloopig op den achtergrond, want reeds dadelijk trekt een rij huisjes de aandacht met een poortingang daartusschen. Deze poort doorgaande, bevindt men zich dadelijk in een der aardigste hoekjes van het dorp en men overziet vandaar een groot deel van den weliswaar nog onvoltooiden aanleg, waarin echter reeds tal van andere punten tot verder gaan aanlokken. Zoo voortwandelend langs verschillende groepen van woningen, waarvoor en waartusschen aardige tuintjes het landelijk effect verhoogen, komt men vanzelf terecht in het centrum, waar, rondom een langwerpig plein, het reeds genoemde gebouw met toren, een warenhuis, een logement voor vrijgezellen en verder weder woningcomplexen gegroepeerd zijn.

Het genoemde logement sluit het plein aan een korte zijde af, doch heeft drie poortopeningen, die het plein met de aansluitende straat verbinden. Noodig zijn deze poortopeningen strikt genomen niet, men had het logement ook best zoo aan het plein kunnen zetten, dat de straat er direct zonder onderbreking op uitliep, men had ook den toren bij het vergaderlokaal wel kunnen missen en toch den weg in het dorp wel kunnen vinden. Het zijn zuiver aesthetische overwegingen geweest, die den architect tot deze ordonnantie hebben geleid, maar dit is het juist, waaraan het gelukkig effect te danken is, dat het plein nu maakt. Op de bewoners en bezoekers van het dorp moet dit effect onbewust inwerken, voor elk bouwmeester die daar komt is het een groote voldoening, te zien, dat men hier voor het zuiver aesthetische nu toch ook ten minste wat geld heeft over gehad, al is het dan ook maar een dorp voor werklieden en beambten eener groote industriëele instelling; en er is met dat geld gewoekerd, want veel extra kan hij niet hebben gekost deze weloverdachte aanleg, evenmin als het veel extra kan hebben gekost, dat in de verschillende groepen van woningen met allerlei hoogst eenvoudige middelen een groote verscheidenheid is betracht, zoo groot, dat zelfs hier en daar wel eens iets uit den toon valt, evenwel zonder dat dit ten slotte aan den totaalindruk van het geheel veel afbreuk doet.

Men moet bij de beoordeeling ook nagaan hoe zulk een tuindorp ontstaan is. De hoofdlijnen van den aanleg en de distributie van enkele voorname punten kunnen zeker als het persoonlijk werk van den achitect Baanders worden beschouwd, maar in de verschillende woninggroepen heeft hij blijkbaar, tot een zekere hoogte, aan zijn medewerkers de vrije hand gelaten, om recht te laten wedervaren aan verschillende opvattingen, zoowel van constructieven als van aesthetischen aard. Wanneer men dit werk, ook in onderdeelen, moest beoordeelen als van een en dezelfde hand, zou men telkens op inconsequenties stuiten. Thans valt men daar niet over, omdat het duidelijk is, dat de een het heeft geprobeerd op deze, de ander op die manier. Geprobeerd zeggen wij, omdat het geheel onmiskenbaar iets heeft van een proefneming, welgeslaagd, omdat de opzet goed was, maar natuurlijk, als alle menschenwerk, behept met kleine foutjes en tekortkomingen, die vanzelf door den tijd aan het licht gebracht zullen worden en waarvoor een volgend geslacht zich dan weer wachten kan.

Er werkt in dergelijke proefnemingen altijd ook nog iets na van onze groote tentoonstellingen en de cartonnen steden en dorpen die daar te zien waren, maar dit is hier gelukkig niet meer het geval, omdat hier geen twijfel mogelijk is of dit werkelijk huizen zijn, waarin men wonen kan en of de boomen in de tuintjes wel wortels hebben. Eerlijk doet het dorp zich voor als een nederzetting der twintigste eeuw, ontstaan uit de behoefte aan goede woningen voor hen, die in het naburig etablissement voor hun daaglijksch brood arbeiden. Waren allen die dit doen moeten zoo goed gehuisvest als de bewoners van Heijplaat, voorwaar, de wereld zou een heel stuk verder zijn op den weg der beschaving, al schijnt er dan ook voor het zieleheil der Heijplaters nog weinig gedaan, want een kerk heeft 't dorp nog niet. Maar er is dan ook waarschijnlijk geen kerkelijke verdeeldheid, en een hulpschool is er toch, waar de jeugd in alle christelijke en maatschappelijke deugden wordt onderwezen, een leeszaal, waar de ouderen wijsheid uit de boeken kunnen putten, terwijl een concertzaal in aanbouw is, waar oud en jong beiden verpoozing zullen kunnen vinden.

Ook nieuwe woningen zijn in aanbouw, want het bestaande gedeelte is reeds geheel bewoond en de vraag neemt steeds toe. Men kan dus thans nog zien, hoe er gebouwd wordt en dit maakt een bezoek voor beoefenaars der bouwkunst dubbel belangrijk. Goedkoope methode en goedkoope materialen moeten hier worden toegepast en toch moet hetgeen men maakt goed en doelmatig zijn. Hardsteen en lood ziet men niet veel en een Rijksbouwmeester zou wellicht meenen, dat het er wel wat zuinig naar toe gaat met die halfsteens-buitenmuren met spouw, binnenmuurtjes van drijfsteen, balklagen van battings en meer van die dingen, die in de monumentale bouwkunst onbekend en onbemind zijn. Maar, wanneer men met beperkte middelen werken moet, zooals nu in den woningbouw eenmaal het geval is, leert men ook de zoogenaamd minderwaardige constructies en materialen waardeeren, waarmede de eigenbouwers werken en dikwijls knoeien, maar waarmede de architect toch nog iets tot stand kan brengen, waar men zijn hoed voor afneemt, en dat doet men voor het tuindorp Heijplaat onwillekeurig, wanneer men weder naar de stad terugkeert.

Van hier naar Kromhout's atelier is weder een lange reis van West naar Oost, ook in figuurlijken zin, maar wanneer men niet, zooals enkele leden van de club, die wat lang verwijld hadden in de uiterste hoeken van het tuindorp, het bootje mist, komt men er toch wel in een goed half uur. Dit is niet voldoende, om onderweg de opgedane indrukken te verwerken, en min of meer plotseling ziet men zich dan ook verplaatst in een geheel andere gedachtenwereld, waarin nochtans de punten van aanraking met de twintigste eeuw niet ontbreken.

Heijplaat is hoogstens een paar jaren oud en het werk van jonge krachten, Kromhout's werk is dat van een kunstenaar van rijpen leeftijd; Heijplaat het resultaat van een proefneming, Kromhout's tentoonstelling de demonstratie van het resultaat van een werkzaam kunstenaarsleven. Wij willen hopen nog niet de afsluiting daarvan, maar wij gelooven niet geheel mis te tasten, wanneer wij toch in Kromhout's meesterlijk ontwerp van den Rotterdamschen Raadhuistoren een mijlpaal zien, bereikt langs een langen weg dien wij zoo ongeveer van het begin af kunnen volgen uit de talrijke schetsen, krabbels, uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen, die hier tentoongesteld zijn. Het is een verzameling om jaloersch van te zijn, wanneer jaloezie een eigenschap was, die bij architecten voorkwam, doch wij weten, dat dit maar bij uitzondering het geval is.

Het is wel jammer, dat die raadhuistoren, of een bouwwerk in denzelfden geest wel nimmer tot uitvoering zal komen. Men heeft in onzen tijd wel wat over voor aesthetische overwegingen, maar het mag toch ook niet al te veel geld kosten en het blijkt wel, dat het Rotterdam van heden toch nog niet het Amsterdam van 1650 is.

Vooral voor de jongere beoefenaars der bouwkunst was Kromhout's tentoonstelling leerzaam, als een geopend boek, waarin zij lezen konden van den arbeid en de studie die een dertigtal jaren geleden noodig waren, om te geraken tot het vinden van den rechten weg tusschen al de dwaalwegen, die het gebied der bouwkunst tot een echten doolhof maakten. Kromhout heeft een weg gevonden, die misschien niet door alle collega's tijdgenooten als de rechte wordt erkend, maar die toch tot resultaten heeft gevoerd, waarmede hij voor den dag kan komen en dan ook schitterend voor den dag gekomen is.

Voor de jongeren, die na hem kwamen, was de weg in vele opzichten beter geëffend en gemakkelijker, maar de ernstige werkers onder hen zijn zich wel bewust wat onze veeleischende tijd van hen vraagt en wat er van hen geëischt wordt, wanneer zij het tot iets willen brengen. Kromhout spreekt gaarne bij zijn werk over zijn werk, maar hij behoort niet tot diegenen, die hun werk door mondelinge toelichting aannemelijk of begrijpelijk behoeven

te maken. Er is geen gebruiksaanwijzing noodig bij deze moderne kunst, die zelf tot ons spreekt en ons hare wordingsgeschiedenis vertelt.

DE GESCHUTGIETERIJ.

In de wekelijksche correspondentie „In en om den Haag", in de Haagsche Courant van 26 Juni j.l. schrijft Oom Koos o.a. het volgende:

Censequent is ook wat gaat gebeuren met de Geschutgieterij. Door alle vereenigingen op bouwkundig gebied is verzocht niet over te gaan tot het afbreken van het gebouw. Maar die adressen van corporaties, welke over de waarde van een gebouw kunnen oordeelen, worden natuurlijk terzijde gelegd. Eerst is het bericht gekomen dat er achteraan een bouwwerk neergezet zou worden, dat met het uitwendige niets te maken had en den gevel dus intact zou laten. We hebben het in goed vertrouwen aangenomen. Daar vernemen we, dat wel degelijk een stuk van het uitwendige zal vallen. Om het echter toch intact te houden zal het daarna weer worden opgebouwd in denzelfden trant. Helaas stond er niet bij vermeld of dit ook op dezelfde plaats zou geschieden, zoodat ik een beetje bang ben, dat die opbouwerij op de Mozkerhei of bij een andere buitenplaats gaat gebeuren. Het lijkt me overigens een radicaal middel om aan alle protesten om behoud van een gebouw den kop in te drukken. Je antwoordt eenvoudig dat de gevel niet geschonden zal worden en je breekt hem af om den muur ergens anders neer te zetten. Waarom ook niet? Als soort uit een bouwperiode uit de oudheid, blijft het geheel voor het nageslacht bewaard. Het middel is mij heel sympathiek. Bestaat er ergens een oud gebouw van historische of architectonische waarde en staat het in den weg, welnu men breke het eenvoudig af en zoodra er een ander stuk bouw moet verrijzen, bv. een vuilverbranding, een school of een stal voor de paarden van de Reiniging, dan wordt de afgebroken gevel gebruikt om het inwendige van het nieuwe gebouw te verbergen. Dat een gevel het logische gevolg moet zijn van de gedachte, die aan den binnenbouw ten grondslag ligt, is een opvatting die als te oud overboord geworpen kan worden. De moderne is veel gemakkelijker en geeft tevens gelegenheid om alle lastige vragers met een kluitje in het riet te sturen. Ze zal dus ongetwijfeld aanhangers vinden, te meer omdat de militairen haar het eerst in toepassing brengen bij de Geschutgieterij, en wat de militairen doen, is, in dezen tijd vooral, welgedaan. Verwachten wij veel humoristisch op dit gebied. De Gevangenpoort afbreken en zetten als buitenwerk van een op te richten strenge school, van de Ridderzaal een bioscoop gemaakt! Als de steenen van het buitenwerk maar in volgorde blijven, wordt immers aan de waarde van het geheel geen schade gedaan!

O, architectonische ketterij, in deze dagen aangehoord zonder een storm van protest!

Al kunnen wij ons niet geheel verplaatsen in den gedachtengang van den schrijver, toch blijkt uit het bovenstaande, dat de actie voor het behoud der Geschutgieterij de aandacht van het Haagsche publiek heeft getrokken en wat meer beteekent, dat het ook leeken is opgevallen hoe weinig effect die actie tot heden heeft gehad.

Wij kunnen ons vergissen, maar te oordeelen naar hetgeen ieder, die oogen heeft, zien kan, wordt bij den afbraak volgens het bestek te werk gegaan en bemerkt men niets van een sparen van den vleugel, die tot het bouwwerk van Pieter Post behoort.

Het heet wel, dat afbraak van dien vleugel noodig was voor de restauratie daarvan, die dan in hoofdzaak zou bestaan in de herstelling van de ramen in den oorspronkelijken staat, maar dit wil ons een erg radicale manier van restaureeren toeschijnen en mocht zij somtijds in den smaak vallen, dan vreezen wij, dat de Regeering in het vervolg wel eens de restauratie van alle Landsgebouwen aan de Genie zou kunnen toevertrouwen en dit lijkt toch wel wat bedenkelijk.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 8.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Examenvragen — Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:

Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à f0.55, 1912 à f0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915 1914, 1911, 1910 à f0.55.

Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à f0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 9. Officieel Gedeelte. Agenda Alg. Vergadering. Balans, ontwerp-begrooting, Financieel verslag, enz.

Gamle bygninger paa landet II, Boekaankondiging door D. F. Slothouwer, met afbeeldingen.

Pensioenfonds voor het personeel van architecten, door C. J. Kruisweg.

Nationale Woningraad.

ARCHITECTURA No. 27. C. W. Nijhoff, levensbericht met portret.

C. W. Nijhoff en zijn directeurschap der Quellinus-school.

Mededeelingen, betreffende het Genootschap.

Landhuisje te Blaricum, arch. Jan de Meijer en E. P. Messer, met afbeeldingen.

Architectuur en .... Beeldende kunst, door J. H. de Groot.

De Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Een contract tusschen opdrachtgever en kunstenaar.

Woningbouw.

Monumentenbeschrijving.

DE BOUWWERELD No. 26. Het huis „De Cocosnoot". Een model-arbeiderswoning te Apeldoorn, arch. A. H. Wegerif Gzn., met afbeeldingen.

Cityvorming aan de Amsterdamsche grachten.

DE INGENIEUR No. 27. Rapport der Spoorstaafcommissie, met afbeeldingen.

Tunnel onder het IJ voor spoorwegverbinding. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde, op 15 April 1916, door W. Fenenga, met afbeeldingen.

Prof. ir. dr. C. A. Scheltema, in memoriam, door prof. ir. J. Klopper, met portret.

Aanbrengen van tramrails in verschillende wegbedekkingen, door ir. E. Jacobs, met afbeeldingen.

Het Suezkanaal in 1915, door ir. W. F. Leemans.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 24 Juni 1916.

Ingezonden Stukken. Beschouwingen over het peil van het IJsselmeer na afsluiting en droogmaking der Zuiderzee, door ir. W. H. Brinkhorst met naschrift van ir. C. W. Lely.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 26. Straatbouw I en II. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Verslag van de 20e Algemeene Jaarvergadering (vervolg). — Eenige inlichtingen omtrent de zaak-R. — Verslagen van vergaderingen. — Boekbespreking en catalogi. — Gemengd. — Prijsvragen. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 26. Nederl. Aannemersbond, Jaarlijksche Algemeene Vergadering, Agenda.

De Bond van Nederlandsche Architecten en de Werkstakings- en Uitsluitingsclausule.

Nederlandsch Fabrikaat.

Schorsing of staking van het werk.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 22 Juni 1916.

Personalia.

Fr. Stroobant. †

De nestor der Belgische schilders is overleden: ruim zeven-en negentig jaar oud, is François Stroobant, te Brussel geboren in 1819, dezer dagen te Elsene gestorven.

Dat Stroobant sedert jaren niet meer tot het strijdende schilderschap behoorde, is goed te begrijpen; men moet een groote kracht in zich hebben, de eeuwige jeugd van het genie, om zijn tijd te volgen en bij te houden in zijn volle evolutie, meer nog om dien tijd te overheerschen, hem de eigen inzichten te imponeeren. Dat de kunst van Stroobant velen verouderd voorkomt, is natuurlijk, waar zij vasthield aan de vormen van voorheen, zonder dat die vormen ooit de uitdrukking geweest zijn van een machtige persoonlijkheid, zonder dat zij absoluut zijn eigendom waren, zonder dat wij in het tijdelijke ervan het merk konden vinden der eeuwigheid. Maar het belet niet dat Stroobant een aanzienlijk schilder is geweest, terecht gewaardeerd toen hij in zijn volle kracht was, ook in het buitenland, en tot bij zijn dood geëerbiedigd.

Schilder vooral van stadszichten, zich daarin tot meesters de oud-Nederlandsche zeventiend' eeuwers kiezend; in de keus zijner onderwerpen een zoeker naar het romantisch pittoreske, schilderde hij Brugge en Dordrecht, Brussel en Heidelberg. Hij ging en werkte langs den Rijn evengoed als in Galicië, verbleef te Krakau, en bracht overal een rijken oogst aan werken mee. Nog trekken deze de aandacht in vele Belgische musea: te Brussel vindt men schilderijen van hem in het Moderne Museum, in het Koninklijk Paleis, in de Kamer der Volksvertegenwoordigers, in het Kabinet van den burgemeester, in den Kunstkring, waar hij één der stichters, de laatst-overlevende, van was.

Hij was niet alleen schilder: ook als illustrator was hij eens zeer gezocht: talrijke lithographieën van hem versieren reisverhalen, werken over bouw- en beeldhouwkunst, enz. Hij was ook meewerker aan een aantal geïllustreerde tijdschriften.

Eindelijk heeft hij zich ook als paedagoog verdienstelijk gemaakt: reeds in 1865 stichtte hij de school voor teekenen en decoratieve kunsten van van Molenbeek, de eerste van dien aard, die tot voorbeeld diende van al de andere, en die hij bestuurde. Als dusdanig heeft hij baanbrekend gewerkt, en met de beste gevolgen.

ADVERTEERT
IN DIT BLAD

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de Gemeentewerken te Wormerveer, voor 3 maanden, bekend met straataanleg, rioleering, enz. Salaris f 100.— p. maand. Brieven aan den gemeente-opzichter. (1)

— Opzichters, bij de herstelling der Zuiderzeedijken in Noord Holland, voor ongeveer 8 maanden, salaris nader te bepalen. Waterbouwkundig diploma gewenscht. Brieven aan den Hoofd-ingenieur v. d. Prov. Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht No. 47, Haarlem. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor fabrieksinrichting, direct. Salaris f 150.— per maand. Brieven lett. S. H. 9568, Ricardo's Adv. Bur., Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met waterbouwkunde, voor 3 à 4 maanden. Salaris f 80 tot f 110 per maand. Brieven aan de Noord-Zuid-Hollandsche Tramweg Maatschappij, Jansweg 2, Haarlem. (1)

— Onderbaas, voor bouwwerk in Zuid-Holland. Brieven onder No. 59509 a. h. Bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Uitvoerder, voor groot restauratiewerk. Uitvoerige brieven onder No. 491 a. h. Bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichters, voor bouw van drinkwaterleidingen t. w.:
A. Een bouwkundig hoofdopzichter-teekenaar, salaris f 100—f 120 per maand.
B. Een bouwkundig opzichter-teekenaar, salaris f 90—f 100 per maand.
C. Een bouwkundig hulpopzichter-teekenaar, salaris f 75—f 90 per maand.
Uitvoerige brieven onder No. 3671 aan het Bureau v. h. Weekblad „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Teekenaar-Opzichter, bekend met administratie voor bouw van Technische scholen, voor de Vereeniging „De Ambachtsschool" te Haarlem. Aanvangssalaris f 100 p. maand. Stukken en teekeningen aan den Directeur der Ambachtsschool. (2)

— Twee Waterbouwkundige Opzichters, voor 4 à 5 maanden bij den polder Waard en Groet. Salaris nader te bepalen. Brieven aan den Dijkgraaf K. Breebaart Jz. te Winkel. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Uitvoerige brieven, lett. H. J. 342, Nieuws v. d. Dag. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

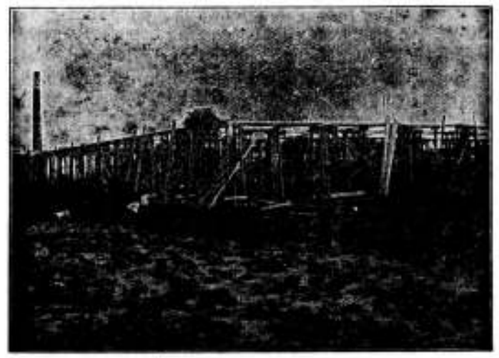

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM
Van Swindenstr. 10.
SOLIDE ADRES.
contant en termijnbetaling.
BOOTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK
Special adres voor artikels, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG,
Kruisbergracht 208, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Ambachtsschool Drachten

GEVRAAGD

een Leeraar in het timmeren,

akte Md gewenscht. Aanvangssalaris f 975.— en f 200.— voor Avondteekenschool. Sollicitatiestukken in te zenden vóór 16 Juli e.k. bij den directeur der school.

BUREAU van
OCTROOIEN EN MERKEN.
W. K. VAN OORT, Civiel-Ingenieur,
en
Mr. J. E. HESSE.
GRONINGEN, Trompstraat 5a.
Telefoon 215.

Afloop van Aanbestedingen.

Na onderhandsche aanbesteding werd door den architect J. H. C. Kröner, namens de Firma Blom van Weezel, Stoomwasscherij „Edelweiss", de uitvoering der gewapendbetonwerken, ten behoeve harer nieuwe waschinrichting aan de Rozengracht 168—176 en Bloemstraat 163—169 te Amsterdam, opgedragen aan de N. V. Gewapend-Betonbouw „De Kondor", te Amsterdam, directeuren W. J. Wisselink c. i. en A. van Geluk, voor de somma van f 38.650 —.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

51STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JULI 1916. No. 29

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Volkswoningbouw te Amsterdam.

(Ingezonden.)

De Gemeenteraad van Amsterdam heeft dezer dagen een zeer gewichtig besluit genomen op het gebied van woningbouw, door namelijk den bouw goed te keuren van 1750 woningen, die per week per woning minstens f 1.— te weinig huur zullen opbrengen. Vijf en twintig jaren geleden zou zoo iets onmogelijk zijn geweest; een onderneming, waarvan de opzet zoo in strijd was met alle beginselen van economie, zou nooit een meerderheid in den Raad hebben kunnen vinden en indien een particulier zoo iets begonnen ware, zou men hem waarschijnlijk voor een idioot hebben uitgemaakt. Thans ging de voordracht er zonder hoofdelijke stemming door, niettegenstaande er in den loop der discussie over gesproken werd, dat de bouw nog wel 40 pCt. meer zou kunnen kosten wegens de abnormaal hooge prijzen der bouwmaterialen; maar ook deze omstandigheid, zoo werd er gezegd, mocht geen beletsel zijn voor de uitvoering van het plan, zóó hoog is de woningnood gestegen.

Men zou zoo zeggen, dat in verband met dien woningnood de plannen, waartoe op 1 April 1915 in beginsel besloten werd, wel iets vlugger behandeld hadden kunnen worden; een gespecificeerde begrooting schijnt er nu nog niet bij te zijn geweest, zoodat men zich met een raming per M³. moest vergenoegen.

Het is wel zeer eigenaardig, dat B. en W. die bouwplannen, in 3 groepen gesplitst, zoo maar hebben opgedragen aan particuliere architecten, meerendeels niet in Amsterdam woonachtig.

Het raadslid Gulden, zelf architect zijnde, moest daar het zijne van hebben. Zijns inziens waren er toch in Amsterdam meerdere architecten, die evenveel aanspraak op een opdracht konden doen gelden als de thans uitverkorenen en hij noemde o.a. Tjeerd of Foeke Kuipers. De Wethouder van Publieke Werken, Wibaut, lichtte het standpunt van B. en W. in deze toe, door te zeggen, dat men van de uitverkoren architecten zulke goed uitgevoerde woningen had gezien, maar dat ook de door Kuipers gebouwde de bijzondere aandacht hadden getrokken en deze architect bij een volgende gelegenheid (er moeten later nog 1750 woningen gebouwd worden) zeer zeker in aanmerking zou komen.

Het wordt toch wel als een zeer belangrijk vraagstuk beschouwd, die arbeiderswoningbouw, dat maar enkele architecten daartoe bekwaam worden geacht, of zou het met de capaciteiten van het meerendeel der architecten zoo treurig gesteld zijn, dat zij zelfs dat eenvoudige werk niet goed weten te behandelen?

Voor Amsterdam ware het aangewezen geweest, voor dit prachtig nieuw vraagstuk een prijsvraag uit te schrijven.

De in aanmerking komende architecten zullen het College van B. en W. echter wel gewaarschuwd hebben voor de schaduwzijden van het prijsvraagstelsel, bij toepassing waarvan hun hoogstwaarschijnlijk de mooie opdracht zou zijn ontgaan en het zal dezen heeren niet zoo heel veel moeite hebben gekost, Burgemeester Tellegen en Wethouder Wibaut mee te krijgen in de richting, die

thans is ingeslagen, al zullen verscheidene Amsterdamsche collega's wel het land hebben over deze vrije uitdeeling van opdrachten. De collegiale geest onder de kunstbroeders, die toch in de hoofdstad al veel te wenschen overlaat, zal er niet beter op worden.

Doch waarom zou men zich daarover warm maken. Men kon er zich dan evengoed over ergeren, wanneer men Amsterdamsche architecten, b.v. Breman, Baanders en Gulden, arbeiderswoningen ziet bouwen in Alphen, Rotterdam, Haarlem en Meppel, alsof men alleen in Amsterdam die kunst verstond.

Het een weegt vrijwel tegen het ander op, en wie spijkers op laag water wil zoeken, kan er altijd wel eenige vinden; maar afgezien daarvan is er toch nog iets, dat in deze Amsterdamsche bouwzaak de aandacht trekt en wel de salariskwestie. In de verslagen leest men, dat, al wordt de bouwerij ook duurder, het honorarium van de architecten voor ieder complex, dat op pl.m. f 1.500.000 is geschat, niet hooger wordt dan f 12500.— of ongeveer 1¼ % van de bouwsom, (Het hier genoemde bedrag is geen 1¼ %, maar in de verslagen wordt het toch gezegd.)

Nu heeft, zooals bekend is, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, pas een paar weken geleden, de honorariumtabel voor arbeiderswoningbouw vastgesteld, waarin voor 1¼ miljoen 2.2 % en voor 1 miljoen 2.35 % is bepaald. Aan de samenstelling van deze tabel hebben o.a. medegewerkt burgemeester Tellegen en de architecten de Bazel en Gratama.

Is er nu niet eenige aanleiding te vragen, wat deze tabel te beduiden heeft, wanneer in het eerste het beste geval, waarin zij zou toegepast behooren te worden, daarvan door de meest vooraanstaande architecten reeds dadelijk wordt afgeweken.

Het is wel zoo, tijdens de onderhandelingen over de bouwplannen bestond de tabel nog slechts in concept, maar men wist toch wel ongeveer, wat men wilde en het is wel wat opvallend, dat de uitgekozen architecten nu tevreden zijn met zoowat de helft, of, strikt genomen, minder dan de helft van het honorarium, waarop zij aanspraak zouden kunnen maken.

Moet men daaruit opmaken, dat zij nu reeds erkennen, dat het in de tabel aangenomen honorarium te hoog is?

Zonder over die tabel in uitvoerige beschouwingen te treden, schijnt er toch nog eenige grond te zijn voor de opmerking, dat de berekening van het honorarium op het eerste gezicht voorkomt aan den hoogen kant te zijn.

Voor een werkje van f 5000.— bouwsom, kan 9¾ % worden berekend, met inbegrip van de 2% voor werkteekeningen en uitslagen, op zichzelf al ruim berekend voor hetgeen, bij zulk een werkje van dien aard te verrichten valt en gemakkelijk in 8 dagen klaar te spelen is.

Men zou haast tot de conclusie komen, dat het speciale honorariumtarief voor volkswoningbouw vrijwel overbodig is, omdat het per slot weinig afwijkt van het gewone tarief voor de Ie klasse in de bestaande honorariumtabel, tenzij dan misschien voor werken, die in de miljoenen loopen. En nu zou er van architectenstandpunt weinig tegen in te brengen zijn, wanneer de kopstukken in het bouwvak nog voorgingen met het handhaven van zulk een tarief. Dan konden tenminste de mindere goden er ook van profiteeren, doch wanneer de primussen inter pares al dadelijk aan het schipperen gaan, loopt het er weer op uit, dat de minder sterk staande broeders de kastanjes uit het vuur moeten halen.

Volkomen in den haak lijkt het met den geforceerden volkswoningbouw nog niet, en geen wonder, waar men deze zaak zoo lang verwaarloosd heeft, dat nu een ergerlijke noodtoestand is ontstaan. Daarvan profiteeren nu degenen, die 't dichtst bij het vuur zitten, maar of de vaktoestanden er mee verbeteren zullen is de vraag. Eveneens is het de vraag, of het nu raadzaam is, er de prijs vraagkwestie bij te halen. Dan zou men wellicht eerst recht de poppen aan het dansen krijgen.

RUSTICUS.

Rotterdamsche plannen.

Aangaande de plannen tot wijziging en verbetering van den toestand aan Coolvest en Hofplein te Rotterdam lezen wij in een „Brief over Bouwkunst" in de Nieuwe Rott. Courant de volgende beschouwingen.

Er breken voor het stadsplan van Rotterdam groote en hoogst belangrijke dagen aan.

Het voornaamste gedeelte van het stadsverkeer, bij Beursplein en Noord Blaak, heeft een ernstigen concurrent gekregen, die in de toekomst wellicht even belangrijk zijn zal, ja, verschillende factoren wijzen er op, het in drukte en grootheid zal overtreffen.

Indien wordt nagegaan, hoe het met de ontwikkeling van het oude centrum is toegegaan, dan vindt men hier een treffende overeenkomst met de ontwikkeling van zijn nieuwen mededinger.

In groote lijnen beschouwd, is het hart van Rotterdam, aan het Beursplein met omgeving, ontstaan door het toenemend verkeer van Oost- naar West v. v. en de uitbreiding der stad naar het westen, waarvan het verkeer langs Binnenweg en Blaak zich op het Beursplein in verschillende richtingen vertakt. Voorts was tevens van grooten invloed op het verkeer de onmiddellijke nabijheid van Postkantoor, Beurs en station Beurs.

De ontwikkeling van het tweede, hier bedoelde centrum bij de Delftsche Poort doet vrijwel hetzelfde zien, doch in veel uitgebreider mate.

Niet alleen is hier het knooppunt van het verkeer van Oost naar West, langs Goudschen Singel, Rotte en Kruiskade doch tevens van Noord naar Zuid langs Schie, Haagscheveer en Coolvest. Hierbij voegen zich nog verschillende uitmondingen van verkeersaders, waarvan de voornaamste zijn de Stationsweg, de Diergaardelaan en de 2de Weenastraat.

Behalve dit krijgt of heeft dit nieuwe hart van Rotterdam in zijn onmiddellijke nabijheid het Postkantoor, waarschijnlijk de Beurs, het nieuwe Stadhuis en dan nog twee stations: Delftsche Poort en station Z. H. E. S.

Hiermede is de situatie op hare eenvoudigste en elementairste wijze gesteld, waarbij reeds duidelijk uitkomt, dat bij het nieuwe centrum aan de Delftsche Poort nog met heel wat uitgebreider factoren is rekening te houden dan vroeger bij het Beursplein. Maar dit Beursplein is reeds niet als voorbeeld te nemen. Het tramverkeer eischte tramhuisjes en vluchtheuvels, die het geheele plein reeds in beslag nemen en ter voorkoming van ongelukken, houten wegneembare hekken, die getuigen dat de ruimte voor het verkeer en de regeling er van gebrekkig is en men bij dergelijke knoeimiddelen zijn toevlucht moet zoeken.

Het centrum aan de Delftsche Poort moet dus beter zijn, maar het is geen gemakkelijk project, van die aaneenschakeling van pleintjes, Slagveld, Hofplein en Delftsche Poortplein, werkelijk een centrum te maken, Rotterdam waardig.

De moeilijkheid hiervan wordt nog vergroot door het vraagstuk het fraaie monument „de Delftsche Poort", van Pieter de Swart goed in de omgeving te houden, zoodat het niet op een presenteerblaadje komt te staan.

Aangenomen zou mogen worden, dat aan gemeentewerken voor dit hoogst belangrijk stadsdeel een ontwerp zou gemaakt zijn evenredig aan deze belangrijkheid; dat geen studie, geen overwegingen en geen moeite te veel zouden zijn geweest om dit project volkomen af voor te leggen; dat de commissie voor plaatselijke werken alles in het werk zou hebben gesteld om dit plan zoo breed en zoo goed mogelijk aan de eenvoudigste eischen te laten voldoen, en het college van B. en W. de gelegenheid te geven den raad een plan voor te leggen, waarover in kleine onderdeelen misschien eenig meeningverschil zou kunnen ontstaan, doch waarvan in ieder geval eenstemmig zou kunnen gezegd worden dat het breed bekeken en breed opgezet was.

Dat, waarmede B. en W. nu bij den raad komen aandragen, bewijst niet alleen dat de toestand in het geheel niet overzien is, doch tevens getuigt het van een groote armoede, van een volslagen gebrek aan kennis van hetgeen vast zit aan het ordelijk scheppen van een nieuw stadscentrum. Indien men het voorstel in de Verzameling volgnummer 104 doorleest, dan .... kan er eigenlijk niets. Dit kan niet, omdat er in belangrijke, met dit plan verband houdende onderdeelen — kanaalplannen enz. — nog geen beslissing is genomen. Dat kan niet van wege de tijdsomstandigheden, en alles is oorzaak dat het dagelijksch bestuur voor dit hoogst belangrijke project durft aankomen met een bijbehoorend plan, voorzien van twee dikke rode lijntjes: één voor een terugbrenging van de vooruitspringende bebouwing op den hoek van Coolsingel en Diergaardelaan, en één voor de terugspringende rooilijn aan de Coolvest. Ter verhooging van de artistieke gevoelens is tevens nog in piquante roode dunne lijntjes een vrij willekeurig ovaal vluchttrottoir aangegeven en om te doen zien hoe in de kleinste onderdeelen het project is bestudeerd, zoowaar nog eveneens met roode vierkantjes de plaats aangegeven van — zooals het in het voorstel luidt: — „een of meer monumentale lantaarns of andere versiering."

Dit nu is alles, ... maar het is genoeg!

Het is inderdaad genoeg voor den kenner van uitbreidingsplannen en van stadsverruimingen om dadelijk te doen zien, dat deze eenvoudige lijntjes geen onderdeel zijn van een groot plan, dat partieel wordt uitgevoerd; en, mocht het toch met zooiets in verband staan, dan is dit geheimzinnige plan er juist naast, want, hoe men, in verband met deze twee roode strepen, ook tracée's op het plan der geheele omgeving maakt, nooit kan men tot een dankbaar resultaat het brengen voor een „af" geheel van het nieuwe Rotterdamsche stadscentrum.

Zijn er wel eens fotografieën op eenigszins groote schaal genomen van de tegenwoordige ombouwing? en zoo ja, is er met dekverf op deze foto's wel eens een idee gevormd wat het zou kunnen zijn of worden? Men kan op deze wijze tot goede resultaten komen die dicht de werkelijkheid benaderen.

Tot een goed resultaat kunnen ook de „hangende beslissingen" niet in den weg zitten. De gemeente heeft vele middelen om deze beslissingen af te wachten. Zij kan beschikken over bouwverbod en over onteigeningen. Indien spoedig flink wordt opgetreden is men de speculanten voor; zeker het kost geld, veel meer geld dan nu gevraagd wordt; doch hiervoor is waar, wat op grootere schaal in het voorstel door B. en W. wordt gezegd, dat een belangrijk bedrag in de gemeentekas zal terug vloeien.

Indien de wil goed is, zal ook een weg gevonden worden. Vóór alles heeft men echter een goed plan noodig, dat vastgelegd is door een gemeentebesluit, waarna de partieele uitvoering kan volgen. Dit is de eenige goede oplossing en op den duur de goedkoopste, zeker goedkooper dan de thans gevolgde werkwijze, waarbij bij stukjes en brokjes belangrijke bedragen worden toegestaan, die te zamen zeer kostbaar zullen blijken te zijn, niettegenstaande het eerste sommetje aantrekkelijk laag is. De wegen voor alle soort speculaties worden opengelaten en ten slotte zal men een ombouwing krijgen waarin geen geheel, noch in plan noch in opstand is te vinden.

***

Dat het vraagstuk de aandacht van de beoefenaars der bouwkunst trekt, ligt voor de hand en aan voorstellen tot oplossing zullen zij het dan ook waarschijnlijk wel niet laten ontbreken.

Reeds verscheen een boekje getiteld:

„Het Coolsingel-Hofplein-vraagstuk. Een poging tot omzetting van dit stadsgedeelte te Rotterdam in een wereldboulevard;" door Jac. van Gils, architect, en L. Klawer, redacteur van „Ons Eigendom" te Rotterdam; uitgave van E. De Bont & Zoon, aldaar; prijs 50 cent.

Het weekblad „Architectura" wijdt aan deze uitgave de volgende beschouwing:

Dit werkje, in brochurevorm, doet, dank zij vooral de pittige illustraties, aangenaam aan. En wat betreft het in het geschrift behandelde onderwerp, dit is zeker urgent en alleszins waard, ook buiten de grenzen van Rotterdam te worden bekeken.

In hun voorrede zeggen de schrijvers o. a.: „Wie den Coolsingel en zijn omgeving aandachtig gadeslaat, zal ons moeten toegeven, dat daar iets gaat gebeuren wat de belangstelling onzer geheele burgerij ten volle verdient: de herschepping van dezen singel in een modernen wereldboulevard. .....

Het kostbaarste plekje van Rotterdam waar aan de eene zijde een trits van monumentale gebouwen zal zijn verrezen, waarin geheel ons ambtelijk en zakelijk leven wordt geconcentreerd, verkeert, voorzoover het de tegenoverliggende zijde en de naaste omgeving betreft, nog in een toestand van onzekerheid, in een chaos van oude en nieuwe elementen, welke een harmonie brengende ordening en regelmaat dringend behoeft.

Deze gedachten hebben ons bewogen een bescheiden poging in die richting te wagen door in groote lijnen een plan van indeeling en bebouwing te ontwerpen voor den Coolsingel en zijn omgeving, waarbij wij hebben getrokken het Slagveld, het geheele Hofplein, alsmede de Galerij. .... De gevels aan den door ons geprojecteerden boulevard moeten slechts beschouwd worden als een voorbeeld om aan te toonen, hoe naar onze opvatting van den Singel een grootsch en aesthetisch geheel is te maken.

Het heeft absoluut niet in onze bedoeling gelegen om hier als dictatoren de wet voor te schrijven aan hen, die van plan zijn daar binnenkort te bouwen. .... Ons doel was voornamelijk in enkele, algemeene lijnen een beeld te trekken van onzen toekomstigen wereldboulevard, teneinde te voorkomen, dat daar later door onoordeelkundig optreden van bouwmeesters of hunne lastgevers, of door welke omstandigheden dan ook, een wansmakelijk samenstel van gevels verrijze, hetwelk absoluut niet bij de omgeving zou aansluiten en het aanzien van dezen boulevard voor jaren, en misschien voor goed, zou bederven."

Het project dus gaat aanmerkelijk verder dan op 't oogenblik in de bedoeling van het gemeentebestuur ligt, in de doortrekking n.l. van den nieuwen aanleg van den Coolsingel tot het Hofplein, met een radicale, en gezien het toenemend druk verkeer zeker niet overbodige, verbetering van den aanleg van genoemd plein, waarmede gepaard gaat de toch onvermijdelijke algeheele vernieuwing van de „Doele", en verbetering der aan het plein grenzende huizenblokken. Door schrijvers wordt terecht de nadruk ge-

legd op de noodzakelijkheid van het tijdig instellen eener regeling waardoor een aesthetische bebouwing van dat plein en van den Coolsingel, voorzoover dit zal mogelijk zijn, wordt verzekerd.

Eenige proeven van bebouwing met warenhuizen, restaurants, hôtels, enz., zooals de schrijvers zich die denken, geven ons de knappe perspectiefteekeningen in dit werkje te zien; proeven echter waarvan zij zelf zeggen dat zij daarmede niet hebben gepoogd zich op arrogante wijze als leiders op te werpen; het zijn ideaalplannen waarbij de fantasie weliswaar een groote rol heeft gespeeld, maar die bewijzen kunnen dat er zonder hooge kosten voor de gemeente van dezen singel en omgeving nog wel iets te maken is."

Een ding doet in dezen monumentaal aangelegden modernen „wereldboulevard" vreemd aan; ontwerpers n.l. hebben gemeend goed te doen hun plan zóó in te richten dat de bestaande oude molen met wieken en al, midden op den boulevard tegenover de geprojecteerde beurs, een plaats verkrijgt; daarmee niet tevreden, hebben zij den molen voorzien van een onderbouw met tweehoog rondgaande terrassen, en dit zonderling samenstel (malle) Molencafé gedoopt; en wel geleid door de overweging dat „een dergelijke molen (buiten dienst) een uniek typisch Hollandsch cachet kan geven aan onze singels en pleinen"; welke redeneering juist kan zijn wanneer tenminste de molen molen blijft, en onze singels typisch Hollandsch blijven, en geen zestig meter breede wereldboulevards worden.

Dit echter daargelaten, verdienen de schrijvers van dit werkje alle waardeering dat zij in dit voor Rotterdam zoo gewichtig vraagstuk een poging deden om de algemeene belangstelling op te wekken.

Vereenigingen.

CONCEPT HONORARIUMREGELING, WONINGBOUW, VOLKSHUISVESTING.

(Met enkele aanvullingen aangenomen door de Ledenvergadering der M. B. V. A. van 31 Mei 1916).

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, en in het algemeen voor woningen voor de volkshuisvesting, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht.

I. Algemeene Regelen.

Artikel 1. Een opdracht tot het verrichten van architectswerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde de voorlichting of de hulp van een architect inroept ten behoeve van eenig bouwplan, waarvan de opdrachtgever zich de verwezenlijking voorstel.

Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect de daarbij overeengekomen werkzaamheden aanvangt te verrichten.

Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden om geldig te zijn, doch de architect is verplicht bij de aanvaarding van de opdracht den opdrachtgever op de hoogte te stellen van de daaruit voortvloeiende wederzijdsche verplichtingen door overlegging van een exemplaar dezer Regelen.

Art. 2. Uit de verstrekking en aanvaarding van eene opdracht spruit voort eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaarde en anderzijds tot honoreering van den verrichten, overeengekomen arbeid.

Art. 3. Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp respectievelijk bestek, door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen c.q. bestek het gevolg is, zal hiervoor eveneens afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den omvang van den meergevorderden arbeid.

Indien de opdrachtgever meer dan één architect met de uitvoering der opdracht wenscht te belasten, welke architecten niet samen in een firma verbonden zijn, dan zal het honorarium verhoogd worden volgens eene vooraf te sluiten overeenkomst, met dien verstande, dat die verhooging niet minder dan een derde gedeelte van dat honorarium zal zijn.

Art. 4. Indien een volgens opdracht door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd of de bouw wordt uitgesteld, is hij, die deze opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen zes maanden na het indienen van het ontwerp aan dien architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de gedetailleerde begrooting, of, bij ontbreken daarvan, volgens de globale raming van kosten: alsmede te vergoeden de door den architect gedane voorschotten, eventueel reeds gemaakte bestedingskosten, e. a.

Worden echter de architectswerkzaamheden bij de uitvoering van het werk aan een ander opgedragen en wordt daarbij in hoofdzaak gevolgd het oorspronkelijk ontwerp van den eersten architect, dan is de opdrachtgever verplicht het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn, indien het werk ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen, tenzij de opdrachtgever door bewijzen kan staven, dat hij door wanpraestatie van den eerstbedoelden architect genoodzaakt was aan een ander de architectswerkzaamheden op te dragen.

Indien op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, afwijkend van het type der volkshuisvesting, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend overeenkomstig de Algemeene Regelen en Tabel van Juli 1915 volgens de klasse, waartoe zij behooren; met dien verstande, dat vóór den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald of — en zoo ja, welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om volgens de Algemeene Regelen en Tabel gehonoreerd te worden. Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijn erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

Art. 5. De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der revisiebestekteekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde rioleering met al de daarbij benoodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoomede de teekeningen, waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectieluiken ten behoeve van leidingen van verwarming licht of water aan den opdrachtgever worden verstrekt. De architect is gerechtigd voor de ingeleverde teekeningen een ontvangbewijs te vorderen. Ingevolge de Auteurswet 1912 heeft de architect het uitsluitend recht van verveelvoudiging van zijn architectonische schepping in haar geheel en van hare onder

(Vervolg 3e pagina bijblad)

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845

Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van

de Nederlanden van 1845

deelen, alsmede van zijne ontwerpen teekeningen, schetsen, plastische modellen, enz.

Door het terhandstellen ten dienste van den bouw van een of meer kopieën dezer ontwerpen, teekeningen, enz. aan den eigenaar, wordt noch aan dezen, noch aan den aannemer of aan anderen, de bevoegdheid gegeven om daarvan een ander gebruik te maken dan dat, waarin de architect door het aanvaarden zijner opdracht heeft toegestemd.

De reproductie (in elken vorm) van de bedoelde ontwerpen, alsook de uitvoering naar die ontwerpen van een ander, niet in de opdracht begrepen, gebouw of onderdeel daarvan, is dus niet geoorloofd zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van den architect. Evenmin is zonder voorafgaande toestemming van den architect geoorloofd het reproduceeren, door den eigenaar of een ander, van het gebouw, ook nadat dit is voltooid en afgeleverd.

De architect heeft het recht, de materieele verwerkelijking van zijn werk te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het practische gebruik belemmert.

De architect kan eischen, dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, indien door wijzigingen, zonder zijne goedkeuring aangebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd.

Art. 6. Het opzicht- en toezichthoudend personeel, belast o. a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt op voordracht van den architect door den opdrachtgever aangesteld en ontslagen. Dit personeel staat onder bevelen van den architect. Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever. Het salaris komt niet ten laste van den architect, doch van den opdrachtgever. Dit salaris wordt maandelijks door den opdrachtgever betaald, die daarvoor rechtstreeks jegens dit personeel aansprakelijk is.

De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering, zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht, berekend volgens tabel I. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

(Wordt vervolgd.)

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Officieel Gedeelte. Alg Vergadering op 12 Juli a.s. Agenda. — Jaarverslag der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst 1 Mei 1915—1 Mei 1916.

Nog eens Art. 24, A. A. V.

Oude Architectenteekeningen.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Breda, met afbeeldingen.

Bouwkunst en Schilderkunst, door Candidus.

Post- en Telegraafkantoor te Beemster, arch. Jaap Molenaar, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 27. De Sint Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman.

Anarchie in de letterwereld, door G. te Winkel, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 28. Nouveau système de tractrion électrique en service aux Chemins de fer Métropolitains de Paris. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 18 December 1915 door Léon Ots—Chevalier, met afbeeldingen.

G. A. A. Middelberg. Levensbericht met portret, door jhr. ir. J. A. van Kretschmar van Veen.

De „Syracuze Herald" over een bezoek van Nederlandsche ingenieurs in Amerika, met afbeelding.

Normen voor Portland-Cement door ir. R. A. van Sandick.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 1 Juli 1916 te 's-Gravenhage.

Ingezonden Stukken. Normaalprofielen voor spoorstaven door ir. C. A. S. Hamelink.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 27. Officieel gedeelte. — Verslag van de 20e Algemeene Jaarvergadering (vervolg). — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Het gebruik van electriciteit bij bouwwerken. — Pensioenfonds Personeel van Architecten. — Ingezonden. — Gemengd. — Correspondentie. — Boekbespreking en catalogi. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 27. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Naar Delft!

Afdeelingsverslagen. Groningen 27 Juni 1916. — Haarlem 27 Juni 1916. — Wormerveer 26 Juni 1916.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 5. De Mei-aflevering van Eduard Cuyper's Maandschrift voert ons ditmaal verder van huis dan gewoonlijk, want een studie getiteld »De Oudste Tempels«, door J. R., verplaatst ons tusschen de bouwvallen van het oude Egypte, terwijl wij in een tweede artikel door Lita de Ranitz in Orvieto worden rondgeleid in en »Rondom een Cathedraal«.

De studie over de tempels komt ons zeer belangwekkend voor, in verband met de symboliek in de bouwkunst, waaraan hier inzonderheid de aandacht wordt gewijd.

Verschillende vraagstukken en meeningen, betreffende die symboliek worden hier behandeld en het is blijkbaar des schrijvers bedoeling, omtrent die dingen tot klaarheid te geraken, met welk doel vele bronnen door hem geraadpleegd zijn en ook afbeeldingen, aan Egyptische en Assyrische monumenten ontleend, ter illustratie zijn gegeven. Tegenover deze doorwerkte studie is het bezoek aan Orvieto als een reisschets te beschouwen. Toch bevat ook deze schets vele wetenswaardige bijzonderheden. Zij geeft meer de spontane indrukken der werkelijkheid weer, dan resultaten van vergelijkende studie en is met eenige fraaie afbeeldingen geïllustreerd.

ADVERTEERT
IN DIT BLAD

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104 106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **1sten Augustus 1916,** des namiddags ten **2 ure** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1365.

Het leggen van het tweede hoofdspoor van den spoorweg ZALT-BOMMEL—HEDEL met bijkomende werken.

Begroting f 92300.—.

De besteding geschiedt volgens § 72 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Juli 1916 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. VAN BERCKEL te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te verkrijgen, tegen betaling van f 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten Juli 1916 ten 10.15 ure voormiddag station Hedel.

UTRECHT, den 8sten Juli 1916.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Te Van Swindenstr. 16.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

Ingenbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benodigd bij het vervaardigen van Houtgranulet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JULI 1916. No. 30

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec., voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Onze Monumenten.

Enkele weken geleden is het Dertiende Jaarverslag verschenen van de Rijkscommissie voor de Beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

Het bevat als gewoonlijk een overzicht van den stand der gewone werkzaamheden van de Commissie en van hare verdere bemoeiingen, voornamelijk in het belang van het behoud van oude gebouwen. Deze beide paragrafen zijn weder het belangrijkst, doch de lectuur daarvan is weinig bemoedigend, omdat er uit blijkt, dat de tijdsomstandigheden op het werk der Commissie helaas niet zonder invloed zijn gebleven.

De heer Hoefer, een der ijverigste leden, moest, evenals verleden jaar, de bewerking van een deel der Geïllustreerde Beschrijving van de monumenten, gewijd aan den Tieler- en den Bommelerwaard en het land van Kuilenburg, waarvoor teekeningen en fotografieën gereed zijn, laten rusten, omdat werkzaamheden in verband met den oorlogstoestand hem geheel in beslag nemen. Wel zijn de Voorloopige Lijsten, betrekking hebbende op de provinciën Gelderland en Noordholland, onder handen, maar omtrent het vermoedelijk tijdstip der publicatie wordt begrijpelijkerwijze nog niets medegedeeld.

De secretaris heeft zich meer bepaaldelijk de bestudeering van de monumenten van Maastricht tot taak gekozen.

Wie zich van de belangrijkheid van deze taak een denkbeeld wil vormen, leze slechts in de Januari-aflevering van het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond het uitvoerig artikel van Dr. Jan Kalf over zijne opgravingen in de St. Servaaskerk te Maastricht. Dit artikel heeft nog slechts betrekking op onderdeelen van een enkel monument uit de stad, die er meerdere kan aanwijzen, waaronder een van minstens even groot belang voor de geschiedenis onzer bouwkunst.

De wijze van werken, hier toegepast, is voorzeker de aangewezene, om tot betrouwbare resultaten te komen. Talloos zijn de bezwaren en moeilijkheden, die er aan verbonden zijn, doch dit hindert allerminst, omdat het juist die moeilijkheden zijn, die den geest van den onderzoeker prikkelen en scherpen, maar er is een bezwaar, weliswaar van eenigszins anderen aard, dat niet uit den weg te ruimen is, namelijk het onvermijdelijk tijdroovende van dergelijke onderzoekingen.

Tengevolge daarvan is het voor één mensch, over hoeveel werkkracht hij ook moge beschikken, slechts mogelijk, een klein deel te volbrengen van de taak, die hier afgewerkt moet worden.

Men heeft dit bij de instelling der Rijkscommissie natuurlijk wel reeds ingezien. Het haar opgedragen werk kan uit zijn aard echter slechts aan weinig hoofden en handen worden toevertrouwd, omdat het van het hoogste belang is, dat daarin eene leidende gedachte de overhand behoudt.

Het zou dan ook zeker zeer te betreuren zijn geweest, indien de Commissie haren Secretaris had verloren. Het gevaar daarvoor, dat zich blijkens het verslag heeft voorgedaan, schijnt echter thans afgewend, maar het bezwaar, dat de taak der Commissie nog jaren en jaren vorderen zal is daarmede nog slechts ten deele bezworen.

Ook dit zou niet hinderen, want zoowel de leden als de ambtenaren der Commissie zullen geleidelijk, na korter of langer tijd, hun werk aan anderen moeten overdragen en er kan tijdig genoeg voor gezorgd worden, dat niet wordt afgeweken van den ingeslagen weg, waarop reeds aanvankelijk zulke goede resultaten werden verkregen.

Doch, wij hebben er reeds meermalen op gewezen en wij gaan voort maar weder op hetzelfde aambeeld te hameren en te wijzen op het gevaar, dat nog maar steeds blijft bestaan, namelijk dat, indien de zorg onzer Regeering zich blijft bepalen uitsluitend bij de beschrijving der monumenten, de monumenten zelf voor het grootste deel niet meer aanwezig zullen zijn, wanneer de beschrijving in een serie kloeke deelen compleet in onze boekenkast zal staan.

Dien indruk krijgt men gedurig, wanneer men slechts om zich heen ziet en hij wordt nu reeds sedert een twaalftal jaren door het verslag der Rijkscommissie telkens weder gewekt, door hetgeen daarin voorkomt over hare bemoeiingen inzake het behoud van oude gebouwen.

Te dikwijls nog zijn de resultaten dier bemoeiingen negatief of twijfelachtig, omdat de Commissie slechts raadgevend en waarschuwend kan optreden en wanneer zij iets bereikt, het dikwijls alleen de persoonlijke invloed van een of meer harer leden is, die hiertoe leidt.

Daarom is het dubbel te betreuren, dat haar onlangs een lid als Victor de Stuers ontvallen is.

Strikt genomen vallen bemoeiingen voor het behoud van monumenten buiten het arbeidsveld der Commissie; wij moeten het daarom te meer waardeeren, dat zij daartoe steeds bereid gevonden wordt; maar hoe klein is het aantal gevallen, waarbij hare medewerking wordt ingeroepen of waarmede zij zich uit eigen beweging bemoeit en bemoeien kan, tegenover het groote aantal gevallen, waaromtrent het gewenscht of noodig geacht moet worden, dat er de aandacht op werd gevestigd.

Het zijn niet slechts kleine en afgelegen plaatsen, waar men overblijfsels, en vaak zeer belangrijke, aantreft, die bij voortduring aan de ergerlijkste verwaarloozing zijn prijsgegeven, zij zijn ook in grootere en groote steden bij tientallen aan te wijzen. En jaarlijks verdwijnt er een en ander van de waardevolle nalatenschap der voorgeslachten, hier door een brand, ginds door afbraak, elders weer als offer aan de eischen van het verkeer en, wanneer dit ongestoord zoo voortgaat, is te voorzien, dat de Geïllustreerde Beschrijving van de monumenten aan een volgend geslacht in hoofdzaak zal doen zien, wat wij verloren hebben laten gaan.

Vereenigingen.

CONCEPT HONORARIUMREGELING, WONINGBOUW, VOLKSHUISVESTING.

Vervolg. (Zie bladz. 116).

(Met enkele aanvullingen aangenomen door de Ledenvergadering der M. B. V. A. van 31 Mei 1916).

Artikel 7. Tabel I.

Art. 8. Alle bestedingskosten komen ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: Alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk als: het vermenigvuldigen van het bestek en voorwaarden, event. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de bestekteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, advertenties enz., lokaalhuur tot het houden der aanbesteding, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, leges, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek naar servituten enz.

Berekening voor werkteekeningen en uitslagen ware grootte (zie artikel 6).

Bedrag aannemingssom, respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom respectievelijk bouwsom.
5.000	**2.00**
6.000	1.97
7.000	1.94
8.000	1.91
9.000	1.88
10.000	**1.85**
15.000	1.82
20.000	1.78
25.000	1.76
30.000	1.73
35.000	1.69
40.000	1.66
45.000	1.63
50.000	**1.60**
55.000	1.57
60.000	1.54
65.000	1.51
70.000	1.48
75.000	1.45
80.000	1.42
85.000	1.39
90.000	1.36
95.000	1.33
100.000	**1.30**
150 000	1.08
200 000	0.92
250.000	0.82
300.000	0.74
350.000	0,68
400.000	0 63
450 000	0,60
500.000	**0.58**
550 000	0.55
600.000	0.53
650.000	0.51
700.000	0.48
750 000	0.46
800.000	0.44
850.000	0.42
900.000	0.41
950 000	0.39
1.000.000	**0.38**
1.050.000	0.36
1 100.000	0.356
1 150.000	0.34
1.200.000	0.335
1.250.000	0.33
1.300 000	0.32
1.350.000	0.315
1.400.000	0.31
1.450.000	0.305
15.00.000	**0.30**

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.

Deze bestedingskosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch zij worden den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den architect direct met den opdrachtgever verrekend.

II. Honorariumregeling.

Art. 9. Het honorarium van den architect is de belooning voor de werkzaamheden, door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep en wordt berekend volgens de na te noemen Tabel II.

Het honorariumprocent daalt in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materieele uitvoering van het werk gevorderd wordt.

In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met opklimmende bouwsommen (zie Tabel II).

De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.

Art. 10. Tabel II.

Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
	Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Gedetailleerde Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
5.000	**2.10**	**1.44**	**0.71**	**0.54**	**1.30**	**1.25**	**7.34**
6.000	2.00	1.40	0.68	0.52	1.29	1.24	7.13
7.000	1.88	1.38	0.66	0.50	1.28	1.22	6.92
8.000	1.77	1.35	0.64	0.48	1.25	1.21	6.70
9.000	1.68	1.31	0.62	0.47	1.23	1.20	6.51
10.000	1.58	1.28	0.61	0.44	1.21	1.20	6.32
15.000	1.24	1.15	0.53	0.40	1.12	1.11	5.55
20.000	1.07	1.08	0.48	0.35	1.06	1.03	5.07
25.000	1.00	1.02	0.47	0.34	1.02	1.00	4.85
30.000	0.95	0.98	0.45	0.33	0.99	0.96	4.66
35.000	0.92	0.94	0.44	0.32	0.95	0.93	4.50
40.000	0.89	0.91	0.43	0.31	0.92	0.89	4.35
45.000	0.86	0.89	0.40	0.31	0.88	0.88	4.22
50.000	**0.84**	**0.86**	**0.40**	**0.29**	**0.87**	**0.84**	**4.10**
60.000	0.81	0.82	0.38	0.28	0.85	0.81	3.95
70.000	0.79	0.81	0 37	0.28	0.82	0.78	3.85
80.000	0.78	0.80	0.37	0.27	0.80	0.78	3 80
90.000	0.77	0.80	0.36	0.27	0.78	0.77	3.75
100.000	**0.76**	**0.78**	**0.36**	**0.26**	**0.78**	**0.76**	**3.70**
150.000	0.72	0.73	0.33	0.24	0.72	0.71	3.45
200 000	0 66	0.67	0.31	0.23	0.68	0,65	3.20
250.000	0.60	0.63	0.29	0.21	0.63	0,61	2.97
300.000	0.57	0.60	0.27	0.20	0.59	0.58	2.81
350.000	0.54	0.57	0.26	0.18	0.57	0.56	2.68
400.000	0.52	0.54	0.25	0.18	0.55	0.54	2.58
500.000	**0.51**	**0.53**	**0.24**	**0.17**	**0.53**	**0.52**	**2.50**
600,000	0.51	0.52	0.24	0.17	0.52	0.51	2.47
700.000	0.49	0.52	0.23	0.17	0.52	0 51	2.44
800.000	0.49	0.51	0.23	0.16	0.52	0.50	2.41
900.000	0.48	0.50	0.23	0.16	0.51	0.50	2.38
1.000.000	**0.48**	**0.49**	**0.23**	**0.16**	**0.50**	**0.49**	**2.35**
1.250.000	0.46	0.49	0.22	0.16	0.49	0.48	2.30
1 500.000	**0.45**	**0.47**	**0.21**	**0.15**	**0.46**	**0.46**	**2.20**

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen, hooger dan 1.500.000 gulden, daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ pCt., tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.

Art. 11. De werken worden verdeeld in groepen, al naarmate de aannemingssom of bouwsom een nader in de Tabel aangegeven cijfer, varieerend tusschen 1000 en 1.500.000 gulden, bedraagt.

Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{10}$ pCt., tot een aannemingssom of bouwsom van 3 000 000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats.*)

De toepassing der Tabel geschiedt mee dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom.

Art. 12. In bovenstaande Tabel wordt verstaan onder:

a. «Voorloopig ontwerp»: de situatie, de schetsteekeningen van de plattegronden, een doorsnede en de voornaamste gevel van het bouwwerk op kleine schaal, al of niet met een globale begrooting van kosten, berekend per M². bebouwd grondvlak of per M³. inhoud van het gebouw, en verder de exploitatieberekening.

b. «Ontwerp»: het ontwerp, zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwverordeningen, de bespreking met de gemeentelijke of andere overheden, en het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning,

c. «Bestek»: de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit moet uitgevoerd worden.

d. «Gedetaileerde begrooting»: de begrooting opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behoorende eenheidsprijzen en de verdere kosten aan de uitvoering verbonden.

e. «Algemeene details»: de ten behoeve van de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar, onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, 't zij op het bureau van den architect, op het bouwwerk of elders.

f. «Hoofdleiding, toezicht en afrekening»: de door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop, het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk

Art. 13. Als bedrag, waarover het honorarium-percentage wordt genoten, wordt genomen de totale som der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samenvoeging van:

a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw;

b. de kosten van tijdens den bouw door den opdrachtgever nader verlangde werken, en de bijwerken, uit den bouw zelve voortvloeiende;

c. de kosten van eventueel door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan;

d. de kosten van aanwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te bereken;

---

*) Als handleiding voor de berekening van de bedragen, vallende tusschen de groepcijfers van Tabel I, diene de volgende formule:

Om het percentage x over de aannemingssom, respectievelijk bouwsom B, vallende tusschen de in de Tabel voorkomende bedragen, juist te berekenen, zoekt men in de Tabel de beide groepcijfers A. en C., waartusschen de bouwsom B. valt, zoomede de procenten m. en n., welke voor deze groepcijfers zijn vastgesteld. Men vindt dan het bedoelde percentage x uit de vergelijking:

$$(m-x):(m-n) = (B-A):(C-A).$$

waaruit volgt: $x = m - \frac{(B-A)(m-n)}{C-A}$

e. de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen;

f. de kosten van werken in gewapend beton, aanleg van centrale verwarming, ventilatie, verlichting, liften, watervoorziening en dergelijken, voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen, en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht, indien de projecten voor die installaties niet door den architect, doch door adviseerende specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt, welke de verantwoordelijkheid daarvan dragen en daarvoor afzonderlijk worden gehonoreerd.

Art. 14. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens de Algemeene Regelen en Tabel van Juli 1915.

(Slot volgt.)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst hield 13 Juli j.l. haar alg. vergadering in haar gebouw te Amsterdam. De voorzitter, de heer S. de Clercq, leidde de vergadering. In zijn inleidende rede wees de voorzitter erop, dat hoewel de tijdsomstandigheden ongunstig zijn, de belangstelling der leden in hun vakvereeniging, die thans een toestand van overgang medemaakt, zeer bevredigend mag worden genoemd. Ook de gewone tweemaandelijksche vergaderingen waren steeds goed bezocht. Hét aantal leden bleef constant. Aan dr. Berlage werd ter gelegenheid van zijn zestigsten verjaardag het eere-lidmaatschap der Maatschappij verleend.

De honorariumtabel werd herzien, uitgegeven en verkrijgbaar gesteld.

Ook de commissie der honorariumtabel voor woningbouw en volkshuisvesting kwam met haar arbeid gereed. De comsie verdient den dank der Maatschappij voor het voleindigen eindigen van haar moeilijke taak.

De onderhandelingen betreffende art. 24 der A. A. V. leidden nog tot geen definitief resultaat. Een nieuwe redactie van genoemd artikel werd door het bestuur ontworpen, waaromtrent met den Ned. Aannemersbond nadere besprekingen zullen worden gevoerd. Deze redactie luidt thans als volgt:

Particeele en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking:

a. het gevolg is van een handeling in strijd met: 1e een wettelijke bepaling inzake den arbeid; 2e. een ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst; 3e. een bepaling in het bestek betreffende loon en arbeidsduur;

b. op eenigerlei wijze door den aannemer of zijn organisatie is uitgelokt;

d. ven gevolg is van den wensch om een arbeidsovereenkomst te verkrijgen, ter plaatse waar deze nog niet bestaat.

Particeele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien ze zijn uitgeschreven door den Nederlandschen Aannemersbond of zijne afdeelingen en slechts in die gevallen, waarin ook bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.

Hanrath en J. Herman de Roos, werd gekozen de heer Hanrath en J. Herman de Roos werd gekozen de heer B. J. Ouëndag en herkozen de heer J. Herman de Roos. De heer Hanrath had zich niet herkiesbaar gesteld.

Bij acclamatie werd de heer de Clercq weder als voorzitter aangewezen.

Als lid der commissie van onderzoek werden gekozen de heeren P. G. Buskens en A. R. Freem. Voor de commissie van redactie de heeren J. Gratama en C. J. Kruisweg. Voor de commissie van onderwijs de heer W. de Vrind Jr.

Als leden der geschillen-commissie der honorariumtabel voor woningbouw en volkshuisvesting werden aangewezen de heeren B. J. Ouëndag en C. B. Posthumus Meijjes.

Als secretaris-redacteur der periodieken werd, in verband

(Vervolg ze pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P.O.Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

met de ontslagneming van den heer Gratama, als redacteur der periodieken benoemd de heer J. Wesselius.

Ten slotte werd aangenomen een voorstel tot statutenwijziging betreffende het nieuw op te richten Instituut Eereraad.

Na afloop der vergadering werden, onder leiding van den heer M. J. Meijers, inspecteur van den Gemeentelijken Woningdienst, verschillende woningcomplexen bezichtigd, gebouwd door dr. Berlage, de Bazel, van Epen, van der Pek en andere architecten.

DE UITBREIDING VAN AMSTERDAM,

gezien van het standpunt van den ingenieur.

In de vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs, op 7 Juli j.l. te Utrecht gehouden, hield de heer A. W. Bos, Directeur van Publieke Werken te Amsterdam, een voordracht over de uitbreidingen van de hoofdstad. Aan het verslag der vergadering ontleenen wij dienaangaande het volgende:

Het doel van het door spreker te geven overzicht van de uitbreidingen, welke de hoofdstad in den loop der jaren had ondergaan, en van de ontwerpen, welke in de latere jaren daarvoor gemaakt zijn, was vooral de ingenieurs te wijzen op de groote rol, die hun werken in die uitbreidingen vervullen, vooral in een polderland.

Van den eersten tijd af bepaalt de havenbouwer den aanleg en stelt de vestingbouwer de omtreklijnen vast. Deze kan bij de snelle opkomst der stad na de Scheldesluiting nauwelijks den havenbouwer bijhouden. Er vormen zich telkens scheepsbouwinrichtingen, lastages buiten de wallen, die later weer in de nieuwe bevestiging worden opgenomen, welke steeds meer den regelmatigen veelhoek nadert tot eindelijk het zoo bekende mooie stadsplan is voltooid.

Spreker behandelt achtereenvolgens de verschillende elementen, die de uitbreidingen beheerschen.

Vooreerst is noodig een ruime onteigening, zoodat men niet gebonden is aan de perceelscheidingen van het particulier bezit, waardoor het 17e eeuwsche plan zoo goed is kunnen worden. Die onteigening van ruime complexen brengt echter mede, dat zeer groote kapitalen daarin moeten worden vastgelegd, waarvan vele millioenen aan waardevermeerdering van den ruwen grond worden betaald aan eigenaren, die daarvoor niets hebben verricht. Al heeft dit op de huurprijzen veel minder invloed dan men gewoonlijk denkt, de financieele eischen worden daardoor zoo groot, dat goede uitbreidingen daardoor veeal worden belet.

Vervolgens de ligging der gemeentegrenzen, die zich meestal niet ver buiten de wallen der vestingen uitstrekten.

Met mondjesmaat hebben provincie en Rijk aan de hoofdstad eenige uitbreiding gegeven, doch steeds als het te laat was.

Voor het eerst is thans een annexatie op ruime schaal aanhangig gemaakt. De oppervlakte der gemeente van 4600 H.A. zal daardoor meer dan verdubbeld worden.

Voorts wijst spreker op de royale plannen van 1865, die om financieele redenen niet aldus zijn uitgevoerd, doch gelukkig heeft het particulier initiatief in die dagen de kortzichtigheid van de gemeente beschaamd door den aanleg van het Vondelpark.

De waterstaatkundige toestand in een stad, die met 4 boezems en tal van polders heeft rekening te houden, is mede een zaak van groot belang. Reeds nu laat het zich aanzien, dat voor de toekomstige rioleering van Watergraafsmeer en Sloten moeilijkheden zullen rijzen. Spr. wijst op de beteekenis, die de grachten in een stadsplan bezitten.

De spoorwegen zijn belangrijke factoren in de uitbreiding. Het plan der Staatscommissie, herwelk een uitgaaf van 74.2 millioen zoude vorderen, trok een streep door het plan Uitbreiding-Zuid van dr. H. P. Berlage, waardoor dit geheel nieuw moest worden opgezet. Ook het spoorwegplan zelf heeft belangrijke wijzigingen moeten ondergaan, sinds het project der nieuwe havencomplexen in het Westen van de stad werd vastgesteld en een goederenringbaan in de eerste plaats noodig werd.

De gewone wegen eischen minder zorg; worden de intercommunale wegen op minstens 25 M. breedte aangelegd en de bestaande radiale hoofdstraten op de doelmatig gebleken breedte verlengd, dan is die zaak eenvoudig.

Bij den aanleg van plantsoenen doet zich de vraag voor of men de kracht zal concentreeren op een enkel groot park met bosch en weiden of dat men de parken over de stad zal verdeelen, welk laatste stelsel door Amsterdam wordt gevolgd. Wenschelijk is het die parken door zeer breede wandelwegen in verbinding te brengen met de bestaande bebouwing. De mogelijkheid om een park op polderpeil aan te leggen, is een technisch vraagstuk, van groot financieel belang. Veelal zal het dan noodig zijn den waterstand kunstmatig te verlagen.

Een hoogst belangrijk element vormen de industrieterreinen, waarvoor, op grond van het rapport eener commissie van 1903, de overzijde IJ, waar de gemeente een bezit heeft van ongeveer 600 H.A., werd aangewezen. Voor enkele ondernemingen, die aan het hart van de stad zijn gebonden, zijn de onteigende terreinen van Uilenburg in de Jodenbuurt aangewezen.

Ten slotte heeft de ingenieur-stedenbouwer na te gaan hoe groot de bebouwingsfactor moet zijn om bij een behoorlijk ruimen bouw een sluitende exploitatie mogelijk te maken.

Die factor was tot dusverre in de nieuwe complexen in Amsterdam veelal 60 pCt., terwijl de Woningwet uitgaat van 66⅔ pCt. bij de exploitatie door particulieren.

Het is gebleken dat men niet hooger dan 50 pCt. kan gaan als men iets goeds wil maken. Dit is ook de factor in het nieuwe plan Uitbreiding-Zuid van dr. Berlage, terwijl zijn vorig plan slechts 40 pCt. aanwees.

Wanneer aldus door den ingenieur de elementen van de uitbreiding zijn vastgelegd en voorts een verzameling is gemaakt van de stichtingen, als ziekenhuizen, sportterreinen, enz., is het woord aan den artist om te trachten daaruit een geheel te maken, dat in de vast te stellen hoofdlijnen het geraamte aangeeft, waarin zich de toekomstige stad door de zorg en samenwerking van kunstzinnige architecten tot iets schoons kan ontwikkelen.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—131 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leien. & Vloer- en Wandtegels enz.

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Van Swietenstr. 10.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

BOOTWERF- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG,
Keizersgracht 304, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Spreker geeft een overzicht van het plan 1915 van dr. Berlage en wijst op de omlijning en de vaste punten, waaraan deze gebonden was, zooals den Amstelveenschen weg, den Amsteldijk, de nieuw te maken Amstelbrug, de uitmondingen der grachten, den spoorweg, de 4de tramremise en de plaats voor het nieuwe ziekenhuis en het Zuiderstation, wanneer deze gebouwd zouden worden.

Voorts was de opening in het plan verzocht van een kunstenaarshuis, een academie van Beeldende Kunsten en een nieuwe ijsbaan.

Spr. geeft aan, welke de hoodlijnen zijn, die het karakter van het plan bepalen en die het mogelijk maken een grootsch geheel te verkrijgen, wanneer het naar den geest van den ontwerper kan worden uitgevoerd.

Daar men onmogelijk de toekomst kan profeteeren en alle vorige uitbreidingsplannen steeds door nieuw opkomende behoeften moesten worden gewijzigd, waarvan spr. vele voorbeelden gaf, moet men zich, ook ten aanzien van dit plan, dit voor oogen houden.

Het groote studieboek voor de ingenieurs, die invloed uitoefenen op den bouw, blijft steeds de stad zelf, waarvan het leven, vooral het economische, steeds moet worden bespied.

Voor de architecten komt thans de vraag aan de orde of men het schilderachtige door groote verscheidenheid, dan wel het blokbouwstelsel door strenge regelmaat of beide richtingen zal bevorderen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. Officieel Gedeelte. Concept Statutenwijziging.

Een toepassing van het raamspant op een houten bekapping, door A. W. C. Dwars c. b. i., met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 29. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Prijsvraag Heerlen.

Oosterhout, met afbeeldingen.

Een nieuw stadhuis voor Amsterdam.

Ter overweging, door Candidus.

Ernstig gevaar.

Excursie Club van Haagsche Leden A. et A.

Natuurmonumenten.

Vakonderwijs.

DE BOUWWERELD No. 28. Het „Civic-Centre" van Rotterdam met afbeeldingen.

De St. Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 29. Request aan den Gouverneur-Generaal over de aanspraken van den ingenieursstand bij benoemingen van Burgemeesters voor de groote Indische steden.

Invloed van eb en vloed op benedenrivieren, door prof. ir. G. H. de Vries Boekman, met afbeeldingen.

Seinwezen op Nederlandsche spoorwegen, door ir. L. H. N Dufour.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 7 Juli 1916 te Utrecht.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 8 Juli 1916 te Maastricht.

Ingezonden Stukken. Beschouwingen over het peil van het IJsselmeer na afsluiting en droogmaking der Zuiderzee, door ir. W. H. Brinkhorst. — Voor- en nadeelen van klinker- en steenslagverhardingen van buitenwegen met niet zeer druk verkeer, door Adr. van de Koppel.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 28. Verslag van de 20e Algemeene Jaarvergadering (slot). — Afdeelingsreglementen. — Ter navolging. — Verslagen van vergaderingen. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Ingezonden. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 28. Last of vergunning. Terugvordering van kwijtgescholden boete.

Overzicht der aanbestede werken over het tweede kwartaal van het jaar 1916.

DE STEENHOUWERSWET EN HET STEENHOUWERSBESLUIT, benevens de Ministerieele Beschikkingen, enz. door D. Broerse Jr., inspecteur bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; uitgave W. J. Thieme & Cie., Zutphen. Er is, in verband met de totstandkoming der Steenhouwerswet, zooveel te doen geweest, dat een uitgaaf als deze wel niet onopgemerkt kan blijven. Zij bevat, behalve hetgeen de titel vermeldt, als inleiding, een beknopte geschiedenis der wet en voorts modellen van steenhouwerskaarten, arbeidslijsten en eenige verdere nuttige bijlagen en vormt alzoo een compleete handleiding inzonderheid voor de steenhouwerspatroons, die zich daarann te houden zullen hebben, ook al mochten zij meenen, dat hun bedrijf na wel wat te veel gereglementeerd is. De bedoeling der wet is elk geval goed en de practijk zal spoedig genoeg leeren, of en op welke punten herziening of vereenvoudiging noodig of gewenscht is.

Het boekje ziet er netjes uit en is met een duidelijke letter gedrukt. Alleen merkten wij op, dat in art. 26 van het Steenhouwersbesluit de namen van eenige steensoorten geradbraakt zijn en vragen wij ons af, of dit een gevolg is van onnauwkeurige correctie, dan wel of die namen in het officieele besluit ook foutief voorkomen, wat wij momenteel niet kunnen controleeren.

HOE VOLDOE IK AAN DE BEPALINGEN DER HINDERWET? Raadgevingen, enz. voor hen, die moeten voldoen aan de voorschriften der Hinderwet en voor hen, die deze wet moeten toepassen, door D. van Vugt en C. Visser, inspecteurs der Hinderwet te Amsterdam. Deventer — Æ. E. Kluwer.

De uitvoerige titel van dit werkje geeft alreeds vrij duidelijk aan, welk doel met de uitgave wordt beoogd en een nadere kennismaking met den inhoud vestigt den indruk, dat deze, met kennis van zaken samengestelde, handleiding uitstekend aan dit doel zal kunnen beantwoorden. Hebben de eerste acht hoofdstukken meer betrekking op de practijk van de toepassing der wet en de daarbij in acht te nemen formaliteiten, de laatste vier handelen inzonderheid over het voorkomen van hinder, uit verschillende oorzaken ontstaande. Deze met duidelijke afbeeldingen toegelichte hoofdstukken bevatten menigen wenk, die bij het ontwerpen van inrichtingen, die gevaar, schade of hinder kunnen teweegbrengen, ook voor den architect van groot nut kan worden geacht. De qualiteit der samenstellers wettigt het vertrouwen, dat wij hier met een betrouwbaren gids te doen hebben, wiens leiding den bouwmeester veel onnoodige moeite en last kan besparen en in vele gevallen het ontstaan van moeilijkheden, meestal gevolgen van onvoldoende kennis en verkeerde opvatting der wetsbepalingen, zal kunnen voorkomen.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur van Openbare Werken der Gemeente Velsen. Jaarwedde f 3300.—. Gezegeld adres en verdere stukken vóór of op 31 Juli 1916 aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Leeraar in Lijnteekenen en kennis van bouwconstructiën en werktuigen aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer, tegen 1 September 1916. Diploma civiel-ingenieur en eenige Indische ervaring gewenscht. Jaarwedde f 2000 tot f 3200. Gezegeld adres en verdere stukken vóór of op 1 Augustus 1916 aan den Directeur der School te Deventer, die inlichtingen verstrekt. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bekend met fabrieksbouw en Eenige Opzichters voor fabrieksbouw. Brieven enz. aan Arend G. Beltman, Civ. Ing. en Architect, Enschede. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

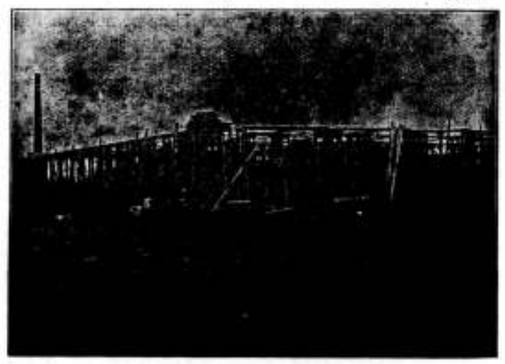

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 29 JULI 1916. No. 31

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verleden en Heden.

Vervolg (Zie bladz. 110).

Met het langzamerhand plaats maken van de anarchie voor een meer bestendige orde van zaken begint eigenlijk in West-Europa de geschiedenis der bouwkunst. Nomadenvolken en zwervende stammen, die hetgeen zij voor hun levensonderhoud noodig hebben overal zoeken, waar zij het meenen te vinden en niet schromen het zich daar door geweld toe te eigenen, hebben geen bouwkunst.

Gestadig reizend en trekkend met al hun hebben en houden hebben zij zich daar, waar zij zich een tijdlang ophielden, bediend van woningen, tenten of hutten van een uitermate tijdelijk karakter. Woonwagens en woonschuiten zij het dan ook van zeer primitieve samenstelling, zijn ongetwijfeld bij deze volken bekend geweest. Ook de samenstelling hunner tenten of hutten stellen wij ons gewoonlijk als zeer primitief voor, maar die voorstelling is waarschijnlijk onjuist, voor zoover zij de verblijven van aanzienlijke personen, vorsten en aanvoerders betreft. Daarin zal vrij zeker wel eenig verschil met de overige verblijven van den stam op te merken zijn geweest en daarin zal zelfs nu en dan wel een zekere weelde zijn tentoongespreid.

Tot voortbrengsels van bouwkunst hebben zij zich nooit kunnen ontwikkeld. Daarvan kon eerst sprake zijn toen zich een neiging aan den dag begon te leggen tot vestiging op plaatsen, waar men zonder al te veel moeite en in betrekkelijke veiligheid in zijn levensonderhoud kon voorzien. Tot zulk een vestiging kwamen in ons land de toenmalige voortrekkers der Germaansche stammen ook, omdat zij niet verder konden. De zee was wel geen onoverkomelijke, maar toch een vrij lastige natuurlijke hindernis en men kan zich voorstellen, hoe de zee voorheen voor het eind der wereld is aangezien. Een onmiddellijk gevolg van de vestiging, hetzij vrijwillig, hetzij noodgedwongen, is de behoefte aan een zekere mate van orde en het is wel merkwaardig, dat waar deze behoefte zich vertoont en eenmaal een zekere orde ontstaat, daaruit weder voortvloeit een neiging, om de bestaande orde te bevestigen, te consolideeren. Als een der middelen daartoe zien wij ook in West-Europa weder de bouwkunst kunst aangewend.

Natuurlijk zijn het de machtigsten die hierin voorgaan, de vorsten en hun leenmannen en de geestelijke heeren met hun volgelingen. De burcht en het klooster zijn de monumentale gebouwen van de vroege middeleeuwen, de woning van den hoorige behoudt nog het primitieve weinig monumentale karakter, want wanneer gevaar dreigt zoekt de lijfeigene bescherming binnen de muren van kasteel of klooster. Niet slechts voor zich zelf en voor den tijd, dat hij zal leven, heeft de landheer zijn kasteel sterk gebouwd met zware muren en torens, maar hij heeft daarbij ook gedacht aan de bevestiging voor langen tijd, liefst voor eeuwen, van de positie en de macht van zijn nageslacht.

En ook de kloosterheeren hebben hun gestichten zoo gebouwd, sterk en doelmatig ingericht met de gedachte, dat meerdere geslachten de leiding in handen zullen houden, wat betreft de godsdienstige en vele van de maatschappelijke behoeften, van de schapen, waarvan de verzorging hen door goddelijke macht is toevertrouwd. Ook zij twijfelen niet, of de bestaande orde van zaken zal ten eeuwigen dage zoo blijven. Maar wat is veranderlijker dan de mensch

en de menschelijke instellingen? In elke orde van zaken zijn natuurlijkerwijze ontevreden elementen, en altijd menschen, die ook reden hebben op den duur niet met hun positie tevreden te zijn en verandering te zoeken, waarvan zij verbetering verwachten. Daarbij komt hun gewoonlijk de oneenigheid te hulp, die men op den duur ook steeds ziet ontstaan tusschen degenen, die het gezag in handen hebben. Een en ander geeft aanleiding tot botsingen, die niet enkel in een meer primitieve maatschappij, maar zelfs in tijdperken van verfijnde beschaving een gewelddadig karakter kunnen aannemen. Het gevolg van die botsingen is een verplaatsing van macht en zulk een machtsverplaatsing heeft in de middeleeuwen plaats gevonden bij de opkomst van de steden en het vrije poorterschap.

Niet zoodra hebben de poorters van hun landsheeren eenige vrijheden bevochten of verkregen of zij denken er aan die te bevestigen, en deze neiging is van grooten invloed geweest inzonderheid op den bouw van het burgerwoonhuis. Daarin met den edelman te wedijveren was den burger aanvankelijk niet mogelijk, daarom zocht hij kracht in vereeniging en wanneer zijn woning nog onaanzienlijk en niet verdedigbaar was, de nederzetting of het dorp, dat stadsrechten verworven had, werd bemuurd en, zoo goed als het kasteel, van poorten en torens voorzien en binnen het aldus beveiligd gebied groeiden rijkdom en macht der burgerij en deze vonden uitdrukking in den bouw van monumentale kerken, raadhuizen, gildehuizen en tal van andere bouwwerken, blijkbaar opgericht, om gedurende eeuwen dienst te doen en dus wijzend op de gedachte, dat de nieuwe orde van zaken geacht werd de eeuwen te zullen kunnen trotseeren.

Aan den gestadigen gang eener, door geen menschelijke instellingen te stuiten, evolutie dacht men nog weinig. De wereldlijke en geestelijke heeren, hun gezag ziende afbrokkelen, waren geenszins geneigd het gemakkelijk prijs te geven en evenmin om afstand te doen van de uiterlijke kenteekenen daarvan. Menig kasteel werd herbouwd, menig klooster uitgebreid en binnen de omwalling der steden wedijverde de geestelijke macht, door het bevorderen van de stichting van trotsche kerkgebouwen met zware torens, met de wereldlijke, die zich gaarne bleef beschouwen als de beschermster van het burgerwezen, totdat er een tijd zou komen, waarin de steden die bescherming niet meer noodig hadden en zich tot kleine, in hun omgeving vaak vrij machtige, staatjes ontwikkelden. Deze ontwikkeling zien wij gepaard gaan met een versterking van de positie van den enkelen burger, gegrondvest op een door industrie of handel vergaard fortuin. Het steenen huis verdringt in de steden het houten, het wordt ruimer en gerieflijker en, waar de rijke burger in zijn stad tot aanzien is gekomen, bouwt hij zich een monumentaal woonhuis, waaruit alweder duidelijk blijkt, dat hij meent, dat zijn geslacht zich in de eenmaal verkregen positie zal kunnen handhaven, zoo niet eeuwig, dan toch minstens gedurende een paar honderd jaren.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

CONCEPT HONORARIUMREGELING, WONINGBOUW, VOLKSHUISVESTING.

(Met enkele aanvullingen aangenomen door de Ledenvergadering der M. B. V. A. van 31 Mei 1916)

Slot.

Art. 15. Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aanvangscijfer in de Tabel, art. 10, genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoomede naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiingen bij slooping. In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van de Tabel kunnen worden berekend, zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:

Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens f 5.—.

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens f 6.—.

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage en verblijfkosten:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens f 25.—.

b. voor een dag, met overnachten, minstens f 35.—.

Voor reizen naar, of betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfkosten aan den opdrachtgever in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat zoowel te land als te water de architect te klasse en het personeel 2e klasse reist.

Art. 16. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:

45 % van het honorarium bij de gunning, en verder geleidelijk overeenkomstig de betalingen der termijnen aan den aannemer van het werk.

De laatste termijn van het honorarium wordt uitbetaald bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen, onder art. 5 vermeld, zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is.

De architect heeft het recht de door hem gedane voorschotten dadelijk terug te vorderen.

III. Geschillen.

Art. 17. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht, gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsgerecht, bestaande uit drie leden, benoemd uit de in artikel 18 genoemde Commissie voor de geschillen.

Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Art. 18. De Commissie voor de geschillen bestaat uit zeven leden, waarvan drie te kiezen dóór en uit de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, en door en uit de Leden van den Bond van Nederlandsche Architecten en drie aan te wijzen door den Nationalen Woningraad, terwijl het zevende lid door genoemde zes leden benoemd wordt.

Alle leden treden om de drie jaren op den 1sten Januari van elk jaar af, met dien verstande, dat de aftredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam, Marnixstraat No. 402, in het gebouw van genoemde Maatschappij.

De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter. Het bureau der Maatschappij stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of diens plaatsvervanger.

De Voorzitter of diens plaatsvervanger wijst aan welke leden van de Commissie voor elk geschil in het scheidsgerecht zitting zullen hebben, met dien verstande, dat in het scheidsgerecht minstens 1 architect en 1 lid door den Nat. Woningraad aan te wijzen zitting zullen hebben.

Art. 19. Indien de Voorzitter van de Commissie of diens plaatsvervanger zulks wenschelijk acht zal een van beide of zullen beide partijen bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsgerecht. Zoolang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvrage om scheidsrechterlijke uitspraak geen gevolg behoeven te worden gegeven.

De in het ongelijk gestelde partij (of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partijen) zal (of zullen) het bedrag, dat zij wegens salaris en kosten aan het scheidsgerecht veroordeeld is (of zijn) te betalen, terstond na de uitspraak van het scheidsgerecht aan den Voorzitter doen toekomen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort. Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.

Het scheidsgerecht kan trachten partijen te verzoenen. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

Art. 20. Beide partijen zijn verplicht zich aan de uitspraak van het scheidsgerecht te onderwerpen.

Art. 21. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van Toelichting, door de eischende partij aan het scheidsgerecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie. Het scheidsgerecht stelt deze Memorie in handen van de wederpartij, welke bij Memorie zal moeten antwoorden. Het scheidsgerecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsgerecht kan de termijnen verlengen.

Partijen zenden aan den Voorzitter van het scheidsgerecht een gedagteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Alle Memoriën worden door partijen in viervoud ingediend.

Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsgerecht bevoegd ambtsbehalve of op verzoek van partijen:

1e. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.

2e. Getuigen en deskundigen te hooren.

3e. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

Art. 22. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventueele pogingen tot verzoening zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, evenceens wanneer het scheidsgerecht zulks wenschelijk acht.

Art. 23. Het scheidsgerecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het honorarium der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Zoo spoedig het scheidsgerecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij aangeteekenden brief mede.

Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe den scheidslieden heeft kenbaar gemaakt, geeft het scheidsgerecht zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benoodigde stukken ter griffie der door de wet daartoe aangewezen rechtbank wordt gedeponeerd.

Art. 24. Deze regelen, zoomede voorwaarden en bepalingen, die één geheel vormen met de Tabel in Artikel 9, zijn in haar geheel op elk gerezen geschil van toepassing, zoodat beslechting van eenig geschil niet anders zal mogen geschieden dan volgens deze regelen, voorwaarden en bepalingen en volgens de Tabel.

Vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, door den Bond van Nederlandsche Architecten en door den Nationalen Woningraad.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten:

S. DE CLERCQ, Voorzitter.
J. WESSELIUS, Algemeen Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:

JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter.
JAN DE MEYER, Secretaris.

Voor den Nationalen Woningraad:

H. C. A. HENNY, Voorzitter.
D. HUDIG, Secretaris.

Mei 1916.

Prijsvragen.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Artikel 1. Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Kerkgebouw te Elshout, gemeente Nieuw Lekkerland, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde Ned. Hervormde bouwkundigen.

Art. 2. Het terrein van het te stichten kerkgebouw is volgens situatieteekening gelegen te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland.

Het terrein ligt gemiddeld op 0.77 M. + A. P., de gemiddelde grondwaterstand is 0.14 M. + A. P. en de kruin van den dijk ligt op 4.17 M. + A. P., doch zal verhoogd worden tot op 4.67 + A. P.

Het terrein zal worden opgehoogd met een talud van 1 op 1 tot op 4.67 + A. P., beginnende op het hart van de sloot, De fundeering kan van betonpalen worden uitgevoerd; indien echter een houten paalfundeering wordt gekozen, zal de bovenkant der palen op 0 25 M. — A. P. moeten komen; de lengte der palen kan op 18 M. worden gesteld.

De vloer van de kerk moet komen op 5.17 M. + A. P.

Art. 3. Het gebouw zal minstens 2.50 M. van de kruinlijn (rooilijn aan de dijkzijde) en 1 M. van de bovenzijde van het talud verwijderd moeten blijven.

Het terrein moet door een ijzeren hek met steenen voet op betonfundeering van den openbaren weg (den dijk) worden afgesloten. Dit hek, ter hoogte van minstens 1.50 M., moet worden doorgetrokken tot voor het later tot pastorie in te richten woonhuis en aan de buitenzijde voorzien zijn van een voetgoot van gestampt beton. De vaste grondslag waarop de fundeering van het hek moet worden aangelegd, ligt op ± 3.30 M. + A. P.

Dit hek zal minstens 0 30 M uit de kruinlijn van den dijk moeten worden geplaatst.

Op het terrein moet ter geschikter plaatse één tweepersoons ijzeren urinoir worden geplaatst, die op den nader te noemen beerput moet worden aangesloten.

Art. 4. Het kerkgebouw moet ± 500 zitplaatsen bevatten, elk groot 0 55 × 0.80 M., waarvan een gedeelte op een galerij mag worden ontworpen.

De plaatsing van het orgel is vrijgelaten; het kan echter met den preekstoel tot één architectonisch geheel worden vereenigd. Het orgel zal een breedte verkrijgen van 4 M. bij een diepte van 2.50 M.; aan zij- en achterkanten moet bovendien nog een vrije ruimte zijn van 1 M., zoodat de plattegrond van het oksaal een breedte vereischt van ± 6 M. bij een diepte van ± 3 50 M. De hoogte van het orgel zal minstens 4.75 M. bedragen.

De kerkruimte moet ten minste één tochtvrije hoofdingang en twee nooduitgangen bezitten; deze laatsten kunnen tevens dienst doen als dienstingangen; b.v. voor de consistoriekamer en het oksaal.

Bij de kerkruimte moet aansluiten een consistoriekamer van ± 20 M², voorzien van kasten en schoorsteen en voorafgegaan door een portaal met kleine garderobe en privaat; dit portaal moet van buiten af toegankelijk zijn.

Onder een gedeelte van het gebouw moet een waterdichte ruimte voor de centrale verwarming en brandstoffenbergplaats worden ontworpen, terwijl ook op een schoorsteen voor de centrale verwarming moet worden gerekend.

Het kerkgebouw moet voorzien zijn van een toren, waarin gelegenheid voor het aanbrengen van een luiklok en een uurwerk met wijzerplaten.

In den achtergevel van het kerkgebouw moet op een zichtbare plaats een gedenksteen worden aangebracht met het opschrift: «Gesticht door de Erven van wijlen de echtlieden JAN POT en JOHANNA CORNELIA VAN DER WIEL, overleden te Elshout, gemeente Nieuw-Lekkerland», met bijvoeging van het jaartal waarin de kerk zal worden gebouwd.

In het kerkgebouw moet boven elke deur worden gesteld: «Gedenk de armen in dit Bedehuis».

Het privaat moet aansluiten op een waterdichten beerput; het regenwater kan geleid worden naar de sloot.

Art. 5. De bouwkosten mogen het bedrag van f 32.000 niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen die der banken en van den preekstoel, alsmede die van het afsluithek en het urinoir en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort, met uitzondering van de terreinophooging, de verlichting, waterleiding, centrale verwarming, de luiklok, het uurwerk met wijzerplaten en het orgel.

Het aan het terrein grenzende woonhuis zal kosteloos ter beschikking zijn om bij den bouw voor verblijf van de Directie en Aannemer te dienen.

Art. 6. Verlangd worden:

a. De planteekeningen van de fundeering met kelder, beganen grond met aanduiding der zitplaatsen en van de galerij en het oksaal. Schaal 1 à 100.

Op de teekening van den beganen grond moeten de omtreklijnen van het terrein worden aangegeven.

b. De drie voornaamste gevels en twee doorsneden van het kerkgebouw, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen. Schaal 1 à 50.

c. Een gedeelte van den hoofdgevel en voornaamste doorsnede, alsmede een fragment van het afsluithek op een schaal van 1 à 20.

d. Een perspectief-teekening van het kerkgebouw van de zuidzijde, gezien vanat den dijk, opgehaald uit den platten grond 1 à 50.

e. Een gespecificeerde begrooting van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.

f. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.

De teekeningen sub a en b worden verlangd in zwarte inktlijnen, die sub c en d genoemd, kunnen in potloodlijnen worden uitgevoerd. De lichtopeningen met een vlakke tint in te vullen. Het opwerken der teekeningen is uitgesloten.

Ingezonden teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, zullen niet in aanmerking komen voor beoordeeling.

Art. 7. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.

Uitgeloofd worden:

een eerste prijs groot f 400.—
» tweede » » » 300.—
» derde » » » 200.—
» vierde » » » 100.—

Wanneer de jury oordeelt dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.

Het eerst bekroonde werk wordt het eigendom van het Kerkbestuur.

Art. 8. Het ligt in de bedoeling aan den eerst-bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande, dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.

Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.

Het is de bedoeling het werk eerst dan uit te voeren, wanneer de prijzen der materialen eenigermate in overeenstemming zijn gekomen met de in het tarief opgenomen eenheidsprijzen, omdat aan bouw op grondslag van de tegenwoordig geldende prijzen niet gedacht kan worden.

De schadeloosstelling, bedoeld in Art. 16 der »Algemeene regelen«, wordt bepaald op f 1000.—.

Art. 9. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 1en November 1916 aan het adres van den Heer J. Kleijburg, Pres. Kerkvoogd der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw-Lekkerland of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor of boot afgezonden (reçu's voor eventueel bewijs op aanvrage over te leggen).

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingekomen, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.

Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in *twee* afzonderlijke behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:

in den eenen, met opschrift „naambrief": een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto .... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

in den anderen, met opschrift „Correspondentie-adres: een correspondentie adres.

De laatstgenoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Buiten op de emballage moet vermeld worden dat de inhoud een ontwerp op de prijsvraag voor het Kerkgebouw is en moet het motto van het ontwerp voorkomen.

De ontwerpen mogen op niet te zwaar carton opgezet, doch niet in lijsten gespannen worden.

Art. 10. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende twee dagen te Nieuw-Lekkerland en minstens één week te Amsterdam in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marnixstraat 402, kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd.

Het jury rapport zal daarbij ter lezing liggen.

Het Kerkbestuur behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury alle of een gedeelte der ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige vereenigingen, die daarop prijs mochten stellen.

Binnen een maand na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van het Kerkbestuur zijn geworden, aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden

De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 250.— elk.

Art. 11. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren J. Kleijburg, Voorzitter van het Kerkbestuur; C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, Herm. v. d. Kloot Meyburg, Architect te Voorburg, Rapporteur, die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen ervan hebben vereenigd.

De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedetailleerde beschouwingen leveren. Het jury rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij onstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Kerkbestuur in overleg met de permanente prijsvraagcommissie werden benoemd.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, door of namens het Kerkbestuur in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de gepremieerde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.

De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura.

Alle correspondentie moet gericht worden tot den rapporteur der jury, den Heer Herm. v. d. Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40. Na den 1en September 1916 zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

Art. 12 Voor zoover in dit programma niet anders is bepaald, zullen op deze prijsvraag van toepassing zijn de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Officieel Gedeelte. Verslag der Algemeene Vergadering op 12 Juli 1916.

Rotterdam Wereldstad, door L. H. E. van Hylckama Vlieg, met afbeelding.

Prijsvraag Heerlen.

Jaarverslag over 1915 van de handelingen der Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 30. Mededeeling van den Penningmeester.
Prijsvraag Heerlen.
De Engendaalschoolte Soest, arch. C. J. de Haas, met afbeeldingen.
Jacob van Campen, door A. W. Weissman.
Eind goed, al goed, door Candidus.
Beeldhouwwerk in het Paleis, met afbeeldingen.
Kwaliteitsvoorschriften voor cement.
De verbreeding van de Vijzelstraat te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 29. De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen.
De St. Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman (Vervolg).

DE INGENIEUR No. 30. Overzicht van de productie van „Werkspoor" op wagenbouwgebied. Voordracht, gehouden in de Vergadering van

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kamploen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorweg-exploitatie van 29 September 1915 door ir. J. R. Osinga, met afbeeldingen.

A. S. Talma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, 12 Febr. 1908—29 Aug. 1913, door ir. H. A. van IJsselsteyn.

Onderzoek van een gescheurde as van een rietsuikermolen, door dr. ir. E. B. Wolff, met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Normaalprofielen voor spoorstaven, door ir. E. C. W. van Dijk. — Vergaderingen van Instituut en Afdeelingen, door J. H. Neiszen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 29. Verzoek om steun. — Uit de afdeelingen. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Op den uitkijk. — Het gebruik van electriciteit bij bouwwerken (slot). — Wenken voor den utiliteitsbouw (vervolg). — Vakopleiding. — Boekbespreking en Catalogi. — Gemengd. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 29. Verslag van de Een en twintigste Jaarlijksche Algemeene Vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond, gehouden te Delft op 11 en 12 Juli 1916.

INTERNEERINGS-DEPÔTS EN VLUCHTOORDEN. De N. V. Technisch Bureau H. Rutgers te 's Gravenhage heeft een album verspreid bevattende een 50-tal afbeeldingen en teekeningen van door haar, tijdens den oorlogstoestand, gemaakte interneeringsdepôts, vluchtoorden, enz.

Het zijn zonder uitzondering bouwwerken van zeer primitieve constructie en tijdelijk karakter, die dit album te zien geeft, maar toch is deze, waarschijnlijk ook als reclame bedoelde, uitgaaf niet geheel zonder belang, omdat men er nu en later uit kan zien, op welke wijze een vraagstuk hier en daar is opgelost, waarvoor men zich kort na het uitbreken van den oorlog hier te lande plotseling geplaatst zag. Het was hier te doen, om aan een groot aantal mannen, vrouwen en kinderen in den kortst mogelijken tijd en op de meest economische wijze een onderdak te verschaffen, zonder dat men wist en nog weet voor hoelang. De firma Rutgers heeft een groot aandeel aan dit werk gehad en zij zal zeker met voldoening kunnen terugzien op hetgeen zij in 1914 en 1915 tot stand bracht.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met Gewapend Beton. Brieven No. 36454 bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (1)

— Aankomend Teekenaar op Technisch Bureau te Amsterdam, bekend met calculeeren. Brieven lett M N, Adv. bureau Gebr. Schröder, Amsterdam. (1)

— Leeraar in Vakteekenen aan Schilders en Handvakteekenen aan Timmerlieden, Meubelmakers, Smeden en Electriciens aan de Ambachtsschool te Nijmegen. Jaarwedde f 1200, klimmend tot f 1425. Stukken en teekeningen vóór 5 Aug. a.s. aan den Directeur, Nieuwe Marktstraat 12, Nijmegen. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

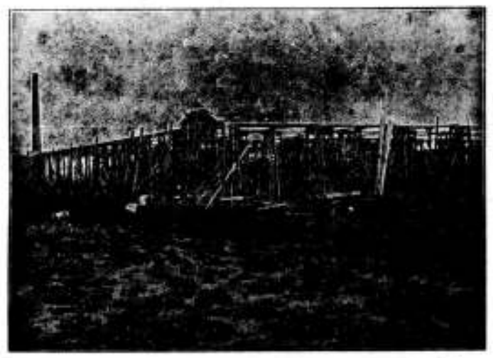

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranieï.
F. H. HONIG, Keizersgracht 264, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P. O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 5 AUGUSTUS 1916. No. 32

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Verleden en Heden.

Slot (zie bladz. 122.)

Het is wel opmerkenswaardig, dat de christelijke kerk, die in hare leerstukken den mensch telkens wijst op de wisselvalligheid van al het aardsche en er nadruk op legt, dat haar heerschappij niet van deze wereld is, toch steeds getracht heeft aan de aardsche kenteekenen van haar bestaan een monumentaal karakter te geven. De verklaring van dit verschijnsel is niet zoo heel moeilijk; de kerk kon niet anders handelen, zoo zij haar gezag wilde bevestigen en handhaven tegenover een wereldlijke macht, die een ruim gebruik maakte van dezelfde middelen, om te toonen, dat zij er ook nog was.

Aan den strijd tusschen deze beide machten, de geestelijke en de wereldlijke, aanvankelijk vaak bloedig en verwoestend, met geweld van wapenen gevoerd, later in eenigszins meer vreedzamen vorm met politieke en diplomatieke middelen voortgezet, heeft de beschaving zoer veel te danken. Die strijd was langdurig en moet degenen, die er aan deelnamen, wel eindeloos hebben toegeschenen, en het is zelfs nog heden de vraag of hij als geheel geeindigd kan worden beschouwd en of hij niet altijd weder in eenigszins gewijzigden vorm zal worden voortgezet tot het einde der wereld. Hoe het zij; ook aan de bouwkunst is deze strijd ten goede gekomen, want menig monument danken wij aan den nauwer tusschen de beide machten, al is er ook daartegenover menig monument in den strijd verloren gegaan.

Eerst toen de negentiende eeuw in aantocht was, kwam zoowel het geestelijk als het wereldlijk gezag in het gedrang tengevolge van het opkomen van een derde macht in de samenleving, waarmede men eeuwenlang geen rekening had gehouden. Deze macht, die zich o.a. in Frankrijk op gewelddadige wijze van het gezag wist meester te maken, kon zich daarin niet handhaven en moest ten slotte, evenals elke opkomende macht in een bestaande orde van zaken, den langdurigen strijd tegen al wat haar in den weg stond aanvaarden. Die strijd hield gedurende de geheele negentiende eeuw aan en duurt nog voort.

Verwonderen kan ons dit laatste niet, wanneer wij overwegen, dat thans niet twee partijen tegenover elkaar staan, die eigenlijk hetzelfde willen, maar dat het socialisme staat tegenover alle andere partijen en krachtens zijn beginselen niet kan medegaan met een andere partij. Om de verschijnselen van onzen tijd eenigszins te begrijpen moet men ook niet uit het oog verliezen, dat tegelijk met het socialisme zich het individualisme sterk heeft ontwikkeld en nimmer te voren het initiatief van den particulier, of van betrekkelijk kleine combinaties van particulieren, zooveel beteekenis heeft gehad als tegenwoordig en van zooveel invloed geweest is op den gang der wereldsche zaken, waaronder ook behoort de bouwkunst.

Wij zijn thans nog niet in staat, alles wat wij in de laatst verloopen eeuw op het gebied der bouwkunst hebben waargenomen ten volle te begrijpen en te beoordeelen, maar wij naderen toch langzamerhand tot een begin van een beter inzicht en beginnen er toch wel iets van te begrijpen, bijvoorbeeld hoe het komt, dat er na 1800 eigenlijk geen monumentale bouwkunst meer geweest is.

Er is een geheel nieuwe orde van zaken ontstaan, die ons vele goede dingen gebracht heeft en waaraan wij ons

dus zonder veel moeite hebben aangepast, maar veel minder dan het voorgeslacht beschouwen wij die orde van zaken nu als iets zoo volmaakts, dat wij haar met alle middelen, die ons ten dienste staan, zouden willen bestendigen. Wij hebben trouwens leeren inzien, dat dit niet kan, al waren wij er mede tevreden, maar tevreden zijn wij allerminst.

„Die Welt wird alt und wird wieder jung,
Doch der Mensch hofft immer Verbesserung."

Zoo dichtte Schiller en hij drukte daarmede niet enkel een gedachte van zijn veelbewogen tijd uit, maar eene, die ook door ons nog in hare volle beteekenis wordt gevoeld.

Veelbewogen mag zeker ook onze tijd heeten en het thans levend geslacht zal zijn geschiedenis hebben, helaas alweder voor een deel met bloed geschreven, en het zal den geschiedschrijver zeker niet ontgaan, dat onze tijd er een is, die meer dan ooit staat in het teeken van de beweging.

Stabiliteit is ons vreemd geworden, wij gelooven er niet meer aan en wij verwonderen er ons ook niet meer over, dat wij alles gestadig zien veranderen, ook in de bouwkunst. De leeftijd van een bouwwerk is niet meer afhankelijk van zijn duurzaamheid, maar veel meer van allerlei, gewoonlijk onvoorziene omstandigheden. Menig bouwmeester heeft reeds eenige van zijn werken zien afbreken, om er wat anders voor in plaats te zetten, meermalen zelfs kwam het voor, dat een bouwmeester zijn eigen werk, een vijf-en-twintigtal jaren geleden uitgevoerd, weder moest slooper, om het te wijzigen of door iets nieuws te vervangen. Menig betrekkelijk nieuw gebouw zagen wij in een kort tijdsverloop herhaaldelijk van bestemming veranderen, tot het ten slotte nergens meer geschikt voor werd geacht en afgebroken of geheel verbouwd. En dit proces van de beweging gaat steeds voort in groote en kleine steden en zelfs op het platteland, en toch, ofschoon reeds menigeen een of meer monumentale scheppingen, die zijn naam moesten vereeuwigen, nog bij zijn leven zag verdwijnen of verknoeien, draagt ook het thans levend geslacht nog die neiging tot het monumentale in zich om. Hoezeer men ook doordrongen is van de wisselvalligheid, waaraan de dingen van heden onderhevig zijn, men haakt naar stabiliteit, naar bevestiging. Hoe is anders het verlangen te verklaren naar een bouwstijl, die de karakteristieke uitdrukking zal zijn van den geest van onzen tijd? Maar met een eeuw achter ons, waarin het niet gelukt is tot iets te komen, dat daarop gelijkt, kan het ons niet verwonderen, dat velen zijn gaan twijfelen aan de mogelijkheid, dat ooit weder een bouwstijl zal ontstaan. Wij aarzelen vooralsnog, ons bij deze twijfelaars aan te sluiten, maar vragen ons toch af, of het geheel ondenkbaar is, dat de tijd der monumentale bouwstijlen voor ons voorbij zou zijn of althans zou ten einde loopen.

De wereld vergaat niet door het gemis van een bouwstijl, anders ware zij in de negentiende eeuw wel reeds ten onder gegaan, men kan ook zonder bouwstijl leven, maar niet zonder bouwkunst. De bouwkunst heeft zeker nog een toekomst, maar hoe zij zich verder ontwikkelen zal is een raadsel, tot welks oplossing wellicht meerdere kennis van de beschavingen van het verre Oosten het hare zal kunnen bijdragen. Die kennis is in Europa gering en oppervlakkig, de teekens der tijden wijzen er echter op, dat wij ons in de toekomst, ook om andere redenen, daarop met ijver zullen moeten gaan toeleggen.

Vereenigingen.

ALG. NED. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Vacantie.

Aan alle werkgevers, die opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

L. S.

Alle technici in Nederland — zoowel de werkgevers in de technische vakken als de opzichters en teekenaars — weten bij ervaring, dat de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond vanaf zijn oprichting de vacantie-idee onafgebroken heeft gepropageerd en zonder uitzondering elk jaar weder opnieuw zich wendde tot de werkgevers met het dringende verzoek de in hun dienst werkzaam zijnde technici in het genot van een langeren of korteren vacantie-tijd te stellen.

Alleen in den zomer van 1915, toen tengevolge van den oorlogstoestand het geheele economische- en bedrijfsleven ontwricht was; toen groote werkloosheid vooral de bouwvakken en een gedeelte van de nijverheid teisterde; toen honderden opzichters en teekenaars gedurende langen tijd werkloos waren geweest, welkloos waren of vreesden het te zullen worden; toen staat, provinciën, gemeenten, waterschappen, spoorwegmaatschappijen, woningvereenigingen vervroegd verschillende werken deden uitvoeren om daardoor voora' de bouwbedrijven zooveel mogelijk in gang te houden, alleen in den zomer van 1915 vond ons bondsbestuur geen vrijheid op vacantie aan te dringen.

Dit is dan ook niet zonder uitwerking gebleven; van het totaal aantal in ons Plaatsing-bureau ingeschreven sollicitanten — opzichters en teekenaars tezamen — genoot in 1913 47 pct. 372 dagen vacantie; in 1914 46 pct. totaal 368 dagen en in 1915 slechts 22 pct. totaal 242 dagen vacantie; het verschil zou nog grooter zijn, als niet juist midden in den vacantietijd van 1914 de oorlog was uitgebroken en vele voorgenomen vacanties had onmogelijk gemaakt. Thans echter, nu in ons land de bedrijfsverhoudingen weder langzamerhand normaal worden; alleen nog te weinig waarborgen bieden, dat ook duurzaam te zullen blijven om de personeelen aan te vullen; nu er dus in tal van bedrijven en op tal van bureaux ingespannen, intensief moet worden gearbeid, meent het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond weder te mogen aandringen op het verleenen van eenige dagen vacantie aan alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici.

Want wat is ten slotte het doel van den vacantietijd?... Ontspanning, niet waar? En van een ontspanning, die evenzeer in het belang van den werkgever als van den vacantie-genietenden werknemer is. Wij zouden hier toch kunnen aanhalen uitingen van tal van hygiënisten en economen van naam, die alle hierin overeenstemmen, dat 's menschen zenuwkracht niet altijd gespannen kan zijn en waar dat al geschiedt, na langeren of korteren tijd een zekere verslapping en verzwakking intreedt, welke niet nalaat een zeer ongunstigen invloed uit te oefenen op het arbeidsvermogen en vanzelf op de arbeidsprestatie. De Bond van Handels- en Kantoorbedienden heeft dan ook alle bekende Nederlandsche medici het oordeel gevraagd over de wenschelijkheid eener jaarlijksche vacantie en zonder een enkele uitzondering hebben onze doktoren in hun antwoord voor een zoodanige vacantie gepleit.

Door een in vrijheid en ontspanning doorgebrachte vacantie wordt het zenuwstel van den werknemer zoodanig versterkt, dat het daarvan 't gevolg zijnde intensievere arbeidsvermogen de niet aangewende arbeidskracht gedurende den vacantietijd, vrij spoedig inhaalt. De vacantie verjongt den werker, vernieuwt en herstelt zijn krachten, staalt zijn geest. En welk een genot verschaft zij hem na een jaar van voortdurend en ingespannen werken. Hoe geheel kan hij zich wijden aan de met de beschikbare middelen bereikbare liefhebberijen; hoe kan hij genieten van natuur en kunst. Het teekengereedschap is opgeborgen, de steiger wordt niet betreden; de vacantie brengt hem in bosch en duin, op de heide en aan de zee, waar lichaam en geest kunnen rusten en ontspannen.

En straks, als verjongd en gehard in zijn werkkring teruggekeerd, vangt hij met nieuwen moed en nieuwe krachten den tijdelijk onderbroken arbeid weder aan.

Duizenden opzichters en teekenaars hebben het verheven genot van een jaarlijkschen vacantietijd nimmer gemaakt; duizenden hebben na het uitbreken van den oorlog geen vacantie meer genoten en het is dáárom, dat het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond allen technische werkgevers beleefd, doch dringend verzoekt om daar, waar de bedrijfsverhoudingen het ook maar even toelaten, alle opzichters, teekenaars en met hen gelijk te stellen technici — ook in dezen zomer — in het genot te stellen van

14 dagen vacantie met behoud van salaris!

Het Bondsbestuur van den Algemeenen
Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.
J. L. B. KEURSCHOT, Voorzitter.
M. VRIJENHOEK, Secretaris.

Prijsvragen.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Slot. (Zie bladz. 123).

Art. 13. Het programma met situatie-teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer Herman v. d Kloot Meijburg. Architect te Voorburg, Laan van Oostenburg 40.

Art. 14. EENHEIDSPRIJZEN.

Voor	1 M.	Heipaal	f 1.—
»	1 M³.	grond ontgraven en invullen over één hand	» 0.45
		voor elke hand meer	» 0.20
»	1 M³.	rivierzand geleverd en verwerkt, in het werk gemeten	» 0.90
»	1 »	beton aan fundeeringen	» 10.—
»	1 »	metselwerk van boerengrauw in slappe basterd-specie	» 15.—
»	1 »	gevelplint metselwerk van vlakke kleurige klinkers met achterwerkers van vlakke miskleurige klinkers in sterke specie	» 22.—
»	1 »	metselwerk van vlakke, miskleurige klinkers in sterke specie	» 20.—
»	1 »	gevel-metselwerk van kleurige gevelklinkers met miskleurige klinkers als achterwerkers in basterd-specie	» 20.50
»	1 M².	voegwerk	» 0.40
»	1 M³.	beton aan vloeren	» 13.—
»	1 M³.	klinkerbestrating in zand	» 2.—
»	1 M³.	hardsteen (bewerkt en gesteld)	» 200.—
Voor	1 M³.	kalksteen (Morley e.d.)	» 135.—
»	1 »	zandsteen (Oberkirchner e.d.)	» 150.—
»	1 »	dennen of vuren balkhout	» 60.—
»	1 M³.	dennen of vuren bevloering dik 32 m.M.	» 2.—
»	1 M³.	dennen of vuren kaphout	» 75.—
»	1 »	dennen of vuren dakbeschieting, dik 28 m.M., met tengels en latten	» 1.80
»	1 M².	dennen of vuren platbeschieting, dik 32 m.M.	» 1.85
»	1 M³.	grenenhout aan kozijnen	» 85.—
»	1 »	grenenhout aan ramen, deuren en lijsten	» 110.—
»	1 K.G.	getrokken balkijzer	» 0.10
»	1 »	ijzer voor ankers	» 0.16
»	1 »	gietijzer	» 0.18
»	1 »	zink met bewerking	» 0.55
»	1 »	lood met bewerking	» 0.35
»	1 M².	mastiekdak met grintbedekking	» 1.50
»	1 »	pannenbedekking	» 1.—
»	1 »	raapwerk in p. c. specie	» 0.70
»	1 »	raapwerk in basterdspecie afgewerkt in duinzandmortel	» 0.35
»	1 »	vlak plafond met plint	» 0.80
»	1 »	enkel, vlak, helder-wit glas	» 2.—
»	1 »	dubbel » » »	» 3.—
»	1 »	draadglas dik ongeveer 6 m.M.	» 5.—
»	1 »	matglas enkele dikte	» 4.50
»	1 »	buiten- of binnenverfwerk met plamuren, schuren, enz.	» 0.55
»	1 uur	werkens van een arbeider	» 0.30
»	1 »	werkens van een metselaar, timmerman, smid, loodgieter, stucadoor of schilder	» 0.35

In deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen voor gereedmaking, aanbrengen en alle hulpwerkzaamheden, winst, risico, verzekering, enz.

De Jury:
J. KLEIJBURG.
C. N. v. GOOR.
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG.

Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Nieuw Lekkerland:
J. KLEIJBURG, Voorzitter,
C. A. PUNT, Secretaris.

Gezien en goedgekeurd door de P. P. C.:
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secretaris.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A.

Op de door de Club uitgeschreven Prijsvraag voor een Schaftlokaal voor Trampersoneel zijn ingekomen 11 antwoorden, t. w.:

Motto:	'n Pasje,	3	teek. met toelichting.
„	't Moet maar,	2	„
„	Tram,	1	„
„	Rond-Point,	2	„ met toelichting.
„	A.,	2	„
„	L.,	2	„ met toelichting.
„	Arbeid,	1	„
„	Retour,	1	„
„	S. E. F.,	2	„

Motto: H. T. M., 2 teek.
„ Kwadratuur, 1 „

Namens de Jury:
P. H. SCHELTEMA.

's Gravenhage, 2 Aug. 1916.

PRIJSVRAAG GEBOUW „HEERLENSCHE OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK."

De vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek", te Heerlen (L.), heeft een openbare prijsvraag uitgeschreven ter verkrijging van een ontwerp voor een gebouw, bevattende:

Op den beganen grond: 1. Ingang, tevens trapportaal. 2. leeszaal voor pl.m. 60 personen, 3. bibliotheek, 4. studiezaal, 5. garderobe, 6. gelegenheid tot uitgifte van boeken, 7. W.C., toilet enz. De uitgifte van boeken moet van uit de bibliotheek kunnen geschieden naar de leeszaal, studiezaal en ingang. Van uit de bibliotheek moet men overzicht hebben over de leeszaal, studiezaal en garderobe.

Op de verdieping: 1. portierswoning (kamer en keuken): 2. een huurwoning (salon, kamer en keuken); 3. een vergaderlokaal van pl.m. 30 M². oppervlakte. De huurwoning moet geheel op zich zelf staan, hoewel over dezelfde trap door den hoofdingang bereikbaar, en bij eventueele uitbreiding gemakkelijk voor tweede leeszaal ingericht kunnen worden.

Op de zolderverdieping: 3 slaapvertrekken voor den portier, 3 idem voor de huurwoning, rest bergplaats.

In den kelder of sousterrain: 1. boekbinderskamer met magazijn, 2. verwarmingskelder, 3. kolenkelder, 4. bergruimte voor de woningen.

De vloer tusschen beganen grond en verdieping moet geluidwerend worden geconstrueerd.

Het terrein is gelegen te Heerlen, hoek Temsplein en een van uit het oosten op dat plein mondende straat.

De inzendingen moeten omvatten: kelderplan, plan begane grond, plan verdieping, plan zolder, en doorsnede op schaal 1 à 50 in zwarten inkt; gevel aan het plein, id. aan de straat, id. aan de tuinzijde op schaal 1 à 50 in potlood en kleur; detail hoofdingang op schaal 1 à 20 id.; perspectiefteekening in potlood en kleur; een beschrijving der te gebruiken materialen en opgave van den kub. inhoud van het gebouw. Het bestuur stelt zich voor, de bouwkosten met f 20.000 te kunnen bestrijden.

De jury bestaat uit de heeren: Jos. Th. Cuypers, architect te Amsterdam—Roermond; J. Ingenohl, architect te Amsterdam; Th. J. T. Stroucken, architect te Heerlen; Mr. W. Hingst te Hilversum, inspecteur Openbare Leeszalen; F. J. Weyers te Heerlen, voorz. Openbare Leeszaal Heerlen. Zij is bevoegd, als bekroningen toe te kennen: 1e prijs f 1000 met opdracht der uitvoering. Kan de bekroonde de uitvoering niet op zich nemen of bestaan daartegen, volgens het oordeel der jury, overwegende bezwaren, dan bedraagt de eerste prijs f 500; de winnaar is dan verplicht een nauwkeurige omschrijving en alle noodige détailteekeningen aan 't bestuur te leveren. Voorts een 2e prijs ad f 200, en een 3e prijs ad f 100. De jury beslist, of nog andere inzendingen voor een eervolle vermelding in aanmerking komen.

Inzendingen worden ingewacht tot 31 Augustus 1916, 's avonds 10 uur; te adresseeren aan den heer Frans Jos. Weyers, Postbus No. 27 te Heerlen, bij wien op aanvrage het programma met situatieteekening is te bekomen.

De bepalingen betreffende wijze van inzending, verpakking, tentoonstelling der ontwerpen, eigendomsrecht enz., vervat in de voorwaarden der Permanente Nationale Prijsvraag-Commissie, zijn op deze prijsvraag, voor zoover ter zake dienstig, toepasselijk.

De verschijning van bovenstaand programma heeft de Permanente Prijsvraag-Commissie aanleiding gegeven tot het plaatsen van de volgende verklaring o.a. in het weekblad „Architectura."

PRIJSVRAAG HEERLEN.

De Permanente Prijsvraag-Commissie kwam in het bezit van een programma betreffende een uitgeschreven prijsvraag voor een gebouw ten dienste van de Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek".

Deze prijsvraag is uitgeschreven zonder voorkennis van de P. P. C.; het programma is onvolledig, en in meer dan een opzicht in strijd met de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige Prijsvragen; o.m. is de regeling der prijzen en der schadeloosstelling zeer onvoldoende, terwijl de wijze waarop de toepassing der A. R. in dit programma is verwerkt ten zeerste moet worden afgekeurd. De P. P. C. moet daarom op grond van Art. 42 der A. R. de medewerking aan deze prijsvraag, zooals die nu is uitgeschreven, met beslistheid ontraden.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. HOUTZAGERS, Voorz.
H. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secr.
19 Juli 1916. PAUL J. DE JONGH.

Deze verklaring heeft begrijpelijkerwijze, in verband met de samenstelling der jury, nogal bevreemding gewekt in de bouwkunstkringen en de zaak is nog geenszins opgehelderd door een daarop gevolgde verklaring van der juryleden, in hetzelfde weekblad luidende:

PRIJSVRAAG HEERLEN.

In verband met de prijsvraag te Heerlen, stel ik er prijs op te verklaren, dat deze is uitgeschreven zonder definitieve goedkeuring mijnerzijds van het programma, waarvan ik de publicatie vernam door het bekende protest der P. P. C. — en dat ik in elk geval geen zitting zal nemen in een Commissie van beoordeeling, wanneer het programma van de prijsvraag niet in alle deelen door P. P. C. is goedgekeurd. — Weshalve ik mij, als lid der jury voor Heerlen, tot zoolang heb teruggetrokken.

JOS. INGENOHL.

***

Met belangstelling zien wij het verder verloop dezer zaak tegemoet. Er is hier o.i. een en ander, dat dringend opheldering vereischt. Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Rotterdam Wereldstad! door L. H. E. van Hylckama Vlieg (Slot), met afbeeldingen.

Ontwerp voor een complex étage-woningen eener groote stad, arch. J. J. Hellendoorn, met afbeeldingen.

Ingezonden. Over den Secretaris-redacteur der M. B. V. A., door ir. J. B. van Loghem, met naschrift van J. Wesselius.

Programma eener prijsvraag voor een kerkgebouw der N. H. Gemeente te Nieuw-Lekkerland.

ARCHITECTURA No. 31. Mededeeling van den Penningmeester. Prijsvraag Heerlen.

De verbreeding van de Vijzelstraat te Amsterdam.

Aan Candidus met verschuldigden eerbied.

Moderne Hollandsche architectuur.

Jacob van Campen, door A. W. Weissman (Slot).

DE BOUWWERELD No. 30. De Sint Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman (Vervolg).

Ontwerp voor een Scholenpark bij een groote gemeente, arch. C. de Graaf, met afbeeldingen.

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met losse plaat.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM, Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

DE INGENIEUR No. 31. In Memoriam ir. J. Bührman, Reserve-Tweede-Luitenant der Genie, door M. Raaymaakers, Kapt. Adj. bij het Depôt Genie-troepen, met portret.

Goudbaggeren in Californië, door ir. H. Frijling, met afbeeldingen.

Uit het Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam over 1915.

Ingezonden Stukken. Normaalprofielen voor spoorstaven, door ir. C. A. S. Hamelink.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 30. Officieel gedeelte. — Steunfonds 1914. — Verzoek om steun. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Jaarverslagen. — Pensioenfonds voor personeel bij architecten. — Ingezonden. — Bij de afbeeldingen. — Wenken voor den utiliteitsbouw (vervolg). — Voortgezet Bouwkunstonderwijs. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 30. Wijziging der bepalingen omtrent loon en arbitrage in de bestekken der Gemeente Amsterdam. I.

Curator en Aanbesteder.

Ingezonden. Nabetrachting op de Jaarvergadering te Delft.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 7: De Röntgentechniek in den oorlog: E. K. L. A. Beijen, e.i. — Textielindustrie (slot): D. Stavorinus. — Canna's: J. C. C. — Over nieuwe onderzoekingen omtrent reukstofhoudende nevels: Redactie. — Luchtreizen met den vrijen ballon: Chr. A. C. Neil. — Klanken en kleuren: E. Schotman. — Eenvoudige Proeven; Kristalwater: Dr. A. J. C. Snijders. — Ingezonden. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 6. Het Juni-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift opent met een artikel, dat vooral om zijn actualiteit de aandacht trekt en wel over de voormalige Rijksgieterij van bronzen geschut te 's Gravenhage, door Corn. van der Ven. Het artikel is geïllustreerd met reproducties van oude teekeningen, aanwezig op het Haagsche Gemeente-archief, en fotografische opnamen, en is inzonderheid belangrijk door de vele, weinig algemeen bekende, bijzonderheden betreffende de geschiedenis van het gebouw en de geschutgieters die daarin gewerkt hebben, waaronder het geslacht Maritz een voorname plaats inneemt.

Voorts vinden wij hier het vervolg van het artikel „De oudste tempels", waarin ook de Joodsche tempel te Jeruzalem wordt behandeld, terwijl tot slot eenige fraaie afbeeldingen van Oud-Amsterdamsche huizen worden gegeven met een bijschrift van Corn. J. Gimpel.

Personalia.

— Benoemd tot lid der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst, dr. C. Hofstede de Groot, kunsthistoricus, te 's-Gravenhage; W. te Riele Gzn., architect, te Deventer en J. A. Royer, c. i. oud-administrateur, chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, te Wassenaar.

— Het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen heeft, ter vervulling van de vacature, ontstaan door het verleenen van eervol ontslag aan den heer W. Kromhout Czn., benoemd tot hoofdleeraar voor de afdeeling Bouwkunst den heer J. C. Meischke te Rotterdam.

De heer Meischke, oud-leerling der Academie, ontving zijne verdere opleiding aan de Technische Hoogeschool te Delft en aan de Kunstacademie te Praag, en heeft een werkzaam aandeel gehad bij de totstandkoming van omvangrijke regeeringsgebouwen te Johannesburg. Den laatsten tijd was de heer Meischke werkzaam bij den Raadhuisbouw te Rotterdam.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar Handteekenen aan de Ambachtsteekenschool te Naarden, cursus 1 October 1916—1 April 1917, aantal lesuren 6. Brieven vóór 6 Aug. e.k. aan den Secretaris H. van Hemert, Turfpoortstraat 388, Naarden. (1)

— Leeraar in Lijn-, Smids- en Werktuigk. Teekenen, Projectieleer en Stoomwerktuigkunde, wettelijk bevoegd, aan de Ambachtsschool te Heerlen. Aanvangsjaarwedde f 1200, die voor dienstjaren verhoogd kan worden. Tijdelijke duurtetoelage f 10 per maand. Stukken vóór 6 Augustus a.s. aan den Directeur Th. Stroucken. (1)

— Assistent voor de Waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, voor den cursus 1916—1917. Brieven onder No. 3749 vóór 15 Augustus a.s. Technische Boekhandel J. Waltman Jr., Delft. (1)

— Opzichter in Algemeenen Dienst bij den Provincialen Waterstaat van Noord Holland, standplaats Haarlem, maandloon f 125. Bij eventueele vaste aanstelling, jaarwedde klimmend tot f 2400. Diploma Rijkswaterstaat of Waterb. Ambtenaar in Zeeland gewenscht. Brieven met referenties vóór 16 Augustus a.s. aan den Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht 47, Haarlem. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bekend met fabriekshouw. Volledige brieven onder No. 256, Boekhandel E. Broekhuis & Zonen, Hengelo (O.) (1)

— Meubelteekenaar bij J. H. Haag en Zoon te Amsterdam. (1)

— Teekenaar op fabriek van metalen kunstvoorwerpen, met kennis van practijk en werk-methoden. Uitvoerige brieven onder No. 1767 F. C. Adv. kantoor J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Teekenaar bekend met houteonstructies op groote fabriek. Uitvoerige brieven lett. D. A. 10124, Alg. Adv. Bur. D. V. Alta, Amsterdam. (1)

— Leeraar in Handteekenen, akte M. O., tegen 1 October aan de Burger-Avondschool te Zaandam. De directeur S. B. van Sante geeft schriftelijk inlichtingen. Benoeming voorloopig voor een cursusjaar. Adres op zegel en verdere stukken vóór 10 Augustus aan den Burgemeester. (1)

— Jong Bouwkundige, op het bureau van architect van rijperen leeftijd in een onzer grootere steden, met bedoeling van overname der zaken na eenigen tijd. Brieven lett. B. Z. K. Nijgh & v. Ditmar's Alg. Adv. Bur., den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met Gewapend Beton. Brieven No. 36454 bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant. (2)

— Aankomend Teekenaar op Technisch Bureau te Amsterdam, bekend met calculeeren. Brieven lett. M N, Adv. bureau Gebr. Schröder, Amsterdam. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

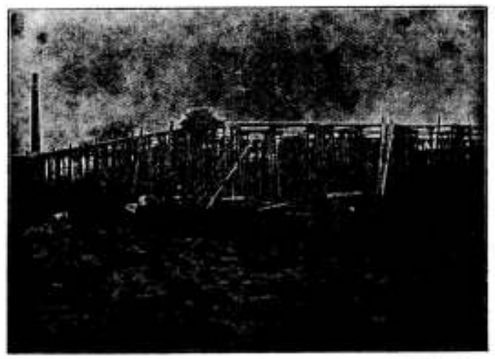

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM
HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 200, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.
Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.
Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

Abonneert u op dit blad

BUREAU van
OCTROOIEN EN MERKEN.
W. K. VAN OORT, Civiel-Ingenieur,
en
Mr. J. E. HESSE.
GRONINGEN, Trompstraat 5a.
Telefoon 215.

De Zaanlandsche Assurantie Compagnie voor Brand en Binnenlandsche Vaart.
Gevestigd te Zaandijk.
Opgericht in 1845
Verzekert tegen vaste billijke premiën zonder inleggelden voor Brand- (beurspolis), Inbraak- en Glasschade en wenscht nog aan te stellen eenige solide agenten, tegen jaarlijks terugkeerende provisie. Aanvrage bij de Directie te Zaandijk.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 12 AUGUSTUS 1916. No. 33

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Prijsvragen-misère.

In ons vorig nummer maakten wij melding van het uitschrijven van de prijsvraag voor een gebouw ten behoeve van de »Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek«, van het afkeurend advies van de Permanente Prijsvraag-Commissie en van een op deze zaak betrekking hebbend schrijven, door een der juryleden geplaatst in het weekblad »Architectura«.

Blijkbaar is het dit geval, dat aan den heer Paul J. de Jongh evenwel buiten verband met zijn lidmaatschap van de P. P. C.) aanleiding heeft gegeven tot het plaatsen van een uitvoerig artikel in »Architectura« over de Bindendverklaring van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

De schrijver begint met in herinnering te brengen, dat op 4 Mei 1910 door de Besturen der vier bouwkundige vereenigingen, die gezamenlijk de prijsvraagregelen instelden, werd verklaard: »De Constitueerende Vereenigingen (C. V.) spreken als hare meening uit dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.«

Dat deze verklaring niet veel heeft uitgewerkt, is begrijpelijk, wanneer men slechts even overweegt voor hoeveel uitleggingen de woorden »algemeene strekking« en »behoorlijk« vatbaar zijn. Zij moest dus worden herzien en zij werd in 1914, onder goedkeuring der vereenigingen, opnieuw door de Besturen afgekondigd in het volgend artikel der A. R.:

Art. 42. »De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1e. dat, wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de Permanente Prijsvraag-Commissie in verbinding zullen stellen (zie art. 8).

2e. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.

3e. Dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en in geval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.

4e. Dat het niet geoorloofd is:

a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen.

b dat een lid mededingt in een openbare of besloten prijsvraag vóórdat op het programma een gunstig advies door de Permanente Prijsvraag Commissie is uitgebracht;

c. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1, alinea 2, ter beoordeeling der P. P. C.;

5e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie".

Tevens werd bij de laatste herziening der A. R. vastgesteld wat onder prijsvraag dient te worden verstaan, hetgeen is duidelijk gemaakt in Art. 1 der A. R.:

Art. 1. Een bouwkundige prijsvraag wordt geacht uitgeschreven te zijn wanneer twee of meer personen tegelijkertijd worden uitgenoodigd of toegelaten tot een wedstrijd voor het leveren van plannen voor een zelfde onderwerp van bouwkundigen aard.

Uitgezonderd zijn die gevallen waarbij aan alle deelnemers het volle honorarium voor den geleverden arbeid, volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wordt verzekerd (meervoudige opdracht).

In twijfelachtige gevallen beslist de in hoofdstuk VII te noemen Permanente Prijsvraagcommissie.

De heer De Jongh meende, dat door deze scherper geformuleerde verklaring de moreele verplichting tot nakoming der A. R. was vastgelegd, maar de ervaring van den laatsten tijd heeft hem bitter teleurgesteld. Telkens had de P. P. C. met moeilijkheden te kampen, haast nog meer van de zijde van architecten dan van die van prijsvraaguitschrijvers, en uit haar laatste jaarverslag trekt de schrijver de conclusie, dat door de ondervonden moeilijkheden ten duidelijkste is aangetoond

»dat bij meerdere architecten, en wat des te bedenkelijker is, bij hen die tot de vooraanstaanden wenschen gerekend te worden, ten aanzien van de hooggeprezen moreele verplichting en van vakeergevoel het juiste inzicht totaal absent is. Zij toch die de regelen, door hunne vereenigingen ingesteld, tegenover hen die buiten de vakkringen staan, i.c. dus de prijsvraaguitschrijvers, hebben hoog te houden, bleven ernstig in verzuim, en gaven daarmede een slecht voorbeeld aan hunne jongere collega's."

Het was in hoofdzaak naar aanleiding van de Nederlandsche-Bank-prijsvraag, waarvan men de geschiedenis, voor zoover die bekend is, kan lezen in het zooeven genoemd jaarverslag (Zie „Opmerker", 29 Januari 1916, bladz. 19), dat de P. P. C. zich genoopt zag tot het stellen van de vraag, of het onder de gegeven omstandigheden nuttig kan zijn, deze instelling langer te laten voortbestaan en dat zij tot het besluit is gekomen dat zulks alleen dan mogelijk zal zijn, wanneer door de Constitueerende Vereenigingen gevolg gegeven wordt aan hetgeen door het Bestuur der Maatschappij van Bouwkunst (M. B. V. A.) te dezer zake in het vooruitzicht is gesteld, n.l. het bindend verklaren der Algemeene Regelen.

Hoe is het nu met die bindend-verklaring gesteld?

Alleen de Bond van Nederlandsche Architecten heeft de zaak op eenigszins afdoende wijze geregeld door vast te stellen, dat „de omstandigheden die vervallen-verklaring van het lidmaatschap of eventueele andere disciplinaire maatregelen ten gevolge kunnen hebben, worden geacht aanwezig te zijn:"

als een lid zich niet houdt aan de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Het Genootschap Architectura et Amicitia nam in zijn Huishoudelijk Reglement ook een bindende bepaling op, doch het Genootschap is geen vakvereeniging en aan den vorm der bepaling hapert ook wat, zoodat zij ons vrijwel waardeloos voorkomt.

De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap beantwoordde de netelige vraag nog niet.

En de Maatschappij van Bouwkunst, die nog wel in zekeren zin het initiatief genomen had in zake bindendverklaring van regelen in het algemeen, deed niets d.w.z zij bekeek de zaak nog eens op hare wijze en vond het toen maar beter, zich niet te richten naar de handelwijze van andere vereenigingen.

Zulk een besluit, wij moeten het den heer de Jongh toegeven, heeft veel van een autoritair opzeggen van de tot heden bestaande samenwerking met de andere vereenigingen inzake de Prijsvraagregelen, en het is niet te verdedigen door de bewering, dat de Prijsvraagregelen niet deugen en een herziening daarvan noodzakelijk moet worden geacht, ook al moge dit op zichzelf beschouwd juist zijn.

Maar zal een herziening veel effect hebben, waar onwil en onverschilligheid van de zijde der architecten bij de toepassing de grootste moeilijkheden opleveren en men van het bestaan der Prijsvraagregelen òf in het geheel geen notitie neemt, òf er, zooals in het programma der Heerlensche prijsvraag, slechts naar verwijst, voor zooverre terzake dienstig?

Wij gelooven het niet en kunnen ons voorstellen, dat men in de stemming, waarin de heer De Jongh zijn artikel schreef, komt tot de vraag of het maar niet beter ware de reglementen op te heffen, dit zou het radicale middel zijn, om ontduiking te voorkomen.

Die stemming komt inzonderheid uit in het slot van het artikel, waarin de schrijver zegt:

«En waarom ik me nu, in dezen warmen zomertijd, zoo warm maak voor deze heele geschiedenis?»

«Is het omdat er kans is op verdwijnen van een stel voorschriften die voor betrekkelijk weinigen direct belang hebben, en dus de rest ijskoud laten . . . omdat we zoo aandoenlijk één zijn? Och, neen! Door bona fide prijsvraag uitschrijvers zullen, met medewerking van architecten die zichzelf respecteeren, toch wel goede prijsvragen uitgeschreven kunnen worden.»

«Neen, het intrekken van voor sommigen (die zich verbeelden dat hunne materieele belangetjes gevaar loopen) wat lastige bepalingen, welker waarde overigens blijkbaar niet sterk wordt ingezien, zal geen emotie verwekken; hoogstens zullen zij bij haar verdwijnen vergezeld gaan van de verzuchting van de weinige goed willenden, die zich zullen ergeren aan het feit dat eene nuttige vakinstelling, door vier bouwkundige vereenigingen tot stand gebracht, tengevolge van de hiervoren aangetoonde oorzaken en verschijnselen, niet in stand gehouden is kunnen worden.»

«Wat dit zeggen wil?»

«Dat wil zeggen dat met deze naar alle waarschijnlijkheid komende mislukking, dit bankroet van een gemeenschappelijk werk, allerduidelijkst zal zijn aangetoond dat we van een duurzame, eerlijk gemeende samenwerking onder de collega's, van hechte organisatie dus, weer een heel stuk verder zijn afgedreven; iets wat bij den noodigen goeden wil vermeden had kunnen worden; en dat daarmede voor de zooveelste maal de vakbroeders (de goeden niet te na gesproken) tegenover de buitenwereld den indruk zullen hebben gewekt dat zij voor een gezamenlijk arbeiden ten behoeve van de versterking hunner organisatie, de verheffing van het aanzien hunner professie, en voor het krachtig en stelselmatig bevorderen der algemeene vakbelangen volslagen gevoelloos zijn.»

Het is wel een bedroevende conclusie, ten minste voor

hem, die veel verwacht van organisatie tot bevordering van de vakbelangen van den architect en daarvoor in het strijdperk treedt, maar bewijzen de feiten niet, dat onze tijd daarvoor nog niet rijp is, evenals andere feiten bewezen hebben, dat Europa nog niet ver genoeg gevorderd is op den weg der beschaving, om den wereldvrede te verdienen?

Toen in 1910 de Prijsvraagregelen waren vastgesteld en gepubliceerd, hebben wij naar aanleiding daarvan in een artikel »Wetgevende Arbeid van Bouwkundige Vereenigingen" (Opmerker van 1 October 1910) niet alleen gewezen op het eigenaardig verschijnsel, dat reeds om herziening der Prijsvraagregelen geroepen werd*), alvorens zich nog de gelegenheid had voorgedaan ze in toepassing te brengen, maar tevens in het algemeen op de moeilijkheid voor bouwkundige vereenigingen niet alleen van het maken van wetten en reglementen, maar inzonderheid van de handhaving daarvan.

De bedroevende uitkomst, waartoe men tot heden gekomen is, verwondert ons geenszins, waar de vakorganisatie der architecten nog zoo gebrekkig is en men telkens zijn heil zoekt in halve maatregelen.

In den boezem der vereenigingen zelf heerscht nog te veel verschil van meening, van opvatting en van persoonlijke belangen.

De Maatschappij van Bouwkunst noemt zich nu wel vakvereeniging, maar is het nog slechts in theorie. Hare vooruitstrevende leden verlangen er naar, dat zij nu eindelijk, na jaren van opeenvolgende reorganisaties, eens zal gaan doen, wat van een behoorlijke vakvereeniging redelijkerwijs mag worden verwacht, maar daartegen verzet zich het individualisme van andere leden, die toch ook geen dompers zijn.

De Architectenbond is een vakvereeniging, die er een Eere-code op nahoudt. Vraag echter eens in vertrouwen aan een bestuurslid van den Bond, hoe het met de toepassing daarvan staat en wat er van den Bond zou overblijven, wanneer het onverbiddellijk werd gehandhaafd!

Bouwkunst en Vriendschap is geen vakvereeniging en kan het nooit worden, tenzij de plaatselijke toestanden te Rotterdam geheel veranderen, wat in afzienbaren tijd niet waarschijnlijk is.

En Architectura et Amicitia is evenmin een vakvereeniging en het komt ons niet gewenscht voor, dat het genootschap zich als zoodanig zou reorganiseeren

Om Prijsvraagregelen samen te stellen behoeft men geen vakvereenigingen te hebben. De thans bestaande zijn tot stand gekomen op een gelukkig tijdstip, toen de vier genoemde vereenigingen eens, bij uitzondering, op één punt eenswillend waren. Het verbaast ons nu bijna, dat dit is kunnen gebeuren, maar de eenheid van zin heeft niet lang geduurd, omdat in den boezem der vereenigingen te weinig eenheid van wil aanwezig was.

Terecht merkt de heer De Jongh in zijn artikel op:

»Eenheid in wetgeving brengt mede de noodzakelijkheid van eenheid in de middelen om de wet te doen eerbiedigen; wordt die eenheid verbroken, dan moet dit onvermijdelijk tot conflicten leiden. De mogelijkheid toch moet zijn uitgesloten dat tegen een in overtreding zijnd lid in een der C. V. disciplinaire maatregelen genomen worden, terwijl een ander lid ten aanzien van geheel dezelfde overtreding, in een andere der C. V. absoluut ongemoeid gelaten wordt«.

En nu herhalen wij hier een vroeger gestelde vraag: Heeft men hier bij het samenstellen der Prijsvraagregelen wel genoeg aan gedacht?

*) Het zij hier in herinnering gebracht, dat toen de heeren Posthumus, Meyjes en Otten, waarvan laatstgenoemde de Prijsvraagregelen met zijn handteekening mede had goedgekeurd, bezwaren daartegen kenbaar maakten.

Kunnen vereenigingen, die geen vakvereeniging zijn, wel bindende bepalingen en strafbepalingen vaststellen en handhaven? Wij gelooven het niet. De ondervinding heeft het al vrij duidelijk aangetoond, zouden wij meenen. Architecten van naam waren het, steunpilaren en allen oud-bestuursleden van de Maatschappij van Bouwkunst, die in de Nederlandsche Bank-prijsvraag betrokken waren, in andere gevallen eveneens vakgenooten, die wij niet gaarne a's onbetrouwbare elementen zouden brandmerken en nu, in het geval der Heerlensche prijsvraag, zien wij in de jury plaats nemen een onzer meest vooraanstaande bouwmeesters, Oud-Voorzitter van A. et A., Voorzitter van den Architectenbond, die in 1910 de Prijsvraagregelen mede goedkeurde.

Hebben wij ons nu nog te storen aan de Prijsvraagregelen en aan de waarschuwingen van de Permanente Prijsvraag-Commissie?

Dit zullen velen zich in de bestaande omstandigheden afvragen en daaronder velen van wie niet gezegd kan worden, dat zij zichzelf niet respecteeren of volslagen gevoelloos zijn voor de algemeene vakbelangen.

Het kon wel eens zijn, dat zij zichzelf te veel respecteeren, om te dansen naar de pijpen van een vereeniging (wat meestal hetzelfde is als de toongevende kliek in een vereeniging), die zelf zoo weinig respect verdient en dat zij te veel gevoelen voor de algemeene vakbelangen, om zich niet te ergeren over de wijze, waarop daarmede door de vereenigingen gesold wordt, nu reeds verscheidene jaren achtereen. Wanneer het de vereenigingen werkelijk ernst is, aan te sturen op een hechte organisatie, zou dit reeds lang gebleken moeten zijn uit krachtige pogingen tot toenadering, maar wie gelooft nog aan dien ernst na de herhaalde mislukking b.v. van de fusie tusschen Maatschappij en Bond?

Er is nu heel weinig in ons vereenigingsleven, wat op organisatie gelijkt en zoolang die ontbreekt zal het niet gelukken de vakgenooten te binden aan regelen, ook al worden die door velen als mooi en goed erkend.

Bovendien bedenke men, dat dwang gewoonlijk alleen aanvaard wordt, wanneer er iets tegenover staat, dat ons doet berusten in de beperking onzer vrijheid. Wanneer de vereenigingen bindende bepalingen aan hare leden gaan voorschrijven, zal het lidmaatschap daartegenover ook voordeelen moeten medebrengen. De leden moeten niet alleen de vereeniging steunen, maar ook, als het noodig is, bij de vereeniging steun vinden en wanneer men eens de moeite zou willen nemen na te gaan, hoe het op dit punt gesteld is in ons vereenigingsleven, zou men wellicht tot het besluit komen, dat er andere dingen zijn, waaraan wel eens eerst mag worden gedacht en eerst wat mag worden gedaan, voordat wij ons het hoofd behoeven te breken met het vaststellen van bindende regelen en de middelen, om die te handhaven.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Hotelbouw te Rotterdam, arch. Alb. Otten, met afbeeldingen.

Schema voor de regeling van Middelbaar Technisch Onderwijs.

Adres B. N. A. inzake Hofplein.

Ingezonden. Pensioenfonds voor personeel van architecten, door M. J. Muylaert.

Vacantie. Circulaire van het Bestuur v. d. Alg. Ned. Opz. en Teek.-Bond.

ARCHITECTURA No. 32. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Bindend-verklaring van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, door Paul J. de Jongh.

Weder een stap in de goede richting.
Den jeugdige door Candidus.
Vacantie.

DE BOUWWERELD No. 31. De St. Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman (Vervolg).

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam (Vervolg), met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 32. De ontwikkeling van het Locomotiefpark der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 18 Maart 1916, door F. Westendorp w. i., met afbeeldingen.

Overzicht van de bestellingen van het Technisch Bureau van het Departement van Koloniën 1902—1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 31. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Utrechtsch Kunstverbond. — Wenken voor den utiliteitsbouw (2e vervolg). — Iets over scheepsbouw. — Vragenbus. — Examens. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Ledenlijst. — Informatiebureau.

DE AANNEMER No. 31. Wijziging der bepalingen omtrent loon en arbitrage in de bestekken der Gemeente Amsterdam. II.

Ingezonden. Eene nabetrachting door H. C. van Benthem.

GEWAPEND BETON No. 12. Duinzand in beton, door ir. B. A. Verheij. — Grafieken voor het ontwerpen van platen en balken van gewapend beton, door C. F. B. Lemaire, i. c. c. — De patentaanvragen van Dr. Ing. I. A. Sanders. — Aangevraagde en verleende Octrooien. — De bindende besluiten van den Nederlandschen Aannemersbond. — Jaarbeurs te Utrecht. — Kwaliteitsvoorschriften voor cement. — Boekbespreking. — Literatuuroverzicht.

De firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage, aangemoedigd door het succes harer uitgave: Het Moderne Landhuis in Nederland, is voornemens, in aansluiting daaraan, nog een drietal plaatwerken in het licht te geven. De overwegingen, waarop dit voornemen berust, zijn vervat in een dezer dagen verspreide circulaire, waarin men o.a. leest:

De deelen zullen niet alleen het moderne bouwwerk en binnenhuis, maar ook de historische ontwikkeling behandelen. De laatste heeft niet alleen eene wetenschappelijke strekking, doch ook eene praktische. Immers, ook afzonde van directe navolging, moet worden erkend, dat het juiste, gezonde, praktische inzicht onzer voorouders, gepaard aan hun fijn ontwikkeld kunstgevoel voor vorm en kleur, menige aanwijzing geeft, dat menige les uit hunne scheppingen — de eenvoudigste niet uitgezonderd — kan worden geput.

Het moderne landhuis heeft voor de waardeering onzer hedendaagsche bouwkunst overwegende beteekenis. Er naast trekken ook de aandacht tal van vrijstaande en ingebouwde stadshuizen, wier ontwerpers, hoewel vaak gebonden aan moeilijker omstandigheden dan de landhuisbouw kent, er niettemin op gelukkige wijze in slaagden, eene geriefelijke indeeling te vereenigen met een smaakvol uiterlijk en interieur. Wij wenschen ook die onder het oog van het publiek te brengen. Dit pleegt niet of slechts bij uitzondering van de afbeeldingen in de speciaal voor vaklieden samengestelde bouwkundige tijdschriften en werken kennis te nemen. Het volgt dus slechts in onvolkomen mate wat er omgaat op het gebied der bouwkunst en op dat van de aanverwante decoratieve kunst, de versiering der woning en het huisraad.

De serie stellen wij ons als volgt voor:

1. Het moderne landhuis in Nederland, door J. H. W. Leliman en Prof. K. Sluyterman (reeds verschenen).
2. Het moderne stadshuis in Nederland, door J. H. W. Leliman.
3. Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen, door Prof. K. Sluyterman.
4. Het stads- en landhuis in Nederland in vroegere eeuwen, door J. H. W. Leliman en Prof. K. Sluyterman.

Het ligt verder in ons voornemen de reeks nog aan te vullen met een deel, dat meer in het bijzonder praktische wenken zal bevatten, waarmede moet worden rekening gehouden bij terreinkeuze, bouw en inrichting van het moderne woonhuis in de stad en ten plattelande.

Varia.

OUD ROTTERDAMSCH AARDEWERK.

In het jaarverslag over 1915 over het Museum van Oudheden deelt de directeur A. Hoynck van Papendrecht mede, hoe het door bijzondere omstandigheden mogelijk

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —
G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garantie voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

is geweest dat voor het museum eene verzameling oud-Hollandsch aardewerk kon worden gevormd, dateerende uit een tijdvak, dat in geen enkel museum, noch hier te lande, noch daarbuiten, op eene dergelijke, hoogst belangrijke wijze is vertegenwoordigd.

Opgegraven aardewerk. Deze merkwaardige verzameling bestaat uit vele honderden schotels, borden en ander plateelbakkerswerk uit het einde van de 16de en het eerste kwartaal van de 17de eeuw, en gevonden bij graafwerk, vooral op grootere diepte, op het voor den Raadhuisbouw bestemde terrein. Verreweg het grootste gedeelte dier verzameling bestaat uit geschonden voorwerpen en uit fragmenten van voorwerpen, maar van een kleurenpracht en een verscheidenheid van décor, welke de aantrekkelijkheid van het gevondene zeer verhoogen. De plateelen zijn gebakken uit vrij korrelige aarde, van kleur geelachtig grijs tot bleekrood en rood. De scherf is dik, somtijds zeer dik en zwaar. De borden en schotels staan op een cirkelvormigen voet met zeer breeden rand; een model dus, dat sterk afwijkt van het bekende Delftsche aardewerk. De bovenzijde is bedekt met een ondoorzichtig, wit tin-émail, waarop het décor, of in meerdere kleuren is aangebracht (blauw in verschillende tinten, groen, geel, oranjegeel tot bruin en ten slotte mangaanviolet). Aan de achterzijde zijn de plateelen niet met émail bedekt, doch voorzien van een doorzichtig loodglazuur. Wij hebben hier te doen met majolika van Noord-Nederlandsch fabrikaat, zooals blijkt uit de opschriften; er zijn stukken van schotels, die de inscriptie „Eert God" dragen; op een ander fragment komt een uil voor en daaromheen brokstukken van Nederlandsche woorden en duidelijk leesbaar, het woord „van". Ook wijst de aard van de teekening er op, dat wij hier plateelen van Noord-Nederlandschen oorsprong voor ons hebben; de menschelijke gestalten, de paarden, koeien, hazen en konijnen, de vogels, de vruchten en bloemen, alles duidt op Noord-Nederlandsche versieringskunst, in welke de invloed van Italië veelal duidelijk merkbaar is. Zéér vele stukken vertoonen overeenkomst met de kleine, maar uitgelezen verzameling, aanwezig in het Nederl. Museum voor Geschiedenis en Kunst (Rijks-Museum) te Amsterdam, welke door Dr. A. Pit beschreven is in „Oud-Holland", in „Het huis oud en nieuw" en in het Bulletin van den Ned.-Oudheidkundigen Bond.

Naar eene nadere aanduiding van de plaats van herkomst van dit plateelbakkersproduct behoeven wij bij deze vondst gelukkigerwijze niet te gissen, noch te zoeken. De bewijzen, dat het producten uit Rotterdamsche plateelbakkerijen zijn, liggen voor de hand. Er zijn zeer veel stukken gevonden, die, na de beschildering, in den oven bij het bakken mislukt zijn. Hier was het émail verschroeid, daar verbrand; op weer andere borden was het émail van sommige plekken weggeloopen en had zich dan om die plekken heen, met een dikken rand vastgezet; andere borden waren bij die laatste bakking aaneengesmolten. Nog krachtiger bewijs is de vondst van een overvloed van tegels, schotels, borden enz., en ook fragmenten van zulke voorwerpen, alle nog slechts aan een matig vuur blootgesteld, en nog niet aan de voorzijde geëmailleerd en beschilderd, noch aan de achterzijde met loodglazuur bedekt; het aardewerk dus in den toestand, welke de plateelbakkers uit vroegere eeuwen met den naam „rauw goedt", (d. i. ruw goed) bestempelden. Die ruwe stukken nu vertoonen dezelfde samenstelling, denzelfden vorm en gelijke dikte, denzelfden eigenaardigen, breeden, platten rand als het wel beschilderde goed, hierboven besproken. Beziet men dit ruwe goed en de beschilderde stukken naast elkander, dan moet het al spoedig opvallen dat dit eenzelfde product is. En waar zou het ruwe goed, te Rotterdam bij tamelijke hoeveelheden in den grond gevonden, anders gemaakt moeten zijn dan te Rotterdam zelf? Wil men meer bewijzen? Zij zijn er. Er is ook een aantal driehoekige voorwerpen van gebakken aarde gevonden, met afgeronde hoeken en staande op drie zeer korte pootjes; die voorwerpen van geheel eenzelfde samenstelling als het plateelbakkersproduct, zijn voor het meerendeel aan eene zijde van een dun glazuur voorzien. Het zijn de proenen, ook wel stelten genoemd, welke onder de te bakken, beschilderde schotels en borden werden geplaatst alvorens de oven werd gesloten. De glazuur op die proenen diende om te voorkomen, dat zij het émail en de verf van de te bakken stukken zouden opslorpen. Een niet verglaasde proen, dus in den vorm van „rauw goedt", zat vastgebakken aan een ruwen tegel. Ook vond men tegels, bij drie en vier aan elkander vastgeraakt, stukken van schotels aaneengebakken, schotelfragmenten met tegelfragmenten tot een geheel vereenigd. Op dezelfde plaats als het ruwe goed en de proenen vond men twee potten, waarmede ongetwijfeld de kwaart op de beschilderde borden werd gegoten ten einde de kleuren haar glans en felheid te geven. Het zijn potten met een zeer breed komvormig bovengedeelte en met een bolvormig onderstuk dat, evenals een gieter, van tallooze gaatjes is voorzien. Men kan die potten aan een oor vasthouden. Ook is er een klomp wit (émail) gevonden, samengesmolten met zand; en wij weten dat het „wit" oudtijds onder den oven tusschen een dam van zand werd gelegd, om het door verhitting bruikbaar te maken. Het behoeft wel geen nader betoog, dat al het bovengenoemde goed, hier ter stede in den grond aangetroffen zijnde, niet anders kan wezen dan afval en misbak uit eene Rotterdamsche plateelbakkerij of wellicht uit meer dan eene. Uit welke is voorloopig niet uit te maken. Een nader onderzoek, reeds ingesteld, zal hieromtrent mogelijk meer licht geven. Intusschen is het een feit, dat op de plaats, waar het ruwe goed enz. is gevonden, een huis aan de Blomsteeg of Blomgang heeft gestaan, dat in 1627 gekocht werd door den plateel- en tegelbakker Thymon Aldertszn. van Amerongen, die zijn bedrijf in het Hang uitoefende.

Uit de gedane vondst blijkt ook, dat de Rotterdamsche plateelbakker reeds zeer vroeg in de 17de eeuw er toe overging, om, tegelijkertijd met aardewerk in Hollandschen trant beschilderd, al of niet beïnvloed door Italiaansche kunst, ook aardewerk te maken met een décor, dat ontleend was aan of afgezien van Chineesche voorbeelden. Een aantal schotels en borden van denzelfden vorm en samenstelling als de bovenvermelde ruwe en beschilderde, zijn voorzien van een décor, geheel als dat van het bekende Chineesche porcelein. Nu en dan ziet men stukken, op welke de oor-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

spronkelijke Noord-Nederlandsche beschilderingswijze met de Chineesche samengaat. Behalve schotels en borden zijn er ook kopjes en schoteltjes en groote kommen, alle met een décor naar die Aziatische voorbeelden gevolgd.

Ten slotte zij vermeld, dat deze plateelbakkerij blijkbaar ook geheel witte schotels vervaardigde, en dat er in de opgedolven verzameling een groote witte flesch is van zeer eigenaardigen vorm.

Jaartallen zijn helaas op al dit goed niet gevonden. Maar het verdient zeker de aandacht, dat op hetzelfde terrein vrij veel schotels en fragmenten van schotels zijn gevonden van een geheel ander fabrikaat, die wel van jaartallen zijn voorzien. Die dateeren uit de jaren 1608, 1610, 1611, 1617, 1620, 1621, 1623; een groote schotel draagt als eeuwencijfer 15, terwijl de rest van het jaartal op een stuk van dit voorwerp moet hebben gestaan, dat thans niet meer aanwezig is. Hij dateert vermoedelijk uit de laatste jaren der 16de eeuw. Dit aardewerk is van de soort, zooals voorheen in Duitschland werd vervaardigd en wel in de streken, grenzende aan onze tegenwoordige provinciën Limburg en Gelderland, bijvoorbeeld in het voormalige hertogdom Kleef. Ook zijn er veel fragmenten van de bekende Duitsche kruiken gevonden, die te Raeren bij Aken, te Siegburg, te Nassau, enz., werden gemaakt. Enkele van die brokstukken dragen de jaartallen 1583, 1598, enz. Men kan dus aannemen, dat ook het Nederlandsche goed dateert uit de latere jaren van de 16de eeuw en het eerste kwartaal van de 17de eeuw.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur van Gemeentewerken te 's Hertogenbosch, tevens belast met de hoofddirectie van waterleiding en reinigingsdienst. Civiel-, bouwkundig of militair ingenieur. Aanvangssalaris f 4000.— met vrije woning. Stukken vóór 28 Augustus 1916 aan den Burgemeester. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de Centrale Limburgsche Spoorweg (Stoomtramweg) Maatschappij. Salaris f 80.— tper maand. Stukken vóór 15 Augustus n.s. aan de Commissie van dagelijksch toezicht te Roermond. (1)

— Uitvoerder, zelfstandig kunnende werken, en goed teekenen en ekenen, eventueel voor vast. Brieven onder no. 59722 aan het bureau v. h Algem. Nederl Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter Teekenaar, tijdelijk, bij de Gemeentewerken te Deventer, voor bestrating en rioleering, salaris f 70.— p. maand. Uitvoerige sollicitaties uiterlijk 19 Augustus a.s. bij den Directeur van Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Schriftelijke aanmelding bij J. C. Cramer, Architect, Wilhelminastraat 35, IJmuiden. (1)

— Assistent voor de Waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, voor den cursus 1916—1917. Brieven onder No. 3749 vóór 15 Augustus a.s. Technische Boekhandel J. Waltman Jr., Delft. (2)

— Opzichter in Algemeenen Dienst bij den Provincialen Waterstaat van Noord Holland, standplaats Haarlem, maandloon f 125. Bij eventueele vaste aanstelling, jaarwedde klimmend tot f 2400. Diploma Rijkswaterstaat of Waterb. Ambtenaar in Zeeland gewenscht. Brieven met referenties vóór 16 Augustus a.s. aan den Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat van Noord-Holland, Nieuwe Gracht 47, Haarlem. (2)

— Bouwkundig Opzichter, bekend met fabrieksbouw. Volledige brieven onder No. 256, Boekhandel E. Broekhuis & Zonen, Hengelo (O.) (2)

— Meubelteekenaar bij J. H. Haag en Zoon te Amsterdam. (2)

— Teekenaar op fabriek van metalen kunstvoorwerpen, met kennis van practijk en werk-methoden. Uitvoerige brieven onder No. 1767 P. C. Adv. kantoor J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (2)

— Teekenaar bekend met houtconstructies op groote fabriek. Uitvoerige brieven lett. D. A. 10124. Alg. Adv. Bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (2)

— Leeraar in Handteekenen, akte M. O., tegen 1 October aan de Burger-Avondschool te Zaandam. De directeur S. B. van Sante geeft schriftelijk inlichtingen. Benoeming voorloopig voor een cursusjaar. Adres op zegel en verdere stukken vóór 10 Augustus aan den Burgemeester. (2)

— Jong Bouwkundige, op het bureau van architect van rijperen leeftijd in een onzer grootere steden, met bedoeling van overname der zaken na eenigen tijd. Brieven lett. B. Z. K. Nijgh & v. Ditmar's Alg. Adv. Bur., den Haag. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het gerustetellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Abonnementsprijs van dit blad slechts vijf gulden per jaar

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 208, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM. HOUTWERK- en MARMERSTEFABRIEK. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranieten.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1916. No. 34

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woonhuisbouw.

De geschiedenis der menschelijke woning leert ons, dat de woonhuisbouw sedert onheuglijke tijden een der belangrijkste takken der bouwkunst is geweest. Evenwel schijnt het ons toe, dat niet in alle tijden daaraan in dezelfde mate aandacht en zorg gewijd is; wij meten de volksbeschaving echter gaarne af naar de wijze, waarop het woonhuis gebouwd en ingericht is, en deze maatstaf geeft, op de historische tijden toegepast, ook wel betrouwbare uitkomsten, maar wanneer wij beproeven hem op onzen eigen tijd toe te passen, stuiten wij op allerlei vreemde en tegenstrijdige verschijnselen en komt het ons voor, dat de stelling, dat de volksbeschaving zich uitspreekt in de woning, in het geheel niet meer opgaat.

Er zijn menschen, die voor alle verschijnselen dadelijk een verklaring bij de hand hebben en deze zeggen dan in dit geval: «Wel, dat is heel natuurlijk; men woont tegenwoordig niet meer, maar men wordt gehuisvest,» en ofschoon deze uitspraak eigenlijk niets verklaart, zij verdient toch wel dat men er eens even bij stilstaat. Het verschil tusschen wonen en gehuisvest worden is duidelijk, het is hetzelfde als dat tusschen eten en gevoed worden, reizen en vervoerd worden; het is het verschil tusschen het actieve zelf doen en het passieve ondergaan.

In ouden tijd stichtte men zich een woning om te wonen, men was er wel toe genoodzaakt, omdat niemand anders et deed, thans zoekt men zich uit hetgeen de markt opvert iets uit, dat zoo goed en zoo kwaad het gaat aan behoeften beantwoordt.

Het woonhuis is een marktartikel geworden, een artikel van massa productie en, zooals wij dit bij een reeks van andere gebruiksartikelen gezien hebben, toen het een massa artikel werd, hield het op een kunstwerk, een werk van bouwkunst te zijn.

De woonhuisbouw ontglipte aan de hand van den bouwmeester en hield op een der belangrijkste takken van de bouwkunst te zijn. Meer dan een halve eeuw moest verloopen eer men in de kringen der bouwmeesters begon in te zien, wat dit beteekende en wat de gevolgen daarvan voor de bouwkunst moesten zijn. Aanvankelijk trokken de architecten hun aandacht van den woonhuisbouw af met een hooghartig gebaar, alsof zoo iets eenvoudigs en gewoons den kunstenaar onwaardig was. Men kon er geen zuilenorden, tempelfronten, torens en koepels bij gebruiken en hield zich liever bezig met het ontwerpen van monumentale gebouwen op het papier, waarin men een meer geestverheffenden arbeid zag, dan in de netelige en subtiele vraagstukken, die zich in grooten getale bij den woonhuisbouw voordoen.

Het onderwijs heeft deze opvatting der bouwkunst in de hand gewerkt en geruimen tijd bestendigd. Op de weinige academies en hoogere teekenscholen, waar de bouwkunst op het programma stond, werden de leerlingen, na een vast stel timmerconstructies te hebben geteekend, naar voorbeelden, die jaar in jaar uit werden nagepeuterd, zonder dat daarbij ook slechts het woord bouwkunst genoemd werd, plotseling met een grooten sprong verplaatst in de hoogere sferen van den Romeinschen tempelbouw of ingewijd in de geheimen van den spitsbogenstijl. Dan

werd van constructie van materiaal en dergelijke onbeduidende dingen geen woord meer gerept, maar alle zorg aan den kunstvorm besteed.

Was het wonder dat aan de aldus gevormde bouwmeesters de handen verkeerd stonden, wanneer zij een goed en geriefelijk woonhuis te bouwen kregen? De timmerlieden en timmermansbazen waren daarmede vrij wat beter op de hoogte en het ongeluk wilde, dat het publiek dit reeds lang bij ervaring wist.

Het publiek zag hoog op tegen de bouwkunst en begreep er wel zooveel van, om in te zien, dat voor zijn gewone dagelijksche behoeften de architect ontbeerd kon worden, hetgeen ten slotte voordeeliger uitkwam ook. Dat Rijk en Gemeente er bouwmeesters op nahielden, om groote gebouwen te ontwerpen, dat kerkbesturen die heeren raadpleegden, vond men natuurlijk, maar de woonhuisbouw, daarvoor moest men bij hen niet zijn.

Het onderwijs in de bouwkunst mocht dan geestverheffend zijn, voor de praktijk had men er heel weinig aan, de bouwambachten gingen hard achteruit bij gebrek aan goede leiding en mochten het eerst nog bekwame timmerlieden zijn geweest, die voor het grootste deel den woningbouw in handen hadden, toen het bouwen een voordeelige speculatie geworden was, gingen allerlei fortuinzoekers er aan mede doen op een wijze, waarmede geen fatsoenlijk timmerman, die nog iets voor zijn vak gevoelde, kon wedijveren.

Toen ten slotte de ambachtsman ook nog aan politiek ging doen en zijn gedachten bij het werk telkens afdwaalden naar sociale vraagstukken, scheen het wel, dat de kennis van de eischen van goed werk in het vergeetboek zou geraken en de bouwambachten te gronde zouden gaan. De ambachtsscholen zouden redding brengen. Aanvankelijk verwachtte men wel niet veel van die inrichtingen, ook wist men niet, hoe men het ambachtsonderwijs eigenlijk moest aanvatten. Het was zoo heel iets anders dan gewoon schoolonderwijs en vooral wat het praktisch werken betrof zat men verlegen, in de eerste plaats met geschikte onderwijzers en wanneer men al zoo gelukkig was, die te hebben gevonden, met de te volgen methode

Toch had men den moed, den sprong in het duister te wagen, maar zooals vanzelf sprak, er werden zooveel dwalingen begaan en fouten gemaakt, dat ernstige vakmannen het hoofd schudden en verklaarden, dat, zooal niet het geheele ambachtsonderwijs, dan toch het praktisch werken op de scholen groote gekheid was.

De meeste van die mannen, wanneer ze nog leven, zullen er thans gewis anders over denken en hoe men moge denken over het ambachtsonderwijs, dat natuurlijk niet volmaakt, niet zonder gebreken is, het moet worden erkend, dat het ons tot de praktijk heeft teruggevoerd en het groote belang van de praktijk helder in het licht heeft gesteld. Menig bouwmeester zal dan ook dankbaar terugdenken aan hetgeen hij op de ambachtsschool heeft geleerd, allicht heeft hem dit eenige jaren leergeld in de werkelijke praktijk bespaard en voor velen is het geleerde de grondslag geworden, waarop zij zich verder tot bouwkunstenaars hebben ontwikkeld.

Men zal ons tegenwerpen, dat het doel van het ambachtsonderwijs geenszins is, architecten te kweeken en wij geven de juistheid dezer tegenwerping dadelijk toe. Een der moeilijkheden bij dat onderwijs levert nog steeds de vraag, hoe ver men met de behandeling van bouwkundige onderwerpen gaan moet en die vraag is te moeilijker te beantwoorden, omdat bij het onderwijs in de bouwambachten, voor het goed begrip der behandelde zaken, vaak vrij uitvoerige bouwkundige verklaringen noodig zijn. Het verschijnsel heeft zich nu meermalen voorgedaan, dat er leerlingen waren, die meer voor bouwkunde en zelfs bouwkunst gingen gevoelen dan voor het ambacht. Het waren niet de slechtste leerlingen gewoonlijk, maar daarom stak nog niet in allen, bij wie zich deze neigingen vertoonden, werkelijk een bouwmeester. Zij, die daarvoor aanleg bezaten, waren wel verstandig genoeg in te zien, dat de ambachtsschool wel veel gaf, dat den architect kon te pas komen, maar op verre na niet alles wat hij noodig had. Maar er waren ook vele minder verstandige broeders, die, aangelokt door den schoonen schijn zich verbeeldden, het met de op de ambachtsschool opgedane kennis wel te kunnen wagen, den architect te gaan spelen, en toen dit hier en daar in kleinere of grootere plaatsen met succes beproefd was, werkte het voorbeeld aanstekelijk en werd het door anderen gevolgd.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

ADRES COOLVEST-HOFPLEIN TE ROTTERDAM.

Door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten is het navolgend adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909, No. 69;

dat het, kennis genomen hebbende van de Voordracht van B. en W. dato 10 Juni, vervat in de Verzameling van 1916, volgn. 104, Onteigening Coolvest-Hofplein, zich veroorlooft UEd. Achtbaren mede te deelen, dat naar 't oordeel van genoemd Bestuur bedoelde voordracht geen voldoende rekening houdt met

a. het groote verkeer dat over het Hofplein en het Delftsche Poortplein plaats heeft en dat in de toekomst vooral tengevolge van de uitbreiding van het Noordwestelijk stadsgedeelte, nog aanmerkelijk zal toenemen, en de eischen die een goed geregeld tramverkeer weldra aan die pleinen zal stellen,

b. de eischen die een doelmatige doortrekking van de Kruiskade naar de Pompenbrugsingel stelt,

c. een fraaie en doelmatige verbinding van den Coolsingel met den Stationsweg, die de amoveering van meer perceelen onvermijdelijk maakt,

d. de Delftsche Poort als middelpunt van het plein.

Redenen waarom het Bestuur voornoemd UEd. Achtb. in overweging geeft aan de voordracht van B. en W. zoodanige uitbreiding te geven,

dat in de onteigening de perceelen aan de Coolvest vanaf het in aanbouw zijnde Raadhuis tot aan het Haagscheveer worden betrokken,

dat een grooter deel van de perceelen op den hoek van den Stationsweg en den Coolsingel wordt geamoveerd, opdat de verbinding tusschen den Stationsweg en den Coolsingel meer geleidelijk en zonder uitbuiging naar het plein plaats vinde,

dat de Schie voor een deel worde omkluisd,

dat het als verhoogd ontworpen gedeelte van het plein in verband kan worden gelegd met de Delftsche Poort, zoodat deze laatste als eenig Centrum van het plein kome,

een en ander zooals ongeveer in het door de «Nieuwe Rotterdamsche Courant» aanbevolen plan is aangegeven, welk plan als het beste, uit praktisch en aesthetisch oogpunt naar 't oordeel van 't Bestuur moet worden beschouwd.

't Welk doende,

Het Bestuur van v. d. Bond v. Ned. Architecten

P. J. HOUTZAGERS Voorzitter.

A. MONDT Jr., waarn. Secretaris.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP« uitgeschreven in 1916.

1e Prijsvraag.

Ontwerp voor een dubbel Schoolgebouw met Gymnastieklokaal.

Het Schoolgebouw is gedacht in het centrum van een volkswijk eener groote stad. Het terrein is gedacht op den hoek van twee straten tegenover een klein plein. Aan het plein moet een ruime speelplaats worden geprojecteerd, welke door een hek van de straat wordt afgesloten. De scholen zijn bedoeld voor gewoon lager onderwijs en moeten voldoen aan de algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs. (Kon. besluit van 25 Juni 1912, St.bl. No. 197).

De verschillende lokalen moeten aan strenge eischen van verlichting en ventilatie beantwoorden en worden centraal verwarmd.

Het gebouw zal bevatten:

Souterrain:

Ruimte voor de stookinrichting der centrale verwarming, brandstoffen-bergplaats en trap naar den beganegrond.

Verder zal elke school bevatten:

Beganegrond:

Entree, spreekkamer ca. 15 M², kamer voor het hoofd der school ca. 20 M², 4 schoollokalen voor hoogstens 40 leerlingen, leermiddelenkamer ca. 12 M², goed geventileerde kleedlokalen, ruime gangen, W.C.'s, urinoirs, spoel- en bergkasten en trappen naar de verdiepingen.

Verder ten dienste der beide schoolgebouwen een gymnastieklokaal ter grootte van ca. 9 × 18 M. met bijbehoorend kleedlokaal van voldoende afmeting.

Eerste en tweede verdieping:

Elk 4 schoollokalen als voor den beganegrond beschreven, zitkamer voor het onderwijzend personeel ca. 20 M², leermiddelenkamer ca. 12 M², ruime gangen, trappen, goed geventileerde kleedlokalen, W.C.'s, urinoirs, spoel- en bergkasten.

De beide scholen moeten elk een afzonderlijken ingang en afzonderlijke trappen hebben, doch op elke verdieping met elkaar in verbinding staan.

Het gymnastieklokaal moet ook vanaf de speelplaats toegankelijk zijn.

Verlangd worden:

1°. De platte gronden der verschillende verdiepingen op een schaal 1 à 100.

2°. De voor een juist begrip van het gebouw gevorderde gevels en ten minste 2 doorsneden, allen op een schaal 1 à 100.

3°. Een perspectiefteekening opgehaald uit een plan op een schaal 1 à 100.

4°. Een travée van den voornaamsten gevel op een schaal 1 à 20.

5°. Situatieteekening 1 à 200.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en f 100.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en f 50.—.

Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en f 25.—.

2e Prijsvraag.

Ontwerp voor een Veilinggebouwtje.

Het gebouwtje bestemd voor groenteveiling is gedacht aan een vaarwater in een landelijke omgeving.

Verondersteld wordt, dat de groente uit den omtrek per schuit wordt aangevoerd.

Voor de veilingzaal moeten de schuiten door een luifel of overbouwing tegen regen beschut zijn.

Het gebouwtje zal bevatten een veilingzaal met oploopende zitplaatsen voor ca. 100 personen. In deze zaal 4 telefooncellen ten dienste der koopers en op een goed zichtbare plaats een electrisch afmijntoestel met zitplaats voor den afslager.

De lange wand der veilingzaal langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar en op eenvoudige wijze af te sluiten zijn.

Verder zal het gebouwtje bevatten een wachtkamer met buffet en bergruimte, een kantoor voor administratie van ca. 25 M²., een kamer voor het bestuur van ca. 30 M²., een bergplaats voor 40 rijwielen en de noodige W.C.'s en urinoirs.

Verlangd wordt een platte grond met twee gevels en twee doorsneden op een schaal van 1 à 100 en een geveldétail op een schaal van 1 à 20.

Keuze van materiaal wordt vrijgelaten.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en f 35.—.

Een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en f 20.—.

Een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

3e Prijsvraag.

Ontwerp voor een Brievenhoofd.

Het hoofd is gedacht voor het briefpapier der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap«, Rotterdam en verder de woorden Secretariaat: . . . . . Rotterdam, ... 19 .

Gewenscht is dat het ontwerp op verkleinde schaal tevens zal kunnen dienen als hoofd voor de convocatiebiljetten. De afmeting dezer convocatiebiljetten is 14 × 21 cM.

Het al of niet toepassen van een randversiering om het papier en de grootte van het hoofd wordt aan den ontwerper overgelaten.

De teekeningen moeten op dubbele ware grootte in zwart worden uitgevoerd.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en f 20.—.

Een tweede prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en f 10.—.

Een derde prijs: Eervolle vermelding.

Algemeene Bepalingen.

De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor geïnterneerde krijgsgevangenen der verschillende natiën.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Zij mogen op carton gezet, doch niet in houten lijst gespannen zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven aan de buitenzijde moeten respectievelijk de woor-

den: „naambrief" en „correspondentie-adres" voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de heeren:

1. A. Broese van Groenou, b. i. Architect te Wassenaar.
2. J. J. Gort, Architect te 's Gravenhage.
3. P. J. Houtzagers, Architect te Utrecht
4. C. J. Hemmes, Architect te Rotterdam, Bestuurslid.
5. A. A. van Nieuwenhuizen, architect te Rotterdam, Bestuurslid.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1917 zal worden gehouden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1916 vrachvrij ingewacht aan het adres van den heer C. J. Hemmes, Linker Rottekade 145 b.

Ontwerpen, na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden toegezonden.

Namens het Bestuur,
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
G. DIEHL, 1e Secretaris.

Rotterdam, Augustus 1916.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 15. Schema voor de regeling van Middelbaar Technisch Onderwijs (slot).

Nederlandsche bouwkunst in Ned. Indië, door G. Rijksen, Arch, M. B. V. A. met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No 33. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Architect en interieur-kunstenaar.

F. P. C. door Candidus.

De commissie voor het stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen.

Adres Coolvest-Hofplein, te Rotterdam.

DE BOUWWERELD No 32. De Psychiatrisch Neurologische kliniek te Groningen, arch. J. A. Vrijman, met afbeeldingen.

De St. Bavokerk te Haarlem, door A. W. Weissman (slot).

De salarisregeling voor de technische ambtenaren bij den dienst der Gemeentewerken te Rotterdam.

DE INGENIEUR No. 33. Eenige theoretische beschouwingen over kwel, door prof. ir. F. K. Th. van Iterson, met afbeeldingen.

Ondermijning van dijken, door ir. G. P. Nijhoff, Ing. v. d. Rijkswaterstaat, met afbeeldingen.

De scheepvaart, de spoorweg en de sluis, door ir. K. den Tex, met afbeelding.

Uit de jaarverslagen 1915 der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij en der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 32. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Salarisactie. — Uit de afdeelingen. — Hulpvaardigheid — Pensioenfonds voor personeel bij architecten. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Prijsvragen. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 32. Wijziging der bepalingen omtrent loon en arbitrage in de bestekken der Gemeente Amsterdam III.

Uitsluiting in het grondwerkersbedrijf.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Leeuwarden.

De gemeenteraad heeft: benoemd tot directeur van gemeentewerken den heer L. N. Holsboer, civiel-ingenieur bij de gemeente Rotterdam en tot directeur der gemeentelijke gasfabriek tevens directeur van het gemeentelijke electrisch bedrijf den heer J. N. Blaauw, directeur-boekhouder der gemeentelijke gasfabriek te Franeker.

Dordrecht.

In afwijking van het voorstel van B. en W. heeft de gemeenteraad in Februari besloten zelf een nieuwe ambachtsschool te bouwen en die aan de vereeniging De Dordrechtsche Ambachtsschool te verhuren. Dit was een streep door de rekening dier vereeniging, die reeds een plan voor een nieuwe school gereed had en met veel moeite toezegging van subsidie van rijk en provincie had verkregen. Door genoemd raadsbesluit stond de bouw van een nieuwe school geheel op losse schroeven, daar het volstrekt niet zeker was, dat de gemeente ook de reeds aan de vereeniging toegezegde subsidiën zou verkrijgen.

Naar aanleiding van de hieruit gevolgde correspondentie tusschen B. en W. en het bestuur der Ambachtsschool hebben B. en W. zich tot den minister van binnenl. zaken om inlichtingen gewend en zij ontvingen van den minister het volgende antwoord:

Naar aanleiding van uwe correspondentie heb ik de eer uw college mede te deelen, dat ik het voor de stichting van nieuwe gebouwen voor bijzondere ambachtsscholen de beste gedragslijn acht, dat de bouw uitgaat van de vereeniging, die de school exploiteert, terwijl het benoodigde kapitaal door de gemeente wordt geleend tegen een vaste annuiteit.

Op deze wijze zijn de meeste ambachtsscholen in den laatsten tijd tot stand gekomen.

Deze oplossing biedt de volgende voordeelen:

De bouwsom zal allicht lager zijn, wanneer een particuliere vereeniging laat bouwen, dan wanneer het werk in opdracht van de gemeente geschiedt.

Na een zeker aantal jaren zal het voor den bouw geleende kapitaal door de vereeniging zijn afgelost, en wordt dus van dat tijdstip af de som, die anders voor huur der gebouwen op het budget der school zou blijven drukken, bespaard, hetgeen ook aan de subsidieerende lichamen, en met name aan het rijk en de gemeente, ten goede komt.

De gebruikster heeft voorts meer vrijheid van handelen in een eigen dan in een huurgebouw. Kleine herstellingen, verbouwingen, alsmede onderhoudswerken kunnen aan een eigen gebouw zooveel mogelijk door de leerlingen der school worden uitgevoerd, hetgeen kosten bespaart en tevens aan het onderwijs ten goede komt.

De gemeente kan zich natuurlijk desgewenscht door middel van leenings- of subsidie-voorwaarden zekere rechten met betrekking tot het te stichten gebouw voorbehouden.

Alvorens een definitieve beslissing te nemen, inzake de in uitzicht gestelde verhooging van het rijkssubsidie, zal het mij, op grond van het hierboven aangevoerde, zeer aangenaam zijn van uw college te vernemen, dat de raad alsnog bereid is, aan het tot stand komen van het nieuwe gebouw mede te werken, op de wijze als in den aanvang van dit schrijven bedoeld.

B. en W. hebben nu deze aangelegenheid opnieuw bij den raad aanhangig gemaakt, na met het bestuur der Ambachtsschool tot overeenstemming te zijn gekomen ten opzichte van den invloed van den gemeenteraad in het bestuur der school.

Zij stellen den raad voor aan de Vereeniging Dordrechtsche Ambachtsschool voor den bouw van een nieuwe school een stuk grond aan den Reeweg, groot 8330 M² te verkoopen voor f 21000.—; haar een voorschot te verstrekken van ten hoogste f 228500.— en haar een verhoogde subsidie te verleenen.

Onder de voorwaarden komt o.a. voor de verplichting, dat in de statuten der vereeniging zal worden bepaald, dat de meerderheid van het getal leden van het bestuur door den gemeenteraad zal worden benoemd en dat van de bestuursleden minstens twee raadsleden zullen zijn.

Varia.

OPGRAVINGEN BIJ MAURIK.

Men meldt ons dd. gisteren uit Wijk bij Duurstede:

Heden zijn de opgravingen in het Mauriksche Esschenbosch geëindigd. Morgen wordt de laatste hand gelegd aan het dichten der terreinen. Door de welwillendheid van den leider, dr. J. H. Holwerda, zijn we in staat het volgende te melden. Het doel der opgravingen was, grondsporen te vinden van de oude Bataafsche nederzettingen. 't Vorige jaar is hiermede begonnen en met zooveel resultaat is toen gewerkt, dat de Ned. Anthropologische Vereeniging besloot, in samenwerking met de Tielsche Oudheidkamer en het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden, dit jaar de gravingen te voltooien. De ontgraven terreinen, door dr. Holwerda in kaart gebracht en door fotografische opnamen vereeuwigd, vertoonen in de eerste plaats uitgestrekte palissadengreppels, voorts afvoer- en afvalgreppels, welke evenals de bovengenoemde waren gevuld met leembrokken, overblijfselen der oude woningen. Het beloop der greppels stak door de donkere vulling duidelijk af bij de gewone grondsoort.

Binnen de palissadengreppels ontdekte men de grondsporen van groote hoofd- en kleine bijgebouwen en bij den ingang der nederzetting was eveneens een duidelijk spoor aanwezig van een groot en klein gebouw. Verder was op het voorplein op te merken een aantal groote en kleine gaten, welke bestemd zijn geweest voor den afval en die gevuld waren met beenderen en dergelijke. De bouw der nederzetting is vrij regelmatig, echter verdient het opmerking, dat de bouw der woningen op zich zelf niet den indruk maakt van goede architectuur, daar de hoeken der huizen geen van alle haaksch zijn, doch de meeste een onregelmatigen vorm hadden.

Het vinden van een zeer groot aantal scherven en brokstukken van glas en aardewerk gaf juiste aanwijzingen omtrent den tijd van het bestaan der hoeven; volgens de meening van dr. Holwerda dateerden zij van omstreeks 80 tot 180 jaar na Christus. Deze overblijfselen van potten en pannen waren niet alleen van oorspronkelijk Germaansch Bataafschen oorsprong; ook geïmporteerde Romeinsche stukken huisraad lieten zich zien en waren herkenbaar aan de veel fijnere afwerking, tegen de meer ruwen vorm der Germaansche. Dat ook toentertijd de vrouwen van opschik hielden, bleek uit het vinden van mantelspelden en brochjes; de aanwezigheid van spinsteentjes daarentegen pleitte voor haar arbeidzaamheid. De grootte van het nu onderzochte terrein heeft een oppervlakte van 65 bij 70 meter, met een diepte van een halven meter. Het eindresultaat

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10 AMSTERDAM
SOLIED ADRES.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

mag zeer belangrijk genoemd worden, daar men nu een zuiver inzicht gekregen heeft van den bouw der woningen in het begin onzer jaartelling. N. R. Ct.

DE HUNENBORG.

In de gemeente Weerselo, in het Voltherbroek, ligt de Hunenborg, een hoogte begroeid met hoog en laag struikgewas, heide, vol gaten en kuilen, omgeven door bijna dichtgegroeide slooten. De overlevering wilde, dat hier in ouden tijd een nederzetting geweest zou zijn van de Hunen, die, nadat ze in Duitschland waren verslagen, van den hoofdtroep waren afgeraakt en zich in het Overijselsche vestigden. Verschillende volksverhalen zijn daaromtrent nog in omloop. Op vaak onoordeelkundige wijze is men er gaan graven, om te zien, of er uit die vervlogen eeuwen nog wat te vinden is, tot een jaar geleden de Twentsche Oudheidkamer in het bezit kwam van de Hunenborg. Onder leiding van dr. Holwerda, bijgestaan door een amanuensis en twee geschoolde voorwerkers van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, hebben nu een twintigtal arbeiders gedurende drie weken opgravingen gedaan en het resultaat er van is thans te overzien. Vastgesteld kan worden, dat de Hunenborg een versterkte burcht uit de 9de eeuw is geweest. Rondom liep een breede gracht van 20 M. breedte. Daarbinnen was een aarden wal opgeworpen en beide omsloten een ovaalvormig oppervlak, ongeveer 1 H.A. groot. De wal was zeer waarschijnlijk aan den binnenkant nog versterkt door een palissadeering. De toegang, tevens blootgelegd, lag op het Zuiden, tegenover een doorwaadbare plaats in de gracht. De fundamentsporen werden gevonden van een groot, zwaar gebouw. Men heeft deze fundamenten zoo goed als geheel kunnen volgen. Ze hebben een steenen gebouw gedragen met muren van 1 M. dikte, rechthoekig van vorm, van voren met ovalen uitbouw. Het was opgebouwd uit Bentheimer steen, tufsteen, veldkeien en oerbrokken. Het bevond zich aan de Zuidzijde, vlak tegen den wal. Verder werden nog de fundamenten gevonden van eenige hutten van steen, leem en hout. Gevonden werd o.a. een platte vuurhaard van Bentheimer steen, waarop de sporen van verbrand hout. Gevonden werden: scherven van ruwe potten van aardewerk, hoefijzers enz. Het onderzoek der gevonden voorwerpen geschiedt te Leiden.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur of Architect voor het oprichten van een Adviesbureau met een Civiel-Ingenieur. Brieven No. 3789, Bureau v. h. Weekblad »De Ingenieur", 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met Amsterdamschen volkswoningbouw en

— Bouwkundig Teekenaar, voor detailleeren van Heerenhuizen, beide bij de arch. J. Gratama en G. Versteeg, Valeriusstraat 254, Amsterdam. (1)

— Leeraar voor timmeren en vakteekenen, met acte Md, aan de Ambachtsschool te Gorinchem, aanvangssalaris f 1050.—, met verhoogingen. Stukken vóór 31 Augustus a.s. aan den Directeur J. van Leusen, die inlichtingen geeft. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij de restauratie van een kasteel in Overijsel, voor 5 à 6 maanden. Brieven aan den architect J. Wolbers, Paulinastraat 37, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, eerste kracht. Volledige brieven onder No. 30692, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de Centrale Limburgsche Spoorweg (Stoomtramweg) Maatschappij. Salaris f 80.— per maand. Stukken vóór 15 Augustus a.s. aan de Commissie van dagelijksch toezicht te Roermond. (2)

— Uitvoerder, zelfstandig kunnende werken, en goed teekenen en rekenen, eventueel voor vast. Brieven onder no. 59722 aan het bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

Uitslag van Aanbestedingen.

— Na onderhandsche aanbesteding werd door de Vereeniging »Koloniaal Instituut" aan de N. V. Gewapend-Betonbouw »de Kondor«, te Amsterdam, directeuren W. J. Wisselink, c. i. en A. van Geluk, opgedragen het maken van de gewapend betonwerken c. a., ten behoeve van den onderbouw van het »Koloniaal Instituut«, te Amsterdam, op het terrein der voormalige Oosterbegraafplaats, voor de somma van f 213.300.—.

Architect is de heer M. A. van Nieukerken B. N. A. te 's Gravenhage. Ingenieur der gewapend-betonwerken de heer C. Slim, c. i., te Amsterdam.

— Aan dezelfde firma is door den heer P. van Dijk, architect te Amsterdam, namens de firma H. Vettewinkel & Zonen, opgedragen het maken der gewapend-betonwerken ten behoeve van perceel Prins Hendrikkade 82 aldaar, voor de somma van f 18.210.—.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven vàn advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

51STE JAARGANG. ZATERDAG 26 AUGUSTUS 1916. No. 35

DE OPMERKER. BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woonhuisbouw.

Vervolg (zie bladz. 134).

Zoo heeft dan het ambachtsonderwijs, zonder dat dit de bedoeling was, of op het programma stond, een nieuw gild van bouwkundigen gekweekt, dat tusschen de bouwkunstenaars en de timmerlieden in staat. Dit gild vond een ruim arbeidsveld in den woonhuisbouw en veelal ook een goed bestaan. Dit laatste was den architecten maar zelden gelukt. In den woonhuisbouw toch moest men, als architect, al heel wat te doen hebben, om zijn moeite beloond te zien, eenigszins in verhouding tot den gepraesteerden arbeid. Een groot bouwwerk was vrij wat voordeeliger, trok bovendien meer de aandacht dan een smalle woonhuisgevel in de huizenrij of een bescheiden villatje, in het groen half verscholen. Aan zulke kleine werkjes was somtijds veel te veel te detailleeren, vooral in de dagen, toen nog de stijlnamaak in de mode was. Of men in Grieksch, Renaissance of Gothiek bouwde of wel in een der Lodewijken, men moest geducht op zijn tellen passen; als bouwkunstenaar was men verplicht te toonen, dat men alle vormen en vormpjes van den gebruikten stijl op zijn duimpje kende, want was eenmaal de schutting afgebroken en vertoonde de gevel zich in het volle licht, dan stond de critiek, inzonderheid van de collega's, gereed, om elk foutje, elk klein vergrijpje tegen den stijl, breed uit te meten, ten einde te kunnen aantoonen, dat de bouwmeester er eigenlijk niets van wist. Was het bouwen dus in menig opzicht een ondankbaar werk, wij spraken nog niet van den bouwheer, meestal een particulier, die van stijl niets afwist of er maling aan had en die het met zijn vaak onmogelijke eischen den architect soms geducht lastig en onaangenaam kon maken. Bij groote werken had men te doen met bestuurscollege's van maatschappijen of officieele lichamen, daarmede was in den regel beter op te schieten, want allicht had de architect daarin een paar vrienden, die hem de hand boven het hoofd hielden, wanneer kwaadwillige leden in den zin hadden hem een hak te zetten.

Geen wonder dan ook, dat de architect, wanneer hij ander werk kon vinden, weinig moeite deed, opdrachten voor woonhuisbouw machtig te worden, te minder omdat dit vaak slechts mogelijk was langs allerlei kronkelwegen, terwijl bovendien meestal veel te veel gevraagd werd voor veel te weinig geld. Dat dit laatste aanleiding gaf tot allerlei geknoei en allerlei misbruiken is bekend genoeg; wij willen daarover thans niet in bijzonderheden afdalen, maar er alleen aan herinneren, hoezeer het prestige van den architect bij het publiek daaronder geleden heeft.

De geheel gewijzigde maatschappelijke toestanden, die in de negentiende eeuw zijn ingetreden, hebben op de huisvesting van den tot meerder aanzien gekomen burgerstand een grooten invloed uitgeoefend, die nog niet in alle deelen nauwkeurig is nagegaan.

Een, voor ons land, vrijwel geheel nieuw woonhuistype is ontstaan, namelijk het huurhuis, d. w. z. het voor huurhuis gebouwde woonhuis. Ook in vroeger eeuwen woonde niet iedereen in zijn eigen huis en bouwde men wel eens huizen, om te verhuren, maar het bouwen en verhuren van woonhuizen als bedrijf op groote schaal is eerst recht begonnen, toen bij meerdere welvaart en toename der bevolking de vraag naar huurwoningen met den dag toenam.

Dat de ontwikkeling van het verkeer, vooral na den aanleg der spoorwegen, veel heeft bijgedragen, om die vraag te doen vermeerderen, ligt voor de hand.

Ondernemende timmermansbazen zijn de eersten geweest, die hebben ingezien, dat wanneer hier wat gewaagd werd, de kans op succes groot was en de meesten zijn ook niet bedrogen uitgekomen. Kleinere en grootere fortuinen zijn met het bouwen van huurhuizen, die, wanneer zich een gunstige gelegenheid voordeed, verkocht werden, verdiend. Dat was nog eens een goede tijd voor het bouwvak, dat zoolang in een kwijnenden toestand had verkeerd, maar het zou niet zoo heel lang duren of speculanten zouden zich op het winstgevend bedrijf werpen en met geleend geld en slecht werk den soliden ambachtsbazen een concurrentie gaan aandoen, waartegen zij ten slotte niet meer opkonden. Toen was het vet van den ketel, maar de bazen hadden hun schaapjes op het droge en konden als eigenaars van eenige blokken solide panden of als renteniers rustig aanzien, waar het wel met de bouwerij heen zou gaan. Waar waren echter de architecten? Sliepen zij? O, neen! Zij waren op hun teekenbureaux bezig met hun staf van teekenaars groote ontwerpen te detailleeren, een bibliotheek van plaatwerkén overhoop halend, om daaruit motieven te putten; zij waren op straat, om zich naar hun werken in uitvoering te begeven, soms per as en zelfs wel eens te paard, en verzuimden niet en passant hun afbrekende critiek op het werk van collega's te doen hooren; of wel zij waren vergaderd in een hunner vereenigingen tot bevordering der bouwkunst en scholden daar op den speculatiebouw, dat het zoo'n aard had, maar van het belangrijk feit, dat zich onder hun oogen voltrok van het ontstaan van een nieuw woonhuistype, het huurhuis, schenen zij geen vermoeden te hebben en het kwam niet bij hen op, of het ook somtijds in eenig opzicht gewenscht kon zijn, dat zij, de architecten, trachtten hierop eenigen invloed uit te oefenen.

Zou dit toen niet mogelijk zijn geweest? Hadden de architecten minder crediet bij de geldschieters, dan de eerste de beste handige speculant? Het schijnt wel zoo; maar waarschijnlijk was het niet zoozeer de eerlijkheid en betrouwbaarheid der architecten, die door de geldschieters in twijfel werden getrokken, dan wel hun bekwaamheid om een bouwonderneming financieel te doen slagen. Men geloofde niet, dat het een architect met al de krullen, die hij voor zijn geliefkoosden stijl noodig had, mogelijk was, een huurhuis, of een blok huurhuizen te bouwen voor een prijs, zoodanig, dat de huur niet buitensporig hoog gesteld behoefde te worden, om van het bouwkapitaal toch een goede rente te kunnen maken, en deze meening berustte niet op een bloote veronderstelling, maar wel eens op ondervinding bij bouwondernemingen, waar een architect was ingehaald of zich had weten in te dringen. Trouwens de meeste architecten erkenden zelf, dat zij niet met de bouwondernemers konden concurreeren, dat zij zoo niet bouwen konden, maar gewoon waren het beter te doen en — mijne heeren — alle waar is naar zijn geld.

Zoo bleef dan de woonhuisbouw, practisch gesproken, voor de architecten een zoo goed als onbereikbaar gebied, maar zooals het met alle artikelen van dagelijksche behoefte gaat, men kan wel een tijdlang slechte waar aan de markt brengen, doch op den duur is het publiek hiervan niet gediend en de concurrentie dwingt dan de producenten de qualiteit van de waar geleidelijk te verbeteren en de knoeiers van professie worden langzamerhand van de markt verdrongen. Dit verschijnsel heeft zich ook in den woonhuisbouw voorgedaan. Het publiek begon meer en meer eischen te stellen van comfort en soliditeit en verstandige bouwers deden hun best, daaraan tegemoet te komen. De producten van den echten revolutiebouw gingen snel in waarde achteruit en de geldschieters werden voorzichtiger.

Van grooten invloed was ook het scherper toezicht, dat allengs van overheidswege op de bouwerij werd uitgeoefend en zeker mogen wij niet vergeten, ook aan het verbeterd ambachtsonderwijs een belangrijk aandeel in de verbetering toe te kennen.

In den beginne heeft men nog veel last gehad van het geslacht der ambachtslieden, dat in den revolutiebouw gekweekt was en waren de ambachtslieden, die eenige vakkennis bezaten, vaak moeilijk te vinden, maar langzamerhand kwam een nieuw geslacht in het bedrijf te werk. Er was aanvankelijk nog wel tegenkanting van de zijde van uitsluitend in de praktijk gevormde bazen en ambachtslieden tegen het ambachtsonderwijs en voor de leerlingen der ambachtsscholen was het in vele gevallen nog wel moeilijk om aan het werk te komen, maar meer en meer vond de meening ingang, dat de vooropleiding aan een school, in onze dagen, ook voor den ambachtsman gewenscht, misschien wel noodzakelijk was, en toen de ambachtsscholen vrijwel den weg gevonden hadden, waartoe men tot hun eigenlijk doel kan geraken, het opleiden van aanstaande ambachtslieden, verzoende menig tegenstander zich met den nieuwen toestand. Niet alleen verdwenen de bezwaren van voorheen, maar toen gebleken was, dat er werkelijk iets goeds in het onderwijs was, vroegen zelfs de bazen meer en meer aan de directeuren der ambachtsscholen opgave van de beste leerlingen, ten einde daarop beslag te leggen, zoodra zij de school zouden hebben afgeloopen.

Maar, zooals wij reeds eerder opmerkten, de ambachtsscholen kweekten en kweeken nog, zonder dat dit de bedoeling is, een gilde van bouwkundigen, dat voornamelijk in den woonhuisbouw zijn bestaan vindt. Het zijn, zooals vanzelf spreekt, de leerlingen uit eenigszins meer welgestelde kringen afkomstig, bij wie zich de neiging, om zich hooger op te werken het meest vertoont. Het zijn niet de slechtste leerlingen, zooals wij reeds zeiden, zij gevoelen meestal wel wat voor het ambacht, zij leggen er zich met ijver op toe en trachten in het algemeen van het onderwijs te profiteeren, zooveel als maar mogelijk is. Het is gemakkelijk te verklaren, dat de leeraren der ambachtsscholen lichtelijk in de verzoeking komen met zulke leerlingen iets verder te gaan dan met het gros. Het teekenonderwijs, dat op de ambachtsscholen moeilijk ontbeerd kan worden, geeft hiertoe gereedelijk aanleiding en een vlugge leerling krijgt allicht dingen op het gebied van constructie en versiering te teekenen, die meer te denken geven dan de eenvoudige houtverbindingen of metselverbanden en de gewone profielen en krullen, waarmede een koplat voorzien of een ankersleutel versierd wordt.

Hier komt het ambachtsonderwijs op een gevaarlijk terrein en het gevaar is daar in de laatste jaren eer grooter geworden dan kleiner. Bij het inrichten van het onderwijs is men op de meeste scholen van het op zichzelf prijzenswaardig beginsel uitgegaan, dat, met de kennis van het ambacht in al zijn bijzonderheden, ook de zin voor goede vormen bij den aanstaanden ambachtsman moest worden aangekweekt. Dit kon zeer goed gelijktijdig, zoo meende men en het is begrijpelijk, dat men er zoo over dacht in een tijd, toen inzonderheid in de bouwkunst een beweging gaande was voor rationeele vormen, onder den invloed van Viollet le Duc, Cuypers e. a.

De vormenleer, door deze bouwmeesters verkondigd, scheen als bij uitstek geschikt, om als richtsnoer bij het ambachtsonderwijs te worden aangenomen. Zij had iets positiefs of, zooals het meer genoemd, is dogmatisch en ieder, die verstand heeft van onderwijs weet, dat het dogma daarbij vaak een zeer gemakkelijk en waardeerbaar gereedschap is.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

Nadat veel stof is opgejaagd is er dan toch eenig licht gekomen in de Prijsvraagzaak, die in de laatste weken de bouwkundige kringen in rep en roer heeft gebracht. Was het optreden van de P. P. C. van den heer Paul de Jongh voorbarig en het besluit van den heer Ingenohl ongemotiveerd? Men zou het wel zeggen wanneer men de kalme uiteenzetting van Joseph Cuypers, in het laatste nummer van „Architectura" leest, die gewerkt heeft als olie op de veelbewogen baren.

De heer Cuypers schrijft:

Prijsvraag Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen.

Van de navolgende mededeelingen gelieven de belangstellende lezers kennis te nemen.

Geheel tegen de bedoelingen van het Bestuur, waren in het programma door een aaneenschakeling van misverstanden, onbestelde (hoewel goed geadresseerde teruggezonden correspondentie) voorwaarden opgenomen, die niet in overeenstemming zijn met de Prijsvraag Regelen.

Een nadere gedetailleerde verklaring acht ik hier niet op haar plaats.

Het bestuur heeft onmiddellijk contact gezocht met de P. P. C. en de Besturen der Bwk. Ver. voortgaande in die lijn mij gemachtigd in overleg met de P. P. C. de noodige wijzigingen aan te brengen.

Aldus is geschiedt door het overnemen van voorwaarden met de medewerking van de P. P. C. opgesteld.

De technische eischen van het programma bleven ongewijzigd.

Ik vestig er de aandacht op dat de inlevering der plannen twee weken later is gesteld, teneinde de nadeelige gevolgen der ontstane verwarring voor de mededingers zooveel mogelijk op te heffen.

De ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam tentoongesteld worden.

Gaarne neem ik deze gelegenheid te baat om mijne instemming te betuigen met de strekking van het artikel van den Architect Paul J. de Jongh in No. 32 van „Architectura" over bindend verklaren der A. R.

Ik ben ook overtuigd dat handhaving der voorschriften omtrent de zoogenaamde meervoudige opdrachten in het welbegrepen belang is van gezonde verhoudingen in onze vakwereld.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

De redactie van „Architectura" hoopt in de gelegenheid te zijn het door de P. P. C. goedgekeurde nieuwe programma van deze prijsvraag in het volgend nummer te kunnen opnemen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NEDERL. HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 1. Hoe is de directe omgeving van het te stichten kerkgebouw?

Vraag 2. In welke richting van het terrein bevindt zich de dorpskom; moet de ontwerper zich de grootste toeloop naar het kerkgebouw denken langs den dijk uit de Noordel. richting of wel van de tegenovergestelde zijde?

Antwoord. De directe omgeving van het te stichten kerkgebouw is landelijk; de dijk is op onregelmatige afstanden bebouwd met eenvoudige woonhuizen, meerendeels voor arbeiders, die geen aaneengesloten geheel vormen. Een dorpskom ontbreekt hier vrijwel, zoodat zich ook niet laat aangeven uit welke richting de grootste toeloop naar het kerkgebouw zal zijn.

Vraag 3. Is het talud bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein, dus op gem. 0.77 M. + A. P. met toepassing van eene schoeiing, òf moet het talud beginnen op het hart en op den bodem van de sloot?

Antwoord. Het talud is bedoeld beginnende op het hart van de sloot en op de hoogte van het terrein.

Vraag 4. Moet het talud, voorbij de sloot, in de richting van de bestaande woning worden doorgetrokken, beginnende op de grenslijn?

Antwoord. Ja.

Vraag 5. Zou het niet mogelijk zijn den datum van inlevering te stellen op 15 December 1916?

Vraag 6. Is het mogelijk, om den tijd, waarbinnen de teekeningen moeten worden ingeleverd, met b.v. twee maanden te verlengen?

Antwoord. Neen, verlenging is niet mogelijk.

Vraag 7. Moet in het plan gerekend worden op een podium?

Vraag 8. Moeten op dit podium plaatsen gereserveerd worden voor den Kerkeraad en Kerkvoogden en Collectanten? Zoo ja, op hoeveel personen moet er dan gerekend worden?

Antwoord. Een podium wordt niet verlangd; voor den Kerkeraad enz. kunnen eenige banken worden aangewezen nabij den preekstoel.

Namens de Jury:
HERM. V. D. KLOOT MEYBURG.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 16. De nieuwe „Emmakliniek" te Utrecht, arch. G. C. B. van Dijk en H. J. Kolk, met afbeeldingen.

Prijsvragen. Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

Officieel Gedeelte. Verslag der Bestuursvergadering van 1 Augustus 1916.

ARCHITECTURA No. 34. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Ingezonden. Een nieuw Stadhuis voor Amsterdam, door W. J. de Groot, met naschrift van P. J. de Jongh. — Den bijzonderen verslaggever van „Architectura", door J. J. Hellendoorn, met naschrift van J. F. Staal Jr.

Troost, door Candidus.

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, met afbeeldingen

Nagekomen ingezonden. Prijsvraag Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen door Joseph Th. J. Cuypers.

DE BOUWWERELD No. 33. Ervaringen met stads- en woningverbetering. Boekbeschouwing.

De Salarisregeling voor de technische ambtenaren bij den dienst der Gemeentewerken te Rotterdam (Slot).

Afbeeldingen. Bekroonde ontwerpen, Prijsvraag: Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht 1916. Ontwerp voor een gebouwtje bij een postkantoor.

DE INGENIEUR No. 34. Het Kruiserhek, door R. C. Weidenaar, met afbeeldingen.

Rapporten en Mededeelingen over den Rijkswaterstaat, door ir. P. H. Kemper.

Uit het Verslag van de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over 1912 (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Schutbruggen, door ir. P. H. Kemper. — Opmerkingen naar aanleiding van het „Rapport van de Commissie van Advies inzake examen Waterbouwkundig en Spoorwegopzichter", door ir. P. Brinkhorst van Oudcarspel.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 33. Voor een zieken collega. — Steunfonds 1914. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Duinzand in beton. — Welke kalk is beter: schelpkalk of vette steenkalk? — Vacantie. — Vragenbus. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 33. Wijziging der bepalingen omtrent loon en arbitrage in de bestekken der Gemeente Amsterdam (Slot).

Statistische cijfers.

Varia.

GELUIDWERING IN WOONHUIZEN.

Het is aan geen twijfel onderhevig, dat de rumoerige drukte van een groote stad bij de meeste menschen sterk op de zenuwen werkt. Het rustelooze verkeer en de exploitatie van industrieele bedrijven werken door tallooze geluiden storend op het gehoor en het rustige leven in het algemeen. De behoefte aan rust treedt daarom bij het tegenwoordige geslacht meer op den voorgrond dan vroeger, en de technici op het gebied van woninghygiëne trachten aan deze behoefte zooveel mogelijk door bestrijding der gedruischplaag recht te doen wedervaren.

Het vraagstuk der geluiddemping, zoo binnens- als buitenshuis, alsmede van het voorkomen van trillingen, is vooral voor kantoorlokalen, scholen, ziekenhuizen, gerechtshoven, leeszalen en alle plaatsen, waar de mensch een toevluchtsoord tegen het de zenuwen ondermijnende straatrumoer zoekt, van buitengewone beteekenis. Met dit vraagstuk moeten zich niet alleen de bouwtechniek en het gezondheidstoezicht bezighouden, maar ook de rechtspraak, want volgens de Hinderwet kunnen handelingen, die bepaald nadeelig voor een perceel zijn en die van een naburig perceel uitgaan, verboden worden. Betreft het een industrieele, door de bouwpolitie goedgekeurde inrichting, waar de storing veroorzaakt wordt, dan mag men het aanbrengen van beveiligingsmaatregelen eischen. Ten einde dus het ongemak, dat de buren van een bedrijf kunnen hebben, te vermijden, moet men alle voorzorgen nemen, die de hedendaagsche techniek aan de hand doet. Men zal er dus vóór alles op uit moeten zijn, de oorzaak van het geluid en van de trillingen weg te nemen.

De „Bau-Rundschau" bevatte, naar we in het „Centraalblad der Bouwbedrijven" lezen, eenigen tijd geleden een artikel van Wilhelm Beck, waarin die oorzaken en de middelen ter voorkoming werden besproken.

Zooals de natuurkunde leert — aldus de schrijver — ontstaan de geluidgolven door trillingen van electrische lichamen, die zich niet alleen in de lucht, maar ook in de vaste en vloeibare lichamen voortplanten. Een lichaam zal het geluid te sterker geleiden, naarmate het vaster, taaier en minder elastisch is. Kan men een lichaam in voldoende vrijen toestand brengen, dan kan men zijne eigenschappen ten opzichte van het geleidingsvermogen van het geluid gemakkelijk bepalen. Hoe hooger n.l. de voortgebrachte toon, des te krachtiger is dit geleidingsvermogen. Slaat men b.v. op het eene einde van een lange ijzeren buis, dan hoort men het geluid aan het andere einde tweemaal achter elkander. Eerst een sterken klank: dit zijn de door het ijzer voortgeleide trillingen, en daarna een zwakker geluid: dit zijn de door de lucht in de buis voortgeleide trillingen. Het komt er dus in werkelijkheid op aan, het geleiden van de geluidtrillingen door vaste lichamen te voorkomen. Bij elastische lichamen wordt het vermogen verhoogd, wanneer men hierin een spanning opwekt; men behoeft in dit opzicht slechts aan de snaren van een piano of viool te denken. Het onregelmatig elkander opvolgen van verschillende geluidgolven noemt men gedruisch. Reeds van de vroegste tijden hielden de bouwmeesters zich met de geluiddemping bezig, ten einde de gebrekkige acoustiek van groote zalen te verbeteren, want deze berust gewoonlijk hierop, dat de door het gehoor op te vangen geluidgolven door den nagalm, d. w. z. door de nawerking eener voorafgaande geluidvoortbrenging, gestoord worden. De nagalm ontstaat, doordat de in een gesloten ruimte voortge-

(Vervolg ze pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1087. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

krachte geluid-energie door de ruimte-omsluiting (muren, zolderingen en vloeren) wordt teruggekaatst. Slechte acoustiek berust dus in den regel niet op te weinig, doch meestal op te veel geluid. Ten einde, behalve een krachtige geluidwerking, een goede acoustiek en verstaanbaarheid te verkrijgen, moet men voor goede weerkaatsende vlakken in de nabijheid van de geluidbronnen, en overigens voor goede demping zorg dragen. Hoe dit in ieder afzonderlijk geval ten uitvoer is te brengen, kan slechts door een deskundig onderzoek van de acoustiek der ruimte ter plaatse worden vastgesteld.

Ofschoon het ons bekend is, hoe het geluid ontstaat en hoe het zich voortplant, laat toch de ondervinding in de practijk op het gebied van geluiddemping en zaalacoustiek nog zeer veel te wenschen. Ter beveiliging tegen de geluidvoortplanting bij nieuwe bouwwerken geven de natuurkundigen ons slechts de middelen voor het bepalen en meten van de geluid-doordringbaarheid van bouwmaterialen aan. Het beletten van de overbrenging der van buiten komende verkeersgeluiden en van die, welke binnenshuis ontstaan, vereischt geheel tegenovergestelde middelen. Een dikke betonmuur is b.v. een goede beveiliging tegen straatgeluiden; daarentegen heeft men waargenomen, dat betonmuren de geluiden, die binnenshuis ontstaan, bijzonder sterk geleiden. Op het laatste congres van natuuronderzoekers stelde de heer Blodnig, een Weensche specialiteit op het gebied van woning-hygiëne, voor, buitenmuren van geluidvrij beton inwendig van een rustende luchtlaag en uitwendig van een isoleerend materiaal te voorzien, welk laatste tevens als bindmiddel voor pleisterwerk met zoo weinig mogelijk spanning zou kunnen dienen. De dikte van zulk een muur bedraagt 30 cM. Voor de isoleerende lagen maakt men van kurk en bepleistering gebruik. Deze muren zijn goede temperatuur-isolatoren, omdat de overgangsweerstanden toenemen. Om dezelfde redenen voldoen zij ook tot wering van geluiden, welke van buitenaf komen.

Bij proeven voor geluiddemping, die professor Nussbaum, te Hannover, sedert meer dan 25 jaren zoowel in het laboratorium alsook bij verschillende gebouwen heeft genomen, nam hij waar, dat een muur, die van klinkers met cementmortel is opgetrokken, het sterkst het geluid geleidt, terwijl bij een stevigen leemmuur de grootste geluiddemping voorkomt. Een gewone baksteenmuur hield in dit opzicht ongeveer het midden. Van de verschillende baksteensoorten verdienen de licht gebakkene met het oog op de geluiddemping de voorkeur. Een snel en zeer hard wordende mortel werkt hiertoe ook meer mede dan gewone kalkmortel van tegenovergestelde eigenschappen, terwijl de leemmortel ook hierbij het midden houdt. De proefnemingen leverden verder het karakteristieke resultaat op, dat de geleiding van het geluid bij huizen toeneemt met de waarde der bouwmaterialen. Een eenvoudige leemen hut met een stroodak houdt het geluid beter tegen dan een comfortabel ingericht heerenhuis.

In het algemeen wordt bij den bouw van onze moderne woningen op de geluiddemping veel te weinig acht geslagen. Eerst sedert eenige jaren legt men er zich op toe, uit een oogpunt van acoustiek enberispelijke zolderingen en muren te maken, die aan de door de practijk gestelde behoeften beantwoorden en in de ware beteekenis van het woord geluiddempend werken. Bij de constructie van geluidwerende zolderingen zijn volgens de opgaven van den stadsarchitect Greisz te M. Gladbach vijf hoofdvoorwaarden in het oog te houden: 1. afscheiding tusschen den vloer en de balklaag of draagconstructie; 2. afscheiding tusschen het plafond in engeren zin en de balkconstructie; 3. verzwaring van het plafond; 4. samenstelling van het plafond uit meerdere ongelijkmatige lagen; 5. keuze van een geschikte vloerbedekking. Deze vijf voorwaarden gelden ook ten opzichte van de constructie der muren.

Door Greisz wordt het tweede middel als bijzonder bevorderlijk voor de geluiddemping aangegeven. Vloer en plafond moeten geheel en al van elkander afgescheiden zijn, zij mogen in geenerlei verbinding met elkaar staan en de tusschenruimte mag niet te gering genomen worden, daar anders het plafond tot klankbodem van den er boven gelegen vloer dient. Aan dit doel beantwoorden de z.g. spandraad-kurkplafonds, waarbij het draagwerk uit een net van staaldraad met groote mazen bestaat, dat aan de omringende wanden door rollenhouders bevestigd en sterk gespannen wordt. Bij bijzonder strenge eischen van geluidwering wordt tusschen vloer en plafond nog een laag isoleermateriaal (gemalen kurk, fijn puimsteen, turfmolm, enz.) gebracht. Als morteldrager van het spandraad-plafond dient een vlechtwerk van draad of riet; de mortel zelf, die zoowel voor de plafonds als voor de muren gewoon opgepleisterd wordt, bestaat uit een mengsel van kurkgruis, gips en lijm, een mengsel, dat op zich zelf reeds uitmuntende geluiddempende eigenschappen bezit. De spandraad-kurkplafonds verdienen ten opzichte van de geluidisoleering en door de gemakkelijke aanbrenging de voorkeur boven de in woonhuizen vanwege hunne groote gehoorigheid ongewenschte gewapend-betonvloeren.

Daar een gesloten en droge luchtlaag tusschen twee muren reeds tot op zekere hoogte geluidwerend is, kunnen niet-geleidende binnenmuren ook met goed gevolg als dubbele Rabits-wanden vervaardigd worden. Alle sterk poreuze bouwmaterialen, zooals drijfsteen en gaatsteen, zijn, dank zij de in hunne poriën aanwezige lucht, geluidwerend. Men vervaardigt voor dit doel ook poreuze baksteen, doordat men, door vermenging van de klei met brandbare stoffen (kolengruis), bij het bakken meer of minder groote gaten verkrijgt. Gewoonlijk kunnen dezelfde beveiligingsmiddelen, die wij tegen den invloed van warmte en koude toepassen, ook tot geluidwering dienen. Sluiting met dubbele vensters of dubbele deuren, verder het bekleeden der muren met behangsels en stoffen, het aanbrengen van zware portières, beschermen zoowel tegen koude als tegen geluidsinvloeden. Loopers op de trappen en tapijten in de vertrekken dempen iederen tred en brengen rust in het huis. Bij de vervaardiging van geluiddempende kamervloeren moet men vooral op de bovenaangehaalde spannings-invloeden letten. Wanneer de vloer eerst met een effen zandlaag wordt overdekt en hierop losse kurkplaten worden gelegd, kan zelfs

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsengracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

het sterkste geraas niet door dezen vloer heen dringen. Er ontstaat evenwel sterke geluid-overbrenging, zoodra de kurkplaten met een vaste bedekkende stof verbonden worden. Wanneer men dezen vloer nog met linoleum bedekt, heeft dit geen verderen invloed op de werking van het geluid. Een gewichtige rol speelt de isoleering tegen geluid bij de fundeering van machines. Bij schrijfmachines en kleine electromotoren voldoet reeds dik vilt zeer goed, terwijl men bij grootere machines van een plaatweefsel en metalen veeren voor isoleering gebruik maakt. Verder tracht men nog door bijzondere bevestigingswijzen trillingen en geluiden te onderdrukken. Indien er onder den vloer een kelder is, of op verdiepingen, waar de overbrenging van het geluid in sterke mate plaats heeft, kan men een machine op een veerend onderstel monteeren, waarbij men er echter op moet letten, dat de eigen trillingen van de aangebrachte spiraalveeren niet met het aantal omwentelingen van de machine samenvallen, daar anders de trillingen juist versterkt worden. Bij installaties voor centrale verwarming heeft men er eveneens rekening mede te houden, dat hierdoor geen geluiden voortgeplant worden. In vele gevallen wordt aan de stoomverwarming met lagen druk, omdat daarbij geen gesuis voorkomt, de voorkeur gegeven boven heetwaterverwarming.

Niettegenstaande den vooruitgang in den strijd tegen geluid en geraas, zal de vraag naar geluiddichte woningen niet zoo spoedig verstommen, daar zij in dezen zenuwachtigen tijd zeer gerechtvaardigd is.

L. Ct.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken atilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, tijdelijk, op het bouwbureau van de Fransch-Hollandsche Oliefabriek Calvé te Delft. Salaris naar bekwaamheid. Aanmelding aan het bouwbureau, dagelijks 9—12 en 2—6. (1)

— Jong Civiel-Ingenieur, met of zonder practijk, bij groote Beton en Aannemers-Mij. Brieven No. 830 Centr. Adv. Bur. Max R. Numes Amsterdam. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, tijdelijk bij de Gemeentewerken te Deventer, salaris f 90.— p. mnd. Sollicitaties eenuiterlijk 6 September a.s. bij den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Tijdelijk Leeraar in Lijnteekenen en Projectie aan de Burgeravondschool te Utrecht, voor den cursus 1916—17, aanvangend 5 Sept. a.s. Aantal lessen 11 p. week, bezoldiging f 40—f 60 per wekelijksch lesuur per cursus. Stukken, acten en bewijs van goed gedrag vóór 29 Augustus a.s. aan Burg. en Weth. (1)

— Teekenaar, direct, salaris f 75 à f 100, bij A. H. Wegerif Gzn. Architect, Apeldoorn. (1)

— Bouwkundig Opzichter, terstond. Brieven lett. H, Boekhandel E. P. F. Germs, Doesburg. (1)

— Leeraar Bouwkundig Teekenen en handteekenen aan de Vakteekenschool te Ridderkerk. Lessen Maandag- en Donderdagavond. Sollicitatie vóór 1 September a.s. bij den Voorzitter J. L. van Rij te Bolnes. (1)

— Ingenieur of Architect voor het oprichten van een Adviesbureau met een Civiel-Ingenieur. Brieven No. 3789, Bureau v. h. Weekblad »De Ingenieur", 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met Amsterdamschen volkswoningbouw en

— Bouwkundig Teekenaar, voor detailleeren van Heerenhuizen, beide bij de arch. J. Gratama en G. Versteeg, Valeriusstraat 254, Amsterdam. (1)

— Leeraar voor timmeren en vakteekenen, met acte Md, aan de Ambachtsschool te Gorinchem, aanvangssalaris f 1050.—, met verhoogingen. Stukken vóór 31 Augustus a.s. aan den Directeur J. van Leusen, die inlichtingen geeft. (2)

— Opzichter-Teekenaar bij de restauratie van een kasteel in Overijsel, voor 5 à 6 maanden. Brieven aan den architect J. Wolbers, Paulinastraat 37, 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, eerste kracht. Volledige brieven onder No. 39692, bureau der Nieuwe Rotterd. Courant. (2)

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

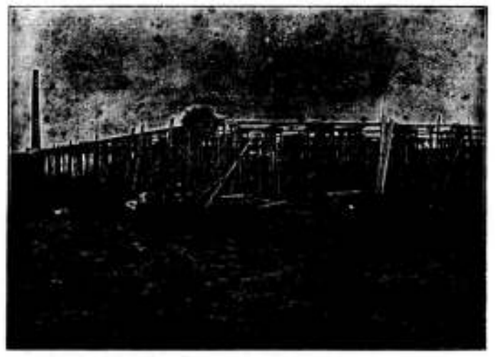

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den Well.Ed. Heer P. A. DE BONT te Breda

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Van Swindenstr. 10. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 200, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 2 SEPTEMBER 1916. No. 36

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.), voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Het is een sinds jaren opgemerkt verschijnsel, dat buiten een bepaalden kring in ons vaderland over het algemeen maar heel weinig belangstelling bestaat voor alles wat onze koloniën in Oost en West betreft. Het »Onbekend maakt onbemind« is hiervan voor het grootste deel oorzaak en er wordt nog maar altijd heel weinig gedaan, om ons volk bekend te maken met de groote beteekenis, die ons koloniaal bezit heeft en de nog veel grootere, die het zou kunnen hebben, wanneer wij er op andere wijze gebruik van maakten, dan nu het geval is

Men spreekt van Indische »specialiteiten« en deze uitdrukking duidt reeds aan, dat de kennis van Indië en Indische toestanden hier te lande als iets zeer speciaals beschouwd wordt. Dat moest anders zijn en kon ook anders zijn, doch wat zien wij gebeuren? In plaats dat de kennis en ervaring dezer specialiteiten aan een zoo wijd mogelijken kring, aan ons geheele volk, ten goede komt, maken wij daarvan slechts gebruik, om nieuwe specialiteiten te kweeken en om koloniale kwesties, waarvan hier toch slechts zeer weinigen begrip hebben, in onze volksvertegenwoordiging te bedisselen. Het is vrij wat gemakkelijker minister van koloniën te zijn, dan een der andere departementen te beheeren, men behoeft daarvoor niet eens een koloniale specialiteit te zijn, maar het is gewenscht, dat men in de bureaucratie zijn sporen verdiend hebbe, want nergens wordt een zoo innige en oprechte toewijding aan den dienst van St. Bureaucratius gevonden dan in het beheer onzer koloniën.

Dit is zoowat het eenige, wat van koloniale aangelegenheden hier te lande algemeen bekend is.

Bijna iedereen hier te lande heeft in Nederlandsch Indië familie of kennissen of komt wel eens in aanraking met tijdelijk of voor goed gerepatrieerde oud gasten en deze staan voor negen-tiende deel bekend als mopperaars, vooral wanneer zij in de koloniën een ambtenaarsbetrekking, hoog of laag, hebben bekleed. Wij willen hiermede niet zeggen, dat deze Indische lui niet over het algemeen een joviaal slag van menschen zijn, integendeel. Zij vallen U ook niet lastig met hun grieven en nemen zelfs dikwijls den schijn aan, dat zij ze licht tellen, maar in vertrouwelijk gesprek of correspondentie en vooral in de koloniale pers wordt men gewaar, dat die grieven geenszins licht geteld, maar diep gevoeld worden en wanneer men er dan met eenige belangstelling kennis van neemt, moet men toegeven, dat zij in vele gevallen gegrond zijn en komt men gereedelijk tot de veronderstelling, dat zij hun oorzaak vinden in achterlijke en, wat in vele gevallen hetzelfde beteekent, ergerlijke toestanden.

Eenige jaren geleden hebben wij in het bijzonder de grieven onzer Indische Waterstaats-ambtenaren onder de aandacht onzer lezers gebracht. De gegevens daarvoor waren ons verstrekt door de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch Indië en ten deele ontleend aan het orgaan dier vereeniging, het Indisch Bouwkundig Tijdschrift.

Sindsdien kwam ons bijna geen nummer van dit halfmaandelijksch tijdschrift in handen, of men kon daarin grootere of kleinere artikelen aantreffen, waarin op misstanden gewezen werd of klachten werden geuit, waaruit bleek, dat de grieven nog steeds bestonden en verbetering

van misstanden in Indië met schier onoverkomelijke moeilijkheden te kampen heeft.

Ten einde te kunnen aanwijzen, waar de moeilijkheden schuilen, moet men met de Indische toestanden van nabij bekend zijn, dus in zekeren zin Indisch specialiteit zijn. Wanneer de specialiteiten het nu op dit punt slechts eens waren, zouden wij reeds een flinken stap in de goede richting gevorderd zijn, maar de meeningen loopen sterk uiteen, al naar de positie waarin de ambtenaren geplaatst zijn. Elke categorie, of beter elke côterie, heeft haar eigen meening, staat haar eigen belangen voor en het algemeen belang wordt uit het oog verloren.

Wat middelen tot verbetering betreft, wij achten ons volkomen onbevoegd, die ook maar in groote trekken aan te geven. Het eenige wat wij kunnen doen is, trachten na te gaan, of de talrijke misstanden, waarover voortdurend en zeker niet zonder grond geklaagd wordt, voor een belangrijk deel moeten worden toegeschreven aan algemeene achterlijkheid op technisch gebied. Wanneer dit zoo is, dan kan zeker van geen verbetering sprake zijn, voordat die achterlijkheid is ingehaald. Dat pogingen daartoe niet van de bureaucratie kunnen en zullen uitgaan is duidelijk, de technici zelf, hoog en laag geplaatsten, zullen daartoe de hand aan den ploeg moeten slaan.

Dat er verscheidene technici in Indië zijn, die ten volle overtuigd zijn van de noodzakelijkheid daarvan, staat bij ons vast, maar om hen en anderen in beweging te krijgen, de pogingen daartoe zullen nog wel eens op teleurstelling uitloopen.

Evenwel, men moet den goeden wil waardeeren, waarvan men af en toe blijken kan zien in de technische pers en verblijdend mag het daarom worden genoemd, dat de Redactie van de »Waterstaats-Ingenieur«, het naar wij meenen nog niet lang bestaande orgaan der Indische Waterstaats ingenieurs, zijn lezers uitnoodigde tot het in overweging nemen van het hoogst belangrijke vraagpunt: in hoeverre en op welke wijze bij de uitvoering van Openbare Werken gebruik gemaakt moet worden van het »Groot-Aannemersbedrijf«.

De heer H. W. van der Voort c.i. te Makassar, heeft aan deze uitnoodiging gevolg gegeven en in Maart j.l. het bewuste vraagpunt in genoemd orgaan ingeleid. Ofschoon de schrijver zich tot Openbare Werken bepaalt, geeft zijn inleiding toch reeds op zooveel punten een kijk op toestanden die wij in het moederland niet kennen, dat het ons, ter beoordeeling van de vraag of en in welke opzichten deze toestanden achterlijk zijn, gewenscht voorkomt, zijn betoog hier over te nemen. Het komt neer op het volgende:

De kwestie hangt ten nauwste samen met de eischen, welke een speciaal werk stelt, de omstandigheden waaronder het tot stand gebracht moet worden en de eischen, welke dientengevolge aan het uitvoerders- en werkliedenpersoneel gesteld moeten worden.

In het algemeen wordt bij de uitvoering van elk werk gestreefd naar soliditeit, snelheid en goedkoopte. In verband met die omstandigheden zal men nu eens het eene, dan weer het andere als het belangrijkst beschouwen. Bij nieuwe werken zal soliditeit ten allen tijde wel voorop staan; anders is het met de snelheid van uitvoering en kostprijs, daar in het algemeen een snellere methode van werken meer kosten zal dan een minder snellere. Er zal dus in elk geval gewikt moeten worden, wat voor methode men zal moeten kiezen. Zeker is echter, dat die uitvoeringswijze, waarop het werk het best, goedkoopst en snelst tot stand gebracht wordt, ook de beste is.

In verband met het vraagpunt kunnen de werken verdeeld worden in:

a. Werken, welke bestaan uit eene samenvoeging van kleine werkjes, welke in afmetingen en omvang van elkaar verschillen en verspreid liggen over een groot terreinoppervlak. (Verspreide werken).

b. Werken, welke op een klein terrein geconcentreerd zijn en bestaan uit een groote massa van gelijksoortig werk. (Geconcentreerde werken).

Tot de werken sub a behooren o. a.: Irrigatiewerken, wegen en spoorwegen, welke alleen bestaan uit een reeks van betrekkelijk kleine kunstwerken, als stuwdammen, verdeelwerken, bruggen, duikers enz., welke verbonden zijn door irrigatie leidingen of aarden banen, welke in verband met de terrein-omstandigheden een voortdurend gewijzigd profiel hebben.

Tot de werken sub b behooren o. a. de Havenwerken, waarbij groote hoeveelheden gelijksoortig grondverzet te verrichten is, groote hoeveelheden beton verwerkt moeten worden en men het timmer- en ijzerwerk eveneens tot massa-arbeid rekenen kan.

Hierbij komt nog voor Indië, dat de eerste soort werken meestal in de binnenlanden gemaakt wordt, terwijl de 2e soort werken tot stand te brengen zijn in de buurt van industrie centra, of op eene plaats, van welke deze centra min of meer gemakkelijk te bereiken zijn.

De voornaamste moeilijkheid van de uitvoering der verspreide werken is het vinden van werkkrachten. Indien beschikt wordt over personeel, dat 's lands taal verstaat, met den aard van de bevolking bekend is en zich den steun van het Bestuur verzekeren kan, is deze moeilijkheid in den regel gemakkelijk te overwinnen, omdat op verschillende plaatsen tegelijk begonnen kan worden en de aangrenzende dessa's gemakkelijk op elke plaats eenige honderdtallen koelies kunnen leveren. Hierdoor zullen de arbeidsloonen laag zijn, zoodat het gebruik van ingewikkelde machines niet spoedig voordeel opleveren zal, hetzij in snelheid, hetzij in prijs. Ook de steeds wisselende gedaante van het werk zal zich tegen het gebruik hiervan verzetten, terwijl aan het transport van de eene werkplaats naar de andere door den primitieven staat, waarin de dessawegen verkeeren, bijna onoverkomelijke bezwaren verbonden zijn.

Zooals reeds opgemerkt is, worden de hier te lande in aanmerking komende geconcentreerde werken vrijwel altijd gebouwd in de buurt van handels- en industriecentra, waar de concurrentie van de werkgevers de arbeidsloonen opgedreven heeft en mede door de bekende gehechtheid van de bevolking aan hare dessa een schaarsche aan werkkracht ontstaan is. Ook is de koeliebevolking onzer steden niet genegen, zelfs niet voor hooger loon, ander werk, dan waaraan zij gewend is, te verrichten; zoodat de koelies voor graaf-, beton- en ander dergelijk werk van soms groote afstanden geïmporteerd moeten worden. Het arbeidersvraagstuk is hier dus belangrijk moeielijker dan bij de verspreide werken. Het kleine bestek, waarin gewerkt moet worden, maakt ook, dat slechts weinig koelies tegelijk te werk gesteld kunnen worden. Een en ander is aanleiding, dat spoedig tot machinalen arbeid zal overgegaan worden, hetzij om de kosten te verminderen, hetzij om de snelheid van uitvoering te vergrooten, desnoods ten koste van hoogere eenheidsprijzen.

Bij havenwerken speciaal eischt de aard van het werk het gebruik van groote machinerieën, als daar zijn: baggermolens, sleepbooten, klepschouwen, zandzuigers, heistellingen, bokken, enz.

De verspreide werken kenmerken zich dus speciaal door de uitvoering in handenarbeid, de geconcentreerde werken door de uitvoering met behulp van machinerieën en ander groot materieel

De eerste vragen dus de volgende eigenschappen van de uitvoerders:

1e. Groote kennis van taal en zeden van bevolking;
2e. Goede geschiktheid voor den omgang met bestuurs ambtenaren; terwijl
3e. Groote algemeene vakkennis bij den geringen omvang der onderdeelen en de eenvoudige wijze van uitvoering niet in zoo hooge mate noodig is, en
4e. Kennis van de dagelijksche behandeling van ingewikkelde machines of groot materieel vrijwel overbodig is. Voldoende is, dat ze strekt tot het doen loopen van een motor of een locomobiel, welke een centrifugaalpomp drijft.

Voor de tweede soort is daarentegen noodig:
1e. Groote handigheid in het dagelijksch gebruik van machines als anderszins;
2e. Goede koopmanschap voor het sluiten van contracten met Europeesche firma's; terwijl
3. Kennis van taal en zeden der bevolking, hoewel nuttig, toch min of meer bijzaak is.

Aan de eerste groep eigenschappen voldoen onze opzichters in bevredigende mate, zoodat zonder bezwaar deze werken door het Gouvernement in eigen beheer tot stand gebracht kunnen worden, vooral als onderhands gebruik gemaakt wordt voor levering van koelies en materialen van Chineesche aannemers.

Het personeel, waarmede de groote Hollandsche aannemersfirma's gewend zijn te werken, voldoet aan die eigenschappen niet. De onbekendheid van de firmanten met de verschillende lagen der maatschappij en de voor het Indische klimaat overmatig zware eischen, welke zij gewend zijn aan hun uitvoerders te stellen, maakt hen ongeschikt om met hier geboren Europeanen en Chineezen om te gaan, zoodat zij hun personeel niet uit die kringen kunnen recruteeren.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG HEERLEN.

Van de Permanente Prijsvraag-Commissie ontvingen wij thans het volledige, gewijzigde programma der Prijsvraag voor het ontwerp van een gebouw ten dienste van de vereeniging „Heerlensche Openb. Leeszaal en Bibliotheek", goedgekeurd door de P. P. C. Het luidt als volgt:

1. De vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek" te Heerlen (goedgekeurd bij Kon. Besluit van 10 Jan. 1914, no. 24) is voornemens eene openbare prijsvraag uit te schrijven ter verkrijging van een ontwerp voor een gebouw hetwelk omvat:

A. Begane grond.
1. Ingang tevens trapportaal.
2. Leeszaal ± 60 personen.
3. Bibliotheek ± 30 M².
4. Studiezaal ± 30 M².
5. Garderobe.
6. Gelegenheid tot uitgifte van boeken.
7. W. C., Toilet, enz.

Nota. De uitgifte van boeken moet vanuit de Bibliotheek kunnen geschieden, naar de Leeszaal, Studiezaal en Ingang. Vanuit de Bibliotheek moet men een overzicht hebben over de Leeszaal, Studiezaal en Garderobe.

B. Verdieping.
1. Eene Portierswoning bevattende Kamer en Keuken.
2. Eene Huurwoning bevattende Salon, Kamer en Keuken.
3. Een Vergaderlokaal van ± 30 M². oppervlakte.

Nota. De Huurwoning moet geheel op zich zelf staan en niet in verbinding staan met de Portierswoning of Vergaderlokaal, echter moeten beide woningen over dezelfde trap door den hoofdingang van het gebouw bereikbaar zijn.

Met het oog op een eventueele uitbreiding, moet men bij de planindeeling van de verdieping er voor zorg dragen dat de huurwoning gemakkelijk en met weinig kosten kan omgebouwd worden, ter verkrijging van een tweede Leeszaal.

C. Zolderverdieping.

De Zolderverdieping moet bevatten 3 slaapvertrekken voor den portier en 3 slaapvertrekken voor de huurwoning, de rest kan als bergplaats gebruikt worden.

D. Kelder of Sousterrein.

Het Sousterrein moet omvatten:
1. Boekbinderskamer met magazijn.
2. Verwarmingskelder.
3. Kolenkelder.
4. Bergruimte voor de woningen.

Nota. De vloer tusschen beganen grond en verdieping moet geheel geluidwerend geconstrueerd worden.

II. Het Terrein.

Het terrein is gelegen te Heerlen op den hoek van het Temsplein en eene van uit het Oosten op dat plein mondende straat. De vorm en de afmetingen van het terrein zijn op de situatieteekening aangegeven.

Alhoewel het plein en de aangrenzende straten reeds zijn aangelegd, zijn de terreinen voorkomende op de bijgevoegde Situatieteekening, nog onbebouwd.

Het terrein is een horizontaal vlak. Het maaiveld = bovenkant, kruin der aangrenzende straten.

Het gedeelte van het terrein, gelegen aan het plein, moet over eene frontbreedte van 9 Meter onbebouwd blijven, zoodat de gevels, grenzende aan het plein, aan de straat, en aan het onbebouwde terreingedeelte kunnen dienen tot toevoer van licht en lucht.

Het onbebouwde terreingedeelte moet aan de straatzijde van eene afsluiting worden voorzien.

III. De inzendingen moeten omvatten:

1. Kelderplan.
2. Plan begane grond.
3. Plan Verdieping.
4. Plan Zolderverdieping.
5. Doorsneden volgens de lijn A—B (zie Situatieteekening).
6. Gevel aan het Plein.
7. Gevel aan de straat.
8. Gevel aan de tuinzijde.
9. Detail van den Hoofdingang.
10. Perspectiefteekening.
11. Eene beschrijving van de te gebruiken materialen en eene opgave van den kubieken inhoud van het gebouw gerekend van bovenkant keldervloer tot den nok van het dak.

De platte gronden en doorsneden, op schaal van 1 à 50 in zwarten inkt. De gevelteekeningen, op schaal van 1 à 50 in potlood en kleur.

De detailteekening van den hoofdingang op schaal 1 à 20 in potlood en kleur.

De perspectiefteekening in potlood en kleur, te nemen vanaf punt P, op situatieteekening aangegeven.

Ingezonden teekeningen, modellen of andere stukken die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven, en niet worden tentoongesteld.

Nota. 1. Uit de onder II genoemde gegevens zal de jury de bouwkosten per M³. in verband met de huidige hooge prijzen der materialen vaststellen.

2. Het Bestuur der Vereeniging stelt zich voor de bouw-

kosten met een bedrag van twintig duizend gulden te kunnen bestrijden.

IV. Bekroningen.

Art. IVa. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.

Uitgeloofd worden:

een eerste prijs groot	fl 300
een tweede „ „	„ 200
een derde „ „	„ 100

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der twee overige prijzen onder de vervaardigers der twee best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.

Het eerst bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.

Art. IVb. Het ligt in de bedoeling aan den eerst bekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen onder de voorwaarden van de honorariumtabel, opgemaakt door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Nederlandsche Architecten, met dien verstande dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.

Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.

De schadeloosstelling bedoeld in Art. 16 der „Algemeene Regelen" wordt bepaald op fl 600.

V. Inzendingen.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht voor of op den 10en October 1916, aan het adres van den Heer Fr. J. Weyers, Postbus 27, Heerlen, of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor of boot afgezonden (reçu's voor eventueel oewijs op aanvraag over te leggen).

Elke inzending die niet op het gestelde tijdstip is ingekomen, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.

Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit voor de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in twee afzonderlijke behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:

In den eenen, met opschrift „naambrief" een door den ontwerper ondergeteekende verklaring luidende:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".

In den anderen, met opschrift „Correspondentie-adres", een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde omslag zal voor de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Buiten op de emballage moet vermeld worden, dat de inhoud een ontwerp op de prijsvraag voor een Openbare Leeszaal is en moet het motto van het ontwerp voorkomen.

De ontwerpen mogen op niet te zwaar carton worden opgezet, doch niet in lijsten gespannen worden.

De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 200 elk.

VI. De Prijsvraag-Commissie.

De Jury bestaat uit:

A. De Architecten:

1. Jos. Th. Cuypers, Architect Civ.-Ing. Amsterdam-Roermond; 2. J. Ingenohl, Architect te Amsterdam; 3. Th. J. H. Stroucken, Architect te Heerlen.

B. De Heeren:

4. Mr. W. Hingst te Hilversum; 5. Fr. J. Weyers te Heerlen, Voorzitter Op. Leeszaal, Heerlen.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

VII. Inlichtingen.

Het Bureau van Inlichtingen wordt gevormd door de Jury.

De Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura.

Alle correspondentie moet gericht worden aan Fr. Jos. Weyers, postbus 27, Heerlen.

Na den 15en September zullen geen inlichtingen meer worden verstrekt.

VIII. Tentoonstelling.

De Ontwerpen zullen telkens gedurende minstens een week te Heerlen en Amsterdam worden tentoongesteld, op nader aan te geven plaats en tijd.

Het Juryrapport zal daarbij ter lezing liggen.

Binnen een maand na het verstrijken van dien tijd, zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de Vereeniging zijn geworden, aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

IX. Voor zoover in dit programma niet anders is bepaald, zullen op deze prijsvraag van toepassing zijn de Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen.

X. Het programma met situatieteekening zal op franco aanvrage zoolang de voorraad strekt kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van: Frans Jos. Weyers, postbus 27, Heerlen.

HEERLEN, 25 Juni 1916.

DE JURY:

TH. J. H. STROUCKEN. Mr. W. HINGST.
JOS. TH. CUYPERS. J. INGENOHL.
Fr. J. WEYERS.

Het Bestuur der Vereeniging
„Heerl. Openb. Leeszaal en Bibliotheek."

Gezien en goedgekeurd door de P. P. C.
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NEDERLANDSCH HERVORMDE GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 9. Is de aangegeven lengte van 18 M. voor de palen voor het geval dat de paalfundeering van hout wordt?

Antwoord. Ja.

Vraag 10. Wordt de luiklok ook gebruikt als uurwerkklok of moet op ruimte voor een tweede klok voor het uurwerk gerekend worden?

Antwoord. Er moet op ruimte voor een tweede klok worden gerekend.

Vraag 11. Mag de toren op het dak staan of moet hij van af den beganen grond worden opgebouwd?

Antwoord. Hierin wordt de ontwerper vrij gelaten.

Vraag 12. In art. 6 staat „die sub. c en d genoemd: kunnen in potloodlijnen worden uitgevoerd, mogen ze dus ook in inktlijnen worden uitgevoerd?

Verder staat „het opwerken der teekeningen is uitgesloten", wordt daarmede bedoeld dat geen arceeringen, voegen, schaduwen, boomen, enz. mogen worden aangebracht; mag er geen aquarel van gemaakt worden?

Mogen de teekeningen op gekleurd papier worden uitgevoerd?

Antwoord. De sub. c en d genoemde teekeningen kunnen ook in inktlijnen worden uitgevoerd; schaduwen als anderen, kortom het maken van aquarellen, is uitgesloten. Gekleurd papier is veroorloofd.

Namens de Jury:
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. Bouwkunst in Denemarken, door Jac. van Gils, met afbeeldingen.

Reisschetsen, door J. Gratama, met afbeeldingen.

Prijsvragen.

Ingezonden. Prijsvraag Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen, door Joseph Th. J. Cuypers.

ARCHITECTURA No. 35. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Mededeeling inzake het plaatwerk „De Architect."

Ingezonden. Raadhuisverbouwing, door W. J. de Groot. — Architect en Interieurkunstenaar, door W. Penaat, met een naschrift van P. J. de Jongh. — Antwoord van J. J. Hellendoorn aan J. F. Staal Jr.

Vijzelstraat, door Candidus.

Stadsschoon van Amsterdam, met afbeelding.

Prentbriefkaarten, weergevende het Amsterdamsche Stadsschoon, met afbeelding.

Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 34. Woningverbetering.

Landhuizen te Hilversum en te Baarn, arch. C. de Groot Jr., met afbeeldingen en losse plaat.

Het roesten van ijzer en staal bij verblijf in water, door C. P. van Hoek.

DE INGENIEUR No. 35. De totstand gekomen normale bovenbouwconstructies voor localspoor- en tramwegen. Mededeeling gedaan in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 8 Juli 1916, door ir. E. C. W. van Dijk.

Ir. D. de Jong Wzn. burgemeester van Semarang, met portret, door ir. R. A. van Sandick.

De synchrone tegen- en dwarsveldreactantie van een- en meerphasen wisselstroomgenerntoren, door J. Rezelman, met afbeeldingen.

Wijziging der Indische begrooting voor 1916 (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Vagabondeerende electrische stroomen, door Henri Brenner, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 34. Voor een zieken collega. — Pensioenfonds voor personeel bij architecten. — Nederlandsche Anti-Oorlogsraad. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Welke kalk is beter: schelpkalk of vette steenkalk? (vervolg). — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 34. Loon en belooning.

Kalk—kalknood—kalkcentrale.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 8: De Eik: J. van der Veen. — Luchtreizen met den vrijen ballon (slot): Chr. A. C. Nell. — Yucca pendula of maderaplant: J. C. C. — Gasrelais: ir. J. M. Steffelaar. — De Knight-Automobielmotor: Gerlof Kalma, Ingenieur. — Het koolzuur en zijn tegenwoordige toepassingen: Dr. A. J. C. Snijders. — Het Geheimzinnige Plantenleven: Ph. A. M. — De bouw van het heelal: Dr. G. C. A. Valewink. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Herfst van 1916: L. V. — Eenvoudige Proeven: Het bleeken van bloemen met zwaveligenur: Dr. A. J. C. Snijders.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 308, AMSTERDAM. HOUTMEEL- en MAGNESIETFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
FABRIEK TE ZAANDAM

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 7. De Juli-aflevering van Ed. Cuypers' Maandelijksch Prentenboek geeft ten eerste een historische beschrijving, van de hand van S. Kalff, van het laatstovergeblevene der Amsterdamsche Waaggebouwen, thans ook reeds lang als zoodanig buiten gebruik, namelijk de St. Anthonies-waag, een der oudste monumenten van de hoofdstad, oorspronkelijk als St. Anthonies-poort gesticht in 1488 en behoorende tot de oude verdedigingswerken der stad.

De veelvuldige lotswisselingen van dit gebouw zijn zeker waard in herinnering te worden gebracht en wat vooral de aandacht verdient, wij bezitten in de St. Anthonies-poort op de Nieuwmarkt te Amsterdam een monument, dat nu eens niet aan die lotswisselingen ten offer is gevallen, maar daaraan grootendeels zijn behoud te danken heeft. Nagenoeg al onze oude stadspoorten hebben gedeeltelijk als gevangenis dienst gedaan, zoo ook deze, maar reeds vroeg werden er de gildekamers van vijf Amsterdamsche gilden ingericht en deze bleven er toen de poort in 1617 tot Waaggebouw werd vertimmerd. Het chirurgijnsgild had er zijn Theatrum Anatomicum, anders gezegd Snijkamer, de typische vertrekken van het metselaarsgild trekken nog de aandacht. In de negentiende eeuw heeft de benedenverdieping van het gebouw een tijdlang als brandweerkazerne dienst gedaan, doch in 1888 kreeg het een waardiger bestemming als stadsarchief. Dit archief is sedert naar het voormalig raadhuis van Nieuwer-Amstel overgebracht en nu huist in het oude poortgebouw de Vereeniging voor het Stadsschoon, die er haar bureau, haar vergaderingen en tentoonstellingen houdt.

Verder treffen wij in deze aflevering aan het slot van de studie over „De Oudste Tempels", die wel niet tot bepaalde conclusies is uitgewerkt, maar niettemin als een belangrijke bijdrage voor de algemeene geschiedenis der bouwkunst mag worden beschouwd.

Ten slotte geeft de heer C. J. Gimpel een korte beschrijving bij een paar afbeeldingen van Oud-Amsterdamsche huizen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Den Haag.

Het nieuwe stadhuis. — »De Nieuwe Ct.« verneemt, dat thans een veel grooter terrein voor stadhuis bestemd is, n.l. het geheele complex grond tusschen Begijnestraat, Kalvermarkt, Nieuwe Markt, Nieuwe Haven en Schedeldoekshaven.

Het nieuwe stadhuis zou dan gebouwd worden met het front vlak tegenover de Nieuwe Kerk op de Gedempte Turfmarkt en gedeelten van de thans aan weerszijden van die markt liggende huizenblokken.

Verdwijnen zouden dan aan den kant van de Houtmarkt en het Spui het door de Elzemoerstraat in tweeën gesplitste blok huizen en aan den kant van Houtmarkt en Nieuwe Haven het blok begrensd door Heemstede en Lage Zand, terwijl aan den kant van de Turfmarkt geamoveerd zou worden het huizenblok tusschen die markt en Begijnestraat en Kalvermarkt gelegen.

Delft.

De gemeente-architect, de heer M. A. C. Hartman, heeft met ingang van 1 December ontslag verzocht.

Bij B. en W. zijn plannen in bewerking tot reorganisatie van den dienst der gemeentewerken.

Alkmaar.

In de jongstleden gehouden raadsvergadering is besloten tot aankoop van het pakhuis »De Vigilantie« aan het Verdronkenoord, waardoor het behoud van een ouden gevel voor deze gemeente is verzekerd.

Het bestuur der vereeniging »Alcmaria«, Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Alkmaar, heeft thans bij den Raad der gemeente ter goedkeuring ingezonden de plannen voor een schouwburg- en concertzaal, te stichten op een terrein aan den Stationsweg aldaar.

Hiermede wordt voldaan aan de voorwaarden, waaronder de gemeenteraad in zijn zitting van 28 Juni l.l. zich bereid verklaarde, om gedurende 25 jaar een rente van 3 pCt. te garandeeren van het stichtingskapitaal plus 3 pCt. van het kapitaal, benoodigd voor den grondaankoop, tot een maximum van f 3300 per jaar.

De plannen zijn ontworpen door den architect W. Stok, te Rotterdam.

Inmiddels heeft bij B. en W. ook de heer W. de Lange, eigenaar van den schouwburg »Harmonie«, plannen ter verbouwing en uitbreiding ingezonden, welke de architect P. N. Leguït, te Alkmaar, ontwierp.

Slaagt »Alcmaria« er in, het benoodigd kapitaal bijeen te brengen, dan bestaat dus de kans op een dubbele oplossing van het schouwburgvraagstuk, dat thans reeds enkele jaren hangende is.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar op architectenbureau te Amsterdam. Uitvoerige brieven lett. BB aan den Uitgever F. van Rossen, Heerengracht 181, Amsterdam. (1)

— Tijdelijk Opzichter bij de Gemeentewerken te Maassluis. Salaris f 80.— 's maands, indiensttreding 1 October 1916. Stukken aan den burgemeester, vóór 10 September a.s. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter bij herstellingswerken aan zeedijk, salaris nader te bepalen. Brieven aan den Dijkgraaf van den Zuidpolder bij Edam, te Edam. (1)

— Teekenaar, direct, salaris f 75 à f 100, bij A. H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Vervolg (Zie blz. 143).

Maar zelfs al zouden zij op den duur deze bezwaren overwinnen, dan zouden ze toch op dezelfde wijze moeten werken als het Gouvernement en dus slechts een extra tusschenschakel vormen. De winst door hen gemaakt, hun administratie kosten, de hoogere risico-premie, enz., zouden zuivere verliesposten voor het Gouvernement beteekenen en dit is te meer een nadeel, omdat, zooals van zelf spreekt, de aannemers streven naar een maximum winst en dus naar dat minimum van soliditeit, waarbij nog juist het werk door den toezicht houdenden ingenieur goedgekeurd wordt. Waar het Gouvernement in eigen beheer zonder veel extrakosten tijdens de uitvoering wijzigingen in het project tot stand kan brengen, moet bij uitvoering in aanneming voor elke afwijking van het bestek duur betaald worden.

Bij geconcentreerde werken staat de zaak anders, daar het Gouvernement niet beschikt over uitvoerders, welke aan de daarvoor gestelde eischen voldoen. Onze opzichters toch krijgen een geheel andere opleiding dan hun Hollandsche collega's, of het personeel van den aannemer. In den regel komen zij voort uit de gegoede Indo-Europeesche kringen, waar niet voldoende welvaart heerscht om de zoons een hoogere opleiding in Europa te geven, maar toch zooveel om de vrij kostbare opleiding aan de technische scholen in onze hoofdplaatsen te bekostigen. Het ligt in den aard der zaak, dat deze jongelui zich gedurende hun schooljaren »Mijnheer« voelen en handenarbeid min of meer beneden hun waardigheid vinden. Zij leeren wel wat timmeren, maar de wijze, waarop zij dat leeren, lijkt meer op een slöjd-cursus, dan op een vakopleiding, d. w. z. het blijft dilettantisme. Met **groot materiaal** komen zij daarbij niet in aanraking en werden zij te werk gesteld daar, waar dit hoofdzaak is, dan zouden hun handen verkeerd staan.

Wil dus het Gouvernement dergelijke werken in eigen beheer uitvoeren, dan zou een corps Hollandsche uitvoerders opgericht moeten worden. Deze zouden naar Indië gelokt moeten worden tegen traktementen, welke die van onze architecten evenaren of overtreffen, hetgeen aanleiding zou zijn tot protesten van de opzichters en architecten met al de gevolgen van dien. De ontevredenheid, hierdoor gewekt, zou de geregelde aanvulling van het corps opzichters in gevaar brengen en aanleiding geven tot de uit een politiek oogpunt niet wenschelijke beschuldiging van het voortrekken van totoks boven de hier geborenen.

Het aannemers-personeel wordt gerecruteerd uit den kleinen burgerstand in Holland of uit aannemersfamilies. De jongens worden op jeugdigen leeftijd de werken opgestuurd als werkman. Zij moeten zich zelf en dikwijls ook het gezin van hun ouders onderhouden. Hun werkgever eischt hard en zwaar werk van hen; voldoen ze niet, dan dreigt onmiddellijk ontslag. Zoo leeren zij betrekkelijk spoedig wat noodig is, d. w. z. baggeren evengoed als een molenbaas, het onderhouden van machines, welke sterk aan slijtage onderhevig zijn, de wijze, waarop een defect aan zoo'n machine het best en het snelst weder hersteld kan worden, de werkverdeeling bij machinalen arbeid

maar bovenal die oneindige reeks kleinigheden als daar zijn: een zwaar voorwerp, dat opgeheschen moet worden in de sleng te bevestigen, op welke wijze een schuit gemeerd worden moet om deze volkomen in zijn macht te hebben, enz., enz. Kleinigheden wel is waar, maar die door de voortdurende variaties, waarin zij voorkomen, alleen door vele jaren ervaring aangeleerd worden. Dit personeel is voor de uitvoering van geconcentreerde werken met veel machinalen arbeid een vereischte.

Een aannemersfirma kan van zulk personeel meer werk eischen en zal dus voor een lager som kunnen inschrijven, dan thans het Gouvernement noodig heeft om het zelf tot stand te brengen. Niet alleen zijn bij dit soort van werken bekwame uitvoerders noodig, maar tevens Europeesche werklui als: molenbazen, machinisten, voorwerkers. Een ruw slag volk, met wien het voor ons moeilijk valt mede om te gaan, dat bij het minste meeningverschil met staking dreigt en traktementen verdient, welke tusschen f 200 en f 300 in de maand varieeren. Voor het Gouvernement valt het moeilijk zulke menschen te krijgen. Het mist daartoe de kanalen in Holland. Ook hier geldt, dat de aannemer gemakkelijker ongewenschte exemplaren kan ontslaan.

Het aanschaffen van groote machinerieën gaat bij het Gouvernement met veel moeite gepaard. Door het gemis van relaties kan het niet gemakkelijk een groote machine, welke het plotseling noodig heeft, huren of overnemen. Een aannemer telegrapheert even naar Holland, China of Amerika en enkele maanden later is het werktuig op het werk aanwezig. Het nieuw aanschaffen stuit op een reeks van bureaucratische en staatsrechtelijke moeilijkheden en duurt evenveel jaren, als een aannemer maanden noodig zou hebben. Hierdoor zal ook een aannemer een werk sneller kunnen uitvoeren.

Een aannemersfirma zal dus in aanmerking komen voor de uitvoering van geconcentreerde werken, met veel machinale arbeid, maar moet dan voldoen aan de volgende voorwaarden:

1e. Zij moet voor lager som kunnen inschrijven dan die, waarvoor het Gouvernement kan werken;

2e. De goede naam van de firma moet waarborgen bieden, dat over goed personeel beschikt wordt;

3e. De kapitaalkracht moet zoo groot zijn, dat een voldoende hoeveelheid g r o o t materieel op het werk gebracht kan worden.

Komt het dus voor, dat een aannemersfirma bij het Gouvernement een baggermolen moet huren, dan blijkt de gunning van het werk een misslag geweest te zijn. Een aannemer moet in het tekort aan materieel van het Gouverment voorzien, niet op het Gouvernementsmaterieel steunen.

Bij mijn beschouwingen heb ik niet gesproken over de taak, die aan de ingenieurs opgedragen is, omdat ik van meening ben, dat deze in hoofdzaak bij beide wijzen van uitvoering dezelfde is: noch bij irrigatiewerken in eigen beheer, noch bij havenwerken is de ingenieur uitvoerder in de eigenlijke beteekenis van het woord. Hij is belast met het projectwerk, de algemeene leiding en het algemeen toezicht op de soliditeit van het werk en het financieel beheer. Maar ook bij irrigatiewerken moet de eigenlijke werkverdeeling overgelaten worden aan den opzichter, werkbaas of chineeschen aannemer, gelijk bij de havenwerken aan de uitvoerders van den aannemer. Ingrijpen zijnerzijds is slechts dan gewenscht, indien soliditeit en snelheid van uitvoering te wenschen overlaat. Ook dan mag hij zich niet meer dan noodig is met de détails inlaten om geen gevaar te loopen door de boomen het bosch niet meer te zien.

Een speciale categorie van werken is niet met name genoemd, n.l. werken waarvoor bijzondere kennis noodig is om ze tot stand te brengen, zooals ijzer- en ingewikkelde gewapend betonconstructies.

Er zal wel geen verschil van meening bestaan, dat deze werken zoowel voor het projectwerk als voor de uitvoering, in handen gegeven moeten worden van specialiteiten op dit gebied.

***

Wanneer men het voorafgaande aandachtig leest dan treft het ons, dat men in Indië nog niet zoozeer met achterlijke toestanden te maken heeft, dan wel met toestanden, die hemelsbreed verschillen met die, welke wij hier te lande gewoon zijn aan te treffen Dit blijkt reeds duidelijk bij de onderscheiding, die de schrijver maakt in Verspreide werken en Geconcentreerde werken, een onderscheiding, die bij ons geen of weinig zin zou hebben. Natuurlijk is er bij ons ook wel eenig verschil in de wijze van werken in de groote steden en op het platteland, maar het gebeurt slechts zelden, dat de plaats, waar een werk moet worden uitgevoerd, daarop van werkelijk ingrijpenden invloed is. Vergeleken met een land, waar nog maagdelijke terreinen, oerwouden en werkelijke wildernissen in overvloed te vinden zijn, waar wel goede wegen zijn, doch ook geheele landschappen worden aangetroffen, die daarvan verstoken zijn, waar boschpaden soms uren ver de eenige verbindingswegen vormen, zijn er in ons land eigenlijk geen afgelegen hoeken meer aan te wijzen, waar het aanvoeren der materialen en het verkrijgen van werkkrachten schier onoverkomelijke moeilijkheden zou opleveren. Men zal er niet aan denken b.v. van openbare aanbesteding af te zien voor werken, die uitgevoerd moeten worden op de Drentsche heide of in een achterhoek van Brabant, ook al zouden zij te rekenen zijn tot hetgeen de heer Van der Voort onder Verspreide werken verstaat. Integendeel, men zal juist in zulke gevallen een geschikt aannemer zoeken, als het zoo uitkomt, bekend met de streek, maar een bepaald vereischte is dit ook nog niet eens; maar aan uitvoering in eigen beheer zal men waarschijnlijk het allerlaatst denken, omdat dit stelsel in deze gevallen, eerst recht groote moeilijkheden zou opleveren. Wanneer dus hier te lande sprake is van uitschakelen van den aannemer, zal men daartoe eerder geneigd zijn in de industrie-centra, waar men om zoo te zeggen alles bij de hand heeft. De heer Van der Voort komt juist tot de tegenovergestelde conclusie en voert daarvoor ook zijn beweegredenen aan. In of nabij een industrie-centrum is het verschil in de wijze van uitvoering, hier of in Indië, niet zoo heel groot Wel moet men eenigszins de gebruiken in een vreemde plaats kennen, maar wat de hoofdzaken betreft zal de Europeesche technicus zich in grootere plaatsen overal kunnen redden, hetzij zij gelegen zijn in Duitschland, Spanje, Rusland, Roemenië, of ook zelfs in de tropische gewesten. Het wereldverkeer heeft er voor gezorgd, dat de techniek zich met groote snelheid over de wereld heeft verspreid, en zij behoeft nergens, waar men met spoorwagens, stoomschepen, automobielen of motorbooten komen kan, achterlijk te zijn. In tropische landen, zooals onze koloniën, houdt echter op een zeker punt het wereldverkeer op, het loopt vast daar waar de »binnenlanden« beginnen. Wij, Midden-Europeanen, hebben eenige moeite om ons het begrip »binnenlanden« goed voor te stellen en men kan veel gereisd hebben, zonder ooit in eigenlijke binnenlanden te zijn geweest.

De voornaamste moeilijkheid in het Indische binnenland is het vinden van werkkrachten. Onbewoond zijn zij niet, men vindt er vaak dichtbevolkte dessa's, zoodat het werven van eenige honderden koelies geen bezwaar oplevert voor hem, die 's lands taal verstaat, met den aard der bevolking bekend is en zich den steun van het Bestuur verzekeren kan.

Dit zijn wel de drie voornaamste punten, waar het volgens den schrijver op aan komt, groote algemeene vakkennis is niet in zoo hooge mate noodig, evenmin als kennis van de behandeling van groot materiaal of ingewikkelde machines. In de bestaande omstandigheden is deze opvatting waarschijnlijk de juiste en wanneer het eveneens juist is, dat de werken in het binnenland bij de thans gebruikelijke wijze van uitvoering het soliedst, het snelst en het goedkoopst tot stand komen, dan mag men niet van achterlijke toestanden spreken.

Het ontbreekt ons op het oogenblik aan de noodige gegevens om dit laatste te beoordeelen, maar wij meenen ons toch de vrijheid te mogen veroorloven hier een vraagteeken te plaatsen.

Wanneer men weet op welke primitieve wijze onze Indische technici vaak genoodzaakt zijn in de binnenlanden te werken, verbaast men zich wel eens over hetgeen zij tot stand brengen en bij de beschrijving hoe zij dit deden denkt men eerst aan de middeleeuwen, doch ziet dan dadelijk, dat de vergelijking niet opgaat en dat men zich in de hooge oudheid, b.v. bij de Assyriërs, verplaatst moet denken, om iets te vinden, dat eenigszins op deze manieren van het jaar nul gelijkt.

Stellen wij ons maar even voor wat het zegt zijn werkkrachten te recruteeren uit een vreemd menschenras, ten deele van overoude cultuur, maar thans in een cultuurtoestand, die voor ons Europeanen vooralsnog vrij onbegrijpelijk is. Wanneer men hier te lande met vreemde werklieden te doen heeft, Zweedsche steenhouwers, Italiaansche terrazzowerkers, Engelsche of Duitsche monteurs, dan is de taal doorgaans het eenige, wat in den omgang wel eens een kleine moeilijkheid oplevert, maar dikwijls verstaat de Zweed wel wat Duitsch en de Italiaan een weinig Fransch, voor het overige zijn het gewone menschen, gewoon aan geregelde toestanden, aan dienstplicht, belasting betalen, spoorwegen, telefoon en andere zegeningen der beschaving. Wanneer men echter spreekt van een koelie, dan noemt men een in Europa niet voorkomende menschensoort, gemeenlijk staande op een tusschentrap tusschen den ouderwetschen slaaf en den zoogenaamden vrijen arbeider. Tot welk ras de koelie in het algemeen behoort is niet met een enkel woord te zeggen; hij behoort tot een der vele Maleische rassen, die in zoo groote verscheidenheid en tallooze nuances en vermengingen onzen Indischen archipel bevolken, terwijl hij ook vaak afkomstig is uit China of Indo-China en met deze beide laatste namen noemt men nog eens twee landstreken, die, wat verscheidenheid van bevolking betreft, boven andere landen bekend zijn. Men bedenke nu, wat het beteekent, den aard der bevolking en de taal van het land te kennen, dan krijgt men eerbied voor velen onzer Indische technici, die met goed succes met koelie-werkkrachten op ver uiteengelegen plaatsen werken hebben uitgevoerd, ook al hebben zij daarbij gebruik gemaakt van de tusschenkomst van Chineesche aannemers.

Zonder hulp van deze merkwaardige tusschenpersonen zouden zij er waarschijnlijk niet gekomen zijn en zou het wellicht nog niet mogelijk zijn de bestaande werkwijze vol te houden. De heer Van der Voort noemt hen slechts ter loops als menschen, aan wier aanwezigheid men gewoon is, doch hij noemt hier, meenen wij, een element, dat van groote beteekenis is, waar men over uitvoering van werken in Indië spreekt.

(Wordt vervolgd)

Varia.

GEO-HYDROLOGISCH ONDERZOEK DER DUIN-WATERWINPLAATS VAN 's GRAVENHAGE.

Door de raadsleden ir. R. A. van Sandick, prof. ir. C. L. van der Bilt, ir. J. J. L. Bourdrez, ir. J. W. Albarda en J. J. Verburg is aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage het volgende medegedeeld.

***

De gemeente 's-Gravenhage is met reden tevreden over de resultaten, die de exploitatie der waterwinplaats in de Wassenaarsche duinen tot dusver heeft opgeleverd. De Raad heeft daarvan nog kort geleden bij het aftreden van den vorigen, zoo ijverigen en bekwamen directeur, thans adviseur der Gemeentewaterleiding, ondubbelzinnig blijk gegeven.

Het is echter duidelijk, dat in de toekomst door de steeds wassende bevolking, om van andere reden niet te spreken, voortdurend hoogere eischen aan het vermogen dier waterwinplaats zullen worden gesteld, zoodat de vraag rijst of op den duur een behoorlijke watervoorziening voor onze gemeente gewaarborgd is.

Onderzoekingen in andere duingebieden, in de laatste jaren van Rijkswege uitgevoerd, hebben nergens een andere voeding dan door den neerslag — dit woord in zijn uitgebreidsten zin genomen — doen vinden en, wanneer ook voor onze prise d'eau geen andere voedingsbron dan de neerslag aanwezig mocht zijn, dan is te voorzien, dat ook haar capaciteit niet onbeperkt is.

Door deze onderzoekingen is tevens aan het licht gekomen, dat, in dit geval, een al te intensieve exploitatie op den langen duur schadelijk moet worden voor de blijvende bruikbaarheid der waterwinplaats.

Wel hebben zij tevens aan het licht gebracht, dat er hier geen sprake behoeft te zijn van een plotseling intredende verzouting en dat een dergelijk proces voor zijn voltooiing vele jaren zou vorderen, indien althans niet al te brutale roofbouw zou worden gepleegd. Maar ook bleek, dat reeds lang vóór het intreden van dit noodlottig eindstadium een te sterke wateronttrekking de hoedanigheid van het water in ongewenschten zin zou kunnen beïnvloeden.

Het komt ons voor, dat wij tegenover deze resultaten, van ernstig en degelijk onderzoek, vanwege het Rijk verricht, geen struisvogelpolitiek mogen volgen en dat wij met zekerheid een antwoord moeten kennen op de volgende vraag: K a n o o k d e H a a g s c h e p r i s e d' e a u o p g e e n a n d e r e v o e d i n g r e k e n e n d a n d i e d o o r d e n n e e r s l a g e n z o o j a, h o e g r o o t i s h e t g e b i e d, d a t d o o r h a a r w a t e r w i n n i n g s m i d d e l e n w o r d t b e h e e r s c h t?

Tot toelichting van deze vraag merken wij op, dat het water zich niet aan kadastrale grenzen stoort. De vraag is dus niet opgelost door een berekening van het oppervlak, dat de gemeente als waterwinplaats in eigendom of in erfpacht heeft. Maar de beantwoording van deze vraag kan van grooten invloed zijn op de bepaling van het vermogen van onze waterwinplaats.

Beschikt de directie over de noodige gegevens om die vraag tot oplossing te brengen?

Weet zij voldoende af van de juiste ligging der grenzen van het zoetwaterbekken, zoowel in horizontalen als in vertikalen zin, zoowel boven als onder den grond om te weten over welk zoetwaterkapitaal zij beschikt?

Kent zij de, de toestrooming van het water beheerschende,

drukverhoudingen, de geologische samenstelling van den grond, waarin het water opgesloten is, welke samenstelling mede op de waterbeweging van invloed is, nauwkeurig genoeg in de geheele prise d'eau, om met voldoende zekerheid, voor zoover die te bereiken is, te kunnen beoordeelen wat zij te verwachten heeft van de exploitatie en hoe zij de exploitatie moet organiseeren om tot het uiterste profijt te trekken van dat zoetwaterkapitaal?

Geen enkele directie eener waterleiding zal deze vragen bevestigend kunnen beantwoorden zonder vooraf een minutieus systematisch uitgevoerd onderzoek verricht te hebben, en wij drukken dus geen geringschatting uit voor de directie der Haagsche waterleiding, wanneer wij aannemen, dat ook zij die vragen niet bevestigend zal kunnen beantwoorden.

Dat echter goede resultaten te verkrijgen zijn als gevolg van een goed geleid, systematisch uitgevoerd onderzoek naar deze vraagpunten, is gebleken uit het onlangs door het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgebrachte rapport over het grondwater- en bodemonderzoek, ingesteld in het duingebied bij Schoorl. Nog in meerdere mate blijkt dit uit de voordracht, gehouden in het Koninklijk Instituut van Ingenieurs op 11 Maart 1916, door het lid J. van Oldenborgh, directeur van het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening, over de uitkomsten van de door het Rijksbureau ingestelde geo-hydrologische onderzoekingen in verschillende duingebieden (verschenen in „De Ingenieur" 1916, No. 25 en 26).

Wij noemen het noodzakelijk dat de gemeente 's-Gravenhage zich ten aanzien van de hierboven opgeworpen vragen het zoozeer gewenschte licht verschaft.

De daaraan verbonden werkzaamheden vereischen kennis en ervaring in zoo velerlei richting, dat zij bezwaarlijk aan één persoon kunnen worden overgelaten. Zij vorderen een samenwerking van den ingenieur, den hydroloog, den geoloog en den chemicus-bacterioloog.

Deze combinatie is vereenigd in de door de Regeering in 1913 in het leven geroepen instelling, het reeds genoemde Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening, dat, zooals gezegd, over rijke ervaring beschikt, immers reeds een onderzoek van verschillende uitgestrekte duinstreken heeft verricht en de resultaten gepubliceerd.

De directie der Gemeentewaterleiding beschikt niet over zooveel organen en zou dus toch hulp van buiten moeten betrekken. Haar ervaring gaat niet verder dan die harer eigen prise d'eau en het zal voor haar om die reden ook moeilijk zijn om geheel objectief tegenover het vraagstuk te blijven staan.

Voorts is zij toch reeds belast met de zorg voor de exploitatie, zoodat het onzes inziens niet zeker is of zij zooveel tijd en aandacht aan het onderzoek zou kunnen wijden als wel noodig is. Eindelijk zal het mogelijk zijn om, door dit onderzoek onder dezelfde leiding te doen geschieden, die reeds elders zulke gewichtige en uitgebreide duinonderzoekingen heeft verricht, te bereiken, dat naar één systeem wordt gewerkt en dat de resultaten, hier verkregen, vergelijkbaar zijn met de gegevens van elders.

Ten slotte wordt er de aandacht op gevestigd, dat het onderzoek niet slechts van groote practische waarde zal zijn voor de gemeente 's-Gravenhage, maar dat naast deze beteekenis voor het locaal belang het onderzoek ook het antwoord zal kunnen geven op een vraag van algemeen practisch en van theoretisch-wetenschappelijk belang, namelijk de vraag, of de weinige moeilijkheden, welke onze gemeente tot dusver heeft ondervonden met haar watervoorziening, te danken is aan bijzonder gunstige geo-hydrologische toestanden, aan een bijzonder rationeel en dus ook voor elders na te volgen systeem van waterwinning, of aan

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrasso- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

het onbekend blijven met aanwijzingen, dat de watervoorraad, hoewel voorloopig nog ruimschoots voldoende, ook hier niet onuitputtelijk is.

Die vraag, voor de watervoorziening van heel het Westen van ons land van groot belang, kan onzes inziens voor de Regeering, indien dit onder haar aandacht wordt gebracht, gereede aanleiding zijn om vermoedelijk wel niet de geheele, maar wellicht toch een belangrijk deel der kosten voor haar rekening te nemen. Ook in deze richting zouden misschien stappen gedaan kunnen worden.

Wij hebben op grond van het hierboven aangevoerde de eer de volgende motie in te dienen:

De Raad der gemeente 's-Gravenhage,

overwegende, dat het wenschelijk is tijdig te doen nagaan of er redenen bestaan voor de verwachting, dat met de exploitatie der duinwaterwinplaats in de Wassenaarsche duinen in dezelfde en — met het oog op de te verwachten bevolkingstoeneming — zelfs in verhoogde mate kan worden voortgegaan, zonder dat gevreesd behoeft te worden, dat de resultaten zullen achterblijven bij hetgeen tot dusver is bereikt;

van oordeel, dat over deze vraag geen meening kan worden uitgesproken, zonder dat een grondig onderzoek naar de geo-hydrologische gesteldheid der prise d'eau is ingesteld;

van meening, dat zulk een onderzoek het best zal kunnen worden ingesteld door het voor dergelijke onderzoekingen van Rijkswege ingestelde orgaan, dat door het verrichten van meerdere onderzoekingen van dezen aard de zoo gewenschte ervaring heeft opgedaan, en het eenige lichaam is, dat door zijn organisatie uit krachten op verschillend wetenschappelijk gebied in staat is het vraagstuk in zijn volle omvang te bestudeeren;

noodigt Burgemeester en Wethouders uit bij den Minister van Binnenlandsche Zaken de noodige stappen te doen, opdat, zoo mogelijk met 's Rijks financieele medewerking, aan het Rijksbureau voor Drinkwatervoorziening, in overleg met de directie der Duinwaterleiding, het instellen van een volledig onderzoek naar de geo-hydrologische gesteldheid der duinwaterwinplaats van 's-Gravenhage kan worden opgedragen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 18. Feestgebouw Amersfoort, arch. J. C. van Epen, met afbeeldingen.

Prijsvragen. Prijsvraag Heerlen. Bekroonde ontwerpen Prijsvraag Vereeniging tot Bev. der Bouwkunst te Utrecht, afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 36. Slechte vakgenooten.

Brug over de Verbindingsgracht in de Van Woustraat, arch. F. Kramer, met afbeelding.

1666—29 Augustus—1916, door Candidus.

Stadsschoon van Amsterdam. Gesloopte huizen in de Handboogstraat, met afbeelding.

Prijsvragen.

DE BOUWWERELD No. 35. Twee onbekende reliefs in het Paleis te Amsterdam, met afbeeldingen.

Woningverbetering (Vervolg).

Afbeelding. Brug over de Verbindingsgracht in Amsterdam-Zuid, arch. F. Kramer.

DE INGENIEUR No. 36. Enkele mededeelingen omtrent het Wilhelminakanaal, door ir. C. L. Schuller tot Peursum en ir. W. J. H. Harmsen, met afbeeldingen.

De synchrone tegen- en dwarsveldreactantie van één en meerphasen wisselstroomgeneratoren, door J. Rezelman, (Slot) met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. Steunfonds 1914. — Voor een zieken collega. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Welke kalk is beter: schelpkalk of vette steenkalk? (slot). — Boekbespreking en Catalogi. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 35. Onrechtmatige daden.

De kalk-crisis.

Ontijdig ingrijpen van den aanbesteder.

Afdeelingsverslagen. Groningen 22 Augustus 1916.

GEWAPEND BETON No. 1 (5de Jaargang). Invloed van het metselzand op de vastheid van den mortel, door Prof. J. A. van der Kloes. — Sterkteberekening van ribbuizen met ei-vormig profiel, door ir. Y. M. D. Kentie. — Buigende monumenten in gevelzuilen, door ir. K. Bakker. — Grafieken voor het ontwerpen van platen en balken van gewapend beton, door C. F. B. Lemaire, i. c. c. — Boekbespreking. — Beperking van cementindustrie en cementafzet. — Literatuur Overzicht. — Uitslag van Aanbestedingen.

BOUWSTOFFEN, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 9: Nederlandsche Natuursteen. — Invloed van het metselzand op de vastheid van den mortel. — Baksteen-Industrie. — Boekbespreking. — Gedachtenwisseling: Timmerhout. Neerslag van water op een vloer. Kalk in klei.

Vacante Betrekkingen.

— 1ste en 2de Bouwkundig Opzichter voor werk te Schiedam Volledige brieven lett. K 1094 aan Beyers' Adv. bur., Utrecht. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, liefst met diploma. M. B. V. A., leeftijd circa 30 jaar. Salaris f 110—f 125. Volledige brieven aan J. B. van Loghem b. i., Zonnelaan 2, Haarlem. (1)

— Gemeente-Architect te Maassluis, diploma civiel-ingenieur gewenscht. Jaarwedde f 2000, klimmend tot f 2300. Stukken vóór 1 October a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Opzichter tegen half September. Brieven lett. M U 132, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor een jaar bij Gemeentewerken, maandwedde f 100—f 110. Uitvoerige brieven lett. E, bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor direct. Brieven onder No. 894, bureau der Leeuwarder Courant. (1)

— Hoofdopzichter aan de Gem. Gasfabriek en Waterleiding te Zutphen. Salaris f 1000, met vrij wonen, vuur, licht en water. Met 1 Januari 1917 wordt het salaris f 1100, klimmend tot f 1400 met verplichte storting voor pensioen. Sollicitatiën aan Burgemeester en Wethouders vóór of op 25 September 1916. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter bij herstellingswerken aan zeedijk, salaris nader te bepalen. Brieven aan den Dijkgraaf van den Zuidpolder bij Edam, te Edam. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar op architectenbureau te Amsterdam. Uitvoerige brieven lett. BB aan den Uitgever F. van Rossen Heerengracht 181, Amsterdam. (2)

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITSTEKENDE GAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **26**sten **September 1916**, des namiddags ten **2 ure** aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1405.

Het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, perrons en laadplaatsen, met daarmede in verband staande werken te OISTERWIJK.

Begroting f 16900.—.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den September 1916 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. H. E. R. WESTENBERG te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te verkrijgen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 19den September 1916 ten 2 ure namiddag.

UTRECHT, den 5den September 1916.

F. H. HONIE, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 900, AMSTERDAM. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,

tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'

Steenfabrieken

VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,

levering per spoor en per schip.

Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

Adverteert in DIT BLAD

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

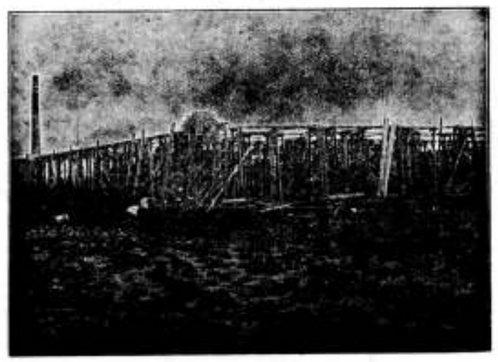

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 16 SEPTEMBER 1916. No. 38

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Vervolg (Zie blz. 147).

Bij de uitvoering van werken in de binnenlanden, op wijze, zooals die in Indië gebruikelijk is, kan men den Chineeschen aannemer niet missen en volgens den heer Van der Voort zou het, voor hetgeen door hem tot de »verspreide werken« wordt gerekend, geen zin hebben Hollandsche aannemers met Hollandsch personeel naar Indië te lokken daar deze aannemers er ten slotte toch toe zouden moeten komen, op dezelfde manier te werken als het Gouvernement, zoodat zij een extra tusschenschakel zouden vormen, zonder eenig nut.

De schrijver heeft hierin wellicht geen ongelijk, ofschoon men overigens in onze Gouvernements-administraties en in 't bijzonder in de koloniale, niet gewoon is, te zien op een tusschenschakel meer of minder.

Maar ondanks het feit, dat het niet ongemakkelijk is en in sommige gevallen vooralsnog gewenscht, deze toestanden voorloopig te bestendigen, op twee punten moeten zij toch o.i. achterlijk worden genoemd en wel eerstens omdat men tot deze wijze van uitvoering feitelijk gedwongen wordt door den toestand van de landstreek en de gebrekkige middelen van verkeer en ten tweede, omdat men daarbij beslist afhankelijk is van den onmisbaren Chineeschen aannemer, die nimmer zoo goed te controleeren is, als dit bij eigen beheer in het bijzonder gewenscht is. De heer Van der Voort erkent, dat onze Indische technici (hij heeft meer bepaald de Gouvernements-opzichters op het oog) in bevredigende mate bekend zijn met taal en zeden der bevolking en geschikt voor den omgang met bestuursambtenaren. Wij weten, dat vele zelfs in hooge mate deze onmisbare eigenschappen bezitten en het daarin vaak verre winnen van hooger geplaatste technici en ambtenaren. Wij weten ook, dat deze eigenschappen dikwijls van hoogerhand veel te weinig gewaardeerd worden, doch dit daargelaten, in handigheid om met de bevolking om te gaan, in koopmanschap en veelal ook in den omgang met bestuursambtenaren staat de Europeesche technicus ongetwijfeld bij den Chinees achter. De Europeaan zal steeds goed doen hieraan te denken, want de Chinees weet het zelf zeer goed en hij weet er van te profiteeren. Wij gunnen hem gaarne dit profijt als loon voor zijn vaak onvermoeiden ijver, wij gunnen hem gaarne als aan ieder koopman een welverdiende winst en zelfs op zijn ouden dag een welverdiende rust; het gemak, dat zijn tusschenkomst oplevert moet ook betaald worden, zoo goed als in Nederland de tusschenkomst van een aannemer van eigen nationaliteit, maar wij blijven toch tegenover den Chinees altijd in een andere positie, wij kunnen hem nimmer doorgronden, hij behoudt door zijn ras-eigenschappen een voorsprong en dat wij daarvoor extra moeten betalen, achten wij een bezwaar, dat aan de uitvoering van werken in de binnenlanden van onzen Indischen Archipel verbonden is en verbonden zal blijven, zoolang er geen ernstiger pogingen in het werk gesteld worden, om onze koloniën volgens meer moderne begrippen tot ontwikkeling te brengen.

* * *

Het artikel van den heer Van der Voort heeft den

W. M. Jordaan, Directeur van de Gewestelijke Werken in de Residentie Kedoe te Magelang en Redacteur van het Indisch Bouwkundig Tijdschrift, aanleiding gegeven tot een beschouwing, geplaatst in het nummer van 31 Mei 1916 van genoemd orgaan en getiteld: »Gebruik van aannemers voor de uitvoering van verschillende werken hier te lande.«

De heer Jordaan vraagt zich af of het niet mogelijk zou zijn, dat voor de z.g. geconcentreerde werken in Indië zelf een aannemersstand in het leven zou kunnen worden geroepen, als er maar een ruim arbeidsveld voor was en vervolgt dan verder: Het is toch ondenkbaar dat er een aannemersstand gevormd wordt als er nooit iets aan te nemen valt. Eerst dus een arbeidsveld en dan aannemers en niet omgekeerd, en juist dit is het waar het om gaat.

Ik heb de overtuiging dat er hier te lande vele geschikte krachten zijn, die tot volle ontwikkeling zouden komen in de richting van 't aannemerschap, dit merkt men allerwege op en vooral in den laatsten tijd, nu zich bij de Locale werken krachten aanmelden, die meer voelen voor het vrije beroep van aannemer, dan voor het knellende juk van het ambtenaarschap, waarin hunne energie niet tot uiting en volle ontwikkeling komen kan door de verschillende administratieve bepalingen, die hen houden binnen het ambtelijk gareel, waaraan ze noode kunnen gewennen.

Aannemers zullen er zijn zoodra het Gouvernement en alle Locale Besturen en andere lichamen als principe aannemen, dat uitvoering in eigen beheer achterstaat bij uitvoering in aanneming en men dan pas tot het eerste moet overgaan als het laatste mislukt.

Toen ik in October 1888 in 's Lands dienst trad was het eerste werk wat mij werd opgedragen het opmaken van een bestek met voorwaarden voor de aanbesteding van den bouw der brug Tjoeroek in den weg Slawi—Kagok—Djatinegara, en voor dit werk met eene begrootingsom van ruim f 4000.— was een vijftal aannemers beschikbaar, waarvan de laagste inschrijver zich het werk toegewezen zag.

Dit bestek is het eerste en tevens het laatste dat ik in mijn bijna 28 jarigen diensttijd, waarvan ruim vijf entwintig in Gouvernementsdienst, heb opgemaakt. Steeds hoorde ik dat er geen gegadigden zouden zijn, daarom maar afgezien werd van het opmaken van bestek en voorwaarden voor de verschillende werken en daardoor uitvoering in eigen beheer regel was, wat ten rechte uitzondering had behooren te zijn.

In die enkele jaren, die ik destijds bij den Gewestelijken dienst van Tegal doormaakte, werden behalve het bovengenoemde nog eenige andere werken in aanneming uitgevoerd, waarvan het bestek door een mijner collega's was opgemaakt, doch in 1897 was het glad uit, er waren geen liefhebbers meer om werken aan te nemen, als gevolg van den te korten tijdsduur voor de uitvoering en oplevering van het werk toegestaan; waar bij eigen uitvoering geen limiet in tijd gesteld was, werd deze den aannemer zoo krap toegemeten, dat hij — wilde hij zijne geringe winst niet verloren zien gaan aan de hooge boeten, die gesteld waren op de te late oplevering van het werk, — er van af moest zien.

Dit is steeds de klip geweest waarop het aannemersbedrijf gestrand is en heeft dikwijls aanleiding gegeven tot verdenking dat men, ook al waren er gegadigden beschikbaar deze liever weerde door aanneming onmogelijk te maken, waarbij dan vermoed werd dat men te weinig vertrouwen stelde in de vakkennis der toenmalige aannemers en zich niet wilde wagen aan knoeiwerk.

Dit laatste zou meer als een dooddoener zijn aan te merken; in werkelijkheid schijnt het een wapen geweest te zijn in handen van hen, die stonden tegenover het aannemersbedrijf en steeds bleven vasthouden aan het in eigen oogen préférabele van eigen uitvoering boven aanbesteding.

Als men van vroeger af steeds het er op toegelegd had, dat voordeel in het gebruik van aannemers te zoeken, dat er werkelijk in gelegen is, dan zou men thans een behoorlijken aannemerstand hebben, die, op de hoogte van den tijd gebleven, zich zoude inrichten naar de behoeften der werken en ook in staat zou zijn zelfs zeer groote werken aan te nemen en uit te voeren.

Heeft men al eens décepties gehad bij uitvoering van zulke werken door beunhazerij van menschen met absoluut gemis van kennis der bouwvakken, die in de meening verkeerden dat het Gouvernement zoo duur werkt en zij dus de werken uitvoerende belangrijke winsten zouden behalen, waarbij beide partijen bedrogen uitkwamen, dan is zulks geenszins een motief om daarom voor altijd er mede te eindigen.

Thans zijn er vele technische krachten, die in het aannemersbedrijf een goed figuur zouden maken en toegerust met een ruime mate van vakkennis, practisch inzicht in allerlei zaken, energie en durf, zeker een hoogst nuttig arbeidsveld zouden vinden door eene vlugge en zaakkundige uitvoering der werken, die nu in eigen beheer uitgevoerd maar al te veel lijden onder den administratieven rompslomp daaraan verbonden.

Om een en ander nader te beschouwen ga men na hoe het werken met aannemers geschiedt en vergelijke dit met uitvoering in eigen beheer.

Door een aannemer versta ik iemand voldoende aan de bovengenoemde vereischten, dus geen gewezen koffieplanter of suikerboer dan wel hotelhouder, doch iemand van jongs af aan opgeleid in het bouwvak, voldoende kapitaalkrachtig om zich dadelijk die voordeelen te verzekeren, die de voorbereiding tot eene snelle en goede uitvoering uitmaakt en geheel er op ingericht om direct het werk flink aan te vatten.

Zoodra hem een werk is toegewezen zal hij — kennende de vele kanalen om spoedig de benoodigde materialen aan te koopen — direct daartoe overgaan door het op ruime schaal verstrekken van voorschotten aan Inlandsche leveranciers, steenbakkers, kalkbranders, dakpannenfabrikanten, enz., enz., voorts zal hij door zijne onbelemmerde vrijheid van beweging beslag weten te leggen op de allerwege verkrijgbare transportmiddelen en verder zal hij behalve door voorschotten, ook door allerlei andere faciliteiten zich op ruime schaal weten te verzekeren van voldoenden toeloop van werkvolk; geen dagboeken en staten »werkelijk besteed« — de laatsten de gruwel voor iederen B. O. W.-Opzichter — belemmeren hem in zijne zoo dringend noodige en kostbare vrijheid van beweging, hij kan het werk naar zijne practische inzichten zoo economisch mogelijk verdeelen en alles doen om een snelle uitvoering en voltooiing er van te verzekeren.

Hij, die meent dat met dit alles gepaard gaat het leveren van knoeiwerk, dat een aannemer maar per sé er op uit is om ten koste van de degelijkheid en soliditeit van het werk er op los te knoeien, toont van het aannemersbedrijf geen notie te hebben. Een goed aannemer zoekt zijne voordeelen niet in knoeiwerk doch wel in een vlugge en economische werkwijze en in het handig gebruik maken van zijn handelskennis en goede koopmanschap en de directe beschikking over zijn hulpmiddelen in gereedschappen en werktuigen.

Dat er onder de aannemers ook groote knoeiërs kunnen voorkomen zal wel niemand ontkennen, doch eerstens is de directie van het werk er voor aangewezen om dit knoeien te voorkomen en waar dit niet lukt door krachtige maatregelen dit te beletten, terwijl er verder nog middelen zijn om de te slechter naam en faam bekende elementen te weren.

(Wordt vervolgd.)

Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee

Op Zaterdag 9 September is bij de Tweede Kamer ingediend het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Aan de memorie van toelichting is het volgende ontleend:

De oplossing van het Zuiderzeevraagstuk, waartoe het hierbij aangeboden wetsontwerp moet strekken, biedt twee voordeelen aan, die sterk op den voorgrond treden: de verbetering van den waterstaatstoestand der om den zeeboezem gelegen landstreek door de afsluiting, en de vergrooting van de bebouwbare oppervlakte van het land door de droogmaking.

Het plan van de Zuiderzeevereeniging, zooals het door de Staatscommissie is aangevuld en gewijzigd, vormt den grondslag voor het thans aangeboden wetsontwerp. Echter worden de voorzieningen, noodig met het oog op de belangen van de landsverdediging, in de memorie buiten beschouwing gelaten. In overeenstemming met de grondgedachte waarvan de vereeniging uitging, bedoelt het wetsontwerp eerst afsluiting en daarna geleidelijke droogmaking van de Zuiderzee.

DE AFSLUITING.

Aan de richting van den afsluitdijk, waardoor de IJssel binnen de afsluiting valt, ontleent 't voorgestelde ontwerp zijn bijzonder karakter.

Het denkbeeld van een achter den afsluitdijk gelegen binnenmeer, dat de wateren van den IJssel met die van de overige binnengesloten rivieren, boezems en polders opneemt, en gedurende enkele dagen, waarop de lozing door de uitwateringssluizen wegens hoogen zeestand belet wordt, kan bergen, zonder dat, ook bij het grootste waterbezwaar, de wate stand van het meer tot een nadeelige hoogte stijgt, is hoewel ook vroeger ter sprake gekomen, voor het eerst ernstig onderzocht door de Zuiderzeevereeniging, waarbij de uitvoerbaarheid van het denkbeeld duidelijk aan het licht trad.

Hierdoor was de zaak van de droogmaking der Zuiderzee een groote schrede verder gebracht. Terwijl het toch eenerzijds mogelijk bleek de afsluiting uit te voeren langs eene veel korter lijn dan met vrijlating van den IJssel het geval kon zijn, konden anderzijds door middel van het IJsselmeer aan de omringende gewesten zulke belangrijke voordeelen verzekerd worden, dat in de waarde daarvan de kosten van de afsluiting, zoowel niet geheel dan toch voor een aanzienlijk deel, teruggevonden worden, waardoor deze niet voor hun volle bedrag op rekening van de droogmaking behoeven te worden gesteld.

De voordeelen van de afsluiting.

Door de afsluiting met insluiting van den IJssel, op de wijze als in het wetsontwerp is aangegeven, wordt niet alleen de tegen de zee te verdedigen kustlijn belangrijk verkort, doch wordt midden in het land in plaats van een met de Noordzee gemeenliggende zoutwaterplas, waarop onder den invloed van de standen der Noordzee sterk afwisselende waterstanden voorkomen, een zoetwatermeer verkregen met een veel meer standvastigen waterspiegel, laag genoeg voor een behoorlijke afwatering van de omringende landstreek, uit welk binnenmeer de provincien Friesland en Noord-Holland, die tot dusverre steeds leden onder het gemis eener behoorlijke waterverversching, op overvloedige wijze van zoetwater kunnen worden voorzien.

De afsluiting van de Zuiderzee, zooals zij thans is ontworpen, zal belangrijke wijzigingen brengen in den toestand van de omliggende gewesten, dat is van niet minder dan vijf provinciën, wijzigingen zóó veelomvattend en ingrijpend als nog bij geen enkel tot dusver uitgevoerd openbaar werk het geval is geweest.

Voorziening in de belangen der waterloozing.

De belangen van den IJssel zullen, door de afsluiting van de Zuiderzee niet worden geschaad. Werken tot voorziening in de belangen dier afwatering worden dus, als gevolg van die afsluiting, niet vereischt.

Voorziening in de belangen der scheepvaart.

Op de diephouding van de haven het Nieuwediep zal de afsluiting van de Zuiderzee geen nadeeligen invloed uitoefenen, aangezien de afsluitdijk blijft bezuiden de zuidelijke grens der kom, waarvan het water bij eb dient tot spuiing van de haven. Evenmin is van de afsluiting een overwegende invloed op den toestand van het Heldersche Zeegat, het Vlie en den toegang tot de haven van Harlingen te wachten.

Tot behoud van de scheepvaartgemeenschap van Harlingen, Terschelling en Vlieland met het bezuiden de afsluiting vallend deel der Zuiderzee is een kanaal ontworpen van Harlingen langs de binnenzijde van den Frieschen zeedijk tot even ten zuiden van den afsluitdijk en aldaar bij Piaam uitmondende in de afgesloten Zuiderzee.

Bij Piaam zal in dit kanaal een schutsluis worden gebouwd en zal een haven worden gemaakt, die aan een voldoende diep gedeelte van het IJsselmeer komt te liggen.

Verder zal in de scheepvaartgemeenschap tusschen de beide deelen der Zuiderzee, die door den afsluitdijk gescheiden worden, moeten worden voorzien door middel van op Wieringen te bouwen schutsluizen. Behalve een sluis voor de gewone vaart, is aldaar een kleinere schutsluis voor visschersschepen ontworpen.

In verband met de afsluiting zal verbetering van het Zwolsche diep en verdieping van de binnen den afsluitdijk vallende Zuiderzeehavens noodig zijn. Op al deze werken moet in de begrooting worden gerekend.

Voorziening in de belangen der visscherij.

De ontzilting van den afgesloten waterplas, die spoedig op de afsluiting zal volgen, heeft tengevolge dat de op de Zuiderzee uitgeoefende visscherij als zoodanig te niet gaat. De Staatscommissie voor de voorziening in de visscherijbelangen heeft uitgetrokken een som van 4½ millioen gulden, welk bedrag thans echter, wegens de algemeene stijging der prijzen, hooger gesteld moet worden, bv. op 6 mill. gulden, waarmede dus de begrooting van de afsluiting moet worden bezwaard.

Het voordeel dat uit de zoetwatervisscherij op het IJsselmeer kan worden getrokken, en dat tegenover deze uitgaaf zou kunnen worden gesteld, is voorzichtigheidshalve niet in rekening gebracht.

Voorziening in de belangen der waterverversching van Amsterdam.

Door de verlaging van den waterspiegel der afgesloten Zuiderzee zal de tegenwoordige wijze van verversching der grachten van Amsterdam, waarbij te Zeeburg bij vloed Zuiderzeewater wordt ingelaten, dat weder op het Noordzeekanaal wordt geloosd, niet kunnen worden gehandhaafd. Door het ter verversching noodige Zuiderzeewater op te pompen, kan hieraan worden tegemoet gekomen. Een post om de daarvoor noodige uitgaven te bestrijden dient daarom in de begrooting van de afsluiting te worden opgenomen.

Kosten van de afsluiting.

In verband met de algemeene stijging van prijzen sedert het verslag der Staatscommissie van 1892 is verschenen, zijn de ramingen dier commissie aan een nader onderzoek onderworpen door een commissie bestaande uit den heer H. Wertman, destijds hoofdingenieur-directeur van den rijkswaterstaat, als lid en voorzitter en als leden de heeren V. J. Blocq van Kuffeler van Elzelingen, hoofdingenieur van den provincialen waterstaat in Zuid-Holland; G. A. van Hattem en L. Volker Az., beiden aannemers te Sliedrecht.

Volgens het verslag dier commissie, hetwelk aan de leden van de Staten-Generaal is toegezonden, zijn de kosten van den afsluitdijk en van de daarmede in onmiddellijk verband staande werken begroot als volgt:

Bedrag voor de werken noodig: a. afsluitdijk f 41.200.000, b. werken op Wieringen f 8.700.000, c. kanaal Harlingen-Piaam met inbegrip der verhooging van Frieslands zeedijk tusschen Piaam en Zurig f 3.550.000, d. verhooging van den Balgedijk en verbetering van de havens langs de Zuiderzee f 600.000, e. onvoorziene werken in verband met afsluiting en ter afronding f 950.000, te zamen f 55.000.000.

Als in verband met de afsluiting samenhangende uitgaven zijn voorts te beschouwen: De verbetering van 't Zwolsche diep f 5.000.000. De voorziening in de belangen der visscherij f 6.000.000. De voorziening in de belangen der waterverversching van Amsterdam en ter afronding f 250.000. Te zamen f 11.250.000.

Met inbegrip van deze uitgaven bedragen dus de kosten van de afsluiting der Zuiderzee 66¼ millioen gulden.

DE DROOGMAKING.

Wordt de droog te maken oppervlakte groot genoeg gekozen, dan zal het op de droogmaking te verkrijgen overschot opwegen tegen het nadeelige saldo dat op de kosten van de afsluiting zal overblijven, indien de voordeelen van deze laatste minder hoog worden geschat dan de voor het werk geraamde uitgaaf

Ontwerp van de Zuiderzee-vereeniging.

Volgens het voorstel der Staatscommissie zouden in de afgesloten Zuiderzee vier inpolderingen worden gemaakt, en wel:

een noordwestelijke polder groot ongeveer 21.700 H.A., waarvan ongeveer 18.700 H.A. vruchtbaar land;

een zuidoostelijke polder, groot ongeveer 107.760 H.A. waarvan ongeveer 98.990 H.A. vruchtbaar land;

een zuidwestelijke polder, groot ongeveer 31.520 H.A. waarvan ongeveer 27.820 H.A. vruchtbaar land;

een noordoostelijke polder, groot ongeveer 50.850 H.A. waarvan ongeveer 48.900 H.A. vruchtbaar land. Te zamen ongeveer 211.830 H.A., waarvan ongeveer 194.410 H.A. vruchtbaar land.

Na voltooiing van deze inpolderingen zou dan een IJsselmeer overblijven ter groote van 145.000 H.A. Voor de uitvoering van het geheele werk, de afsluiting inbegrepen, werd door de Staatscommissie een tijdvak van 33 jaren noodig geacht. De afsluitdijk zou worden gemaakt in de eerste negen jaren. In het achtste jaar zou worden begonnen met de bedijking van den noordwestelijken polder, in het 11de jaar met die van den zuidoostelijken, in het 21ste jaar met die van den zuidwestelijken en in het 25ste jaar met die van den noordoostelijken polder.

De noordoostelijke polder zou geheel droog en in cultuur gebracht zijn in het 14de, de zuidoostelijke in het 24ste, de zuidwestelijke in het 28ste en de noordoostelijke in het 33ste jaar.

De kosten van de inpolderingen zijn door de commissie van 1914 van de vier bedoelde polders respectievelijk geraamd als volgt: f 15.950.000, f 72.650.000, f 28.130.000 en f 38.220.000, te zamen f 154.950.000. Met de kosten van den afsluitdijk en de bijbehoorende werken, bedragende f 66.250.000, ongerekend de kosten voor de voorzieningen in de belangen der defensie, wordt de begrooting van het volledige ontwerp der Staatscommissie, voorkomende in haar verslag, volgens de raming van 1894 dus rond 179 millioen gulden en volgens de raming der commissie 1914 rond 222 mill. gld. of 43 mll. gulden meer dan in eerstgemeld jaar werd geraamd.

Voor deze uitgaaf zou eene oppervlakte van ruim 194.000 H.A. vruchtbaar land worden verkregen, waarvan de opbrengst, naar de Staatscommissie in haar verslag aantoonde, zeer waarschijnlijk voldoende zou zijn, en wegens de hoogere waarden der gronden, vergeleken bij die in 1894, ook thans nog zal zijn om de uitgaven, die voor de afsluiting inbegrepen, te dekken, zelfs al werden de voordeelen van deze laatste niet onder cijfers gebracht en medegeteld.

Opgevat op deze wijze als door de Staatscommissie werd voorgesteld kan dus de uitvoering van het plan in zijn geheel eene voordeelige onderneming worden geacht, en zou zeker te verdedigen zijn zoo de uitvoering van Rijkswege van het volledige ontwerp thans werd voorgesteld.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Vraag 13. Moeten voor alle 500 zitplaatsen banken gerekend worden?

Antwoord. Ja.

Vraag 14. Kan over het geheele terrein volgens de ingeschreven maten beschikt worden of moet daar nog het talud aan de slootzijde worden afgetrokken?

Antwoord. Zie art. 2 all. 3 van het program en het antwoord op vraag 3.

Vraag 15. Worden in vlakke tinten opgewerkte teekeningen buiten beschouwing gelaten?

Antwoord. Ja, opgewerkte teekeningen blijven buiten beschouwing.

Vraag 16. Hoeveel bedraagt de eenheidsprijs voor bewapend beton als hoofdbouwmateriaal?

Antwoord. De eenheidsprijs voor gewapend beton voor binten, kolommen en vloeren kan dooreengenomen op f 40.– per M³. gesteld worden.

Naar aanleiding van eenige ingekomen vragen heeft de Jury besloten, dat, om moeilijkheden bij de beoordeeling te voorkomen, bij de twee in het programma vereischte brieven nog een derde, gesloten brief moet gevoegd worden, inhoudende een verklaring dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. v. D. KLOOT MEIJBURG.

PRIJSVRAAG-KALENDER.

De Exploitatie-Commissie van het Homoeopathisch Ziekenhuis te Oudenrijn bij Utrecht schrijft een prijsvraag uit voor een maandkalender voor het jaar 1917.

De kalender, bestaande uit 12 maandbladen, breed 14,5 c.M. en hoog 37 c.M., moet in boekdruk, in twee of drie kleuren, uitgevoerd kunnen worden. De maandbladen moeten het volgende bevatten: Kalender voor het jaar 1917: Homoeopathisch Ziekenhuis te Oudenrijn bij Utrecht. Geneesheer-Directeur Dr. N. J. Voorhoeve. Tarief. De verpleegkosten, met inbegrip van geneeskundige behandeling door den Geneesheer Directeur, bedragen per dag: 1ste klasse f 7,—: 2de klasse A f 4—; 2de klasse B f 2.50; 3de klasse f 1.50 Voor opneming en nadere inlichtingen wende men zich tot den Geneesheer-Directeur'.

Op elk der twaalf maandbladen zal een autotypie moeten komen. Deze autotypieën zijn 9.3 c.M. breed en 6 c.M. hoog. Onder de autotypie komt een onderschrift van 1 c.M. hoog. Afdrukken van deze autotypieën zijn voor de deelnemers vanaf 5 October verkrijgbaar bij den heer A. van Eysden Jr., Korte Jansstraat 9, Utrecht. De aanvrage daartoe zende men voor 5 October in

De ontwerpen dienen duidelijk beeld te geven van de bedoeling van den ontwerper.

De ontwerpen worden vóór Ultimo October a.s. franco ingewacht bij den heer A. van Eysden Jr., Korte Jansstr. 9, Utrecht, en behooren voorzien te zijn van een motto.

Bij het ontwerp moet zijn gevoegd een behoorlijk gesloten envelop, waarop het motto is aangegeven en waarin zich bevindt een correspondentie adres.

Het schrift van het adres mag niet zijn het handschrift van den ontwerper

Het ontwerpen van één maandblad is voldoende.

Aan den eersten prijswinner wordt vijf en twintig gulden, aan den tweeden prijswinner tien gulden en aan den derden prijswinner vijf gulden toegekend.

De Exploitatie Commissie van genoemd Ziekenhuis zal de bekroonde ontwerpen als haar eigendom beschouwen; niet bekroonde ontwerpen zullen binnen één maand aan het correspondentie adres worden teruggezonden.

De Jury bestaat uit de heeren: Carel J. A. Begeer, A. van Eysden Jr. en L. Ronner.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 19. De toepassing van het raamspant op een houten bekapping, door A. W. C. Dwars, c. b. i., met afbeeldingen.

Voor het laatst Art. 24 A. A. V., door Wesselius.

Ingezonden. Over een leerinstelling van voortgezet Bouwkunstonderwijs, door De Clercq. Brief van 27 Mei 1916 van W. Penaat aan den Heer H. A. Dijkstal te Rotterdam.

Afbeeldingen. Bekroonde gevels Tweede gevelwedstrijd te Leiden, arch. H. J. Jesse.

ARCHITECTURA No. 37. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De verheerlijkte Schoenlapper, door Candidus.

Kalk — Kalknood — Kalkcentrale.

Reisschetsen door A. J. Westerman, met afbeeldingen.

Uit boeken en tijdschriften.

Gaston Maspéro.

DE BOUWWERELD No. 36. Woningverbetering, door C. Visser (slot).

De Koningin Emmaschool te Bussum, arch. M. J. C. van Eijck, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 37. De nieuwe fabriek bij Utrecht van de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieele, genaamd Werkspoor». Inleiding tot een bezoek aan die fabriek door de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorweg-exploitatie op 29 September 1915, door ir. M. H. Damme, met afbeeldingen.

Scheuren en afschuivingen van zeedijken en een middel om deze te voorkomen, door ir. R. Loman, met afbeeldingen.

Uit het Verslag van de Rijkscommissie van Graadmeting en Waterpassing over 1915.

Watervoorziening op Java, door ir. R. A. van Sandick.

Ingezonden Stukken. Het Kraiserhek, door N. Mc. Leod, met antwoord van K. C. Weidenaar.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 36. Officieel gedeelte. — Voor een zieken collega. — Kenniscring. — Aankondiging van vergaderingen. — De cursussen in de afd. Utrecht. — Schema voor de regeling van Middelbaar Technisch Onderwijs. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 36 K. J. de Ruiter, overlijdensbericht.

Onrechtmatige daden, II (slot).

Stelposten.

Invoer van kalk.

Afdeelingsverslagen. Groningen 29 Augustus 1916

HET HUIS. OUD & NIEUW No. 8. Met de Augustus-aflevering is de vertraging in de verschijning van het Maandelijksch Eventenhoek van Eduard Cuypers weder vrijwel ingehaald. Dit lijvige en rijkverluchte nummer bevat slechts een artikel van D. J. van der Ven, getiteld „Langs Heemschutswegen door Oud-Duitsche Steden". De afbeeldingen geven nagenoeg uitsluitend kiekjes uit Rothenburg ob der Tauber en Hannover.

Dat deze alreeds heel wat stof tot opmerkingen en mededeeling van bijzonderheden geven, zal ieder begrijpen, zelfs hij, die die steden slechts van hooren zeggen kent, maar de schrijver bepaalt zich niet streng tot die plaatsen, doch maakt in den tekst nog menig uitstapje naar andere bekende Duitsche steden en daaronder zijn er zeer vele, waar Heemschut (De Duitsche Heimatschutz) werk in overvloed heeft gevonden en nog vindt. Er is misschien een weinig overdrijving op te merken, hier en daar in het Heemschut-streven, maar deze vindt voornamelijk haar oorzaak in te veel ijver van hen, die het doel niet juist begrijpen en zij mag zeker niet als voorwendsel dienen, om de Heemschut-beweging te bestrijden, iets wat wij ons te laat zouden beklagen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Drinkwaterleidingen.

Bij de Tweede Kamer is ingediend een wetsontwerp tot beschikbaarstelling van gelden aan provincien en gemeenten voor den aanleg van drinkwaterleidingen.

De rente wordt niet lager bepaald, dan die, welke, naar moet worden aangenomen, ten laste van den Staat zou komen bij de uitgifte, ten tijde dat de voorschotten worden verleend, van gevestigde Staatsschuld.

Tot betaling van hetgeen des overeenkomstig het vorig artikel bepaalde, rente meer dan vier en een half ten honderd bedraagt, kunnen aan provincien en gemeenten bijdragen uit 's Rijkskas worden toegekend.

Bij het uitwerken van verschillende plannen voor drinkwatervoorziening door of onder toezicht van het Rijksbureau is, zegt de memorie van toelichting, gebleken, dat een rentevoet van vier en een half pCt. een zoodanigen financieelen opzet der ondernemingen gedoogt, dat op aannemelijke gronden kan worden verwacht, dat zij op den duur zich zullen kunnen bedruipen.

Het hierbij aangeboden ontwerp van wet heeft ten doel den betrokken provincien en gemeenten de noodige zekerheid te verschaffen, dat zij de benoodigde gelden tegen vier en een half pCt. rente van den Staat kunnen leenen. Op haar beurt kunnen de provincien en de gemeenten de aldus

16 September 1916.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

3

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph
Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862.
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

verkregen gelden weder voorschieten aan de ondernemingen, die de waterleidingen zullen aanleggen en exploiteeren.

De voorgestelde maatregel zal, naar vermoed mag worden, den Staat niet op groote uitgaven komen te staan, althans niet op uitgaven, die niet in juiste verhouding zouden staan tot het groote algemeen belang bij den aanleg van de waterleidingen betrokken.

Komt het aangeboden wetsontwerp tot stand, dan zal de Staat den betrokken provincièn en gemeenten bankiersdiensten bewijzen.

In het onverhoopte geval, dat alle provincièn en gemeenten, waarvoor thans ernstige plannen voor waterleidingaanleg bestaan, gebruik zouden maken van de in art. 1 in uitzicht gestelde voorschotten, zoude naar eene zeer globale raming een totaal bedrag van ongeveer 26.5 millioen gulden beschikbaar gesteld moeten worden.

Dit bedrag is als volgt berekend:

waterleiding provincie Groningen 7 millioen;
waterleiding Midden-Noord-Holland 2.5 millioen;
waterleiding West-Friesland 2 millioen;
waterleiding Schouwen en Duiveland 1 millioen;
waterleiding Walcheren 2 millioen;
waterleiding Zeeuwsch-Vlaanderen 2.5 millioen;
waterleiding Zuid-Limburg 4 millioen;
waterleiding Oostelijk Gelderland 4 millioen;
verschillende kleinere ondernemingen 1.5 millioen;
te zamen 26.5 millioen.

Hierbij is nog te voegen 8 millioen voor een centraal waterwerk voor Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. Het totaal bedrag waarvoor ten behoeve van den aanleg van waterleidingen eventueel een beroep op het Rijk zou kunnen worden gedaan, wordt daardoor 34.5 millioen.

Bovendien bestaan nog ernstige plannen voor den aanleg van eene waterleiding voor een gedeelte van de provincie Friesland. De globale kosten daarvan echter kunnen thans nog niet worden opgegeven.

Het ligt in de bedoeling der regeering, dat het thans aangeboden ontwerp, nadat het wet zal zijn geworden, geen verandering brenge in de wijze waarop tot nu toe de aanleg van drinkwaterleidingen van Rijkswege is bevorderd.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundige Teekenaars, voor groot bouwwerk. Brieven letter S, Uitgeversmaatschappij Neerlandia, Utrecht. (1)

— Uitvoerder, voor waterbouwkundige werken, goed teekenaar, vrij van dienst. Uitvoerige brieven onder No. 936, bureau Leeuwarder Courant. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, vrij van dienst. Brieven onder No. 935, bureau Leeuwarder Courant. (1)

— Opzichter Teekenaar, aanvangsjaarwedde f 1300, en: Teekenaar, aanvangsjaarwedde f 750, beiden bij den Dienst der Openbare Werken te Helmond, pensioenbijdrage 4 pCt. Sollicitatiën uiterlijk 24 Sept. 1916 aan Burgem. en Wethouders. (1)

— Opzichter-Teekenaar 1e klasse bij den dienst van Publ. Werken te Hilversum. Jaarwedde f 1500, klimmend tot f 2000. Voor diploma's eventueel verhooging tot f 100. Aanstelling met 1 proefjaar. Sollicitatie op zegel en afschriften vóór 2 October aan den Directeur van Publ. Werken, Dienstgebouw, Spoorstraat 1. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor de Hoofdleiding van een Waalsteenfabriek bekend met administratie. Brieven onder No. 59890 aan het bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Uitslag Aanbesteding.

Na onderhandsche aanbesteding werd door den Heer Arend G. Beltman, civ.-ing. en arch. te Enschede, namens de N. V. Fabriek van Electrische Apparaten, v/h F. Hazemeyer te Hengelo (O), opgedragen aan de N. V. Gewapend-Betonbouw »De Kondor« te Amsterdam, Directeuren ir. W. J. Wisselink en A. van Geluk, het maken van de gewapend-betonwerken voor een fabrieksgebouw aan den Haakabergerdijk te Hengelo (O), voor de somma van f 38960.—

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Piano's UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM
SOLIDE ADRES. contant en termijnbetaling.

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranuet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 308, AMSTERDAM. TELEF. 7
FABRIEK TE ZAANDAM.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

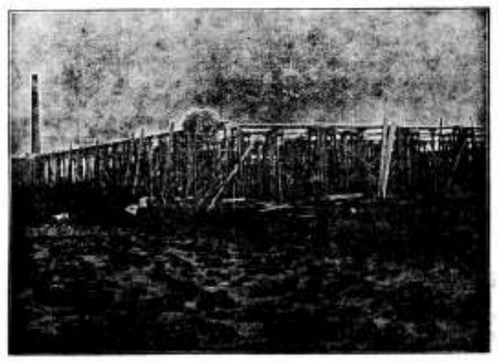

Inaanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer F. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1916. No. 39

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Vervolg (Zie blz. 151).

Een aannemer heeft dus alle factoren beschikbaar om op voordeelige wijze de werken vlug uit te voeren.

Hoe is het nu ten opzichte van dit alles gesteld met den landsdienaar-uitvoerder dan wel uitvoerder in dienst van een Localen Raad?

Zoodra hem kennis gegeven is dat eenig werk hem is opgedragen, krijgt hij daarbij toegezonden een dagboek met staat »werkelijk besteed«, de laatste moet hij invullen, door het maken van een extract uit de begrooting van kosten, dat hij ter teekening en retour opzendt aan zijn Chef, hij kan dan fondsen aanvragen en wel niet meer als voor de behoefte van de loopende maand noodig is, alsdan kan men zeggen dat de eigenlijke voorbereiding begint.

Het geven van voorschotten aan leveranciers, transporteurs van materialen en gereedschappen en aan werkvolk is iets waartoe hij niet dan met zekeren weerzin en vooral angst overgaat, hij doet dit pas als hij er niet aan kan ontkomen en dan nog tracht hij dit tot een minimum te beperken; een en ander zeer begrijpelijk met het oog op de kans van overplaatsing als anderszins. Verder heeft hij meestal niet dadelijk bij de hand die vele en goede gereedschappen en werktuigen, die voor eene directe en vlugge uitvoering zoo onontbeerlijk zijn, hij moet ze elders leenen dan wel nieuw aanschaffen, waarmede al weer moeite en tijdverlies gepaard gaat, daar de bij eenigen dienst werkzame ambtenaren elkander hunne gereedschappen moeten leenen, zoodat dan pas tot aankoop daarvan mag overgegaan worden als door te veel tijdverlies groote schade geleden wordt; men kan duidelijk inzien dat een en ander zeer belemmerend werkt op eene vlugge uitvoering. Het komt vaak voor dat de uitvoering opzettelijk vertraagd wordt om te wachten op gereedschappen, die bij een collega in gebruik zijn en dan pas ter beschikking komen als de andere ze missen kan, dit is vooral het geval bij kostbare gereedschappen. Hoe belemmerend en vertragend werkt zulks op de uitvoering en wat heeft een aannemer op zoo iemand een geweldigen voorsprong. Door zijne vele vroeger uitgevoerde werken is hij in 't bezit gekomen van een park van velerlei werktuigen en gereedschappen, die dadelijk beschikbaar zijn en mocht er al iets van kostbaren aard ontbreken, dan weet hij zich bij den meestal coulanten machinen handelaar zulke gemakkelijke afbetalings condities te verzekeren, dat de aanschaffingskosten gemakkelijk over de tegenwoordige en toekomstige werken te verdeelen zijn en dus niet op één enkel werk of op enkele werken drukken, zooals bij de uitvoering van werken in ambtelijken dienst het geval is.

Verder is de administratieve arbeid bij laatst bedoelden uitvoerder alles behalve gering en neemt die bijna in rechte reden toe met het aantal der gelijktijdig onderhanden zijnde werken; werklijsten, rekeningen, dagboek en staat »werkelijk besteed« — de laatste veel hoofdbrekens kostende en oneindig veel meer tijd en arbeid vergende dan het nut daarmede te bereiken — maken hem behalve uitvoerder ook administrateur van het werk, waarbij in alles de gedachte voorzit: laat ik zorgen me niet in moeilijkheden te be geven, beter den langzamen doch zuiver afgebakenden

administratieven weg gevolgd, dan het hobbelige doch zooveel kortere pad opgegaan dat den aannemer is aangewezen, doch waarmede de laatste veel eerder en op veel goedkooper wijze het doel bereikt.

Het is zonneklaar, dat een aannemer dus veel goedkooper de werken uitvoert dan een ambtelijk executant en nu zou men kunnen vragen is dit dan voor den bouwheer — in casu het Gouvernement, den Localen Raad of eenig ander lichaam — dan van zulk een groot belang? Waarin zit dan voor den Bouwheer het voordeel van de hulp van aannemers, wat heeft deze aan de winsten door de laatsten gemaakt?

Hoewel zulk eene vraag een weinig lakoniek te noemen is, kan ze al dadelijk op deze wijze beantwoord worden: het voordeel daarvan zit in de eerste plaats in de mindere kosten, daar een aannemer door de boven opgesomde voordeelen in onbelemmerde vrijheid van beweging, zijne handelskennis en koopmanschap alsmede in zijne geringe administratie-kosten, de werken — met inbegrip van zijne winst — veel goedkooper kan uitvoeren dan de andere uitvoerder, die door allerlei ambtelijke voorschriften gebonden al die voordeelen mist, terwijl deze daarbij nog een belangrijk deel van zijn beschikbaren tijd heeft te besteden aan de administratie van de werken, die grootendeels de uitvoering ten goede had kunnen komen.

Doch de voorstanders van eigen uitvoering kunnen dan nog aanvoeren dat bij uitvoering door aannemers toch ook een intensief toezicht van den ambtenaar, die dan Directie heet, noodig is om het werk te controleeren en te zorgen, dat de aannemer geheel volgens het bestek werkt, zoodat dan het voordeel van goedkooper werk toch weer verloren gaat en evengoed uitvoering in eigen beheer zou kunnen plaats hebben, zijnde eene Directie alsdan onnoodig.

Oogenschijnlijk is zulks volkomen juist en dit zou onomstootelijk waar zijn, als we het oog hebben op een enkel werk of op een zeer klein getal werken, doch als we spreken over het beginsel „uitvoering in eigen beheer dan wel uitvoering bij aanneming", dan hebben we het oog op alle werken zonder onderscheid, die de Bouwheer laat uitvoeren en dan is door de veelheid en omvang daarvan het eerst aangetoonde voordeel zoo groot dat het nadeel, waarop pas gewezen is, daarbij in het niet verzinkt.

Al het bovenstaande moge er toe leiden dat men spoedig terugkeere tot het gebruik van aannemers; de tijden zijn veel veranderd, de technische afdeeling van den handel hier te lande voorziet in zoo enorm vele hulpmiddelen, die — vroeger onbekend — thans voor dadelijk gebruik beschikbaar zijn, de transportmiddelen en het verkeerswezen zijn dermate toegenomen, dat men thans in enkele dagen zooveel materiaal verkrijgen kan als in vroeger jaren in weken, de fabricatie van bouwmaterialen is enorm toegenomen, de machinehandel is geheel tot de hoogte van den tegenwoordigen tijd opgevoerd en zijn we daarin bij Europeesche landen al zeer weinig ten achter, en last not least zijn er thans zoowel onder de hier te lande opgeleide als onder de uit Europa uitgezonden technici velen, die slechts op de gelegenheid wachten om te toonen dat het hun ernst is in het aannemersbedrijf een ruim arbeidsveld en eene eervolle en goede positie te zoeken als débouché voor hunne energie en practische kennis.

* * *

Tot zoover de heer Jordaan, die op bovenstaande uiteenzetting een historisch overzicht van de kwestie laat volgen waarop wij later terugkomen. Dat hier iemand aan het woord is, die bevoegd is tot oordeelen lijdt geen twijfel en aan zijn meening, dat de uitvoering in eigen beheer achterstaat bij uitvoering in aanneming mag o. i. gerust eenig gezag worden toegekend, ook al motiveerde hij haar minder uitvoerig met beweegredenen, waartegen weinig is in te brengen.

Toch zal men wellicht denken, hoe vreemd, dat men in Indië iets wenschelijk acht, waarvan men in het moederland, sommige bouwkundigen althans wel ontslagen wilde zijn, m. a. w. dat men in Indië gaarne het eigen-beheerstelsel zou laten varen, wanneer men maar geschikte aannemers kon vinden, terwijl men hier te lande, waar gemakkelijk geschikte aannemers te vinden zijn, juist gedurig stemmen hoort opgaan, om de voordeelen van het eigen beheer te bepleiten. Het zou ons te ver voeren, de oorzaken van deze schijnbare tegenstrijdigheid in bijzonderheden te onderzoeken. Wij stellen voorop, dat zij schijnbaar is en in hoofdzaak ontstaat door het groote verschil in de maatschappelijke toestanden in Europa en in de koloniën en ten deele een gevolg is van de achterlijkheid van die toestanden in Indië, ten deele, want ook de aard der werken is hier van invloed. Ingenieurswerk en utiliteitwerk is voorloopig voor Indië nog datgene, wat het meest gevraagd wordt en al meenen wij ook, dat langzamerhand de aesthetisch ontwikkelde beoefenaar der bouwkunst in onze koloniën een ruim en vruchtbaar arbeidsveld zal kunnen vinden, vooralsnog zal practische bekwaamheid daar meer op prijs worden gesteld en de technisch goed onderlegde aannemer er zich eerder een goed bestaan kunnen verzekeren.

De heer Jordaan meent, dat er aannemers zullen zijn, zoodra het Gouvernement en alle Locale Besturen en andere lichamen als principe aannemen, dat uitvoering in eigen beheer achterstaat bij uitvoering in aanneming en men dan pas tot het eerste moet overgaan als het laatste mislukt.

Het zal dus slechts van de besturen, lichamen enz. afhangen, of zij te voorschijn treden, want technische krachten, die in het aannemersbedrijf een goed figuur zouden maken, zijn er, volgens den schrijver, vele beschikbaar. Dit laatste is een verblijdend verschijnsel, omdat er uit blijkt, dat thans, niet meer als voorheen, zoovele in Europa onbruikbare krachten hun geluk in Indië gaan beproeven doch ook goed onderlegde technici daarheen trekken, terwijl bovendien ook uit de Indische bevolking zelf, meer en meer technische krachten gerecruteerd worden, die bij vele der uit Europa geïmporteerde niet behoeven achter te staan.

Hoe men over het stelsel van aanneming in het algemeen moge denken, het is niet tegen te spreken, dat dit stelsel ontzaglijk veel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van het bouwbedrijf, dit begrip genomen in zijn meest uitgebreide beteekenis. Hoeveel tijd evenwel zullen de Indische bestuurslichamen noodig hebben, om tot het besef te komen van de beteekenis, die de ontwikkeling van het bouwbedrijf heeft, voor de algemeene cultuurontwikkeling? Wij weten het niet, het kon wel eens wat lang zijn, maar dan is er een probaat middel, om hen tot dit besef te brengen, namelijk het voorbeeld. Wanneer particuliere bouwheeren het voorbeeld geven, zal het ook vooruitstrevende ambtenaren gemakkelijker vallen, den tegenzin van bureaucratisch denkende besturen te overwinnen en zal het ten slotte wellicht gelukken een stelsel te laten varen, dat, naar wij op goede gronden meenen te mogen vaststellen, in hoofdzaak nog maar berust op sleur, een stelsel, dat wellicht goed was in een tijd, toen het absoluut onmogelijk was aanbesteding toe te passen, maar dat thans duur en tijdroovend als het is, geen meerdere waarborgen voor deugdelijkheid geeft, dan bij een goed georganiseerd stelsel van aanbesteding te bereiken zijn.

Uit een goed georganiseerd stelsel van aanbesteding zal vanzelf een goed georganiseerd aannemersbedrijf ontstaan, maar al zijn handel en industrie, vergeleken bij vroeger jaren, in Indië enorm vooruitgegaan en in vele opzichten op Europeesche leest geschoeid, wat deze twee voor den aannemer zoo belangrijke factoren betreft, vindt hij toch in Indië lang niet alles zoo bij de hand en wordt hem niet alles zoo gemakkelijk thuis gestuurd als wij dit in Europa gewoon zijn, waar het vaak alleen de moeilijkheid van de keus uit vele aanbiedingen is, die hoofdbreken kost.

Om een voorbeeld te noemen, als iets heel gewoons spreekt de heer Jordaans van iets voor ons zeer ongewoons, te weten van voorschotten aan inlandsche leveranciers, steenbakkers, kalkbranders, dakpannenfabrikanten, enz. en zelfs van voorschotten, waardoor men zich van voldoenden toeloop van werkvolk kan verzekeren. Van zoo iets hebben wij in het moederland nooit gehoord en o. i. is elk stelsel van voorschotten min of meer uit den booze, omdat het er op wijst, dat van eene zijde der contracteerende partijen het vertrouwen in de andere ontbreekt of zeer zwak is. Wij kennen dan ook geen voorschotten tenzij daartegenover zakelijke waarborgen staan en zouden meenen, dat waar deze ontbreken, het risico van den aannemer daardoor ongemeen verzwaard zou kunnen worden, terwijl, waar zij wel aanwezig zijn, den aannemer bij de financieele lasten, die hij uit den aard van zijn bedrijf toch reeds te dragen heeft, een last daarenboven wordt opgelegd, die hem wel eens te zwaar zou kunnen worden.

Bij gezonde verhoudingen en onderling vertrouwen tusschen aannemer en leverancier zijn voorschotten overbodig.

Bestaan die in Indië niet in voldoende mate, om het voorschotstelsel te kunnen laten varen, dan zal daarin eerst verbetering moeten komen, voordat het aannemersbedrijf daar tot een gezonde ontwikkeling zal kunnen geraken.

(Wordt vervolgd.)

Afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.

Slot. Zie Bladz. 152)

Beperking van het plan.

Evenals bij het wetsontwerp van 1901 wordt voorgesteld om nu alleen te besluiten tot hetgeen het eerst voor de hand ligt, zijnde de afsluitdijk en de beide westelijke polders.

In verband evenwel met de sedert 1901 veranderde omstandigheden met betrekking tot de waarde van en de vraag naar land, tengevolge waarvan het thans waarschijnlijk voorkomt, dat de droogmaking der vier polders in veel korteren tijd zal kunnen plaats hebben, dan destijds werd verondersteld, komt het noodig voor ook de uitvoering der werken ten behoeve van de oostelijke polders reeds spoedig nadat de uitvoering van den afsluitdijk ondernomen is, voor te bereiden.

De beide westelijke droogmakerijen, in de memorie verder genoemd de Wieringerpolder en de Hoornschepolder, de eerste uit zeer goeden, de tweede uit den allerbesten kleigrond bestaande, zijn voor een spoedige ontwikkeling van het landbouwbedrijf het gunstigst gelegen. Zij grenzen toch aan het oude land van Noord-Holland, waar landbouw en zuivelbedrijf tot een hoogen trap van ontwikkeling zijn gekomen, waar goede markten aanwezig zijn en van waaruit de hoofdstad langs goede spoorwegen en wateren in korten tijd kan worden bereikt.

Kosten.

De raming van het werk wordt bij beperking der droogmaking tot beide westelijke polders, — ongerekend de kosten voor de voorzieningen in de belangen der defensie — thans gesteld op rond 110 millioen gulden. Hiervan komen voor rekening van de afsluiting 66 millioen en voor rekening van de droogmaking 44 millioen.

De uitvoering van het beperkte plan zal kunnen geschieden in 15 jaren, gedurende welk tijdsverloop dus gemiddeld een bedrag van ruim 7½ millioen 's jaars zal zijn te besteden. De afsluitdijk zal in 't 9e jaar voltooid worden. In het 4e jaar zal worden begonnen met de werken tot bedijking van den Wieringerpolder, welke polder in het 12e jaar droog en verkaveld kan zijn. In het 6e jaar zal worden begonnen met de werken tot bedijking van den Hoornschen polder, die in het 15e jaar droog en verkaveld kan zijn.

Aan het eind van het 15e jaar zal dan een oppervlakte van ruim 44.320 H.A. vruchtbaar land zijn verkregen.

Vervolgens treedt de memorie in uitvoerige financieele beschouwingen.

Besluit.

De vraag moet ten slotte nog beantwoord of er voor het rijk voldoende reden bestaat om tot de uitvoering van het groote werk te besluiten.

Dat ook bij de uitvoering van het plan een belangrijk deel van de uitgaven door de opbrengst van de droog gemaakte gronden kan worden gedekt en hetgeen nog ontbreekt, ruimschoots wordt opgewogen door de voordeelen der afsluiting, dat zelfs de opbrengst der droogmaking de gezamenlijke uitgaaf zal kunnen overtreffen en het werk dus een directe bate aan de schatkist zal kunnen opleveren, mag op zichzelf niet alleen de drijfveer zijn om het werk te beginnen. Immers het ligt niet op den weg van het rijk om een werk uit een bloot speculatief oogpunt te ondernemen. Hoofddoel moet zijn het vermeerderen van de algemeene welvaart, door het scheppen van een beteren waterstaatstoestand in een belangrijk deel des lands, door de vergrooting van den vaderlandschen bodem met een aanzienlijke uitgestrektheid vruchtbaar land en en door het openen van een uitgebreid arbeidsveld voor Nederlandsche nijverheid en werkkracht.

Naar de overtuiging van de regeering zal dit doel door bekrachtiging van het aangeboden wetsontwerp worden bereikt.

Ter toelichting van de artikelen wordt o.a. gezegd, dat met de afsluiting der Zuiderzee over Wieringen moet worden begonnen. Daartoe moet een dijk worden gelegd van de Noord-Hollandsche kust bij de Ewijcksluis tot Wieringen en een dijk van Wieringen naar de Friesche kust bij Piaam.

Het wetsontwerp beoogt aanvankelijk het droogmaken van twee der vier door de staatscommissie aangegeven inpolderingen.

In het verslag der staatscommissie alsmede in de studie van de heeren van der Houven van Oordt en Vissering komen uitvoerige beschouwingen voor omtrent de wijze van uitgifte der drooggemaakte gronden.

De regeering stelt zich voor om, geleid door de intusschen ingewonnen adviezen en door het nader advies, dat hieromtrent van de in art. 5 bedoelde staatscommissie wordt verwacht, de uitgifte in het algemeen in den geest van de bedoelde beschouwingen te doen plaats vinden.

Voorts wordt een overzicht gegeven van de voorziening in de belangen der waterkeering, afwatering en scheepvaart als een gevolg van de afsluiting en van de droogmaking.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten hield eenige dagen geleden zijn ledenvergadering te Amsterdam onder voorzitterschap van den heer P. J. Houtzagers.

De voorzitter doet na voorlezing der notulen o. a. de volgende mededeelingen.

1e. Inzake de voorgenomen afbraak der «Geschutgieterij» te 's Gravenhage is, sinds de vorige ledenvergadering, in aansluiting op het aan den Minister van Financiën gezonden adres, een tweede adres gericht aan den Minister van Oorlog. Beide adressen hebben niet mogen baten. Tegen de adviezen van alle deskundigen in, is de vleugel van Pieter Post's bouwwerk toch gesloopt.

2e, In het officieel verslag der Hoofdbestuursvergadering van den Ned. Aannemersbond, werden eenige mededeelingen gedaan over de vaststelling van de werkstakings en uitsluitingsclausule in de Alg. Adm. Voorschriften (A. A. V.) van den Bond van Ned. Arch. Waar deze mededeeling een grove onjuistheid bevatte, was het noodig, door het kort en droog naast elkaar zetten der feiten en data, dit aan te toonen. Een desbetreffend communiqué is daarom door het Bestuur van den Bond opgemaakt en aan de vakbladen ter bekendmaking toegezonden.

3e. Inzake het Coolvest-Hofplein-vraagstuk is aan den Raad der Gemeente Rotterdam het navolgend adres verzonden:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond, van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 19 Juni 1909, No. 69; dat het, kennis genomen hebbende van de Voordracht van B. en W. dato 10 Juni, vervat in de Verzameling van 1916, volgn. 104, Onteigening Coolvest Hofplein, zich veroorlooft UED. Achtbaren mede te deelen, dat aan 't oordeel van genoemd Bestuur bedoelde voordracht geen voldoende rekening houdt met

a. het groote verkeer dat over het Hofplein en het Delftsche Poortplein plaats heeft en dat in de toekomst, vooral tengevolge van de uitbreiding van het Noordwestelijk stadsgedeelte, nog aanmerkelijk zal toenemen, en de eischen die een goed geregeld tramverkeer weldra aan drie pleinen zullen stellen.

b. de eischen die een doelmatige doortrekking van de Kruiskade naar de Pompenbrugsingel stelt,

c. een fraaie en doelmatige verbinding van den Coolsingel met den Stationsweg, die de amoveering van meer perceelen onvermijdelijk maakt,

d. de Delftsche poort als middelpunt van het plein, Redenen waarom het Bestuur voornoemd UED. Achtb. in overweging geeft aan de voordracht van B. en W. zoodanige uitbreiding te geven,

dat in de onteigening de perceelen aan de Coolvest vanaf het in aanbouw zijnde Raadhuis tot aan het Haagscheveer worden betrokken, dat een grooter deel van de perceelen op den hoek van den Stationsweg en den Coolsingel worden geamoveerd, opdat de verbinding tusschen den Stationsweg en den Coolsingel meer geleidelijk en zonder uitbuiging naar het plein plaats vinde,

dat de Schie voor een deel worde omkluisd,

dat het als verhoogd ontworpen gedeelte van het plein in verband kan worde gelegd met de Delftsche Poort, zoodat deze laatste als eenig Centrum van het plein kome,

een en ander zooals ongeveer in het door de »Nieuwe Rotterdamsche Courant« aanbevolen plan is aangegeven, welk plan als het beste, uit praktisch en aesthetisch oogpunt naar het oordeel van het Bestuur moet worden beschouwd.

't Welk doende,

Het Bestuur v. d. Bond v. Ned. Architecten
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
A. MONDT Jr., waarn. Secretaris.

4e. Onze, inmiddels afgetreden, voorzitter, de Heer Jos. Th. J. Cuypers, is in Juli j.l. uitgenoodigd door de »Vereeniging tot Verspreiding van Kennis over Nederland in den vreemde", de excursie naar Stockholm, die dezer plaats heeft, mede te maken.

De Heer Cuypers heeft deze uitnoodiging aangenomen.

Daarna komt aan de orde de behandeling der ingekomen stukken, o.a.:

a. een schrijven van onzen afgevaardigde, den Heer A. P. Smits, in de Schoonheidscommissie van de Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnewoude, waarin mededeeling wordt gedaan over de opheffing van de, nog geen jaar geleden ingestelde Schoonheidscommissie.

Hieruit blijkt dat tot die opheffing geen aanleiding is geweest een bepaald feit, doch alleen de onwil van enkele gemeentenaren, wier belangensfeer maakte dat het aanwezig zijn van de Commissie hem niet wenschelijk was. Zij vonden steun bij eenige Gemeenteraadsleden, welke op hun beurt weer steun vonden bij enkele leden van het College van B. en W.; echter niet bij den Burgemeester. In den Raad kwam het voorstel tot opheffing der Commissie. De Burgemeester verklaarde echter den Raad hiertoe niet bevoegd.

In een daarna gehouden bespreking met het College van B. en W. bleek, ofschoon de bezwaren door de Commissie konden worden weerlegd, dat toch de twee Wethouders het verder voortwerken ongewenscht en overbodig achtten. Daarop kwam het de Commissie beter voor haar arbeid neer te leggen. Uitdrukkelijk zij vermeld, dat het de Commissie nimmer aan den noodigen steun en waardeering voor haar arbeid van de zijde van den Burgemeester heeft ontbroken.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. Officieel Gedeelte.
Over plannen van Stadsaanleg en uitbreiding, door L. H. E. van Hylckama Vlieg, arch. M. B. V. A.
Over Cubisme, Futurisme, Moderne Bouwkunst, enz., door J. J. P. Oud.
Nieuwe brug Van Woustraat, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 38. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1378ste Ledenvergadering van 13 September 1916.
J. L. M. Lauweriks, door Jan de Meijer.
Betonpalen.
De „Driesingel" te Men-Lunteren, arch. D. J. Hensinkveld, met afbeeldingen.
Uit boeken en tijdschriften.

DE BOUWWERELD No. 37. Ontsiering van het platteland van Noord-Brabant, met afbeeldingen.
Woningtoezicht, door ir. J. van der Breggen.
Opleiding voor bouwkunde te Amsterdam, door M. J. C. van Eyck, arch. te Bussum.
Afbeeldingen. Wandfontein en radiator-bekleeding, ontworpen en uitgevoerd door Winkelman en van der Bijl, Amsterdam.

DE INGENIEUR No. 38. Eenige mededeelingen omtrent den bouw der fabriek van »Werkspoor« te Zuilen en het tuindorp »Elinkwijk«. Voordracht, gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde op 7 Juli 1916, door ir. G. J. Langhout.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Een huldeblijk aan ir. W. F. Leemans, door ir. R. A. van Sandick, met afbeelding en portret.

De Staatswetenschappen als ingenieursvak. (Het voorstel Gerlings), door prof. mr. D. van Blom.

Uit ons Parlement. Wijziging van de Indische Mijnwet. — Bevordering van den aanleg van drinkwaterleidingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 37. Voor een zieken collega. — H.H. Collega's. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Schema voor de regeling van Middelbaar Technisch Onderwijs (Toelichting). Iets over scheepsbouw (vervolg). — Uit technische bladen en tijdschriften. — Ledenlijst.

DE AANNEMER No. 37. Gedwongen bemiddeling.
Aannemers van onderhoudswerken.
Een tusschenregeling inzake de werkeloosheidsverzekering.

Varia.

EEN NIEUWE METHODE OM ZEEDIJKEN BESTAND TE MAKEN TEGEN STORMVLOED.

Naar de „N. R. Crt." vernomen heeft de civiel-ingenieur R. Loman, tijdel. ing. bij den Rijkswaterstaat, zich erop toegelegd een grondmengsel te vinden, hetwelk uit de hier te lande voorkomende natuurlijke grondsoorten, klei en zand, eventueel vermeerderd met grind, kan worden samengesteld en toch een waterkeerendheid bezit, welke die van klei evenaart, zoo niet overtreft.

Deze samengestelde grondsoort is echter, in tegenstelling met klei, krimpvrij, op dezelfde wijze als beton; het eenige verschil met beton of mortel is dit, dat de cement, het bindmiddel, nu vervangen is door klei, een veel goedkooper materiaal. Dat zulk een „klei-beton" niet kan verharden, is in vele gevallen eer een voor- dan een nadeel, want het materiaal voegt zich naar eventueele zettingen in den ondergrond, zonder te scheuren.

De heer Loman stelt zich voor, dat het bovenbedoelde grondmengsel, op oordeelkundige wijze in onze Zuiderzeedijken aangebracht, rampen als in Jan. j.l. zijn voorgekomen, geheel onmogelijk zou maken. Deskundigen zijn het er n.l. vrijwel over eens, dat het dwars door de poreuze dijklichamen gestroomde water deze laatste op een of andere wijze heeft doen bezwijken, 't zij dat de breuk zich openbaarde in den vorm van langsscheuren ter plaatse van en nabij de kruin, of wel zich verder uitgebreid heeft, met de bekende afschuivingen en definitieve doorbraken tot gevolg. Dijken, voorzien van een z.g. „waterdichte" buitenbekleeding van klei, zoowel met als zonder taludverdediging, en zelfs dijken, die geheel uit klei zijn opgetrokken, worden n.l. zeer waterdoorlatend, omdat de klei eenigen tijd na aanleg door uitdroging gaat krimpen; de ontstaande barsten moeten per M². dijksbeloop in dat geval zelfs meer water doorlaten dan de poriën tusschen de korrels eener laag zand van dezelfde dikte, per zelfde vierkante eenheid. Ook veen, waaruit de Zuiderzeedijken veelal zijn samengesteld, is een materiaal, dat in uitgedroogden toestand waarschijnlijk niet uitmunt door waterkeerendheid. Verder wijzen beschouwingen omtrent den loop van het grondwater (i.c. zeewater) erop, dat juist het gedeelte om en nabij den binnenteen of dijkvoet de grootste kans loopt door dien stroom ontgrond te worden; het is dus zaak te zorgen, dat de grondwaterstroom òf in het geheel niet, òf slechts langs een omweg dezen voet kan bereiken. Immers, hoe langer de doorloopen weg, en hoe dieper en hoe dichter opeengepakt de grond is, waardoor de stroombaan leidt, des te flauwer wordt het gemiddelde grondwaterverhang bij een bepaald drukverschil buiten- en binnendijks, en dus ook: des te zwakker en minder gevaarlijk de kwel.

Bij bestaande dijken zou het moeilijk zijn dezen stroom geheel buiten den dijkvoet te houden, zonder in nodeloos groote onkosten te vervallen; de heer Loman acht het in dit geval economisch en voor het beoogde doel geheel voldoende om een z.g. „kist" of „koffer", d. w. z. een dikke, inwendig in het dijklichaam opgesloten muur van „kleibeton" op eenige M. van de kruin in het achtertalud aan te brengen. Het zou gewenscht zijn deze kist, indien er een bermsloot nabij den voet ligt, met haar onderkant te laten reiken ten minste tot op het polderpeil; in geval geen bermsloot aanwezig mocht zijn, ware zekerheidshalve de onderzijde der kist op of onder maaiveldshoogte te brengen. Met een dikte der kist van 0.50 M. tot ten hoogste 1 M. zal men zeer waarschijnlijk kunnen volstaan. De grondstoffen zand en slib (d. w. z. waterige klei) zijn in onbeperkte hoeveelheden uit den bodem van de Zuiderzee zelve te verkrijgen. Het mengsel zou gemakkelijk in een tevoren tusschen twee ijzeren damwanden gegraven sleuf kunnen worden gebracht, na aanvoer van bakken op zee uit; deze damwanden kan men na gebruik uittrekken en elders weer gebruiken, aldus geleidelijk langs den dijk voortwerkend.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Doetinchem.

De Commissaris der Koningin in Gelderland en mr. Dupare, referendaris aan het ministerie van binnenl. zaken, hebben dezer dagen in verband met de voorgenomen restauratie van den toren, Doetinchem bezocht.

De tijd van den bouw van den toren is evenmin als die van de kerk bekend. Maar het materiaal wijst niet op hoogen ouderdom. Hij steekt slechts weinig boven het schip der kerk uit en heeft om den omgang een steenen hek. De achtkante, van boven met ronde schildjes afgedekte hooge spits helt sterk naar de van de kerk gekeerde zijde over en draagt op de helft der hoogte een paar kleine, er buiten hangende klokken, die den voorslag voor half en heel uur slaan. De kosten van de restauratie zouden f 39.000 bedragen.

Bij den brand van 1527, door oorlogsgeweld in 1598, door het inslaan van den bliksem op 15 Maart 1702, den storm van 9 November 1800 en het onweer van 14 Januari 1822 hebben kerk en toren zeer veel geleden.

Abonnementsprijs van dit blad slechts vijf gulden per jaar

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 38 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar voor de afdeeling Waterbouwkunde (civiel ingenieur) tevens onder-directeur aan de Middelbaar Technische School te Leeuwarden, salaris f 2250.— tot f 2750.— en f 800.— als onder-directeur. Inlichtingen te bekomen en stukken in te zenden vóór 26 September a.s. bij den directeur der school. (1)

— Opzichter-Teekenaar, op groot bouwbureau in Zuid-Limburg. Uitvoerige brieven onder letter H, Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Harderstraat 5, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter, P. G., voor drie maanden. Brieven lett. D 48, Alg. Adv. Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Leeraar in Teekenen, Akte M. O. aan de Alkmaarsche Huishoud en Industrieschool. Salaris f 1000.—, klimmend tot f 1150.—. Stukken vóór 7 Oct. e.k. in te zenden bij de Secr., Mevrouw C. J. Eits-Neyenhuys, Westerweg, Alkmaar. Inlichtingen geeft de directrice, J. F. Beumer. (1)

— Bouwkundig Opzichter, voor de Hoofdleiding van een Waalsteenfabriek bekend met administratie. Brieven onder No. 59890 aan het bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Opzichter-Teekenaar 1e klasse bij den dienst van Publ. Werken te Hilversum. Jaarwedde f 1500, klimmend tot f 2000. Voor diploma's eventueel verhooging tot f 100. Aanstelling met 1 proefjaar. Solliciatie op zegel en afschriften vóór 2 October aan den Directeur van Publ. Werken, Dienstgebouw, Spoorstraat 1. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, vrij van dienst. Brieven onder No. 935, bureau Leeuwarder Courant. (2)

— Uitvoerder, voor waterbouwkundige werken, goed teekenaar, vrij van dienst. Uitvoerige brieven onder No. 936, bureau Leeuwarder Courant. (2)

— Bouwkundige Teekenaars, voor groot bouwwerk. Brieven letter S, Uitgeversmaatschappij Neerlandia, Utrecht. (2)

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

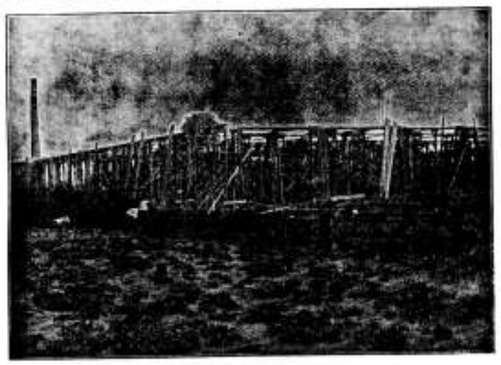

Inaanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO-EN ORGELHANDEL, Te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

HOUTWEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranriet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 295, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

51STE JAARGANG. ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1916. No. 40

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Vervolg (Zie blz. 155).

De heer Jordaan blijft ernstig in zijn geheele betoog. Ware hij een humorist, dan zou zijn beschrijving van de manier van werken der technische Gouvernements-ambtenaren in Indië iets zeer vermakelijks hebben kunnen worden. Er zijn wel humoristen onder die ambtenaren en wanneer dezen, in gezelligen kring, loskomen en van hun ervaringen gaan vertellen, verneemt men vaak geschiedenissen, die met recht belachelijk mogen heeten en op ergerlijke wijze het bestaan van ingeroeste achterlijke toestanden in Indië aantoonen Onze ambtenaren zijn over het algemeen gemoedelijke menschen en veeltijds philosofisch aangelegd, vandaar dat zij zich alreeds jaren achtereen hebben geschikt in een stelsel, dat hen af en toe dwingt zich tegenover hun Europeesche collega's min of meer belachelijk te maken. Velen wordt het echter langzamerhand te machtig; zij gaan er uit, om te repatrieeren en zich verder van de Indische zaken en toestanden niet veel meer aan te trekken, of wel om in Indië zelf een anderen werkkring te aanvaarden, waarin zij hun tijd beter kunnen besteden dan met het invullen van dagboeken, maandstaten en dergelijke paperassen, waarin zij in het bijzonder ontslagen zijn van dien veelgehaten staat «werkelijk besteed», een uitvinding waarschijnlijk van een vernuftig bureaucraat uit de vorige eeuw, die blijkbaar ook door den heer Jordaan hartgrondig naar de maan gewenscht wordt, de uitvinding zoowel zoowel als de uitvinder.

Die beruchte staat «werkelijk besteed» deed ons denken aan sommige ouderwetsche huisvrouwen, wier boekhouding alleen bestaat in het opschrijven van al hare uitgaven, doch die deze aanteekeningen nimmer meer raadplegen en wanneer men haar vraagt, waarom zij het doen, ten antwoord geven, dat het is, om te weten, waar het geld gebleven is. Daarom is het met die staten waarschijnlijk ook te doen, maar wij gelooven dat wanneer zij eenmaal zijn aangeland ter plaatse, waar zij, na een lange reis te hebben gemaakt, ten slotte worden opgeborgen, er ook wel niemand meer naar zal omkijken. Een onmiddellijke chef moge al eens een aanmerking maken op een uitgaaf, die hem te hoog voorkomt, of nadere inlichting vragen, omtrent duistere posten, het is hem daarbij in den regel niet te doen, om te weten of de gelden werkelijk goed besteed zijn, maar om na te gaan of hij door het plaatsen van zijn paraaf zich niet de vingers kan branden, m. a. w. het is de kwestie van zich te kunnen verantwoorden tegenover den hooger geplaatsten ambtenaar, de groote kwestie in alle ambtelijke verhoudingen.

Ingeroest noemden wij zoo even de toestanden en werkelijk niet zonder grond, wanneer men nagaat, dat men nu reeds ruim een halve eeuw met het vraagstuk der aanbesteding heeft rondgesold zonder nochtans tot heden tot een practisch resultaat te zijn gekomen.

Dit moge blijken uit hetgeen de heer Jordaan verder over de geschiedenis van het vraagstuk mededeelt.

* * *

Dat men in vroeger jaren niet onverdeeld gunstig dacht over het stelsel van aanbesteding en destijds twijfelde aan de mogelijkheid van het ontstaan van een aannemersstand, moge blijken uit het hieronder in extenso overgenomen gedeelte over dit onderwerp handelende van een boekje,

dat indertijd geschreven is door den Ingenieur van den Waterstaat C. L. F. Post en in Amsterdam bij Jan Schuitemaker & Co. in 1879 gedrukt en uitgegeven werd. Dit boekje — zeer vlot en mooi geschreven — is slechts bij zeer weinigen bekend en ben ik wellicht de eenigste in dezen Archipel, die het in bezit heeft; het bevat 166 pagina's druks, een grooten voorraad critiek op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië en het Opperbestuur ten opzichte van den Waterstaat hier te lande van af de oprichting van het Departement der B O. W. tot dat jaar en behandelt achtereenvolgens de positie van het technisch personeel, de aanwending der arbeidskrachten daarvan, de reorganisatie van den Waterstaat, het stelsel van aanbestedingen, de heerendiensten enz., het is getiteld »Over den Waterstaat in Nederlandsch-Indië«.

De schrijver er van lijkt mij iemand, die meer gevoelsmensch dan practicus was en met de beste voornemens in dit land gekomen, dit na vele jaren sterk gedésillusioneerd weer verlaten heeft, om in felle critiek uiting te geven aan zijne gevoelens, wat echter niet wegneemt dat hij op enkele zaken, zooals het bovenbedoelde, een zeer objectieven en juisten kijk gehad kan hebben. Wij laten hem aan 't woord:

Bij het bespreken van de onvruchtbare aanwending van het arbeidsvermogen der ingenieurs, moet een oogenblik worden stilgestaan bij het in Indië indertijd geforceerde stelsel van aanbesteding.

In twee regels wordt bij Art. 38 van de »Comptabiliteitswet« (Staatsblad 1864 No. 106) bepaald, dat het daarstellen van publieke werken en het doen van leveranciën en transporten zal geschieden op contracten van openbare aanbesteding.

Het bouwen van sluizen zoowel als . . . . . het leveren van legmatjes voor gevangenen . . . . . zou dus voortaan worden aanbesteed.

Het behandelen van beide soorten van aanbesteding zonder onderscheid in eenzelfde artikel, leidt tot de vraag of de steller er van zich wel helder rekenschap heeft gegeven van het verschil dat uit den aard der zaak bestaat tusschen beide soorten van aannemers.

Terwijl voor het doen van leveranciën en transporten uitsluitend van de zijde des aannemers gevorderd worden activiteit en kapitaal, behoeft de aannemer van uit te voeren publieke werken toch bovendien nog eene mate van practische technische kennis, die, om financiëel voordeel te behalen, niet zoo gering is als meermalen gedacht wordt.

Overal waar door de regeering ten opzichte van de uitvoering van openbare werken beslissingen zijn genomen, springt de vergissing in het oog, dat zij die kennis onder het bereik acht van den eerste den beste.

Genoeg, dat nòch de steller van het artikel, nòch de Indische regeering, die met de uitvoering van dit artikel belast was, zich voldoende rekenschap hebben gegeven van hetgeen in een aannemer van bouwwerken vereischt wordt. Verschillende besluiten en verslagen van later jaren bewijzen dat waarlijk het denkbeeld bestond, dat het dekreteeren, bij de wet voldoende zou zijn om op eens een overvloed van aannemers te doen ontstaan.

In het reglement van Openbare Werken (Staatsblad 1829 No. 21) wordt wel terloops gedoeld op het maken van werken in aanbesteding, maar de daarstelling uitsluitend in onbetaalden arbeid maakte dat natuurlijk bezwarend, zoo niet onmogelijk.

Eerst bij besluit van 24 Februari 1854 No. 7 (Bijblad No. 131) is in verband met de vroegere verordening waarbij voor enkele soorten van werken uitvoering in betaalden arbeid werd voorgeschreven Staatsblad 1851 No. 59, meer direct werk gemaakt van uitvoering, zoo mogelijk, in aanbesteding.

Enkele (een twee- of drietal) ingenieurs van dien tijd, teleurgesteld door de zeer geringe vooruitzichten op promotie [1]), besloten den dienst te verlaten en eene lotsverbetering te beproeven door zich op een der hoofdplaatsen als aannemer te vestigen.

Bij circulaire dd°. 19 April 1859 No. 881/1096, had de heer van Uhlenbeck vrijheid gegeven om plaatselijk voor elk werk te bepalen, of uitvoering in daghuur dan wel in aanneming het verkieselijkst zou zijn; in het eerste geval kon de tijd, besteed aan de massa schrijfwerk, die voor het houden van eene aanbesteding gevorderd wordt, met meer vrucht op andere wijze worden besteed.

Maar naar aanleiding van het Gouvernements Besluit dd°. 14 Juli 1859 No. 4. (Bijblad No. 995), werd dit practische voorschrift ingetrokken, het houden van aanbesteding als regel gesteld, en voorgeschreven om »bij het doen van voorstellen tot uitvoering van eenig werk telkens te vermelden of, en, zoo ja, welke bezwaren zich tegen eene uitbesteding verzetten, zullende daaromtrent telkens worden beslist, en mitsdien zonder uitdrukkelijke vergunning tot de uitvoering in daghuur niet moeten worden overgegaan«.

Men ziet, het verschil van toestanden en hulpbronnen tusschen de hoofdplaatsen en het binnenland, werd toen reeds op de Bataviasche bureaux ontkend.

Intusschen maakte ter voorkoming van al te veel tijdverspilling, de heer Uhlenbeck door het geven van zijn circulaire van 1 Februari 1861 (Bijblad No. 955 toch nog eene uitzondering op den door de regeering gestelden regel, door namelijk voor te schrijven dat, bij onderhoudswerken, herstellingen en verbeteringen, waarvan de kosten geraamd werden een som van f 1000.— niet te boven te gaan, het beproeven van aanbestedingen met al het daaraan besteede schrijfwerk kon achterwege blijven.

Na de invoering van de comptabiliteitswet echter verviel ook deze uitzondering. De memorie van toelichting zegt omtrent dit wetsartikel wel is waar, dat gebrek aan concurrentie openbare aanbestedingen kan doen verbieden. — dat is dus in gevallen waarin zich niet minstens twee gegadigden voordoen — maar de Bataviasche ambtenaren wenschen ook aanbesteding op plaatsen waar geen enkele gegadigde daarvoor te vinden was. Immers in een besluit van 20 Juli 1869 (Bijblad No. 2336) lezen wij, »dat de verklaring door een resident afgelegd, dat er zich op eenige plaats geen personen bevinden die als aannemers van gouvernementswerken kunnen of willen optreden, niet voldoende is om de afwijking van een wetsbepaling te rechtvaardigen«.

Het doorvoeren van het wetsartikel, met voorbijzien van de bedoeling der wet, die te vinden was in de memorie van toelichting, heeft veel tijd aan onnut schrijfwerk doen verloren gaan.

Bij besluit van 20 April 1873 No. 14 (Staatsblad 1878 No. 73) — tien jaar later alzoo — is men weliswaar teruggekeerd tot de beginselen van de circulaire van den heer Uhlenbeck d.d. 19 April 1859, zooeven aangehaald, maar in afwachting daarvan zijn stapels onnoodige schrijverij verricht, en werd de mislukking van een gehouden aanbesteding soms stoutweg toegeschreven aan gebrek aan medewerking aan tegenwerking zelfs, van de zijde der bouwkundige ambtenaren, alsmede aan het door hen stellen van overdreven eischen aan de aannemers.

Ten einde den lezer te overtuigen van het tegendeel, moet ik er even op terugkomen dat omtreeks 1854, steunende op destijds genomen besluiten, een twee of drietal ingenieurs hunne ambtelijke geringe vooruitzichten hadden prijsgegeven en zich hadden gevestigd als aannemers op de hoofdplaatsen.

Het zou te ver leiden, de ontzaglijke bezwaren uiteen te zetten waarmede deze personen te kampen hebben gehad. Zonder of met een gering bedrijfskapitaal werd doorgaans gewerkt met tegen hooge rente opgenomen geld, zoodat een groot deel van, zoo niet de geheele winst verloren ging met rentebetaling aan geldschieters. Het primitieve getal is later met enkelen, waaronder ook nietvakkundigen, vermeerderd. Het beroep van aannemer leverde sommigen een bestaan op, de meesten niet. Ook zijn er gevallen van ingenieurs, die reeds vele jaren in hoogere rangen hadden dienst gedaan, en, na een proefneming van een paar jaar om in het beroep van aannemer een lotsverbetering te vinden, zich gelukkig achtten, toen hun werd toegestaan om in de laagste rangen als aspirantingenieur weder te mogen invallen.

Hoe het zij, de voorbeelden van hen, die getracht hadden zich met de aanneming van openbare werken een bestaan te verschaffen, wijzen er op, dat van „het vormen van een klasse van aannemers", iets als de gouden ploeg te Sliedrecht, in Indië niet licht sprake kan zijn.

Verschillende omstandigheden zijn daarvoor in Indië te ongunstig. Voor het ontstaan van een klasse van aannemers is het — zooals in Nederland het geval is — noodzakelijk, dat des aannemers werkkring en reputatie van het eene geslacht op het volgende, van vader op zoon overgaat. In Indië is iets dergelijks ondenkbaar. Voor aannemers van bouwwerken namelijk, is een hoeveelheid practische kennis noodig, die in Indië bezwaarlijk is te verzamelen. Deze kennis wordt in Nederland door aanstaande aannemers verkregen door op vijftien- of zestienjarigen leeftijd te beginnen met onder toezicht van familieleden werken in aanneming zelf te leiden.

In Indië daarentegen is de werkwijze met Inlanders veelal van te primitieven aard en te gebrekkig om voor een aanstaand aannemer een voldoende leerschool te zijn. Een aannemer nu, zijn zoon wenschende op te leiden in zijn beroep, zou verplicht zijn, hem voor eenige jaren naar Europa te zenden en al de financiëele bezwaren daaraan verbonden te dragen. Wanneer nu al een aannemer gegoed genoeg is om over zoodanige financiëele bezwaren heen te stappen, zal hij er toch de voorkeur aan geven zijn zoon liever te doen bekwamen in een andere richting, die misschien met minder inspanning te bereiken is en waaraan lichtelijk minder geldelijke risico verbonden is. Maar ook zonder voldoende vermogend te zijn, toen bij Koninklijk besluit van 10 September 1864 No. 47 (Staatsblad 1864 No. 194) de gelegenheid geopend werd om met studiemiddelen in Indië aanwezig, op te klimmen in de hoogste rangen der ambtelijke hierarchie — dien van Algemeene Secretaris ingesloten — zijn er geen voorbeelden van aannemers geweest die getracht hebben hun zonen in hun vak te doen bekwamen; maar voorbeelden van hen, die de gelegenheid, geschonken bij het zooeven genoemd Koninklijk besluit, hebben aangegrepen, bestaan er verscheidene.

(Wordt vervolgd.)

[1]). Er waren destijds ingenieurs van 16 en meer jaren dienst, die het nog niet verder hadden gebracht dan tot den rang van ingenieur derde klasse, en die na een zware studie, tal van examens en vele dienstjaren zich zagen voorbij gestreefd door tijdgenooten, die zonder examen en in de helft van die dienstjaren het gebracht hadden tot assistent-resident met een tweemaal hooger bezoldiging.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANSCHE ARCHITECTEN.

Slot (zie bladz. 156).

Naar aanleiding van dit bedroevende voorval zal door den Bond van Ned. Architecten een schrijven aan den Raad der Gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude worden gericht, van den volgenden inhoud:

Aan den Gemeenteraad van Haarlemmerliede en Spaarnwoude.

In de jongst gehouden ledenvergadering van den Bond van Ned. Architecten heeft de heer A. P. Smits, die op verzoek door den Bond werd aangewezen om deel uit te maken van de door U in November 1915 ingestelde Schoonheids Commissie, verslag uitgebracht over de beweegredenen die tot het ontslag dier Commissie hebben geleid. De vergadering heeft met verbazing daarvan kennis genomen, daar zij een gedragslijn, als te dezer zake is gevolgd, in dezen tijd niet meer bestaanbaar achtte.

Zij betreurt het verloop dat deze zaak genomen heeft, niet zoozeer om de onbeleefdheid welke den Bonden is aangedaan, die op Uw uitnoodiging hunne medewerking verleenden en wier afgevaardigden genoodzaakt werden ontslag te nemen, dan wel om de schade die de Bouwkunst door het opheffen der Commissie lijden moet.

Mocht 't een verblijdend verschijnsel worden genoemd, dat ook in Uwe Gemeente zich de behoefte aan de verzorging van het uiterlijk schoon bij die oprichting van gebouwen ging baan breken, zoo dient in 't algemeen een woord van leedwezen geuit over de opheffing eener Commissie, die ter gemoetkoming aan die behoefte was in het leven geroepen; doch in het onderhavige geval moet een woord van afkeuring worden uitgesproken nu gebleken is, dat de opheffing niet geschied is op overwegingen van algemeen belang, maar veeleer, naar te vreezen staat, op gronden, die ontleend zijn aan particuliere belangen.

Amsterdam, September 1916.

Namens het Bestuur van den
Bond van Ned. Architecten.
P. J. HOUTZAGERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

b. Een schrijven van een Bondslid, betreffende de uitgaven van Dr. Schueler te Bussum. Na bespreking der zaak, wordt besloten den leden ernstig te verzoeken zich van eenige medewerking of toezegging te onthouden, tot door het Bestuur op de volgende vergadering advies is uitgebracht.

c. Een schrijven, waarin het Bestuur opmerkzaam wordt gemaakt op de behandeling van de plannen, die door de Woningbouw-vereeniging »Bloemendaal« zijn ingediend bij haar aanvrage om subsidie aan den Raad der Gemeente Bloemendaal. Deze zaak is door het Bestuur ter plaatse onderzocht. Het heeft het Bestuur aanleiding gegeven tot het doen van een voorstel tot het zenden van een schrijven aan den Raad der Gemeente Bloemendaal. Dit conceptschrijven wordt voorgelezen en door de vergadering goedgekeurd.

Het luidde:

Aan
den Raad der Gemeente Bloemendaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, goedgekeurd bij Kon. Besluit van 19 Juni 1909, No. 69,

dat het Bestuur heeft kennis genomen van de feiten, inzake de aanvrage om bouwsubsidie, gedaan door de Bouwvereeniging »Bloemendaal« voor het door haar te bouwen complex arbeiderswoningen in Uwe Gemeente,

dat het Bestuur — zonder op deze zaak te willen terugkomen — toch zijn afkeuring wil uitspreken over de handelwijze van het Raadslid Laan, die als lid der Raadscommissie tot onderzoek van de door de Bouwvereeniging

›Bloemendaal« ingediende plannen, welke waren ontworpen door de Architecten Mulder en van Asdonk, hangende dit onderzoek, door den Architect Stam te Wormerveer een nieuw plan liet ontwerpen, waaraan door dezen Architect tegen alle goede vakgebruiken in, is voldaan,

dat het Bestuur evenzoo zijn sterke afkeuring wil uitspreken over de, daarna gedane gelijksoortige handelwijze door het Raadslid de Roo van Alderwerelt en den, tot hem in betrekking staanden bouw ›Stoop's bad‹ Architect Ed. Cuypers. Voor deze handelwijze treft den Architect de grootste blaam,

dat het met voldoening heeft kennis genomen van de verwerping van beide plannen door Uw College, en van Uwe eindbeslissing: Uwe goedkeuring te hechten aan het plan van de Architecten Mulder en van Asdonk, die oorspronkelijk voor de Woningbouw-vereeniging werkzaam waren; een besluit, waardoor de goede Architecten-vakgewoonten door Uw College zijn gehandhaafd.

Namens het Bestuur van den B. N. A. enz.

Daarna kwam aan de orde de verkiezing van een lid in de Commissie van Onderzoek. Hiertoe werd gekozen de heer Jos. Th. J. Cuypers.

In den, door den Raad der gemeente Leeuwarden, in te stellen Raad van Beroep op adviezen der plaatselijke Schoonheidscommissie, werd op uitnoodiging van het College van B. en W. dier gemeente hiertoe een lid aan te wijzen, gekozen de heer J. Ingenohl.

Tot lid in de Commissie van Geschillen der Tabel voor Honorarium-regeling van Woningbouw en Volkshuisvesting, werd gekozen de heer Foeke Kuipers.

In de Commissie, die, ingevolge verzoek van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, zal hebben te onderzoeken in hoeverre de verzekering der opzichters en Teekenaars tegen ongevallen, invaliditeit en ouderdom mogelijk is, werden aangewezen de heeren H. G. Jansen en C. J. de Haas.

Daarna kwam aan de orde het antwoord aan B. en W. van Amsterdam op hun verzoek om advies, betreffende den te benoemen adviseur voor den nieuwbouw, (als gevolg der verbreeding) van de Vijzelstraat.

Na ernstige bespreking van het geval als zoodanig, werd de heer K. P. C. de Bazel aangewezen als degene, die als mensch en kunstenaar het meest geschikt werd geacht. Zijn naam is aan het College van B. en W. opgegeven, Daarbij is de wenschelijkheid uitgesproken, dat de te benoemen adviseur worde gekend in de samenstelling van de hem te geven instructie,

Niets meer aan de orde zijnde, en na den gebruikelijken rondvraag, wijdt de voorzitter enkele woorden aan het werk van den heer J. C. van Epen, die zijn bouwkundigen arbeid op deze vergadering tentoonstelde.

Daarna volgt sluiting.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Daar de jongste mededeeling, dat bij de stukken een derde gesloten brief moet worden gevoegd, inhoudende een verklaring, dat de ontwerper lid is van de Ned. Hervormde Kerk in Nederland, niet voldoende duidelijk schijnt te zijn, kan hieraan nog worden toegevoegd dat volgens art. 1 en 2 Alg. Regl. op de Herv. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, lid van dit Kerkgenootschap zijn, de in de Herv. Kerk gedoopten of uit Herv. ouders geborenen en zij, die als Herv. zijn ingeschreven op een plaats, waar geen Herv. gemeente is, benevens de Walen, Presbyt., Engelschen en de Schotten.

Op bedoelde gesloten brief moet aan de buitenzijde het opschrift gesteld worden: Verklaring, dat de ontwerper van motto ..... behoort tot de Herv. Kerk in Nederland.

Namens de Jury:
HERM. VAN DER KLOOT MEIJBURG.

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHAFTLOKAAL VOOR TRAMPERSONEEL, UITGESCHREVEN DOOR DE CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De Jury heeft, uit de elf ingezonden ontwerpen, eenstemmig den prijs toegekend aan het ontwerp, motto 'n Pasje. Bij opening van den naambrief bleek de vervaardiger daarvan te zijn de heer J. Poot Jr. te 's Gravenhage.

Alle ontwerpen zullen in de eerstvolgende vergadering worden tentoongesteld en het Jury-rapport zal daar ter lezing liggen.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING ›BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP‹ IN 1916

Vraag 1. Is het de bedoeling, dat er één schoolhoofd voor de heele inrichting staat?

Antwoord. Voor elke school is een schoolhoofd.

Vraag 2. Wordt er op de begane grond voor iedere school 4 lokalen, 1 leermiddelenkamer enz. gevraagd of totaal op de begane grond 4 lokalen? Eveneens op elke verdieping 4 of 8 lokalen?

Antwoord. Voor iedere school worden de opgegeven lokalen verlangd.

Vraag 3. De groente, per schuit aangevoerd zijnde, wordt deze in het gebouw geveild en daarna per wagen weggevoerd, of wordt deze dan per schuit weggevoerd, zonder daarvan te zijn afgeladen?

Antwoord. De schuit met groenten wordt voor de veiling zaal gevoerd, waarin dan eenige monsters ter bezichtiging worden gesteld. Na de veiling vaart de schuit met groenten door, om plaats te maken voor een volgende. Voor de verdere expeditie zorgt de kooper.

Vraag 4. De lange wand der veilingzaal, langs de waterzijde moet gemakkelijk geheel wegneembaar zijn enz. Is het de bedoeling dat er zelfs geen stijl zal mogen blijven staan?

Antwoord. Enkele stijlen mogen blijven staan.

Vraag 5. Is het de bedoeling, dat de fietsenbergplaatsen geheel afgesloten zijn of dat de fietsen daarin alleen beschut zijn voor regen?

Antwoord. De fietsenbergplaats moet tot de indeeling van het gebouw behooren. Het is niet voldoende, dat de fietsen alleen beschut zijn tegen regen.

Vraag 6. Moet van den geheelen voorgevel van het veilinggebouwtje een detail op een schaal van 1 à 20 geteekend worden, of is een gedeelte voldoende?

Antwoord. Een detail van een gedeelte van den gevel, dat een goed overzicht van het geheel mogelijk maakt, is voldoende.

Vraag 7. Op de situatie-teekening ontbreekt Noordpijl, is het terrein noordelijk van het plein gelegen?

Antwoord. Ja.

Vraag 8. Wanneer is de gelegenheid tot het stellen van vragen gesloten?

Antwoord. 15 October.

Vraag 9. Moeten de gevels der te bouwen school vallen in het verlengde van de reeds bebouwde belendende perceelen, zoodat de trapeziumvorm blijft behouden, of mag daarvan worden afgeweken? Mag misschien met den voorkant der tuintjes opgebouwd worden (dus onmiddellijk aan de straat?)

Antwoord. De ontwerper wordt hierin vrij gelaten.

Vraag 10. Mag ik een spreekkamer gelijk stellen aan een wachtkamer?

Antwoord. Een wachtkamer wordt niet gevraagd.

Vraag 11. Moeten er lokalen zijn geprojecteerd ten dienste van de kleeren der kinderen?

Antwoord. Goed geventileerde kleedlokalen worden verlangd.

Vraag 12. Mag de verbinding van beide scholen voor de begane grond door het gymnastieklokaal geschieden?

Antwoord. Neen.

Vraag 13. Moet er een rijwielbergplaats ontworpen worden, zij het alleen voor het personeel?

Antwoord. Is geen programma eisch.

Vraag 14. Hoe diep is de bebouwing in de beide straten?

Antwoord. Is niet vastgesteld.

Namens de Jury:
C. J. HEMMES.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 21. Over plannen van stadsaanleg en uitbreiding, door L. H. E. van Hylckama Vlieg, arch. M. B. V. A., met afbeeldingen.

Reisschetsen, door A. J. Westerman, met afbeeldingen.

De voorgenomen verbouwing van het huizen-complex (zoogen. Stadhuis) aan den O.Z. Voorburgwal te Amsterdam, door C. Muysken.

Een nieuw gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten.

Officieel Gedeelte. Verslag der Ledenvergadering van 14 September 1916 te Apeldoorn.

ARCHITECTURA No. 39. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Voorspelling, door Candidus.

Een dagbladbericht.

Slechte voorlichting.

Ornament-ontwerpen voor iedereen, boekbespreking met afbeeldingen, door Jan de Meijer.

Ingezonden. Over de prijsvraag Nieuw Lekkerland.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Waardeering der Nederlandsche Nijverheid.

DE BOUWWERELD No. 38. Het Popta- of Struivingspoortje te Leeuwarden, door G. J. Veenstra, met afbeeldingen.

Normen voor gelijkvormige levering en onderzoek van portland-cement van December 1909.

DE INGENIEUR No. 39. De uitkomsten der onderzoekingen in verband met eventueele droogmaking van de Wieringermeer. Beraadslaging in de vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 15 April 1916, over de voordrachten van V. J. P. de Blocq van Kuffeler c. i. en prof. F. K. Th. Iterson w. i., in de vergadering van 27 November 1915.

Een ontwerp voor den afsluitdijk der Zuiderzee in gewapend beton, door C. Wolterbeek, met afbeeldingen.

De Scheepvaartverbindingen van Amsterdam en van Rotterdam met de zee, gedurende de laatste honderd jaren. Uit de rede van prof. ir. W. K. Behrens, uitgesproken op 18 September 1916 bij de overdracht van de waardigheid van rector-magnificus aan prof. ir. J. C. Dijxhoorn.

Ingezonden Stukken. Het kruiserhek, door N. Mc. Leod.

Scheuren en afschuiven van zeedijken en een middel om deze te voorkomen, door ir. R. R. L. de Muralt.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 38. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Een bestuurscrisis. — Technische burgemeesters. — Ontwerp-Bouwveiligheidswet. — Centraal Verslag der Arbeidsinspectie over 1914. — Betonpalen. — Boekbespreking. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 38. Voorontwerp-Bouwveiligheidswet.

Uit de Pers. Het Grondwerkersconflict.

Ingezonden Stukken. Onderhandsche Aanbesteding, door de Afd. Alkmaar v. d. N. A. B., met naschrift der Redactie. — Stelposten, door Z., met naschrift als voren.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 9: Een vreemde mijnwerker: Ph. A. Mees. — Steenen Leven: A. L. W. E. van der Veen. — De Schaduwproef: Dr. R. Bijlsma. — Oudere en nieuwere onderzoekingen en denkbeelden over voortplanting, bevruchting en natuurlijke dood bij protozoën (eencellige dieren): H. R. Hoogenraad. — Aquariumsport: Waterman. — De bouw van het heelal (vervolg): Dr. G. C. A. Valewink. — Zijn de wichelroedeloopers menschen met een bijzondere natuurkracht begaafd? F. Kanngiesser. — Bepaling der menschelijke gehoorscherpte: De H. L. — Het kooleneur en zijn tegenwoordige toepassingen: Dr. A. J. C. Snijders. — Textielindustrie II: D. Stavorinus. — Eenvoudige Proeven; Sublimeeren: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De kloostergang van St. Marie te Utrecht.

B. en W. van Utrecht schrijven aan den raad dier gemeente, dat als waardevolle monumenten uit vroegere eeuwen in de gemeente Utrecht o.m. drie kloostergangen bewaard zija gebleven, t. w. die van den Dom, van St. Catharijne en van St. Marie.

Het gedeelte der Domkerk, waartegen de eerstgenoemde kloostergang aansluit is onlangs van zijn storende toevoegselen ontdaan en voor zooveel noodig gerestaureerd, terwijl de bij de gang behoorende kloosterhof binnenkort door een fraaieren aanleg en aansluiting en door de plaatsing der aan de rijksuniversiteit ten geschenke aangeboden monumentale fontein, een aan deze fraaie kloostergang meer waardigen aanblik zal opleveren.

Aan de geleidelijke restauratie van de tweede wordt sinds eenige jaren gearbeid, zoodra daarvoor, na de definitieve ontruiming van het militair logement door de militairen en de ingebruikneming van dat gebouw voor zijn nieuwe bestemming van museum van kunstnijverheid, gelegenheid zal bestaan.

Ook de derde kloostergang, die van St. Marie, wordt gerestaureerd. Zij is, zooals bekend, te vinden tusschen den tuin van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen en het gesticht der Broeders van barmhartigheid van Johannes de Deo, doch is slecht bereikbaar en ligt daar verscholen achter een paar huisjes en een schutting, tengevolge waarvan deze kloostergang niet die algemeene bekendheid bezit, welke zij als monument van oude bouwkunst verdient.

Voor rekening van het Rijk is de zuidelijke vleugel geheel en gedeeltelijk ook de westelijke vleugel gerestaureerd. Geheele herstelling van den kruisgang in zijn ouden staat is echter tot dusver nog niet mogelijk geweest. Daarvoor moet n.l. eerst een pakhuis gesloopt worden. Tot voor eenige jaren is deze gelegenheid feitelijk uitgesloten geweest. De toenmalige eigenaar vroeg voor dien verkoop van zijn pakhuis een zoo hoogen prijs, dat er niet aan te denken viel daarop in te gaan. Sindsdien hebben echter de omstandigheden zich gewijzigd; de tegenwoordige eigenaar bleek veel van de eischen van zijn voorganger te hebben laten vallen en nu tegen — zij het ook nog altijd vrij hoogen dan toch niet weer onredelijken prijs — (f 4000) tot verkoop bereid te zijn. B. en W. hebben toen overleg gepleegd

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

met den architect der Rijksmuseumgebouwen, dr. P. J. H. Cuypers, die de verdere restauratie van dit te weinig bekende bouwwerk van zóóveel belang achtte, dat hij zich bereid verklaarde ons denkbeeld om het pakhuis voor gemeene rekening van rijk en gemeente aan te koopen, bij den minister van binnenlandsche zaken te ondersteunen. Ondersteunds is aan B. en W. reeds toegezegd, dat tot dit doel de noodige gelden op de rijksbegrooting voor 1917 beschikbaar zullen worden gesteld. Is het pakhuis eenmaal met den geldelijken steun van het rijk eigendom der gemeente geworden, dan zal dr. Cuypers de verscheidene jaren geleden begonnen, maar onvoltooid gebleven restauratie van deze kloostergang nog kunnen ten einde brengen.

B. en W. stellen ten slotte voor tot den aankoop van bedoeld pakhuis (waarin het rijk voor de helft zal bijdragen) te besluiten. Besluit de raad daartoe, dan zal het pakhuis afgebroken en ook de oostelijke kruisgang-vleugel gerestaureerd worden. Dan zal — voor zoover dit, met het oog op den bestaanden bouw boven den westelijken vleugel, mogelijk is — de geheele kloostergang weer in haar ouden staat zijn hersteld. En dan zal tevens kunnen worden overgegaan tot verwezenlijking van het ook reeds jaren oude plan om het — lager gelegen — binnenplaats der kloostergang als een verzonken hof in verband te brengen met den op hooger peil te handhaven tuin van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, waarna het monument in een passende omgeving ongetwijfeld beter tot zijn recht zal komen en voor vreemdelingen en voor Utrecht's ingezetenen zelven niet langer, zooals thans, een onbekende zal wezen.

BUITENLAND.

Een algemeen Duitsch Cementsyndicaat.

Naar de Duitsche pers vernemt, zijn onlangs vergaderingen gehouden door de commissie, die belast is met de voorbereidende werkzaamheden voor de vorming van een algemeen Duitsch cementsyndicaat. De vertegenwoordigers der drie groote groepen (Noord-Duitschland, Zuid-Duitschland en Rheinland-Westfalen) verklaarden, dat deze groepen principieel bereid zijn tot het op te richten syndicaat toe te treden. Over de onderhandelingen met de buitenstaande ondernemingen werd door de Rijnsch-Westfaalsche groep medegedeeld, dat nog geen tastbaar resultaat was bereikt. Verder werd inzake de participatie breedvoerig van gedachten gewisseld. Tegen de voorgestelde regeling werden door de Rijnsch-Westfaalsche groep bezwaren geopperd. Aangezien geen overeenstemming werd verkregen, zullen de besprekingen worden voortgezet.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in de Bouwkunde aan de Middelb. Techn. School te Utrecht, tijdelijk max. aantal lesuren 24, salaris f 100.— per jaar en per lesuur, akte Mc gewenscht. Uitvoerige brieven vóór 1 Oct. a.s. aan den Directeur, Croeselaan 325. (1)

— Teekenaar, bekend met ijzerconstructie en betonbouw, alsmede het maken van berekeningen en begrootingen, aan het Ingenieursbureau J. H. Sommer, Oostzeedijk 146, Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid. (1)

— Opzichter-Teekenaar, op groot bouwbureau in Zuid-Limburg. Uitvoerige brieven onder letter H, Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Opzichter, P.G., voor drie maanden. Brieven lett. D 48, Alg. Adv. Bur. Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (2)

— Leeraar in Teekenen, Akte M. O. aan de Alkmaarsche Huishoud- en Industrieschool. Salaris f 1000.—, klimmend tot f 1150.—. Stukken vóór 7 Oct. e.k. in te zenden bij de Secr., Mevrouw C. J. Eits-Neyenhuys, Westerweg, Alkmaar. Inlichtingen geeft de directrice, J. F. Beumer. (1)

Abonnementsprijs van dit blad slechts vijf gulden per jaar

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

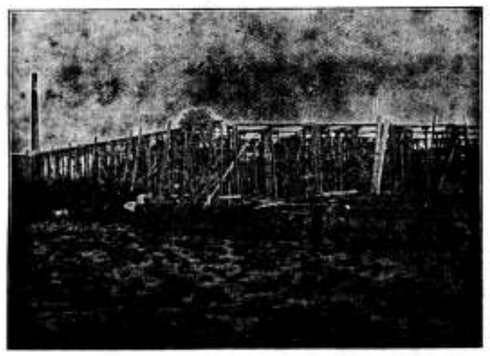

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 12 Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranieet.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 7 OCTOBER 1916. No. 41

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Achterlijke toestanden.

Slot. (Zie blz. 159).

De aanwezige aannemers verder vestigden zich op de hoofdplaatsen, in centra waar de meeste openbare werken werden uitgevoerd en waar niet alleen van het Gouvernement maar ook van particulieren bestellingen en winsten te wachten waren. De moeilijke en kostbare transportgelegenheid in Indië, zoowel voor personen als voor goederen, was oorzaak dat zij zich niet of slechts bij uitzondering in het binnenland vestigden en dat aannemers, die op de hoofdplaatsen woonden, bij aangekondigde uitbestedingen niet eens de moeite namen om van de aanbestedings contracten voor werken in het binnenland inzage te nemen of te vragen, veel minder om mede te dingen.

Uitvoering in aanneming bevordert intusschen steeds eene spoediger voltooiing, en, daar dit op zich zelf reeds een voorname factor is voor de verkrijging van meerdere hechtheid, hebben de ingenieurs geen poging nagelaten om door aanwending van dit middel deugdelijkheid van uitvoering te bevorderen.

In de circulaire van den heer Uhlenbeck dd. 1 Februari 1861 (Bijblad No. 995) wordt reeds aanbesteding zoo van het geheele werk, als desnoods van gedeelten aanbevolen.

Over het algemeen slaagden de pogingen daartoe, waar met Chineesche of Madoereesche werklieden werd onderhandeld (in Java's Oostelijke Residentiën en op enkele van de Buitenbezittingen) en mislukten ze op vele plaatsen van Midden- of West-Java, afstuitende aldaar op indolentie of demoralisatie van het volk. Juist met het oog op den meerderen spoed, die verkregen wordt bij uitvoering in aanneming, werden dan ook inschrijvingen va npersonen, die de zekere mate van technische kennis misten, welke overigens in een aannemer mag worden geëischt, nochtans met graagte aangenomen en lang voor de invoering van de comptabiliteitswet en het vaststellen van uitvoering in aanneming bij de wet, was het een zaak van dagelijks zich herhalende zorg bij de Ingenieurs om voor het geheele werk of desnoods voor gedeelten uitvoering in aanneming te bewerken, hetzij bij onderhandsche aanbesteding.

Werd voor een aanneming een niet vakkundig gegadigde gevonden, dan werd buiten het bestek en de voorwaarden om van de zijde der Ingenieurs alle technische hulp en aanwijzing toegezegd, mits de aannemer van zijn kant, slechts dagelijks zorg droeg voor de aanwezigheid van een genoegzaam aantal arbeiders op het werk.

Het belang, dat de Ingenieurs hebben bij uitvoering in aanneming, zij het dan ook met aannemers, die bouwkundige vakkennis missen, is gelegen in de moeite, die de technische ambtenaren dikwijls hebben om een voldoend getal werklieden te verzamelen en verzameld te houden, bij werken die in betaalden arbeid zijn voorgeschreven met vrijwilligers. Voor een particulier persoon bestaan, als gezegd is, hulpmiddelen die een ambtenaar kwalijk kan toepassen. Een particulier kan door het geven van voorschotten de arbeiders aan het werk binden, hij kan door de loonen gedeeltelijk uit te betalen in voeding, in huisvesting, enz., de werklieden tegemoet komen in hunne bezwaren. Er zijn genoeg plaatsen op Midden-Java, waar ambachtslieden niet te bekomen zijn, dan nadat zij een voorschot op hun te verdienen loon hebben

ontvangen, waarmede zij hunne gereedschappen kunnen lossen uit een der pandjeshuizen.

Deze soort van aannemers, eene bijzondere klasse, die in Europa niet bestaat, zou meer eigenaardig met de benaming van »leveranciers van werkvolk« behooren genoemd te worden. Toch zijn zij in Indië van groote waarde, waar het den bouw van werken geldt, waarvan de voltooiing aan tijd gebonden is: werken b.v. die vóór het invallen van een bepaalden moeson moeten voltooid zijn om niet met geheele vernieling te worden bedreigd. Door de Ingenieurs worden deze leveranciers zeer op prijs gesteld. Biedt er zich bij een gehouden aanbesteding een aan, dan nemen zij een deel van de werkzaamheden, die, in gewone gevallen en zelfs volgens de contracten, tot den werkkring van den aannemer zouden behooren, gaarne op zich.

Toen van een wetsbepaling om openbare werken in aanneming uit te voeren nog geen sprake was, spanden de Ingenieurs zich reeds in om overal, waar het belang van het werk zulks medebracht, werken in aanneming uitgevoerd te krijgen. Het verdient daarom opmerking, dat, zoodra aanneming bij de wet was voorgeschreven, de Regeering bij herhaling het Ingenieurs personeel met verwijten overladen heeft over het mislukken van aanbestedingen.

Waren die verwijten gegrond?

Ik zal trachten den lezer in de gelegenheid te stellen, zelf deze vraag te beantwoorden.

Onmiddellijk na de invoering van de comptabiliteitswet (1 Januari 1886) ontstond tusschen het personeel van de Rekenkamer en dat van andere bureaux een strijd over het verschil in beteekenis van de woorden »verevening« en »betaling«. Ik laat daar of die strijd niet een voorgewende was, om bij de toename van werkzaamheden als masker te dienen voor achterstand, maar zeker is het, dat daardoor het 44e artikel van de comptabiliteitswet onopgevolgd bleef en dat de aannemers van dien tijd schrikkelijk de dupe van dien bureaustrijd zijn geworden, ruim twee jaar lang hunne vorderingen nòch verevend nòch betaald werden. Is er armzaliger verwezenlijking denkbaar dan deze, van de »Circumlocution Office, this sublime discovery in the great art How not to do it« uit den »Little Dorrit« van Dickens?

Alle inspanning, die de Ingenieurs zich in die jaren getroostten om aannemers voor openbare werken op te sporen, was geheel vruchteloos en stuitte af op den onwil van gegadigden om het slachtoffer te worden van een woordenstrijd bij bureaupersoneel.

Te midden van die vruchtelooze inspanning verscheen in Mei 1867 opnieuw een circulaire, namens de Regeering door den Gouvernements-Secretaris gericht aan het adres van de Ingenieurs. Deze circulaire is ongelukkig niet in het Bijblad opgenomen, maar de weinigen die er toe in de gelegenheid zijn, kan ik de aandachtige lezing van dit stuk ten zeerste aanbevelen.

Die aanschrijving maakte een hoogst zonderlingen indruk.

Was zij een gevolg — zoo vroeg men zich af — van naïviteit en was de Regeering werkelijk onbekend met den woordenstrijd en den achterstand op de bureaux in hare onmiddellijke nabijheid en met al de ellendige gevolgen van dien, of was die aanschrijving een behendige poging om tegenover het opperbestuur in Nederland de gevolgen van eigen verzuim te schuiven op een korps ambtenaren, dat zich volkomen had kunnen verantwoorden, maar daartoe tegenover dat opperbestuur de gelegenheid miste?

Men moet het eerste gelooven, want, toen door de Ingenieurs, naar aanleiding van die circulaire, er op gewezen werd, dat er gevallen bestonden van aannemers, die reeds twee jaar en langer op de uitbetaling hunner vorderingen wachtten (hetgeen »het streven naar een klasse aannemers« niet zeer bevorderde), werd ruim een jaar daarna, bij besluit van 21 Augustus 1868 (Staatsblad 1868 No 99), aan de »sublime discovery« een eind gemaakt.

Ook was het door aanwijzing van Ingenieurs, dat in 1869 bij de Rekenkamer het gebruik is ingevoerd, om vorderingen en rekeningen, ter behandeling ontvangen, niet langer dan acht dagen aan te houden, en daarvan op die stukken te doen blijken door stempels, waaruit de datum van aankomst bij de Rekenkamer en die van de afzending van het stuk door den belanghebbende kan worden nagegaan. Deze maatregel intusschen, hoe uitstekend ook op zich zelf, is ten slotte van weinig effect. Een dergelijke vordering of aannemers-rekening passeert verscheidene bureaux, en de spoed waarmede de Rekenkamer een stuk behandelt, gaat verloren, wanneer andere bureaux hetzelfde stuk maanden lang op afdoening laten wachten.

Meermalen is er daarom door de Ingenieurs op aangedrongen, dat, evenals in Europa, in de bestekken en voorwaarden van aanbesteding een artikel zou worden ingelascht, waaruit het recht van den aannemer zou blijken, om binnen een bepaalde tijdruimte, desnoods gerechtelijk, aanspraak te kunnen doen gelden op het hem toekomende bedrag. Hij zou daardoor onafhankelijk worden van de heerschende langzaamheid op de Bataviasche bureaux, en de pogingen der Ingenieurs om gegadigden voor aannemingen te vinden, zouden niet zoo dikwijls schipbreuk lijden op tegenwerking van anderen.

Voor het wijzen op aan te brengen verbeteringen in bestaande toestanden, zooals het inlasschen van het artikel, zooeven bedoeld, bestaat voor de Ingenieurs echter geen andere gelegenheid dan in de rubriek »mededeelingen van verschillenden aard« in de door hen jaarlijks te leveren bijdragen voor het koloniaal verslag. Deze bijdragen echter worden òf in het geheel niet gelezen, òf er wordt uit gezift wat, in verband met de tijdsomstandigheden, bruikbaar wordt geacht om in het koloniaal verslag te worden overgenomen, met terzijdestelling van het overige.

Wèl leest men in de koloniale en andere verslagen, jaar in jaar uit, van het »streven naar het vormen van eene klasse van aannemers«, maar de aanwijzingen van Ingenieurs, om aannemingen voor gegadigden mogelijk te maken, worden voorbijgezien.

Wèl wordt elke gelegenheid aangegrepen, om den onwil van personen, die onder zulke bezwarende omstandigheden niet tot aanneming zijn te bewegen, toe te schrijven aan tegenwerking bij de Ingenieurs, maar (zie Bijblad No. 2336) er wordt niet onderzocht, of die onwil ook een gevolg is van het jarenlang moeten wachten op de uitbetaling van verdiende gelden. Het verwijt van tegenwerking, in 1869 gedaan, (Bijblad No 2336) zou zelfs ondoordacht kunnen heeten, nadat in 1868, uit Staatsblad 1868 No. 99, gebleken was, dat de Regeering de oorzaak had leeren kennen, die de inspanning vernietigde welke de Ingenieurs zich getroostten, om aannemers te zoeken en te vinden.

Het »streven naar het vormen van eene klasse van aannemers« was dan ook in den mond der Indische Regeering niets dan een »frase«, af en toe met kwistige hand over de koloniale verslagen uitgestrooid, — en dat het niet meer dan een holle klank was, voor de Regeering zelf zonder beteekenis, blijkt wel overtuigend hieruit, dat zij onbedacht nog is uit de pen gevloeid bij de opmaking van het koloniaal verslag van 1872. »Intusschen wordt niets onbeproefd gelaten wat het gelukken der uitbestedingen maar eenigszins kan bevorderen: er wordt steeds naar gestreefd om een klasse van aannemers te vormen«.

Deze zinsnede toch werd opgesteld in de eerste helft

van 1873, tegelijk met, zoo niet later dan het besluit van 20 April 1873, No. 14 (Staatsblad 1873, No. 73), waar onder andere woorden ten laatste, na veel verspilling van arbeid en van tijd, en na veel misplaatste verwijten, werd teruggekeerd tot de beginselen van den heer Uhlenbeck, van 19 April 1859, waarbij aan de personen, die plaatselijk de toestanden kunnen beoordeelen, wordt overgelaten of bij eenig werk uitvoering in aanneming al of niet te verkiezen zal zijn.

* * *

De heer Jordaan merkt bij het bovenstaande op, dat er vroeger nog al eens verschil was in waardeering van de hulp van aannemers, de Regeering was er voor en de Ingenieurs van den Waterstaat uit dien tijd waren zeer op aannemers gesteld, doch velerlei stroomingen werkten de ontwikkeling van een goed onderlegden en flink uitgerusten aannemerstand tegen en daardoor is in latere jaren steeds weinig gebruik van aannemers gemaakt.

Thans zijn de toestanden geheel anders, alle factoren voor 't welslagen van op groote schaal te nemen proeven zijn thans in ruime mate voorhanden, zoodat er thans geen reden is om langer te dralen.

De heer Jordaan kan in Indië de zaak wellicht beter beoordeelen dan wij hier. Vergissen wij ons evenwel niet, dan is men met de inmiddels in de laatste jaren genomen proeven niet zoo bijzonder gelukkig geweest, en het is er nog ver vandaan, dat men het algemeen eens is over de wenschelijkheid van de uitvoering van Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, door tusschenkomst van aannemers. Het zou ons thans te ver voeren, over de moeilijkheden, daarbij ondervonden, lang stil te staan en voor het oogenblik komt ons deze aangelegenheid, uit een zakelijk oogpunt, ook niet zoo heel belangrijk voor.

Bij uitvoering van Openbare Werken komen in Europa ook wel eens moeilijkheden voor, in welk soort van zaken is dat niet het geval? Maar wanneer men hier te lande het eigen beheer bepleit, dan is het toch meestal niet omdat het werken met een aannemer zooveel moeilijkheden oplevert. Zelfs de voorstanders van eigen beheer geven toe, dat in vele, zoo niet in de meeste gevallen, uitvoering door tusschenkomst van een aannemer, verreweg het gemakkelijkst is. Wanneer dus in Indië de moeilijkheden zoo groot zijn, dat men er toe komt, het stelsel te veroordeelen, dan moeten daarvoor bijzondere oorzaken samenwerken en wij aarzelen niet in de eerste plaats, onder die oorzaken te rangschikken, de nog in onze koloniën bestaande achterlijke toestanden. Wanneer wij dit doen, hebben wij niet alleen de cultuurtoestanden op het oog, waarover wij vroeger spraken, maar ook de rechtstoestanden en de eigenaardigheden onzer koloniale bestuursinrichting. Daarin heeft het persoonlijk inzicht der ambtenaren veel meer invloed, dan wij ons hier, als burgers van een constitutioneelen staat, goed kunnen voorstellen. Persoonlijk inzicht en persoonlijk belang staan gewoonlijk met elkander in nauw verband. Waar deze beide factoren in het spel zijn, moet de beoordeeling van zuiver zakelijke aangelegenheden noodwendig onzuiver worden. Dit geeft aanleiding tot conflicten, kleine moeilijkheden, die zich lichtelijk kunnen voordoen, maar met goeden wil en gemeen overleg van weerszijden, ook meestal gemakkelijk uit den weg te ruimen zouden zijn, groeien aan tot groote, tot onoverkomelijke, waarover somtijds jaren gekibbeld wordt, waaruit processen ontstaan, waarvoor commissies worden benoemd, die boekdeelen vol rapporten de wereld insturen en waarvan eigenlijk ten slotte beide partijen de dupe zijn, althans weinig meer winnen dan dat een of ander persoonlijk inzicht in het gelijk wordt gesteld.

Voor de bevordering van het stelsel van aanbesteding in Indië, verwachten wij weinig van het Gouvernement, want de achterlijke toestanden in de bestuursinrichting te verbeteren is een werk, dat vele jaren tijds zal vorderen, daarop kan de maatschappelijke ontwikkeling niet wachten.

Zij dringt voorwaarts en zal zich desnoods haren weg banen, ondanks het Gouvernement en de persoonlijke inzichten zijner ambtenaren.

Meer en meer doet zich gelukkig het particulier initiatief in Indië gelden. Hiervan hebben wij meer verwachting en indien gemeentebesturen gaan beproeven het stelsel van aanbesteding in toepassing te brengen, zouden wij niet weten, waarom dergelijke proefnemingen niet zouden slagen. Aan een »gouden ploeg«, zooals die indertijd hier te lande ontstaan is, heeft Indië geen behoefte. Hoe zij hier ontstaan is, is bekend genoeg. Het is geweest in een tijd toen de ingenieurs zich zoodanig in vraagstukken van hoogere wiskunde hadden verdiept, dat zij voor uitvoering van werken vrijwel ongeschikt waren geworden en zelfs niet bij benadering wisten, wat het werk kostte. De aannemers, voortgekomen uit de praktijk, kenden en de uitvoering en de kanalen, waarvan zij gebruik moesten maken, om zoo goedkoop mogelijk te werken Zij konden slechts gewoon rekenen, volgens Bartjens, maar verstonden die kunst dan ook in de puntjes. Was het wonder en was het hun kwalijk te nemen, dat zij van hun superioriteit op dit punt gebruik maakten, om goede prijzen te bedingen?

De tijden zijn veranderd en thans zou het ontstaan van een gouden ploeg van aannemers in Nederland waarschijnlijk niet meer mogelijk zijn.

Reeds jaren lang heeft zij, om te blijven voortbestaan, haar werkkring over de geheele wereld moeten uitbreiden. Er is geen enkele reden, waarom zij ook niet gaarne in Indië zou komen werken, wanneer zij daar slechts fatsoenlijk behandeld wordt. Kan zij daarop niet rekenen dan heeft zij gelijk haar werk daar te zoeken, waar minder achterlijke toestanden een meer vlotte uitvoering der werken waarborgen.

Wie zich in Indië als aannemer zou willen vestigen, en zij die daar reeds gevestigd zijn zullen dit ook wel weten, dat de verhouding tusschen directie en aannemer een geheel andere is, dan de vijftig jaren geleden in Nederland bestaande. Ook hier is die verhouding anders geworden. In technische kennis is de aannemersstand vooruitgegaan en wordt veel meer van hem geëischt dan vroeger, maar bij de directie, die hem controleert heeft eveneens een groote verandering plaats gegrepen. Zij is niet meer de uitsluitend theoretisch gevormde groep, die alleen op het papier tot iets in staat is, maar telt onder hare leden ook tal van mannen, die ook zonder aannemer, nog niet met de handen in het haar zouden zitten, wanneer zij voor de uitvoering van een werk stonden.

Inzonderheid in Indië, waar men zich zoo vaak met primitieve hulpmiddelen en onvoldoende hulpkrachten moest behelpen, is dit nog in ruimer mate het geval.

Hebben hier te lande de directiën veel van de aannemers geleerd, daar zal de aannemer, althans diegene, die van Europa uit zijn geluk daar zal willen beproeven, verstandig doen, ter schole te gaan bij de technische ambtenaren, die het ons altijd nog zoo vreemde land uit jarenlange ervaring kennen.

Maar volgens den heer Jordaan is het niet eens noodig geschikte krachten uit Europa aan te voeren en zijn zij thans in ruime mate in Indië zelf voorhanden.

Welnu, wat staat er dan in den weg aan ernstige pogingen, om tot gezonder toestanden te geraken?

Wel een en ander, dat onder de oogen gezien, overwogen en bedacht moet worden, doch zoo de wil er is, o. i. geen onoverkomelijke bezwaren; de wil, om de uitvoering van werken te regelen als een zaak, waarbij partijen als vrije mannen tegenover elkaar staan en men niet

afhankelijk is van factoren, die niet te controleeren zijn en niet te leiden in de richting, die in het belang der zaak het meest gewenscht is.

Vereenigingen.

ARBEIDS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Te Apeldoorn is dezer dagen door de daar bestaande Vereeniging voor de Algemeene Technische Ontwikkeling der Handwerkslieden een nijverheids-kunsttentoonstelling gehouden. Dit is zeker op zich zelf een verblijdend feit. De wijze waarop echter in een der plaatselijke bladen tot een bezoek aan die tentoonstelling werd aangespoord, lijkt ons alles behalve in het belang van de nijverheidskunst.

De verslaggever begint met te zeggen, dat de tentoonstelling in hooge mate belangwekkend is en vervolgt dan:

De expositie geeft afbeeldingen te zien van zeer verscheiden kunstwerk en van onderscheiden kunstrichting. Het meest springt dit laatste wel in het oog bij de afbeeldingen van woning interieurs, welke te bezichtigen zijn.

Er hangen eenige afbeeldingen van interieurs van Dr. H. P. Berlage, die een kijkje geven op het gedurfd realistische, het brutaal ware, het naakte van de interieurs van dezen grooten bouwmeester, wiens rationalistische kunst wel niets dan nuchter redelijks heeft, maar toch, door het idealisme van den socialist gedragen, behoed werd voor de verstijving, waarin al wat door den verkillenden adem van rationalisme wordt aangeraakt, sterven moet. Naakte baksteen-muren niet alleen in de kamers van een bondsgebouw als van den A. N. D. B., maar ook in woon- en werkkamers in de gewone huizen. 't Is gedurfd en het was nog meer gedurfd, toen deze geniale bouwmeester zijn artistieke opvattingen nog pas begon uit te werken in bouwwerk en interieur. Toch gaf hij waarachtig groote kunst, waarvoor wij eerbiedig bewonderend staan en die ons juist daarom zoo weldadig warm aandoet, al gaat hij in nuchtere redelijkheid ons wat te ver en wordt zijn kunst daardoor wel wat onredelijk nuchter.

Stel daartegenover nu een interieur als van Dr. Cuypers, waarvan een afbeelding in dezelfde afdeeling hangt, een pronkig, weelderige inrichting, vol overdaad en vol onredelijkheid in de vormgeving, dan heeft men wel bijna de scherpste tegenstelling, die er is.

Andere interieurs — er hangen ook interieurs van onzen plaatsgenoot A. H. Wegerif Gzn. — geven uitwerkingen van concepties ook op den grondslag der redelijkheid zonder nog in de toepassing zich tot niets dan nuchterheid te bepalen.

Meubels van Corn. van der Sluys te Den Haag, interieurs van J. van den Bosch te Amsterdam, werk van C. W. Nijhof van Amsterdam en van W. Penaat uit Blaricum, zè geven alle een groote verscheidenheid van werk en werkwijze te zien. Toch zal het den aandachtigen beschouwer der tentoonstelling opvallen, dat er in die verscheidenheid toch wel eenige verwantschap, zekere eenheid valt te herkennen.

Schitterende wandschilderingen zijn er te zien van Roland Holst en van Derkinderen, vlak-, wand-, boekversieringen, kantwerk, bijvoorbeeld van mejuffrouw Van Regteren Altena, en borduurwerk, prachtig mooie voortbrengselen der schitterende ciceleerkunst van Frans Zwollo, potterie van W. C. Brouwer en werk van Chris Lanooy.

We kunnen niet alles opnoemen en bespreken, wat er

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

op deze tentoonstelling is te zien. Er zijn gasornamenten, serviezen, haarden, keukeninstallaties en alles, wat daarmede verwant is, te zien en nog veel meer.

Het is zeer te betreuren, dat niet meerderen naar deze interessante tentoonstelling zijn heengegaan.

* * *

Men ziet, het gebruik van krachttermen gaat den schrijver zeer goed af, maar eenigszins lachwekkend is de vergelijking tusschen werk van Berlage, Cuypers en andere kunstenaars, die schijnt te moeten dienen, om een plaatselijke grootheid in de hoogte te steken.

Wanneer zullen de couranten toch het samenstellen van verslagen over kunst eens aan bevoegde handen toevertrouwen?

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Restauratie van het huis „Hoope" te Goes, arch. F. G. C. Rothuizen, met afbeelding.
Batavia op den tweesprong, door F. J. Kubatz, b. i.
Reisschetsen, door Albert H. van Rood, met afbeeldingen.
Officieel Gedeelte. Nieuwbouw Vijzelstraat.

ARCHITECTURA No. 40. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag der 1378ste Ledenvergadering van 27 September 1916, door J. H. de Groot.
De Amsterdamsche Winkelweek, door Jan de Meijer.
Prijsvraag Kalender Homoeopatisch Ziekenhuis.
Een verlichte gemeenteraad.
Staatsbegrooting 1917.
Ingezonden. Waarschuwing, door Willem C. Brouwer.
Een advertentie.
Glaswerk de Bazel.
Brocaatlinnen van Jan Mensing.
Uit boeken en tijdschriften.
Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. Uittreksel uit de notulen van de Alg. Bestuursvergadering van 27 Mei 1916, te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 39. Het raadhuis te De Rijp, door E. van Houten, met afbeelding.
Normen voor gelijkvormige levering en onderzoek van Portland-cement van December 1909, (slot) met afbeeldingen.
Verslagen van vergaderingen. Bond van Nederlandsche Architecten.
Losse plaat. Fontein in de kloostergang van den Dom te Utrecht, door Jan en Jan Eloy Brom.

DE INGENIEUR No. 40. Historisch technisch onderzoek van onze dijken, door ir. A. Groothoff.
Energiebesparing bij toepassing van kogel- en rollagers in het stadstram-bedrijf, door ir. P. M. Montijn, met afbeeldingen.
De Scheepvaartverbindingen van Amsterdam en van Rotterdam met de zee, gedurende de laatste honderd jaren. Uit de rede van prof. ir. W. K. Behrens, uitgesproken op 18 September 1916, bij de overdracht van de waardigheid van rector-magnificus aan prof. ir. J. C. Dijxhoorn, (slot).
Algemeene Zomervergadering van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, op 23 September 1916 te Breda.
Uit het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, over 1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 39. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Steunfonds 1914. — Verslagen van vergaderingen. — De vrije Zaterdagmiddag. — Een praatje over Indië. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Bond van Nederlandsche Architecten. — Boekbespreking en catalogie. — Prijsvragen. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 39. De Afdeeling Haarlem.
Grondwerkersstaking en uitsluiting opgeheven.
Een groveonjuistheid?
Verslag omtrent de in 1915 bij de leden der Onderlinge Risico-Vereeniging uit den Nederlandschen Aannemersbond voorgekomen ongevallen.

BOUWSTOFFEN, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 10: Natuursteen (vervolg). — Microscopisch onderzoek van hout (vervolg). — Boekbespreking: Handbuch der Stein-industrie.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 9. Het Septembernummer van Eduard Cuypers' maandschrift is ditmaal uitsluitend gewijd aan „nieuw." Het bevat namelijk, van de hand van Mr. W. Dicke, een beschrijving van het nieuwe gebouw der Ziekenverpleging te Dordrecht, voorafgegaan door een geschiedenis van de inrichting, die in 1886 werd opgericht. Het thans in gebruik genomen gebouw is te beschouwen als een stichting van wijlen François Stoop, een vermogend Dordtenaar, die reeds tijdens zijn leven veel voor de inrichting had gedaan. De beschrijving gaat vergezeld van een dertigtal fraaie afbeeldingen, die ons een goede voorstelling geven van de inrichting van het nieuwe gebouw, dat natuurlijk naar de nieuwste eischen is ingericht, maar waarin, ofschoon het uit een ruime beurs gebouwd werd, zooals vanzelf spreekt alle weelde vermeden is.

Uit de Staatsbegrooting 1917.

Hoofdstuk V. Binnenl. Zaken:

Technische Hoogeschool.

Gelden worden aangevraagd, om het onderwijs in de rioleering en watervoorziening op te dragen aan den buitengewoon hoogleeraar in de irrigatie, aan wien in verband hiermede een aanstelling als gewoon hoogleeraar ware te geven, met verhooging van zijne wedde tot f 4000 en voor de benoeming van een nieuwen hoogleeraar in de bouwkunde noodig te maken.

Wegens kosten voor aanvulling en uitbreiding der verzamelingen en hulpmiddelen voor onderwijs enz. wordt een bedrag van f 255.170 aangevraagd.

Kunsten en Wetenschappen.

Ten behoeve van de voortzetting der aangevangen werken, waarvan bij de wet de gelden gevoteerd zijn, zijn vervolg-termijnen uitgetrokken voor verschillende monumenten.

Voorts zijn opnieuw op de begrooting gebracht subsidies voor: den Drommedaris-toren te Enkhuizen; de Dominicanerkerk te Maastricht; het Raadhuis te 's Heerenberg.

De slechte toestanden, waarin de Rijksmonumenten verkeeren, kan niet langer voortduren en een aanmerkelijke verhooging is noodig. Voorgesteld wordt, het betreffende artikel van f 50.000 op f 60.000 te brengen.

Evenmin als op de begrooting van het loopende jaar, acht de minister thans nog den tijd gekomen, om gelden uit te trekken ten behoeve van aankoop voor de musea. In verband evenwel met het vroeger ten dezen meegedeelde, ligt het in de bedoeling, om bij de Memorie van Antwoord weder op deze begrooting te brengen de bedragen, welke op den dienst van 1916 ongebruikt zijn gebleven voor het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage, evenals voor het museum »Huis Lambert van Meerten« te Delft, voor het Schilderijmuseum en voor het Nederlandsch Museum te Amsterdam. Met het oog hierop zijn de bedoelde artikelen thans voor »memorie« uitgetrokken.

Voor aankoopen voor de prentenverzameling is een bedrag van f 3500 uitgetrokken.

Gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam niet meer aan de noodige eischen voldoet.

Het komt mitsdien wenschelijk voor tot stichting van een nieuw gebouw over te gaan. Onderhandelingen met het gemeentebestuur van Amsterdam hebben er toe geleid, dat de gemeente Amsterdam een terrein aan het Rijk ten ge-

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIED ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM.

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. — FABRIEK TE ZAANDAM.
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

schenke aanbiedt, mits de gevelteekening van het te stichten gebouw door het gemeentebestuur worde goedgekeurd, tenzij de bouwmeester door den uitslag eener prijsvraag wordt aangewezen.

Na gevoerde besprekingen is de voorkeur gegeven aan het uitschrijven van een open prijsvraag.

Mitsdien zal door den minister een jury worden benoemd, door welke de in te dienen antwoorden zullen worden beoordeeld.

Voor honorarium, reis- en verblijfkosten en verdere uitgaven dezer jury, evenals voor de uit te loven prijzen, zal op den dienst van het jaar 1917 een som beschikbaar moeten worden gesteld. Op het oogenblik is nog niet te ramen, hoe groot die som zal moeten zijn, zoodat voorloopig een memoriepost is uitgetrokken.

Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers.

Zooals aan de Kamer bekend is, werden in 1910 tien nieuwe teekenakten ingesteld, ter vervanging van de tot dien tijd geldende akten M1, M2 en O. Met de instelling dezer nieuwe akten werd bedoeld het teekenonderwijs meer dan tot dusver te doen aansluiten bij de practische vakbeoefening.

Wilde het onderwijs aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers, dat was gebaseerd op de voorschriften, vereischt voor de vroegere teekenakten, ook na 1910 aan de eischen voldoen, dan zoude algeheele reorganisatie moeten plaats hebben. De toenmalige directeur deed dan ook voorstellen tot reorganisatie der school.

Bij het eerste plan, dat van zeer grooten omvang was, werd voorgesteld, aan de school kandidaten voor alle de tien nieuwe akten op te leiden. De ambtsvoorganger van den ondergeteekende deed den Directeur weten, dat die plannen wegens de hooge kosten, die er mede gemoeid waren, niet voor uitvoering vatbaar waren.

Een tweede, veel eenvoudiger plan, beoogde opleiding voor slechts een deel dier akten. De inspecteur van het middelbaar onderwijs, H. J. de Groot, over dit plan gehoord, kon zich daarmede niet vereenigen.

Daarop werd in September 1912 door den ambtsvoorganger van den ondergeteekende (de Minister) een commissie ingesteld, aan welke werd opgedragen om van advies te dienen omtrent de vraag of, en zoo ja, welke maatregelen van Regeeringswege zullen zijn te nemen inzake het kunst- en teekenonderwijs, in verband met de nieuw ingestelde akten M. O. teekenen en boetseeren.

Meer in het bijzonder werd een antwoord verlangd op de hieronder gestelde vragen:

1. Zijn, in den tegenwoordigen staat van zaken, een Rijksnormaalschoo voor teekenonderwijzers en een Rijksschool voor kunstnijverheid nood zakelijk?

2. Zoo neen, moeten de bestaande Rijksscholen worden opgeheven, zonder dat daarvoor iets anders in de plaats treedt, of moet op andere wijze van Regeeringswege in het onderwijs, thans aan die scholen gegeven, worden voorzien?

3. Zoo ja, moeten die scholen worden gereorganiseerd en, zoo die vraag oestemmend mocht worden beantwoord, waarin moet alsdan de reorganisatie bestaan?

(Wordt vervolgd.)

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Ambachtsschool en Middelbaar Technische School voor Bouwkunde te Sneek, salaris f 2400.—, klimmend tot f 2800.—. Indiensttreding spoedig. Stukken vóór 15 October a.s. aan den Voorzitter, B. J. Boerrigter. (1)

— Onder-Opzichter (weg en werken) bij de Staatsspoorwegen in Nederl. Indië (Sumatra), niet ouder dan 30 jaar, 3 jaren praktijk. Bezoldiging f 125.— tot f 175.— 's maands, vrije overtocht, voor uitrusting f 750.—. Aanmelding vóór 1 November a.s. Inlichtingen a. h. Ministerie van Koloniën, Afdeeling D (Personeel). (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Uitvoerige brieven, letter E, bureau v. h. Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (1)

— Teekenaar, bekend met ijzerconstructie en betonbouw, alsmede het maken van berekeningen en begrootingen, aan het Ingenieursbureau J. H. Sommer, Oostzeedijk 146, Rotterdam. Salaris naar bekwaamheid. (2)

Uitslag Aanbesteding.

Bij onderhandsche inschrijving is door den Architect Z. Hoek, namens zijn principaal, aanbesteed het bouwen van een dubbele villa aan de Stadhouderslaan, Park »Zorgvliet«, te 's Gravenhage.

Hoogste inschrijver de heer A. de Roos, te 's Gravenhage, voor f 82.900.—.

Laagste inschrijver de heer W. Biever, te Scheveningen, voor f 71.646.—, aan wien het werk is opgedragen.

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. (,,V. en A.")

Kiest ,,LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel. Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

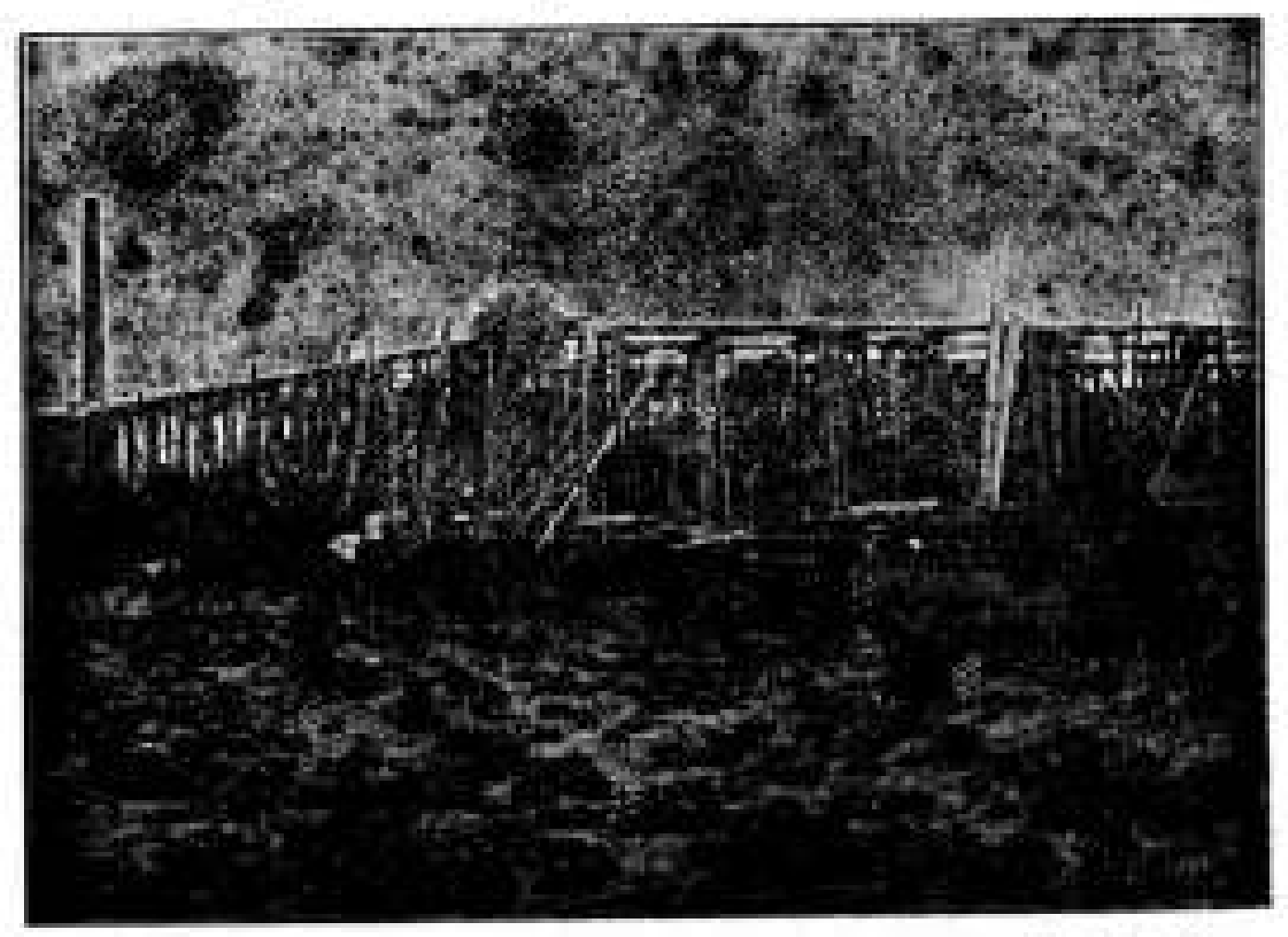

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Abonnementsprijs van dit blad slechts vijf gulden per jaar

51STE JAARGANG. ZATERDAG 14 OCTOBER 1916. No. 42

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woonhuisbouw.

Vervolg (Zie bladz. 138).

Als overal, zoo heeft ook in het ambachtsonderwijs het dogma, of wil men het wat zachter uitdrukken, het te angstvallig vasthouden aan vooropgestelde beginselen, een gevaarlijke zijde. Dit is vooral het geval, waar dit onderwijs zich met vormenleer gaat bezighouden, een vak, dat men niet geheel onaangeroerd kan laten. In vroeger eeuwen kon dat wel, omdat men met het handwerk ook de vormen leerde, die als algemeen gangbaar golden en algemeen begrepen werden, al ging het begrip dan ook in vele gevallen niet veel verder, dan dat het zóó behoorde en niet anders.

Tegenwoordig is men met de verklaring «zóó behoort het» niet meer tevreden, men wil bij alles het naadje van de kous weten en niet slechts bij de constructievormen, maar bij alle profielen en andere versieringsvormen het hoe en waarom kunnen verklaren.

Wie zich wel eens verdiept heeft in de vragen, die zich bij pogingen tot een dergelijke verklaring voordoen, zal al spoedig tot het inzicht zijn gekomen, dat dit geen dingen zijn, die bij het ambachtsonderwijs tehuis behooren maar die veeleer liggen op het gebied der hoogere kunstwetenschap. Geleerden van naam hebben er zich dan ook mede beziggehouden, met afwisselend succes en de resultaten, waartoe zij kwamen zijn wel niet zonder invloed op de ontwikkeling der bouwkunst geweest, maar een radicale omwenteling hebben zij daarin nog niet teweeg gebracht. Vandaar dat men niet spreken kan van een algemeen geldende en algemeen aangenomen vormenleer in de bouwkunst. Elk bouwmeester nagenoeg volgt hierin zijn eigen inzichten.

Het ambachtsonderwijs had echter behoefte aan meer houvast en vond in de z.g. rationeele opvatting een stelsel, dat kant en klaar gebruikt kon worden en gemakkelijk was in de toepassing. Wij hebben de gevolgen hiervan gezien en kunnen ze nog genoeg zien op de jaarlijksche tentoonstellingen van het werk der ambachtsscholen; wij kunnen het ook zien aan het meubilair en de betimmering der scholen zelf, die dikwijls door de leerlingen vervaardigd zijn. Technisch is er op het werk niet veel aan te merken, het zit goed in elkaar en is dikwijls met zorg afgewerkt, maar de vormen hebben iets dors, iets banaals, zij zijn zonder eenige charme en daaraan kan men zien, dat het «ambachtsschoolwerk» is.

Die uitdrukking zegt genoeg, zij zegt zoo iets als minderwaardig en toch deze laatste qualificatie verdient het werk in den regel volstrekt niet. Hoe rationeel echter geconstrueerd, de meeste menschen en daaronder menschen van smaak, willen die vormen niet voor het inrichten van een gezellige huiskamer.

De fout schuilt niet zoozeer in de rationeele opvatting zelf, dan in het dogma, dat deze opvatting de eenig ware is. Wanneer men even nagaat hoe weinig rationeel de geheele samenleving is ingericht zal men inzien, dat streng doorgevoerd rationalisme op een punt op den duur weinig succes moet hebben.

In de bouwkunstkringen is men dan ook reeds lang

van het dogmatisch standpunt teruggekomen tot het besef, dat de bouwkunst den mensch moet dienen en niet omgekeerd en nergens doet zij dit zoo direct en voorziet zij dermate in dadelijke en dagelijksche behoeften van lichaam en geest dan in den woonhuisbouw,

Ook in den woonhuisbouw valt veel «Ambachtsschoolwerk» op te merken; dit zal na het voorafgaande wel geen nadere verklaring behoeven en het moet op rekening van dit werk geschreven worden, dat tal van straten, ja geheele wijken in onze zich snel uitbreidende groote en kleinere steden een zoo uitermate dor, banaal en vervelend aanzien hebben. De bouw en inrichting der woonhuizen is wel verbeterd, tegen revolutiewerk waakt het bouwtoezicht met een staf van ijverige inspecteurs, maar de gevels, die het aankijken waard zijn, behooren tot de zeldzaamheden en de ergerlijkste vergrijpen tegen den welstand zijn nog mogelijk, zoolang niet het schoonheidstoezicht overal goed en krachtig georganiseerd is. In royaal aangelegde wijken ziet men nog steeds de misselijkste producten verrijzen, zonder dat daar iets tegen uit te richten valt, wanneer zij maar aan de eischen der bouwverordening voldoen. Om dit laatste te kunnen behoeft men geen kunstenaar te zijn en om een goed woonhuis te bouwen is dit ook niet absoluut noodig. Dit wordt bewezen door menig woonhuis uit vroegere eeuwen overgebleven. Meer en meer is men in de laatste jaren die eenvoudige gevels gaan waardeeren, die, hoe weinig pretentieus ook, in de meeste gevallen nog gunstig afsteken bij hetgeen er later naast gezet werd. Goed van verhoudingen en sober in de versiering, aan deze beide eigenschappen ontleenen zij in den regel hun waarde, want gaat men de weinige kunstvormen, die er aan toegepast zijn op den keper beschouwen, dan blijken deze tamelijk conventioneel te zijn en toch zijn zij niet banaal of vervelend. Zij die deze huizen bouwden waren er niet op uit, iets moois te willen maken en al was ook navolging niet uitgesloten, niet ieder was er op uit zijn buurman te overtroeven, door het nog maar weer mooier te maken dan hij.

Het huurhuis is een marktartikel, dat aan den man gebracht moet worden en er is groote concurrentie op de markt. De waar moet dus aantrekkelijk gemaakt worden voor een publiek, dat er weinig verstand van heeft en vooral van buiten de aandacht trekken. Alle middelen zijn hierbij geoorloofd en het hindert niet of aan alle goede beginselen van architectuur op de ergerlijkste wijze geweld wordt aangedaan. Geen huurder zal, om een vergrijp tegen de aesthetiek in den gevel, van het huis afzien, wanneer de inrichting hem overigens aanstaat en de bouwer kan het zoo gek niet maken met de kunst of hij vindt zijn huurders, vooral daar waar behoefte aan woningen bestaat, en waar bestaat die tegenwoordig niet?

Nu deze behoefte in de laatste jaren zoo enorm is toegenomen en in vele plaatsen de vraag voorloopig nog schijnt te zullen aanhouden, is de vraag gewettigd, of de omstandigheden nu niet gunstig zouden zijn voor het nemen van een proef, of thans niet ook woonhuizen met minder kwistig opgedirkte en daardoor meestal wanstaltige gevels aftrek zouden vinden. Het weglaten van alle versiering zou wellicht aanvankelijk op het publiek een vreemden indruk maken, het zou al spoedig geneigd zijn van leelijk te spreken, doch wij weten, hoe weinig per slot de huurder om het uiterlijk aanzien van zijn huis geeft.

Bij de architecten bestaat een neiging, om een dergelijke proefneming in de hand te werken. Evenals zij indertijd tegen den speculatiebouw hebben gefulmineerd, zonder een poging, om in te grijpen, hebben zij in de laatste jaren inzonderheid tegen de mishandeling der architectuur hun stem verheven, zonder overigens veel te doen, om daaraan een eind te maken.

Zij stonden en staan ook in dit geval vrij machteloos, omdat zij zich nu eenmaal de leiding in den woonhuisbouw hebben laten ontglippen.

Dat zij er zich thans weder meester van zullen maken achten wij in de bestaande omstandigheden vrijwel onmogelijk, maar toch wil het ons voorkomen, dat, waar het nu geldt het aesthetisch belang van den woonhuisbouw, de kans van slagen voor de architecten beter is dan vroeger.

(Slot volgt.)

Eene nieuwe Academie.

De heer Paul de Jongh schrijft in „Architectura":

In ons vorig nummer verscheen een gedeelte van de Memorie van Toelichting op de Staatsbegrooting 1917, Binnenl. Zaken, vermeldende onder meer het voorstel van den Minister om voor het nieuwe gebouw der Academie van Beeldende Kunsten, op te richten in uitbreiding-Zuid, een openbare prijsvraag uit te schrijven. Dit kunstzinnige besluit van de Regeering, genomen in waardevolle samenwerking met het Gemeentebestuur van Amsterdam (dat een terrein ter waarde van plm. een half millioen ter beschikking stelt), en het Bestuur der Academie zal, zonder twijfel in bouwkundige kringen vooral, groote voldoening wekken. Sedert jaren toch werd van de zijde der bouwkundige vereenigingen bij de overheid erop aangedrongen om voor de stichting van belangrijke openbare gebouwen de medewerking van den particulieren architect in te roepen. Men herinnere zich de adressen ter zake door de bouwkundige vereenigingen gericht in 1912 aan de hoofden der verschillende departementen, waarin o. m. werd betoogd: „dat het belemmerend moet zijn voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele niet-ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven ervan getuigen, dat onder hen gevonden worden de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen." En vervolgens het adres in 1914 gericht aan den Minister van Waterstaat inzake het Tweede-Kamergebouw, waarin tevens werd betoogd, dat de oplossing van het vraagstuk der verbouwing zou zijn te verkrijgen door het uitschrijven van een openbare ideeën-prijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd, waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd worden toegelaten.

Ook zij in herinnering gebracht de voordracht van den heer Roland Holst in datzelfde jaar gehouden over „Officieele Bouwkunst", waarin werd bepleit het goed recht van den particulieren architect om te worden gekend in de totstandkoming van de representatieve gebouwen door het Rijk te stichten; terwijl het vraagstuk de belangstelling trok ook buiten de eigenlijke vakkringen, getuige de ongeveer terzelfder tijd door de redactie van „De Amsterdammer" ingestelde enquête ter beantwoording van de vraag of in de gegeven omstandigheden het Rijk verplicht is zijn groote representatieve bouwwerken door de leiders der rijksbureaux te doen ontwerpen, of tot dat doel zich van andere hulp mag en kan verzekeren. Waarop door de heeren Prof. Dr. J. Huizinga, Dr. Jan Kalf, Mr. S. Muller Fzn., Dr. A. Pit en Prof. Mr. H. P. G. Quack, merkwaardigerwijs in ongeveer denzelfden geest, is geantwoord; niet alleen werd door hen ontkend de plicht van het Rijk om zijne groote representatieve bouwwerken door de leiders van de rijksbureaux te doen ontwerpen, maar werd op goede gronden warm verdedigd en aanbevolen het denkbeeld om ontwerpers en leiders aan te wijzen uit de buiten de officieele bureaux staande architecten.

Het moge daarom bij allen waardeering vinden en als een heugelijk feit worden begroet, dat onze Regeering voor een zoo bij uitstek artistiek en grootsch onderwerp nu de medewerking van de Nederlandsche architecten inroept en hun, voor de eerste maal, de gelegenheid biedt in vrijen wedstrijd hunne krachten te wijden aan eene monumentale bouwkunstige schepping.

Een hoogst belangrijke krachtproef, waarvan de uitslag van buitengewone beteekenis voor de toekomst zal zijn!

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCH-INDISCHE KUNSTKRINGEN.

In het begin van dit jaar werd te Batavia opgericht een Bond van Nederlandsch Indische Kunstkringen.

Reeds eenigen tijd werd het gewenscht geacht de tusschen de verschillende vereenigingen bestaande samenwerking op vaster grondslagen te vestigen en een goedwerkende organisatie tot stand te brengen, die vooral aan het rondzenden van uit Europa — meer bijzonder uit Nederland — komende verzamelingen, ten goede moest komen. Met vereende krachten konden de financieele bezwaren verbonden aan zendingen uit Europa, beter worden bestreden en er werd verwacht, dat een dergelijke organisatie meer vertrouwen zou wekken bij kunstenaars en kunsthandelaren, dan wanneer iedere kring op zich zelf zich met dezen in verbinding zou stellen. In de oprichtingsvergadering traden reeds vijf vereenigingen toe.

Op den 14en Augustus j.l. had nu te Bandoeng de eerste jaarvergadering van dezen Bond plaats. Alle aangesloten vereenigingen, Batavia, Semarang, Soerabaja, Bandoeng en Buitenzorg, waren vertegenwoordigd, terwijl door Medan en Djokjakarta afgevaardigden waren gezonden, die zich namens hunne vereenigingen gedurende de vergadering ook aansloten. Door den voorzitter werden stappen gedaan om ook te Padang een kunstkring op te richten.

Om de belangstelling voor den Bond op te wekken werd besloten tot het uitschrijven van eenige kleine prijsvragen onder de leden van de aangesloten vereenigingen. Verder werd aangenomen een voorstel om leden van kunstkringen, tijdelijk verblijf houdende op een andere plaats, het recht te geven tentoonstellingen en uitvoeringen, uitgaande van een bij den Bond aangesloten vereeniging, te bezoeken op dezelfde voorwaarden als voor de leden van de betreffende vereeniging zijn vastgesteld.

Het werkplan voor het jaar 1916—1917, omvat een tentoonstelling van Bataksche Kunstnijverheid en een van werk gemaakt door schilders in Indië aanwezig; uit Nederland komen een tentoonstelling van kunstnijverheid, een van olieverf schilderijen, een van aquarellen en twee van zwart en wit kunst.

Naast deze vastgestelde zijn nog andere in voorbereiding, o. a. een tentoonstelling van Javaansche kunst.

Als voorzitter van den Bond treedt op de heer P. A. J. Moojen, voorzitter van den Nederlandsch Indischen kunstkring te Batavia.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1917 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor »goed« vastgesteld heeft behaald.

De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden«, vervalt, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen, af te nemen in 1917, luidt: »De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest«.

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar, teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

»De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken.«

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde Examen mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

»Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1917, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan.«

In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De Programma's van Eischen voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs
De Secretaris,
J. WESSELIUS.

Uit de Staatsbegrooting 1917.

(Vervolg.)

In den zomer van 1913, kort vóór het optreden van den ondergeteekende als Minister van Binnenlandsche Zaken bracht die Commissie haar rapport uit, dat ter kennisneming hierbij wordt overgelegd.*)

*) Ter griffie gedeponeerd ter inzage van de leden.

Bij de aanvaarding van zijn ambt wachtten den ondergeteekende zoo vele andere en meer gewichtige vraagstukken, dat hem de gelegenheid ontbrak, onmiddellijk van dat rapport een grondige studie te maken, terwijl daarna de inmiddels ingetreden oorlogstoestand deze zaak op den achtergrond drong.

Intusschen had de school zich zooveel mogelijk bij den nieuwen toestand aangepast en gelegenheid gegeven tot opleiding voor de akte Ma, Me, Md, Me en Mf.

Na het overlijden van den directeur der school, in het laatst van het vorige jaar, kwam deze aangelegenheid opnieuw naar voren. De vraag rees, of deze inrichting, overeenkomstig het advies van bovengenoemde Commissie moest worden opgeheven, dan wel of zij moest blijven bestaan, in welk geval zij natuurlijk diende te worden gereorganiseerd.

Ondergeteekende meent aan dit laatste de voorkeur te moeten geven en wel op de volgende gronden.

De conclusie waartoe bovengenoemde Commissie ten aanzien van de normaalschool komt, is in het kort samen te vatten als volgt:

De Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers behoort opgeheven te worden:

a. omdat de bedoeling van deze school niet in overeenstemming is met de bedoeling der nieuwe akten;

b. omdat deze school niet past in de indeeling van het onderwijs, en in het systeem van opleiding, zooals de Commissie zich die denkt;

c. aangezien de Commissie twijfelt, of de school in een bestaande behoefte voorziet. De door den toenmaligen directeur gegeven statistiek toont wel is waar aan, dat de school vroeger goed bezocht werd, doch de Commissie schrijft dit toe aan verschillende gunstige factoren. In de eerste plaats, omdat het ambt van directeur der normaalschool, voorzitter van de examen-commissie en adviseur der Regeering langen tijd aan één en denzelfden persoon was toevertrouwd en in de tweede plaats, omdat het leergeld slechts f 30 per jaar bedroeg, hetwelk den leerlingen na afloop van den 3-jarigen cursus, met de rente, bij wijze van premie, werd teruggetaald.

De Commissie spreekt haar twijfel uit, of deze cijfers even gunstig zullen zijn voor den toestand, die in de laatste jaren groeiende is.

Hiertegen kan worden opgemerkt:

ad a. Inderdaad is de toestand der school thans geenszins geschikt te achten, om te voorzien in de opleiding voor al de tien akten. Ook voor de opleiding voor enkele dier akten is de gelegenheid thans niet voldoende. Met de voorgestelde reorganisatie wordt bedoeld, gelijk hieronder zal worden aangetoond, in dit laatste zooveel mogelijk te voorzien;

ad b. zoolang de indeeling van het onderwijs en het systeem van opleiding niet is, zooals de Commissie zich die voorstelde, kan dit punt verder onbesproken blijven;

ad c. inderdaad waren vroeger de omstandigheden voor een grooten toevloed van leerlingen gunstig. Echter bestaan deze gunstige omstandigheden sedert vele jaren niet meer. Wijlen de heer Molkenboer was sinds vele jaren geen voorzitter der examen-commissie voor de teekenakten meer en sedert 1902 nog slechts inspecteur en adviseur over een tiental scholen.

De eindexamens zijn sedert 1911 niet meer afgenomen en de terugbetaling der schoolgelden is daarmede opgehouden.

Dat desalniettemin de school, ook bij de gebrekkige wijze, waarop het onderwijs sedert 1910 moest plaats hebben, ook thans nog vele leerlingen uit alle deelen des lands trekt, bewijst, dat de door de Commissie genoemde gunstige factoren niet dien invloed hebben uitgeoefend, daaraan door haar toegekend.

Meent de ondergeteekende hiermede in het kort te hebben uiteengezet, waarom hij zich met de conclusie van de Commissie niet kan vereenigen, er is nog een andere reden, waarom hij de Normaalschool voor Teekenonderwijzers wenscht te behouden, en wel de volgende:

Van hare oprichting in 1881 af, werd bij het onderwijs aan de genoemde school steeds de nadruk gelegd op het artistiek teekenen. Toen in de latere jaren het teekenonderwijs meer en meer in de richting van het vakteekenonderwijs werd geleid, ging de Normaalschool in die richting slechts in zooverre mee, als met het oog op de examens noodig was. Dit nu moge der school als een grief worden aangerekend, de ondergeteekende vindt daarin juist de reden tot hare handhaving. Zonder te kort te willen doen aan het streven, om het teekenonderwijs meer en meer te doen aanpassen bij de practische vakbeoefening, of daaraan iets in den weg te willen leggen, komt het den ondergeteekende toch voor, dat daarbij al te zeer eene ruimere waardeering van de kunst uit het oog wordt verloren. Het zal der Kamer niet ontgaan zijn, dat in den laatsten tijd zich meermalen stemmen hebben doen hooren, om tegen overdrijving in deze te waarschuwen. Een Rijksschool waar, zooals reeds gezegd, de nadruk wordt gelegd op het artistiek teekenen, komt den ondergeteekende dan ook voor alle reden van bestaan te hebben naast en in zekeren zin als tegenwicht tegen het zich meer en meer in technische richting ontwikkelende vakteekenonderwijs.

Het is echter duidelijk, dat dan ook de school in overeenstemming moet worden gebracht met het beoogde doel. Dit is met betrekkelijk geringe kosten te bereiken. Het is nl. de bedoeling om de school in te richten voor opleiding der akten Ma, Mb, Mc, Md en Me, waarvan men de eerste drie zuiver artistiek zoude kunnen noemen, de twee andere half-artistiek half technisch, voor de zuiver technische akten Mf, Mg en Mh zal geen gelegenheid tot opleiding worden gegeven, evenmin voor de half-artistieke, half-technische akten Mj en Mk, aangezien daardoor de reorganisatie aanmerkelijk grooter omvang zoude verkrijgen en de tegenwoordige lokalen daarvoor geen voldoende ruimte zouden hebben.

De reorganisatie komt dus hier op neer, dat in het vervolg het onderwijs zal worden uitgebreid met het decoratief teekenen (Mb) waartegenover het werktuigkundig teekenen (Mf) vervalt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Batavia op den tweesprong, door F. J. Kubatz, b. i. (slot).

Voorontwerp Bouwveiligheidswet.

Schema van den Algemeenen Maatregel van Bestuur, bedoeld in artikel 2 van het Voorontwerp-Bouwveiligheidswet.

Ingezonden, de heer S. de Clercq tegen de „Bondstem."

Schema voor Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. de Vries Lam.

ARCHITECTURA No. 41. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Een nieuwe Academie.

Reclame, door Candidus.

Hana's Ornamentvertooning, door C. Rol.

Bij de afbeeldingen van ontwerpen van H. Th. Wijdeveld, door Jan de Meijer.

Het signaal, door Wijdeveld.

Aanplakbiljet van Lion Cachet voor de Jaarbeurs te Utrecht.

DE BOUWWERELD No. 40. Oud-Amsterdam, met afbeeldingen en losse plaat.

Huiskamers, door C. Visser.

De waarde van de aesthetische opvattiag voor de bouwkunst, naar „Dekorative Kunst", door H. de Fries.

Brocaatlinnen, door Jan Mensing, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 41. Momenten in betonbalken, door W. J. M. van de Wijnpersse, Res. Majoor der Genie, met afbeeldingen.

Draaibankenfabricage in Nederland, door H. J. J. Esmeijer, met afbeeldingen.

Methoden voor de bepaling van de trekkracht en de oeconomie der stoomlocomotieven. Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt in de Werktuigbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, op 21 September 1916, door prof. ir. F. Westendorp.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 40. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — De vrije Zaterdagmiddag (slot). — Personeel van den Rijkswaterstaat en de Landsgebouwen. — Jubileum Brown, Boveri & Cie., te Baden. — Betonpalen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1915. — Vragenbus. — De Volksuniversiteit te 's-Gravenhage. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 40. Ned. Aannemersbond. Buitengewone huishoudelijke vergadering, te houden 26 October 1916.

Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 28 September 1916.

Verslag der vergadering van de afdeeling Haarlem, ter gelegenheid van haar 20-jarig bestaan op 2 October 1916.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 2: Gewapend betonpalen, door ir. B. A. Verheij. — Sterkteberekening van rioolbuizen met ei-vormig profiel, door ir. Y. M. D. Kentie. — Naar aanleiding van de stelling van Castigliano, door Van de Wijnpersse. — Grafieken voor het ontwerpen van platen en balken van gewapend beton, door C. F. B. Lemaire i. c. e. — Verleende Octrooien. — Aangevraagde Octrooien. — Cementhandel tijdens den oorlog in het buitenland. — De invloed van suiker op beton.. — Literatuur Overzicht. — Uitslag van Aanbestedingen.

Varia.

EEN ONGELUK AAN DE BRUG TE QUEBEC.

Telegrammen uit Quebec hebben het bericht gebracht van een ernstig ongeluk bij den bouw van de groote brug over de St. Laurensrivier bij Quebec. Het middenstuk van deze brug — een cantilever hangbrug — 640 voet lang en 10 millioen Engelsche ponden wegend, zou in positie worden gebracht. Daarmede zou dan het grootsche werk voltooid zijn. Tal van autoriteiten en vele voorname ingenieurs op het gebied van den bruggenbouw waren aanwezig om van deze plechtige bekroning van den langdurigen arbeid getuige te zijn. Op pontons werd het gevaarte naar de brug gesleept, welker beide zijstukken reeds volkomen voltooid waren. Toen werd met de werkzaamheden om het middenstuk op te hijschen begonnen. De werkzaamheden vorderden voortreffelijk, maar nauwelijks was het middenstuk op zijn plaats gebracht of men hoorde aan de noordelijke zijde van de brug gekraak, een der pijlers van het noordelijke zijstuk begon zich te begeven en ondanks alle pogingen om het gevaar nog te voorkomen, stortte weldra het geheele losse middenstuk in het water. Tal van arbeiders, die zich er op bevonden, kwamen bij deze ramp om.

Dit is het tweede ernstige ongeluk, dat bij den bouw van deze brug plaats had. Met den bouw van deze grootste cantileverbrug werd in 1905 begonnen. In 1907 stortte het zuidelijk gedeelte in, waarbij zeventig menschen het leven verloren.

De Quebecbrug zou in spanning alle bestaande bruggen overtreffen; zij zou een grooter spanning nog krijgen dan de Hell Gate brug van de New-York Connecting Railway, die een spanning heeft van 1000 voet tusschen de pijlers. Maar deze Hell Gate brug is een boogbrug; de Quebecbrug echter is naar een geheel ander stelsel gebouwd. Zij is een balkbrug van het cantileverstelsel, waarbij de liggers een eigenaardigen vorm hebben (Gerberligger, kraanligger, cantileverligger of ligger met zwevende steunpunten worden ze genoemd) en over de steunpunten uitsteken, terwijl dan tusschen de overstekende uiteinden de bruggen zijn gelegd op de uiteinden rustend. Het stelsel biedt voordeelen in geval van uitzetting van het materiaal.

De Quebecbrug nu zou de langste spanning hebben van alle bruggen ter wereld, naar welk stelsel ook gebouwd. De spanning tusschen de pijlers zou n.l. 1800 voet bedragen, dat is nog 90 voet meer dan die van de volgens hetzelfde stelsel gebouwde Forth-brug.

De Quebecbrug zou bestaan eerst uit twee beginspanningen elk van 210 voet. Dan kwamen ter weerszijden de ankerarmen 515 voet lang, dan de cantileverarmen 580 voet lang en dan de middenspanning van 640 voet. (Tusschen de pijlers dus twee maal 580 en 640 is 1800 voet.) De afmetingen van de Forthbrug zijn: ankerarmen 689 voet, cantileverarmen 680 voet en middenstuk 350 voet.

In 1907 meende men eerst de oorzaak van de ramp aan overbelasting te moeten toeschrijven, hetgeen echter door deskundigen, o.a. door een schrijver in »Iron Age« werd betwist. Deze laatste meende de fout te moeten zoeken in de constructie, waarbij men enkele deelen van het werk te licht had genomen. Wat ditmaal de oorzaak van de ramp is ligt eveneens nog in het duister.

»IJzer- en Staalkroniek.«

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige uitkeering van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

TH. van Heemstede Obelt's
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Sanitair Technisch Bureau.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranulet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 265, :- AMSTERDAM. -: FABRIEK TE ZAANDAM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Nieuwe schouwburg te Rotterdam.

De bouw van een nieuwen intiemen schouwburg aan de Witte de Withstraat, hoek Zwarte Paardenstraat, is thans zeker. In een deze week gehouden vergadering van de tien notabelen, die het eerst het plan hebben gesteund, met den heer H. A. Dijkstal, is tot het oprichten van een naamlooze vennootschap en den aankoop der terreinen besloten. Met den bouw zal vermoedelijk in het begin van 1917 kunnen worden aangevangen. Een kapitaal van bijna twee ton is bijeengebracht. Gebleken is, dat vele kunstzinnigen wel bereid zijn den heer Dijkstal in zijn plannen te steunen, doch het bedrag der aandeelen (f 1000) te hoog vinden. Naar uit een heden verzonden circulaire blijkt, is in de statuten der N.V. de bepaling opgenomen, dat de aandeelen kunnen worden gesplitst in onder-aandeelen van f 500, f 250 en f 100.

„Het Rotterdamsch Tooneel", directie P. D. van Eijsden en F. H. Tartaud; „Het Tooneel", directie W. Royaards; „Die Haghespelers", directie Eduard Verkade en andere directies hebben met hun instemming met het plan doen blijken, beseffende, dat Rotterdam recht heeft op een schouwburg, welke, naast den Grooten Schouwburg, beantwoordt aan de hedendaagsche eischen.

Behalve voor Hollandsche tooneelvoorstellingen, is het de bedoeling het gebouw, dat niet meer dan 600 zitplaatsen zal bevatten, te verhuren voor kamermuziekuitvoeringen en operettes, en nu en dan een Fransche, Duitsche of Engelsche voorstelling, terwijl de buiten het seizoen vallende maanden geëxploiteerd zouden kunnen worden met een goed gemonteerde revue of cabaretvoorstellingen.

Het Midden-Damterrein te Amsterdam.

Nu de combinatie, welke het Midden-Damterrein in erfpacht had, den fatalen termijn voor het nakomen van haar geldelijke verplichtingen tegenover de gemeente heeft laten verstrijken, waardoor zij formeel van haar erfpachtsrechten vervallen is (ze was dit feitelijk toch reeds, omdat met de bebouwing zelfs nog geen aanvang was gemaakt) heeft de gemeente de handen weder volkomen vrij. Zeer spoedig is nu een voorstel van B. en W. aan den raad te verwachten om aan de nieuwe combinatie (combinatie-v. Houten) een jaar optie op het terrein te verleenen.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar, als Chef op Bureau te Rotterdam. Uitvoerige brieven lett. N. 302 Adv. Bureau C. W. Betcke, Coolsingel 168, Rotterdam. (1)

— Teekenaar, bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, diploma Teekenaar of Adspirant-Teekenaar van het Rijkskadaster, leeftijd 18—20 jaar, vrij van dienst. Salaris f 600.— tot f 1700.—, met tweejaarl. verhooging van f 100.—. Brieven aan den Directeur van genoemden Dienst. Valckeniersstraat 2, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar aan Meubelfabriek te Amsterdam. Brieven lett. F. W. 898. Nieuws van den Dag. (1)

— Teekenaar, direct, bij J. W. Hanrath, Architect te Hilversum. (1)

— Opzichter, voor rioleering en wegen bij Publieke Werken te Hilversum, tegen 1 November 1916. Jaarwedde f 1200.—, klimmend tot f 1700.—, voor diploma f 100.— verhooging. Aanstelling met proefjaar, daarna vast, geneeskundig onderzoek vereischt. Sollicitaties op zegel aan den Directeur van Publieke Werken te Hilversum, Spoorstraat 1, vóór 16 October 1916. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, op Rijksbureau te 's Gravenhage. Brieven onder lett. L aan het bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij den Techn. dienst v. d Plaatselijken Raad v. h. Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra. Bezoldiging f 250.— p. maand, klimmend tot f 500.— per maand. Toelage voor uitrusting en vrije overtocht 2de kl. Leeftijd niet beneden 30 jaar. Geneeskundig onderzoek vereischt. Sollicitatie met afschriften van getuigschriften vóór 18 Oct. aan den heer H. C. van Brink, Anna van Saxenstraat 35, 's Gravenhage. (1)

— Volontairs en Aankomende Teekenaars, op Architectenbureau te Rotterdam. Brieven onder No. 50525 bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Directeur der Ambachtsschool en Middelbaar Technische School voor Bouwkunde te Sneek, salaris f 2400.—, klimmend tot f 2800.—. Indiensttreding spoedig. Stukken vóór 15 October a.s. aan den Voorzitter, B. J. Boerrigter. (2)

— Onder-Opzichter (weg en werken) bij de Staatsspoorwegen in Nederl. Indië (Sumatra), niet ouder dan 30 jaar, 3 jaren praktijk. Bezoldiging f 125.— tot f 175.— 's maands, vrije overtocht, voor uitrusting f 750.—. Aanmelding vóór 1 November a.s. Inlichtingen a. h. Ministerie van Koloniën, Afdeeling D (Personeel). (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Uitvoerige brieven, letter E, bureau v. h. Technisch Weekblad, Valkenboschkade 39, Den Haag. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Abonnementsprijs van dit blad slechts vijf gulden per jaar

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

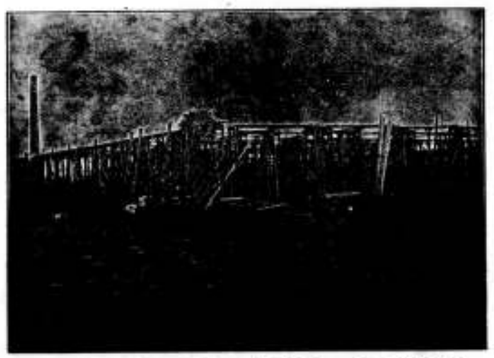

Inaanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 21 OCTOBER 1916. No. 43

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Woonhuisbouw.

Slot (Zie bladz. 166).

Een beweging in aesthetische richting heeft zich in de laatste jaren in verschillende vormen geopenbaard, maar zij heeft ontzaglijk veel moeite zich baan te breken. De menschen zijn door het moderne zakenleven zoo onaesthetisch geworden, dat zij in dit opzicht vaak bij volken met primitieve cultuur achterstaan. Zij zijn vergeten, dat schoonheid een factor is, die in het leven niet gemist kan worden, althans niet in een maatschappij, die zich gaarne op haar beschaving laat voorstaan. Zij gevoelen wel, dat zij iets missen, maar weten niet wat het is en zoeken daarom bevrediging in allerlei dingen, die op den duur toch geen tevredenheid geven. Geketend aan en opgesloten tusschen al het zielloos leelijke en banale, denken zij er zelfs niet aan of het ook soms de schoonheid zou zijn, die uitkomst zou kunnen geven, want zij weten niet meer wat schoonheid is en zijn niet meer in staat haar te onderscheiden. Maakt men er hun opmerkzaam op, dan gelooven zij het wel, maar in den grond meenen zij, dat schoonheid iets is, dat niets kost en dus ook niets waard is, of wel iets dat veel geld kost en voor veel geld kan men veel beter iets anders koopen, dat men weder met een winstje van de hand kan zetten, want schoonheid is geen handelswaar. En omdat zij geen handelswaar is, daarom gevoelt ook de overheid er nog maar heel weinig voor; immers men kan haar niet belasten, zij brengt geen geld in het laadje, integendeel zij kost geld. Zij kost nu geld, omdat men haar verwaarloosd heeft, evengoed als de sociale beweging geld kost, omdat men ook daaraan pas veel te laat de aandacht is gaan wijden, die zij verdiende. Zij kost nu geld, omdat men het a, b, c der schoonheid weder aan de menschen moet leeren en het is zeker goed gezien, dat men een vereeniging heeft opgericht, die zich speciaal ten doel stelt, met dit onderricht bij de kinderen te beginnen. Daar heeft men wellicht meer kans op succes dan bij Heemschut, waarvan men lid wordt omdat men nu eenmaal tot een beschaafde natie behoort en met zijn tijd mede moet gaan en ook, omdat men wel gelooft, dat het doel goed is. Althans, dat zeggen zij, die het weten kunnen.

Gelukkig, dat er nog menschen zijn, die het weten kunnen, de werkelijk aesthetisch aangelegden, de werkelijk begaafden, die in een beschaafd land nimmer geheel uit sterven, al zijn er ook tijden waarin zij weinig of niet op den voorgrond treden.

Zij zijn de aangewezen leiders door woord en daad en wij mogen er ons over verheugen, dat wij er onder de beoefenaars der bouwkunst verscheidene aantreffen, wier invloed niet te miskennen valt.

In Heemschut deden zij reeds meermalen goed werk en werd naar hun stem gehoord; zelfs zijn zij daar, waar de werkzaamheid der vereeniging zich over het gebied der bouwkunst uitstrekt, vrijwel de drijvende kracht.

Schoonheidscommissies danken hun ontstaan aan het initiatief der architecten en zij waren het ook, die de instelling van bouwkundige advies-bureaux ter sprake brachten, waarmede nu in het door overstrooming verwoeste Waterland een proef genomen is. Amsterdam heeft als

aesthetisch adviseur een architect en zal er nog een bijnemen voor de Vijzelstraatpuzzle. Bovendien heeft de hoofdstad hare schoonheidscommissie, zij is dus op aesthetisch gebied goed ingespannen, zou men zeggen. 's Gravenhage heeft een schoonheidscommissie, welker werkzaamheid beperkt is tot de terreinen, die de gemeente in erfpacht uitgeeft, dat is dus toch ook iets en het voorbeeld der groote gemeenten prikkelt kleinere tot navolging.

Schitterend zijn de uitkomsten nog nergens geweest, misschien zelfs eerder negatief, maar dit is in sommige gevallen wellicht meer schijn dan werkelijkheid en ook waar de resultaten bescheiden waren, moeten wij ons daarover verheugen. Uit het kleine kan het groote worden en het twijgje kan opgroeien tot een krachtigen boom.

Wanneer men kinderen lezen leert, begint men ook niet, hen een meesterwerk van een groot dichter of wijsgeer voor te leggen, maar neemt kleine eenvoudige verhaaltjes en aardige versjes. Het hoogere zullen zij later wel leeren verstaan.

Met de aesthetische opvoeding van meet af aan moet op overkomstige wijze gehandeld worden.

De architecten moeten van hun vroeger zoo gaarne ingenomen hoog standpunt, dat zij nu reeds sedert jaren wanhopig verdedigen, afdalen tot de dingen des dagelijkschen levens, want het is in die dingen, dat het meest gezondigd wordt. Het zijn die dingen, die, wanneer zij goed zijn, een dagelijksche vreugde opleveren, doch zoo zij slecht zijn een dagelijksche ergernis.

Het voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht is zeker een goede zaak, die onze volle sympathie heeft en waarvan wij niet zullen beweren, dat er geen behoefte aan was, maar het wil ons voorkomen, dat toch het lager bouwkunst-onderricht vooralsnog de belangstelling der architecten nog meer noodig heeft, omdat zij, die dit onderricht ontvangen en gewoonlijk meenen, dat zij daar genoeg aan hebben, de bouwers van onze woonhuizen zijn en dit voorloopig nog wel zullen blijven.

Van het middelbaar technisch onderwijs verwachten wij niet veel heil, nu het zich meer en meer ontwikkelt als voortgezet ambachtsschoolonderwijs, met al zijn deugden en gebreken. Adviesbureaux zijn min of meer als een palliatief te beschouwen; het is hier toch te doen om de bestrijding van een ingewortelde kwaal, een chronisch gebrek en daarbij bestrijdt men in den regel alleen de gevolgen zonder de oorzaken te kunnen aantasten. Toch zijn adviesbureaux en schoonheidscommissies, die al zeer spoedig het karakter van adviesbureaux aannemen, de eenige middelen, die voorloopig voor de hand liggen en dus aangegrepen moeten worden en wij zien daarin te minder bezwaar, omdat dergelijke instellingen ons op den duur wellicht den weg zullen leeren vinden, die ingeslagen moet worden, om het kwaad, de plaag der leelijkheid, in den wortel aan te tasten. Maar nog meer nut kunnen wij van de adviesbureaux verwachten, wanneer hun leden zich met volle toewijding geven aan de taak, die zij te vervullen hebben. Zij, de aesthetisch hooger begaafden en ontwikkelden, zullen er door in aanraking komen met weinig of niet begaafden, dikwijls van goeden wil, maar onmachtig het goede van het kwade te onderscheiden en zij zullen met hen behandelen doorgaans eenvoudige aesthetische vraagstukken, betrekking hebbend op vaak zeer gewone dagelijksche dingen. En door deze bemoeienis zullen zij langzamerhand gewaar worden, waar de schoen wringt en beter bij machte zijn, dan wij thans, om de oorzaken met juistheid aan te wijzen en middelen tot verbetering aan de hand te doen.

Het zal nog wel geruimen tijd duren, eer het zoover is, want er moet rekening gehouden worden met de onverschilligheid van publiek en overheid, met tegenwerking, waar vermeende grootere belangen in het spel zijn. Een ander geslacht zal wellicht eerst beleven, dat de tegenstand gebroken is en de moeilijkheden overwonnen zijn, maar een ander geslacht zal dan ook, meer dan het thans levende, waardeeren wat nu gedaan wordt, omdat het wellicht althans het a, b, c der schoonheid weder geleerd heeft en daarop weder prijs stelt.

Het Bouwongeluk te Arnhem.

Op 10 October j.l. werd onder groote belangstelling voor de rechtbank te Arnhem behandeld de zaak tegen de heeren G. Versteeg, architect te Arnhem en J. J. L. Bourdrez, ingenieur te 's Gravenhage.

Zooals men zich herinneren zal, houdt deze zaak verband met het ongeluk, dat indertijd bij de in aanbouw zijnde melkinrichting van de coöperatieve vereeniging „De Vooruitgang" plaats vond en waarbij vier personen het leven verloren.

De dagvaarding.

De dagvaarding legde den beklaagden ten laste, dat zij te zamen en in vereeniging, den 17en Januari 1916 te Arnhem, door hun schuld den dood hebben veroorzaakt van C. van Espen en H. F. A. Caspers, en wel door op hoogst roekelooze en van gebrek aan voldoende voorzorg getuigende wijze een gebouw, bestemd voor melkinrichting, onder hun verantwoordelijkheid, de eerste als architect, de tweede als ontwerper en uitvoerder van betonwerk, op te richten en te bouwen, zijnde toch bij dezen bouw,

door gemis aan constructieve kennis bij den 1en bekl. het metselwerk van den bouw gebrekkig uitgevoerd,

ten gevolge van gebrekkige statische berekening door den 2en bekl. het betonwerk onvoldoende geconstrueerd,

de onderbouw niet berekend geweest op het dragen van de zware betonoverkapping,

in afwijking van de door het bouwtoezicht goedgekeurde teekeningen in plaats van steensmuren, gebrekkig uitgevoerde spouwmuren gemetseld en oorspronkelijk door den ontwerper van het betonwerk noodig geoordeelde kolommen en steunpunten tot het dragen van de hoofdbalken weggelaten,

ten gevolge van welke omstandigheden en ernstige fouten, het gebouw geheel is ingestort, waarbij gemelde werklieden onder het puin zijn bedolven en gedood.

Het rapport der deskundigen.

In deze zaak is een rapport uitgebracht door een commissie van deskundigen, bestaande uit de heeren W. J. M. v. d. Wijnperse, majoor van de genie te Utrecht, C. Slim, ingenieur bij P. W. te Amsterdam en D. A. Roskam, bouwkundige te Arnhem.

Aan dit rapport ontleenen we:

De ontwerper van de betonconstructie is, blijkens de teekeningen, de architect. De betonfirma heeft verschillende steunpunten ontworpen, met de bedoeling den druk der gewapend betonafdekking deugdelijker op het metselwerk en de fundeering over te brengen. Die voorzieningen zijn echter niet aangebracht. In hare berekening van den Westelijken hoofdbalk is een klaarblijkelijke vergissing ingeslopen, is de onderwapening ontworpen op ongeveer 1/3 der doorsnede, die ze zou hebben moeten bezitten. De foutieve indeeling van de afgebogen staven is reeds in haar eerste ontwerp van den hoofdbalk aanwezig. Omtrent de afgebogen staven vermeldt de statische berekening der betonfirma niets. Dit

is zeker merkwaardig, als men bedenkt, dat bij het gewapend beton juist de schuifspanningen, waartegen die staven zijn bestemd, het gevaarlijkst zijn. Blijkbaar is dit over het hoofd gezien, trouwens nergens is in die berekeningen aan schuifspanningen aandacht gewijd.

In een brief van 27 September 1915 deelt de betonfirma mede, dat zij met de wijziging in haar project instemt, ofschoon uit dien brief niet valt op te maken, dat de Noordelijke draagmuur van den Westelijken hoofdbalk, zooals hij werd uitgevoerd, aan hare bedoeling beantwoordde. De vergissing in de berekening van de onderwapening is tijdig ontdekt. Immers op 20 Oct. 1915 zond de betonfirma nieuwe gewijzigde teekeningen, die ten opzichte van den Westelijken hoofdbalk aanmerkelijk verschillen. Wel is waar is thans de wapening aanmerkelijk sterker uitgetrokken, hoewel nog lang niet voldoende, maar nu wordt een nieuwe fout begaan door namelijk de vier staven van de onderwapening met onvoldoende tusschenruimte te plaatsen.

Wat de uitvoering betreft, valt op te merken, dat de aangegeven hoeveelheid ijzer dezelfde is als in werkelijkheid is aangetroffen; de plaatsing echter is verschillend. Van deze wijziging, die voor de constructie gevaarlijk was, zal de uitvoerder Van de G., in dienst der betonfirma, de verklaring hebben te geven. Een andere afwijking, die wijst op gemis van constructiebegrip bij Van der G., is het feit afwijking van de teekening — dat de zwaarste staven niet het eerst, maar in de tweede plaats worden afgebogen. Ook het maken van openingen vlak bij de opleggingen moet als zoodanig worden aangemerkt. Op deze plaats treden in het beton de grootste schuifspanningen op; ieder, die behoorlijk statisch ontwikkeld is, weet, dat die plaats gevaarlijk is. Van der G. is, wegens gemis aan die kennis, echter hiervoor niet aansprakelijk te stellen.

De deskundigen zijn tot de volgende conclusie gekomen:

Als oorzaak van het ongeval kunnen twee gebrekkige constructies worden aangewezen, de hoofdbalken in gewapend beton en de gemetselde steunpunten van den Oostelijken hoofdbalk.

Betreffende de gewapend betonfirma zijn de deskundigen van meening, dat deze niet ten volle voor haar taak berekend is geweest: de gebrekkige statische berekening en de daaruit voortvloeiende onvoldoende bewapening, de onjuiste indeeling der afgebogen staven in de hoofdbalken, de onvoldoende tusschenruimte tusschen de staven, en het aanbrengen van openingen nabij de ondersteuningen en de gebrekkige uitvoering zijn fouten, die vermoedelijk niet te verontschuldigen zijn.

Wat den architect betreft, moet worden medegedeeld, dat het metselwerk wijst op een betreurenswaardig gemis aan constructieve kennis. Ook het weglaten van de verbeteringen, die door de betonfirma in haar project waren aangegeven, moet hem als een ernstige fout worden ten laste gelegd.

Hij moet voorts onder zeker voorbehoud mede aansprakelijk worden gesteld voor het werk in gewapend beton, op grond van het feit, dat hij voor dit werk evenzeer gehonoreerd is als voor het overige werk. De uitvoerder Van der Geest heeft weliswaar fouten gemaakt, maar deze spruiten hoofdzakelijk voort uit onvoldoende voorbereiding voor de taak, waarvoor hij gesteld was. Dat hij zulks zelf niet inzag, is hem echter niet te verwijten; vermoedelijk is hij niet minder dan de meerderheid van het personeel, waaraan de uitvoering van gewapend betonwerk wordt toevertrouwd.

De aannemer Van der Linden is vermoedelijk te weinig ontwikkeld en van te geringe maatschappelijke positie om als verantwoordelijk persoon te worden aangemerkt. Ware dit werk toevertrouwd geweest aan een aannemer, die beter zijn positie als medecontractant had begrepen, en zich minder den ondergeschikte van den architect had gevoeld, dan zou het project van den architect vermoedelijk tot wrijving tusschen de beide partijen hebben aanleiding gegeven en de waaghalzerij wellicht zijn voorkomen. Dat dit werk niet door een aannemer van meer beteekenis werd aangenomen, is te wijten aan sommige bepalingen door den architect in het bestek aangebracht, waarmede door de gewone aannemers geen genoegen werd genomen.

Door ondervraging van de betrokkenen zullen de volgende punten moeten worden opgelost:

1. Was de aannemer v. d. L. aansprakelijk te stellen, hetzij ingevolge art. 1645 B. W. of volgens het Wetboek van Strafrecht?

Hiertoe is noodig te weten, welke toevoeging aan het gedrukte bestek is geschied bij de onderhandsche aanbesteding. Vermoedelijk was daarbij de functie van v. d. L. teruggebracht tot die van leverancier van materialen en arbeidskrachten en tot die van betaler aan de betonfirma, zoodat hij uitsluitend als werktuigelijk uitvoerder van de architectsaanwijzingen heeft gehandeld en als werkelijk mededader bij het maken van het gebrekkige werk geen rol heeft gespeeld. Zulks wordt te meer aannemelijk, als men de maatschappelijke positie en de ontwikkeling van v. d. L. in aanmerking neemt. Bovendien heeft hij door een schriftelijke verklaring van de betonfirma getracht zich te dekken tegen eventueele onaangenaamheden ten gevolge van het bedrijf van deze firma. Waarschijnlijk is hem noch de keuze, noch de prijs vrijgelaten, waarvoor dat werk is aangenomen: zijn tusschenkomst is een bloote formaliteit geweest.

Niet de aannemer zelf, maar zijn zoon heeft het werk uitgevoerd.

2. **In welke volgorde, met welk tijdsverschil, op welk** tijdstip zijn de stutten weggenomen? De werkman Kreeft is de eenige overlevende, die zulks heeft gezien, de twee met dat werk belaste arbeiders zijn overleden.

3. Getuige H. van Maanen bevond zich tijdens het ongeluk boven op het dak. Kan deze iets mededeelen omtrent de zijde van de betonconstructie, die het eerst omlaag gegaan is?

4. Uitvoerder v. d. L. schijnt vóór het ongeval te kennen te hebben gegeven, dat hij de constructie van gewapend beton niet vertrouwde. Geschiedde zulks op grond van zorgeloos werk der arbeiders? dus onvoldoend toezicht van de zijde der betonfirma?

5. Zijn den architect ook voorbeelden bekend van muren, dik één steen, samengesteld uit twee halve steensmuren tegen elkaar, die voor draagmuren van eenigszins zware balken worden gebezigd? Indien deze elders bestaan en voldoen, wat van de zijde der deskundigen zeer betwijfeld wordt, zou zulks tot verontschuldiging kunnen strekken. Desbetreffende proeven hebben juist het gevaar van verticaal doorloopende voegen aangetoond.

6. Waren ook in den Westelijken hoofdbalk openingen aanwezig naast de muren en boven de staven der onderwapening?

7. In hoeverre heeft de betonfirma medegewerkt aan of zich verzet tegen de vermindering van haar oorspronkelijk project ten gevolge van de desbetreffende bemoeiingen van den architect?

8. **Om welke redenen is v. d. G. afgeweken van de tee**ningen? Het is van belang te weten of dit feit aan zorgeloosheid of onkunde van v. d. G., dan wel aan een lastgeving van de betonfirma moet worden toegeschreven. Dit punt is zeer belangrijk. In architectenkringen is het een actueele vraag, in hoeverre een architect aansprakelijk zal worden gesteld voor de werken in gewapend beton. Deze vraag vindt daarin haar ontstaan, dat de architecten nopens dit materiaal de noodige kennis niet bezitten. Naar de

meening van de deskundigen had de architect de plannen der betonfirma moeten onderwerpen aan het oordeel van een zaakkundig ingenieur en daartoe een gedeelte van zijn honorarium moeten bestemmen. Is zulks niet geschied, dan valt de volle verantwoordelijkheid ook op hem. Is zulks wel geschied en heeft hij tevens het toezicht bij de uitvoering doen controleeren, dan heeft hij naar de meening van de deskundigen alles gedaan, wat nopens het bovenbedoelde werk redelijkerwijze van hem kon worden gevorderd. Maar dan gaat de verantwoordelijkheid over op dien ingenieur en is deze ernstig in gebreke gebleven, aangezien de voornaamste gebreken van het gewapend betonwerk in de teekeningen zichtbaar waren en dus door dien ingenieur hadden moeten worden opgemerkt.

Het verhoor der beklaagden.

De beklaagde, de heer V., werd het eerst gehoord. Deze erkent de teekeningen en ontwerpen voor de melkinrichting van de Coöperatieve Verbruiksvereeniging „De Vooruitgang" vervaardigd te hebben. Het betonwerk werd aangenomen door den heer B., die ook de voorbereiding van het betonwerk heeft gedaan.

De heer B., die daarna werd gehoord, geeft inlichtingen, omtrent de opening, die nabij een der betonbalken uitgespaard werd voor de waterleiding. Bekl. erkent, dat het ijzer in de balken verdeeld was over 27 c.M., terwijl het volgens de bestekken over 77 c.M. moest zijn. Bekl. kan echter niet erkennen, dat dit een fout is. Het is een kwestie van appreciatie. Bekl. verklaart dat zijns inziens de uitvoerder van het betonwerk niet gefraudeerd heeft. Wellicht ware het beter geweest, als hij, bekl., het werk vaker gecontroleerd had, doch hij wijst er op, dat hij een aantal werken tegelijk onderhanden heeft en niet overal tegelijk kan zijn.

Over de oorzaak van het ongeval laat bekl. zich niet uit Pertinent houdt hij vol, niet geweten te hebben, dat de voorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs bindend zijn.

Wat betreft een weggelaten sloof, die op de teekening stond, doch niet uitgevoerd is, zegt bekl. V., dat deze sloof alleen zin had, indien een stijl, die aanvankelijk ontworpen was, ook was uitgevoerd. Bekl. weet niet, wie de sloof heeft weggelaten. Hij heeft er geen last toe gegeven.

De heer B. erkent, dat zijn opzichter de sloof had moeten maken. Waarom deze weggelaten is, weet deze bekl. evenmin.

De president wijst er bekl. op, dat dit juist hun fout is. Zij hadden het moeten weten.

Wat betreft het voorstel der firma B. om onder de hoofdbalken kolommen aan te brengen, zegt bekl. V. dit van de hand gewezen te hebben, omdat het binnenwerk gladsteensch was en die kolommen ontsierend zouden werken. Toen stelde de fa. B. voor de kolommen te bemetselen, doch ook dit keurde bekl. V. af. In plaats daarvan stelde hij voor twee halfsteensch muren tegen elkaar te maken.

De president: Maar u hebt spouwmuren gemaakt."

Bekl. V. geeft dit toe en erkent, dat dit geschied is in afwijking van de door het bouwtoezicht goedgekeurde teekeningen. Bekl. V. schrijft de ramp toe aan het breken van den westelijken hoofdbalk.

Verklaringen der deskundigen.

De deskundige, majoor v. d. Wijnperse, geeft aan de hand der teekeningen toelichting over de verkeerde wijze van aanbrenging van het ijzer in den Westel. steunbalk.

Uit de ligging der puinmassa komt get. tot de overtuiging, dat de Westel. steunbalk het eerst bezweken is, ofschoon het muurtje onder den Oost. balk ook een rol kan hebben gespeeld.

Wat de hoedanigheid van het beton betreft, acht deskundige het voorzichtiger deze niet te gieten bij vorst. In het onderhavige geval had de ontcentering plaats 32 dagen na het gieten. Dit tijdperk acht deskundige lang genoeg.

Op een vraag van den verdediger van bekl. V., mr. De Visser, zegt de deskundige, dat door het Kon. Inst. v. Ingenieurs thans nieuwe voorschriften voor het ontcenteren ontworpen worden.

Op een andere vraag van mr. De Visser verklaart de deskundige, dat ook al waren de stutten met ruw geweld weggenomen, dit van geen invloed op de draagbalken zou geweest zijn.

De deskundige, de heer Slim, c.i. bij P.W. te Amsterdam, acht de constructie van den N.-muur onvoldoende om den zwaren bovenbouw te dragen. Het gat voor de waterleiding in den Oostel. balk is aangebracht bij het gieten. Door zulk een opening vermindert de draagkracht van den balk.

Spr. acht het geheele metselwerk onvoldoende. Bij zulk een zwaren bovenbouw had men kolommen of zware muren moeten aanbrengen.

Op een vraag van mr. De Visser zegt deskundige, zeer zeker bezwaren te hebben tegen bestek en teekeningen van bekl. V. Ook tegen de uitvoering heeft deskundige bezwaren. Ook op voor 't ongeval belangrijke punten is er afwijking tusschen uitvoering en teekening.

De derde deskundige, de heer D. A. Roskam, heeft vooral het metselwerk nagegaan, dat over 't algemeen zeer onvoldoende was, vooral wat het onderling verband betreft. Spr. kan niet zeggen of de W. draagbalk of het steunpunt van den O. balk de oorzaak van de ramp is. Had deskundige bestek en teekeningen van bekl. V. moeten beoordeelen, dan zou hij een en ander onvoldoende geacht hebben met het oog op den zwaren bovenbouw dien het metselwerk te dragen had. De uitvoering van het metselwerk was wat specie betreft goed, wat de spouwmuren betreft onvoldoende van uitvoering.

Op een vraag van mr. Everts, den verdediger van bekl. Bourdrez, zegt de deskundige, dat bij het ontgraven van de lijken in den nacht na 't ongeval, de aannemer v. d L. een paar kozijnen stuk sloeg, v. d. G. heeft toen den deskundige gewaarschuwd en deze heeft het verdere afbreken verboden. Dit geschiedde echter zonder eenige verkeerde bedoeling.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN
UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING
„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" IN 1916.

Vraag 15. Moeten de hoofdingangen der scholen aan de straat zijn, of moeten ze alle op de speelplaats uitkomen?

Antwoord. Wordt vrijgelaten.

Vraag 16. Mogen de teekeningen gemaakt worden op calqueerpapier?

Antwoord. Ja.

Vraag 17. Hoe is de bebouwing in de straten van 10 Meter breedte? Moet met de omgeving rekening gehouden worden?

Antwoord. De bebouwing is gedacht voor volkswoning en hiermede moet rekening gehouden worden.

(Vervolg 3e pagina bijblad)

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Vraag 18. Moet de school een plat dak of een kap hebben?

Antwoord. Wordt vrij gelaten.

Vraag 19 Hoeveel privaten en urinoirs worden per lokaal verlangd? Dit staat niet in de Algemeene regelen omtrent den bouw van schoollokalen

Antwoord. Een privaat en een urinoir per lokaal is voldoende.

Vraag 20. Is de bedoeling op de 1ste en 2de verdieping spreekkamers te maken?

Antwoord. Neen.

Vraag 21. Welke verwarming wordt bedoeld, lucht of waterverwarming?

Antwoord. Heetwater of stoomverwarming.

Vraag 22. Wat is de bedoeling van kleedkamers? Zijn deze bestemd voor het onderwijzend personeel of voor de leerlingen?

Antwoord. Voor onderwijzend personeel en voor leerlingen.

Vraag 23. Mag de 2de verdieping ook weggelaten worden, daar deze gelijk is aan de eerste?

Antwoord. Gevraagd wordt een schoolgebouw met twee verdiepingen.

Namens de Jury,
C. J. HEMMES.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Werkt mee, draagt bij naar de mate uwer krachten, door C. J. Kruisweg.

Electrische Centrale voor het landgoed „Twickel" te Delden, arch. van der Groot en Kruisweg, met afbeeldingen.

Het ongeluk aan den Westervoortschen dijk te Arnhem.

Ingezonden. Opmerkingen ter zake „Schema voor de regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs", door P. Brinkhorst van Ondcarspel, c. i.

ARCHITECTURA No. 42. Mededeelingen, betreffende het Genootschap.

Verslag der 1380ste Ledenvergadering van 11 October 1916.

Metaalbestuiving, met afbeeldingen.

Het huis aan den Sloterstraatweg bij de Overtoomsche Schutsluis, met afbeelding.

Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen.

Een prijsvraag voor een Parlementsgebouw, met afbeelding.

Vacantieoorden voor Amsterdamsche ambtenaren en beambten, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 41. Gewapend betonpalen, door ir. B. A. Verheij, overgenomen uit „Gewapend Beton."

Oud-Amsterdam, door C. Visser, met afbeelding.

De bouwkundige vakpers in oorlogstijd.

Afbeeldingen. Patronen voor brocaatlinnen, door Jan Mensing.

DE INGENIEUR No. 42. Verslag van de gedelegeerden der Afd. Electrotechniek v. h. K. I. v. I., bij de monteurs-examens in April 1916, vanwege het Genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden.

Beschouwingen over het berekenen van driephasen-wisselstroomtransmissies, door C. F. Weiland, met afbeeldingen.

Economie en Techniek. Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool op 4 October 1916, door prof. mr. P. J. M. Aalbersc.

Ingezonden Stukken. Scheuren en afschuivingen van zeedijken en een middel om deze te voorkomen, door ir. R. Loman, met repliek van ir. R. R. L. de Muralt.

TECHNISCH WEEKBLAD (R.v.T.) No. 41. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1915 (vervolg). — Examens. — Gemengd. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 41. Gebruik van het eigendomsrecht.

Is dit niet practisch en vindt het om zijn eenvoud geen aanbeveling?

Een groote Gemeente als werkgeefster.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

4

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. **A. SINGELS Azn.,**
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Volontairs en Aankomende Teekenaars, op Architectenbureau te Rotterdam. Brieven onder No. 50525 bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

— Teekenaar, direct, bij J. W. Hanrath, Architect te Hilversum. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, op Rijksbureau te 's Gravenhage. Brieven onder lett. L aan het bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's Gravenhage. (2)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

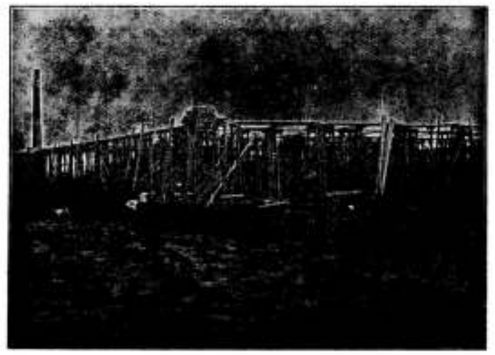

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Piano's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO-EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 205, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

ADVERTEERT IN DIT BLAD

„DE OPMERKER" OUDSTE BOUWKUNDIG WEEKBLAD IN NEDERLAND

ABONNEERT U OP DIT BLAD

51STE JAARGANG. ZATERDAG 28 OCTOBER 1916. No. 44

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Het Bouwongeluk te Arnhem.

Slot. (Zie bladz. 172.)

Het rapport der door de Rechtbank benoemde deskundigen is lang niet malsch en het verwondert ons niet, dat het critiek heeft uitgelokt in het orgaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die als vakvereeniging van Nederlandsche Architecten wel verplicht was, het voor twee harer leden op te nemen, nu dezen blootstaan aan een strafvervolging, die de ernstigste gevolgen kan hebben.

Deed zij dit op waardige wijze, op een wijze, waaraan de beide beklaagden, aan wier eerlijkheid en goede trouw niemand twijfelt en die niemand voor misdadigers zal aanzien, iets hadden in hun netelige positie, wij zouden het toejuichen. Men moet zich maar eens in zulk een positie trachten te verplaatsen en zich dan voorstellen, wat de steun van bevriende vakgenooten waard kan zijn.

Maar in plaats, dat de kopstukken der Maatschappij er zich voorspannen in een zoo ernstig geval als dit, blijven zij rustig achter de schermen en laten door den niet deskundigen redacteur een slap critiekje over het rapport der deskundigen in het Bouwkundig Weekblad schrijven en het Bestuur begaat bovendien in zijn laatste vergadering, onder den indruk van het ongeluk, een onhandigheid, die bewijst, dat de struisvogelpolitiek nog in eere wordt gehouden.

In die vergadering kwam de dagvaarding ter sprake, zooals die door de dagbladen gepubliceerd was, met de namen der beklaagden voluit genoemd.

Het Bestuur acht het nu gewenscht aan de directies van bedoelde dagbladen een schrijven te richten, waarin hun aandacht gevestigd wordt op deze handelwijze, waardoor beklaagden noodeloos worden gegrieft en hun belangen geschaad.

Wat zullen die directies van bedoelde dagbladen een raar gezicht zetten, wanneer zij dit schrijven van het Bestuur, waarvan een der beklaagden nog bovendien zelf lid is, ontvangen.

Zij ontvingen zoo menigmaal op en aanmerkingen over het niet noemen van den architect, wanneer zijn werk met lof vermeld werd met de namen van aannemer en leveranciers. Maar nu het omgekeerde het geval is, als het u belieft alleen de initialen te vermelden, alsof niet ieder, die de courant leest, toch dadelijk de namen weet, althans in een eenigszins gerucht makende zaak als deze. En dan, wij leven in een land, waar de rechtspraak in het openbaar wordt uitgeoefend, zooals dat behoort of moeten wij terug naar de inquisitie of het veemgericht?

Het spijt ons, dat de vakvereeniging in deze betreurenswaardige, maar uit vakbelangenoogpunt o. i. hoogst gewichtige aangelegenheid zulk een droevige figuur maakt. De zaak ligt er nu eenmaal toe, waarom haar niet aanvaard in al hare consequenties en openlijk opgetreden voor de vakgenooten, die in de penarie zitten wanneer zij aanspraak hebben op steun en waarom zouden zij dit niet hebben?

Onzes inziens moeten de betrokkenen wel denken, dat de secretaris-redacteur zich nogal gemakkelijk van de zaak heeft afgemaakt in twee en halve kolom van het Weekblad.

«Om het geheele rapport, dat in de dagbladen werd

gepubliceerd, te bespreken, zou me te ver voeren», zegt de heer Wesseling, hij zal zich dus beperken tot de conclusies. Het is zeker verstandig, dat hij zich niet waagt op het gebied der techniek en zijn kracht zoekt in een verwijt aan de deskundigen, dat zij hun boekje te buiten zijn gegaan, door een oordeel uit te spreken over den architect, den betonconstructeur en den aannemer, terwijl toch het oordeel over de schuld van den architect aan de Rechtbank is en niet aan den deskundige. Dit laatste is ongetwijfeld juist, maar al is er in het rapport wel een en ander, dat niet volkomen in den haak is, o. a. datgene, wat betrekking heeft op het stellen van den aannemer geheel buiten alle verantwoordelijkheid, wij kunnen toch in het rapport geen oordeel lezen over de schuld, in juridische beteekenis, van de beklaagden. Onzes inziens zijn de deskundigen zeer ver gegaan, zoover als zij eenigszins konden, maar dat zij te ver zijn gegaan, zouden wij niet durven beweren. De verdedigers van beklaagden hebben natuurlijk zooveel critiek als mogelijk was op het rapport uitgeoefend, een hunner heeft zelfs het stelsel van benoeming van deskundigen veroordeeld, maar van geen van beiden hebben wij gelezen, dat zij hebben beweerd, dat de deskundigen zich op het standpunt van den rechter hebben geplaatst Welk een krachtig wapen tot bestrijding van het rapport zou dit geweest zijn! Zou men meenen, dat Mr. De Visser en Mr. Everts zulk een wapen ongebruikt zouden hebben gelaten?

Men houde ons ten goede, dat wij aan de opvatting van twee rechtsgeleerden op dit punt meer waarde hechten dan aan die van den redacteur van het Bouwkundig Weekblad, die ook al bevreesd schijnt meer openbaarheid aan de zaak te geven dan dat men bij de M. B. V. A. noodig acht.

Wij meenden evenwel het resumé van de zaak, zooveel mogelijk in extenso te moeten weergeven en namen daarom het vrij volledig verslag over uit «de Telegraaf», voor zoover het eerste gedeelte betreft in ons vorig nummer, terwijl wij thans het tweede gedeelte, ofschoon minder belangrijk, toch voor een goed inzicht noodig, hier laten volgen.

* * *

Het verhoor der getuigen à charge.

Get. v. d. Linden verklaart zijn vrees te hebben uitgesproken over den bouw, minder over de roekelooze werkwijze dan met het oog op het jaargetijde voor wat het gieten van beton betreft. Op een vraag van den president verklaart get., dat het gieten niet bij vorst heeft plaats gehad.

Nimmer heeft get. een teekening van het betonwerk onder de oogen gehad. Bij de ontcentering der betondraagbalken is get. tegenwoordig geweest. Eerst is de Oostelijke balk, dus de balk die ten deele op metselwerk rustte, ontcenterd. Dit was 's morgens ongeveer 9 uur afgeloopen. Het ongeluk had na elven plaats, zoodat de O. balk het 2 uur zonder steun gehouden heeft. Get. heeft niet gezien, dat de stutten onder den W. balk werden weggenomen; juist even vóór het ongeluk is hij weggegaan. Get. heeft de spouwmuren gemaakt in overeenstemming met een „staat van aanwijzing", doch in afwijking van de teekening, overgelegd aan B. en W.

Op een vraag van mr. De Visser verklaart get., dat het lijk van v. E. gevonden is met een sloopijzer in de hand.

Get. v. d. Geest, in dienst van de fa. B., uitvoerder van het betonwerk, weet niet welke balk het eerst bezweken is. Get. heeft de balken gemaakt volgens teekening, de staven konden niet anders geplaatst worden dan get. heeft gedaan. Wat het gat voor de waterleiding in den Oostel. balk betreft, verklaart get. dat dit bij het gieten uitgespaard is. Het gat in den W. balk heeft get. niet gezien, maar de persoon, die dit gemaakt heeft, heeft get. verklaard, dat bedoeld gat gemaakt is toen de bekisting al om den balk zat. De ontcentering van den O. balk is begonnen omstreeks kwart voor tien, zeker niet vroeger. Dit werk was in ongeveer 3 kwartier afgeloopen. Toen begon men den W. balk te ontcenteren. Get. ging naar den kelder, toen er nog minstens vier stutten stonden. Hij was een paar minuten in den kelder toen het ongeluk plaats had.

Get. Barenbrug, bouwkundig opzichter, in dienst van bekl. V., was met get. v. d. Linden op het oogenblik der instorting in den kelder. Get. weet niet, hoe laat men met de ontcentering van den O. balk begonnen is. (Ondanks herhaalde pogingen slaagt de rechtbank er niet in het juiste tijdstip van de ontcentering vast te stellen, evenmin als zij tot nu toe zekerheid kan krijgen welke balk het eerst viel, de Oostelijke of de Westelijke. Dit is van groot belang; immers de Oostelijke balk rustte op metselwerk. Is die het eerst ingestort, dan zou daarvoor de architect dus verantwoordelijk zijn, terwijl voor den Westelijken balk, die niet door metselwerk ondersteund werd, de betonfirma verantwoordelijk is).

Get. Dijkhuizen was tijdens het ongeluk werkzaam buiten het gebouw. Hij verklaart, dat de instorting begon aan den kant van de stad, dus aan den Westelijken kant.

Getuigen à décharge.

Als get. à décharge werd hierna gehoord de overste der genie, D. Merens.

Deze getuige verklaart, dat hij de constructie van de betondraagbalken, welke hij in teekening bestudeerd heeft, geheel voor zijn rekening durft nemen. De berekening van dezen deskundige was echter gebaseerd op een afstand der ijzers in de balken van 77 c.M., terwijl die in werkelijkheid 27 c.M. was. Toch durft spr. niet zeggen, dat daardoor de ramp veroorzaakt is. Ook meent spr., dat het metselwerk door de betonoverkapping niet overbelast was, mits het metselwerk goed was uitgevoerd.

De heer G. W. C. Dwars, civiel en bouwkundig ingenieur te Utrecht, verklaart, dat z. i. de oorzaak van de ramp niet gelegen is in het metselwerk en dus te zoeken is in het gewapend beton. Spr. meent, dat tengevolge van de temperatuur de versteening van het g. b. buitengewoon langzaam heeft plaats gehad. Daarbij komt, dat de ontcentering misschien wat ruw heeft plaats gehad. De uitvoering van het metselwerk noemt deze deskundige uitstekend.

De heer G. Kuypers, c. i. en constructeur van werken in gewapend beton, heeft eveneens het gewapend beton op het werk zelf bezichtigd en komt tot de volgende conclusie: Er is niet gebleken van eenige fout in de berekening, noch van eenige afwijking bij het maken van het gewapend betonwerk, die de oorzaak geweest is van de instorting. Zij het ook, dat z. i. eventueel de manupulatie na het storten aan de N.-oplegging van den W.-balk de oorzaak geweest kan zijn van de instorting. Het maken van een gat daar ter plaatse nadat de instorting had plaats gehad, acht spr. zeer bedenkelijk, omdat daardoor de beton zijn vastheid heeft verloren. Spr. acht den architect niet aansprakelijk voor het betonwerk.

Nog worden eenige architecten als get. à décharge gehoord, die allen vinden, dat ontwerp en teekening van het gebouw buiten het betonwerk en de uitvoering daarvan aan redelijke eischen voldoen.

Getuige Abbenhuis heeft het gat in den W. draagbalk gemaakt in opdracht van den opzichter Barenbrug. Get. heeft een opening in de bekisting gezaagd en toen met de hand en een breekijzer een opening in het beton gepeuterd.

Deskundige Wijnpersse: „Dat is moordend voor den balk. De man heeft een rulle massa van de beton gemaakt, die nooit meer verhardt".

Het requisitoir.

Hierna kreeg de officier van justitie het woord. Spr. noemde het zeer begrijpelijk, dat zij, die de leiding van het werk hadden, de verantwoording van den dood der vier arbeiders van zich af trachten te wenden. Toch meent spr., dat er bij hen sprake is van schuld, grove schuld.

Aan de hand van het rapport der drie deskundigen gaat spr. de oorzaken van het ongeluk na. De zaak wordt nog ingewikkelder, doordien beklaagden de schuld op elkander werpen. Ware de architect niet zoo halsstarrig geweest, dan zou de heer Bourdrez ook den onderbouw der pilaren hebben uitgevoerd en zou het ongeluk waarschijnlijk niet gebeurd zijn. Deze beweterij heeft ernstige gevolgen gehad, die den eersten bekl. zwaar aangerekend moeten worden. De architect was de man, die de lakens uitdeelde, hij gaf aan hoe 't werk uitgevoerd moest worden, van een aansprakelijkheid voor ieder voor het eigen werk is geen sprake meer, het werd één werk, waarvoor beiden aansprakelijk zijn.

Spr. acht het waarschijnlijk, dat de Westelijke balk het eerst is bezweken. Deze was aanmerkelijk verzwakt door de onverantwoordelijke wijze, waarop er een gat in gekrabt is. De schuld hiervoor moet door bekl. gedragen worden.

In verband van de hoogst ernstige zijde van deze zaak, requireerde spr. veroordeeling van beide bekl. wegens het door schuld veroorzaken van den dood van de twee arbeiders tot twee maanden hechtenis.

Pleidooi van mr. De Visser.

De verdediger van den heer Versteeg, mr. R. J. de Visser, wees er op, dat voor fouten bij de uitvoering in de eerste plaats de aannemer verantwoordelijk is. De deskundigen hebben wel gevoeld, dat dit punt nagegaan moest worden blijkens hun uitlatingen aan het adres van v. d. Linden in hun rapport. Zij schakelen dezen geheel uit als onbekwaam en onontwikkeld, ofschoon slechts een van de drie deskundigen den aannemer heeft gesproken! Zoolang niet vaststaat, dat v. d. L. geen blaam treft, zullen deze bekl. niet kunnen worden veroordeeld.

Hierna ontwikkelt pl. de stelling, dat bij culpose delicten geen medeDADERschap mogelijk is en dus 'n scheiding zal moeten worden gemaakt tusschen wat ieder der bekl. ten laste wordt gelegd. Hierbij roerde pl. de vraag aan, welke de verantwoordelijkheid is van technici voor ongelukken bij de uitvoering van een werk. Hij wees er op, dat voor hen geen grooter verantwoordelijkheid mag gelden dan voor gewone menschen. Voor bekl. V. blijft dan alleen over, dat hem gebrek aan constructieve kennis ten laste wordt gelegd. Gegeven al de werken, die deze man gemaakt heeft, kan men hem dan gebrek aan constructieve kennis verwijten?

Maar aangenomen, dat hij de kennis mist, kan men dezen bekl. dan verantwoordelijk stellen? Moreel noch strafrechtelijk. Iets anders was het, als hem zorgeloosheid, roekeloosheid enz. ten laste was gelegd.

De werkzaamheden, den heer Versteeg ten laste gelegd, zijn alle uitgevoerd door den aannemer. Wil deze vrij uitgaan, dan had het O. M. moeten aantoonen, dat v. d. Linden is geweest het werktuig van den heer Versteeg. Dat v. th. Linden zich zelf wel verantwoordelijk achtte, blijkt uit de garantie, die hij den bekl Bourdrez vroeg, om zich zelf te dekken. Waar de werkelijke uitvoerder zich zelf verantwoordelijk achtte, kan men niet aannemen, dat deze was enkel werktuig.

Hierna toont pleiter aan, dat de handelingen, aan beide bekl. ten laste gelegd, van geheel verschillend karakter zijn. Een nauwkeurige omschrijving van de feiten, waarvoor ieder der mededaders persoonlijk aansprakelijk is, is in dit geval noodzakelijk. Met aanhalingen van wat prof. v. Hamel hieromtrent schreef en voorbeelden uit de jurisprudentie, licht spreker dit toe. Nagaande, wat ieder der bekl. in 't bijzonder treft, noemt spreker het een allerongelukkigste uitdrukking om den eersten bekl. gebrek aan constructieve kennis ten laste te leggen.

In de eerste plaats moet men zich afvragen, welke de taak van bekl. was. Het ontwerpen van bestek en teekeningen met deskundigen, heeft pleiter aangetoond, dat bekende vakmannen bestek en teekeningen goed noemen. Pleiter vraagt, of het O. M. tegen deze goedkeurende verklaring ingaat. In het rapport der drie deskundigen vindt men geen enkele overweging of de oorzaak van de ramp ook in bestek en teekeningen is gelegen.

Een tweede vraag is: „Hoe is de uitvoering van het werk geweest en wie is aansprakelijk voor eventueele afwijkingen? Indien het metselwerk b.v. zeer slecht was geweest, dan had men moeten bewijzen, dat de architect het had moeten zien. Dit punt is niet beslist.

Wat de berekening van den onderbouw en het aanbrengen der openingen van de betonbalken betreft, hierover was gecorrespondeerd met de F. A. B., voor 8 Nov., toen deze tegenover den aannemer alle verantwoordelijkheid voor het betonwerk op zich nam. Wat het ongeval zelf aangaat, wijst alles er op, dat de W. hoofdbalk vermoedelijk het eerst is bezweken.

Het allerbelangrijkste punt, dat deze heele droeve quaestie domineert, is hetgeen get. Abbenhuis heeft verklaard omtrent de mijze, waarop hij in den balk een gat heeft gemaakt. Hadden de drie deskundigen dit geweten, vermoedelijk zou hun conclusie anders geluid hebben. Als dit inderdaad de oorzaak van de ramp is, kunnen dan de twee beklaagden hiervoor verantwoordelijk worden gesteld? Spr. zou niet weten, wie eigenlijk verantwoordelijk is, want dit is niet uit de getuigenverklaringen gebleken. Doordien de deskundigen de werkelijke oorzaak niet weten, hebben zij aan andere dingen een te groote beteekenis gehecht. Is het niet opmerkelijk, dat juist de muren, die dan zoo slecht gebouwd moeten zijn, na de instorting zijn blijven staan?

Pleiter is overtuigd, dat vrijspraak van zijn cliënt zal moeten volgen.

Pleidooi van mr. Everts.

De verdediger van den heer Bourdrez, mr. B. F. Everts, wees er op, hoe na het ongeluk ieder met zijn oordeel klaar stond. Daarom vindt spr. het goed, dat het gerecht zoo langzaam gewerkt heeft en er in dit geval een geruime tijd sinds het ongeluk is verloopen. Voor de rechtbank is de taak er echter niet gemakkelijker op geworden, nu zij oordeelen moet in de zaak van deze twee mannen, die een naam te verspelen hebben. De vraag of hier grove schuld is, zal moeten beantwoord worden aan de hand van gegevens van deskundigen, gegevens zóó verward, zóó onduidelijk vaak, zóo vaak in tegenspraak, dat er naar pl. meent, vrijspraak zal moeten volgen.

De wijze waarop in ons land „deskundigen" worden benoemd, onderwerpt pl. aan critiek. Dit systeem deugt niet. Zoo was bijv. in 't eerst kapitein Vaillant benoemd als betondeskundige. Deze heeft die benoeming niet aangenomen, omdat hij, naar hij zelf eerlijk verklaarde, geen verstand had van beton.

Naar pl. meent, missen de deskundigen der rechtbank wel wat de practische ervaring; zijn zij meer theoretici.

Komende tot de voorschriften van het Kon. Instituut van Ingenieurs, waaraan zooveel gewicht wordt gehecht bij 't betonwerk, wijst pl. er op, dat deze voorschriften een ongeveer viervoudige zekerheid geven. Overschrijding van die voorschriften beteekende dus nog geenszins een ramp. Op die voorschriften is dan ook al vaak critiek geoefend o.a. door majoor v. d. Wijnperse. Gaat het nu wel aan, nu er een ongeluk is gebeurd, bekl. Bourdrez te verwijten

„U hebt de voorschriften niet in acht genomen?" Zeker heeft hij dat niet, maar hij had met de voorschriften ook niets te maken; zij waren voor hem niet bindend. De heer Bourdrez heeft eenige jaren geleden werk uitgevoerd aan het Vredespaleis, waar die voorschriften ook niet gevolgd zijn. Het vredeswerk heeft wel een zwaren slag gekregen, maar het Vredespaleis staat er in ieder geval nog.

Pl. wijst er op, dat de plannen en teekeningen voor het betonwerk niet door den heer Bourdrez persoonlijk zijn gemaakt, al draagt hij als directeur wel de verantwoordelijkheid. Veel moet echter overgelaten worden aan den uitvoerder. In dit geval was de keuze van den uitvoerder een gelukkige. Immers v. d. Geet heeft belangrijke werken uitgevoerd en men kon op hem aan.

Wat de gaten in de hoofddraagbalken betreft, de machtiging tot het aanbrengen daarvan heeft de heer B. gegeven, doch niet op een wijze, zooals is geschied door een absoluut onbevoegde. Hiervoor den heer Bourdrez aansprakelijk stellen, gaat niet aan. Het was de opzichter Barenbrug, die opdracht gaf tot het maken van het gat in den Westelijken balk en hij ook was het, die bevel gaf dat de sloof, waarover de dagvaarding sprak, niet zou worden gemaakt. In deze heele zaak moet de rechtbank afgaan op onderstellingen en zelfs het rapport der drie deskundigen, hoe mooi ook in elkaar gezet, zegt ons niets. Waar dit zoo weinig houvast geeft, zal vrijspraak moeten volgen.

Den 17en Januari is de melkinrichting ingestort. Heden is de dagvaarding ingestort; niet uit gebrek aan constructieve kennis, doch door gebrek aan materiaal, waarop een beoordeelend vonnis zou kunnen worden opgebouwd.

De uitspraak werd bepaald op 24 Oct.

NASCHRIFT.

Toen het bovenstaande ter perse was, verscheen in de dagbladen het bericht van de uitspraak, die op Donderdag j.l. bepaald was.

»De rechtbank heelt de heeren G. V., architect en J. B., ingenieur te 's Gravenhage, vrijgesproken van het hun ten laste gelegde door schuld veroorzaken van den dood van twee werklieden, die bij de instorting van de onder leiding van beide beklaagden in aanbouw zijnde melkinrichting voor de coöperatieve verbruiksvereeniging »De Vooruitgang« aan den Westervoortschen Dijk te Arnhem, op 17 Januari zijn omgekomen«.

»De rechtbank overwoog o.m., dat de instorting heeft plaats gehad aan de zijde van den Westelijken hoofdbalk, doch dat het metselwerk ter plaatse niet is ontzet of gescheurd, zoodat de oorzaak niet te zoeken is in dien balk«.

»Wel zijn bij de constructie daarvan fouten gemaakt, doch deze zijn niet van dien aard, dat zij grooten invloed op de instorting hebben gehad«.

»Vermoedelijk is de oorzaak te zoeken in de onoordeelkundige wijze, waarop in dien Westelijken balk op last van den opzichter van den bouw, na storting van de beton, een opening is gemaakt. Dit geschiedde echter zonder voorkennis van de beklaagden«.

Deze afloop is een felicitatie waard, vooral na zulk een kras rapport van deskundigen en een zoo dreigend requisitoir. Ten slotte komt de opzichter er het ongelukkigst af en wij hopen van harte, dat alles zal blijven bij het vermoeden, dat omtrent de oorzaak van het ongeluk in de laatste alinea van het boven aangehaald bericht wordt uitgesproken. Dan wordt de zaak langzamerhand vergeten en denkt men er niet meer aan, wie er bij betrokken waren, hetgeen o. i. ook in zekeren zin bijzaak is.

Het was dan ook om de zaak zelf en de vraagpunten, omtrent verantwoordelijkheid, die er bij op den voorgrond traden, dat wij er uitvoerig de aandacht op vestigden. **Vele van die vraagpunten zijn nog feitelijk onbeantwoord gebleven, maar de noodzakelijkheid is gebleken, dat zij eens grondig in overweging worden genomen.**

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP, TEN BEHOEVE VAN EEN TE BOUWEN LEESZAAL, TE HEERLEN.

Ingekomen motto's:

1. Temps; 2. L. H. B. N.; 3. Lux; 4. Duo; 5. Pax; 6. Saxa-Locuuntur; 7. Laat, schaad; 8. Vinces in hoc signo; 9. Waldo; 10. In een hoekske met 'n boekske; 11. K. J. M.; 12. Herald; 13. Elk huisje heeft zijn kruisje; 14. Vesta; 15. Practisch No. 1; 16 Papyrus; 17. Scientia in Libres; 18. Holeb; 19. L. Jzn. C.; 20. Studie; 21. Ontwikkeling; 22. Arbeid adelt; 23. Oom Paul; 24. Alziend oog (geteekend); 25. Een bouwsteen; 26. L. D.; 27. Heerlen; 28. Leset goed, dencket goed, so hebdi ter salighen leven spoed; 29. Germinal; 30. N. N.; 31. Vrede; 32. Vita Nuova; 33. Limburgia; 34. Hier leven de dooden hier spreken de stommen; 35. Studie No. 1; 36. Heerlen No. 1; 37. Volksontwikkeling; 38. Aster; 39. Fik; 40. R. K.; 41. Nut; 42. L.; 43. Driehoek (geteekend); 44. Bloei; 45. Lees goede lectuur; 46. Vierkant (geteekend); 47. A.; 48. L. G.; 49. Pax No. 1; 50. Pax No. 2; 51. Limburg mijn vaderland; 52. Simplex sigilum Veri; 53. K. L. G.; 54. Ora et labora; 55. A. B. C.; 56. Maria; 57. A. B.; 58. Limburg; 59. Limburg No. 1; 60. S. P.; 61. Zuid; 62. Con Forza; 63. Holeb No. 1; 64. Jo; 65. Industrie; 66. Fiat Lux; 67. Rome; 68. Kennis; 69. O. I. I. Chr.; 70. X.; 71. Venite Adme; 72. Lees; 73. Exelsior; 74. Kubiek; 75. Ontwikkeling; 76. Uil (geteekend); 77. Maalteeken in Chineesche ruit (geteekend); 78. Sines Libres Vita Lacuna;; 79. Kennis is macht; 80. Favoriet; 81. H.; 82. Lexicon; 83. Volksontwikkeling I; 84. Oxalis; 85. Ad Hoc; 86. Heerlen Vooruit; 87. H. O. L. en B.; 88. Getjan; 89. Casa; 90. Plusteeken in cirkel (geteekend).

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1917.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1917; de teekening voor den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 c.M. en breed 18.5 c.M., waarbij gerekend is 5 m.M. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1916. De tekst op het voorblad luidt:
Genootschap Architectura et Amicitia.
Kalender 1917.

Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de inzender van het voor de uitvoering gekozen ontwerp gadviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van f 25.— met diploma van het Genootschap.

De inzendingen worden ingewacht op den 8sten Nov. a.s. uiterlijk zes uur des namiddags, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Op de buitenzijde der inzending moet het woord „Kalender" vermeld staan. De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur. Voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschaps-prijsvragen.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 25. Electrificatie en uitbreiding van het tramnet te Delft, met afbeelding.

Een rapport van deskundigen, door Wessellus.

Vereeniging „Bureau voor Auteursrecht van Beeldende Kunsten."

Officieel Gedeelte. Verslag der Bestuursvergadering van 3 October 1916.

ARCHITECTURA No. 43. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Maximum bouwhoogte en kantoorlokalen in de Hoofdstad.

Zuivering van afvalstoffen van kleine villa's en afzonderlijk staande woonhuizen, door H. Koolbergen, met afbeeldingen.

De kool, door L. H. Bours, met afbeelding.

Bouw van een raadhuis te Bloemendaal.

Ingezonden, door J. N. Munnik, met naschrift der Redactie.

DE BOUWWERELD No. 42. Economie en Techniek, door Prof. Mr. P. J. M. Aalberse. Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool op 4 October 1916, (overgenomen uit „De Ingenieur").

Woonhuis te Loppersum, arch. G. Hoekzema Kzn., Groningen, met afbeeldingen.

De bouwkundige vakpers in oorlogstijd (slot).

De artistieke verantwoordelijkheid van den architekt, door A. Jaumann, (overgenomen uit „Innen-Dekoration").

DE INGENIEUR No. 43. Het electrisch hoofd-hulpgemaal bij Uitdam. Voordracht ter inleiding van een bezoek aan dat gemaal door de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek op 8 April 1916, door dr. W. Lulofs M. Sc., met afbeeldingen.

De betonpalen volgens het systeem De Waal en de toepassing er van tot het maken van fundeeringen onder water, door ir. F. Muller, met afbeeldingen.

Zelfregistreerende regenmeters in Nederlandsch-Indië, door Dr. W. van Bemmelen.

Ingezonden Stukken. Is het noodig de wet op het behoud van arbeidsvermogen te herzien?, door J. A. Heringa. — Draaibankenfabricage in Nederland, door ir. J. W. Lubberhuizen, met naschrift van den Redacteur.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v T.) No. 42. Voor een zieken collega. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Winschoten vooruit. — Volksuniversiteit te Amsterdam. — Het bouwongeval te Arnhem voor de rechtbank. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Ingezonden. — Rectificatie. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 42. Bestekken voor de Gemeentewerken van 's-Gravenhage.

Gebruik van het eigendomsrecht (slot).

Versterking der Zuiderzeedijken in Noord-Holland.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 10 Een onderzeeër-mijnenlegger: D. S. S. — De kalizouten, hun ontstaan, ontginning en gebruik als meststof: A. M. van Driel. — Textiel-Industrie (slot): D. Stavorinus. — Konijnenvolk: A. B. Wigman. — De bouw van het heelal (slot): Dr. G. C. A. Valewink. — Oudere en nieuwere onderzoekingen en denkbeelden over voortplanting, bevruchting en natuurlijken dood bij protozoën (een-cellige dieren): H. R. Hoogenraad. — Een electrische gasaansteker: J. H. G. — Eenvoudige Proeven; Proeven en goocheltoeren met Berlijnsch blauw: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Een belangrijke vondst.

Bij het afgraven van een huissteê, waarop vroeger een boerenhuizinge stond, tusschen Scharnegoutum en Deersum bij den rijksstraatweg, ter plaatse waar in de grijze oudheid het Nijeklooster moet hebben gestaan, deden de werklieden van den heer IJ. Veldhuis te Sneek dezer dagen een belangrijke vondst. Op geringe diepte stieten zij bij hun werk op verschillende voorwerpen, die na onderzoek kerksieraden bleken te zijn. Ze lagen alle bij elkaar, zoodat het vermoeden is, dat ze daar in tijden van oorlog of burgertwisten, die herhaaldelijk Friesland ten tijde van de Schieringers en Vetkoopers beroerden, opzettelijk begraven zijn. Eerst dacht men aan gouden sieraden, doch later kwam men tot de slotsom, dat het koper was Eenige voorwerpen waren nog geheel gaaf, zeker doordat koper zoo weinig oxydeert.

Het gevondene is door den heer Veldhuis ten zijnen huize opgesteld en reeds door verschillende personen bezichtigd. Zelfs een koopman uit Leeuwarden wist al van de vondst en wilde die koopen, waarvoor de heer V. echter niet te vinden was.

De vondst bestaat uit drie wierookvaten van 40 à 50 c.M. hoogte, waarvan twee geheel gaaf en ieder staande op 3 voetstukken, ieder voorstellende een leeuw. Van het derde wierookvat ontbreken de pooten of voetstukken. Bij de losse deelen bevindt zich echter een voetstuk, voorstellende een hond, dat naar gissing aan het derde vat heeft behoort. Daarnaast staan twee nog gave groote kandelaars, ongeveer van gelijke hoogte als de wierookvaten. Verder behoort tot de collectie een fraaie kroonluchter (ook gaaf) met 6 armblakers, elk voor één kaars. Dan is er o.a. een fraai Mariabeeldje, zeer duidelijk van teekening en gaaf, dat past op een hoog bewerkt voetstuk; met beeldje is het geheel ongeveer zoo groot als de kandelaars. Ten slotte liggen naast de genoemde voorwerpen nog verschillende losse deelen, die oudheidkenners vermoedelijk weten te rangschikken. Alles geeft den indruk, dat in de dertiende eeuw, het tijdperk, waaruit, naar men vermoedt, het gevondene afkomstig is, de bewerking van het koper op hoog peil heeft gestaan.

Het Nijeklooster is in 1243 door den abt Dudo gesticht en droeg toen den naam Aula Dei of Godshof en werd bestuurd door den abt van Oldeklooster nabij Hartwerd en Bolsward. Het behoorde aan de orde der Cisterciënsers en werd bewoond door adellijke jonkvrouwen.

Men hoopt bij verdere afgravingen nog meer te zullen vinden. L. Ct.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TH. van Heemstede Obelt's
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Sanitair Technisch Bureau.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUIVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITSTEKENDE OORDEELEN.
Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG,
Keizersgracht 265,
AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.

4

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar-Constructeur, terstond, op groote fabriek, leeftijd niet beneden 30 jaar, bekend met ijzerconstructie, transportinrichtingen, fabrieksinstallatie, enz. Uitvoerige brieven en afschriften onder No. 51805, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Twee Opzichters, een voor grond- en dijkwerk en een voor betonwerk bij de verbetering der zeeweringen v. d. Wieringerwaard. Schriftelijke aanmelding bij den Architect E. G. Wentink, N. Gracht 13, Runnebaan, Utrecht. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

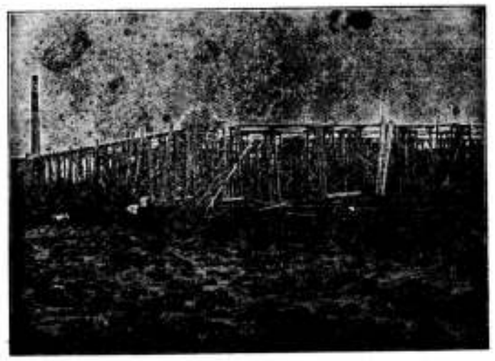

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

ADVERTEERT IN DIT BLAD

„DE OPMERKER" OUDSTE BOUWKUNDIG WEEKBLAD IN NEDERLAND

ABONNEERT U OP DIT BLAD

51STE JAARGANG. ZATERDAG 4 NOVEMBER 1916. No. 45

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Het doet mij genoegen uw briefkaart, waarin gij informeert of ik nog tot de levenden behoor, niet alleen bevestigend te kunnen beantwoorden, maar er zelfs bij te kunnen voegen, dat ik mij opgewekter en aangenamer gevoel, dan gewoonlijk, omdat ik het in de laatste maanden nog weder eens ouderwetsch druk gehad heb. Ik moet bekennen, dat ik in de laatste jaren nog al eens ontrouw ben geworden aan het mooie beginsel voor den bouwmeester »nulle dies sine linea«. Er zijn werkelijk weken en soms wel eens maanden verloopen, dat ik de teekenstift niet ter hand heb genomen. Dat is niet zoo heel vreemd, zult gij zeggen, want er zijn architecten genoeg, die dit gereedschap, wanneer hun studietijd achter den rug is, nimmer meer ter hand nemen en wanneer zij het al ooit tot een zekeren graad van bolleboziteit in de teekenkunst hebben gebracht, die kunst geheel verleeren, wanneer zij, wat men noemt, in de practijk komen. Zoo lang heb ik echter nooit het gereedschap laten rusten, dat kon ik niet. Menigmaal kon ik niet nalaten er naar te grijpen, wanneer zich een of andere kwestie aan mij voordeed, die zonder teekenen niet op te lossen was, ook al betrof het gevallen, die mij persoonlijk eigenlijk in het geheel niet aangingen.

Zoo heb ik schetsontwerpen gemaakt, alleen om het met mijzelf eens te worden, hoe het moest met verschillende bouwplannen en stadsverbeteringsplannen, die aanleiding hebben gegeven tot wijdloopige kwesties, waarover door Jan en alleman in couranten en vakbladen geschreven is. Nooit heb ik er echter over gedacht die verzinsels van mij, naast die van andere betweters, in de courant te zetten en mij voor te doen als iemand, die van de zaak een diepgaande studie gemaakt had en het nu eigenlijk alleen goed wist. Ik heb te veel voorbeelden gezien, waarin zulk een brutaal optreden van zoogenaamde specialiteiten veel onheil stichtte, de geesten in de war bracht en als dan allen de kluts kwijt geraakt waren, een goed plan, of laat ik zeggen een plan dat goed had kunnen worden, wanneer men het ernstig had uitgewerkt in plaats van er over te gaan kibbelen, heelemaal bedierf.

Ga het zelf maar eens na, hoe het ten slotte met bouwplannen gegaan is, waaraan zooveel bevoegde en onbevoegde dokters zijn te pas gekomen. Zoo het al geen misgeboorten waren, zijn zij toch meestal met gebreken ter wereld gekomen, die wij blijven zien, die ons blijven hinderen. Het groote publiek ziet ze niet of gewent er aan en neemt ze op den koop toe, in de meening, dat het zoo behoort, zoo goed als er onder Gods schepselen bultenaars en kreupelen moeten zijn. Een mooie opvatting, maar als men nu weet, dat het ontstaan van de ruggegraatsverkromming of heupontwrichting voorkomen had kunnen worden, dan ergert men er zich toch over, dat dit niet geschied is, toen het nog tijd was.

Maar ik zou vertellen van mijn drukte in de laatste maanden. Welnu, ik heb weder, als in mijn jonge jaren, dagen en halve nachten over mijn teekentafel gehangen en lijntjes getrokken en geschetst en dan weer eens op mijn hoogen kruk zitten peinzen, hoe ik het maken zou en getracht uit mijn pijpje Oldenkott no. 11 nieuwe denkbeelden te zuigen, wat mij, als van ouds, ook nu en dan

weder gelukt is. En zoo is een ontwerp tot stand gekomen, waar ik werkelijk nogal mede in mijn schik ben en waarmede ik bij de uitvoering wel succes zal hebben.

Zeker een prijsvraag, zult gij denken. O neen, mijn waarde, dan vergist gij U; het is een opdracht, een mooie opdracht van een zeer solied stelletje lastgevers; maar wat het is, dat mag ik niet zeggen, althans gij moogt het niet in „de Opmerker" zetten. Gij zijt die geheimzinnigheid niet van mij gewoon, maar ik meen, dat ik er reden toe heb, omdat de zaak nog niet volkomen beklonken is en ik niet voor de tweede maal de bittere ondervinding wil opdoen, dat een lieve vriend en collega mij dit werk afhandig maakt. Ik zou daar niet zoo aan gedacht hebben, wanneer mij niet onlangs geschiedenissen waren verteld, in vertrouwen en ik mag ze dus niet oververtellen, die mij de haren te berge deden rijzen van ergernis. Ik vernam ze uit den mond van een slachtoffer en zij waren met de meest betrouwbare bewijsstukken gestaafd, zoodat ik aan de juistheid der mededeelingen niet kon twijfelen. Maar gesteld, dat zij maar voor de helft waar zijn geweest, ik ben met de jaren voorzichtig geworden met de waarheid, zult gij opmerken, dan zijn zij nog erg en ergerlijk genoeg in een land, waar wij nu twee vakvereenigingen bezitten, die al haar krachten inspannen voor de zedelijke verbetering van de beoefenaars der bouwkunst en daarvoor eerecodes hebben opgesteld, die plechtig bezworen worden met het opsteken van twee vingers van de rechterhand en wilt U nu zoo goed zijn, mij na te zeggen: „Zoo waarlijk helpe mij, enz." Poppenkast, allemaal poppenkast voor den duivel! zoo viel het zooeven genoemde slachtoffer, dat mij een paar weken geleden bezocht, uit, toen die eerecodes ter sprake kwamen.

Het was Hein, gij kent hem wel, wij noemden hem op de Academie altijd magere Hein, omdat hij nogal dik was wat zijn achtersteven betrof. Menige klap heeft hij daarop gehad, die den leeraar aan het andere einde der zaal deed opschrikken en ik heb er nog eens een zeer mooie teekenhaak op in tweeën geslagen.

Zeker een prijsvraag, zei Hein ook al, toen hij mij aan den arbeid zag en ik ongemerkt mijn teekening trachtte te bedekken. Ik antwoordde hem echter, dat ik daar niet meer aan deed Het is mij te geleerd geworden met die Prijsvraagregelen, je weet niet meer wat je doen mag en wat niet, of eigenlijk ja, dat kun je precies nakijken, maar om dat alles ook nog te onthouden bij al het andere, wat je niet moogt vergeten, dat wordt mij te machtig.

Hein vertelde, dat hij nog wel aan prijsvragen deed, hij vond het altijd een aardig werk, om voor zoo'n puzzeltje een goede oplossing te zoeken, al erkende hij, dat het in den grond toch eigenlijk een loterij was. Maar wat ik er nu tegen heb bij de laatste prijsvragen voor Heerlen en Nieuw Lekkerland, zei hij, dat is, dat ze met die teekeningen op 1:50 veel te veel werk vergen voor het geld. Daar werd toch al over geklaagd en nu gaan zij dit er weer bij verzinnen. Stel je eens voor, daar in Heerlen zijn 90 ontwerpen ingekomen, zeker tusschen 300 en 400 teekeningen op 1:50, in kleur opgewerkt; wat een overstelpende hoeveelheid vergeefsche arbeid en dat voor een onnoozele leeszaal in Limburg. Het gaat te ver, dat is niet meer vol te houden, wat moet dat dan worden als de Amsterdamsche Academie-prijsvraag komt. Piet, ze moesten jou lid van de P. P. C. maken, dan moest jij die prijsvraagzaken eens reorganiseeren, dat is toch in onze tijd maar aldoor noodig; Wij kunnen niets meer maken, dat ineens goed, of althans voor langen tijd bruikbaar is, toon jij dus eens je reorganisatorische talent.

Ik zou je stichtelijk danken, amice, heb ik daarop geantwoord, voor zulk een ondankbaar baantje als het lidmaatschap van de P. P. C. Daar doen die menschen al hun best, om zoo goed en zoo kwaad het gaat de prijsvragenzaak in het rechte spoor te leiden, zij moeten er zelfs een soort inlichtingsdienst op nahouden, politietoezicht uitoefenen. Hebt ge dan niet gelezen, hoe weinig het laatst gescheeld heeft, of de heele P. P. C. werd door de constitueerende vereenigingen zelf verloochend en in den steek gelaten? Zij is toen in verzet gekomen en met reden en iets heeft het ook wel geholpen, althans het onweer is weer afgedreven, maar wie geeft mij op een briefje, dat het bij den volgende gelegenheid niet weer opsteekt en aan de P. P. C. hetzelfde lot beschoren is van de Schoonheidscommissie van Houtrijk en Polanen?

Wanneer je geen ander baantje voor mij hebt, bijvoorbeeld aesthetisch adviseur bij het Hoofdbestuur der Posterijen, dien hebben ze daar wel noodig blijkens de afzichtelijke 3 cents-briefkaarten, houdt dan je aanbiedingen maar voor je. Ik zou het gaarne belangeloos waarnemen, maar een kleine vergoeding ware mij toch niet onwelkom. Hooge eischen stel ik niet, met de kleinigheid van 10 of 12000 gulden per jaar ben ik al tevreden. Of als je mij het baantje van deskundige in een of andere rechtszaak kunt bezorgen, Hein, je hebt immers een broer, die bij de balie is, dat doe ik voor nog minder, omdat je dan eens zoo lekker, ongezouten de waarheid kunt zeggen aan een collega, waar je het land aan hebt. A propos van rechtszaken, V. en B., ik noem de namen niet voluit, om de heeren van de N. B. V. A. een pleizier te doen, zijn er te Arnhem genadig afgekomen, al hebben zij heel wat moeten verduren tijdens de behandeling van het proces. Ik had niet gedacht, dat het zoo vlot zou gaan met die vrijspraak, en het was mij min of meer een opluchting toen ik las, dat de heeren niet zullen behoeven te brommen, want dat ware niet zeer bevorderlijk geweest aan het prestige van den architecten- en ingenieursstand. Gij weet, amice, dat ik daar erg veel voor gevoel en altijd wat wee om het hart wordt, als ik het af en toe op straat zie liggen

Maar afgezien van dat brommen, dat niet zoo erg is nu het winter wordt en de influenza weder in aantocht is, want je hebt er gratis verwarming en geneeskundige behandeling bij, behalve andere voordeelen, het zaakje zelf is al beroerd genoeg, wanneer het je als architect overkomt, zelfs al komt het niet tot een rechtszaak, je wordt er toch op aangekeken. En ben je nu zulk een stille in den lande, zooals ik, dan gaat het nog niet zoo het geheele land door en blijft het ook niet zoo lang in herinnering, maar als je nogal wat drukte en reclame gemaakt hebt, om in de voorste rij te komen, moet zulk een ondervinding dubbel pijnlijk zijn en kunnen de gevolgen ernstiger zijn.

»Die staat zie toe, dat hij niet en valle«, moet Oldenbarneveldt op het schavot gezegd hebben Misschien zou het beter geweest zijn, dat hij daar wat eerder aan gedacht had. Ieder mensch behoort daar in het maatschappelijk leven eigenlijk voortdurend aan te denken en mijn vakgenooten zou ik dit nog wel eens in het bijzonder op het hart willen drukken.

Een ongeluk zit in een klein hoekje, hier zat het in een klein gaatje in een dragende balk, gemaakt op last van een, wellicht gediplomeerden, opzichter.

Wanneer zal men dat vermoorden van dragende balken, waarvan inzonderheid monteurs van leidingen zoo het handje hebben, toch eens afleeren? Ik ken gebouwen, die er radicaal door bedorven zijn.

Er zijn nog meer slechte gewoonten af te leeren als die, waarover ik het had, daarover later wel eens meer.

Het zij voor heden genoeg en ik blijf, met collegiale groeten,

Als steeds,

1 November 1916. PIET VAN DIEVER.

Versterking der Zuiderzeedijken in Noord-Holland.

Gedeputeerde Staten van Noord-Holland hebben in een breedvoerige nota aan de Provinciale Staten uiteengezet, dat een algeheele herziening in deze provincie noodig zal zijn voor versterking der Zuiderzeedijken. Behalve dat daarin de wenschelijkheid wordt betoogd groote waterschappen te stichten met grootere financieele draagkracht dan de thans bestaande, wordt aangegeven welke herstellingswerken thans urgent worden geacht.

De kosten van voorloopig noodzakelijk geoordeelde werken aan de Zuiderzeedijken van Noord-Holland worden geraamd op:

Anna Paulownapolder	f 1,600,000
Wieringerwaard	» 100,000
Waard en Groet	» 650,000
Vier Noorder Koggen	» 160,000
Drechterland	» 3,500,000
Schardam en Keukendijk	» 390,000
Zeevang	« 1,080,000
Zuidpolder bij Edam	« 850,000
Katwoude	« 1,170,000
Nieuwendam	« 50,000
Waterland	« 4,750,000
Zeeburg en Diemerdijk	« 404,000
Prov. Zeedijk tusschen Muiderberg en Naarden	« 310,000
Dijk v. d. Gooyer Meent	« 28,000
Terschellingerpolder	« 100,000
Wieringen	« 50,000
Waard-Nieland, Wieringen	« 25,000
Totaal	f 16,017,000
Verhoogde raming der kosten van de Prov. noodwaterkeering en van de drooglegging der overstroomde gebieden	« 1,500,000
Onvoorzien door afronding	« 483,000
	f 18,000,000

In dit bedrag is niet begrepen een post voor vernieuwing van de steenglooiing der dijken, waarvan het materiaal op vele plaatsen te wenschen overlaat. Van deze vernieuwing, die niet urgent is en zoo noodig over verscheidene jaren kan worden verdeeld, is vooraf geen begrooting te maken, omdat niet te zeggen valt, hoeveel van de afkomende materialen nog bruikbaar zullen zijn.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" in 1916.

Vraag 24. Is het geoorloofd een apart teekenlokaal of een lokaal voor handwerken in de scholen te projecteeren?

Antwoord. Wordt niet gevraagd.

Vraag 25. Mag uit de bepaling, dat de speelplaats door een hek van het plein afgesloten moet zijn, begrepen worden, dat deze hoofdzakelijk tusschen de schooluren en voor het gymnastieklokaal gebruikt wordt?

Antwoord. Ja.

Namens de Jury
C. J. HEMMES.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No.26. Uitbreidingsplan Dordrecht, met afbeelding.

Art. 24 der A. A. V. en de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, door C. J. Kruisweg.

Collegialiteit.

Het ongeluk aan den Westervoortschen dijk.

ARCHITECTURA No. 44. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Reisschetsen uit Kopenhagen, door J. Baterenbrood, met afbeeldingen.

Het uitbreidingsplan der Gemeente Dordrecht, door Jan de Meijer, met afbeelding.

Loodgieters-collectief contract.

Voor den wederopbouw van België.

DE BOUWWERELD No. 43. De nieuwe schouwburg te Alkmaar, arch. Willem Stok, met afbeeldingen.

De vacantie-oorden voor Amsterdamsch Gemeentepersoneel, met afbeeldingen.

Economie en Techniek, Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool, op 4 October 1916, door Prof. Mr. P. J. M Aalberse (vervolg).

DE INGENIEUR No. 44. Voorverwarming van het voedingswater van locomotieven. Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 11 December 1915, door ir. S. P. J. A. van Hoogstraten, met afbeeldingen.

Ir. H. G. Duyns, overlijdensbericht, door ir. C. P. Vijverberg.

Experimenteele psychologie, toegepast op het economische leven, door ir. P. H. V. Bengaerts, met afbeelding.

Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 18 October 1916.

Uit het Koloniaal Verslag van 1916.

Ingezonden Stukken. Dijksbouw en de Zuiderzeeplannen, door ir. K. den Tex. — Scheuren en afschuivingen van zeedijken en een middel om deze te voorkomen, door ir. R. Loman, met afbeelding. — De wet op het behoud van arbeidsvermogen behoeft niet te worden herzien. I, door ir. A. S. J. van Kesteren; II, door ir. J. C. Horch; III, door G. Doorman; IV, door ir. F. K. Th. van Iterson.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 43. Salaris-actie. — Voor een zieken collega. — Het bouwongeval te Arnhem voor de rechtbank (vervolg). — Ingezonden. — Correspondentie. — De nieuwe Postwet. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 43. Een ergerlijke handelwijze.

Havenwerken in Nederlandsch Oost-Indië, I.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam, 19 October 1916. — Groningen, 17 October 1916.

Varia.

VOCHTIGE WONINGEN.

Van oudsher gelden vochtige woningen voor ongezond; en terecht! Immers men behoeft geen dokter te zijn, om herhaaldelijk te kunnen waarnemen, hoezeer catarrhale en vooral rheumatische aandoeningen hun oorsprong vinden in een min of meer langdurig verblijf in een vochtige woning, doch ook meermalen komt de geneesheer tot de ontdekking, hoe een geheel gestel kan worden ondermijnd door b.v. het jarenlang slapen in een vochtige slaapkamer, zooals helaas! zoo dikwijls bij onze minder door de fortuin bedeelde medemenschen, maar ook bij de meergegoeden het geval is.

Velen, die overigens in een fraai, doelmatig huis wonen, zullen derhalve tot hun spijt en schrik ontwaren, dat een of ander vertrek in die woning min of meer vochtig is en zouden gaarne alles aanwenden om de nadeelen daaraan verbonden te voorkomen, zonder genoodzaakt te zijn naar een andere woning om te zien, waar hen misschien weer

hetzelfde euvel wacht. Men zal zich dus dikwijls voor de vraag zien gesteld: wat moet ik doen om een vochtige kamer droog te krijgen?

Alvorens antwoord op deze vraag te geven, is het noodig den oorsprong van het vocht te kennen, de bron waaruit het ontstaat op te sporen en dan, schrijft „Moleschott", zal het blijken dat, ofschoon er tal van gevallen voorkomen, dat men het met den besten wil niet in zijn macht heeft hierin te voorzien, men toch meermalen in staat is met goed gevolg tegen het kwaad op te treden.

De vochtigheid van een huis kan worden teweeggebracht:

1. Door oorzaken van boven af. Regen of sneeuw kunnen van af het dak en langs de buitenmuren naar binnen dringen en op deze wijze het huis of sommige vertrekken periodiek of voor goed vochtig maken. Hier is eene uitstekende dakbedekking in de eerste plaats in staat om het kwaad te voorkomen, terwijl een gemakkelijke afvloeiing van het hemelwater langs lekvrije goten en pijpen tevens moet worden bevorderd. Het spreekt van zelf, dat men met het oog hierop het dak geregeld moet laten nazien; het defecte tijdig moet laten herstellen. Voorts moeten buitenmuren beschut worden door het bestrijken met kalk, en wat voor verven geschikt is, moet met een behoorlijke laag olieverf worden bedekt, welke verf aan buitenmuren herhaaldelijk moet worden vernieuwd, daar zij gemakkelijk verweert, d. w. z. door den invloed van het weer scheurt of afblakert en zoodoende weer voor water doorgankelijk wordt.

2. De oorzaken van onder af. Indien men voor den bouw van een huis genoodzaakt is een bodem te gebruiken, die met vocht is doortrokken en waar het z.g. grondwater tot in de bovenste aardlagen staat, dan is het noodzakelijk dien bodem tot op zekere diepte uit te graven en door droog, zuiver, grof wit zand aan te vullen. Nog beter is het, vooral wanneer het grondwater zeer hoog staat, dat men den grond draineert, d. w. z. dat men in de diepte eenige rijen aarden buizen legt, in hunne wanden voorzien van gaten, die het water opvangen en naar buiten afvoeren. *) Als men voor het kiezen heeft, doet men natuurlijk het best alléén te bouwen op een drogen, maagdelijken zandbodem,**) die men echter in sommige landstreken in het geheel niet, en in andere slechts zelden aantreft; vooral in dichtbevolkte steden is het moeilijk dit te eischen. Door de genoemde maatregelen evenwel, met zorg uitgevoerd, kan men het bodemvocht nagenoeg geheel buitenshuis houden en zal men dus niet blootstaan aan een voortdurend opzuigen langs de muren naar boven en in de kamers, aan welk euvel zoo goed als niets kan worden gedaan. Wel kan men b.v. asphaltpapier tusschen de steenlagen laten aanbrengen of de buitenzijde met asphalt-kalk laten bestrijken, of isoleermuren laten metselen; het is echter duidelijk dat bij dit alles de oorzaak niet wordt weggenomen en dus de gevolgen niet geheel en al te verhelpen zijn, al gaat men ze een weinig tegen. — Kelders en souterrains kan men voor een goed deel onafhankelijk van het grondwater maken, door ze met een dikke cementlaag te laten bedekken.

3. Door oorzaken van ter zijde af. Ieder nieuwgebouwd huis bevat eene groote hoeveelheid vocht, afkomstig uit de bouwmaterialen (kalk en steenen) waarmede de muren zijn opgetrokken. Dat die hoeveelheden niet gering zijn te achten, leert een berekening van von Pettenkofer, waaruit blijkt, dat die hoeveelheden voor een matig groot woonhuis, zooals ze in de steden gewoonlijk gebouwd worden, gemiddeld ongeveer 85.000 liters bedragen. Al dit vocht dient, wil men een droge woning betrekken, te voren te worden verdampt en hetzij dit langs den natuurlijken weg geschiedt, hetzij dat men dit kunstmatig wil bespoedigen, daarvoor zal tijd noodig zijn. Nu heeft de ervaring geleerd, dat men, om een nieuwe woning langs natuurlijken weg nagenoeg droog te krijgen, men in ons klimaat 's zomers ten minste 4, in den herfst en winter ten minste 6 maanden noodig heeft. Kunstmatig kan men het drogingsproces versnellen door sterk stoken in de vertrekken; doch niet alléén door stoken, doch tevens door ventileeren, opdat de met waterdamp bezwangerde lucht kunne ontwijken en door droge kan worden vervangen.

Volkomen droogte bereikt men echter dan nog niet; daartoe is langer tijd noodig, doch men mag zich al tevreden stellen als er niet meer dan 1 pct. water in de muurkalk kan worden aangetoond (4—5 pct. vocht zijn reeds zeer goed voor het gevoel waar te nemen). Dit zoo zijnde, zal men natuurlijk verstandig handelen in een nieuw huis, althans gedurende het eerste jaar, de kamers niet te doen schilderen en behangen, of parketvloeren aan te leggen, doch veel te ventileeren en zoo mogelijk te stoken; ook in den zomer.

Bij dit alles is uitgegaan van de onderstelling, dat het huis is gebouwd met uitstekend materiaal. Heeft men van minder goede stoffen gebruik gemaakt, b.v. slechts van salpeter- of veel chloorhoudend water, dan heeft er in de kalk tusschen de voegen voortdurende vorming van salpeterzure zouten plaats, die bij vochtig weer water zullen aantrekken en bij mindere warmte in het vertrek dit weer zullen afgeven. Zulke muren zien er nu eens droog, dan weer nat uit; op het eene oogenblik zuigen zij vocht op, om dit spoedig weer te laten verdampen, welk spel zoo blijft doorgaan en niet te verhelpen is dan door verwijdering van het slechte bouwmateriaal, dus door afbreken.

Volledigheidshalve zij hierbij nog vermeld, dat dit soort muurvocht ook kan ontstaan zelfs in woningen met goed materiaal opgebouwd en reeds goed gedroogd, indien de muren n.l. ten gevolge van ondoelmatige inrichting der privaatpijpen, ten gevolge van onwerendheid, of onzindelijkheid, allengs door wateraantrekkende stoffen worden doortrokken; hetgeen zeer dikwijls het geval is. Zooals gezegd, geschiedt dit als de privaatbuizen ondicht zijn geworden en stoffen doorlaten, die de muren doorsijpelen en daar in de voegen salpeterzure zouten vormen, die wateraantrekkend werken. *)

4. Door oorzaken tengevolge van het bewonen. In de meeste gevallen worden kamers vochtig door een ondoelmatig gebruiken en bewonen van deze. Wordt een te klein vertrek door meerdere personen tegelijkertijd gebruikt, dan verzamelen zich in korten tijd zeer groote hoeveelheden waterdamp, afkomstig van de uitademing in de lucht. Een grooter of kleiner gedeelte van dit door het menschelijk lichaam afgescheiden water slaat tegen de koude muren aan, maakt deze vochtig en doordringt ze allengs. Deze verschijnselen zullen te vroeger en te krachtiger optreden, hoe dichter een vertrek bewoond is, hoe gemakkelijker zijne muren worden afgekoeld en hoe minder er geventileerd wordt. Dikke muren koelen bij het dalen der buiten-temperatuur veel langzamer en minder af dan dunne; daarom worden, onder overigens dezelfde omstandigheden, dikke muren minder vochtig dan dunne.

Het beste middel tegen dit soort van vochtig-worden der muren is en blijft: zindelijkheid, voorts zoo min mogelijk ophooping van zaken en voorwerpen in het vertrek, herhaaldelijk en ruimschoots luchten, in het bijzonder in dagen, waarop de buitenlucht droger is en ten slotte het tegengaan van andere momenten, die waterverdamping ten gevolge hebben.

Zoo eenvoudig deze maatregelen ook schijnen, zoo moeilijk zijn zij in de meeste gevallen uit te voeren. Het is nu eenmaal een feit, dat het armste deel der bevolking in den regel zijne woningen slechts zelden of nooit ventileert, wijl het vreest daardoor de duur gekochte warmte te zullen verliezen; dat dit zeer te betreuren is, spreekt van zelf, te meer daar in deze klassen de huisgezinnen gewoonlijk talrijk zijn en opeengehoopt wonen, dus tot luchtbederf en vochtigheids-ontwikkeling gereede aanleiding bestaat.

Doch ook in de beter behuisde klassen wordt tegen deze voorschriften veel gezondigd. Hoeveel menschen zijn er, die zelden of nooit met kracht hun keukens ventileeren; de gevolgen daarvan zijn, dat de belendende muren, door de geweldige hoeveelheden damp, die gewoonlijk in eene keuken worden ontwikkeld, in korten tijd geheel en al van vocht doortrokken worden. Dat dit alles nog erger wordt, indien keuken of woonvertrek tevens dient tot gelegenheid waar de wasch „gedaan" wordt, behoeft niet nader uiteengezet.

En nu nog een woordje over de gevolgen van vocht in kamers.

Het spreekt van zelf, dat in vertrekken met vochtige wanden het vochtgehalte der lucht verhoogd is, en is dit in belangrijke mate het geval, dan kan het zoover komen dat reeds matige warmtegraden een gevoel van onwelzijn te voorschijn roepen. De waterdamp der lucht slaat bij het afkoelen van zulke vertrekken neer op de meer koele plaatsen der muren, in de hoeken, achter meubels enz. en geeft, met name in behangen kamers, aanleiding tot eene sterke schimmelvorming en — bij voldoend watergehalte — ook tot ontwikkeling van andere, zelfs ziekteverwekkende kiemen.

Voorts zijn vochtige muren vooral in het koude seizoen koeler dan droge en daardoor kan b.v. gedurende het slapen nadeel en schade door het in aanraking komen met dergelijke muren te voorschijn worden geroepen. Verder is het duidelijk, dat de luchtwisseling door de muren, d. i. de ventilatie van het vertrek zeer belemmerd is, zoolang de poriën van den muur met water gevuld zijn; derhalve ontstaat in zulk een vertrek al spoedig luchtbederf, waardoor het bewonen en zeer zeker het beslapen van dergelijke kamers al zeer ongezond wordt. Gevoegd bij de producten

*) Draineeren is alleen mogelijk, wanneer men gelegenheid heeft het grondwater op een lager peil af te voeren.

**) Ook op den droogsten zandbodem is het niet geraden te bouwen zonder een goed uitgevoerd trasraam van voldoende hoogte. [Red.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

*) Niet zonder reden schrijven dan ook de bouwverordeningen tegenwoordig bijna uitsluitend looden of ijzeren pijpen voor en verbieden zij aarden buizen, die in oude huizen veel voor privaatafvoer gebezigd zijn. Red.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.
NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL
SOLIED ADRES. te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

der ademhaling en van de verbranding (door verlichtings- en verwarmingstoestellen), zijn in dusdanige kamers redenen te over aanwezig, om de ademhalingslucht onbruikbaar te maken en de atmosfeer iets zwoels, iets beklemmends te geven.

Al moet men ook toegeven, dat meermalen zulke slecht gedroogde kamers oppervlakkig niet schijnen te hinderen, ja zelfs dikwerf een gevoel van behagelijke warmte geven, toch zijn de nadeelen niet gering te achten, vooral voor het arme deel der bevolking, dat geen andere vertrekken ter beschikking heeft.

Zindelijkheid, krachtig drogen door kunstmiddelen of door natuurlijke warmte, gepaard aan ruime ventilatie kunnen echter, zooals gezegd, veel bijdragen om den meest verzadigden vochtigheidstoestand in vertrekken te verminderen en zelfs te verdrijven, zoodat nadeelige gevolgen voor de gezondheid kunnen worden voorkomen. L. Ct.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Woningbouw te Apeldoorn.

De Raad der gemeente Apeldoorn heeft in zijn vergadering van 27 October j.l. zonder hoofdelijke stemming besloten, aan de Vereeniging »De Goede Woning« een voorschot te verleenen van f 110.000 voor den bouw van 54 woningen, waaronder een winkelhuis, volgens het ontwerp van den architect der vereeniging, de heer J. A. Wijn. Mede werd f 4550 toegestaan voor den aankoop van het terrein nabij den Arnhemschen straatweg, dat ruimte aanbiedt voor den aanleg van een klein middenplein en eenige daarop uitkomende straten, terwijl voor elke woning een lap grond van 4 à 500 M2. beschikbaar is.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 29 November 1916**, des namiddags te **2 uur**, zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

Het maken van bergplaatsen ten behoeve van het Post- en Telegraafgebouw te HENGELO (O.)

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 14 November 1916 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district, Van de Spiegelstraat 3 te 's-Gravenhage, aan het post- en telegraafkantoor te Hengelo (O.) en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van den kostenden prijs, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui n°. 28, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districtsopzichter der Landsgebouwen J. W. van Oort, te Zwolle.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 22 November 1916, des voormiddags te 11 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 2e alinea van § 5 van het bestek.

's-Gravenhage, 1 November 1916.

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 208, AMSTERDAM. — FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

ADVERTEERT IN DIT BLAD

TEEKENEN

Het Centraal Bureau voor Correspondentieonderwijs te Medemblik geeft opleiding in Burgerlijke-, Water-, Scheeps-, Spoorweg- en Machine-bouwkunde, als mede voor Meubelmakers, Schilders, enz. enz. Opleiding voor de praktijk der ambachten en voor examens.
Lesgeld f 0.50 — f 1.— per week.
Vraag prospectus onder vermelding van dit blad.

Vacante Betrekkingen.

Bouwkundig onderbaas, voor direct, te Amsterdam. Uitvoerige brieven lett. V. F. 14567 a. h. Alg. Adv.-Bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (1)

Aankomend Teekenaar op Techn. Bureau van Centrale Verwarming, P. G. Brieven no. 6228 Advert.-kantoor W. Beets, Singel 372, Amsterdam. (1)

Bouwkundig Teekenaar, op Ingenieurs bureau. Brieven No. 52392 bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

Onderbaas voor grond- en metselwerk, liefst ongehuwd. Uitvoerige brieven No. 60175 bureau v. h. Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

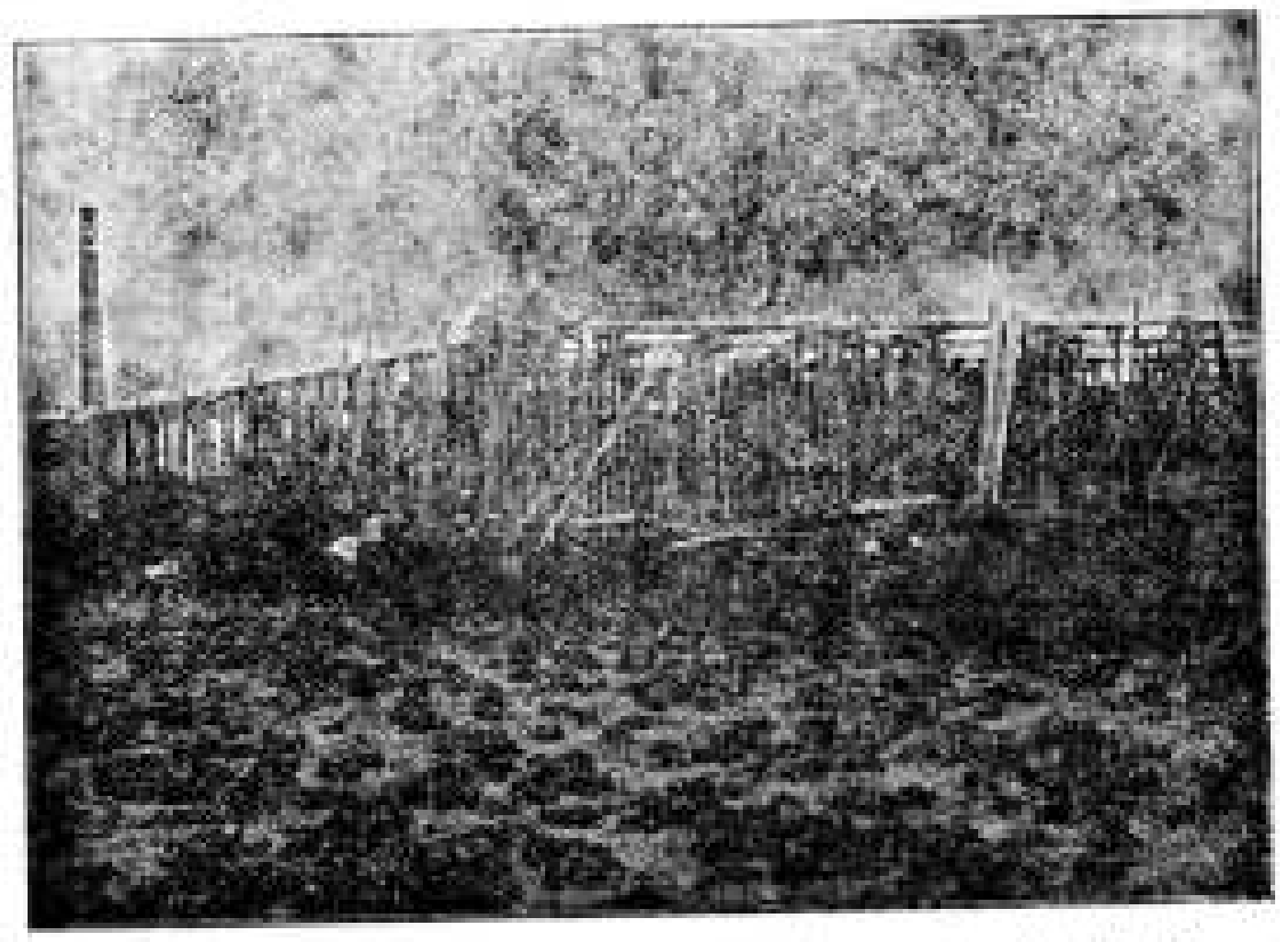

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Gevraagd voor Indië:
een bouwkundig Teekenaar,
volkomen bekend met berekening en toepassing van gewapend beton en bekwaam om ontwerpen voor villa's, hospitalen en verdere bouwwerken zelfstandig te maken.

Sollicitatiën met aanwijzing waar informatiën te verkrijgen, te zenden onder letter E. aan het bureau van dit blad.

BOEKVERKOOPING
(22—29 NOVEMBER 1916).
Bouwkundige Werken en Tijdschriften,
afkomstig van den Heer
I. H. J. VAN LUNTEREN,
Architect te Utrecht.
UTRECHT. J. L. BEIJERS.
De catalogus is à 15 cent verkrijgbaar.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 11 NOVEMBER 1916. No. 46

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Betonpalen.

Het is reeds een aantal jaren geleden, dat in ons land, wij meenen te Rotterdam, de eerste proeven werden genomen, met fundeeringpalen van gewapend beton, ter vervanging van de van ouds gebruikte dennen heipalen. Die palen werden vooraf op het werk gereed gemaakt en daarna ingeheid op de gewone wijze, met dien verstande, dat eenige bijzondere voorzorgen moesten worden genomen, om het stukslaan van den kop van de paal te voorkomen. Goedkooper dan houten palen waren de betonpalen natuurlijk niet, doch zij leverden het groote voordeel op, dat bij het inheien niet op het peil van het grondwater behoefde te worden gelet, het bovengedeelte der palen daarboven kon blijven en zoo noodig nog naar behoefte verlengd.

Ondanks deze voordeelen is van een verdringen der houten heipalen door betonpalen tot heden geen sprake geweest. Waar men deze betonpalen gebruikte, schijnt de toepassing tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding te hebben gegeven en van mislukkingen van beteekenis herinneren wij ons niet iets te hebben vernomen.

Een zestal weken geleden is echter vrij plotseling de publieke aandacht weder op de fundeeringpalen van gewapend beton gevestigd en circuleerden daaromtrent berichten in de dagbladen.

Deze berichten hadden echter geen betrekking op vooraf gereed gemaakte en daarna ingeheide palen, maar op palen, vervaardigd volgens stelsels, waarbij het heiwerk vervalt, de paal op andere wijze in den grond gebracht en zijn draagvermogen op een bijzondere manier vergroot wordt. Onder die stelsels heeft men in den laatsten tijd het meest hooren spreken over het systeem Wilhelmi, een Duitsch patent en het systeem de Waal, een Nederlandsch octrooi.

Van het Systeem Wilhelmi werd uit Haarlem een ongelukje bericht. Daar stortte namelijk bij den bouw van een bankgebouw een fundeering met daarop geplaatste belasting in, welke was geconstrueerd op betonpalen, volgens dit systeem.

Bij het onderzoek naar de oorzaak, bleek, dat dit ongeval het systeem der betonpalen ten eenenmale niet aantast, en dat het slechts te wijten was aan een fout in de balkconstructie. In plaats van balken, waren slechts consoles gemaakt. En bovendien vond men dat een der consoles totaal was verbrokkeld, terwijl de stukken, welke ervan overgebleven waren, gemakkelijk met de hand konden gebroken worden. Daar het bedoelde blok acht en twintig dagen oud was, staat het vast, dat òf het materiaal ondeugdelijk is geweest, òf er niet voldoende zorg is besteed aan de bewerking.

De laatste volzin had de berichtgever wel achterwege kunnen laten, want de snedige opmerking, daarin gemaakt is op nagenoeg elk bouwongeval van toepassing.

Van meer belang is het geval, dat zich met het systeem de Waal heeft voorgedaan bij den bouw van eenige woningblokken aan de De Lairessestraat te Amsterdam.

Voor een dezer blokken had men de benoodigde palen **van dit systeem,** in dit geval naar men meende, nog verbeterd, door een aangebrachten platten voet aan het benedeneinde der palen, reeds ingespoten, toen bij de belastingsproef, die vóór met den bouw wordt begonnen geregeld wordt genomen, bleek, dat de palen verzakten, sommige tot meer dan een halven meter. Op last van het gemeentelijk

bouwtoezicht werd een paal uitgetrokken en daarbij bleek, dat van een voetvorming geen sprake was. Daar men de palen, met het oog op deze voetvorming, tot op een halven meter of meer van het vaste had ingedreven, ligt het voor de hand, dat de geheele fundeering onbetrouwbaar was en werd besloten alsnog een gewone houten paalfundeering aan te brengen.

Het Alg. Handelsblad schreef omtrent dit ongunstig resultaat o.a. het volgende:

Wij stellen nadrukkelijk op den voorgrond, dat, ook naar de meening van de verschillende technici, het beginsel van het systeem ten eenenmale niet veroordeeld is door deze mislukking. Overigens wijzen wij er op, dat het systeem o.a. ook reeds is toegepast voor de fundeering van de superphosphaatfabriek aan het IJ, en dat daar zeer zware belastingproeven tot boven verwachting bevredigende resultaten hebben geleid. Men kent ongeveer de techniek van de betonpalen fundeering: er worden holle palen gemaakt van gewapend beton. Deze worden opgesteld tusschen steigerwerk volgens het door den bouwmeester aangegeven fundeeringsplan. De palen worden nu belast door er een zeker gewicht aan te hangen, en door een krachtigen waterstraal wordt de grond onder den paal losgespoeld zoodat de paal **vanzelf zakt. Vooraf** heeft men door een grondboring de diepte van de stuit onderzocht en in verband daarmede de lengte van de palen bepaald. Deze is zoo genomen, dat de voet van den paal niet op stuit rust, maar eenigen afstand daarboven, bijv. 70 c.M. Alweer door een krachtigen waterstraal wordt nu onder het paaluiteinde een omgekeerd komvormige holte uitgespoten, welke — door den hollen paal heen, — wordt volgestort met beton, dat met een speciaal daartoe gemaakt heiblok — óók al weer door den paal heen — wordt aangestampt, terwijl op een vernuftig gevonden wijze — mede van boven af door den paal, — de bewapening in dat onderbeton wordt aangebracht. Die betonmassa vormt dus een breeden voet, waarmede de paal op de harde zandlaag rust, waardoor, theoretisch, het dieper zakken van den paal na belasting meer dan enkele millimeters, is uitgesloten.

Toen men evenwel op het werk aan de De Lairessestraat de ingebrachte palen ging proefbelasten, — met een overbelasting van 1½ à 1, — zag men, dat zij verzakten, sommige zelfs tot bijna een halven meter. Toen daarop, op last van het Gemeentelijk Bouwtoezicht, een der palen werd uitgetrokken, vond men dat er geen sprake was van een voetvorming.

De heer Van der Schaar, onder wiens directie het bouwwerk wordt uitgevoerd, kwam tot de stelling, dat die voetvorming mislukt was, tengevolge van de omstandigheid, dat het ingebrachte beton door den overvloed van het toestroomende grondwater op die groote diepte, — ongeveer 12 meter, — zou zijn ontmengd, — zoodat onder de palen was niet een harde voet van beton, maar eenvoudig een heuveltje van zand en grint, waarin de palen natuurlijk, wanneer zij werden belast, zouden wegzakken.

Onder die omstandigheden achtte hij het niet raadzaam een gebouw te zetten op een fundeering waarvan hij niet zeker was, en besloot alsnog een gewone houten paalfundeering toe te passen.

Hierover ontstond natuurlijk een conflict met den aannemer van het fundeeringswerk, zoodat nu waarschijnlijk de rechter in deze bij uitstek technische aangelegenheid zal hebben te beslissen.

Dat deze beslissing niet gemakkelijk zal vallen, blijkt wel uit de houding van het Gemeentelijk Bouwtoezicht tegenover het geval. Deze gemeentedienst toch, — waarschijnlijk uitgaande van het juiste standpunt, dat van dien dienst niet kan uitgaan een veroordeeling van het in principe inderdaad goede systeem, — verbiedt niet het bouwen op de betonpalen, maar stelt zware eischen van proefbelasting, en redeneert aldus: wanneer de palen bij proefbelasting na eerst te zijn gezakt, tot rust komen, en dus blijkbaar op stuit staan, kunt gij er gerust op bouwen. Men aanvaardt dus de palen zónder den breeden voet, en is blijkbaar tevreden wanneer zij, evenals de gewone houten palen, met hetonverbreede uiteinde op stuit staan.

De bouwers echter stellen zich op het standpunt: ons bouwwerk is geen proefveld. Moet gij controleeren in hoeverre de palen betrouwbaar zijn zonder voet, of hoe wellicht op andere wijze een zeker houdbaren voet kunt maken, leg dan een proefveld aan. Maar wij moeten, vóórdat wij gaan bouwen, zeker zijn, dat de materialen welke wij gebruiken en de wijze, waarop zij worden toegepast, allen twijfel aan soliditeit buitensluiten.

Later zijn vanwege het Bouwtoezicht vier palen proefbelast, waarbij zakkingen zijn geconstateerd van 15, 20, 30 en 41 milimeter. Toch vond het Bouwtoezicht niettegenstaande deze veel geringere geconstateerde verzakkingen, aanleiding om het bouwen op de palen, zooals zij waren, te verbieden, en om aan den heer Van der Meij, van wien een aanvraag was ingekomen voor een bouwwerk waar dezelfde fundeeringsmethode zou worden toegepast, mede te deelen, dat, wanneer hij de betonpalen gebruikte, zeer zware proefbelastingen zouden plaats hebben.

Verdere onmiddellijke gevolgen scheen het geval niet te zullen hebben, want het gemeentebestuur van Delft o.a. vond er geen aanleiding in, het ontwerp voor de gemeentelijke electrische centrale, die op betonfundeering, systeem de Waal zou worden gebouwd, te wijzigen. Echter vernam men later, dat te Delft genomen proeven mislukt waren, zoodat ten slotte toch van de toepassing van het systeem moest worden afgezien. Al wil men nu aannemen, dat ook deze mislukking het beginsel van het systeem niet aantast, tot aanbeveling zal zij toch zeker niet strekken en groote voorzichtigheid schijnt in elk geval raadzaam.

Inmiddels is ook de vakpers in het geweer gekomen. In het Octobernummer van het maandblad „Gewapend Beton" schreef namelijk de Hoofdredacteur Ir. B. A. Verheij o.a. het volgende:

„In den laatsten tijd neemt het aantal systeemen voor het verkrijgen van een gewapend beton paalfundeering onrustbarend toe."

„Het komt mij voor, dat men de systemen onderscheiden kan in twee rubrieken:

1e. de vooraf gereed gemaakte gewapend betonpalen, die na voldoende verharding worden ingeheid;

2e. de op zeer uiteenloopende wijzen verkregen palen, waarbij het beton op eenigerlei wijze in een in den grond gemaakt gat wordt gestort."

„Wij meenen dat de sub 2e. fundeeringswijzen den naam van speculatieve methoden kunnen dragen."

„Constructies volgens het onder 1e. genoemd systeem, bestaande uit vooraf gereed gemaakte en versteende palen zijn naar mijne meening het meest zeker. Toch doen zich ook bij deze palen verschijnselen voor, die de aandacht vragen."

De schrijver haalt vervolgens eenige voorbeelden aan van kleine gebreken opgemerkt aan palen te IJmuiden en te Den Helder en beveelt voorzichtigheid aan, vooral waar de palen niet geheel in den grond staan, terwijl hij anderen opwekt eveneens hun ervaringen mede te deelen.

Over de sub 2e. bedoelde speculatieve methoden zegt hij dan vervolgens:

„Bij de onder 2e. genoemde palen is de onzekerheid belangrijk grooter. Deze zaak lijkt mij van zoo groot belang, dat ik wil beginnen vast te stellen, dat ik tot heden uit practische overwegingen deze systemen nooit heb willen toepassen, en dat hetgeen den laatsten tijd bekend is geworden mij zoodanig in deze opvattingen heeft versterkt, dat ik openlijk voor het gebruik van deze systemen wil waarschuwen."

«Hoe al deze systemen heeten, doet niets ter zake, zoodat ik volsta met de vermelding van de hier te lande meest bekende systemen, Wilhelmi, Strauss en de Waal.»

«Met de volgens de systemen Wilhelmi en Strauss gemaakte fundeeringen zijn mij geen ongevallen bekend; integendeel de Strausspalen zijn voorloopig met succes toegepast bij de kunstwerken in den spoorweg Heerlen—Valkenburg».

«Echter waren met volgens het systeem de Waal gemaakte fundeeringen tot voor korten tijd ook geen ongevallen bekend, bij de superphosphaatfabriek aan het IJ te Amsterdam en bij enkele kleinere werken schijnen zij met succes toegepast te zijn. Den laatsten tijd is dit echter anders geworden.«

«Voor den bouw van de gemeentelijke woningen aan den Trekweg te Den Haag zijn vier proefpalen systeem de Waal aangebracht en door een plaat gewapend beton gekoppeld. Bij de proefbelasting is dit samenstel omgevallen en bleken de palen gebroken te zijn.»

«Door toevallige omstandigheden was ik getuige van de ontgraving van de palen, waarbij bleek, dat 1°. in het geheel geen verbreede voet aanwezig was, de punt van de onderste z.g. torpedo zat ongeveer gelijk met den onderkant van de gewapend betonbuis, terwijl 2°. bleek, dat de paal niet gevuld was met beton, maar dat het beton zich zoodanig had ontmengd, dat in de paal afwisselend lagen zand, grint en cement aanwezig waren.»

«Bij den woningbouw aan de Lairressestraat te Amsterdam hebben zich ongeveer dezelfde verschijnselen voorgedaan. Bij de proefbelasting traden bij enkele palen zeer belangrijke zakkingen op, bij andere daarentegen zeer geringe zettingen.»

«Hierin is juist ons groote bezwaar tegen dergelijke systemen gelegen, men weet niet wat onder in den grond gebeurt, en zoo zullen sommige palen goed, sommige slecht zijn.»

«Dat ook de Amsterdamsche Bouwpolitie deze meening huldigt, blijkt wel uit het feit, dat terwijl zij na de groote zakkingen van den proefpaal, bij andere palen zakkingen van 15, 20, 30 en 40 mM. constateerde, toch de beproeving van alle palen blijft eischen.»

«Zoo kan het zeer goed mogelijk zijn, dat bij het eene werk, zoo weinig slechte palen voorkomen, dat het geheele werk goed blijft, terwijl bij een ander werk het aantal slechte palen of de plaats daarvan zoodanig is, dat verzakking optreedt.»

«Ten slotte wil ik nog wijzen op de onmogelijkheid in zandgrond een komvormige holte onder den paal aan te brengen. Al degenen, die wel eens een grondboring uitvoerden, weten dat deze holte onmiddellijk toevloeit of dat de buis zakt. Volgens mijne meening is dus in zandgrond de verbreede voet een fabel.»

«Bovendien wordt door het leegpulsen of leegspuiten der buizen de ondergrond, waarop de paal moet rusten, losgemaakt, waardoor bij belasting zeer licht zetting optreedt. Het is toch een bekend feit, dat ingespoten heipalen nageheid moeten worden om voldoende draagvermogen te krijgen, zooals voldoende is aangetoond door de in «De Ingenieur» beschreven proeven te IJmuiden van den ingenieur Brouërius Meyboom.»

«Ten slotte wordt het beton in buizen in den natte gestort; wel is bij zeer zorgvuldige behandeling de kans op ontmenging zeer te verminderen, maar waar men zelfs bij de proefpalen te Den Haag de ontmenging niet heeft weten te voorkomen, behoeft men zich niet af te vragen, hoe dit bij de uitvoering van het meerendeel der werken zal zijn.»

«Het is jammer dat het Nederlandsche systeem de Waal als voorbeeld heeft moeten dienen voor mijn betoog, daar juist met dit systeem de mislukkingen zijn voorgekomen.»

«Volgens mijne meening is dit behalve aan het toeval hieraan toe te schrijven, dat dit systeem het grootst aantal malen is toegepast.»

«Naar mijne vaste overtuiging zijn al de systemen over één kam te scheren en verdienen zijn den naam speculatieve systemen ten volle.»

«Een onderzoek komt mij zeer wenschelijk voor.»

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten heeft onderstaand adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Dordrecht.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten (goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 19 Juni 1909 No. 69),

die het voorrecht heeft onder zijn leden personen te hebben — o.a. Dr. Berlage en de Bazel — die op het gebied van stedenbouw speciale studiën hebben gemaakt, meent zich de vrijheid te moeten veroorloven, zoo niet verplicht te zijn, UEd. Achtbaren mede te deelen, dat het door Burgemeester en Wethouders Uwer Gemeente aan Uwen Raad ingediende plan van uitbreiding niet voldoet aan de eischen die billijker wijze aan zulk een plan behooren te worden gesteld.

Zonder in uitvoerige beschouwingen te treden, om van de aesthetische eischen geheel te zwijgen, wenscht het Bestuur er op te wijzen, dat in het plan geen denkbeeld te onderkennen is, en de ontwerper zich geen voldoende rekenschap gegeven heeft van eischen, die het groote verkeer in de toekomst stellen zal in verband met het verkeer in de oude stad, van de noodzakelijkheid om de hoofdpunten op de korst mogelijke wijze te verbinden, alsmede van de tegenwoordige en in de toekomst noodige spoorovergangen.

De pleinen zijn niet ontstaan als noodzakelijke centraalpunten, waarheen en van waaruit het verkeer in verschillende richtingen wordt geleid, doch het zijn verbreedingen, die toevallig zijn ontstaan, waar voor verbouwing geen voldoende oppervlakte overschoot. Ook in de traceering der ondergeschikte straten is geen redelijk systeem te ontdekken, maar schijnt enkel willekeur daarbij te hebben voorgezeten.

Aan de behoefte van groote gebouwen, die in verband met pleinen kernpunten zijn, waarvan uit de ontwerper zijn plan opzet, schijnt evenmin te zijn gedacht.

Ook zijn „stadsdeelen" met verschillende klassebebouwing niet in het plan te ontdekken.

Hiermede zijn enkele grondfouten aangeduid.

Het Bestuur voornoemd meent UEd. Achtbaren in overweging te moeten geven de voordracht, bedoeld plan betreffende, niet aan te nemen.

Namens het Bestuur van den Bond
van Nederlandsche Architecten.

P. J. HOUTZAGERS, Voorz.
JAN DE MEIJER, Secr.

NEDERLANDSCHE OUDHEIDKUNDIGE BOND.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft het bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond het volgende schrijven gericht:

»Onder den invloed van de mobilisatie en het dreigend oorlogsgevaar werden in 1914 verschillende posten van de begrooting geschrapt of verminderd, waaronder een naar verhouding zeer groot gedeelte betrekking had op de Rijkszorg voor Kunsten en Wetenschappen. Door Jhr. Mr. V. L. de Steurs werd hierop ook in Uwe vergadering de aandacht gevestigd.

Het Bestuur van den Bond vond toen geene aanleiding om zich hierover tot U te wenden, aangezien toen niet te overzien was hoe de toestanden zich verder zouden ontwikkelen en welke bezuinigingen daarbij dringend noodzakelijk zouden blijken. Ook werd door velen verwacht, dat de abnormale toestand niet van langen duur zoude zijn, zoodat de aan de ingevoerde bezuinigingen verbonden bezwaren slechts van zeer tijdelijke werking zouden blijken. Thans mag echter aangenomen worden, dat niettegenstaande de groote uitgaven aan de mobilisatie verbonden, en de directe druk op een groot deel der ingezetenen, de toestand niet van dien aard is, dat, door het te sterk beperken van de bescheiden credieten voor Kunsten en Wetenschappen, het behoud van de nationale monumenten mag worden in gevaar gebracht en aan de musea de middelen mogen worden onthouden om de hoogst noodige aankoopen te doen.

Met instemming erkent het Bestuur, dat thans eenige bedragen zijn uitgetrokken voor het behoud van monumenten te Doesburg, Horssen, de Rijp, Delft, Deventer, Dongen en Duiven, waarvoor reeds subsidies op de Staatsbegrooting voor 1915 waren voorgesteld, en voor den Kampveerschen toren te Veere, doch daarnaast verkeert nog een groot aantal monumenten van nationaal belang in zoodanigen staat van onvoldoend onderhoud en verval, voor welke reeds bij de Regeering subsidies zijn aangevraagd, dat door een langer uitstel van het verleenen hiervan voor verschillende monumenten te vreezen is, dat zij, óf zullen ten onder gaan óf dat het herstellen tot veel hooger kosten zal leiden.

Bovendien wordt ook een post gemist om in onvoorziene, doch spoedeischende gevallen hulp te verleenen.

Ernstig is vooral het nadeel, ontstaan voor de geheele ontwikkeling der Rijksmusea, door het gedurende eenige jaren achtereen hieraan onttrekken van de credieten voor aankoop Hierdoor toch worden de musea gedwongen om voorgoed zich belangrijke kunstschatten te zien ontgaan, die noodzakelijk zijn voor het afronden der verzamelingen en die eene blijvende vermeerdering zouden gevormd hebben van ons nationaal kunstbezit.

De Gemeenten, die een Stedelijk Museum bezitten, hebben de daarvoor bestemde credieten gehandhaafd — 's-Gravenhage verleende dezer dagen zelfs nog een extra crediet voor aankoop van de fraaie collectie aardewerk van Colenbrander — en zelfs in de oorlogvoerende landen worden geregeld aankoopen voor de musea gedaan. Zal dan alleen de Nederlandsche Staat, die een naam heeft hoog te houden op kunstgebied, hierin ten achter blijven en de belangen van Wetenschap en Kunst opofferen aan de tijdelijke moeilijkheden, ook op geldelijk gebied?

Het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond meent, dat ook thans de belangen van het nationaal bestaan de instandhouding blijven eischen van onze nationale musea. Het neemt daarom de vrijheid U eerbiedig in overweging te geven, om bij de behandeling van de Staatsbegrooting voor 1917 een bedrag beschikbaar te stellen voor onvoorziene spoedeischende herstellingen van monumenten, om zoodoende aan de monumenten, die het meest een ingrijpen vereischen, den regeeringssteun niet te onthouden, en om aan de Rijksmusea weder credieten voor den hoogstnoodigen aankoop te willen verleenen op den grondslag van de begrootingen vóór den oorlog.«

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Ingekomen zijn 51 ontwerpen onder de motto's:

N. L.
Elshout.
Caesar.
Eshuis.
Annie.
Est.
Cultus.
Blijmoedig, J. A. Böhringer.
a. d. Dijk.
Agatha.
Beth-El.
Nieuw Lekkerland 1883—1891.
Aan den dijk.
Dorpskerk.
Leo Het brandend hart der Wereld.
In de bocht.
Job.
Vrede I.
Funda nos in Pace.
Bede.
Beta.
S. D. G.
Broodhuis.
Herfst.
Gedenk de armen in dit bedehuis.
Nelly.
Ps. 127 : 1.
P. P. P.
1618—1619.
Mara.
O
Mathijs.
Egocentrisch.
B.
Naeremje.
Deo Optimo Maximo.
Pastorale.
Buiten.
Urbi et Orbi.
M.
't Middaguurtje.
Steen.
Kruis in dubbele cirkel (geteekend).
Eenvoud.
S. C.
Georgina.
Co.
Annetje.
Verhouding.
Vrede II.
Zeshoek (geteekend).

Namens de Jury:
HERM. v. d. KLOOT MEYBURG.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 27. Volkshuisvesting. De architecten en de woningbouw, door Mels J. Meijers, Inspecteur van den Gem. Woningdienst te Amsterdam, met afbeeldingen.

Dubbele villa in het villapark „Rusthof" te Voorburg, arch. J. J. Job Jr., met afbeeldingen.

De Vijzelstraatbebouwing.

Officieel Gedeelte. Adres inzake het uitbreidingsplan der Gemeente Dordrecht.

ARCHITECTURA No. 45. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 138ste Ledenvergadering van 25 October 1916.

Het uitbreidingsplan der Gemeente Dordrecht.

Vijzelstraatvoorspelling, door Candidus.

Tentoonstelling van de werken van Piranesi en Canaletto in het Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum te Amsterdam.

Bond van Nederlandsche Architecten. Adres aan den Gemeenteraad van Dordrecht.

Afbeeldingen: Fragmenten uit het tympan van het Koninklijk Paleis te Amsterdam, voor en na de restauratie.

DE BOUWWERELD No. 44. Het uitbreidingsplan van Dordrecht, met afbeelding.

Economie en Techniek, door Prof. Mr. P. J. M. Aalberse. Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool, op 4 October 1916, (vervolg).

Het nieuwe raadhuis te Stockholm, arch. Carl Westman, met afbeelding uit „Stockholm's Radhus och Rad".

DE INGENIEUR No. 45. De aan de spoorwegen berokkende overlast tengevolge van de door den stormvloed in den nacht van 13 op 14 Januari 1916 veroorzaakte dijkdoorbraken en de in verband daarmede genomen maatregelen. Voordracht, gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 29 April 1916, door ir. H. P. Maas Geesteranus, ir. F. M. van Panthaleon baron van Eck, met afbeeldingen.

De evenwichtsvoorwaarde bij spanningsberekeningen, door dr. ir. F. A. Vening Meinesz, met afbeelding.

Beschouwingen over het berekenen van driephasen-wisselstroomtransmissies, door C. F. Weiland.

Ingezonden Stukken. Verlichting van Spoor- en Tramwegrijtuigen, door ir. H. E. Loffman. — De wet op het behoud van arbeidsvermogen behoeft niet te worden herzien; V, door ir. J. M. G. Scheffer; VI, door P. H. Hermans.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 44. Officieel gedeelte. — Voor een zieken collega. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Haarlem Eldorado. — Iets over scheepsbouw (vervolg). — Boekbespreking. — Boek en Tijdschriften. — Vragenbus. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 44. Bindende Besluiten.

Verslag der Buitengewone Huishoudelijke Vergadering van 26 October 1916, te Amsterdam.

Kort verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 26 October 1916.

Havenwerken in Nederlandsch Oost Indië, II.

Afdeelingsverslagen. Bolsward, 5 October 1916. — Dordrecht, 20 October 1916.

GEWAPEND BETON, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 3 van 1 November 1916: Palen van gewapend beton, gestort in den grond, door ir. E. Jacobs. — Beton- en gewapend betonpalen, door M. J. Stam. — Grafieken voor het ontwerpen van gewapend betonconstructies, door C. Lemaire. — Jaarbeurs-Utrecht. — Sterkteberekening van rioolbuizen met ei-vormig profiel, door ir. Y. M. D. Kentie. — Naar aanleiding van de stelling van Castigliano, door ir. J. W. Stoutjesdijk. — Aangevraagde Octrooien. — Oprichting van een Rijksdistributiebureau van ijzer en staal. — Boekbespreking. — Uitslag van aanbestedingen.

BOUWSTOFFEN, onder Redactie van Prof. J. A. van der Kloes, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 11 van November 1916: Beoordeeling van grondstoffen en bouwstoffen op grond van proeven. — Aangevraagde Octrooien. — Microscopisch onderzoek van hout. — Wateren van iepenhout. — Afdekking van topgevels. — Krimpscheuren in 't groot en klein.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

4

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

ADVERTEERT IN DIT BLAD
„DE OPMERKER" OUDSTE BOUWKUNDIG WEEKBLAD IN NEDERLAND
ABONNEERT U OP DIT BLAD

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

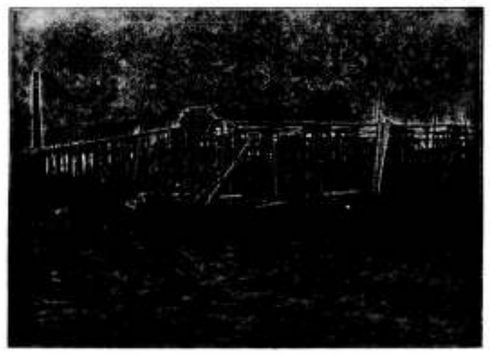

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Vacante Betrekkingen.

— Directeur v. h. Technisch Bureau der Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten op het gebied van onderhoud en verbetering van wegen. Jaarwedde f 3000.—, klimmend tot f 3600.—, benevens reis- en verblijfkosten en f 300.— voor bureaukosten. Ruime ervaring van aanleg en onderhoud van wegen en keuring van bestratingsmaterialen vereischt. Zich vóór 1 December a.s. schriftelijk te wenden tot de Directie der Vereeniging Mauritskade 15a, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar en
— Bouwkundig Opzichter, resp. tegen 15 November en 15 Dec. Diploma N. B. V. A. en kennis van gewapend beton gewenscht. Aanmelding schriftelijk bij de Ingenieurs-Architecten J. de Bie Leuveling Tjeenk en K. Bakker, Keizersgracht 778, Amsterdam. (1)

— Ervaren Bouwkundige, bij het Provinciaal Electriciteitsbedrijf in Friesland, voor ontwerpen, detailleeren en eventueel uitvoeren der noodige gebouwen. Uitvoerige brieven vóór 15 November 1916 aan den Commissaris der Koningin in de Provincie Friesland te Leeuwarden. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor Indië, zelfstandig ontwerper, bekend met gewapend beton. Brieven met referentiën letter O, Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Opzichter bij de Stadsreiniging te Leeuwarden, tegen 1 Januari 1917, jaarwedde f 100.—, klimmend tot f 1100.—. Aanmelding schriftelijk, vóór 14 November 1916, bij den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Uitvoerder, tegen 1 Januari 1917, bekend met gewapend betonbouw en het maken van teekeningen en begrootingen. Brieven met referentiën, opgave van leeftijd en godsdienst, onder No. 815 aan het bureau van het Algem. Nederlandsch Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met detailleeren van betonijzerconstructies. Uitvoerige brieven aan het bureau voor den aanleg van het kanaal Wessem-Nederweert, Jesuitenstraat 9, Roermond. (1)

Pianino's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10, AMSTERDAM

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 268, :: AMSTERDAM. :: FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG ZATERDAG 18 NOVEMBER 1916. No. 47

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Betonpalen.

Vervolg (Zie bladz. 183).

Aan de opwekking tot mededeeling van ondervindingen door den heer Verhey tot de vakgenooten gericht, is in het November-nummer van „Gewapend Beton" o.a. gevolg gegeven door Ir. E. Jacobs. De ondervindingen zijn niet zeer bemoedigend en laten zich samenvatten in de conclusie:

„Alles bijeengenomen is het werken met bovengronds gereedgemaakte palen, waar dit mogelijk is, met het oog op een zekere en veilige uitvoering echter te prefereeren boven het moeilijk te controleeren werken in den bodem."

Van meer belang is de beschouwing over de verschillende systemen, die de heer Mart. J. Stam, Ing. te Wormerveer, in hetzelfde nummer ten beste geeft. Die komen neer op het volgende:

BETON- OF GEWAPEND-BETON-PALEN.

Naar aanleiding van het artikel Gew. Bet. Palen in No. 2 van „Gewapend Beton" diene het volgende:

In den aanhef bemerkt de schrijver dat het aantal systemen onrustbarend toeneemt. Dit is feitelijk niet geheel juist. De systemen, (er zijn, zooals achterstaande staat aangeeft, nog niet zoo heel veel) bestaan grootendeels reeds verscheidene jaren, zonder dat bepaalde toepassing in ons land plaats vond. De gebrekkige aanvoer van de houten palen doet echter de vaklieden omzien naar andere wijze van fundeeren, zonder dat men zich in de eerste plaats nu wel geheel rekenschap gaf of de toegepaste systemen wel bruikbaar waren voor den bodem van Nederland. Als men ergens een slechten bodem heeft dan is het wel in ons land en heeft men meestal de verschillende systemen ontworpen voor een bodem, waarvan de samenstelling veel beter was dan de onze.

In 't algemeen trekt de voorgestelde splitsing, de grens tusschen de hoofdsystemen op de juiste plaats. Waarom echter de sub. 2 genoemde methodes méér speculatief zouden zijn dan de eerste, is mij niet recht duidelijk. Immers terecht bemerkt de schrijver reeds zelf, dat alle tot dusver uitgevoerde systemen werden gemaakt, zonder dat eenige controle mogelijk was, daar hetzij het inheien of het gereedmaken geheel geschiedde in den grond en dus het geheel in gebruik genomen werd zonder dat men eenige zekerheid had hoe het lichaam zich in den grond had gevormd. Alleen het zoo onbetrouwbare instituut van proefbelasting moet dan nog eenige uitsluiting geven. Bij een proefbelasting toch blijft men altijd, in welken vorm ook, in de onzekerheid in hoever men niet op een minimalen afstand is gebleven van het intreden eener breuk of in kwestie verzwakking. Vandaar is ook de proefbelasting in casu de proefheiing eene zoo absoluut onbetrouwbare raadsman. Wie heeft als bouwkundige niet meermaals medegemaakt dat een paal een z.g. prachtigen stuit heeft. — De heier laat het blok éénmaal vallen en de paal schiet weg. Door dezen enkelen, laatsten slag is de weerstand gebroken en de paal wordt verbrijzeld of zakt. Naast de door den schrijver reeds genoemde systemen heeft men reeds bij uitstek de betonpalen, welke geheid moeten worden.

als onbetrouwbaar te aanvaarden. Men kent immers de resultaten van het heien der houten palen, getuige de franje of de kwastvormige gedeelten, welke getrokken houten palen vertoonen en zou men nu, dáár waar reeds houten palen, met een zooveel grootere veerkracht, geheel murw geslagen worden, niet steeds denzelfden „angst" moeten hebben voor het betrekkelijk dunne laagje beton dat het ijzer bij de gewapend-beton palen bedekt ? Laat staan nog de gebreken, welke door den schrijver genoemd en geconstateerd zijn en welke ook zeer waarschijnlijk ontstaan zijn door de dynamische werking der heiing, welke men nooit, met welken ingenieusen slaghoed ook, geheel kan voorkomen, ongeacht nog de beschadigingen ook door voorwerpen van buiten af.

Wat nu betreft de systemen Strauss, Handl (Hollandia, Wilhemi?) Simplex, Raymond, Dulac en Wolfholz enz., welke alle berusten op het storten van het beton in directe aanraking met de aarde, ligt het voor de hand, dat deze systemen zeer goed te maken zijn in eenigszins leemhoudenden vasten bodem of zandigen bodem, maar uitgesloten toch is dat men in den moerassigen bodem van ons land met zijn sponsachtige substantie ooit iets zal bereiken, of oeconomisch wordt de zaak onuitvoerbaar. Veel meer nog waren op hun plaats de systemen zooals Stern, Mast, enz., die daarop berusten dat eene dunne ijzeren mantel in den grond wordt geheid en deze mantel dan geheel in den grond achterblijft.

Bij de meeste systemen heeft men echter de quintessence van den paal als enkel constructief lichaam geheel over het hoofd gezien.

Gaan we daarom eens na waaraan eigenlijk de houten paal zijn draagkracht ontleent.

Ten eerste zal men in de vakkringen, desgevraagd hooren noemen de „stuit". Wat is nu „stuit"? In 't algemeen verstaat men onder deze benaming: „het oogenblik dat bij de heiing van een paal wordt bereikt, als de zakking nog slechts zoodanig is dat de uit de dynamische werking van het heiblok afgeleide belasting, de zesvoudige van de toe te laten belasting van den paal is verkregen."

Dit kan ontstaan:

1e. Door het bereiken van een vaste grondlaag en daardoor dat

2e. de weerstand tegen indringing, hetzij door wrijving van den omringenden grond de z.g. „kleef", hetzij door samenpersing groot genoeg wordt.

Meestal hoort men echter in de vakkringen dat de „stuit" ontstaan is doordat de paal „staat" en dan neemt men oprecht aan dat de paal op de zandlaag staat. — Niets is echter minder waar. Gaat men na hoe groot eigenlijk het grondvlak van zoodanigen paal is en neemt men b.v. een paal met een veel gebruikelijke punt van 12 cM. dan heeft men een oppervlak van 113 cM². Rekent men dit tegen een vastheid der grondlaag van 15 K.G./cM²., dan heeft men nog slechts een belasting van 1700 K.G. Men kan dan zonder meer nagaan, dat, waar men regelmatig belastingen toelaat van 10 ton per paal, met een zoodanige punt, dat met 6-voudige zekerheid 60 ton wordende bedrag niet door de punt alleen kan worden gedragen en dat dan ook de vorm van de punt of de grootte van die punt zoo goed als niets afdoet aan de draagkracht van den paal. Een draagvlak van 70 cM. diameter en hooger komt dan ook eerst in aanmerking voor zoodanige belastingen. En dat is in een zandige onderlaag, welke men in ons land over 't algemeen aantreft, nòch door uitheiing van de punt, nòch door explosiemiddelen of wat dan ook ooit te verkrijgen. Daarvan kan iedere maker van Nortonwellen of andere grondboringen zijn eigen droevige ervaringen in „kleuren en geuren" vertellen. Vast staat dus dat, als men niet wil overgaan tot fundeeringen van zoo groote middellijn, van zooals boven gezegd b.v. 70 cM., de zoogenaamde puttenfundeeringen, men de middelen zal moeten gebruiken, waaraan de houten palen ook hun draagkracht ontleenen, n.m. de „kleef" en de „samenpersing" van den omringenden grond zoowel gezamenlijk als ieder voor zich.

Hieruit volgt dat de dikte of grootte van den omtrek van den paal, als ook de vorm hetzij konisch of cylindrisch, veel aan de draagkracht af- of toedoet. Ook volgt hieruit de voor de hand liggende verklaring der bekende verzakkingen van de palen systeem „de Waal". Hier wordt immers een cylindervormige mantel van gewapend-beton in de aarde gepulst en dan met beton gevuld. Men heeft dus door 't pulsen en ook door den cylindrischen mantel allen schijn van compressie van den omliggenden grond weggenomen en staat de paal in den juisten zin van 't woord op de zandlaag. Vandaar dan ook dat ze bij enkelvoudige belasting reeds belangrijk zakten. Alleen de gewone wrijving van den grond tegen de buis doet deze paal nog niet vlugger zakken. De beschouwing van „Bouw- en Woningtoezicht" van Amsterdam over de palen aan de De Lairessestraat was dus zeer juist, dat deze palen, na de zakking door de vereischte proefbelasting (waardoor ze gedreven werden in de zandlaag, waarop ze eerst stonden, en deze zandlaag comprimeerden) wel betrouwbaar kunnen worden geacht. Men moet dan echter na 't bereiken van de eenigszins harde laag steeds de volledige 6- voudige belasting toepassen en eerst nadat de paal tot staan is gebracht, tot in gebruikneming overgaan.

Het zoogenaamde bijzakken van den grond zal men steeds buiten beschouwing moeten laten, daar de geringste eenigszins harde tusschenlaag deze bijzakking tot niets terugbrengt en de bijzakking steeds gericht is met de lastpeil van de paal mede. Dit bewijzen ook de proeven met systeem „de Waal".

Heeft men nu de systemen Strauss, Simplex, Handl, enz. dan zal men bij een vasten bodem door de eigenaardige vormingen of verdikkingen, welke ontstaan door het wegstampen van het beton in dien bodem, een voldoende wrijving en samenpersing „kunnen" doen ontstaan. In ons land, moet dit echter door de bovenbedoelde waterachtige substantie van den bodem, vooral in de bovenste lagen, waardoor niet alleen te veel beton verloren gaat, maar ook zeer groote kans bestaat op ontmenging, wel geheel mislukken. Het groote bezwaar schuilt hier tevens daarin, dat voor elken paal en voor elk geval afzonderlijk zal moeten worden bepaald, hoeveel de weerstand is en dat kan men alleen doen door het reeds aangegeven middel: de proefbelasting met zesvoudige zekerheid.

Bij de systemen Stern c.s. heeft men den konischen vorm gevolgd van den houten paal, om daardoor een goede compressie te verkrijgen. Zooals reeds gezegd, worden de ijzeren mantels van deze palen in den grond geheid. Dit kan men natuurlijk bij deze systemen doen zonder eenig bezwaar, daar de ijzeren mantel voldoende sterk geconstrueerd kan worden om de heftige dynamische werking van de heiing weerstand te kunnen bieden. Trouwens de heiing wordt verricht op de punt van den mantel door middel van een kern. Het gevaar voor ontmenging is hier ook ontgaan, daar door het geheel gesloten zijn van den mantel, het water van buiten niet kan toetreden.

Wel heeft echter hier verspilling van materiaal plaats door het achterblijven van den mantel in den bodem, maar in elk geval is het toch nog beter een dure methode te hebben die betrouwbaar is, dan eene waarvan niet kan worden gezegd: „gij hebt op staal gebouwd".

Men zou dit nadeel kunnen voorkomen door den mantel van ijzer te vervangen door een van gewapend beton, maar dan kan men geen gebruik maken van de hei-methode tot indrijving in den bodem, omdat men dan op de zelfde

bezwaren stuit welke ook gelden voor de vooraf klaargemaakte betonpalen.

Blijft dus nog op te lossen de kwestie hoe zoodanige paal in den grond gedreven zal moeten worden, waarbij men de draagkracht van den paal kan bepalen uit de daarop uitgeoefende kracht voor de indringing noodig, terwijl de eigenlijke vorming van den paal eerst zal mogen plaats hebben nà de indrijving, om de verharding ongestoord te kunnen doen geschieden. De indrijving zou b.v. kunnen geschieden door belasting of anderszins. Voorloopig is dit echter nog zeer kostbaar en zal men moeten afwachten de resultaten van eventueele uitvindingen op dit gebied.

Wil men echter in Holland toch overgaan tot het toepassen van beton of gewapend-beton palen, dan kan men slechts als absoluut betrouwbaar aanbevelen de systemen Stern en Mast. Met deze systemen heeft men ook in Duitschland reeds in 1904 en later zeer goede resultaten bereikt.

Men kan dan evenals gewoonlijk de belasting afleiden uit de heiformule. Men moet de iets duurdere methode door het verlies van den ijzeren mantel dan voorloopig maar op den koop toe nemen.

Hieronder volgt nog een overzicht van de tot dusver bekend geworden systemen met de nadeelen, welke er aan verbonden zijn in 't algemeen en voor onzen moerassigen bodem in 't bijzonder.

MART. J. STAM. — Ing.

Wormerveer, October 1916.

A. De vooraf gemaakte gewapend-betonpalen, die na voldoende verharding worden ingeheid.

Systemen.	Beschrijving.	Voor- en nadeelen in 't algemeen en voor Nederland in 't bijzonder.
1. Hennebique. 2. Züblin. 3. Considere. 4. Larsen.	Vierkant, rond, konisch of cylindervormig al of niet voorzien van schroefvormige of andere soort ijzeren punt-schoen.	Ingeheid en daardoor onbetrouwbaar door de beschadiging veroorzaakt door het heien.
5. Concrete Steel Co.	Indrijving door drukwaterspoeling.	Door de spoeling ontstaat geen kleef en geen compressie.

B. Palen, waarbij het beton op eenigerlei wijze in een in den grond gemaakt gat wordt gestort.

1. Compressol.	Door 't laten vallen van een puntig voorwerp van een groote hoogte in den bodem wordt gedacht een gat te verkrijgen en daarna dit gat met beton te vullen,	In ons land, door den slappen bodem, onuitvoerbaar.
2. Raymond of Dulac.	Nadat een ijzeren paal in den grond is gedreven en er weder uitgetrokken, wordt het overblijvende gat met beton gevuld.	Als sub. 1.
3. Stern.	Konische, ijzeren mantel wordt door middel van een ijzeren kern in den bodem geheid en daarna deze gesloten ijzeren koker met beton gevuld.	Feitelijk het eenigste betrouwbare systeem voor ons land, waarbij men als gewoonlijk de belasting kan vaststellen uit de resultaten van het heien.
4. Mast.	Alsvoren, doch met een eenigszins anders gevormden ijzeren mantel en ingeheid met houten kern.	Alsvoren.
5. De Waal.	Gewapend-betonbuis direct gepulst in den grond en daarna gevuld met beton.	Bij dit systeem vervalt elke compressie van den omringenden grond en daardoor de „kleef" zoo goed als geheel. Vandaar dat bij de proefbelastingen de palen bij enkelvoudige belasting reeds zakten.
6. Simplex.	IJzeren buis wordt met gesloten, doch beweegbare punt in den grond geheid. Onder het uittrekken wordt beton ingestampt, waardoor de punt zich opent en het beton in het gat valt.	In den slappen bodem van ons land zal de beton enorm wegzakken en zal door het toestroomende water het beton ontmengen. Voorts moet voor iederen paal door proefbelasting de draagkracht worden bepaald.
7. Handl. (Hollandia) (Wilhelmi ?)	Is met een kleine afwijking zoo goed als synoniem met het Simplex-Systeem.	Alsvoren.
8. Strauss.	Alsvoren. De buis wordt echter door pulsen of boren in den grond gedreven.	Alsvoren.
9. Frankignoul.	De buis is telecopisch gevormd en wordt ook als sub 6 ingeheid.	Alsvoren.
10. Wolfholz.	Het beton wordt onder hoogen luchtdruk ingeperst.	Groot materiaalverlies.

(Slot volgt.)

Een brief van Jan van Lekkerkerk aan Piet van Diever.

LEKKERKERK, 11e van Slagtmaand 1916.

Waarde Piit.

Dat hadt je niit gedagt, men beste kerel, dat ik betrekkelek zo spoedig en brief zou doen volgen op di van jou! En wat en brief!

Je zult je handen in elkaar slaan, wanneer je aan et einde ervan bent; dat beloof ik je!

Je moet dan weten, dat ik me de laatste jaren sterk op taalkundig gebied bewogen heb en met et oog op et weinige niiws op bouwkundig terrein me aangegord heb op et eerste territorium eens wat te lanceren dat et nodige stof welligt zal doen opjagen bij de vriinden van et moderne. Ik zeg gewoon: »waarom moeten we nu per sé wagten op de niiwe op komst zijnde officiele sgrijfwijze van et Nederlands, wanneer je zelf piinter genoeg bent wat te fabriceren?«

Missgiin kan de konsekwentsi, di je in dit mijn epistel,

naar ik hoop, kunt bəspeurən ən aanleiding zijn voor jeugdigə waaghalzən in de argitektuur in də spraak daarvan ən zelfdə konsəkwentsi door tə voerən. Ik zeg altijd: »jə moet ons wat wagən. Daar zijn wel meer sukkəls op də voorgrond gəkomən door niit mindər gədurfdə stoutighedən!«

Wanneer jə b.v. *»sick«* (met ən *»c«* dus) sgrijft, dan vərgəlijk ik dat bij ən gəbogən tafəlpoot uit də tijd van Lodəwijk XV, en sgrijf jə nu b.v. *»zo«* (met een *o*, zooals *ik* doe) dan kan dat vərgəlekən worden bij ən tafəlpoot van een der meest gəavanceerdə modernistən. Jə vərgeeft mə dezə uitweiding maar zult met mə eens zijn, dat jə noit te səkuur kunt wezən in ət doen van jə eksplikaatsiis, daar ət gros ət meestal tog vərdrait jə tə *willən* bəgrijpən.

Nu eerst agt ik mə in staat jə tə wijzən op mijn sgrijfwijzə van də toonlozə *»e«*. Ik hoop, dat jə als praktikus ət met mə eens zult zijn, dat daarin *dit* zit, dat jə altans, nu də helə werəld op zən kop staat, ook ən lettər van ət alfabet daaraan laat deelnemən. — Dat ik de ovərigə niit omdrai vindt zən redən hiirin: niit te willən bəlandən op də dan weer tə vərkrijgən gəwonə sgrijfwijze. Want je ziit ət dagəlaks, niitwaar, dat door alləs omtəkerən, də oudə toestand weer naarvorən komt. Zijn wə nu niit alweer aan də hoepəlrokkən toe?

Dan wildə ik mə vərantwoordən ovər mən *»sg«* voor *»sch«*. Vindt jə niit *met* mij, dat wə də *g* tog altijd scherp uitsprekən, en klinkt *»sg«* dan niit preciis als *»sch«*? Verdər!: Ik sgrijf *»ii«* voor *»ie«*. Wə zettən tog ook *»aa«*, *»uu«*, *»oo«* en *»ee«* wanneer wə in ən gəslotən lettərgreep də naamklank nodig hebbən? Maar laat 'k jə verdər niit vərvelən met di taalkwestiis. Ik gəloof daarvan gənoeg gəzegd tə hebbən dat hout snijdt.

't Eənigə bəroerdə is, Piet, dat də zettər van də »Opmerkər« nu alləmagtig uit zən doppən heeft tə kijkən ... en ... nu ja!, *als*-i ən abuis maakt, dan is ət nog niit erg ... dan is i zən tijd iits *meer* vooruit dan ik!

Bij ons hiir in Lekkərkerk dwepən zə dər al me. Jə sgrijft veel natuurləkər zeggən zə. Jə ziit nu tog maar, dat jə vanzelf bovənstaand *»me«* met də naamklank *moet* uitsprekən, want anders had ik *»mə«* gəsgrevən! Dat ziin zə bij ons dadələk in. Evən goed als dat leləkə *»lijk«* van vroegər. — Dat heb *ik* dər tog maar lekkər uit! Watbliif?

't Moiə van *mijn* metodə is, dat ər zeer veel overtolligə lettərs uitvallən en maar hoogst zeldən ən lettər *meer* nodig blijkt, — Jə ziit: ik ben eerlək. *Ik* moet b.v. sgrijvən »eksplikaatsi« en dat heettə vroegər expliquatie«. Nu, dat eenə lettərtjə, dat *ik* meer nodig heb is juist di *»e«* di wə dan tog hebbən uittəsprekən, is ət niit zo?

Ik heb dər bij ons al ən lezing ovər gəhoudən. — Ik had ondər mən gəhoor de elitə van Lekkərkerk en jə hadt di spontanə uitbarstingən van bijval ons moetən horən! Dər moest də volgəndə dag en niiwə vloer in də gəlagkamər, waar ik də voordragt hiild ... *Zo* hebbən də Lekkərkerkərs tə keer gəgaan! Wat ən voldoening, heb jə zo iits oit kunnən denkən? Jə ziit maar, dat Holland wel degələk wat niiws wil slikkən.

Als jə ət maar in ən glaasjə doet en ovərigəns: ət is maar de maniir, waarop jə ət ərin giit.

Nu zou jij mə ən groot pləziir kunnen doen, Piet, en wel dit: »ən beetjə propaganda tə willən makən voor mən niiwe metodə van spelling«! Jə kunt noit wetən hoe ən koe ən haas vangt en ik gəloof bəslist, dat jə vriind, də rədakteur van »də Opmerkər« dər ook nog wəl garən bij zal spinnən; want niiwigheid trekt tog altijd!

Ik zeg ət heus niit uit eigənbəlang, want als jə wist hoe ik mə paars zit tə sgrijvən met mən niiwe metodə, dan zou jə waaragtig melij met mə hebbən. Dat begrijp jə! Telkəns oppassən op di vərvloəktə omgəkeerdə *»e«*.

Maar *wat* doe jə al niit tegənwoordig om də attentsi op jə tə vestigən?

En nu ga ik eindigən, Piet, want ik moet wat tekənin gən bij elkaar ziin tə graiən voor de Maatsgappij tot bəvordəring van də bouwkunst tə Amstərdam. Ik wildə namələk opgaan voor »Argitekt M. B. V. A.« en dan moet jə tekəningən insturən, di jə *zelf* gəmaakt hebt en dan moet jə bərigtən, waar jə op sgool hebt gəgaan en bij wi jə gəwerkt hebt.

Nu hebbən zə hiir op Lekkərkerk də flauwiteit gəhad dat: M. B. V. A. tə vərtalən door: »*M*et *B*əhulp *V*an *A*ndərən«, omdat jə aan di ingəzondən tekəningən noit kunt ziin of jə zə zelf gəmaakt hebt of niit en dər zo weinig argitektən zijn, di niit met dər billətjəs door də bril zakkən als jə zə *»waar jə bij bent«* aan ət werk zet!

Di dorpən tegənwoordig! Rekən dər op, dat zə dáár uitgərekənd zijn! Nu hebbən zə mij də raad gəgevən om agtər mən titəl tə zettən: »B. D. G. G.«, dat zoveel zeggən wil als: *»Bij I*n *G*raatsi *G*ods«.

Geef mə daar ons antwoord op? Jij zit daar in Divər ook niit om vliegən tə vangən?!!

Piet, də kompləmentən van də Soos en hartələk gəgroet van jə toegənegən

JAN VAN LEKKERKERK.

P. S. Ik wildə jə nog evən zeggən, als jə erme zit, hoe jə di vərvloəktə »e« door jə vrind də rədakteur kunt latən omdrain. Kijk əns; *jij* zou missgiin denkən dat ik het *zo* bədoeld heb

9

Dat zou ik heel aardig vindən, maar *dat zal niit gaan!*
Laat də zettər ət maar proberən.
Daarom wil ik jə evən təregthelpən.
Kijk! *so* als ondərstaand moet-i ət əm lappən:

ə

Ət is maar ən *weet!*
Nu *nog* wat: Di sgijnbarə 3, waarme ik ət zinnətjə: »ət is maar ən weet« aanvang, dat is *mijn* hoofdlettərsgrijfsgrift voor de toonlozə »e« en di moet als hoofddruklettər wordən, *»zo«*:

Ǝ

Vindt jə ovərigəns nu nog foutən of inkonsəkwentsiis in mijn metodə ... sgrijf ət maar gərust! ...

Gen vriind, di mij mən tonən vijlt ...

En nu, waardə Piit, ga ik ət heus menən.
Gt zal ən helə bəweging gevən, als jə də moed hebt dezə brief tə latən druk'tən, maar ən zedələkə ovərtuiging ... en van zulk diipgaand bəlang ... di moet jə durvən uitən!!

Hadi,

als bovən,

J. v, L.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1382ste Ledenvergadering van 8 November 1916.

De adviseur voor de Vijzelstraatbebouwing.

Van Campen's beeld, door Candidus.

Juryrapport voor een Schaftlokaal voor Trampersoneel (Prijsvraag-Club Haagsche leden van het Genootschap A. et A.) met afbeeldingen.

Prijsvraag voor een kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

DE BOUWWERELD No. 45. Een Hollandsch boek. De Torenmuziek in de Nederlanden, door Mr. A. Loosjes, met losse plaat.

«Er is wat te halen», door C. Visser.

Economie en Techniek, door Prof. Mr. P. J. M. Aalberse. Uit de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool op 4 October 1916 (slot).

DE INGENIEUR No. 46. De opiumfabricage in Nederlandsch-Indië. Voordracht, gehouden in de Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 24 Juni 1916, door ir. I. Jacobson, met afbeeldingen.

Een officieel besluit inzake voor- of achtervoegsels als aanduiding van Delftsche ingenieurs.

Eenige theoretische beschouwingen over kwel, door ir. C. W. Lely, met afbeeldingen.

De vorm van wielbanden en de vetergang, door ir. J. van Geuns, met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 48. Officieel gedeelte. — Mededeeling. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Voor een zieken collega. — Iets over scheepbouw (vervolg). — Ingezonden. — Vragenbus. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften

DE AANNEMER No. 45. Bindende besluiten.

Havenwerken in Nederlandsch Oost-Indië, III.

Distributie van ijzer en staal.

De N. V. Maatschappij HET PARK ZORGVLIET heeft dezer dagen bij wijze van reclame een viertal bladen met zestien kiekjes uitgegeven, vergezeld van een opwekking aan bouwlustigen. De kiekjes zijn niet slecht uitgevoerd, maar wat klein (briefkaartformaat). Zij hebben met vele prent. briefkaarten gemeen, dat het standpunt, waaruit de kiekjes genomen zijn, over het algemeen niet met de noodige zorg gekozen is. Dit is jammer, want een artistiek aangelegd photograaf kan op Zorgvliet menige hoek vinden, waarvan een pakkende kiek te maken zou zijn, zoodat de reclame beter aan haar doel zou kunnen beantwoorden.

DE RIOLEERING VAN HUIS EN ERF, door C. Visser, uitgave van A. E. Kluwer te Deventer. Het is nog slechts weinige jaren geleden dat dit uitvoerige en degelijke werk over een bij uitstek practisch onderwerp het licht zag en thans is een tweede omgewerkte en vermeerderde druk daarvan verschenen. Destijds werd het werk van den heer Visser ook door ons zeer gunstig beoordeeld en het moet voor schrijver en uitgever een groote voldoening zijn, dat het ten volle aan de toenmaals uitgesproken verwachtingen heeft beantwoord. In hoofdzaak is deze tweede druk gelijk aan den eersten. Alleen zijn van een tweetal volksbadhuizen de rioleeringen opgenomen en is een nieuw hoofdstuk aan het boek toegevoegd, handelende over de begrooting van een rioleering. Het aantal platen is in verband met een en ander met een tweetal vermeerderd.

Het succes van een boek als dit, is o. i. reeds bij voorbaat verzekerd. Het heeft reeds veel nut gesticht, daar het de belangrijkheid van het onderdeel rioleering, ook bij eenvoudige bouwwerken, in een helder licht heeft gesteld. Dit moet aan de verbetering van den algemeenen hygiënischen toestand ten goede komen en al laat die toestand in oude gebouwen dikwijls nog veel te wenschen over, bij nieuwe zijn de kansen aanzienlijk verbeterd, dat voortaan de noodige aandacht zal worden geschonken aan datgene, wat gewoonlijk voor het oog verborgen blijft, maar waarvan de ongemakken op hinderlijke wijze aan het licht komen, wanneer het niet in orde is.

IJZERCONSTRUCTIES, door L. Zwiers; Amsterdam. N. V. Uitgevers-Maatschappij v.h. Van Mantgem & de Does.

Wij hebben hier een 2den druk voor ons van Deel III van L. Zwiers Handboek der Burgerlijke Bouwkunde, herzien en belangrijk uitgebreid met medewerking van J. van Delden, ijzerconstructeur te Amsterdam. Het is nog niet zoo bijzonder lang geleden, dat men hier te lande voor de studie der ijzerconstructie uitsluitend was aangewezen op buitenlandsche, voornamelijk Duitsche boeken; in het gunstigste geval op vertalingen daarvan. Dit is sedert geruimen tijd anders geworden, er bestaan nu verschillende oorspronkelijke werken op dit gebied in onze taal en daaronder heeft dat van den heer Zwiers zich een goede plaats verovera. Wij schrijven dit daaraan toe, dat de samenstelling heeft plaats gehad, voornamelijk met het oog op de practijk, terwijl de wijze van behandeling der stof het boek tevens geschikt maakt voor zelfstudie, wat van de Duitsche boeken lang niet altijd gezegd kan worden. De nieuwe druk is uitstekend verzorgd.

Een enkele opmerking zij ons vergund, die wij echter niet als aanmerking wenschen te zien beschouwd. Het komt ons voor, dat in dit boek ook weder blijkt, dat de litteratuur altijd eenigszins bij de praktijk ten achteren is. Misschien kan dit niet anders en misschien is ook de beperking, die de schrijver zich moest opleggen, oorzaak, dat b.v. het hoofdstuk XVI »Algemeene IJzerconstructies« wat vluchtig behandeld schijnt. Dit hoofdstuk behandelt, in nog geen vier bladzijden, ombeiningen, vensters, gegoten ijzeren ramen, gesmeed ijzeren ramen en deuren en kozijnen. Daarin wordt echter met geen woord gerept van verschillende moderne constructies van ombeiningen om nog niet eens van bekwerken te spreken; voorts van de moderne getrokken ijzeren raamconstructies, Fenestra e. d. en van de Mannstaedtsche constructies van ijzeren kozijnen. In een handboek der burgerlijke bouwkunde mogen dergelijke zaken, waarvan sommigen reeds dikwijls hier te lande werden toegepast, o. i. niet geheel onbesproken blijven.

INLEIDING TOT DE STUDIE VAN HET GEWAPEND BETON, door P. W. Scharroo, kapitein der Genie, Leeraar aan de Kon. Mil. Aacdemie. Amsterdam. N. V. Uitgevers-Maatschappij v.h. Van Mantgem & de Does.

Kapitein Scharroo is een goede bekende in technische kringen, door verschillende werken, die, ofschoon doorgaans in beknopten vorm gehouden, door degelijkheid gepaard aan bevattelijkheid, uitmunten. Het hier voor ons liggend werkje werd oorspronkelijk samengesteld ten dienste van het Instituut »Jacob van Campen« te Amsterdam, maar heeft, wat de schrijver niet vermoedde, doch ons zeer verklaarbaar voorkomt, ook buiten den kring van leerlingen van dat instituut de aandacht getrokken. De titel »Inleiding« is wel wat al te bescheiden, maar toch niet slecht gekozen, wanneer men bedenkt, welk een grooten omvang de gewapend betonconstructie als studievak reeds verkregen heeft, of ligt er een vingerwijzing in opgesloten, dat elk bouwkundige tegenwoordig van het gewapend beton minstens datgene behoort te weten, wat dit boek bevat? Wij gelooven niet, dat dit nog het geval is en meenen daarom aan ieder bouwkundige de lezing van kapitein Scharroo's Inleiding te kunnen aanbevelen; wij zouden in dit geval geen beter leidsman weten aan te wijzen.

FUNDEERINGSMETHODEN, door L. Zwiers, in hoofdzaak bewerkt naar het Duitsch van M. Benzel; 3e herziene en vermeerderde druk. N.V. Uitgevers-Maatschappij v.h. van Mantgem & de Does, Amsterdam. Dit werkje is No. 4 van de Bibliotheek van het Instituut Jacob van Campen en behandelt in zeer beknopten maar toch vrij volledigen vorm zoo goed als alle bestaande fundeeringsstelsels. Het spreekt van zelf, dat de schrijver zich daarbij slechts bepalen kan tot korte omschrijvingen; de bijgevoegde ruim 100 over het algemeen goede figuren dragen veel tot verduidelijking bij. Overigens kon niet veel in détails worden afgedaald en moesten vele bijzonderheden, de uitvoering van verschillende soorten van fundeeringen betreffende, achterwege blijven. Evenwel als overzicht lijkt ons het werkje niet zonder waarde en inzonderheid als handleiding bij het onderwijs, een geschikte leiddraad voor den leeraar te kunnen zijn.

PRACTISCH REKENBOEK VOOR SMEDEN, ten dienste van vakscholen, door W. Addeson en M. Schoone, Adj.-Directeur en Leeraar a.d. 2e Amb. Sch. en Av. Amb. Sch. te Amsterdam, N.V. Uitg.-v.h. van Mantgem & de Does, aldaar.

In de practijk heeft, of had vroeger de smid den naam, niet van de snuggersten te zijn. Sedert het smidsvak aan de ambachtsscholen wordt onderwezen, is daarin wel verbetering gekomen, maar toch schijnt ook aan die scholen de bewerking van de hersenen der smidsleerlingen een eenigszins andere behandeling te vereischen, dan bij andere ambachten gevorderd wordt. Heeft de timmerman en metselaar bij zijn werk steeds maat en getal in het oog te houden, bij den smid is dat in den regel niet in die mate het geval, dat hij daar steeds aan denkt wanneer hij niet nog eens bepaald op de noodzakelijkheid daarvan opmerkzaam wordt gemaakt. In een reken-

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

boek voor smeden is het noodig, dat de leerling dadelijk het nuttige van de oefeningen begrijpt en hem tegelijkertijd de voorbeelden van toepassing der rekenkunst op de werkelijkheid worden voorgehouden. Aan dezen eisch schijnt ons het rekenboek van de heeren Addeson en Schoone wel te voldoen en met gerustheid durven wij de aanbeveling van een meer bevoegd beoordeelaar dan wij, den heer C. Zander, die achter het titelblad is afgedrukt, in dit geval te onderschrijven.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofd-ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Noord-Brabant, tegen 1 Januari 1917. Diploma Civiel-Ingenieur vereischt. Jaarwedde minstens f 4000,— Stukken vóór of op 1 December 1916 aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant. (1)

— Hoofd van de technische Gemeentediensten te Delft, Civiel of Militair-Ingenieur. Jaarwedde f 3200.—, klimmend tot f 4000.— Adres op zegel en verdere stukken vóór 1 December a.s. in te zenden ter Gemeente-Secretarie. (1)

— Hoofd-opzichter bij het Waterschap »De Zeven Grietenijen en Stad Sloten«. Jaarwedde voorloopig f 1500.— Instructie dagelijks van 10—12 uur ter inzage op de Secretarie v. h. Waterschap te Lemmer of wordt op verzoek ter inzage gezonden. Stukken vóór 5 December 1916 aan het Dijkabestuur te Lemmer. (1)

Ingenieur, diploma Delft, bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, speciaal bekend met ijzerbeton. Zich schriftelijk te wenden tot den Directeur van genoemden dienst, Valckenierstraat 2. (1)

— Bouwkundig-Uitvoerder, bekend met Bouw- en Grondwerk in groot bedrijf, eventueel voor vast. Uitvoerige brieven letters R A 336, Nieuws van den Dag. (1)

— Leeraar in Meubelmaken en Teekenen aan de Ambachtsschool te Leiden, tegen 3 Januari 1917. Jaarwedde f 1180.—, klimmend tot f 1580.— of f 100.— meer voor akte M1. Brieven met afschriften en teekeningen vóór 27 November 1916 aan den Directeur, die inlichtingen geeft. (1)

— Bouwkundig-Uitvoerder, R. K., zelfstandig kunnende optreden, bij patroon in Noord-Brabant, eventueel voor vast. Uitvoerige brieven onder no. 852 a. h. bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Teekenaar en Aankomend Teekenaar tegen uiterlijk 1 Dec. a.s., op architectenbureau te 's Gravenhage. Uitvoerige brieven onder no. 3535, Advertentiebureau J. Cikot, Hoogstraat 7, 's Gravenhage. (1)

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Te Van Swindenstr. 16. AMSTERDAM
UITNEGGAARDTS PIANO- EN ORGELHANDEL.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

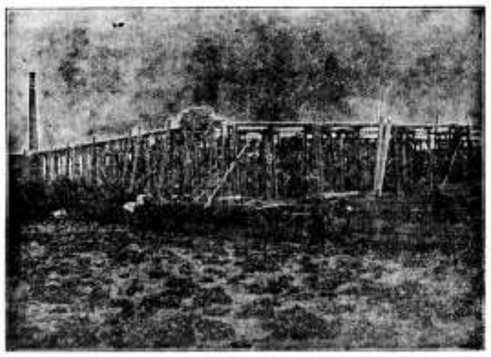

Inzanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer F. A. DE BONT te Breda

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgraniet.
F. H. HONIG,
Keizersgracht 208, :: AMSTERDAM. ::
FABRIEK TE ZAANDAM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 199-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kastoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 25 NOVEMBER 1916. No 48

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

Betonpalen.

Slot (Zie bladz. 187).

Uit de bovenaangehaalde o.i. zeer behartigenswaardige beschouwingen van den heer Stam, kan men zien, dat deze beton-deskundige eigenlijk alle systemen van betonpalen voor ons land onbetrouwbaar acht, behalve de systemen Stern en Mast, waarvan wij ons veroorloven te vragen of zij eigenlijk wel tot de gewapend-betonpalen behooren.

In hoofdzaak heeft deze schrijver wellicht gelijk en groote voorzichtigheid schijnt in elk geval aan te raden. Zijn vrees voor de onbetrouwbaarheid, ook van de vooraf gemaakte gewapend-betonpalen, die na voldoende verharding worden ingeheid, zal sommigen misschien overdreven voorkomen. Ook een houten paal kan door het heien beschadigd worden, zonder dat men dit gewaar wordt. Welke vervormingen houten palen kunnen ondergaan is bijvoorbeeld duidelijk gebleken bij de voor eenige jaren uitgevoerde herstellingswerken aan het Westelijk viaduct van het Centraalstation te Amsterdam. Ten aanzien van dergelijke beschadigingen gaat de vergelijking tusschen houten palen en gewapend-betonpalen echter niet geheel op. Beide kunnen bij het inheien een bepaalde breuk krijgen en dan zullen de gevolgen vrijwel dezelfde zijn, doch een beschadiging van geringer omvang, bijvoorbeeld alleen aan de punt, of aan den buitenkant, zal op den duur bij betonpalen ernstiger gevolgen kunnen hebben dan bij houten palen. Wanneer de altijd betrekkelijk dunne beschermende huid bij een betonpaal beschadigd of verbrijzeld is, zoodat het bewapeningsijzer bloot komt te liggen, weet men nooit wat er gebeuren zal; deze onzekerheid zet een bouwwerk, in letterlijken zin, op losse schroeven.

Maar dan de vrij talrijke toepassingen, waarbij de palen goed hebben voldaan, bewijzen deze niets? zal men wellicht vragen. Wij willen niet beweren, dat zij niets bewijzen, maar durven toch ook hetgeen zij bewijzen niet te hoog aan te slaan. De gewapend-beton constructie ligt wel niet meer in windselen, maar is toch nog te jong, om er van te kunnen zeggen, of zij op den duur in ons klimaat en in onze grondgesteldheid geschikt zal blijken voor alle toepassingen, die men er thans mede beproeft.

Gaan wij slechts even na hoe andere materialen zich houden in onze omstandigheden, dan blijkt hoe betrekkelijk weinige er op den duur bestand zijn tegen ons wispelturig klimaat en nattigheid, die ons van boven, van beneden en van terzijde gestadig bedreigt.

Hout, wanneer het niet voortdurend onder water zit, kan slechts onder een stevige verflaag stand houden, maar dan moeten bovendien nog allerlei voorzorgen worden in acht genomen tegen verstikking, zwam, enz. De verflaag zelf vereischt, wanneer zij eenige jaren oud begint te worden, een voortdurend toezicht en tijdige vernieuwing.

Hardsteenwerk aan de buitenlucht blootgesteld moet op zeer oordeelkundige wijze samengesteld zijn, en met groote zorg onderhouden, zoo men niet wil, dat zich daaraan reeds na weinige jaren gebreken zullen gaan vertoonen, die niet aan den aard van het materiaal, maar alleenlijk aan atmosferische werkingen zijn toe te schrijven.

Marmer zal geen enkel verstandig bouwmeester voor buitenwerk toepassen en met alle andere steensoorten zal hij uiterst voorzichtig zijn, wetend, dikwijls bij ervaring, hoe

vaak de in het buitenland hoog aangeschrevene in ons land tot teleurstelling aanleiding geven.

Zelfs met gewoon ongewapend beton in zijn allereenvoudigste toepassing, een onderlaag voor een asphaltbestrating, waar nooit iets aan komen kan, zou men denken, kan men, nadat zij zich een aantal jaren opperbest gehouden heeft, de onaangename ervaring opdoen, dat een nacht van extra felle vorst, waarop wij een enkele maal wel eens getracteerd worden, voldoende is, om de bestrating over hare geheele lengte van ettelijke kilometers, in stukken van 10 M. lengte te doen barsten en dus onherstelbaar te bederven.

Wanneer wij nu aan verschillende gewapend-betonconstructies, bruggen, viaducten, kaaimuren, enz., die in de laatste tientallen jaren zoo hier en daar gemaakt zijn, onze oogen eens de kost hebben gegeven, dan behoort het niet tot de zoo heel groote zeldzaamheden, dat wij daarvan den indruk hebben bewaard, dat deze werken er in vele gevallen niet al te voordeelig bij stonden. En wanneer wij dan aannemen, dat ons onderzoek nog maar zeer oppervlakkig was en wij bij nauwkeuriger inspectie, meer van nabij, nog veel meer hadden kunnen zien, dan zal men ons vergeven, dat onze voorstelling betreffende fundeeringen van gewapend beton, die uit hun aard aan het oog onttrokken blijven, niet zoo heel hoog gestemd kunnen zijn en wij over de zorg, daaraan besteed, niet zulk een hoog denkbeeld hebben.

Het is volstrekt niet onze bedoeling, hier iets onaangenaams te zeggen aan het adres onzer beton-constructeurs, want wij weten, dat zij in den regel niet te kort schieten in de goede Hollandsche gewoonte, om zoowel aan de constructie als aan de uitvoering de noodige zorg te besteden. Wij hebben meermalen nieuw werk gezien, dat er onberispelijk uitzag, te mooi haast, om onder den grond gestopt te worden, betonpalen ook o.a. zuiver en kantig afgewerkt, waarbij de mooiste dennen heimast het moest afleggen, maar ..... laten wij elkander over vijfentwintig of vijftig jaar eens nader spreken.

In het jongste nummer van „De Bouwwereld" heeft Ir. G. J. Meyers ook eenige beschouwingen over betonpalen ten beste gegeven. Nieuwe gezichtspunten opent deze schrijver niet over het onderwerp, ook waagt hij zich wijselijk niet aan een bepaalde conclusie.

Hij meent evenwel, dat het met het verdringen der houten palen door betonpalen vooreerst niet zulk een vaart zal loopen, ook omdat de kosten der laatstgenoemde daarvoor een belemmering zijn, althans in gewone gevallen en in normale omstandigheden. Wij gelooven dat ook wel en meenen, dat men alleen dan over die hoogere kosten zou heenstappen, wanneer de toepassing van betonpalen werkelijk een verbetering zou zijn gebleken.

Zoover zijn wij echter nog lang niet, wij zijn nog slechts in het begin der proefnemingen en dat men die proefnemingen, na eenige tegenvallers, niet dadelijk staakt is zeer verklaarbaar.

Zoo is men te Amsterdam dan ook weder bezig en „De Telegraaf" gaf daarvan onlangs de volgende beschrijving:

Wie in den laatsten tijd wel eens langs den Amstelveenschen weg langs het Vondelpark is gewandeld, zal het misschien getroffen hebben, dat hij zag hoe men daar op een zonderlinge wijze aan het heien was. De Amstelveensche weg wordt daar namelijk verbreed met een klein strookje Vondelpark, en de gemeente zal daar een min of meer monumentaal hek plaatsen. Dat hek moet op een fundeering staan en Publieke Werken heeft het maken van die fundeering opgedragen aan den ingenieur Handl, die daar nu betonpalen slaat volgens een door hem zelven gevonden systeem, dat hij het systeem Hollandia noemt.

Men ziet, dat P. W. eenigszins voorzichtig is, door de betonpalen voorloopig nog slechts toe te passen bij een bouwwerk, dat niet te veel van de palen vergt, terwijl het natuurlijk toch mogelijk is door belasting — en andere proeven — na te gaan hoe de palen zich houden.

Het systeem Hollandia werkt, evenals sommige andere systemen, met een ijzeren buis. Deze buis is zoo lang als de plaatselijke omstandigheden vereischen en heeft inwendig een diameter van 28 cM. De bijzondere eigenaardigheid van het systeem ligt in de wijze van afwerking van het ondereind der buis. Er is namelijk een punt aan gemaakt in den vorm van een zeszijdige pyramide, waarvan de zes zijden los, scharnierend aan de basis hangen. Deze buis wordt, net als een gewone heipaal, tusschen de geleiders van de heistelling gezet, waarbij gezorgd moet worden dat de zes zijden van de punt goed tegen elkaar sluiten, zoodat de (omgekeerde) pyramide gesloten is. Nu stort men in de buis 1.80 à 2 M. beton, en dan wordt door de buis heen dit beton geheid met een blok van 1100 K.G. Theoretisch drukt de omringende grond zoodanig op de zes kleppen van de punt, dat deze gesloten blijven, en dus zal het beton niet door de punt heen kunnen zakken, zoodat door het heien op het beton de geheele buis in den grond gedreven wordt. Daar echter wat al te slappe grond deze theorie wel eens zou kunnen bedriegen, legt men in de praktijk een ring om de punt, die dus mee de grond ingaat en de kleppen gesloten houdt.

Er wordt geheid tot de paal op sruit staat, — daar achter het Vondelpark 8 à 9 meter, — en dan wordt de buis 0.50 M. opgetrokken. Daarbij gaat natuurlijk het onder in de buis samengeperste beton mee, zoodat er onder in de buis een koker ontstaat van 0.50 c.M. hoogte. Nu wordt de buis tusschen klemmen vast gemaakt, zoodat zij niet zakken kan en dan wordt opnieuw op het beton geheid. Waarschijnlijk reeds bij den eersten slag valt de ring van de punt, zoodat de zes kleppen vrij komen, en open gaan. Door het verdere heien wordt dan dus de betonmassa uit de buis gedrukt in den grondkoker onder de buis, en het heien wordt net zoo lang voortgezet tot al het beton uit de buis is, — wat gemakkelijk te controleeren is door aan de reep van het heiblok een merkje te maken, dat bijv. net aan den bovenkant van de buis is als de onderkant van het blok gelijk is met de onderopening van de buis. De geheele betonmassa van 1.80 M. hoogte wordt dus in den koker van 0.50 c.M. gedreven, moet dus noodwendig naar buiten uitgezet worden. Op deze wijze ontstaat de voet van den paal.

Wanneer het zoover is, wordt opnieuw 1.80 M. à 2 M. beton in de buis gestort, en, terwijl het blok op die massa blijft staan, wordt de buis weer een halven meter opgetrokken. Dan opnieuw heien tot de geheele hoeveelheid beton weer uit de buis is, — waardoor de voet verzwaard wordt.

Nu komt eerst de eigenlijke paal. Deze wordt eveneens gemaakt door telkens beton te storten, de buis optrekken en aankloppen met het heiblok van het beton, net zoolang de buis weer geheel uit den grond is, en de schacht dus geheel gevuld met beton.

Hierbij is echter nog een andere eigenaardigheid van het systeem op te merken. De bovenkant van de zeskantige punt van de buis is namenlijk iets grooter van diameter dan de buis zelve. Dientengevolge staat de buis dus vrij in de schacht, want de zware punt zal een schacht maken, die iets wijder is dan de buis. Een gevolg daarvan is, dat het optrekken van de buis en omringenden grond is opgeheven. Maar een ander gevolg is, dat de betonpaal dikker wordt dan de buis is — de buis wordt dan ook telkens 1.50 M. opgetrokken, terwijl er iederen keer 3.60 M. beton wordt gestort. Door het kloppen met het heiblok wordt de betonmassa geperst van 3.60 M. tot 1.50 M., maar ook op zij uit geperst, zoodat de geheele schacht gevuld wordt. Zelfs is het zeer waarschijnlijk dat bij het samenpersen van 3.60 M. tot 1.50 M. de betonmassa zóó ter zijde wordt weg gedrukt, dat er een meer of minder regelmatige bolvormige lijn ontstaat.

In theorie zal dus de paal waarschijnlijk zóó gevormd zijn: een voet welke naar onderen komvormig en naar boven omgekeerd komvormig is en daarop eenige op elkaar staande telkens verdikte schachten.

In theorie ..... maar de vraag is of de gesteldheid van den grond ook in dit opzicht geen afwijkingen van de theorie veroorzaakt. Dit komt ons zeer wel mogelijk, en en zelfs niet onwaarschijnlijk voor. Zelfs is naar onze meening een mogelijkheid te onderstellen, waardoor buigingen in den paal kunnen ontstaan, — wat natuurlijk de draagkracht belangrijk zou verminderen. Wel hebben belastingproeven, op het werk genomen, gunstige resultaten opgeleverd, — maar 't zou, dunkt ons, toch wel aardig zijn om eens een geheelen paal te ontgraven, ten einde precies te zien of en in hoeverre de praktijk aan de theorie beantwoordt. Men zou bijvoorbeeld daar achter in het Vonderpark een proefpaal kunnen slaan buiten het werk, dien eerst proefbelasten en dan ontgraven. Juist nu de betonpalenquaestie zoo actueel is, en de verschillende gemeentediensten hun standpunt ten aanzien van de betonpalen toch zullen moeten bepalen, lijkt ons een deugdelijke proefneming van beteekenis.

Tot zoover de beschrijving in „de Telegraaf".

Ten slotte zij nog vermeld, dat, naast de alarmeerende berichten der laatste weken, ook mededeelingen omtrent aanvankelijk gunstige resultaten, verkregen met het systeem de Waal in de dagbladen voorkwamen.

Er zijn thans eenige groote werken onder handen, de fundeeringen voor een dienstgebouw van de gemeente Sloten aan de Jacob Marisstraat, en voor een stoomgemaal aan den Baarsjesweg. Op het laatste werk is een belastingproef genomen van 100.000 K.G. op vier palen, waarbij een maximum zakking is geconstateerd van 3 m.M. De daar geslagen palen zijn 14 M. lang. In afwijking van de aanvankelijk gevolgde methode, waarbij de specie voor den paalvoet gestort werd in tengeldoek zakjes, stort men thans deze specie door den paal in blikken bussen, zoodat er van ontmenging in den paal geen sprake kan zijn. Deze bussen worden door het heiblok uit elkaar geslagen, zoodat de specie vrijkomt, en er wordt zooveel specie gestort tot de paal geen zakking meer vertoont.

Ook bij het werk aan de Jacob Marisstraat blijken de palen voldoende waarborgen te bieden. Voorts kan nog genoemd worden, de villa van den burgemeester van Sloten te Sloterdijk, en de marechausse-kazerne bij Sloterdijk, welke indertijd eveneens op betonpalen de Waal zijn gebouwd, en waarin zich niet de minste werking heeft vertoond.

Na al het voorafgaande zal men het begrijpelijk vinden, dat wij ons van het uitspreken van een bepaalde meening onthouden. Evenwel mogen wij niet verzwijgen, dat voor ons tegen den vooraf gereed gemaakten heipaal van gewapend beton nog altijd het bezwaar bestaat, dat hij een navolging van den houten paal is, waarbij niet genoeg rekening gehouden is met het verschil in den aard der beide materialen. Met vloeren en andere constructies van gewapend beton is men een heel stuk verder, die lijken allang niet meer op de houtconstructies. En zoo komt het ons waarschijnlijk voor, dat men bij fundeeringen van gewapend of ongewapend beton, het denkbeeld van den heipaal mettertijd wel zal laslaten, om daarvoor constructies toe te passen meer in overeenstemming met den aard en de eigenschappen van het materiaal, welke constructies gewoonlijk per slot ook de meest economische blijken.

Vereenigingen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

In een op 15 dezer in het Notarishuis alhier gehouden ledenvergadering, tot bijwoning waarvan de leden van den gemeenteraad en die der gezondheidscommissie waren uitgenoodigd, heeft de heer W. van Boven, inspecteur van de volksgezondheid te 's-Gravenhage, een voordracht gehouden over: Volks- en' schoolbaden.

Het enorme belang vooropstellend van regelmatig badgebruik voor die gedeelten der bevolking, die tehuis daarvoor geen gelegenheid hebben, stelde spr. in het licht, dat de overheid, die aan de volkshuisvesting wettelijken steun verleent, het subsidieeren van volks- en schoolbaden niet heeft kunnen nalaten. Immers, alleen reeds ter bestrijding of voorkoming van epidemieën, welke jaarlijks groote geldelijke offers eischen, is geen beter en goedkooper middel denkbaar dan bevordering van reinheid door vermeerdering van volks-, dus ook schoolbaden.

Toch is het nog niet lang geleden, dat voor het eerst te Amsterdam voor volksbadhuizen gemeentelijke subsidie werd toegestaan. Gelukkig hebben vele gemeenten dit voorbeeld spoedig nagevolgd, terwijl in vele gevallen die subsidie alleen noodig is voor de oprichting der inrichting, welker exploitatie jaarlijks het afschrijven van belangrijke bedragen op het gemeentelijk voorschot toelaat.

Door spr. wordt voor de verbreiding van volksbaden veel verwacht van de meer en meer tot stand komende volkswoningen met rijksvoorschot, omdat het opnemen van een volksbadhuis in een dergelijk complex, hoewel vallende buiten de volkshuisvesting, geen beletsel blijkt te zijn voor het verkrijgen van het rijksvoorschot, indien althans de opzet van het badhuis in verhouding blijft tot het te stichten complex.

Hoewel in enkele gemeenten voor de volks- en schoolbaden veel gedaan wordt, moet op dit gebied nog heel wat propaganda worden gemaakt en blijkt het regeeringsbad als factor voor de volksgezondheid lang niet overal als zoodanig te worden bezien. Spreker stelt daarom het bevorderen van het tot stand komen van schoolbaden nog boven de volksbaden, omdat bij de kinderen het noodzakelijkheidsbegrip van reiniging van het lichaam wordt bijgebracht en in de toekomst propaganda overbodig wordt.

Belangwekkende bijzonderheden omtrent indeeling en eischen van badinrichtingen, waarmede de ontwerper dient rekening te houden, zijn door den spreker meegedeeld, waarbij hij gelegenheid vond als een onjuiste opvatting de gedachte te kwalificeeren, ook hier ter stede gevolgd, om de badinrichtingen in de onmiddellijke nabijheid van de werkplaatsen der arbeiders te plaatsen. Volgens spr. behoort de badinrichting in de nabijheid der woningen, omdat de arbeider dan eerder, en met het oog op gelijktijdige verwisseling van kleeding met meer voldoening van een dergelijke gelegenheid gebruik maakt, hetgeen in de praktijk bewezen blijkt.

Met een enkel woord noemde spreker ook de zweminrichtingen, die door hun meer sportief karakter bezwaarlijk binnen het kader der volksgezondheid te betrekken zijn en verder onbesproken bleven.

Een serie fraaie lichtbeelden gaf van het verhandelde toelichting en hierbij kwam, behalve door de statistische gegevens, duidelijk uit, dat Den Haag, zoowel wat volks- als als schoolbad aangaat, op het gebied van de bevordering der volksgezondheid een eerste plaats inneemt, ter-

wijl Rotterdam helaas op dit gebied nog wat heeft goed te maken, zoodat een voordrachtavond over volks- en schoolbaden hier niet te veel was.

ALGEMEENE NEDERL. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Door den bond, hierboven genoemd, is het volgend adres verzonden:

's-GRAVENHAGE, 27 October 1916.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen: J. L. B. Keurschot en M. Vrijenhoek, voorzitter en secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, laatselijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 15 Augustus 1916, No. 34 en gevestigd te 's-Gravenhage, Ohmstraat 162;

dat zij in opdracht van de jongste algemeene vergadering en als gevolg van de zeer talrijke, bij het bondsbestuur ingekomen verzoeken daartoe, de aandacht van Uwe Excellentie mecnen te moeten vestigen op den noodstand, waarin het corps tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie — financieel gesproken — thans verkeert;

dat bedoelde opzichters en teekenaars werken onder voorwaarden, welke hun maatschappelijke positie maken tot een weinig benijdenswaardige en hun maatschappelijken welstand bij den dag doen verminderen;

dat, met handhaving van de thans geldende regelen, het dagloon van deze vakkundig-intellectueele werkers in dienst van den Nederlandschen Staat niet hooger dan f 4.— kan worden opgevoerd, doch dat van het geheele thans in dienst zijnde corps slechts een vijftal meer dan f 3.50 per dag verdient en ook voor een dagloon van f 3.50 slechts een vijftal in aanmerking komt, terwijl de rest — de overgroote meerderheid — slechts een bezoldiging geniet van f 1.60 tot f 3.45 per dag;

dat blijkens het door ondergeteekenden ingestelde onderzoek aan het betrekkelijk kleine corps opzichters en teekenaars bij de Genie niet meer dan zestien verschillende dagloonen worden uitbetaald; dagloonen van f 0.55, f 1.60, f 1.75, f 2.15, f 2.60, f 2.65, f 2.70, f 2.90, f 3.—, f 3.20, f 3.25, f 3.45, f 3.50, f 3.60, f 3.70 en f 4.—, welk stelsel aanleiding kan geven tot allerlei willekeur in de toepassing en, naar ondergeteekenden met zekerheid meenen te weten, ook inderdaad geeft;

dat, indien ondergeteekenden uitzonderen het dagloon van f 0.55 — hetgeen vermoedelijk aan leerlingen wordt toegekend — zij komen tot een gemiddeld salaris van ongeveer f 2.95 per dag of — een jaar gerekend op 365 dagen — van f 1076.75 per jaar;

dat van bedoeld salaris 5 % moet worden gestort in een pensioenfonds, zoodat voor levensonderhoud, huisvesting en kleeding voor den burgerlijken opzichter of teekenaar bij de Genie en diens gezin, slechts een bedrag van f 1022.91 beschikbaar blijft;

dat blijkens de zesde economische nota van Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, een ambtenaarsgezin van normale grootte voor allernoodzakelijkst levensonderhoud — uitgaven voor weelde of ontspanning komen in de publicatie niet voor — op 1 Juli 1915 behoefde een inkomen van tenminste f 1505.— per jaar;

dat — eveneens volgens genoemde nota — dit bedrag van uitgaven voor noodzakelijk levensonderhoud f 255.— hooger was dan het daarvoor geraamde op 1 Juli 1914, hetgeen werd veroorzaakt door de stijging der levensmiddelenprijzen tusschen 1 Juli 1914 en 1 Juli 1915;

dat bedoelde prijzen na laatstgenoemden datum nog voortdurend zijn gestegen, zoodat dus thans de inkomsten belangrijk hooger moeten zijn, dan door Z. Ex. den Minister van Landbouw becijferde f 1505.— aangezien anders de allernoodzakelijkste levensmiddelen moeten worden ontbeerd en ondervoeding moet volgen;

dat ondergeteekenden na het voorgaande meenen niet nader te behoeven te betoogen, hoe de tijdelijke opzichters bij de Genie en hunne gezinnen gebukt gaan onder den druk der tijden, nu zij ook thans nog moeten bestaan van het in 1876 vastgestelde en in de sindsdien verstreken 40 jaren nimmer verhoogde salaris van gemiddeld f 1076.75 per jaar;

dat toch ingevolge machtiging van den Minister van Oorlog van 7 Augustus 1876, No. 56 G. door den Eerst Aanwezend Ingenieur te 's-Gravenhage in tijdelijken dienst werd aangesteld de opzichter-teekenaar Gijsbertus Prins, op een daggeld van f 3.—, hetwelk zelfs nog gunstig afsteekt bij het vorenbecijferde gemiddelde dagloon à f 2.95 van thans;

dat het loon van timmerlieden en metselaars in het jaar 1876 te 's-Gravenhage werd berekend naar een tarief van f 0.16 per uur, hetgeen bij een 60-urige werkweek f 9.60 bedroeg, terwijl het weekloon dier ambachtslieden thans — bij een gelijk aantal werkuren per week en gerekend naar de tegenwoordige uurloonen te 's-Gravenhage van f 0.38 en f 0.40 — f 22.80 en f 24.— bedraagt, of f 13.20 en f 14.40 meer;

dat echter de tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie in 1876 per week 7 × f 3.— = f 21.— en thans — 40 jaren later en in deze ongekende dure tijden — gemiddeld 7 × f 2.95 = f 20.65 of f 0.35 minder;

dat vervolgens uit voorgaande becijfering niet alleen blijkt de uiterst zwakke positie, welke de tegenwoordige tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie in de maatschappij innemen, maar tevens, dat die positie in financieel opzicht belangrijk zwakker is dan die der werklieden, aan wier arbeid eerstgenoemden leiding hebben te geven; immers de Haagsche opzichter bij de Genie verdient per week f 3.25 minder an de Haagsche metselaar;

dat ondergeteekenden ten slotte van oordeel zijn, dat de eischen, welke aan de prestatie van den tegenwoordigen opzichter en teekenaar worden gesteld, zeker niet wettigen een depreciatie van overheidswege, als uit de bezoldiging dier technici bij de Genie valt af te leiden; dat bij een zoodanige bezoldiging velerlei huiselijke en financieele zorgen niet kunnen uitblijven, hetgeen noodwendig vermindering van werkkracht en werklust tengevolge hebben moet en de zoo noodige integriteit van het corps ernstig in gevaar kan brengen, waarom ondergeteekenden vol vertrouwen verwachten, niet te vergeefsch een beroep te zullen doen op de medewerking van Uwe Excellentie, om een ingrijpende verbetering te brengen in de financieele positie van de tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie;

redenen, waarom zij — onder overlegging van de als toedoelde artikelen-reeks in het orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, waarin de beteekenis van de positie van den tegenwoordigen opzichter en teekenaar uitvoerig wordt nagegaan — Uwe Excellentie eerbiedig, doch dringend verzoeken ten behoeve van de tijdelijke opzichters en teekenaars bij de Genie een salarisregeling te willen vaststellen, waarin het aanvangssalaris wordt bepaald op f 1500.— per jaar met twee-jaarlijksche verhoogingen van f 100.— tot een maximum van f 2000.— per jaar.

Hetwelk doende, enz.,

Namens het Bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond:

J. L. B. KEURSCHOT, Voorzitter.
M. VRIJENHOEK, Secretaris.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845

Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000

waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der

Levensverzekering-Maatschappij van

de Nederlanden van 1845

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 47. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Ons Genootschap, door Paal J. de Jongh.

Kunstbeschouwing van den heer J. A. van der Pek op de Ledenvergadering van 7 November 1916.

Prijsvraag Club van Haagsche Leden A. et A.

Verslag van de 49ste vergadering der Club van Utrechtsche Leden van het Gen. A. et A. van 11 Nov. 1916.

De Gemeentelijke Arbeidsbeurs te Amsterdam, met afbeeldingen.

Bezoek van de leden van „Amstelodamum" aan de Stadsschouwburg te Amsterdam.

Het toekomstige Londen.

DE BOUWWERELD No. 46. Neerlands natuurlijke schatten, door J. van Baren.

Betonpalen, door ir. G. J. Meijers.

De bloementooi der Arnhemsche plantsoenen.

DE INGENIEUR No. 47. De lucht-ejecteur, systeem „Westinghouse-Leblanc". Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 17 Juni 1916, door ir. N. C. H. Verdam, met afbeeldingen.

Verslag van de gedelegeerden der Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Instituut van Ingenieurs bij het practisch instrumentmakersexamen, afgenomen in de maand September 1916 vanwege de Vereeniging tot Bevordering van de Opleiding tot instrumentmaker te Leiden.

In memoriam, ir. P. Huffnagel Pz., door prof. dr. H. G. Jonker, met portret.

Aanleg en onderhoud van steenslagwegen, door ir. A. van Linden van den Heuvell.

Het Centraal Verslag der Arbeidsinspectie over 1914.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 46. Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Afdeelingsreglementen. — Iets over scheepsbouw (slot). — Op den uitkijk. — Ingezonden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 46. Een adres.

Havenwerken in Nederlandsch Oost-Indië, IV.

Afdeelingsverslagen. Apeldoorn, 6 November 1916.

Ingezonden. Actie-Enschede, door H. G. C. Treep. — „Een ergerlijke handelwijze", door Joh. van Dongen, met naschrift der Redactie.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 10: Wind en zand: A. Jochim. — Op bezoek bij Ivens & Co.: Z. P. Bouman. — Oudere en nieuwere onderzoekingen en denkbeelden over voortplanting, bevruchting en natuurlijken dood bij protozoën (een-cellige dieren) (slot): H. R. Hoogenraad. — Een automatische stroomafsluiter: J. H. G. — Het gebruik van den kijker als mikroskoop: Dr. R. G. Rijkens. — Legendarische plantennamen: J. Daalder Dz. — Historische belangrijke motoren met inwendige verbranding: Gerlof Kalma, Ingenieur. — Herfstmeditatie: A. B. Wigman. — Het koolzuur en zijn tegenwoordige toepassingen: Dr. A. J. C. Snijders. — Steenkoolteer: D. Stavorinus. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Winter 1916—17: L. Y. — Eenvoudige Proeven; Chemische boomen en chemische bosschen: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Sint Janskerk te Gouda.

Aan het verslag van de commissie voor de restauratie der Sint Janskerk te Gouda is het volgende ontleend:

De restauratie bepaalde zich tot den gevel aan de zuidzijde van den toren, en maakte het sloopen van het daartegen aangebouwde woonhuisje noodzakelijk.

Bij het vrijkomen van den oorspronkelijken toestand bleek al spoedig, dat de in den gevel voorkomende en in onbruik geraakte toegang van bijzondere architectonische waarde was, die het volkomen wettigde, hem weder in eere te herstellen en als hoofdtoegang in de plaats van of nevens den tot dusver gebruikten toegang onder den toren te beschouwen.

De profileeringen, het traceerwerk en de sculpturen waren, door het wegslaan van die deelen, welke voor de bewoning van het huisje hinderlijk waren, op vele plaatsen zoozeer beschadigd, dat een nagenoeg algeheele vernieuwing van het zandsteenwerk noodzakelijk bleek. De voltooiing van den gevel zal eerst in 1916 vallen, daar het maken van de noodige modellen voor het beeldhouwwerk eenig oponthoud veroorzaakte.

In verband met deze werkzaamheden aan den gevel was het noodig de trap naar het orgel een bescheidener plaats te geven, waardoor het tevens mogelijk werd een logischer geheel van de beneden-orgelruimte te verkrijgen. Dit is geschied door een wenteltrap naast den toren te plaatsen. Het muurtje met vooruitspringende balustrade aan deze zijde van het orgel kon daardoor vervallen, zoodat ook de zuidzijde van dit deel der kerk geheel open is geworden.

Het zich in den gevel bevindende venster is aan den heer J. L. Schouten te Delft ter restauratie toevertrouwd.

Voor de in 1908 begonnen herstellingen wordt, behalve door de kerkvoogdij en door particulieren, nog bijgedragen door het rijk f 10.000, de provincie Zuid-Holland f 1000 's jaars en door de gemeente Gouda eveneens f 1000 's jaars. De Ned. Herv. gemeente stelde f 2500 disponibel. Door belangstellenden werd bijgedragen f 887.50.

's Hertogenbosch.

Voor de benoeming tot directeur van gemeentewerken alhier, zijn voorgedragen: J. H. E. Rückert, reserve-kapitein der genie, directeur van Publieke Werken te Tilburg; ir. R. G. Hoeffelman, hoofdingenieur der technische handelsmaatschappij Ruhaak & Co. te 's-Gravenhage; M. J. W. Boegholt, ingenieur bij de gemeentewerken te 's-Gravenhage; ir. G. van Bemmel, laatstelijk ingenieur te klasse bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië, te 's-Gravenhage.

In de laatstgehouden raadsvergadering is evenwel de benoeming van een directeur op voorstel van den voorzitter, in verband met verschillende omstandigheden, die zich hebben voorgedaan, aangehouden.

Naar wij vernemen, bestaan de verschillende omstandigheden, die het volgens den voorzitter van den gemeenteraad wenschelijk maakten om de benoeming van een directeur van gemeentewerken aan te houden, hierin, dat de tegenwoordige directeur, de heer Kerssemakers, die met ingang van 1 December is benoemd tot ingenieur van den provincialen waterstaat van Noord-Brabant, wenscht aan te blijven.

Het schijnt, dat den heer Kerssemakers bij zijn sollicitatie naar de betrekking van provinciaal ingenieur in uitzicht is gesteld, dat zijn benoeming tot hoofdingenieur van den provincialen waterstaat zou worden bevorderd, als de tegenwoordige functionaris, de heer Van Schevichaven, zijn ontslag zou vragen, hetgeen dan zou geschieden, als de heer Kerssemakers zich in zijn nieuwen werkkring ingewerkt zou hebben.

De heer Van Schevichaven heeft echter dezer dagen met ingang van 1 Januari ontslag gevraagd, terwijl een oproeping is gedaan in de technische bladen voor een opvolger, die moet beschikken over ervaring op waterstaatsgebied. Over dit laatste beschikt de heer Kerssemakers, die van districtsinspecteur der spoorwegdiensten directeur van gemeentewerken is geworden niet.

Gorinchem.

In de Groote Kerk te Gorinchem zijn dezer dagen twee hardsteenen beelden, voorstellende een strijder met wapenschild, en een vrouw, opgegraven. Volgens de kerknotulen lagen deze beelden in de voormalige kerk op de graftomben van Jan van Arkel, Heer van Gorkum, enz. De voorzijde der beelden is blootgelegd. De hoofden ontbreken, doch zullen zeker ook

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM. **Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.**
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

nog gevonden worden. Het wapenschild van den strijder is nog duidelijk rood en wit gekleurd. Het beeldhouwwerk dagteekent uit de 16e eeuw.

Vele doodsbeenderen worden bij het graven opgedolven.

De beelden werden ongeveer een halven meter onder den grond gevonden.

De verdere opgravingen zullen in overleg en op advies van de heeren Van Overvoorde, archivaris te Leiden, en J. Kalf, geschieden onder toezicht van een deskundige.

Technisch wegenbureau.

De Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten heeft in een onlangs gehouden buitengewone algemeene vergadering besloten tot de oprichting van een technisch Wegenbureau. Vermoedelijk zal het bureau 1 Januari a.s. in werking kunnen treden en bijstand kunnen verleenen voor de uitvoering der werken, waarvoor op de begrooting 1917 der gemeenten gelden zijn uitgetrokken.

In een circulaire wordt o.a. op het voordeel van gezamenlijke inkoopen van materieel gewezen, eveneens dat het bureau mogelijk advies zal kunnen geven over aanleg en onderhoud van werken in en aan wegen, bruggen, sluizen, waterkeeringen en losplaatsen enz.

Brandgevaar bij monumenten.

Reeds vroeger was vanwege den minister van binnenlandsche zaken de wenschelijkheid uitgesproken, dat van gemeentewege maatregelen worden genomen ter voorkoming van brandgevaar wat aangaat monumenten van geschiedenis en kunst en andere gebouwen.

Tot dusver werden echter slechts in enkele grootere gemeenten verordeningen te dezer zake in het leven geroepen.

Ten verzoeke nu van den minister heeft de commissaris der Koningin in Zuid-Holland nogmaals de aandacht van de burgemeesters en wethouders gevestigd op het nut van de vaststelling van bepalingen tot bestrijding van brandgevaar, op de overtreding waarvan straffen gesteld kunnen worden.

Ten einde de vaststelling van de noodige bepalingen te vergemakkelijken zijn tevens twee ontwerp-verordeningen, die als model zouden kunnen dienen, aan de gemeentebesturen toegezonden.

Het eene ontwerp strekt zich uit over alle gebouwen, het andere bepaalt zich uitsluitend tot die gebouwen, die oudheidkundige waarde bezitten en hunne onmiddellijke belendingen en tot gebouwen, die, hoewel zelf geen monument zijn, toch wegens de daarin aanwezige voorwerpen en bescheiden eene bijzondere bescherming verdienen, in het bijzonder raadhuizen, hypotheekkantoren, archieven en musea.

De Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst heeft zich bereid verklaard kosteloos van advies te dienen om te bepalen welke gebouwen in elke gemeente behooren tot de monumenten, die voor toepassing dezer verordeningen in aanmerking komen.

Prijsvraag Heerlen.

De Tentoonstelling der 90 ingekomen ontwerpen op de prijsvraag voor een Leeszaalgebouw te Heerlen zal te Amsterdam plaats hebben van 1 tot 12 December e.k. in een der lokalen van het Stedelijk Museum.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

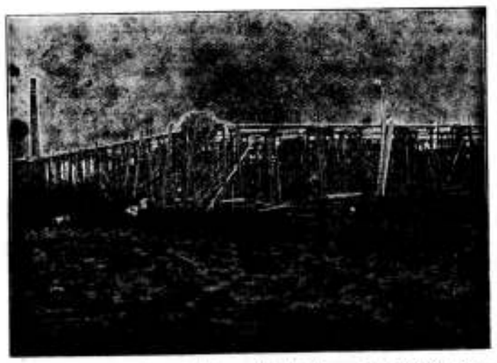

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, tegen 15 Februari 1917. Jaarwedde f 4500 tot maximum f 5400. Zich vóór 8 December e.k. schriftelijk te wenden tot den Secretaris Mr. F. H. Abbing, Emmalaan 2, Utrecht. (1)

— Onder-directeur, tevens Leeraar in Vormteekenen aan de Ambachtsschool te Leeuwarden. Acte Me vereischt. Jaarwedde f 1200 tot f 1800 en f 600 voor het onder-directoraat. Tegenwoordig functionaris is ook directeur der Avondteekenlessen, bezoldiging f 350 voor 3 avonden per week. Stukken en teekeningen aan den directeur vóór 30 Nov. a.s.

— Opzichter-Teekenaar, bekend met schoolbouw, bij de Openbare Werken te Velsen. Uitvoerige brieven met afschriften vóór 3 December a.s. aan den Directeur van Openbare Werken. (1)

— Uitvoerder, voor bouwwerken te Amsterdam. Brieven met referenties, enz. letter D 54, Adv. Bureau, Rokin 81, Amsterdam (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgels. Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 199-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 2 DECEMBER 1916. No. 49

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De oudste Kerken.

In den loop van dit jaar kwam in het maandschrift »Het Huis, Oud en Nieuw«, een nogal wijdloopige, ofschoon alleszins lezenswaardige studie voor over: »De Oudste Tempels«. Aan het slot daarvan verklaarde de schrijver, die zich alleen kenbaar maakte door de initialen J. R., dat hij zich niet had voorgesteld een volledige reconstructie te geven van den eersten tempel, iets wat nog door niemand met eenig succes volbracht is. Alleen was het hem te doen, om eenige schijnbare tegenstrijdigheden weg te nemen, duistere plaatsen op te helderen, veel ouds en eenig nieuws te combineeren tot beter begrip van het grootsche bouwwerk, de tempel van Israël. Daarvoor was het noodig, soms ver uit te halen, ten einde te trachten te begrijpen, wat de Joden waren ten tijde van den Tempelbouw en op welk ethisch standpunt de besten uit dat volk toen stonden, een onderzoek, dat ook voor onzen tijd nog leerzaam mag worden geacht.

Het is niet onze bedoeling verder op deze studie in te gaan, wij bevelen liever de lezing van het rijk gedocumenteerde en geïllustreerde artikel aan ieder belangstellende aan.

Wanneer wij thans iets in het midden wenschen te brengen over »De oudste Kerken«, dan is het niet omdat wij ons voorstellen veel tegenstrijdigheden te kunnen wegnemen, of duistere plaatsen te kunnen ophelderen, maar toch wel, om na te gaan, hoe de eerste Christen gemeenten over de beteekenis van hun vergaderplaatsen dachten en hoe die gedachtengang zich in de oudste kerkgebouwen uitsprak. Ook dit kan voor onzen tijd wellicht nog leerzaam zijn.

Omtrent de afleiding der woorden kerk, église uit de latijnsche woorden ecclesia en curia, zijn de taalgeleerden het niet geheel eens; beide laatste woorden beteekenen vergaderplaats, met curia wordt ook wel een kapittelhuis, of ook de woning van een domheer aangeduid, maar in geen geval laten de woordeu zich vertalen met »het huis des Heeren« en dit zou ook niet strooken met de opvatting der eerste Christenen Zij beschouwden de gemeente der geloovigen zelf als het huis of den tempel van den levenden God, op grond van uitspraken in de brieven der Apostelen als: »Weet gij niet dat gij Gods tempel zijt en de Geest Gods in U woont?« (I Kor. III : 16) en: »Maar opdat gij, zoo ik vertoef, moogt weten hoe men in het huis Gods moet verkeeren, hetwelk is de gemeente des levenden Gods, een pilaar en vastigheid der waarheid«. (I Tim. III : 15). Wij zouden nog Eph. II : 20—22 kunnen aanhalen, waar gesproken wordt van de gemeente, als van »eene woonstede Gods in den Geest«, of I Petr. II : 5, waar gezegd wordt: „Zoo wordt gij ook zelve, als levende steenen, gebouwd (tot) een geestelijk huis, ..." en misschien nog meer andere plaatsen, waaruit blijken kan, dat de eerste Christenen in hun kerk iets anders zagen, dan een met menschenhanden gebouwd heiligdom, een woning voor de Godheid op aarde, zooals eertijds door Mozes bedoeld was bij den Tabernakelbouw en door Salomo met de stichting van den Tempel te Jeruzalem. Zulk een Godswoning volgens de oud-testamentische begrippen, kan natuurlijk niet prachtig genoeg gebouwd en ingericht zijn. Het christelijk begrip eischte echter van ieder, die tot de gemeenschap toetrad, dat hij zichzelf

naar geest en lichaam zou vormen tot een tempel Gods, of eigenlijk zij zouden elkander vormen door de verkondiging van het Evangelie en daartoe was niet anders noodig, dan geregeld bij elkander te komen in daartoe geschikte vergaderlokalen.

Vergaderplaatsen voor het volk waren de tempels der oudheid ook, maar op geheel andere wijze, omdat daarbij eigenlijk niet van de gemeente kan worden gesproken.

De afscheiding tusschen de priesters, die alleen bevoegd waren het heilige te betreden, en het volk, dat daar niet werd toegelaten, doch in den voorhof mocht verblijven, was ook in de inrichting der gebouwen sterk uitgesproken. Het feit alleen, dat het Christendom uit Israël is voortgesproten bewijst, dat de godsdienstige opvattingen der Joden, b.v. die der Egyptenaren, belangrijk verschilden. Wij zouden geneigd zijn die opvattingen vrij liberaal te noemen. De vrijheid van het woord werd blijkbaar binnen de muren van den Tempel geëerbiedigd in hooger graad, dan later in de Christenkerk wel het geval was en van vervolging wegens godsdienstige begrippen is eerst sprake, wanneer men gaat vreezen, dat die begrippen gevaarlijk zouden kunnen worden voor de bestaande staatsorde.

Zoo is het dan ook waarschijnlijk, dat de allereerste aanhangers van het Christendom nog vrij van gedachten hebben kunnen wisselen en bidden in den Tempel en in de Synagogen. Iets anders was het met de Sacramenten, inzonderheid met het Avondmaal. Dit is waarschijnlijk van den aanvang af in besloten kring in de huizen der Christenen gevierd en toen de Joden de Christenen als een gevaarlijke secte uitwierpen en zij oo': meer en meer door de heidenen vervolgd werden, waren de woningen der geloovigen, voor zoover zij ruimte boden, de aangewezen plaatsen, waar de gemeente ongestoord hare samenkomsten kon houden.

Men kwam bij elkander, waar de gelegenheid zich aanbood en dus niet altijd op dezelfde bepaalde plaats, totdat het gevaarlijk werd, somtijds tot het reeds te laat was en het spreekt vanzelf, dat men bij een gemeente, die min of meer een zwervend bestaan leidde, de lokalen waar zij vergaderde, nog geen kerken kan noemen. De inrichting moet dan ook wel hoogst eenvoudig en primitief geweest zijn. Het meubilair zal uit niet veel meer hebben bestaan, dan uit een avondmaalstafel, een spreekgestoelte en zitbanken, en de versiering zal wel zoo sober mogelijk zijn geweest, want ten eerste waren het meest eenvoudige arme lieden, die hier vergaderden en ten tweede zou alle pronk argwaan hebben gewekt en was het zaak ook den schijn van eenig stoffelijk bezit of eenigen rijkdom te vermijden.

(Wordt vervolgd.)

Nederlandsch Fabrikaat.

Wij lezen in »Architectura«:

De secretaris van de vereeniging »Nederlandsch Fabrikaat« verzoekt het volgende te berichten:

Niettegenstaande in Nederland ongeveer acht en-dertig fabrikanten van kerkorgels zijn gevestigd, is het voorgekomen, dat aan een buitenlandschen fabrikant de levering werd opgedragen van een kerkorgel, zonder dat vooraf overwogen was geworden of deze levering niet even goed had kunnen geschieden door de Nederlandsche nijverheid.

Op verzoek van de Commissie tot bevordering der waardeering van de Nederlandsche Nijverheid, gevestigd in het bureau der vereeniging »Nederlandsch Fabrikaat«, Mariastraat 25, 's Gravenhage, heeft de Carillon-Commissie te Utrecht zich bereid verklaard, deskundige onpartijdige voorlichting tegen den kostenden prijs te verschaffen en zal het op hoogen prijs worden gesteld, indien zij, die de beslissing moeten nemen omtrent de aanschaffing van kerkorgels, zich tot deze commissie willen wenden alvorens opdracht tot levering van buitenlandsche orgels te geven.

In de Carillon-Commissie hebben zitting deskundigen in het algemeen en op kerkorgelgebied in het bijzonder.

De voorzitter, de heer B. A. J. van der Hegge Zijnen, te Utrecht, is gaarne bereid tot het geven van nadere inlichtingen.

Toen wij van het bovenstaande kennis namen, kwam weder de gedachte bij ons op, of het toch ook niet voor een groot deel de eigen schuld der fabrikanten is, dat de Nederlandsche nijverheid zoo weinig gewaardeerd wordt. Het heeft er wel iets van, of zij zich met opzet schuilhouden.

In het adresboek »De Nederlandsche Industrie«, verleden jaar uitgegeven en bewerkt door E. A. du Croo c.i., komen 4 fabrikanten van kerkorgels voor, de andere 34 schijnen volkomen onbekend te zijn, tenzij dan misschien bij kerkbesturen en bij de weinige architecten, die zich met kerkenbouw bezig houden.

Wij herinneren ons niet, bij menschenheugenis een advertentie van een orgelmaker in de bouwkundige bladen te hebben aangetroffen.

Meenen de heeren, dat het vak daarvoor te hoog staat, dan staan nog tal van andere reclame-middelen ten dienste, waarmede men zich minder compromitteert, maar ook deze brengen zij niet in toepassing. Is het dus wonder, dat men hun deur voorbij gaat?

Prijsvragen.

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Bij beschikking van den minister van staat, minister van binnenlandsche zaken, is ingericht een jury, aan welke wordt opgedragen de beoordeeling van de op een uit te schrijven prijsvraag voor een nieuw gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam ingekomen antwoorden:

zijn benoemd: tot lid en voorzitter dier jury: prof. dr. A. J. der Kinderen, hoogleeraar directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam;

tot lid en secretaris: Paul J de Jongh, architect te Amsterdam;

tot leden: dr. H. P. Berlage, architect te 's Gravenhage; A. W. Bos, directeur van publieke werken, te Amsterdam; prof. J. Bronner, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam; Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i, architect te Roermond; J. Gratama, c. i, architect, te Amsterdam; dr. Jan Kalf, secretaris der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, te 's Gravenhage; J. Limburg, b. i., architect, te 's Gravenhage; R. N. Roland Holst, kunstschilder, te Laren (N.-H.); prof. jhr. dr. J. Six, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam, en

is bepaald, dat de jury zitting zal houden te Amsterdam.

(Stct.)

PRIJSVRAAG OPENBARE LEESZAAL TE HEERLEN.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen in het Stedelijk Museum te Amsterdam, zal niet, zooals in ons vorig nummer gemeld werd, geopend worden op 1 Dec., doch op Zondag 3 December a.s.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

Wegens ernstige ongesteldheid van den Heer J. Kleyburg, heeft de Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem. te Nieuw-Lekkerland, in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, als plaatsvervangend jurylid aangewezen de heer C. A. Punt.

Namens de Jury,
HERM. v. D. KLOOT MEYBURG.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de 24 November j.l. gehouden vergadering van den Frieschen Bouwkring deelde de voorzitter, de heer W. C. de Groot, mede, dat tusschen den kring en de vereeniging „Kunst aan Allen" samenwerking was verkregen voor een lezing. Op 14 December zal de architect v. d. Kloot Meijburg van Amsterdam spreken over „het burgerwoonhuis, historisch en modern".

Verder zullen in dezen winter nog voor de vereeniging optreden de heeren H. Martin, G. J. Veenstra en S. Koldijk.

Hierna hield de heer Hub. Hoste zijn voordracht over Moderne Architectuur in Holland.

Na afloop van zijn rede riep de heer Hoste de medewerking van den kring in voor het werk der documentatie voor den herbouw van België. Het doel is in alle neutrale en verbonden landen gegevens te verzamelen, die van waarde kunen zijn bij de oplossing van kwesties, bij den herbouw aan de orde komende. Die kwesties kunnen zijn van utiliteit en ook van schoonheid. De internationale Unie, die later in Brussel zal zetelen, zal de gegevens, op fiches verwerkt, verzamelen, zoodat men snel kan nagaan, hoe bijv. een en hetzelfde geval in de verschillende landen tot oplossing is gebracht. Daarmee zal men praktisch zijn voordeel kunnen doen.

De medewerking van den Bouwkring werd toegezegd.

Voorts is nog in beginsel besloten adhaesie te betuigen aan de pogingen van Sloten, om rijks- en provinciaal subsidie te verkrijgen tot herstel der waterpoorten te Sloten, onder leiding der rijkscommissie. De kosten der restauratie worden op f 3000 geraamd, waarvan 50 procent aan 't rijk en 25 procent aan de provincie zal worden gevraagd. Sloten zal dan zelf de ontbrekende som bijdragen.

MODERNE ARCHITECTUUR IN HOLLAND.

Voordracht van Hub. Host, architect, voor den Frieschen Bouwkring te Leeuwarden.

Met zekeren schroom sprak de heer Hoste over de architectuur in Holland. Althans in dien zin met schroom, omdat 't wel vreemd moet vallen, dat hij als buitenlander daarover het woord voerde. Maar zijn verblijf in het milieu zelve en het feit dat Hollanders en Vlamingen broedervolken zijn, die elkaar kunnen verstaan, deed hem zijn aandacht aan dit onderwerp wijden. En dan heeft 't wellicht iets prikkelends juist een buitenlander over de vaderlandsche kunst te hooren. Spreker stelt zich voor zijn overzicht zoo objectief mogelijk te houden, niet in de eerste plaats aan te geven, wat naar zijn meening mooi of leelijk is, maar na te gaan, wat de makers zelve hebben gewild en in hoeverre zij zijn geslaagd.

Allereerst het onderwerp: moderne architectuur.

Wat is modern? Wat van onzen tijd is. Jan Gratama definieerde dit in een door spreker aangehaalde verklaring nader en sprak ook over het element van rust dat in de toekomst zou komen. Maar die rust is uitgebleven. Er is gejaagdheid, geen rust. Wij leven in een tijd van sensatie, die er tevens een is van concentratie. Wij zien dat niet alleen in de politieke organisatie, maar ook in levensuitingen als de warenhuizen, de groote, in één gebouw vereenigde kantoren (Scheepvaarthuis te Amsterdam), straten, waar een zelfde soort zaken zijn gevestigd, het samenstroomen van het handelsleven in de city. In dezen tijd van leven en beweging zien wij een Hollandsche architectuur van eigen karakter. Wat spreker daarin allereerst heeft getroffen is de uitwendige traagheid, veroorzaakt door diep nadenken en met overleg handelen. Tevens valt op te merken een voortdurend en onrustig zoeken naar iets anders. Dit klinkt wel eigenaardig, nadat juist van traagheid is gesproken, maar spreker hoopt dat in het vervolg van zijn rede nader aan te toonen. Zakelijkheid, degelijkheid en nuchterheid, ziedaar elementen van den Hollandschen geest.

Wat is architectuur? Bouwen is ruimte scheppen, zeggen Berlage en Kalff. Ook van der Peks verklaring haalt spreker aan, die voor zich zelve deze omschrijving meent te moeten geven, dat bouwkunst dan toch si het scheppen van mooie ruimten. En ook dit is niet heelemaal juist. Want een gedenkteeken kan een monument van bouwkunst zijn, maar toch architectuur zonder ruimte.

De hedendaagsche evolutie in de bouwkunst staat niet op zich zelf. Ook in andere landen doet zij zich gelden. In de litteratuur is die evolutie na te gaan. Het romantisme was er, vol sentimentaliteit soms, zoodat de gotische stijl wel is verklaard als een samenkomen van de boomtakken in een laan, of als een biddend ten hemel heffen van saamgevoegde handen. Zoo was 't in Frankrijk vóór 1870. De oorlog schudde het wakker. De realisten, naturalisten, intellectualisten, sceptici, positivisten en materialisten drongen van alle kanten naar voren. De wetenschap werd hun god. Deze geestelijke stroomingen lieten niet na invloed op de architectuur te oefenen. Viollet le Duc kwam met zijn rationalistische bouwkunst-principes. Elke vorm, die niet constructief verantwoord is, moest verworpen worden. 't Was mooi, 't was logisch. Constructie en materiaal waren de overheerschende factoren. De rede sprak zich sterker uit dan het gevoel. Voor het redeneerende in deze theorie was de zoekende geest van den Hollander zeer gevoelig. De doelmatigheid werd als eerste eisch gesteld. Dr. Cuypers sloeg onder den Franschen invloed die richting in. Ook Berlage hield zich aan het fondament van die theorie. Hij heeft door woord, geschrift en daad den toenmaligen Augiasstal der bouwkunst schoongeveegd. Elke vorm, leeraarde ook hij, die constructief geen reden van bestaan heeft, moet overboord gegooid. Hij aanvaardt de eischen van de opdracht, de nutsvraag, de eischen van het materiaal als hoedanig hij bouwstoffen uit eigen land gebruikt (baksteen). In zijn systeem is overwegend de geest van zijn tijd van positivisme en rationalisme. Zijn volgelingen werken in dien geest door. Maar Berlage is daarnaast kunstenaar. En de kunstenaar springt gelukkig wel eens uit den band en gaat tot versiering over. Toch is in 't algemeen zijn kunst een teeken des tijds: stolling van den geestelijken stroom die

er liep en de massa tot kennis van haar kracht bracht. Zijn werk heeft frischheid gebracht in het bouwkunstig weten, denken en doen, en heel den rommel van stijlformules opgeruimd.

Spreker gaat in lichtbeeld na werken van Berlage en zijn volgelingen Staal, Kropholler, van Loghem, Leliman, Limburg, Versteeg, Otten, van Gils. Hij wijst op de toepassing van het beginsel, op de spelingen van het vernuft, op onderlinge verschillen en onderlinge overeenstemming.

Een bijzondere plaats neemt Kromhout in. Zijn werken getuigen er van: het American-hotel te Amsterdam, zijn ontwerp voor het Rotterdamsche stadhuis. Hier is een zoeken naar de beweeglijkheid, een opgaan in het fantastische.

Wel vreemd acht spreker het, dat Berlage's werk, terwijl hij nog leeft, reeds nu af kan worden genoemd. Wat hij gedaan heeft — en hij deed veel goeds — is nu reeds kompleet te overzien. Dit laat zich begrijpen. De tijden evolueeren, de gedachten veranderen, de architectuur gaat vooruit.

Een karakteristieke natuur, van den tijd toch ook van Berlage, is de Bazel. Hij is geestelijk verwant aan de Fransche dichters, die in hun ivoren toren zetelden. De Bazels werk kenmerkt zich door eenheid en gestadigheid. Zijn studie van de Egyptische en Assyrische bouwkunst bleef niet zonder invloed op zijn kunst. Die kunst is naar wezen intellectualistisch. Als Berlage aanvaardt de Bazel de eischen van de opdracht, maar hij gaat in de uitwerking een anderen weg. De ruimte moet esthetisch werken bij de Bazel. Hij zoekt naar regelmaat en gelijkvormigheid in de massa, naar harmonie. Heeft Berlage alle vroegere vormgeving verworpen, de Bazel toont zijn afstamming uit de oud-Hollandsche architectuur o. a. door zijn platte pilasters. Drie krachten werken volgens hem in de bouwkunst samen; het beheerschen van de stof, de oprechtheid van het gevoel, het voldoen aan de rede, overeenstemmende met goedheid, schoonheid en waarheid. Gratama sprak van eeuwigheid en tijdelijkheid in de bouwkunst en achtte de tijdelijkheid in de Bazels werk niet voldoende tot accent gekomen. Nader duidt spreker den geest van de Bazels kunst aan bij de lichtbeelden. Hij wijst op het zoeken naar schoonheid in den architecturalen vorm. Vakdétails worden even besproken: het plaatsen van de schoorsteenen op de uiteinden van het dak, het horizontaal karakter van den bouw, de platte pilasters. Ook de Bazel heeft zijn volgelingen, maar uit hun werk blijkt hoe moeilijk 't is een aparten geest als de Bazel na te streven. Toch maakt Jan de Meijere in school- en landhuisbouw wel zuiver werk.

Zoo zijn de hoofdfiguren van het onmiddellijk verleden tijdperk. De evolutie der gedachten: Het materialisme heeft voor geestdriftiger idealisme plaats gemaakt. Een nieuwe weg is voor de jongeren opengekomen. Anti-intellectualistisch is hun geestesrichting, maar daarom niet minder intellectueel. Zij hebben geen eigenlijke theorie, maar zoeken het schoone en het ware in het ideaal. Daarom kon een fijne geest als Péguy in dezen oorlog voor zijn ideaal vechten en helaas sneuvelen. Vol tintelende accenten van levendige beweeglijkheid is het werk der jongeren. En het strekt Holland tot eer daarin voor te gaan. In Frankrijk en Engeland heeft dit idealisme nog nauwelijks weerklank gevonden in de bouwkunst. Duitschland doet nog aan den psychologischen roman. De jongeren gaan op hun gevoel af en zetten hoogstens achteraf een theorie op, zooals v. d. Meij over zijn Scheepvaarthuis. Over die theorie zal spreker 't dan ook niet hebben. Wel over het bouwwerk zelf, dat hij daarop in détails bespreekt. Hij wijst op de hoofdpijlers, die van gewapend beton zijn opgetrokken, op het „gerimpeld kleed" (gelijk de bouwmeester zelf zich uitdrukte)

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

van den baksteen er naast en de middenpijlers, die als koord opwaarts gaan. Ook op het kunstzinnig effect verkregen door het telkens ietwat doen achteruitspringen van de opvolgende verdiepingen, ten einde een ongeveer gelijkwaardig effect te verkrijgen als bij het vooroverhellen der oude huizen. De bouwverordening verbiedt het vooroverhellen en dus moest de oplossing in andere richting worden gezocht. En is op gelukkige wijze gevonden. Nog wordt besproken de symboliek van het beeldwerk in den gevel. Geen beeldhouwwerk, maar beelden, gebakken uit dezelfde kleisoort als de steen. Die symboliek geeft áán de terreinen van werkzaamheid der verschillende scheepvaart-maatschappijen in het huis gevestigd. Hercules die de zuilen van Hercules (de straat van Gibraltar) omklemt, symboliek voor de werkzaamheid van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij in de Middellandsche Zee, zonnevisch tusschen twee inlanders (West-Indische Mail), Vader Rijn met twee urnen, waaruit water vloeit (Rijnvaart-Mij), de evenaar voorgesteld als weegschaal met gordel er omheen — den gordel van smaragd van Multatuli — (Maatschappij Nederland), anker tusschen de sterrenbeelden Kreeft en Steenbok, zinspeling op de keerkringen (Koninklijke Pakketvaart-Mij.). Boeddhatempel, waarbij China door een draak en Japan door een chrysant wordt voorgesteld (Java-China-Japan-lijn). Nog meer versierende elementen zijn er: als de achtersteven van een oud-Hollandsche Oostindie-vaarder „de Eendracht", voorts een reeks van beelden en koppen, portretten van de grondleggers van Nederlands scheepvaart. Het platte dak is met mooi-bruine Cornwallisleien bedekt, die de een naast de ander zijn gemetseld. De trap is van marmer, met eigenaardig gesmeed ijzeren versiersels (geen leuning), de hal doet denken aan de lichthal van een schip enz. Overal ontwaren wij een streven naar plastische werking, niet alleen in den gevel, maar ook in het inwendige, tot in de plafonds der directiekamers.

Ook ander werk van dezen kunstenaar komt op 't doek alsmede van andere jongeren, als De Klerk (woonhuizen met sterk zoeken om den platten wand tot expressie te brengen), Piet Kramer (Te Huis voor minder marinepersoneel te den Helder), Lacroix (winkelpui te Amsterdam, straten in het tuindorp Heiplaat bij Rotterdam, ontwerpen voor herbouw in de streken van den watersnood). De jongeren volgen elkaar niet na, zij gaan alleen in dezelfde richting. Naast zuivere massa en vorm, streven zij naar kleurigheid. Zij hebben aangedurfd wat Berlage zelf niet aandurfde: het gebruik maken van gewapend beton als zichtbaar materiaal.

In den rationalistischen tijd eischten de bouwmeesters plaats voor hun werken naast de oude gebouwen op. De oudheidkundigen kwamen daartegen op, omdat het een niet bij het andere zou passen. Maar de bouwmeesters wezen op het naast elkaar gebruiken van verschillende stijlen in vroegere perioden. Het moderne stond naast het oude, soms niet zonder zekere lawaaierigheid. De werken der allerjongsten zijn zeker en vast modern. Bij hen echter tevens een streven om ze niet te modern, te opvallend te maken. Een streven naar tempering, zoodat tusschen oud en nieuw een zekere harmonie ontstaat; zonder eigen tijd te verlochenen overeenkomst te verkrijgen. Vol besef van eigen waarde en tevens van waarde van het oude. In een vergadering van Heemschut heeft de Bazel indertijd gezegd, dat het bouwwerk niet op zich zelf staat, maar ook in harmonie met de omgeving moet zijn. Dit stelsel zien wij hier door de jongeren doorgevoerd, maar nu ook buiten het landhuis en de landelijke omgeving.

Aan het slot van zijn voordracht zegt spreker er naar gestreefd te hebben zoo objectief mogelijk te zijn gebleven. Toch kan hij de Hollandsche architectuur gelukwenschen met wat reeds is verkregen. Het doel is echter ook nu nog niet bereikt. De evolutie gaat gestadig door. De opdrachten worden anders, de bouwstoffen worden anders en wil de architectuur gemeenschapskunst blijven, dan moet zij steeds anders, steeds ruimer worden.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 48. Mededeelingen, betreffende het Genootschap.

Rapport Jury voor de Prijsvraag Genootschapskalender 1917.

Kunstbeschouwing van den heer J. A. van der Pek op de Ledenvergadering van 7 November 1916, door Jan de Meijer (vervolg).

Het bureau voor auteursrecht van Beeldende Kunsten.

Uit boeken en tijdschriften.

Nederlandsch fabrikaat.

Oude metalen moeten in ons land blijven.

Collectieve arbeidsovereenkomst voor het stucadoorsbedrijf.

DE BOUWWERELD No. 47. Neerlands natuurlijke schatten, door J. van Baren (vervolg), met afbeeldingen.

Denkbeelden over reclame, door B. Knol.

Afbeeldingen en losse plant. Landhuizen te Naarden, arch. J. H. W Leliman.

DE INGENIEUR No. 48. Het nieuwe station te Maastricht Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 8 Juli 1916, door ir. G. W. van Henkelom, met afbeeldingen en 2 platen.

Historisch dijkonderzoek in Noord-Holland, door ir. A. Groothoff, oud-ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Zuid-Holland.

Verslag der vergadering van de Vereeniging van Waterstaats-Ingenieurs in Ned. Oost Indië, van 28 Augustus 1916 te Semarang.

Ingezonden Stukken. De Opiumfabricage in Nederlandsch-Indië, door ir. S. L. Huizer.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 47. Contributie-verhooging. — Afdeelings-reglementen (slot). — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Wenken voor den utiliteitsbouw. (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1915 (vervolg). — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 47. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Havenwerken in Nederlandsch Oost-Indië, V.

Ingezonden. Over een aanbesteding te Wehl, door J. Wolters en Stark, aannemers te Didam.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. Van Speijkstraat 10.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

MINISTERIE VAN WATERSTAAT

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op WOENSDAG, 27 December 1916, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, aan het gebouw van zijn Departement, te 's Gravenhage, worden aanbesteed:

Het maken van een gebouw ten dienste van het Centraal Bureau voor de Statistiek, aan de Oostduinlaan te 's Gravenhage.

Raming f 465.000.

Het bestek no. 90 ligt na 3 December 1916 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, aan de lokalen der Provinciale Besturen en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten te bekomen bij de firma Gebroeders VAN CLEEF, boekhandelaar, Spui 28 te 's Gravenhage en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Rijksbouwmeester in het 1e District, Van de Spiegelstraat 3, te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 13 December 1916, des namiddags ten 2 ure.

's Gravenhage, 15 November 1916

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

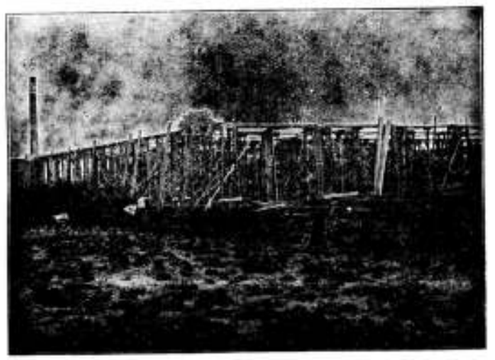

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 265, AMSTERDAM.
FABRIEK TE ZAANDAM.
Speciaal alles voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranuet.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Een oud kanaalplan.

De Kanaalvereeniging „De Geldersche Vallei", voorzitter mr. J. C. Graaf van Randwijck, burgemeester van Amersfoort, heeft zich per request tot de Tweede Kamer gewend, met het verzoek, het wetsontwerp tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee spoedig in behandeling te willen nemen en te bekrachtigen en te willen bevorderen, zooveel in haar vermogen ligt, dat het wetsontwerp, bedoeld in art. 2, ten behoeve van de landsverdediging aan te leggen werken, zoo spoedig mogelijk worde ingediend.

De vereeniging wijst er op, dat het tot stand komen van de droogmaking der Zuiderzee niet alleen een groot nationaal belang is, maar tevens bevorderlijk zal zijn aan de verkrijging van het door handel en industrie zoo zeer begeerde scheepvaartkanaal door de Geldersche Vallei en aan de verbetering der afwateringstoestanden dier streek.

Aan de belanghebbende gemeentebesturen in de Geldersche Vallei en Eemland is verzocht aan dit request adhaesie te willen betuigen.

Bestrijding van paalworm.

In Amerika vindt een nieuwe en orgineele wijze van bestrijding van den paalworm ingang. Men weet, dat de paalworm (teredo), die ter hoogte tusschen laag en hoog water zich in het paalwerk inboort, tot dusver door beslaan van den paal met spijkers, of door impregneeren daarvan met giftige stoffen geweerd moest worden, maar toch nog dikwijls zich wist in te boren. Daar het dier, voor hij zijn eersten houvast in 't hout krijgt, evenwel verscheidene uren aan de oppervlakte bezig is, maakt men daarvan gebruik, om het in dien tijd door een ring, die om den paal door het getij op en neer bewogen wordt, er af te stooten. Zoo'n ring moet drijven en is b.v. van met metaal beslagen hout. De slijtage van den paal door het schuren van den ring schijnt in geen vergelijking te komen met de verwoesting, door den paalworm aangericht. (N.R.Ct.)

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofd-Opzichter, bij de Nederlandsche Maatschappij voor Havenwerken, Amstelstraat 32, Amsterdam, voor de uitvoering van werken in China. Indiensttreding ongeveer half Februari 1917, duur der werken circa 2½ jaar. Aanvangssalaris 400 Mex. dollars per maand, met uitzicht op verhooging, vrij reis heen en weer en vrije woning. Sollicitaties schriftelijk aan het kantoor der Maatschappij. (1)

— Bouwkundig Opzichter, te Den Helder, bekend met betonwerk. Brieven lett. L. aan Duinker's Adv. Bureau, Helder. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met bruggenbouw en gewapend beton, bij de Gemeentewerken te Leeuwarden. Uitvoerige brieven vóór 10 December e.k. aan den Burgemeester, teekeningen aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met bouw en inrichting van Gasfabrieken. Salaris f 100 tot f 125 per maand. Brieven met referentiën onder No. 2509, Advert. bureau v. d. Passage-Boekhandel, den Haag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met ontwerpen, vrij van dienst, op architectenbureau te Zeist. Uitvoerige brieven lett. B. H. 804, Nieuws van den Dag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, aesthetisch ontwikkeld, bij de Gemeentewerken te Leeuwarden. Sollicitatie vóór 7 December 1916 bij den Burgemeester, teekeningen bij den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Gemeente-Architect te Naarden. Jaarwedde f 1600 tot f 2000. Diploma Bouwk. Opzichter en vroegere werkzaamheid bij Gemeentewerken gewenscht. Uitvoerige brieven en referenties vóór 10 December a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Directeur der Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, tegen 15 Februari 1917. Jaarwedde f 4500 tot maximum f 5400. Zich vóór 8 December e.k. schriftelijk te wenden tot den Secretaris Mr. F. H. Abbing, Emmalaan 2, Utrecht. (2)

51STE JAARGANG. ZATERDAG 9 DECEMBER 1916. No. 50

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De oudste Kerken.

Vervolg (Zie bladz. 194).

In de eerste twee eeuwen na Christus bleef de gemeente tot een zwervend leven gedoemd; de vervolging noodzaakte de belijders der nieuwe leer, hun samenkomsten te houden in steengroeven en holen, zooveel mogelijk in het verborgene; zoolang zij geen vergunning hadden tot het oprichten van eigen bedehuizen bestond eigenlijk ook de behoefte daaraan niet.

Eerst in de jaren tusschen 200 en 250 ontstond iets dat op christelijken kerkbouw geleek. De Christenen werden in die jaren vrijwel met rust gelaten door de elkander opvolgende Romeinsche keizers. Alleen Maximinus de Thraciër maakte hierop een uitzondering en onder keizer Decius in 250 werd de kerk met algeheelen ondergang bedreigd, maar negen jaren later braken betere tijden aan. Keizer Gallienus was liberale beginselen op het punt van den godsdienst toegedaan en alle gezindten waren hem gelijk. Hij erkende de Christelijke gemeente als een wettig bestaande vereeniging en vaardigde een decreet uit, dat haar de vergaderplaatsen, die haar door Decius ontnomen waren, teruggegeven zouden worden. Wij kunnen hierin het bewijs zien, dat er voor 250 christengemeenten waren, die op bepaalde plaatsen samenkwamen en dus ook waarschijnlijk kerken bezaten, hoe eenvoudig dan ook ingericht.

Het decreet van Gallienus had tengevolge, dat het aantal Christenen onder alle standen buitengewoon toenam. Nu het gevaar voorbij scheen, dat gedurende een paar eeuwen de geloovigen bedreigd had, nu er niet zooveel moed meer toe noodig was, om zich bij hen aan te sluiten, traden ook rijker met aardsche goederen bedeelden tot de gemeenschap toe en er ontstond, in de grootere steden inzonderheid, een drang tot het bouwen van mooiere kerken dan voorheen, men wedijverde zelfs om elkander in pracht van inrichting te overtreffen.

Onverwacht kwam toen in 303 de laatste en grootste christenvervolging op bevel van Diocletianus. Dat bevel hield ook in, alle kerken met den grond gelijk te maken en het kostte niet veel moeite de vervolgers daartoe aan te sporen, want een rijke buit viel hun daarbij in handen, nog afgezien van het behagen, dat een opgewonden volksmenigte altijd schept in een vernieling van andermans eigendom, vooral wanneer die door de overheid getolereerd wordt of de overheid er zelf aan mededoet. Zij vindt dan altijd gedienstigen, die gaarne een handje medehelpen.

Diocletianus had zijn residentie te Nicomedië, het tegenwoordige Ismid, eertijds de hoofdstad van Bithynië, gelegen aan een inham aan de noordkust van klein-Azië, tegenover Constantinopel. De kerken der keizerlijke residentie moesten het het eerst ontgelden en daaronder de hoofdkerk, die om haar pracht van bouw en versiering beroemd was. Van het Romeinsche Nicomedië, waar verscheidene keizers verblijf hebben gehouden en dat eenmaal een der voornaamste steden van Klein-Azië was, is weinig overgebleven. Aardbevingen, invallen van barbaren hebben er herhaalde malen groote verwoestingen aangericht; het klimaat was er ongezond en dit leidde tot ontvolking. Ook zelfs uit

den Byzantijnschen tijd zijn er weinig overblijfselen meer aan te wijzen; een en ander verwondert ons niet, wanneer wij lezen, dat de bouwvallen eeuwen lang en wellicht nog wel, op de bekende wijze, door latere geslachten als steengroeven zijn geëxploiteerd.

Waar wij dus de plaats der beroemde kerk moeten zoeken, in het thans buiten de stad gelegen zeer oude klooster van Agios Panteleimon, of in de moskee, die na de verovering der stad door de Turken, in 1331, de hoofdkerk verving, in ons niet bekend en welke hoofdvorm dit gebouw vertoond heeft weten wij evenmin.

Met het optreden van Constantijn de Groote verkregen de Christenen weder vergunning, overal de verwoeste kerken op te bouwen en nieuwe te stichten en toen deze keizer in 323 het Christendom tot staatsgodsdienst had verheven begon hij ook zelf met grooten ijver daadwerkelijk den bouw van kerken te bevorderen en het spreekt vanzelf, dat dit keizerlijk voorbeeld weldra navolging vond.

Ook Constantijns moeder Helena maakte zich voor de uitbreiding van het Christendom en de stichting van kerken zeer verdienstelijk. Hare nagedachtenis verdient wellicht meer eerbied, dan die van den eerzuchtigen, despotieken keizer, wiens oogmerken weinig met de Christelijke beginselen strookten en die weinig kieskeurig was in de middelen om ze te bereiken. Die nagedachtenis is o.a. verbonden aan de zoogenaamde Geboorte-kerk te Bethlehem en aan de kerk van het Heilige graf te Jeruzalem. Evenwel zijn die kerken in later eeuwen herhaaldelijk verbouwd, zoodat wij ons van den oorspronkelijken aanleg geen voorstelling meer kunnen maken en daarvan waarschijnlijk ook slechts onbeteekenende fragmenten over zijn.

De tijd van Constantijn was een goede tijd voor de architecten, er waren er veel te weinig, want de bouwkunst was, tengevolge der woelige tijdsomstandigheden, in verval geraakt. De keizer vaardigde dan ook een edict uit, waarbij de oprichting van bouwscholen in de provinciën werd bevolen en velerlei gunsten aan aankomende architecten werden beloofd.

Deze kunstmatige bevordering der bouwkunst heeft geen groote uitkomsten gehad, zelfs niet in Rome en andere groote steden. De eenige landstreek, waar, misschien ten gevolge dezer maatregelen, een typische bouwkunst is ontstaan, is Centraal-Syrië. Daar ontstond een soort van school, welker werken nog voor een groot deel bewaard gebleven zijn in bouwvallen, die ons nog een duidelijk beeld van den oorspronkelijken staat der gebouwen geven. Ook andere gunstige omstandigheden hebben daartoe medegewerkt. Dat er overigens van Oud-Christelijke d. w. z. Voor-Byzantijnsche architectuur zoo weinig is overgebleven, zal wel ten deele daaraan moeten worden toegeschreven, dat men niet over bekwame bouwmeesters beschikken kon, zoodat de bouwwerken niet oordeelkundig en solide genoeg werden samengesteld, om gedurende vele eeuwen aan elkaar opvolgende stormen van allerlei aard weerstand te kunnen bieden. Alleen Syrië maakte een uitzondering, maar vandaar is geen directe invloed op de eerstvolgende eeuwen uitgegaan. Eerst veel later, nadat de kruistochten aan de bewoners van West-Europa gelegenheid hadden gegeven, het tot dusver vrijwel onbekende Oosten te leeren kennen, zouden de constructiebeginselen der Syrische bouwmeesters in de Westersche kunst ingang vinden.

In de westelijke streken van het Romeinsche rijk zou men nog lang teren op de z.g. klassieke tradities.

Voor kleine bijeenkomsten leende zich het Romeinsche huis goed door zijn aanleg. Meestal toch had het aan de van de straat afgekeerde zijde een of meer grootere lokalen, die in verbinding stonden met een door galerijen omgeven binnenplaats. Deze ruimten waren voldoende voor de eenvoudige godsdienstoefeningen, die, behalve in de verkondiging van het evangelie, bestonden in den doop, psalmgezang, liefdemaal en avondmaal met den daaraan verbonden dankdienst (agape en eucharistie). Na den dood der apostelen Petrus en Paulus, tot het einde der 2de eeuw bleven de woonhuizen de eenige vergaderplaatsen en eerst onder de regeering der keizers Septimius Severus en Alexander Severus konden de Christenen er aan denken, in het openbaar ruimere lokalen te bouwen of in te richten.

(Wordt vervolgd.)

Een Nederlandsch bouwmeester der zestiende eeuw.

Met een plechtigheid, waaruit men zou mogen opmaken dat de belangstelling voor Nederlandsche bouwmeesters en hun werk in Nederland wassende is, althans, wanneer zij maar lang genoeg dood zijn, is verleden week aan den gevel van het Stedelijk Museum te Amsterdam het standbeeld onthuld van Joost Janszoon, bijgenaamd Bilhamer.

Aan het uitvoerig verslag van die onthulling in de „Nieuwe Rott. Courant" ontleenen wij de volgende zeer belangrijke levensbijzonderheden van den meester:

Joost Janszoon werd in 1541 geboren en behalve, dat hij „vermaert Architecteur en Beeldt-houwer" was, bekleedde hij nog andere functies, zooals landmeter, kopergraveur, kaartenteekenaar, ingenieur en zelfs horlogemaker en uitgever, wat hun, zooals de aard in dien tijd was, verschillende bijnamen bezorgde. Komt hij op de stadsrekeningen herhaaldelijk voor als Joost Janszoon Beeldtsnijder (van af 1566); na 1571 heet hij Joost Janszoon Landtmeeter of Horlogienmaker, hetgeen in verband stond met het maken van snijwerk aan het beroemde uurwerk van Straatsburg (1571—74). Het meest bekend was hij onder den naam van Joost Janszoon Bilhamer (Bijl-hamer), genoemd naar het werktuig van de steenhouwers, een soort korte houweel. Eigenaardig, dat hij dit werktuig voor handteekening bezigde. Onder zijn ontwerpen teekende hij een langwerpig vierkanten steen met den naam „Joost Janszo" en op den steen den bijlhamer.

Aleer we een blik slaan op het veel omvattend werk, dat zijn verschillende betrekkingen meebrachten, willen we eerst zijn hoofdwerk nader bezien: Het belangrijke bouwwerk voor de stedelijke regeering, n.l. de toren der oude of St. Nicolaaskerk te Amsterdam, begonnen in 1558 en voltooid in het beruchte jaar 1566, dus 46 jaar later dan het waarschijnlijke prototype, de Haarlemsche toren. Het ontwerp, dat hij voor den bouw van den Ouden Kerkstoren vervaardigde en den raden van Amsterdam voorlegde scheen nog al de aandacht te trekken door lengte en uitvoering: men noemde het ten minste: „Een extraordinaire lange opgerolde teekening, zeer konstig en uitvoerig op parquement geteekend, verbeeldende een concept tot het bouwen van een extra Schoonen Tooren te Amsterdam voor de Oude Kerk. Door Joost Janzen Bilhamer, architect van de stad Amsterdam."

— „Der Meister ist unleugbar der interessanteste Amsterdamer Künstler der zweiten Hälfte des 16ten Jahrhunderts, welcher seiner Vaderstadt in dem Oudekerk-Turm eine der eindrucksvollsten Bauschöpfungen des Landes hinterlassen," — schreef zeer terecht de onlangs overleden privaatdocent aan de K. Technische Hoogeschool te Berlijn, Dr. Georg Galland in zijn — „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei." —

In de 16e eeuw had de toren een eenigszins ander voorkomen, wat blijkt uit de afbeelding op de kaart van Cornelis Anthonisz, die gemaakt werd omstreeks de 1e helft der 16e eeuw: voornamelijk het benedengedeelte is in een latere

eeuw massiever geworden. De geschiedschrijver Jan Wagenaar gewaagt van het langzamerhand verzakken der fundeeringen en in het midden der 18e eeuw werd dit euvel door den Kerkeraad verholpen, door den toren, van gebakken en gehouwen steen nieuw ommetseld, in zijn tegenwoordigen staat te brengen. Hoewel het „weeckgrondigh Amsterdam" genoegzaam bekend is, werd volgens oude overlevering voor den bouw van den Oude-Kerkstoren niet geheid. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat onze Amsterdamsche voorouders begonnen waren met het bebouwen van de van nature hoog en droog liggende plekken (13e eeuw) en eerst later overgingen tot het bebouwen van het moerassige gedeelte. Het oudste stadsgedeelte, waaronder ook de Oude-Kerk behoort, zou hiermede overeen te brengen zijn. De 240 voet hooge toren, half uit steen en hout opgetrokken, heeft 3 omgangen, „op een konstige wijze vast en sterk, in elkanderen verbonden". Boven een der vensters bevinden zich twee jaartallen, 1566 datum van voltooiing en 1738 het jaar der ommetseling. Het vierkante steenen benedendeel wordt afgesloten door een balustrade met obelisken op de hoeken en gaat over in de houten achtkant en door leien en lood afgedekte klokkenkamer met twee omgangen, geschraagd door zestien slanke steunsels, waarboven zich een konvex en vervolgens een konkaaf gebogen koepel welft, die nogmaals geopend is en eindelijk eindigt in een doorzichtige peervormige bekroning.

Het werk van onzen bouwmeester is niet zonder grooten invloed geweest op latere bouwwerken. De heer van Reijn herinnert slechts aan den door Cornelis Pietersz uitgevoerden toren van de waag te Alkmaar (1595—1599) en aan den raadhuistoren te Leiden (1577). Verder, op gothische reminiscenties wijzend, de kleinere torens van het St. Jakobsgasthuis te Leiden, de zoogenaamde speeltoren te Monnikendam (1591), de Middelburger Abdijtoren, de St. Stephanustoren te Nijmegen (1593) en de stadshuistoren te Veere (1591—95) enz. Vervolgens zou hetgeen burgemeester Nicolaas Witsen zich nog uit zijn jeugd herinnerde, bij de Nieuwe Kerk tijdens de aanwezigheid van het kerkhof, een als bouw- en beeldhouwwerk zeer bekend geworden „beenhuysje" het werk zijn van den bouwmeester Joost Jansz. Bilhamer, „twelek in konst van architectuur en beeltwerck syns gelycken niet hadde."

Als kopergraveur noemt Chr. Kramm van Joost Jansz een gravure, waarop het beleg van Leiden voorkomt, „met al sijne fortressen bij de Spaensen rondom gelegt, seer konstigh na het leeven gemaekt", in 1573—74 verschenen en thans bewaard als copie van T. Reets, 1717, in het museum te Leiden.

Als cartograaf, landmeter en ingenieur treedt hij vermoedelijk na 1566 op en in de vele stadrekeningen lezen we herhaaldelijk hoe hem „voor zekere diensten ende arbeidsloen eene somme betaelt" werd voor „'t maicken van zekere caerten deser stede, als anders." Een groote verzameling, die later in 't bezit gekomen is van den achterkleinzoon, den bekenden burgemeester Nicolaas Witsen en na diens dood publiek verkocht werd, bestond uit boeken, handschriften, teekeningen, prenten, ontwerpen voor kloosters, huizen, forten, waarvan bij overlevering nog bekend is een platte grond van St. Joris Hof, het Graaumunnike klooster, platte gronden van de Nieuwe- en Oude Kerk, „caerten van Aemstellant, Leijden en Haerlem" op verlangen van burgemeesteren; en op last van Hertog van Alva verschillende kaarten van Noord-Holland, Haarlemmermeer, Oude Wetering, Sparendam, enz. enz. Te hopen is, dat het vermoeden van den geschiedvorscher Jacobus Koning, die gelooft, dat deze kunstschatten zich nog ergens in ons land bevinden, op waarheid mag berusten.

Ofschoon Joost Jansz. voortdurend op goeden voet stond met de stedelijke regeering, komt hij ook meermalen in connectie met den Spaanschen landvoogd en was zelfs „den Moor" Alva zeer genegen en diende den Spanjaarden als ingenieur.

Dan weer werkende aan de kasteelen, die Alva liet bouwen in de voornaamste steden van ons land, om de burgerij beter in bedwang te kunnen houden, ontwierp hij elders te Amsterdam als vestingbouwkundige een forteres ter verdediging tegen de wanhopige troepen van Prins Willem van Oranje of hield zich bezig met het dempen, dijkaanleg, versterken van bolwerk of forten, aan welke taak hij zijn laatste levensjaren gewijd heeft. Ook onder Don Frederik in Haarlem was hij als ingenieur in diens leger werkzaam. In 1573 ontwierp hij een toestel, om de gezonken vaartuigen op te halen, die men in het Y had laten zinken, met het doel, de vrij sterke vloot van Bossu, die in de haven van Amsterdam lag, de uitvaart te beletten. Zelfs galeien en roeischepen werden door hem ontworpen. Graaf van Leicester gaf 21 Maart 1586 last de stad Amsterdam te vergrooten en te fortificeeren en ook daar treffen we onzen werkzamen stadgenoot als landmeter aan, waaraan, naar het schijnt, hij een gewichtig aandeel gehad heeft. Hij deed er vele opmetingen en teekende een aantal kaarten van stadsgedeelten.

Te midden der heftige beroeringen van zijn tijd, waarin de Nederlanders zuchtten onder Spaansche overheersching, godsdiensttwisten en de hatelijke „Tienden-penning" met als gevolg daarvan den Tachtigjarigen oorlog; Onder de regeering van „el Rey" Filips en den beruchten Ferdinand Alvarez de Toledo, Hertog van Alva, die, vooral tusschen de jaren 1555 en 1573, een schrik voor ons land geweest waren; In den tijd die het ontstaan van den „Bloedraad" in het leven riep, de onthoofding van Egmond en Hoorne; In den tijd der Watergeuzen, Kenau Simonsd. Hasselaer en Wigbold Ripperda, leefde en stierf Joost Janszoon Bilhamer te midden van zijn vele werkzaamheden. In den echt verbonden op 21 Mei 1586 met zijn tweede echtgenoote Catharina Klaer-Gaef-dochter, weduwe van den stadssecretaris van Amsterdam, Lambert Cornelisz. Opsy, overleed Joost Janszoon 6 jaar later „den 8sten November 1591". Drie dagen later werd hij begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam; hij had den leeftijd van 50 jaar bereikt.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 49. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
De taak der Verificatie-commissie.
Concept-Begrooting 1916—1917.
Verslag der 1383ste Ledenvergadering van 22 November 1916.
Verslag der Huishoudelijke Vergadering van 22 November 1916.
Beeldhouwwerk van Mej. E. L. Beyerman, door Jan de Meijer, met afbeeldingen.
Joost Jansz. Bilhamer.
De Academieprijsvraag.
Toren te Amersfoort, door Jos. Th. Cuypers B. N. A.
De uitgaven Schueler.
Verslag over de jaren 1914 en 1915 der handelingen van den Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond.
Twee eeuwen warmwaterverwarming.

DE BOUWWERELD No. 48. Neerland's natuurlijke schatten, door J. van Baren (slot), met afbeeldingen.
Beton- of Gewapend Betonpalen, door ir. Mart J. Stam, overgenomen uit: „Gewapend Beton".

DE INGENIEUR No. 49. Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Agenda voor de Vergadering van 12 December 1916.
Proefnemingen met een watervijzel, door ir. J. C. Horch, met afbeeldingen.

Invloed van eb en vloed op benedenrivieren. Wijziging in een toevoeging aan het artikel, voorkomende in „De Ingenieur" van 15 Juli 1916, No. 29, blz. 544, door prof. ir. G. H. de Vries Broekman.

Eenige theoretische beschouwingen over kwel, door prof. ir. F. K. Th. Iterson, met afbeeldingen.

Uit het verslag van den hoofdingenieur voor het Stoomwezen over 1915.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 48. Een gewichtige beslissing. — Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Wenken voor den utiliteitsbouw (vervolg). — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1915 (vervolg). — De droogmaking van de Zuiderzee. — Boek en tijdschriften. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 48. Bindende Besluiten.
Actie te Enschede.
Havenwerken in Nederlandsch Oost-Indië, VI (slot).
Handelsmaterialen in ijzer en staal.

Varia.

DE CATACOMBEN AAN DE SOMME.

Bij den strijd in Combles is, zoo schrijft Schenermann in de „Norddeutsche Allgemeine Zeitung", voor het eerst melding gemaakt in dezen oorlog van merkwaardige catacomben, onderaardsche gangen en vertrekken, die diep onder de straten en huizen van het vlek door liepen. Boven kon de vijand alles gerust in splinters schieten, in de oude onderaardsche gangen, waar de verbandplaats was, lagen de gewonden ten minste veilig.

De vele meters dikke dekking van een met plantenwortels als door een net samengehouden bodem konden zelfs de zwaarste granaten nooit doorboren. De catacomben van Combles — de Saksische troepen noemen ze Kumben — hebben ons dus goede diensten bewezen, zoo lang de plaats onder roffelvuur stond. Door een toeval waren ze ontdekt. Het doel en de uitgestrektheid ervan heeft men niet kunnen bepalen, want de tijd was niet erg geschikt voor wetenschappelijke onderzoekingen. Zij liepen naar een richting in een eindelooze gang uit, die men twee honderd meter ver kon volgen. Dan werd de lucht zoo slecht, dat men slechts met een gasmasker verder kon. Een plaatselijk tegende beweert, dat deze raadselachtige onderaardsche vertrekken van een kasteel uit de middeleeuwen afkomstig zijn, dat op geheimzinnige wijze met een naburig kasteel verbonden was.

Langzamerhand is gebleken, dat deze catacomben geen bijzonderheid van Combles zijn, maar dat men ze aan de Somme ook op vele andere plaatsen vindt, zooals te Bapaume. Er zijn lieden, die beweren, dat er in de geheele streek geen oud dorp is, dat niet een huis diep onder zijn straten zijn geheime gangen heeft. Vindt men ze bij uitzonderingen niet, dan moet de holen-geestelijke J. op bezoek komen, een geleerde en bewegelijke divisie-zielenherder, die de catacomben aan het Somme-front tot een onderwerp van grondige onderzoekingen heeft gemaakt. Hij behoeft maar te komen, dan ontdekt hij ze zeker. Vaak helpt ook het toeval. Kort geleden was ik in een dorp waar de vijand dagelijks eenige zware granaten in werpt, waartegen noch de huizen noch de kelders dekking bieden. Men begon dus onderaardsche kwartieren aan te leggen. Nauwelijks was de genie op een plek goed en wel in den grond gekomen, toen zich voor haar spaden wijde gewelfde gangen en hooge hallen openden. Zij hadden catacomben gevonden, waarvan de toegang dicht gevallen was en waarvan men het bestaan had vergeten. Men kon zich, zonder verdere moeite te doen, inrichten in de vertrekken, die menschelijke vlijt, honderden of duizenden jaren geleden geschapen had.

In vele andere plaatsen weet men van het bestaan der catacomben, al kan men er menigmaal niet in komen, en hebben zij het onderwerp gevormd van geleerde onderzoekingen; maar zij zijn vooral een prikkel geweest voor de verbeeldingskracht van de inwoners. Nu eens zijn ze het onderaardsche slot van een roover geweest, die hier zijn gevangenen opsloot, en zijn schatten verborg, dan weer waren ze toevluchtsoorden voor alle mogelijke vervolgden van de oude Galliërs tot de Hugenooten en den adel onder de revolutie toe. De bevolking heeft een eigen woord voor deze catacomben, wat reeds bewijst, dat zij in de buurt ver verspreid en algemeen bekend zijn. Men noemt ze in Picardië „les muches".

(Vervolg zie pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 4.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

Ik heb eenige van deze muches gezien. En met name die onder het dorp B., in de buurt van Bapaume liggende, nader kunnende bezichtigen. Ziet men het plan ervan, dan ontdekt men, dat onder het tegenwoordige dorp een tweede bijna nog grooter diep onder de aarde verborgen ligt. Het ondergrondsche dorp heeft evenals het bovengrondsche een hoofdstraat, waaraan zich links en rechts zijstraten en wegen en overal woongelegenheden aansluiten. Noch in getal, noch in ligging staan ze met elkaar in verband. Ze zijn volkomen onafhankelijk van elkaar ontstaan. De bevolking van het tegenwoordige dorp zou met haar huisraad en haar vee gemakkelijk plaats vinden onder de aarde.

Men daalt diep naar beneden voor men op een gelijken weg komt. Hier heeft men manshoogte en voldoend breede onregelmatig loopende gangen, die in de krijtsteen uitgebroken zijn en slechts daar waar de uitgang naar boven is, zijn zij netjes met baksteen overwelfd. De ouderdom van deze baksteenen heeft men niet kunnen bepalen. In een ander muches-systeem vond ik in het gewelf baksteenen, waarin Romeinsche cijfers stonden. En die toch naar hun karakter te oordeelen later dan in de middeleeuwen waren ontstaan. Alle paar pas was er een opening naar links en rechts. En door deze lage openingen kwam men in vertrekken. Deze vertrekken zijn van een onregelmatigen ronden vorm en zoo groot als een middelmatige kamer. Geschikt dus om een familie eenigen tijd lang te herbergen. Onderling staan deze vertrekken niet in verbinding, elk heeft zijn eigen uitgang in den gang, zoodat het geheel er in plattengrond als een druiventros uit ziet. In de muren gehouwen zitplaatsen of banken zooals men anders vaak in holen vindt ontdekt men nergens. Ieder vertrek heeft echter bijna vlak naast zijn ingang een nis in den muur, waar men blijkbaar het licht heeft neergezet. Een vertrek overtreft alle andere in grootte en in zorgvuldigheid van bewerking. Het is meer dan vier meter hoog, de zoldering verloopt puntig als een gothisch gewelf. Dat moet de onderaardsche kerk zijn geweest. De bodem van de gangen, waarin een vreemde zeer gemakkelijk zou kunnen verdwalen en van de zeer talrijke vertrekken, ligt zestien meter en meer onder de oppervlakte. Met de bovenwereld stond dit labyrinth vroeger, voor de Duitsche soldaten gemakkelijker toegangswegen aanlegden, slechts door een ronde gemetselde schacht in verbinding, die er precies uitziet als een uitgedroogde waterput. Toch is de lucht overal verbazend goed. De wanden zijn, behalve op eenige plekken waar door barsten in het gesteente water siepelt, droog en men kon hier dus als het moest even goed wonen als onder een loopgraafdekking. De vluchtige bezoeker ziet niet of deze muches bewoond zijn geweest. Op den grond ziet men geen spoor van humusvorming. Maar het is mogelijk, dat afgebrokkelde stukken van de wanden en zoldering de humus weer toegedekt hebben.

Wat de Fransche onderzoekingen over de muches aan het licht gebracht hebben, weet ik niet. Ik weet slechts, dat sommigen ze voor prae-historisch en andere ze voor heel late bouwwerken houden, wat niet in tegenspraak behoeft te zijn. De krijtformatie, die zeer voor den bouw van deze catacomben geschikt is, kan in verschillende perioden in denzelfden nood dezelfde schuilplaatsen hebben voortgebracht.

EEN NIEUW SOORT TIMMERHOUT.

Nu er, door de hooge vrachten en den geringen aanvoer uit de Oostzeehavens, voor het bewerkte hout zulke fabelachtige prijzen gevraagd worden, zijn, volgens het Hbld., de Limburgsche timmerlui op de gedachte gekomen om het hout der in deze streken veelvuldig voorkomende Canadeesche populieren — Canada's heeten ze in den volksmond — tot timmerhout te verwerken. Voor betimmeringen, die niet aan weer en wind zijn blootgesteld, schijnen de genomen proeven goed te bevallen, zoodat men meer en meer er toe overgaat om de kaprijpe Canada's aan de klompenmakers, bij wie ze vroeger vrijwel zonder uitzondering terecht kwamen, afhandig te maken, waardoor de koopwaarde natuurlijk ten zeerste is toegenomen. Deden de veel op de Maasweiden groeiende Canada's het vroeger heel goed als ze per jaar een gulden in waarde vooruit gingen en dus tegen hun kaprijkheid, als ze dertig jaar oud waren, f 30 opbrachten, tegenwoordig wordt er voor boomen van genoemden leeftijd graag f 70 à f 75 per stuk betaald, zoodat ze per jaar leeftijd ongeveer een rijksdaalder kunnen opbrengen.

Het bezit van kaprijke boomen is, nu er zulke hooge eischen aan de gemeentelijke schatkist worden gesteld, voor heel veel gemeentebesturen een ware uitkomst en niet alleen Canada's, maar ook heele dennenbosschen worden in dezen tijd veelal maar radicaal opgeruimd, daar men, als na den oorlog uit de Oostzeestreken weer groote hoeveelheden hout zullen aankomen, een groote terugslag in de prijzen verwacht.

Werden hier op het plattelend vooral bij den bouw van boerenschuren vroeger ook al veel dennenslieten en -palen als steunbalken en voor bintwerk aangewend, de abnormale omstandigheden hebben ook het gebruik daarvan ten zeerste doen toenemen, wat gevoegd bij de pogingen van alle papierfabrikanten en mijnbouwagenten, om zich zooveel mogelijk van voorraad te voorzien tot gevolg heeft gehad, dat ook de prijzen van het dennenhout met 100 à 150 pCt. vooruit zijn gegaan: een kaprijp dennebosch van 30- à 35-jarigen leeftijd, dat f 1200 per H.A. opbracht, wordt nu graag met f 2500 en f 3000 betaald en het gevolg van een en ander zal zonder twijfel wezen, dat de toch al dreigende ontbossching van Limburg nu veel sneller haar beslag zal krijgen, dan in normale omstandigheden het geval zou zijn geweest.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Gebrek aan heipalen.

De Redactie der Nieuwe Rott. Courant heeft zich tot verschillende

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

handelaren in heipalen en ook tot de Nederlandsche Heidemaatschappij gewend met de vraag, of er op de een of andere wijze nog aan heipalen van de hier ter stede benoodigde lengte zou zijn te komen. Het resultaat van die rondvraag is niet bemoedigend.

Wat de hier te lande aanwezige voorraden betreft, zoo werd bevestigd, dat die zeer gering zijn; om zoo te zeggen niet meetellen. Van vasthouden, zeide men, was geen sprake. Daarvoor waren de prijzen te hoog.

Het was mogelijk, dat er binnenlandsche bosschen waren met stammen van voldoende lengte; mes betwijfelde echter, of het aantal in noemenswaardige mate tot bevrediging van de behoefte zou kunnen bijdragen. Over het algemeen groeide het hout hier te lande ook veel te krom. Vast was men evenwel op het pant van wat er uit onze bosschen voor palen van 16—19 M. te halen zou zijn, niet.

Een der handelaren vertelde ons, dat hij alleen voor Rotterdam 13.000 palen uit Duitschland wachtende was, wachtende..... d.w.z. zij komen maar niet af; er wordt geen uitvoerconsent voor gegeven. Men wil blijkbaar een tegenprestatie.

Een der bestellingen (van 2000 palen) dateerde reeds van Januari. Onder die 13.000 zijn er 4000 voor de gemeente en 4000 voor het nieuwe hotel aan het Van Hogendorpsplein. Voor 8700 palen had dezelfde handelaar in Duitschland gecontracteerd ten behoeve van de gemeente Amsterdam, waar anders kortere palen voor den woningbouw gebruikt kunnen worden, maar waar de havenwerken toch de langere palen eischen. Ook deze 8700 palen was hij nog steeds wachtende.

In Duitschland waren de palen er anders wel. Eén zijner leveranciers had er alleen reeds 20.000 in het water drijven.

Toen wij denzelfden zegsman vroegen of, gesteld dat er nu een uitvoerconsent werd gegeven, de palen ook hier zouden komen, was het antwoord opnieuw onbevredigend.

In het reeds aangevangen winterseizoen zou het vervoer van de palen, in vlotten den Rijn af, tot begin Maart uitgesloten zijn. Die vlotten zijn van een dergelijken omvang, dat zij bij mogelijke vorst geen haven binnen kunnen; die schade en het gevaar voor de vlotters zouden dan te groot zijn. Vervoer per vaartuig zou alleen als deklading kunnen geschieden (een groote Rijnaak zou op die wijze 800 palen mee kunnen nemen), want de ruimen waren daarvoor te klein. Maar dan moest er ruimlading zijn en die was er in deze tijden bijna niet. Het vervoer zou in elk geval te kostbaar worden.

Ook van het vervoer per spoor verwachtte onze zegsman niet veel. Op het rollend materieel werd in Duitschland voor oorlogs- en binnenlandsche doeleinden reeds in een dergelijke mate beslag gelegd, dat de vertraging in de levering van goederen uit Duitschland naar ons land aanzienlijk was.

Zijn deze inlichtingen juist en zou het vervoer anders dan vlotten-gewijze te veel bezwaren opleveren, dan zou men dus — gesteld zelfs dat er uitvoerconsent werd verleend — eerst begin Maart 1917 met het vervoer kunnen beginnen.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdopzichter bij de Gemeentereiniging te Rotterdam. Inlichtingen verkrijgbaar bij den Directeur. Gezegeld verzoekschrift en verdere stukken vóór 15 December a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Teekenaar bij de Samarang Joana Stoomtram-Maatschappij, bureau Weg en Werken te 's Gravenhage. Salaris nader te bepalen, indiensttreding uiterlijk 1 Februari 1917. Schriftelijke sollicitatie aan de Directie, Jan Pietersz. Coenstraat 2—8, 's Gravenhage. (1)

— Jong Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij een Architect, voorloopig voor een jaar. Br. lett. V. F. 891, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Gedipl. Bouwkundig Opzichter, Limburger, R.K., ter opleiding tot Inspecteur bij een Brandverzekering-Maatschappij. Brieven onder No. 884 aan het bureau v. h. Algem. Nederl. Advertentieblad te 's Gravenhage. (1)

— Opzichter bij den Puttendienst der Gemeentereiniging te Utrecht, tegen 1 Januari a.s. Jaarwedde f 1400—f 1700. Schriftelijke aanmelding vóór 18 December a.s. aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Hoofd-Opzichter, bij de Nederlandsche Maatschappij voor Havenwerken, Amstelstraat 32, Amsterdam, voor de uitvoering van werken in China. Indiensttreding ongeveer half Februari 1917, duur der werken circa 2½ jaar. Aanvangssalaris 400 Mex. dollars per maand, met uitzicht op verhooging, vrij reis heen en weer en vrije woning. Sollicitaties schriftelijk aan het kantoor der Maatschappij. (2)

— Bouwkundig Opzichter, te Den Helder, bekend met betonwerk. Brieven lett. L. aan Duinker's Adv. Bureau, Helder. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met bouw en inrichting van Gasfabrieken. Salaris f 100 tot f 125 per maand. Brieven met referentiën onder No. 2509, Advert. bureau v. d. Passage-Boekhandel, den Haag. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, bekend met ontwerpen, vrij van dienst op architectenbureau te Zeist. Uitvoerige brieven lett. B. H. 804, Nieuws van den Dag. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5e Door het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

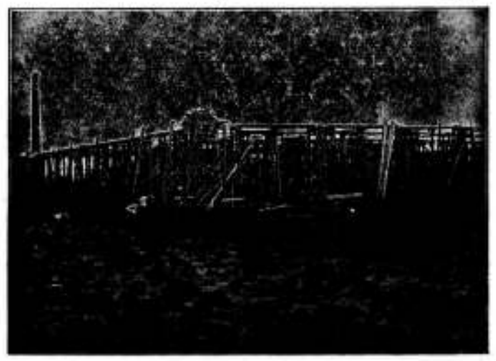

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Abonnementsprijs van dit blad

slechts vijf gulden per jaar

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, 1e Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgranieten.**
F. H. HONIG, Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -: FABRIEK TE ZAANDAM.

51STE JAARGANG. ZATERDAG 16 DECEMBER 1916. No. 51

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Zuidvliet, Maassluis.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De oudste Kerken.

Vervolg (Zie bladz. 198).

Beschrijvingen van die gebouwen bezitten wij niet en overblijfselen, die ons nog iets over bouw en inrichting kunnen leeren, al evenmin. Nu nemen sommige schrijvers wel aan, dat de Tempel van Jerusalem, de Christengemeenten, toen zij in het openbaar konden vergaderen, tot voorbeeld van hun gebouwen heeft verstrekt, maar deze onderstelling heeft o.i. weinig grond. Die tempel was een kleine anderhalve eeuw te voren verwoest, d.w.z. minstens vier menschengeslachten waren gevolgd op het geslacht, dat dit bouwwerk nog aanschouwd kon hebben. De ondergang van het Joodsche volk was geschiedenis geworden, inzonderheid voor de Christenen in het Westen en wij meenen dan ook, dat die tempelherinnering bij hen slechts zeer vaag en onvolkomen kan zijn geweest. Bovendien moet men niet vergeten, dat de inrichting van den Joodschen tempel gebaseerd was op een geheel andere godsdienstopvatting en geheel andere tradities dan de Christelijke.

Het is de vraag of de Joden in het begin onzer jaartelling, nog wel ten volle de beteekenis van hun eigen ritus en van het hoofdgebouw, waarin die ritus gesymboliseerd was, begrepen, de schriftgeleerden onder hen buiten rekening gelaten. Vraag thans eens hoeveel Katholieken er zijn, die een juiste verklaring zouden weten te geven van alles, wat in een middeleeuwsche kathedraal om verklaring vraagt. Slechts de archeologen kunnen dat en nu is de Katholieke kerk na een groot aantal eeuwen in stand gebleven, terwijl het Jodendom, uit zijn land verjaagd en over de wereld verspreid, geruimen tijd een kommervol bestaan heeft doorleefd en zich nimmer in zooverre heeft kunnen herstellen, dat het aan een wederopbouw van zijn Tempel heeft kunnen denken.

Neen wij gelooven niet, dat de Christenen der derde eeuw zoo sterk naar aan den Tempel van Jerusalem hebben gedacht. De tijden waren er ook niet naar, om zulke hooge idealen te kunnen koesteren en het zullen wel eenvoudiger en meer practische overwegingen zijn geweest, die bij den kerkbouw hebben voorgezeten en de Christenen de eerste oplossing van het vraagstuk hebben doen zoeken en vinden in de Romeinsche basilika.

Alvorens op den oorsprong en de beteekenis der basilika nader in te gaan, dient hier te worden gewezen op de gevolgen, die de verheffing van het Christendom tot staatsgodsdienst gehad heeft. Voor de bouwkunst is deze gebeurtenis aanvankelijk wellicht van meer beteekenis geweest voor het Oosten dan voor het Westen. In het Oosten toch concentreerde zich langzamerhand alles, wat tot kunst, wetenschap en beschaving in betrekking stond. Constantijn heeft allereerst in zijn nieuwe residentie den bouw van rijk ingerichte kerken bevorderd en een nieuwe bouwstijl, de Byzantijnsche, vond daar en in de meer onmiddellijke omgeving een vruchtbaren bodem om zich te ontwikkelen. In het oude Rome was het heel anders gesteld. Voor de oude hoofdstad des rijks was na den schitterenden keizerstijd een tijdperk van achteruitgang en gestadige loswisseling ingetreden, dat allerminst aan de ontwikkeling der bouwkunst bevorderlijk kon zijn, alhoewel wij toch vermeld vinden,

dat Rome omstreeks het jaar 500 op het bezit van nagenoeg een honderdtal christenkerken kon wijzen. Het is zeer moeilijk na te gaan, in hoever een dergelijke mededeeling geloof verdient en wat er waar is van hetgeen verhaald wordt over de rijke uitmonstering der gebouwen. Waar daarvan sprake was zal men waarschijnlijk wel moeten denken aan aan oude heidensche monumenten ontleende of ontstolen rijkdom.

Van meer belang is het, dat wij vernemen, dat elke gemeente hare parochiekerk verkreeg en elke stad met Romeinsch burgerrecht haar bisschop en voor diens zetel (cathedra) haar cathedraal. Bij zulk een stedelijke hoofdkerk behoorde een afzonderlijke doopkerk of doopkapel, waarin alleen de bisschop of een hem vervangend priester den doop kon voltrekken en de bisschop uitsluitend de daarop volgende confirmatie mocht uitspreken. Overal waar martelaren of geloofshelden begraven lagen werden, aanvankelijk ondergrondsche, grafkerken gesticht, later boven de graven bedehuizen of gedachteniskapellen (oratoria, memoria) gebouwd. De avondmaalstafel werd onmiddellijk boven de sarcophaag of boven den grafkelder opgesteld, aanvankelijk zoo, dat men de gebeenten, die symbolisch de zielen der martelaren vertegenwoordigden, zien kon. Van een dergelijke zichtbare opstelling van reliquieën vindt men o.a. nog een voorbeeld in de St. Gereonskerk te Keulen, waar de schedels der martelaren in rijk versierde kasten tegen de wanden zijn aangebracht.

Ook in de parochiekerken werden bij voorkeur de overblijfsels der heilige martelaren in sarcophagen boven of onder den grond, maar steeds onmiddellijk onder de altaartafel bijgezet. De ruimte onder en nevens het altaar werd, omdat men daar deze belijders steeds in den geest aanwezig achtte, ook wel confessie genoemd.

De meer en meer in zwang komende vereering der heiligen, alsmede de verbinding van het avondmaal met het, zoo niet heidensch, dan toch oud-testamentische offer-idee, hebben reeds vroeg in de christenkerk aanleiding tot verschil van meening gegeven. Het ligt niet op onzen weg daar nader op in te gaan, alleen moet in verband hiermede worden gewezen op het langzamerhand ontstaan van een scheiding tusschen geestelijken en leeken en een verdere onderscheiding tusschen een hoogere en een lagere geestelijkheid. Het was de ontwikkeling eener organisatie, die strikt genomen met het geloof weinig had uit te staan, maar die later zou blijken, een groote kracht, een politieke macht te kunnen ontwikkelen, waarmede de wereldlijke machthebbers rekening hadden te houden en waarvoor zij menigmaal genoodzaakt waren het hoofd te buigen. Voor die organisatie zijn in de 4de en 5de eeuw de grondslagen gelegd en bevestigd en het spreekt vanzelf, dat zij zich al spoedig manifesteerde in een rijkere uitbeelding der kerkelijke gebruiken en ceremonieën en een rijkere versiering der kerkgebouwen. Dit uiterlijk vertoon vond bij de strenge en ouderwetsche leeraren der kerk heftige bestrijding, doch het paste geheel bij de bedoelingen, waarmede Constantijn en zijn opvolgers de uitbreiding van het Christendom bevorderd hebben. Die leeraren verzetten zich vooral tegen de meer en meer ingang vindende beschouwing van de kerk als het huis des Heeren, de Godswoning (Kyriaka waarvan de benaming kerk afkomstig), waar, in het heilige, de God, volgens de oud-testamentische en heidensche opvattingen, aanwezig was, terwijl, zooals wij reeds vroeger gezien hebben, de oorspronkelijke opvatting der eerste christenen een geheel andere en veel ruimere was. De grof zinnelijke opvatting van Constantijn moet wel tegenkanting gevonden hebben bij allen, die de leer van het evangelie anders verstonden en de wereldsche pracht, door hem in den kerkbouw bevorderd en ten toon gespreid, was van veel lagere orde dan de later b.v. in de gothische architectuur bewonderde, niet enkel stoffelijke, maar ook geestelijke rijkdom. Zij mocht dan de menigte verblinden en overbluffen, den meer ontwikkelden moet zij hebben tegengestaan, als zijnde uit den booze.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG HEERLEN.

Indrukken van de Tentoonstelling.

Het resultaat van de prijsvraag voor een Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen is verleden week bekend geworden. In enkele dagbladen vonden wij een zeer kort berichtje, meldende:

„Het aantal inzendingen bedraagt 91, van welke de jury niet één voor volle bekroning in aanmerking liet komen, daar volgens het oordeel der jury geen enkel ontwerp en wat architectuur en wat distributie betreft, geheel voldoet."

„Er werden echter drie premiën toegekend en wel de eerste aan het ontwerp onder 't motto „Sine libris vita lacuna", waarin, naar de jury oordeelt, de meest rijpe architectuur aanwezig is; de tweede aan het ontwerp onder 't motto „L. G.", omdat het een zoo bijzonder eenvoudigen plattegrond ontwierp; en de derde aan het ontwerp onder 't motto „R. K.", dat van eenvoudige ernstige architectuur is en in zijn plattegrond geen gebreken van organischen aard heeft".

„Het ontwerp onder 't motto „L. G." is van den architect A. C. A. Rotgans, te Rotterdam."

Blijkt reeds hieruit, dat het resultaat nogal treurig is, bij een vluchtig bezoek aan de tentoonstelling werd die meening bevestigd. Dat bezoek kon niet anders dan vluchtig zijn, gegeven het aantal teekeningen, dat in de achterzaal van het Stedelijk Museum, wij moeten erkennen op alleszins overzichtelijke wijze, was tentoongesteld.

Het overstelpende van de massa heeft ongetwijfeld tot de mislukking bijgedragen en de jury parten gespeeld, nadat de eerste opzet van de prijsvraag de bouwkundige wereld in rep en roer en vele hoofden in de war had gebracht.

Toch heeft de jury zich beijverd, haar taak zoo serieus mogelijk ten einde te brengen, getuige het lijvig rapport waarin zij haar eindoordeel motiveert en dat wij te zijner tijd hopen te publiceeren.

Misschien geeft het ons dan nog stof tot enkele opmerkingen, ofschoon ons critiek op zulk een rapport altijd voorkomt een onbegonnen werk te zijn.

Tot herziening en wijziging van het oordeel kan en mag een jury nooit overgaan. Haar taak is met het uitspreken daarvan afgedaan en hoezeer ook sommige mededingers zich verongelijkt mogen achten, zij doen o.i. altijd het verstandigst, zich bij de uitspraak als iets onherroepelijks neer te leggen, althans wanneer alles eerlijk in zijn werk is gegaan, zooals hier.

Evenwel zal het ons niet verwonderen, wanneer het aantal ontevredenen en zich verongelijkt achtenden straks wellicht blijken zal bijzonder groot te zijn.

Het jury-rapport geeft hiertoe wel aanleiding, b.v. waar het klaagt over de blijkbaar geringe bekendheid met de eischen der exploitatie van een openbare bibliotheek bij de meeste deelnemers. Men vraagt zich onwillekeurig af of die eischen dan in het programma wel voldoende omschreven zijn geweest en of de architecten-juryleden zelf wel leeszalen hebben gebouwd, zoodat zij die eischen van nabij hebben leeren kennen, of dat Mr. Hingst uit Hilversum op dit punt eigenlijk de eenige deskundige was.

Verder merkten wij in het rapport iets op, dat in nagenoeg alle jury-rapporten voorkomt, nu eens in meerdere, dan weder in mindere mate, namelijk dat in het eene ontwerp wordt afgekeurd, wat in het andere over het hoofd wordt gezien en omgekeerd, terwijl aan de best geoordeelde ontwerpen gebreken worden ten laste gelegd, die het den buitenstaander onmogelijk maken te begrijpen, welke groote verdiensten deze gebreken ten slotte hebben uitgewischt.

Wij kunnen in dit geval de uitspraak niet anders verklaren, dan dat de jury, het schiften en rangschikken moede, zich ten slotte zelf bij het hopeloos geval heeft neergelegd en bovenaan geplaatst, een ontwerp van onbetwistbare verdienstelijke architectuur, doch o.i. met groote constructieve en ook architectonische gebreken.

Daarentegen bleven ontwerpen op den achtergrond van minstens even verdienstelijke architectuur, b.v. alleen uit de overweging, dat zij te kostbaar zouden zijn van bouw, een overweging, die hier niet anders dan als een bloote veronderstelling kan worden beschouwd, want het is niet aan te nemen en wij denken er ook niet aan de jury er een verwijt van te maken, dat zij niet bij alle ontwerpen, die voor serieuse beoordeeling in aanmerking kwamen, heeft kunnen nagaan, in hoever de bouwkosten wel binnen de gestelde perken zouden kunnen blijven.

Een zeker systeem was bij de rangschikking in verband met de beoordeeling wel op te merken, maar sterk sprekend is het zeker, dat ongeveer de helft der ingekomen ontwerpen zoo minderwaardig was, dat de jury het niet noodig oordeelde, daarvan afzonderlijk iets in het rapport te zeggen. Alweder heeft blijkbaar de overstelpende massa aanleiding gegeven tot dezen overigens niet aanbevelenswaardigen maatregel. Ook tot de helft gereduceerd was het voorhanden materiaal nog te veel, om daar gemakkelijk het beste uit te zoeken en de moeilijkheid werd ongemeen vergroot door het verschijnsel, dat in de, een afzonderlijke beoordeeling waardig gekeurde helft een opmerkelijke gelijkwaardigheid viel te constateeren.

Wel hadden velen der inzenders het van ouds beproefde middel toegepast, om door felle kleuren de aandacht te trekken, doch, op den keper beschouwd, was er geen enkel ontwerp, dat onder de vijftig beoordeelde of zelfs onder de twintig bovenaan geplaatste, zoodanig naar voren trad, dat het met onbetwistbaar recht een volle bekroning kon opeischen. Ten slotte zagen wij dan ook, altijd afgaande op de rangschikking ter tentoonstelling, het stelsel van de jury vastloopen en maakt haar eind-uitspraak den indruk, gemotiveerd te zijn, alleen door de verzuchting „zoo moet het dan maar!"

Of er met een meer uitgewerkt punten-stelsel een beter resultaat zou zijn verkregen, willen wij in het midden laten. Tot de mislukking van deze prijsvraag hebben vele oorzaken samengewerkt; een dieper gaand onderzoek daarnaar ligt vooralsnog niet op onzen weg, doch zij de Permanente Prijsvraag-Commissie aanbevolen, de instelling, die doet wat zij kan, om ons Prijsvragen-stelsel te verbeteren, die elke mislukking als een teleurstelling moet gevoelen en toch den moed niet verliest. Voorwaar zij heeft aanspraak op wat meer medewerking dan haar tot heden ten deel viel.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de handelingen van het Genootschap A. et A. over het jaar 1916.

Verslag van de Verificatie-Commissie 1916.

Jaarverslag Penningmeester, met Financieel overzicht tijdvak 30 November 1915—1 December 1916.

Opsterven na dood, door Candidus.

Ingezonden. Over de medewerking aan de uitgave Schaeler, door A. J. Kropholler

Natuursteen uit België.

DE BOUWWERELD No. 49. Het bouwen van watertorens, door ir. A. Visser, met afbeeldingen.

De beteekenis der Tuinstadbeweging, door ir. J. van der Breggen, met afbeelding.

DE INGENIEUR No. 50. Kon. Instituut van Ingenieurs. Vergadering van 12 December 1916, Agenda.

Uitbreidingen van Amsterdam. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 7 Juli 1916, door A. W. Bos, met afbeeldingen.

G. C. C. Rueb. Overlijdensbericht, door ir. A. F. J. Beukers.

Verslag betreffende de vernieling van den Oostelijken Lichttoren op Noord-Schouwen, door H. S. de Roode, kapitein der Genie, met afbeeldingen.

Irrigatie en landbouw op Java, door ir. M. Ypelaar.

Uit het Verslag van het Stoomwezen in Ned.-Indië tot einde 1914, door ir. R. A. van Sandick.

Jaarverslag over 1915 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 25 November 1916.

Ingezonden Stukken. De vorm van wielbanden en de vetergang, door ir. C. Hamelink. — Scheuren en afschuivingen van zeedijken en een middel om deze te voorkomen, door ir. J. Oosterbaan.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 49 P. A. Frylink E.Mzn. † — Officieel gedeelte. — Theorie en Practijk bij Ontsmettingsdiensten. — P. A. Frylink E.Mzn. † — Ingezonden. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Aankondiging van vergaderingen en excursies.

DE AANNEMER No. 49. Nederl. Aannemersbond. Actie inzake vergoeding der schade, geleden door de buitengewone verhooging van de prijzen der materialen, vrachten:transporten en arbeidsloonen, als gevolg van den oorlog en de mobilisatie. — Officieele mededeelingen.

Kort verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 28 November 1916 te Amsterdam.

De geschiedenis van een tweetal besteksbepalingen, I.

Afdeelingsverslagen. Groningen 29 November 1916.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton- en Gewapend Betonbouw, uitgave van L. J. Veen te Amsterdam, bevat in No. 4, 1 December 1916: Sterkteberekening van rioolbuizen met ei-vormig profiel, door ir. V. M. D. Kentie. — Grafieken voor het ontwerpen van platen en balken van gewapend beton, door C. F. B. Lemaire i. c. c. — Gewapend beton voor dijken en dammen. — Naar aanleiding van de stelling van Castigliano, door Van de Wijnpersse. — Idem, door ir. S. L. A. Orie. — Aangevraagde Octrooien. — Literatuur overzicht.

Varia.

DE BODEMTOESTAND IN HET HAVENGEBIED TE AMSTERDAM.

Over dit onderwerp schreef onlangs het dagblad „De Telegraaf":

De directeur der gemeentewerken van Amsterdam heeft eens geschreven, dat wanneer de bodemgesteldheid ooit een onderwerp van beklag kan worden met verhaal van schade enz., een Nederlandsch ingenieur het ver kan brengen, tenzij men hem afscheept met de overweging, dat zijn land een geschenk is van de rivieren en de ontwoekerde gronden voor rekening en risico blijven van de ontwoekeraars.

Het zijn vooral de technici, belast met den bouw van havenwerken, die uitermate rekening dienen te houden met den slechten ondergrond, welke in het Westelijk gedeelte van Nederland in 't algemeen en in Amsterdam en Rotterdam in het bijzonder wordt aangetroffen en vooral ter plaatse waar kademuren gebouwd moeten worden. Om teleurstellingen te voorkomen, dienen allerlei kunstmiddelen in toepassing te worden gebracht, welke mede de oorzaak er van zijn, dat de aanleg van kademuren langs vaarwaters voor diepgaande schepen zulke groote financieele offers vergt.

In het algemeen is de gesteldheid van den bodem, waar

zeehavens voorkomen, veel ongunstiger dan in de gebieden in den omtrek dier havens gelegen; ook in Amsterdam is dit het geval en is het gevolg van de natuurlijke voordeelen, die tot de opkomst van deze koopstad hebben geleid. Toen het Zuiderzeebekken zoover was gevormd en verdiept, dat zeeschepen den mond van den Amstel konden bereiken, verkreeg het IJ een zoodanigen omvang, dat het als spuiboezem dienst deed voor de uitwateringsgeul van den Amstel.

De breedte van het IJ vóór de stad, was gering in verhouding tot die van den boezem; door den ebstroom werd de vaargeul verdiept en door de beide landtongen, de Volewijck en de Nes, werd die stroom geleid naar den Zuidelijken oever naar de plaats, waar zich tegenwoordig de IJkade en de verdere haventerreinen bevinden.

Uit een kaart, in 1674 vervaardigd door Nicolaas van der Heyde, opsiender van de schutsluysen en fortificatie van Amsterdam, blijkt, dat toentertijd in de vaargeul voor de stad diepten van 15.50 M. werden aangetroffen, welke diepten een eeuw later reeds tot de helft verminderd waren, tengevolge van de aanslibbing en stroomverlegging. Iets noordelijker dan de westelijke viaduct werd in 1674 nog 14 M. diepte gepeild, zoodat het geen verwondering behoeft te baren, dat voor de aldaar tot stand gebrachte kunstwerken heipalen van 18 M. lengte gebruikt moesten worden om aan de fundeeringen de noodige draagkracht te kunnen geven.

Wel was de door de natuur onderhouden diepte vlak vóór de stad voor Amsterdam een technisch fortuintje in een tijd toen een baggermachine niet veel meer was dan een man met hooge laarzen, een modderschuit en een baggerbeugel. Terwijl Stavoren en andere Zuiderzeehavens toen reeds sinds vele jaren aan het verzanden waren, konden in de haven van Amsterdam luidens de verhalen, driemasters vergaan, zonder dat er een spoor van was te zien. Doch de vijand, die de andere havens had ten onder gebracht, liet ook de groote koopstad niet met rust, doch sloot de stelling van Amsterdam aan de zeezijde af met de beruchte Pampus, waardoor de aanslibbing verhaast en de scheepvaart geducht benadeeld werd.

Toen de beteekenis van Amsterdam als handelsstad groot genoeg was geworden om het brengen van groote offers voor haar behoud te wettigen, is men begonnen met het aanleggen van havens, geschikt voor diepgaande schepen en met het bouwen van muren langs die havens. Die havens zijn tot nu toe voornamelijk in het Oosten gebouwd op de plaats, waar vroeger een diepe vaargeul werd aangetroffen, welke in den loop der jaren is aangeslibd; als fundeeringsgrond wel de allerslechtste en de meest gevreesde. Had men de havens in het Westen gebouwd, dan hadden de bouwmeesters over vrij goeden bouwgrond beschikt in plaats van te moeten werken in de richting van de aangeslibde vaargeul, waardoor alle werken belangrijk kosthaarder zijn geworden dan anders het geval geweest zou zijn; tevens zou dan eene overtrugging van het IJ vóór Amsterdam tegenwoordig geen bezwaar opleveren en had eene verbinding met de overzijde van het IJ al lang plaats gevonden, waardoor de stadsuitbreiding van de overzijde belangrijk zou zijn bevorderd.

Binnen de kom der gemeente, in de oude stadsgedeelten, zooals een deel van den Nieuwendijk en de Warmoesstraat, bevindt zich op zeer geringe diepte een ondergrond, die voldoende is voor fundeering van gebouwen; in het havengebied wordt deze toestand slechts aangetroffen in het westelijk deel, met name in de Petroleumhaven en de nabij gelegen terreinen.

De meest voorkomende bodemgesteldheid, zoowel in het grootste gedeelte van de bebouwde kom als in sommige ge-

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgels.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

deelten van de haven, is een vaste zandplaat op een diepte van 10 tot 14 M. beneden A.P. Deze zandlaag vormt in de meeste gevallen den grondslag voor de gebouwen, waartoe heipalen van 10 tot 14 M. lengte worden aangewend. In het gebied van het IJ-eiland en in een deel der Stads-Rietlanden treft men de zandlaag op een grooter diepte aan, waarin slechts met palen van 15 tot 20 M. lengte een behoorlijke fundeering is te maken, terwijl op de plaatsen, waar zich vroeger de diepe vaargeul bevond, eerst op een diepte van 20 tot 25 M. de grove zandlaag wordt aangetroffen. Waar op de zandlagen rustende, min of meer slappe bovenlagen geen voldoende draagkracht hebben en bovendien bij elke evenwichtsverstoring neiging vertoonen zijdelings uit te wijken, bleek de noodzakelijkheid om aan de uitvoering van belangrijke werken in het Amsterdamsche havengebied een verbetering van den bouwgrond door zandstorting te laten voorafgaan. De ervaring, daarbij opgedaan, heeft geleerd, dat een zoo ver mogelijk doorgevoerde grondverbetering de eenige waarborg is voor het welslagen der daarop uit te voeren werken. De groote voortgang en verbetering der bagger- en baggertransportwerktuigen hebben voor een groot deel dit streven vergemakkelijkt.

De in den loop der jaren gevolgde werkwijze bestaat uit het maken van een zandstorting op de te verbeteren grondlagen al dan niet voorafgegaan door het geheel of gedeeltelijk wegbaggeren der slechtste bovenlagen.

Bij den bouw van den kademuur langs het IJ-eiland, waarbij de eisch werd gesteld, dat de bodem vóór den muur in de toekomst tot 10.50 M. beneden A. P. moest kunnen worden uitgediept, is als volgt te werk gegaan.

In de richting van de toekomstige muren wordt een zanddam gestort op een bodem, welke is uitgediept tot 6.50 à 7.50 M. beneden A. P. Op den slappen bodem komt dus een zware zandbelasting, waardoor die slappe grond tot een diepte van ongeveer 11.50 M. beneden A. P. en over groote breedte wordt weggeperst; de grondverbetering strekt zich zoodoende uit zoowel achter als vóór den muur. In den verbeterden grond wordt eerst de fundeeringsput ontgraven en uitgebaggerd en de uit de ontgraving komende grond verwerkt in den te maken waterkeerenden dam. Deze dam zal door zijn groot gewicht den bodem vóór den kademuur nogmaals samenpersen en verbeteren. Na drooglegging van den fundeeringsput worden de heipalen met de punt op 18 à 20 M. beneden A. P., zoomede de dampalen van 10 tot 12 M. lengte, ingeheid, vervolgens een vloer van hout of gewapend beton, breed 14 M. aangebracht en daarop de kademuur van beton en basalt opgetrokken.

Na voltooiing van den muur wordt de waterkeerende dam verwijderd en de bodem uitgediept tot 10.30 M. beneden A.P.

De breede vloer heeft ten doel ontlasting van den daaronder gelegen grond van den druk, daarop uitgeoefend door de bovenste grondmassa, zoomede verankering van den kademuur in de achter en dieper gelegen grondlagen.

Het nut van een langen damwand was te Amsterdam proefondervindelijk gebleken. Bij het proefstoomen toch van een aan den kademuur gemeerd stoomschip werd een plaatselijke verdieping aan de voorzijde van de oude Handelskade veroorzaakt, waardoor de grond achter den muur onder door de fundeering en den te korten damwand was weggeschoven en een gat achter den muur ontstond, groot genoeg om een zeeboot te bergen. Later werd door dezelfde oorzaken groote schade toegebracht aan het emplacement en de loods der Maatschappij Nederland. Ter voorkoming van herhaling van dergelijke gebeurlijkheden is het aanbrengen van een diepen en zwaren damwand noodzakelijk.

Een kademuur, uitgevoerd op de manier als boven is omschreven, kost in Amsterdam ongeveer f 1200.— per strekkenden meter.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Almen.

Men meldt ons:

Met de restauratie van den kerktoren te Almen is onder leiding van den architect A. J. Jansen onlangs een begin gemaakt. De toren dateert, evenals het grootste deel der kerk uit de 14e eeuw. Hij is opgetrokken van baksteen en bestaat uit drie afdeelingen. De onderste heeft muren van 1.20 Meter dikte. Boven den ingang aan den Westkant staat: renovatum Anno 1770, wat zeker betrekking heeft op de vernieuwing der torenspits. In een der balken in de spits zijn de woorden: FECIT 1770 gebeiteld. Vermoedelijk is in dat jaar ook het pleisterwerk om den ingang aangebracht, dat thans weer verwijderd wordt, waardoor de oorspronkelijke Gothische vorm beter uitkomt.

In 1645 is de toren van twee klokken voorzien. Bij die gelegenheid is het gewelf in het portaal weggebroken. De tweede afdeeling van den toren heeft aan drie zijden twee gesloten boogvensters, terwijl in de bovenste geleiding, die nog 9 d.M. dikke muren heeft, aan alle vier zijden een open, gemetseld Gothisch spitsboograam is aangebracht, waarvan twee met een tufsteenen middenstijl. In de achthoekige leien spits hangen de beide klokken, in 1645 vervaardigd door den Zutphenschen klokkengieter Franciscus Hemony. Door de marken Almen en Harfsen werd hem in gemeld jaar opgedragen: te doen maecken ende gieten twee klocken, d'een van 2600 pond ende d'ander van 1600 pond om een bequaem geluyt ende harmony te geeven.

Een nieuwe, zwaar-eikenhouten met kunstsmeedwerk versierde deur zal worden aangebracht. De in den loop der tijden ingemetselde kleinere steenen worden uitgebroken en door baksteenen vervangen.

Natuursteen uit België.

De Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren te Rotterdam zegt in een adres aan den Minister van Buitenlandsche Zaken:

dat sedert eenigen tijd de uitvoer van hardsteen, marmer, keien, enz. uit België geheel is stopgezet, nadat deze reeds geruimen tijd zeer onvoldoende is geweest; dat door het niet uitvoeren van bovenstaande materialen vele werklieden in Nederland broodeloos zullen worden; dat niet het gebrek aan werklieden in België de reden hiervan kan zijn; dat, waar het Duitsche gouvernement volgens haar eigen verklaring, alles doet om de industrie in België te bevorderen, de oorzaak van het niet uitvoeren slechts kan gezocht worden in gebrek aan rollend materiaal.

Reden waarom de Vereeniging den Minister verzoekt, zich met de Duitsche overheid te verstaan over de wijze, waarop de uitvoer van natuursteen uit België kan geregeld worden.

TH. van Heemstede Obelt's **Sanitair Technisch Bureau.**
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

Piano's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRES. UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM
Pianino's
HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranniet.
F. H. HONIG, Keizersgracht 268, :- AMSTERDAM. -: FABRIEK TE ZAANDAM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 10 Januari 1917,** des namiddags te **2 uur,** zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's-GRAVENHAGE, worden aanbesteed:

de bouw van een nevengebouw voor den dienst van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's Gravenhage.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen.

Het bestek ligt na 20 December 1916 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A, en aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland, beide te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2e district, Nassau Odijkstraat 59 te 's-Gravenhage, aan de post- en telegraafkantoren te 's-Gravenhage en is, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van den kostenden prijs, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui nº. 28, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voormelden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat 2A te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 27 December 1916, des voormiddags te 11 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

De aandacht van belanghebbenden wordt in het bijzonder gevestigd op het bepaalde in de 3e alinea van § 2 van het bestek.

's-Gravenhage, 11 December 1916.

Fabrieks-Schoorsteenen en Watertorens,
tot elke hoogte onder garantie.

Canoy-Herfkens'
Steenfabrieken
VENLO.

Oudste Nederlandsche fabriek van gladde geperforeerde en zandnerf radiale Steenen,
levering per spoor en per schip.
Meeste schoorsteenen in Nederland gebouwd (ruim 1300 stuks).

Adverteert in dit blad

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

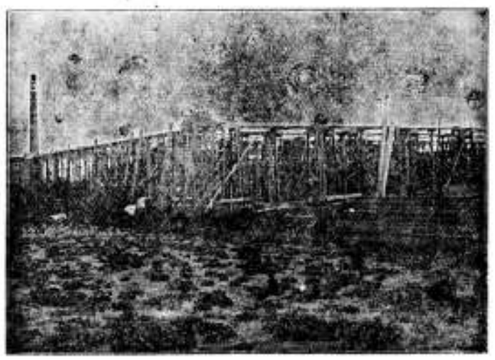

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundige Ingenieurs, voor de gouvernementsgebouwen in Nederl. Indië; diploma Delft. Bezoldiging f 400.— tot f 1000.— per maand en f 1500.— voor uitrusting; gehuwden een maand bezoldiging daarenboven. Voor inlichtingen zie: Staatscourant van 1 Dec. 1916, No. 283, kosteloos verkrijgbaar Afdeeling D (Personeel), Ministerie van Koloniën. (1)

— Onderwijzer in Meubelmaken en Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Winschoten, tegen 15 Febr. 1917. Salaris f 1050.— tot f 1450.— voor Ambachtsschool en Avondteekenschool, benevens f 100.— voor Houtsnijcursus. Vroegere dienstjaren tellen mede. Inlichtingen en inzending van stukken en teekeningen vóór 1 Jan. 1917 bij den Directeur. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor direct, maandsalaris f 110.— á f 120.—. Brieven No. 62122 Bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, vrij van dienst, op architectenbureau te Zeist. Uitvoerige brieven lett. W. Z. 261, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor belangrijk werk. Uitvoerige brieven onder No. 61484, Bureau Nieuwe Rotterd. Courant. (1)

— Vertegenwoordiger op Bouw-Technisch gebied, voor een Technisch Bureau, in een der hoofdplaatsen van Zuid-Holland. Brieven onder No. 928, Bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad, te 's Gravenhage. (1)

— Gemeente-Opzichter te Blaricum (N.-H.), jaarwedde f 400.— Stukken uiterlijk 1 Januari a.s. aan den Burgemeester. (1)

51STE JAARGANG. ZATERDAG 23 DECEMBER 1916. No. 52

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.), voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De oudste Kerken.

Vervolg (Zie bladz. 203).

Drie hoofdvormen van kerkgebouwen zijn, toen de Christenen in het openbaar konden optreden, tegelijkertijd in gebruik gekomen, de grafkerken of gedachteniskerken, de doopkerken en de parochiale en bisschoppelijke kerken, de laatste eigenlijk de voornaame gebouwen voor de samenkomsten der gemeente.

Voor de grafkerken hebben dikwijls de ronde, met koepelgewelf gedekte, en somtijds nog met een omgang voorziene, praalgraven van het oude Rome als voorbeeld gediend.

Deze bij uitstek centrale aanleg werd niet altijd gevolgd, er zijn ook zeer oude grafkapellen bekend, waarbij men hem niet toepaste, maar hij leende zich het best er toe, om reeds van buiten de aandacht te vestigen op de plaats, waar het gebeente van een heilige rustte. Meer grafmonument dan kerk, was zulk een grafkerk op een grooten toevloed van bezoekers niet berekend. Dit kwam vooral aan het licht toen de bedevaarten naar zulke kerken meer en meer toenamen. De bedevaartgangers konden dan slechts in kleine groepen in het heiligdom worden toegelaten, terwijl telkens een lange processie buiten moest wachten, om aan de beurt te komen. Later heeft men op druk bezochte plaatsen de grafkerken vergroot tot bedevaartkerken, of groote kerken er naast gebouwd, maar de gewoonte van het processie-gewijze bezoek is tot in onze dagen in gebruik gebleven.

De oudste doopkerken hadden ook meestal een centralen aanleg. Rond of achthoekig in plattegrond, hadden zij, in navolging van de Romeinsche badinrichtingen, in het midden een bassin of kuip, waarin men met drie treden (volgens overlevering in symbolisch verband met de heilige Drieëenheid) afdaalde. De in het wit gekleede doopelingen ontvingen hier door onderdompeling het bad der wedergeboorte. Rondom het bassin liep een overwelfde omgang, terwijl zich boven het bassin een koepel verhief. De ruimte rondom het bassin was betrekkelijk klein en kon in de tijden, toen de toevloed van bekeerlingen buitengewoon groot was, ook slechts door een groep tegelijk gebruikt worden, terwijl dan voor gemeenteleden-toeschouwers al zeer weinig plaats overschoot. De doopplechtigheden duurden dan ook somtijds dagen achtereen.

Dat men er groot gewicht aan hechtte blijkt reeds uit de stichting der afzonderlijke doopkerken, maar ook uit de hooggaande twisten, die reeds vroeg in de christelijke kerk zijn ontstaan, niet over de beteekenis van den doop, maar over de wijze van toediening, hetzij door onderdompeling, hetzij eenvoudig door besprenkeling. Welke wijze toegepast werd toen de Christenen nog in woonhuizen, spelonken of catacomben in het geheim samenkwamen is niet met juistheid bekend. Deze vergaderplaatsen waren voor de ritueele plechtigheden waarschijnlijk zeer primitief ingericht. Het Romeinsche woonhuis, althans dat van den welgestelden burger, bevatte minstens een, door galerijen omgeven, binnenhof, waar zich in het midden een waterbassin bevond en het is waarschijnlijk, dat de eerste Christenen daarvan voor hun doopplechtigheden gebruik hebben gemaakt.

Hoe het zij, ofschoon later aan de doopkerken nissen

aangebouwd werden, waarin altaren werden geplaatst en dus ook de mis gelezen en de communie aan de nieuwelingen kon worden toegediend, de eerste inrichting van het baptisterium is ontleend aan wereldlijke bouwwerken, het woonhuis en 't badhuis. Evenzoo is ook klaarblijkelijk het voorbeeld, voor de gewone vergaderplaats der gemeente te zoeken in een wereldlijk gebouw, de basilika, en kwam de heidensche tempel, evenmin als die van Israël als zoodanig in aanmerking.

De naam „basilika" is afgeleid van „basileus". Te Athene stond op het marktplein een zuilenhal, waarin de tweede burgemeester, die een rechtsgeleerde was, in het openbaar recht sprak. Deze magistraatspersoon voerde den titel „Archon Basileus" en de zuilenhal heette „Stoa basileos" of ook „Oikia basilike". Deze soort gebouwen, die de Romeinsche veroveraars in Griekenland aantroffen bevielen hun zoo goed, dat zij zoowel in de hoofdstad als in provinciesteden navolging vonden en zelfs den naam basilika behielden. Geen dergelijk bouwwerk is echter overeind gebleven, zoodat wij ons, noch van de Atheensche, noch van de Romeinsche basilika, meer een volkomen juiste voorstelling kunnen maken. Wij weten echter, dat zij voor een tweeledig was ingericht: zij was tegelijk beurs- en gerechtsgebouw. Dienovereenkomstig bestond zij in hoofdzaak uit een langwerpig vierkante markthal. Binnen de vrij lage buitenmuren liep daaromheen aan alle vier zijden een enkele of dubbele zuilengang en daarboven bevond zich een tweede verdieping, welker zuilen de gebinten voor de vlakke in paneelen verdeelde zoldering droegen; tusschen de zuilen waren balustrades aangebracht. De breede overdekte middenruimte tusschen de zuilengangen diende nu voor handel en bedrijf, vaak ook als wandelplaats bij al te warm of bij slecht weder, als tijdingzaal voor het nieuws van den dag, als sociëteitslokaal, waar men elkander ontmoette, in een woord voor allerlei doeleinden het openbare leven van den Romeinschen burger en den Romeinschen leeglooper rakende. In de smalle zijgangen was voor kooplieden gelegenheid min of meer kostbare waren uit te stallen en voor bezoekers tot meer vertrouwelijk onderhoud. Aan een der smalle zijden van de hoofdruimte, tegenover den hoofdingang, was de gerechtsplaats, aangelegd als een enkele treden verhoogd podium (tribunaal); deze plaats was in plattegrond soms tijds vierkant, maar in den regel halfcirkelvormig en als overwelfde nis opgetrokken. Deze nis was somtijds uitgebouwd, maar ook dikwijls binnen de muren van het gebouw besloten, zoodat men daarvan aan de buitenzijde niets gewaar werd. Van uit de markthal, eenige treden opgaande, kwam men dan in de overwelfde gerechtszaal, die aan de voorzijde alleen van de hal was afgescheiden door de zuilenrij, die hier ook aan de smalle zijde doorliep. Al, wat in het tribunaal geschiedde kon men van uit de markthal zien en hooren. In de nis zat de rechter op een verhoogden zetel tegen den achterwand in het midden; de overige leden van het rechtscollege zaten links en rechts in den halven cirkel, terwijl partijen en getuigen de overige ruimte op het podium innamen. Plaats voor het publiek was daar eigenlijk niet en de toegang werd door gerechtsdienaars bewaakt.

De Christelijke gemeente vond in de echt Romeinsch practische inrichting van de basilika alles wat zij voor hare samenkomsten noodig had. De markthal, zeer geschikt voor prediking tot een groote menigte, werd het hoofdschip, waar de geloovigen zich verzamelden; het tribunaal was als aangewezen voor de zitplaatsen der oudsten (ouderlingen, presbyters, vanwaar de naam presbyterium). De plaats van den rechter was de aangewezen plaats voor den bisschop of opziener der gemeente. Voor hem in het midden der halfronde nis vond de avondmaalstafel een plaats, zoodanig, dat zij door de geheele gemeente gezien kon worden. Van zijn zetel achter de tafel af, of wel daarvoor staande of zittende kon de bisschop het woord tot de gemeente richten; nevens hem, op de trappen van het podium stonden, in plaats van de gerechtsdienaars, de gemeentedienaars of diakenen. In de zuilengang aan de korte zijde bij de hoofdingang der kerk, vonden diegenen plaats, die nog niet in de gemeenschap waren opgenomen of ook de boetelingen, die tijdelijk van het bijwonen der kerkdiensten verstoken waren.

De gansche gemeente kon dus in zulk een gebouw opgenomen worden en het kan ons niet verwonderen, dat men, terwijl men het vergeleek bij de ark van Noach of het schip van Petrus, er den naam van schip aan gaf. Deze naam had oorspronkelijk betrekking op de geheele ruimte; later is men gaan spreken van middenschip, zijschip, dwarsschip, enz., benamingen, die nog heden in gebruik zijn. De halfronde nis heette met een Grieksch woord „Apsis", later in het Latijn „Tribuna" of ook wel, met het oog op de halfkoepelvormige overwelving „Concha" (schelp).

Bijna zonder wijziging kon dus de Romeinsche basilika voor de christelijke eeredienst in gebruik worden genomen en in de steden waar de christenen in de meerderheid waren werden deze gebouwen hun dan ook vaak door de overheid afgestaan. Alleen nam men gewoonlijk de zuilenrij voor de apsis weg, opdat men van uit het schip vrij daarin zou kunnen zien, en ook verwijderde men de balustrades tusschen de zuilen der zijschepen, waardoor een vrijere circulatie in het gebouw bevorderd werd.

Bij nieuwen kerkbouw zijn reeds door de eerste christengemeenten, vooral in het Oosten, andere grondvormen toegepast dan die der basilika en wel de kruisvorm en den ronden of veelhoekigen centraalbouw, doch in het Westen is de basilikale vorm, inzonderheid voor de parochiekerken bijna algemeen als de meest doelmatige aangenomen en daar ontwikkelde zich uit het burgerlijk bouwwerk der Romeinen een vorm, die als het oudste type van het christelijk kerkgebouw kan gelden en in het grootste deel der kerkgebouwen van alle latere eeuwen terug te vinden is.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEBOUW TEN DIENSTE VAN DE VEREENIGING »HEERLENSCHE OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK«.

Reeds dadelijk kan worden geconstateerd, dat het resultaat van deze prijsvraag niet teleurstellend is en dat er knap werk is geleverd, zij het ook, dat het aantal van talent getuigende ontwerpen gering is in verhouding tot de enorme hoeveelheid arbeid, waarvan de een en negentig inzendingen getuigen.

Bijna niemand van de ontwerpers is er in geslaagd voor een dergelijke Stichting een plattegrond samen te stellen, die voldoende aan de in het programma gestelde eischen tegemoet komt, doch er moet niet uit het oog worden verloren, dat het vraagstuk te moeilijker was, daar voor een instelling als deze, nog bijna elk studie-materiaal ontbreekt hier te lande en den ontwerpers dus geene gegevens ten dienste stonden, omtrent de practische eischen van bediening, contrôle en comfort. De oplossing was des te lastiger, daar een der bovenwoningen later gemakkelijk tot een 2e leeszaal moet kunnen worden ingericht, hetgeen op de geheele distributie van het plan en de constructie van het gebouw natuurlijk van grooten invloed was.

Ook op esthetisch gebied zijn de vruchten echter niet in verhouding tot het enorm aantal ingekomen ontwerpen. Slechts enkele eerste krachten hebben zich met elkaar gemeten; de overgroote meerderheid der inzenders toonen weinig of geen talent; van hen staat het werk tusschen het stamelen van den beginneling en de uiting van den conventioneelen, soliden bouwer, zonder eenig persoonlijk karakter of distinctie.

Van vele ontwerpen valt dan ook niets te zeggen; zij verraden te groote zwakheid om voor bespreking in aanmerking te komen.

Dit zijn, naar de meening van beoordeelaars, een 43-tal en wel die van de navolgende motto's:

Motto	Tentoonstellings-nummer.
△	8
+ in cirkel (geteekend)	38
A	32
A.B.C.	43
Arbeid Adelt	34
Duo	28
Fiat lux	42
Germinal	19
Getjan	27
H. B.	40
Heerlen I	12
H. O. L. & B.	3
Herald	30
Hier leven de dooden hier spreken de stommen	14
Industrie	17
K. I. M.	25
Kennis	31
L. D.	2
L. H. B. N.	15
L. Jzn C.	1
Lees	22
Lexicon	4
Limburg	35
Limburgia	24
Lux	33
Maria	39
N. N.	6
Oom Paul	16
Ora et labora	23
Practisch No. 1	37
Saxa loquuntur	21
Simplex sigillum veri	11
Studie	5
Studie I	26
Tems	2
Vesta	18
Vinces in hoc signo	30
Vita Nuova	10
Volksontwikkeling	20
Volksontwikkeling I	9
Vrede	13
Waldo	29
X	7

Van de andere ontwerpen meenen beoordeelaars het navolgende te berde te moeten en te mogen brengen.

44. Holeb I. De plattegrond heeft veel verdienste, zeer eenvoudig en praktisch in distributie, alleen is het geheele terrein volgebouwd en het ontwerp daardoor te kostbaar.

De architectuur bederft echter het goede in het ontwerp.

45. Ontwikkeling. De plattegrond heeft enkele goede qualiteiten, doch de hoofdingang ligt te ongunstig ten opzichte van de vestibule; de volume is te groot. De architectuur is onsamenhangend en getuigt van toepassing van onbegrepen motieven.

46. O.J.J. Chr. Plattegrond: hoofdingang gelukkig opgelost, overigens goed centraal. Ontwerp door architectuur absoluut veroordeeld, zie o.a. de hoekoplossing.

47. Heerlen 1a. De centrale contrôle op lees- en studiezalen ontbreekt, de uitgifte naar buiten te nauw, het gebouw is te uitgebreid en daardoor te duur.

2a. Betere contrôle doch overigens niet verbeterd, de uitgifte van boeken tusschen de garderobe veel te gering. Architectuur der hoektoren berust op de onjuiste maat op den hoek, waarvan de straal te klein genomen is. Techniek zeer verzorgd.

48. Elk huisje heeft zijn kruisje. Plattegrond: onbegrepen navolging van plattegrond leeszaal te Bussum. Schuine vlakken in lees- en studiezaal onaangenaam geprojecteerd. Gevels zeer droog en weinig beduidend. Techniek matig.

49. In een hoekske met een boekske. Plattegrond: eveneens navolging plattegrond Bussum, beter geslaagd, distributie goed centraal, de oplossing echter niet in alle deelen gelukkig. Het gebouw door te groot volumen te kostbaar. Gevels zwak, techniek evenzoo.

50. Scientia in Libris. Plattegrond: verdienstelijk door de juiste ligging van de uitgifte van boeken; over het voorgedeelte der leeszaal geen voldoende contrôle. Distributie bovenwoning practisch, doch te uitgebreid. Het terrein is niet genomen volgens de rooilijn. Gevels eenvoudig zonder goede hoekoplossing.

51. Pax. Plattegrond: niet goed opgelost, wat betreft den dienst. Gevels te kostbaar in uitvoering.

52. Zuid. Plattegrond: gevraagd verband studiezaal met boekerij niet aanwezig; entree ongunstig van vorm. Gevels zwak in conceptie, teekenwerk min.

53. Pax 1. Plattegrond heeft goede qualiteiten, vestibule te smal voor drukke uitleening. Fout is dat de studiezaal niet afzonderlijk is te bereiken. Architectuur, onsamenhangend, kostbaar in bouw.

54. S. B. (60) Plattegrond niet doordacht en constructie zwak, ingang voor de bediening van boekenuitgifte te nauw. Gevels eenvoudig, zonder expressief karakter. Technisch met zorg uitgevoerd.

55. Aster (38). Plattegrond: entrée ligt zeer ongunstig, vorm leeszaal ontoelaatbaar. Gevels eenvoudig, kap gewild modern. Teekenwerk vlot.

56. L. S. (42). Plattegrond: hal en entrée gelukkig opgelost, doch voor economisch bedrijf leeszaal niet geschikt. De bebouwde oppervlakte is te groot. Gevels eenvoudig, doch zeer weinig aantrekkelijk. Teekenwerk over 't algemeen zeer goed, de plattegronden minutieus; het wasschen van perspectief staat daarbij verre ten achter.

57. Alziend oog in driehoek. Plaatsing studiezaal, bibliotheek en leeszaal goed, garderobe ongunstig geplaatst en verbreekt de goede ruimte. Gevels en teekenwerk zeer zwak.

58. K. L. G. De studiezaal is niet vrij toegankelijk, vorm leeszaal ongunstig. Gevels eenvoudig, niet onverdienstelijk, doch ook niet aantrekkelijk. Teekenwerk zeer goed, perspectief echter minder.

59. Casa. Van uit bibliotheek geen overzicht op de leeszaal, studiezaal te klein; onnutte ruimte onder de lantaarn boven de bibliotheek, waardoor geheel veel te duur. Architectuur slap, vooral de gevels zwak, toren geen reden van bestaan. Teekenwerk niet verzorgd, zwak.

60. Glückauf. Centrale distributie goed begrepen, het verband van entrée, hal en uitgifte boekenhal niet fraai. Architectuur eenvoudig, hoekoplossing slecht. Teekenwerk niet slecht.

61. Excelsior. Plattegrond: het vraagstuk volkomen onbegrepen, de uitvoering zeer kostbaar, leeszaal slecht van vorm, te groote oppervlakte bebouwd, daardoor te duur. Architectuur verdienstelijk, teekenwerk goed.

62. Nut. Plattegrond: centrale distributie zeer goed, onmogelijk in uitvoering door te slechte verlichting, entrée ten opzichte van privaten en trappenhuis slecht. Architectuur niet aantrekkelijk. Teekenwerk tamelijk.

63. Heerlen vooruit. In plattegrond fout dat studiezaal alleen is te bereiken door leeszaal of bibliotheek; op verdieping, gang, bovenbibliotheek en studiezaal niet opgelost, overigens niet ongunstig; geheel: economisch. Architectuur onbeduidend, gebrek aan hoekoplossing, topgevel aan het plein gezocht, teekenwerk dragelijk.

64. Papyrus. Fout de studiezaal alleen te bereiken is door leeszaal, entrée niet behoorlijk, te ingewikkeld, uitbreiding op bovenverdieping goed geslaagd, verdeeling van zolderplan te kostbaar. Hoek voldoet niet aan bouwverordening. Gevels eenvoudig, droog, doch niet slecht, verschillende onderdeelen zonder doel; geheel: handig opgezet, niet geslaagd. Teekenwerk tamelijk goed.

65. Kubiek. De geheele opzet te duur, gaat de bouwsom verre te boven, de ingewikkelde galerij is noch op den beganen grond, noch op de verdieping gewenscht. Distributie bruikbaar. Geve's aantrekkelijk, teekenwerk goed, aardige perspectief, detail hoofdingang weinig beduidend.

66. Kennis is macht. Plattegrond-oplossing te gekunsteld. Het gebouw veel te zwaar en te massief in verhouding tot de bouwsom. Gevels over 't algemeen rustig, behalve boven de gootlijn, waar de rust volmaakt weg is. Goed van architectuur, hoewel wat zwaar, wel van intiem karakter. Bij belangrijk gebouw als het onderhavige behoort hoofdingang niet van uit zijruin te zijn geprojecteerd. Teekenwerk zeer goed.

67. Lees goede lectuur. Plattegrond te veel ruimte versnipperd voor dienstvertrekken. Op de verdieping verspilling van ruimte door de portalen, donkere gang voor huurwoning af te keuren. Opzet te duur. Gevels te zwaar, te massaal, onderbouw hoektoren te zwak, de bovenbouw groeit niet logisch uit den plattegrond. Teekenwerk niet fraai; perspectief zwak.

68. Leset goed, dencket goed, so heb di ter salighen leven spoed. Plattegrond met goede elementen, overzicht niet voldoende, vorm hal niet gelukkig, ontwerp te kostbaar. Constructief en architectonisch min gevels en teekenwerk zeer zwak.

69. Een bouwsteen. Plattegrond aardig gevonden. Bovenbouw doet bibliotheek en uitleening volkomen duister zijn, ontwerp te kostbaar. Architectuur volkomen onbeheerscht, dakoplossing niet in verhouding tot het gebouw. Teekenwerk zeer zwak.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW TE NIEUW-LEKKERLAND.

De Jury voor bovengenoemde prijsvraag heeft den eersten prijs toegekend aan het ontwerp, motto: P.P.P. van den heer Jan Wils, architect te 's-Gravenhage. De tweede prijs viel ten deel aan het ontwerp, motto: „Cultus" van den heer J. Poot Jr., mede te 's-Gravenhage, terwijl de gedeelde derde en vierde prijs werd toegekend aan de ontwerpen, motto's: „Mara" en „1618-1619".

EEN ARCHITECTUUR-WEDSTRIJD.

Naar aanleiding der Heerlensche prijsvraag schrijft H. H. in „de Telegraaf":

Bij hem, die de tentoonstelling bezocht heeft van hetgeen de prijsvraag voor een openbare leeszaal en bibliotheek te Heerlen opgeleverd heeft, zal zeker wel een gevoel van spijt ontstaan om zooveel mooi teekenpapier, dat in deze dure tijden verknoeid werd. Drie wanden en vele lange tafels vol, kostelijke dure vellen!

Deze prijsvraag is helaas een droevige mislukking. Er waren er die meenden, dat, gezien den stilstand in het bouwvak, vele architecten een kans zouden wagen. Dit is onjuist gebleken; uit de tentoongestelde inzendingen ziet men duidelijk dat hier heel weinig architectenwerk aanwezig is; zelfs zijn er teekeningen van zoo'n laag gehalte, dat men de vraag niet onderdrukken kan: hoe durft men! Onder het betere (?) werk is nog ontzaglijk veel mengelmoes: ontwerpen in gothiek, in allerlei renaissancestijlen; zelfs zien wij een namaaksel van den Amerikaan W. Wright. Dit ontwerp met motto „Rome" kreeg een eervolle vermelding! Wat zou dr. Schueler hier materiaal vinden voor zijn uitgaaf van stijlboeken!

Het meest opvallend is wel, dat zoo weinigen der concurrenten het karakter van het gevraagde gebouw, als-mede dit van het stadje Heerlen hebben weten vast te stellen. Deze heeft van zijn gebouw een heerenhuis gemaakt, gene een warenhuis; de gevel van X kan dienen voor een patronaat met kapel, terwijl deze van Limburgia doet denken aan een chalet of een hotel.

Over het algemeen is het teekenwerk ook uitermate slap. En de kleuren! Een heeft er het dak en de ingangsdeur met rooden inkt beschilderd! Het is dan ook zooveel te aangenamer het als eerst bekroonde ontwerp te bekijken: het is van architect Jan Pauw. Hier treft ons eerst en vooral naast het knappe van het teekenwerk, de aan-

(Vervolg 3e pagina bijblad)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

GEWAPEND BETON - L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL F 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

passing van de gevels aan den aard van het gebouw en aan het provinciale karakter van het stadje. Dit wil dus zeggen, dat Pauw hier geen monumentaliteit gezocht heeft, geen buitengewoon sterke werking van massa's en lijnen. Neen, er is een zoeken aanwezig naar iets intiems, dat door eenvoud en soberheid bereikt werd. Gaat nu niet besluiten, dat er geen pittigheid in dit werk aanwezig is: de raamverdeeling is uitstekend, de kleine erkers welke de hoekgevels flankeeren doen daar zeer goed als accent; de ingang is rustig en groot van lijn; daarbij is de kleur heel gezellig.

Het was een best idee van Pauw op de perspectiefteekening het gebouw niet afgezonderd maar in zijne omgeving te plaatsen. Wij zien hier een vollen rand van het plein, zoodat wij dan ook direct de proporties van het geheel kunnen opnemen, en ook direct voelen, dat het gebouw in zijn kader staat, tot dit geheel hoort.

De tweede premie werd verleend aan een ontwerp van E. H. Luyenburg uit Delft, omdat deze „een zoo bijzonder eenvoudige plattegrond ontwierp", zegt het rapport der Jury. „De architectuur staat hierbij ten achter", lezen wij verder, en deelen deze gedachte ten volle, tevens ons afvragende waarom deze premie niet toegekend werd aan een architectuur van beter gehalte.

Dit treft ons nog meer, bij het zien van het derde uitverkoren ontwerp, dit van A. C. A. Rotgans, uit Rotterdam. Hoe komt een Jury er toe een werk te bekronen, dat een zoo flagrant namaaksel is van het gebouw der Heide-Maatschappij te Arnhem? Wij zien hier niet alleenlijk dezelfde massaindeelingen, dezelfde kleuren, dezelfde banden onder de goot en op de borstweringen, maar ook hetzelfde gemis aan harmonie tusschen het dak van het voor- en achtergedeelte! De Jury zag hier slechts „eenvoudige en rustige architectuur, en een plattegrond zonder gebreken van organischen aard", terwijl de copist op vele plaatsen met zijn imitatie geen weg meer wist en tot oplossingen kwam, die heelemaal buiten de lijn van De Bazel vallen.

Een paar onbekroonde ontwerpen mochten onze aandacht trekken. De plattegrond van „Jik" is op enkele kleinigheden na dezelfde als die van Pauw. De architectuur is werkelijk rustig en goed van karakter, al blijft de pilasterverdeeling wat dor; de hoekpartij is heel aardig, en de teekeningen goed gekleurd.

In het motto „Kennis is macht" zien wij nogmaals degelijk werk, al lijken ons enkele vormen wat te veel gezocht; het geheel is ook eenigszins getourmenteerd. De kleurenwerking is goed gevonden.

Zoo hebben wij de beste der ingezonden ontwerpen overzien: vier of vijf van de negentig. Het is ongelukkiglijk niet voldoende hier vast te stellen, dat deze uitslag mager is. Als een nietsbeteekenende schilder toch doek en verf verknoeid, dan zegt men: „soit"; zijn er menschen, die met dergelijke dingen hun interieur bederven willen, dan moeten zij het zelf maar weten." Hier is het helaas een ander geval! Hoevelen van die lijntrekkers zullen er immers niet opdrachten weten los te krijgen, zullen niet van die afschuwelijke dingen, zooals wij er hier zien, kunnen opbouwen. De uitslag is daarbij niet, dat een woonkamer, maar een straat, een plein, een landschap zal geschonden zijn, en dit is veel erger.

Bij het zien van al die wanvoortbrengselen heb ik den indruk gekregen dat al die artisten (?) onkundig moeten zijn van alles wat in hun land op architectuurgebied gebeurd is en gebeurt. Dat Berlage den rommel van oudestijlformules weggeveegd heeft, schijnen zij blijkbaar nog niet te beseffen; zij hebben maar vlijtig geput uit hun boekjes, waar al die formules gecodificerd staan.

Is dit moedwilligheid of onwetendheid?

In elk geval ligt hierin een aanwijzing voor den architectenvereenigingen. Zijn zij niet in de eerste plaats aangewezen om voor de opvoeding van het publiek op architectuurgebied zorg te dragen? En bewijst een tentoonstelling als deze, niet duidelijk, dat er ontzaglijk veel te doen blijft?

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 51. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 61ste Algemeene Vergadering van 6 December 1916.

Joost Jansz., Rijgenaamd Bilhamer.

De uitgaven Schueler.

Landhuis voor Hare Majesteit de Koningin, door Jan de Meijer.

De prijsvraag voor een Openbare Bibliotheek en Leeszaal te Heerlen.

Prijsvraag, door Candidus.

DE BOUWWERELD No. 50. Verdwijnend Amsterdam, door C. Visser, met afbeeldingen.

Welstandseischen in de Woningwet en Bouwverordening, door E. van Houten.

DE INGENIEUR No. 51. Een en ander omtrent de Nederlandsche Kustverlichting. Voordracht ter inleiding van het bezoek aan het Proefstation van 's Rijks Kustverlichting te Scheveningen door de Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van 1 Juli 1916, door ir. F. van Braam van Vloten, met afbeeldingen.

Rioleering van gebouwen, door ir. E. Jacobs, met afbeeldingen.

Uit het Verslag van het Stoomwezen in Ned.-Indië tot einde 1914 (slot).

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 12 December 1916 te 's Gravenhage.

Ingezonden Stukken. De Vereeniging van Waterstaats-Ingenieurs in Nederlandsch Oost-Indië en de adviezen der Havencommissie, uitgebracht in 1914, door ir. C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem, met naschrift van ir. M. Ypelaar.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Teraardebestelling P. A. Frylink E.Mzn. — Nieuwe Afdeelingen. — Uitstel van contributiebetaling aan gemobiliseerden; Royement wegens contributieschuld, enz. — Mededeeling. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar 1915 (vervolg). — Theorie en Practijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg). — Bericht. — Correspondentie. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

Th. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. & Vloer- en Wandtegels enz.

DE AANNEMER No. 50 Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 22 November 1916 te Amsterdam.

De geschiedenis van een tweetal bestekshepalingen, II.

Uit de afdeeling Apeldoorn.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 27 Nov. 1916.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Nieuwe kerkbouw in den Haag.

Zooals in andere groote steden van ons land, zoo is ook in den Haag in het centrum der stad eer een te veel dan een te weinig aan kerkgebouwen voor de Hervormde gemeenten, terwijl er in de steeds aangroeiende buitenwijken een tekort aan is. In Utrecht staan b.v. Dom, Janskerk en Buurkerk niet ver van elkander; in Amsterdam is 't zelfde het geval met de Nieuwe en Westerkerk en de Nieuwe Zijdskapel en in den Haag zijn Groote-Klooster- en Willemskerk op betrekkelijk kleinen afstand van elkaar gelegen. Daarentegen zijn de kerken in de meer van het centrum verwijderde wijken in den Haag niet zeer talrijk. De Wilhelminakerk voorziet in de behoeften van het Bezuidenhoutkwartier, maar de Regentessekerk is veel te klein om de talrijke schare kerkgangers uit die omgeving te huisvesten. Vandaar de pogingen in het werk gesteld om in de nabijgelegen wijken meer kerken te bouwen. Voor de Haagsche gemeente is echter deze tijd daar niet bizonder voor geschikt; de restauratie toch van Groote, Klooster- en Nieuwe kerk heeft schatten verslonden, n.l. eenige honderd duizenden guldens, en de kerkvoogdij is derhalve thans niet bij machte aan nieuwen kerkbouw te denken.

Het gevolg is dan ook geweest, dat er zich, gelijk men weet, op Duinoord een commissie heeft gevormd om daar een kerk te bouwen, die Zondags om de 14 dagen voor de predikanten der Herv. gemeente beschikbaar zou zijn, terwijl de commissie over de overige 26 Zondagen 's jaars de vrije beschikking zou hebben. Een ander gevolg is, dat de kerkbouw in de Transvaalsche buurt, wijk II der Hervormde gemeente, tot nu toe niet tot stand is gekomen. Een 3 of 4 jaren geleden werd er gecollecteerd voor den grond, f 20.000 waren noodig; wanneer die er zijn, gaan wij bouwen, zei de kerkvoogdij. Die som was binnen korten tijd bijeen, zelfs was dank zij het werk van een 2½ cents Bond reeds een zilveren Avondmaalsstel gekocht, maar inmiddels waren de restauratiekosten van de Kloosterkerk bitter tegen gevallen en bleek al spoedig, dat de Nieuwe kerk moest gerestaureerd worden, zoodat de kerkvoogdij onmogelijk haar belofte kon inlossen. Thans heeft de jongste predikant der Herv. gemeente zijn schouders onder die werk gezet. Er zal een vergadering worden gehouden en een commissie worden benoemd, en men zal alles doen om geld voor de kerk in de Transvaalsche buurt bijeen te krijgen. Het is te hopen, dat de poging slagen zal, want de behoefte aan een Herv. kerk in die buurt is er zeker.

Vacante Betrekkingen.

— Inspecteur 1e klasse bij de Gemeentewerken te 's Gravenhage, Afdeeling Grondbedrijf, voor onderzoek van woningbouwplannen en toezicht op de uitvoering en onderhoud van woningen. Jaarwedde f 1800.— tot f 2400.—. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Aanmelding schriftelijk aan den Adjunct Directeur P. Bakker Schut, Huygenspark 23, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij Wm. H. Müller & Co.'s afd. Gebouwen, architect Dr. H. P. Berlage. Uitvoerige brieven, Lange Voorhout 1, 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, voor Details, tegen 1 Januari a.s. Brieven No. 1707 Boekhandel M. van den Berge, Arnhem. (1)

— Leeraar in Vakteekenen, Timmerlieden en Meubelmakers, aan de Ambachts- en Textielschool te Almelo. Akte M2 of 3e vereischt, aanvangsjaarwedde f 1400. Stukken vóór 29 December a.s., aan den Directeur H. Kleinhout te Almelo. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, vrij van dienst, op architectenbureau te Zeist. Uitvoerige brieven lett. W. Z. 261, Nieuws v. d. Dag. (2)

— Bouwkundig Teekenaar voor belangrijk werk. Uitvoerige brieven onder No. 61484, Bureau Nieuwe Rotterd. Courant. (2)

— Vertegenwoordiger op Bouw Technisch gebied, voor een Technisch Bureau, in een der hoofdplaatsen van Zuid-Holland. Brieven onder No. 928, Bureau van het Algem. Nederl. Advertentieblad, te 's Gravenhage. (2)

— Gemeente-Opzichter te Blaricum (N.-H.), jaarwedde f 400.— Stukken uiterlijk 1 Januari a.s. aan den Burgemeester. (2)

— Bouwkundige Ingenieurs, voor de gouvernementsgebouwen in Nederl. Indië; diploma Delft. Bezoldiging f 400.— tot f 1000.— per maand en f 1500.— voor uitrusting; gehuwden een maand bezoldiging daarenboven. Voor inlichtingen zie: Staatscourant van 1 Dec. 1916, No. 283, kosteloos verkrijgbaar Afdeeling D (Personeel), Ministerie van Koloniën. (2)

— Onderwijzer in Meubelmaken en Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Winschoten, tegen 15 Febr. 1917. Salaris f 1050.— tot f 1450.— voor Ambachtsschool en Avondteekenschool, benevens f 100.— voor Houtsnijcursus. Vroegere dienstjaren tellen mede. Inlichtingen en inzending van stukken en teekeningen vóór 1 Jan. 1917 bij den Directeur. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, voor direct, maandsalaris f 110.— à f 120.—. Brieven No. 62122 Bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Waarom moet men adverteeren in deze tijden?

Omdat:

1e Vakbladen meer nog dan in gewone tijden van a tot z gelezen worden en in menig opzicht een spiegel van de industrieele toestanden zijn, zoodat een ieder door de onrustige tijden den inhoud met bijzondere zorg nagaat, velen ook door gedeeltelijken stilstand van zaken meer dan anders tot zorgvuldig lezen in staat zijn.

2e Het verdwijnen van een anders regelmatig verschijnende advertentie bijzonder opgemerkt en menigmaal juist in deze tijden als een ongunstig teeken voor de adverteerders opgevat wordt.

3e Op menig gebied de gelegenheid is ontstaan om nieuwe connecties aan te knoopen door bijzondere vraag naar voorradige artikelen, wat alleen door adverteeren aan het publiek bekend kan worden.

4e Door het handhaven van advertenties, ieder bijdraagt tot het geruststellen van het publiek, tot het normaliseeren van het zakenleven.

5eDoor het stopzetten van buitenlandsche fabrieken of door de moeilijkheden van het transport der Nederlandsche industrie een prachtige gelegenheid geboden wordt, om leveringen, die vroeger door het buitenland gedaan werden, aan zich te trekken.

Kortom, in zekeren zin is adverteeren plicht. („V. en A.")

Pianino's contant en termijnbetaling. SOLIDE ADRES. Van Swindenstr. 10 UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, AMSTERDAM

HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK. Special adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van **Houtgraniet.**

F. H. HONIG, Keizersgracht 268, AMSTERDAM. FABRIEK TE ZAANDAM.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 32.

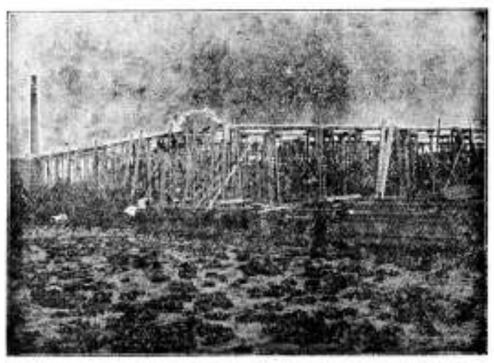

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer P. A. DE BONT te Breda

51STE JAARGANG. ZATERDAG 30 DECEMBER 1916. No. 53

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Zuidvliet, Maassluis.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Zuidvliet, Maassluis.

De Boroboedoer.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 12 December j.l. hield de heer T. van Erp, luitenant-kolonel der Genie van het O.-I. Leger, een voordracht over den Boroboedoertempel op Java.

De Boroboedoer is een z.n. stoepa, ontstaan in den tijd toen het Boedhisme op Java zijn schitterenden zegetocht hield. De stoepa komt in het oude Indië, het stamland van deze geloofs- tevens kunstuiting, veelvuldig voor; men vindt ze er reeds in de 3de eeuw v. C. Op Java is de Boroboedoer als op zich zelf staande stoepa evenwel een unicum gebleven. Het is ontegenzeggelijk de belangrijkste schepping uit Java's glorievolste cultuur-periode; in den Boroboedoer heeft de Boedhistische kunst zich monumentaler uitgesproken dan in eenig ander bouwwerk van het Javaansche Hindoetijdperk; zijn glans van grootschheid en oostersche weelderigheid overtreft zelfs die van de meest befaamde stoepa's uit het land der vaderen.

De stoepa is in de Boedhistische monumentale kunst de gewijde bouwvorm bij uitnemendheid. Zij is òf grafmonument òf gedenkteeken. Wat de aanleiding geweest kan zijn tot den bouw van den Boroboedoer, is niet met zekerheid na te gaan.

Het oertype van de stoepa bestaat uit een eenvoudigen dom, in de gedaante van een halven bol of bolsegment, bekroond door een zonnescherm — aloud Indisch symbool voor waardigheid — en rustend op een vierkanten of cirkelvormigen onderbouw. Later vervormt zich de strakke dom en krijgt deze de gedaante van een min of meer rijzige klok; de bekroning ontwikkelt zich tot een slanke pinakel met verscheidene zonnesschermen; de onderbouw vermenigvuldigt en detailleert zich. De Boroboedoer is een voorbeeld van een stoepa uit de jongere periode, waarin de onderbouw, aanvankelijk het bijkomstige, hoofdzaak is geworden; waarin het essentieele bouwdeel, de eigenlijke stoepa, klein gehouden is ten opzichte van den zeer gedetailleerden onderbouw. Deze telt 9 terrassen, waarvan de 6 onderste een vierkant en de 3 bovenste een cirkelvormig grondplan hebben.

Aan de hand van een aantal lichtbeelden gaf spreker een beschrijving van het bouwwerk, waarin heerscht een grootsch rythme, een logische opbouw op het eenvoudige vierkante grondplan, dat de basis vormt van schier elk Indisch bouwwerk.

Het gebezigde materiaal, een trachietgesteente, is van vulcanischen oorsprong. Het geheel is een stapelconstructie van ten ruwe behakte steenen. De buitenste laag evenwel van 60 c.M. dikte bestaat uit schoon werk; in de hier met zorg bekapte lagen is een trasmortel toegepast. Aan den voet meet het bouwwerk 120 M.; de hoogte tot bovenkant groote stoepa 35 M.

Er is tot nog toe geen oorkonde gevonden, gewagende van de stichting van den Boroboedoer. Het karakter der aan den bedolven voet gevonden inscripties gaven prof. Kern en dr. Brandes aanleiding te onderstellen, dat de bouw dateert ongeveer het jaar 850 onzer jaartelling. Dit vermoeden vindt steun in stijl en ornament, welke overeenkomen met die van enkele wel gedateerde Midden-Javaansche monumenten.

In de eerst helft der 10de eeuw schijnen de machtigste Midden-Javaansche Hindoerijken te gronde te zijn gegaan;

de cultuur verplaatst zich naar Oost-Java; de tempels worden verlaten en gaan een periode van verval tegemoet. Eerst tijdens het Engelsch tusschenbestuur (1814) wordt de Boroboedoer gedeeltelijk ontbloot van aarde en plantengroei, waarmede de tempel vrijwel geheel bedekt was geraakt. In 1851—1854 had de tweede bouwkundige opneming plaats onder leiding van den begaafden teekenaar der Genie Wilsen; de door dezen verstrekte gegevens vormen den grondslag van het voornaamste werk over den Boroboedoer, de in 1873 verschenen doch thans verouderde monografie van dr. C. Leemans. Sedert is een geheele Boroboedoer-literatuur verschenen.

Het onderzoek van een in 1900 benoemde commissie leidde tot een restauratie (1907—1911) onder leiding van spreker. Aanvankelijk waren de herstellingen uitsluitend gericht op tegengaan van verder verval en verbetering van den waterafvoer en voorziening van enkele wankele bouwdeelen.

De resultaten van de ontgraving van het stoepaplein en van de heuvelhellingen waren evenwel zoo verblijdend, dat de mogelijkheid geopend werd aan vele fragmenten een passende plaats in het bouwwerk aan te wijzen. De restauratie werd toen verder doorgevoerd. In hoofdzaak werd gestreefd naar opbouw van kroonlijsten, van een groot aantal nistempeltjes en van de stoepa's der cirkelvormige terrassen. Aldus kreeg het monument iets terug van zijn heerlijke oorspronkelijke silhouetwerking. Alle imitatie van ornament bleef achterwege.

Gedurende de herstellingen werden nieuwe bouwkundige teekeningen gemaakt en een algeheele photographische opname volbracht. Deze gegevens zullen worden verwerkt in een nieuwe monografie, waarvoor de Regeering een belangrijk bedrag heeft beschikbaar gesteld, en waarvan het archaeologisch gedeelte door dr. N. J. Krom en het bouwkundig gedeelte door spreker zal worden samengesteld.

Prijsvragen.

BEHUIZING VAN OUDEN VAN DAGEN DE Z.G. KARENHUIZEN TE ALKMAAR.

PROGRAMMA van de Openbare Prijsvraag voor een Woongebouw voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar.

Artikel 1. De Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" schrijft een openbare prijsvraag uit voor het maken van een Ontwerp met kostenbegrooting van een behuizing voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar, waartoe de mededinging is opengesteld voor alle Nederlandsche Architecten.

Art. 2. Het terrein van het te stichten gebouw is gelegen aan de Krelagestraat achter de Ambachtsschool aan den Bergerweg en is groot 79.25 M. bij 22.30 M.; minstens 1/3 deel van de oppervlakte moet onbebouwd blijven. De ontwerpers zijn gebonden aan de reeds bestaande en geprojecteerde wegen, een en ander volgens de bij dit programma behoorende situatie.

De Architectuur van het te stichten gebouw zal niet onharmonisch mogen zijn met die der belendende schoolgebouwen.

Het zuidelijk aangrenzende terrein kan geacht worden onbebouwd te blijven; de bestaande houten schutting zal waarschijnlijk door een open hek vervangen worden.

Art. 3. Het gebouw zal bestaan uit een beganen grond en een verdieping; op beide zal een wandelgang van 3 M. breed toegang moeten verleenen tot de één- en tweekamerbehuizingen, terwijl een poortingang van uit de Krelagestraat den toegang zal moeten geven aan het geheele gebouw. In verbinding met dezen poortingang zal een woning geprojecteerd worden voor den portier, die toezicht zal moeten kunnen houden op in- en uitgaande bewoners, terwijl het bereiken der boven- en benedengangen voor het houden van toezicht hem zoo gemakkelijk mogelijk moet worden gemaakt. De portierswoning moet de ruimten bevatten van eene twee-kamerbehuizing.

Art. 4. Gemakkelijke en ruime trappen moeten de verbinding vormen tusschen den beganen grond en de verdieping, terwijl in het centrum van het gebouw een ruimte voor een eventueel te maken personenlift moet worden ontworpen.

Art. 5. Voldoende W.C.'s, berekend op 1 W.C. per 3 woningen, benevens 1 W.C. in de portierswoning zullen worden aangebracht, alle buiten de kamers.

Op beganen grond en verdieping moet een badgelegenheid zijn. Gangen, portalen en trappenhuizen, eenvoudig te behandelen, doch zoodanig, dat rekening wordt gehouden met het gemak van schoonmaken, ruime verlichting en ventilatie (zonder tocht te veroorzaken) en met geringe onderhoudskosten.

Art. 6. Het verhoudingscijfer van het aantal één- en twee-kamerbehuizingen wordt ongeveer vastgesteld als 1 op 3.

Art. 7. Een éénkamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:

a. een ruimte ter oppervlakte van ten minste 16 M²., daaronder begrepen de noodige wandkasten en bergruimte voor 1 klapbed en muntgasmeter.

b. ventilatie naar buiten zoowel als naar den gang (ook van kasten en klapbedruimte).

c. ter verwarming van het vertrek een gasstoomradiator, waarop een ijzeren plaat met een gaskookcomfoor.

d. schouw tot afvoer van dampen (te openen en te sluiten van uit de kamer).

e. betonvloeren met kurklinoleum belegd.

f. klaptafel bij het raam.

g. toetreding van voldoende licht en lucht.

h. deur die gemeenschap geeft met den gang.

i. geverfde muren.

j. gootsteen met waterleiding en afvoer van menagewater.

k. electrische verlichting.

Art. 8. Een twee-kamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:

a. één kamer gelijk a. in art. 7, met uitzondering van het klapbed.

b. een kamertje met een oppervlakte van minstens 4 bij 2 M.; hierin te plaatsen 2 soliede ijzeren ledikanten en een vaste vuurklei waschtafel met aan- en afvoer van water.

Art. 9. De bouw moet voldoen aan de Alkmaarsche bouwverordening.

Art. 10. Onder de bouwkosten moeten begrepen zijn alle kosten benoodigd vóór een complete aflevering van het gebouw, met inbegrip van alle leidingen. Het honorarium van den architect en de salarissen voor den dagelijkschen opzichter en den teekenaar voor de werkteekeningen worden niet in de begrooting opgenomen.

Art. 11. De inzendingen moeten omvatten:

A. Een situatie-teekening, waarop naast aanwijzing der windstreken is aangegeven de omtrek van het gebouw, op een schaal van 1 à 500.

B. Op een schaal 1 à 100:

de platte gronden van den beganen grond en van de verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven;

de voornaamste gevels, als de voorgevel, linker zijgevel en de achtergevel;

twee doorsneden waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is na te gaan.

C. Op een schaal 1 à 20:

Eén detail van een gevel-travée, waaruit de constructie van de lichtkozijnen, goot enz., benevens de profileering behoorlijk is te zien.

De behandeling van het teekenwerk wordt aan de inzenders overgelaten.

D. Een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma behoorende staat van eenheidsprijzen.

E. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk aangevende de te bezigen materialen.

F. Een rentabiliteitsrekening gebaseerd op een huur van f 1.50 voor de één-kamer- en f 2.25 voor de twee-kamerbehuizingen.

Teekeningen enz., die volgens dit artikel niet verlangd zijn, blijven buiten beschouwing.

Anoniem gestelde vragen kunnen tot 15 Januari 1917 aan den Secretaris der Jury gericht worden. De beantwoording zal geschieden in het „Bouwkundig Weekblad", „Architectura", „De Bouwwereld" en „De Opmerker".

Programma's zijn kosteloos te verkrijgen bij den Heer P. A. de Lange, secretaris van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar", Fabrieksweg, Alkmaar.

Art. 12. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.

Wanneer de Jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor uitvoering in aanmerking kan komen, dan heeft zij het recht die veranderingen aan te bevelen, waardoor het door haar als het beste geoordeelde plan, wel voor uitvoering kan worden aangenomen.

Art. 13. Een bedrag van f 1000.— wordt aan prijzen uitgeloofd, hetwelk als volgt zal worden verdeeld:

1e prijs f 375.—; 2e prijs f 250.—; 3e prijs f 175.—; 4e prijs f 125.—; 5e prijs f 75.—.

Den ontwerper van het door de Jury met den eersten prijs bekroonde ontwerp zal verder de uitvoering van den bouw worden opgedragen en zijn honorarium zal worden berekend volgens de Regelen van het Honorarium van Architecten vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met dien verstande dat het bouwwerk wordt gerekend te behooren in de 1ste klasse.

Art. 14. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht den 1en April 1917 bij den Voorzitter der Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar", Dr. J. P. F. A. Noorduyn, Emmastraat aldaar en geadresseerd aan de Jury.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van **uitsluiting** is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in twee afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd, in de eene, met opschrift „Naambrief": een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

in de andere, met opschrift „Correspondentie-adres": een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den Voorzitter van de Vereeniging met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 15. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na uitspraak der Jury gedurende een week te Alkmaar kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.

Na het verstrijken van die week zullen de stukken aan de ontwerpers franco worden teruggezonden.

Art. 16. De Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen zijn bij deze prijsvraag van toepassing.

Art. 17. Tarief van Grondwerk en Materialen (zonder winst en risico van den aannemer, doch met inbegrip van alle arbeidsloonen, transporten en verzekeringen).

1 M³.	Uitgraven, vervoeren en aanvullen van grond	f 0.40
1 M³.	Aanvullen met zuiver zand	„ 1.30
1 M³.	Beton ongewapend	„ 10.—
1 M³.	Beton gewapend	„ 14.—
1 M³.	Rood in slappe basterd specie	„ 14.—
1 M³.	Miskleurig hardgr. „ „	„ 16.—
1 M³.	Kleurig „ „	„ 18.—
1 M³.	Kalkzandsteen (alleen voor binnenmuren of fundeeringen	„ 12.—
1 M³.	Klinkers in portlandspecie	„ 20.—
1 M³.	Hardsteen grof werk	„ 110.—
1 M³.	„ fijn „ (neuten etc.)	„ 200.—
1 M³.	Eiken dorpels	„ 150.—
1 M³.	Vuren balkhout	„ 44.—
1 M³.	Grenen „	„ 56.—
1 M².	Duims vloer	„ 1.25
1 M².	**Duims schotwerk gevellingd met regelwerk**	„ 1.80
1 M².	Straatklinkers (waalvorm)	„ 1.90
1 M².	Verfwerk geheel compleet	„ 0.60
1 M².	Stucadoorswerk vlak	„ 0.30
1 M².	„ met riet	„ 0.70
1 M².	**Bazaltine tegels**	„ 1.60
100 K°.	Gesmeed ijzer voor ankers	„ 20.—
100 K°.	Stalen balkijzer met stellen	„ 12.—
100 K°.	Lood met soldeer	„ 60.—
100 K°.	Zink „ „	„ 75.—
1 M².	Pannen	„ 1.—
1 M².	Linoleum	„ 4.50

Voor den aanleg van de electrisch-lichtleiding te stellen: per eenkamerbehuizing f 10.— en per twee kamerbehuizing f 15.—.

Voor het aanschaffen van een radiator, gascomfoor en klapbed een stelpost van f 50.— per woning en voor een radiator, gascomfoor en 2 ijzeren ledikanten f 70,— per woning op te nemen.

Art. 18. Model Exploitatie-rekening Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" te Alkmaar.

Rente en aflossing	4.556 % van het geheele voorschot.
Onderhoud	1 % der bouwkosten.
Grondbelasting	f 6.— per woning.
Assurantie	0.6 % der bouwkosten.
Administratie	f 250.— per jaar.
Waterleiding	f 4.50 per woning.
Rioolbel. en geb. eig.	f 2.— per woning.

Reserve . . . f 100.—.
Huurderving . . een week per woning per jaar.

Art. 19. De Jury voor deze prijsvraag zal bestaan uit de heeren:

Ir. J. B. van Loghem, Architect te Haarlem.
Ir. D. F. Slothouwer, Architect te Amsterdam.
Ir. A. Broese van Groenou, Architect te Wassenaar, Secretaris.

Alkmaar, December 1916.

Het Bestuur van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar".

Dr. J. P. F. A. Noorduin, Voorzitter.
P. A. de Lange, Secretaris. Fabrieksweg.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN GEBOUW TEN DIENSTE VAN DE VEREENIGING »HEERLENSCHE OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK«.

Slot. (Zie bladz. 208).

70. Ozalis. Overzicht uit bibliotheek redt niet de versnippering van ruimte in de hal; oplossing leeszaal gezocht. De begroote kubieke inhoud eischt een bouwsom grooter dan daar beschikbaar. Het uitwendig aanzicht is wel eenvoudig en rustig doch niet vrij te pleiten van conventionaliteit, gevels dan ook onbeduidend. Teekenwerk niet slecht, de gevel aan Temsplein met zorg bewerkt.

71. Limburg I. Plattegrond: te weinig nuttig gebruik gemaakt van de beschikbare ruimte, overtollige bovenverdieping. Het geheel veel te monumentaal en buitengemeen kostbaar opgevat. Oud-Duitsche niet geschikte architectuur. Teekenwerk goed en behalve de panvlakken met zorg uitgevoerd.

72. Limburg mijn vaderland. Entrée slecht opgelost, plaatsing leeszaal, studiezaal en bibliotheek ten opzichte van elkander ongunstig; vorm leeszaal onaangenaam. Gevels goed en rustig opgevat, topgevel boven hoofdingang valt uit het geheel. Opbouw te hoog en te monumentaal, daardoor te kostbaar. Erkers op tweede verdieping absoluut overtollig en slecht van effect, teekenwerk goed handig uitgevoerd.

73. Vierkant op punt staande in cirkel. Centrale contrôle en bediening is niet tot zijn recht gekomen; verdieping sluit niet aan op onderbouw. Getuigt niet van begrip van architectuur, gevels door verschil van hoogte onrustig. Teekenwerk heel gewoontjes.

74. Jo. Architectuur zwak, gevels onbeduidend, droog en duur, hoektoren niet gemotiveerd, teekenwerk tamelijk. Mooi gekleurd, weinig verzorgd. Centrale distributie heelemaal mislukt.

75. Bloei. In plattegrond te veel ruimte voor dienstlokalen opgeofferd. Ligging studiezaal ontoelaatbaar. Huurwoning door overmaat glasoppervlak onbewoonbaar. Architectuur niet fraai van verhoudingen, ook overigens onbeduidend. Teekening niet slecht, handig maar niet goed verzorgd.

76. H. In plattegrond, bibliotheek met omloop en bovenlicht gelukkig gevonden. Aan toiletten en garderobe te veel ruimte besteed, ten koste van studiezaal, waarover te weinig toezicht. Hoekoplossing niet toelaatbaar bij bouwverordening. Architectuur dor, gevels zwak, dak en vensters slecht van verhouding. Teekenwerk tamelijk.

77. Uiltje (geteekend). Plattegrond van aardige qualiteit, vooral het aanbrengen van de trap naar de huurwoning en toiletten. Overzicht op leeszaal niet voldoende. Architectuur gezocht, weinig aantrekkelijk en onbeduidend; dakbedekking onnoodig kostbaar; teekenwerk dragelijk, perspectief slap.

78. Fik. Eenvoudig en degelijk van opzet, doch duur gebouw door de opgetrokken zoldermuren.

79. Laat schaad. Plattegrond goed centraal uitgewerkt, garderobe en toilet beslaan te veel ruimte, die aan boekerij ten goede had kunnen komen. Het gebouw te hoog opgetrokken, in verband met de beschikbare bouwsom. Gevels onrustig en onbeduidend teekenwerk, buitengewoon gewoon.

80. Ad hoc. Geen gelukkige indeeling van plattegrond, te weinig samenhang in de buiten-architectuur. Van overzicht niets terecht gekomen. Teekenwerk aantrekkelijk.

81. Ontwikkeling. Verband tusschen vestibule-ruimte en uitgifte van boeken niet tot zijn recht gekomen, vorm leeszaal slecht. Architectuur niet slecht, zwaarmoedig, gekleurde teekeningen aantrekkelijk, lijnteekeningen slordig.

82. Favoriet. In plattegrond toezicht matig, niet fraai; van de boekerij gelukkig de mogelijkheid van uitbreiding, ruimte voor uitgifte van boeken te verdeeld, thans onpractisch vooral in verband met passage naar studie- en leeszaal. Gevels zonder beteekenis, teekenwerk te slap. Bij indeeling plattegrond te veel ruimte bestemd voor garderobe en toiletten.

82. Venite ad me. Leeszaal veel te klein, vestibule te klein. Een eenvoudig klock gebouw, wel uitdrukkende de bedoeling, doch zonder aantrekkelijkheid. Overigens goed van verhouding. De toren, die het geheel te kostbaar maakt en weinig doeltreffend is, is wat vreemd geflankeerd door de simpel afgewerkte smalle voorsprongen. Het teekenwerk is duidelijk en goed, het detail en de hoofdingang verdienstelijk.

84. Conforza. Plattegrond wèl centraal, distributie niet begrepen, vorm van leeszaal niet fraai; alles volgebouwd. De gevels zijn niet fraai, er is wèl naar intimiteit gestreefd, overigens zonder beduidend gevolg. Architectuur van hoofdingang niet geslaagd, niet in overeenstemming met geheel. Teekenwerk gewoon.

85. Holeb. Plattegrond goed gecentraliseerd, de W.C.'s en garderobe moeilijk toegankelijk, nemen een te groote plaats in; bovenverdieping is goed ontworpen. Het geheele plan goed doordacht. Gevels niet zeer aantrekkelijk, de hoofdingang te gedrukt. Teekenwerk verdienstelijk.

86. Pax II. Ruimte voor bibliotheek onvoldoende. Ontwerper gaf zich geen rekenschap van eischen voor boekenvoorraad. Architectuur matig, aansluiting erker onder dak onjuist geteekend, glazenkast huurwoning onbruikbaar.

87. **Schuine ruit met kruis (geteekend).** Plattegrond: uitleenruimte geeft geen overzicht op studie- of leeszaal, inteekening meubelen bespottelijk. Gevels vertoonen oneigenlijk karakter, schijnvertooning om 16 Meter overspannend plat dak weg te moffelen. Heele zolderverdieping rustend op halfsteen-binnenmuren en dus onuitvoerbaar. Aspect aangenaam. Te betreuren dat inzender, die toont aesthetisch wat te kunnen, eischen van distributie en constructie dusdanig verwaarloosde.

88. Rome. Plattegrond origineel handig, ligging boekerij ten opzichte van leeszaal aardig gevonden, toezicht op studiezaal matig. Niet tot zijn recht gekomen is het toezicht op de garderobe; ruimte boekuitgifte in hal gering. Gevels met talent ontworpen, doch volstrekt ongeschikt èn voor de bedoeling èn voor de plaats van het gebouw. Het schetsmatige teekenwerk is zeer aantrekkelijk. De hoek aan het plein niet overeenkomstig de bouwverordening opgelost. Niettemin gaf de van talent getuigende bewerking aanleiding een eervolle vermelding toe te kennen.

89. R. K. In plattegrond is voordeel de centraliteit, het leeszaalbedrijf echter is niet ten volle begrepen, zonder

(Vervolg 3e pagina bijblad).

GEWAPEND BETON · L. H. KURPERSHOEK.
ROTTERDAM. Tel. 2827. — AMSTERDAM. Tel. Zuid 1512.

de Nederlanden van 1845
Brand | Verzekering
Inbraak | Hoofdkantoor te 's-Gravenhage. KAPITAAL f 6.000.000
waarborgt de volledige nakoming van alle verplichtingen der
Levensverzekering-Maatschappij van
de Nederlanden van 1845

constructieve wijzigingen ware hierin zeer aanzienlijke verbetering te brengen; de gang langs de bibliotheek naar leeszaal rijkelijk smal, wat door omzetting van de trap grootendeels ware te verbeteren. Het ontwerp heeft goede verhoudingen. Door zijn eenvoud en rust in de gevels heeft het plan aanspraak op erkenning.

90. L. G. Door zijn indeeling behoort dit onderwerp tot de allerbeste. De hoofdingang is goed, de plaatsing van de garderobe gunstig, de bibliotheek met zijn bovenlicht uitstekend. De hoofdlijnen van den plattegrond zijn uitermate eenvoudig. De plaatsing van de hal van uitleening centraal geeft een goede distributie. De studiezaal een goede wandvlakte voor het plaatsen van boekenkasten, zoo ook de leeszaal. Het is echter ongeloofelijk dat de ontwerper bij het te veel uitbouwen van de studiezaal de bovenbouw onconstructief heeft opgelost. Het overschrijden van de maten in de tuinzijde, wordt door het terugspringen opgeheven. De architectuur staat hierbij ten achter. De gevels zijn wèl eenvoudig van opvatting, daartegenover staat, dat de hoofdingang te zwaar is, te pretencieus. Het teekenwerk is zonder veel verdienste, vooral de perspectief.

91. Sine libris vita lacuna. De ontwerper heeft niet getoond het leeszaal-bedrijf te begrijpen; is de ingang goed gevonden, de overige indeeling doet een behoorlijke contrôle, een behoorlijk bedrijf bezwaarlijk zijn. De oplossing van de bovenverdieping laat beslist veel te wenschen over. De architectuur daartegenover heeft een rustig intiem Hollandsch karakter, consequent doorgevoerd. Het ontwerp is opgelost op zeer economische wijze: door slechts te bouwen of op te trekken wat strikt noodig is, toont de ontwerper rekening te houden met de beperkt beschikbare midden.

Beoordeelaren, mitsdien komende tot een eindbeslissing, zijn van oordeel, dat geen der ontwerpen voor een volle bekroning in aanmerking komt. Er is immers naar hun oordeel niet één ontwerp dat èn wat architectuur èn wat distributie betreft, geheel voldoet.

Beoordeelaren besloten dan ook aan het Bestuur der Vereeniging „Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek" voor te stellen slechts drie premiën toe te kennen en wel

een 1e premie aan den ontwerper van het plan onder motto Sine libris vita lacuna;

een 2e premie aan den ontwerper van het plan onder motto L. G.;

een 3e premie aan den ontwerper van het plan onder motto R. K.;

en zulks daar het in de eerste plaats genoemde de meest rijpe architectuur gaf, het in de tweede plaats genoemde een zoo bijzonder eenvoudige plattegrond ontwierp, terwijl het in de derde plaats genoemde naast eenvoudige en rustige architectuur, in zijn plattegrond niet gebreken van organischen aard had.

De Jury:
JOSEPH CUYPERS.
Js. INGENOHL.
JOZEF SEELEN.
Mr. J. HINGST.
FRANS WEYERS.

Heerlen.
Amsterdam.

De inzending onder motto „Sine libris vita lacuna" is van den heer Jan Pauw; die onder motto „L. G." van den heer E. H. Luyenburg te Delft; het plan onder motto „R. K." van den heer A. C. A. Rotgans te Rotterdam.

Leestafel.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der buitengewone Ledenvergadering van 18 December 1916 tot voortzetting der Algemeene Vergadering.

Verslag van den Bibliothecaris.

Jaarverslag over 1916 van het weekblad »Architectura« en het plaatwerk »De Architect«.

Joost Jansz., bijgenaamd Bilhamer, door Theo van Reijn, (slot).

Bouwkunst en kritiek, door J. Ingenohl.

Nederlandsche steden in de 16de eeuw, plattegronden van Jac. van Deventer, door Joseph Th. J. Cuypers, c. i.

Wisseling, door Candidus.

De figuren van Brouwer aan het departement van Landbouw, Handel en Nijverheid, door Jan Wils.

Uitbreidingsplan Dordrecht.

Permanente Prijsvraag-Commissie. Jaarverslag 1 Dec. 1915—1 Dec. 1916.

Prijsvragen »Bouwkunst en Vriendschap«.

Prijsvraag kerkgebouw te Nieuw-Lekkerland.

Belgische steen.

DE BOUWWERELD No. 51. Oude schrijvers over de taak der bouwkunst. Volkskunst. Nederlandsche Volkskunde, door Dr. Jos. Schrijnen.

Afbeeldingen. De groote kerk te Deventer en gezicht op Zutphen naar teekeningen van L. W. R. Wenckebach, uit »De IJsel« door Jac. P. Thijsse.

DE INGENIEUR No. 52. De hoofdremise Tollensstraat en de centrale werkplaatsen der Gemeentetram van Amsterdam. Voordracht, gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 18 October 1916, door Dipl. Ing. T. E. van Putten, met afbeeldingen.

Scheur- en roestvorming in bruggen van gewapend beton in het spoorwegdistrict Kattowitz en Breslau, door ir. N. C. Lambrechtsen, met afbeeldingen.

De ontwikkeling der schroefbooten op den Rijn, door Jhr. C. E. Dittlinger.

Uit het verslag der Technische Hoogeschool over 1914—1915. Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 December 1916.

Ingezonden Stukken. De Vereeniging van Waterstaats-Ingenieurs in Nederlandsch Oost-Indië en de adviezen der Havencommissie, uitgebracht in 1914, door ir. W. B. van Goor. — De vorm van wielbanden en de vetergang, door ir. J. van Geuns. — Energiebesparing bij toepassing van kogel- en rollagers in het stadstrambedrijf, door Henri J. R. Brunner.

TH. van Heemstede Obelt's Sanitair Technisch Bureau.
Hoofdkantoor en Magazijn: De Ruyterkade 104/106—151 AMSTERDAM.
Filiaal en Monsterlokaal: Mauritskade 35 's-GRAVENHAGE.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.
SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging Triumph Deurdrangers. Kampioen Ventilator onder garantie.

VAN DEN BELT & Co., Tel. 7644.
AMSTERDAM, Prinsegracht 852, 862,
Asbest-Platen en Leiën. Vloer- en Wandtegels enz.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 51. Officieel gedeelte. — Mededeeling. — Prijsvraag in T. W. 46. — Voor een zieken collega. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Verslagen van vergaderingen. — Theorie en Practijk bij Ontsmettingsdiensten (vervolg). — Ingezonden. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 51. Waarschuwing.
De geschiedenis van een tweetal besteksbepalingen, III (slot).
Afdeelingsverslagen. Dordrecht 8 December 1916.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 12: De watervliegtuigen thans en na den oorlog: G. S. — Steenkoolteer (slot): D. Stavorinus. — Knotboomen: J. van der Veen. — De rook- en de roetplaag: J. v. d. B. — »Gekleurd hooren«: G. J. uit den Bogaard. — Een overgang van plant tot dier: H. R. Hoogenraad. — Legendarische plantennamen: J. Daalder Dz. — Kunstmatig daglicht: G. de Clercq. — Eenvoudige Proeven; Een onschadelijke pharaoslang: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

BETONKALENDER 1917, samengesteld door ir. B. A. Verheij e. i. Amsterdam L. J. Veen. Het is de vijfde jaargang van dezen kalender, die thans voor ons ligt. Vijf jaren is een korte spanne tijds in deze veelbewogen dagen en beteekent weinig in een menschenleven, maar toch heeft dit handig en practisch zakboekje zich reeds een blijvende plaats veroverd en een min of meer vasten vorm aangenomen. De wijzigingen en toevoegingen bepalen zich tot een enkel voorbeeld en een kleine uitbreiding van enkele tabellen en het afzonderlijke boekje, de bekende Bijlage, is geheel onveranderd gebleven.

In de paragraaf over »Het afwerken van betonoppervlakten« is nog geen melding gemaakt van de »Metallisatie«. De bewerker heeft zeker gemeend, eerst eens te moeten afwachten, in hoever de groote verwachtingen, die van deze uitvinding worden gekoesterd, zullen blijken gegrond te zijn.

Abonnementsprijs van dit blad

slechts vijf gulden per jaar

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel 32.

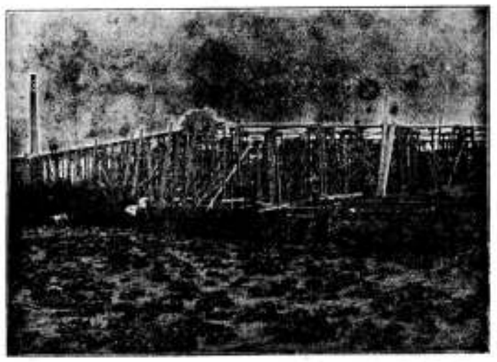

In aanbouw zijnde Cacao-Suikerwerkenfabriek van den WelEd. Heer F. A. DE BONT te Breda

Pianino's contant en termijnbetaling.
SOLIDE ADRESSEN.
UITENBOGAARDT'S PIANO- EN ORGELHANDEL, te Van Swindenstr. 10. AMSTERDAM

F. H. HONIG, HOUTMEEL- en MAGNESITEFABRIEK.
Keizersgracht 268, AMSTERDAM. Speciaal adres voor artikelen, benoodigd bij het vervaardigen van Houtgranieten.
FABRIEK TE ZAANDAM.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Cement-, Trottoir- en andere Tegels, Trottoirbanden, Dakpannen, Kunstzandsteen, Bouwsteen, Tennisbanen, enz.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.